

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Hittudományi Kar

Kerkai Jenő jezsuita élethivatása

Hans Urs von Balthasar teológiai hagiográfiája alapján

Dissertatio ad Doctoratum

Készítette: Koronkai Zoltán SJ

Konzulens: Prof. Dr. Puskás Attila és Prof. Dr. Gárdonyi Máté

Budapest, 2024

Tartalom

IRODALOMJEGYZÉK	8
I. BEVEZETÉS	36
1. 1. EGY SOKRÉTŰ ÉLETÚT	36
1. 2. A DOLGOZAT TÉZISE ÉS ÚJDONSÁGAI	37
1. 3. SZEMÉLYES MOTIVÁCIÓ	38
1. 4. A DOLGOZAT MÓDSZERTANA ÉS FELÉPÍTÉSE	39
II. KERKAI (CZINDER) JENŐ RÖVID ÉLETRAJZA	43
III. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS	47
3. 1. KERKAI JENŐ EMLÉKEZETE A RENDSZERVÁLTÁS ELŐTT	47
3. 1. 1. <i>Emlékezet az emigrációban</i>	47
3. 1. 2. <i>Emlékezet Magyarországon</i>	49
3. 2. KERKAI JENŐ EMLÉKEZETE A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN	50
3. 3. FORRÁSKÖZLÉSEK, EMLÉKIRATOK	51
3. 4. A KERKAI-ÉLETÚT TUDOMÁNYOS FELDOLGOZÁSA	53
3. 5. AZ ÉLETSZAKASZOK IRODALMA	55
3. 6. KERKAI SAJÁT ÍRÁSAI	59
3. 6. 1. <i>A rendszerváltás óta megjelent Kerkai-írások</i>	59
3. 6. 2. <i>Korábban megjelent írások, amelyek nem lettek újra publikálva</i>	60
3. 6. 3. <i>Kerkai Jenő közvetlen felügyelete alatt megjelent írások</i>	62
3. 6. 4. <i>Soha nem publikált Kerkai-írások</i>	63
3. 6. 5. <i>Elveszett írások</i>	65
3. 6. 6. <i>Bizonytalan szerzőség</i>	65
3. 7. ÖSSZEFOGLALÁS	66
IV. HANS URS VON BALTHASAR TEOLÓGIAI HAGIOGRÁFIÁJA	67
4. 1. KÜLDETÉSKÖZPONTÚ GONDOLKODÁS	68
4. 1. 1. <i>A küldetés dramatikus jellege</i>	68
4. 1. 2. <i>A küldetés antropológiai jelentősége</i>	69
4. 1. 3. <i>A küldetés közösségi dimenziója</i>	69
4. 1. 4. <i>A küldetés és imádság egysége</i>	70
4. 2. TEOLÓGIAI ESZTÉTIKA	73
4. 2. 1. <i>A szépség</i>	73
4. 2. 2. <i>Az alak és észlelése</i>	73

4. 2. 3. Archetipikus alaptapasztalatok és küldetések	75
4. 2. 4. Mária hagyománya és küldetése	76
4. 2. 5. Péteri hagyomány és küldetés	77
4. 2. 6. Jánosi hagyomány és küldetés	78
4. 2. 7. Páli hagyomány és küldetés	79
4. 2. 8. A küldetések viszonya egymáshoz	80
4. 3. TERMÉSZETFELETTI FENOMENOLÓGIA	83
4. 3. 1. A keresztény egzisztencia mint alak és a fenomenológia	83
4. 3. 2. Balthasar és a szentek	85
4. 3. 3. A modern hagiográfiák balthasari kritikája	86
4. 3. 4. Új egység felé: „a térdeplő teológia”	87
4. 3. 5. Középpontban a küldetés	88
4. 3. 6. A természetfeletti fenomenológia kifejtése	89
4. 5. MÓDSZERÜNK ÖSSZEFOGLALÁSA	92
V. KERKAI JENŐ KÜLDETÉSÉNEK ELEMZÉSE	94
5. 1. RÉSZESÉDÉS ARCHETIPIKUS TAPASZTALATOKBAN	94
5. 1. 1. Családi háttér	94
5. 1. 2. Beavatás a keresztény hitbe	96
5. 1. 3. Formálódás a gimnáziumi évek során	100
5. 1. 4. Beavatás a jezsuita karizmába	102
5. 1. 5. Bevezetés a szociális apostolságba	112
5. 2. A KÜLDETÉS LÉNYEGE	123
5. 2. 1. Kerkai Jenő küldetéstéológiája	123
5. 2. 1. 1. A személyes életfeladat	123
5. 2. 1. 2. A KALOT küldetése	124
5. 2. 1. 3. A magyar nép hivatása	126
5. 2. 2. Isten Igéje Kerkai Jenő életében	127
5. 2. 2. 1. Ószövetségi történetek	127
5. 2. 2. 2. „Az Ige testté lett”	128
5. 2. 2. 3. Krisztus királysága és Isten országa	129
5. 2. 2. 4. „Szelíd vagyok és alázatos szívű”	132
5. 2. 2. 5. „Helyreállítani mindent Krisztusban”	133
5. 2. 2. 6. A kereszt és a feltámadás titka	134
5. 2. 2. 7. A misztikus test	135
5. 2. 2. 8. Összegzés	137

5. 2. 3. <i>Vallomások a saját küldetéséről</i>	137
5. 2. 3. 1. Egy időskori vallomás	138
5. 2. 3. 2. A boldogító jezsuita hivatás	138
5. 2. 3. 3. A megújuló Anyaszentegyház szolgálatában	139
5. 2. 3. 4. Egyetlen szerelme a magyar nép	140
5. 2. 3. 5. A társadalmi igazságosság szolgálatában	142
5. 2. 3. 6. Az eljelentéktelenedés szíves vállalása	143
5. 2. 3. 7. Közös küldetés	144
5. 2. 4. <i>Küldetése mások értelmezésében</i>	147
5. 2. 5. <i>Szintézis: a küldetés hat alapidimenziója</i>	153
5. 3. A KÜLDETÉS ARCHETIPIKUS DIMENZIÓI	153
5. 3. 1. <i>Máriai elemek</i>	153
5. 3. 2. <i>Péteri elemek</i>	155
5. 3. 3. <i>Jánosi elemek</i>	155
5. 3. 4. <i>Páli elemek</i>	157
5. 3. 5. <i>Jakabi elemek</i>	159
VI. KERKAI JENŐ ÉLETHIVATÁSÁNAK DRAMATIKUS KIBONTAKOZÁSA	160
6. 1. AZ ELŐKÉSZÜLETI IDŐ ÉVEI (1935-IG)	160
6. 1. 1. <i>Tágabb környezet</i>	161
6. 1. 2. <i>Döntés a jezsuita hivatás mellett</i>	162
6. 1. 2. 1. Szereplők	162
6. 1. 2. 2. A hivatás születése	164
6. 1. 2. 3. Konfliktus a szülőkkel	167
6. 1. 2. 4. Belső megélés	168
6. 1. 3. <i>Döntés a szociális apostolság mellett</i>	170
6. 1. 3. 1. Szereplők	170
6. 1. 3. 2. Az első szárnypróbálgatások Kalocsán	171
6. 1. 3. 3. Konfliktus a cenzorral	173
6. 1. 3. 4. Belső megélés	174
6. 2. AZ APOSTOLI KIBONTAKOZÁS ÉVEI (1935–1944)	176
6. 2. 1. <i>Tágabb környezet és szereplők</i>	176
6. 2. 2. <i>Döntések a KALOT-mozgalom kibontakozása érdekében</i>	179
6. 2. 2. 1. A KALOT alapítása és fejlődése	179
6. 2. 2. 2. Belső megélés	181
6. 2. 3. <i>Konfliktus a status quo képviselőivel</i>	183
6. 2. 3. 1. Ellenzélben	183
6. 2. 3. 2. Feszültség a püspökökkel	185
6. 2. 3. 3. Belső megélés	186

6. 2. 4. <i>Megegyezések az államhatalommal</i>	189
6. 2. 4. 1. A politika hálójában	189
6. 2. 4. 2. Modus vivendi I.	190
6. 2. 4. 3. Belső megélés	191
6. 2. 5. <i>Konfliktus a baloldallal</i>	193
6. 2. 5. 1. „Szociáldemokrácia, félre az útból!”	193
6. 2. 5. 2. Belső megélés	194
6. 2. 6. <i>Konfliktus a szélsőjobbal</i>	196
6. 2. 6. 1. Konkurenciaharc a parasztságért	196
6. 2. 6. 2. Zsidózóból zsidómentő	197
6. 2. 6. 3. Belső megélés	201
6. 3. <i>AZ ÜLDÖZTETÉS ÁRNYÉKÁBAN I. (1944–1959)</i>	204
6. 3. 1. <i>A tágabb környezet és a szereplők</i>	204
6. 3. 2. <i>A KALOT újraindulása</i>	206
6. 3. 2. 1. Lenni vagy nem lenni	206
6. 3. 2. 2. Belső megélés	207
6. 3. 3. <i>Konfliktus a régi rend híveivel</i>	208
6. 3. 3. 1. Új bor új tömlőbe való	208
6. 3. 3. 2. Belső megélés	209
6. 3. 4. <i>Konfliktus a kommunistákkal</i>	210
6. 3. 4. 1. „Halál a KALOT-ra!”	210
6. 3. 4. 2. Belső megélés	212
6. 3. 5. <i>Konfliktus Mindszenty József hercegprímással</i>	213
6. 3. 5. 1. Modus vivendi II.	213
6. 3. 5. 2. Összefeszülés	214
6. 3. 5. 3. Belső megélés	217
6. 3. 6. <i>A barát és bajtárs elvesztése</i>	219
6. 3. 6. 1. Nagy Töhötöm hit- és hivatáskrízise	219
6. 3. 6. 2. „Testvéri közösségünket fenntartjuk”	220
6. 3. 6. 3. Belső megélés	221
6. 3. 7. <i>Döntés az itthon maradás mellett</i>	222
6. 3. 7. 1. A menekülés lehetőségei	222
6. 3. 7. 2. Belső megélés	223
6. 3. 8. <i>A bebörtönzés évei</i>	224
6. 3. 8. 1. A fogság megpróbáltatásai	224
6. 3. 8. 2. Megkeseredés vagy felajánlás	226
6. 3. 8. 3. Belső megélés	227

6. 3. 9. <i>A forradalom eufóriájában (1956)</i>	228
6. 3. 9. 1. Újbóli szervezkedések	228
6. 3. 9. 2. Belső megélés	230
6. 4. AZ ÜLDÖZTETÉS ÁRNYÉKÁBAN II. (1959–1970)	231
6. 4. 1. <i>A tágabb környezet és a szereplők</i>	231
6. 4. 2. <i>Munkáspapként</i>	232
6. 4. 2. 1. Fizikai és szellemi munka	232
6. 4. 2. 2. Belső megélés	235
6. 4. 3. <i>Meghiúsult tervek</i>	238
6. 4. 3. 1. A pannonhalmi szociális otthonban	238
6. 4. 3. 2. Tétlenségre kárhóztatva	239
6. 4. 3. 3. Belső megélés	241
6. 4. 4. <i>Idős, beteg rendtársak szolgálatában</i>	244
6. 4. 4. 1. „Szeretetet akarok gyakorolni”	244
6. 4. 4. 2. Belső megélés	245
6. 4. 5. <i>Suscipe Domine</i>	246
6. 4. 5. 1. Az utolsó kanyar	246
6. 4. 5. 2. Belső megélés	248
VII. A KÜLDETÉS MEGÉLÉSE ÉS MAI ÜZENETE	250
7. 1. KRISZTUS PAPJA	250
7. 1. 1. <i>Természetfeletti látásmód</i>	250
7. 1. 2. <i>Az imádság embere</i>	253
7. 1. 3. <i>Az Eucharisztia embere</i>	254
7. 1. 4. <i>Atyasága</i>	256
7. 1. 5. <i>Krisztusi ember</i>	258
7. 2. JEZSUITA LÉT	260
7. 2. 1. <i>„Nagy volt mint jezsuita”</i>	260
7. 2. 2. <i>A lelkigyakorlatokból élni</i>	262
7. 2. 3. <i>A személyes hivatás fontossága</i>	263
7. 2. 4. <i>A Jézus Szíve-tisztelet</i>	264
7. 2. 5. <i>A lelkigyakorlatok formálta apostoli munka</i>	265
7. 2. 6. <i>A jezsuita missziós módszerek alkalmazása</i>	267
7. 3. A SZEGÉNYEK HIVATOTT APOSTOLA	269
7. 3. 1. <i>Az agrárifjúság apostola</i>	269
7. 3. 2. <i>Munkások között</i>	272
7. 3. 3. <i>Küzdelem a strukturális átalakulásokért</i>	273

7. 3. 4. <i>A szegényekért és szegényként élni</i>	274
7. 4. FELEMELNI A MAGYAR NÉPET	276
7. 4. 1. <i>A magyar nép prófétája</i>	276
7. 4. 2. <i>Az új Magyarország álma</i>	278
7. 4. 3. <i>A magyarság küldetése</i>	280
7. 4. 4. <i>Kerkai és a nép</i>	281
7. 4. 5. <i>Ferenc pápa nép teológiája fényében</i>	285
7. 5. MUNKÁLKODNI AZ EGYHÁZ MEGÚJULÁSÁN	289
7. 5. 1. <i>„Az Isten akarja az Egyház érdekében”</i>	289
7. 5. 2. <i>Együtműködés világi munkatársakkal</i>	291
7. 5. 3. <i>Együtműködés a protestánsokkal</i>	293
7. 5. 4. <i>A II. Vatikáni Zsinat üdvözlése</i>	294
7. 5. 5. <i>Egyetemes horizontok</i>	296
7. 6. A KERESZT HORDOZÁSA	299
7. 6. 1. <i>Küzdeni a kereszt zászlaja alatt</i>	299
7. 6. 2. <i>A feltámadás fényében</i>	301
7. 6. 3. <i>Hűség a sötétségben is</i>	302
7. 6. 4. <i>Áldozatos szeretet</i>	303
7. 6. 5. <i>Reménnyel élni</i>	305
7. 7. ÜZENET A MÁNAK ÉS SZEMÉLYES REFLEXIÓK	307
7. 7. 1. <i>A papság ajándéka</i>	307
7. 7. 2. <i>Jezsuita karizma</i>	308
7. 7. 3. <i>A szegények szeretete</i>	310
7. 7. 4. <i>A magyar nép szolgálata</i>	312
7. 5. 5. <i>Az egyház megújulásán dolgozni</i>	313
7. 5. 6. <i>Hordozni a keresztet</i>	314
ÖSSZEFOGLALÁS	315
ABSTRACT	329
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	340
NYILATKOZAT	342

Irodalomjegyzék

Magisztériumi dokumentumok

A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai, SZIT, Budapest 2000.

XI. PIUS, *Divini Redemptoris, Apostoli körlevele a kommunizmus ellen*, SZIT, Budapest 1937.

FERENC PÁPA, *Evangelii Gaudium, Az evangélium öröme kezdetű apostoli buzdítása*, SZIT, Budapest 2014.

FERENC PÁPA, *Fratelli tutti, Mindnyájan testvérek kezdetű enciklikája*, SZIT, Budapest 2021.

FERENC PÁPA, *Laudato si', Áldott légy kezdetű enciklikája*, SZIT, Budapest 2015.

TOMKA, M.–GOJÁK, J., *Az Egyház társadalmi tanítása, Dokumentumok*, SZIT, Budapest 1994.

Ferenc pápával kapcsolatos irodalom

GALLI, C., M., *Az „Isten népe” fogalom visszatérése, Argentín egyháztan és az egyház megújítása*, in *Sapientiana* 9 (2016/1), 61–77.

GÁRDONYI, M., *Ferenc pápa és „a nép teológiája”*, in *Máltai Tanulmányok* 3 (2021/3), 310–313.

KORONKAI, Z., *Megérteni Ferenc pápát, Jorge Mario Bergoglio szellemi perspektívái/2* in *A Szív* 109 (2023/5), 10–13.

KISNÉMET, L., *A pasztorális magisztérium néhány eleme Ferenc pápa pontifikátusában, szakdolgozat*, Sapeintia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, 2022.

SCANNONE, J. C., *Pope Francis and the Theology of the People*, in *Theological Studies* 77 (2016/1), 119–120.

Lexikonok

BANGHA, B., *Katolikus Lexikon/2*, Magyar Kultúra, Budapest 1931.

KOCH, L., *Jesuiten-Lexikon, Die Gesellschaft Jesu einst und jetzt*, Bonifacius, Paderborn 1934.

Általános jezsuita alapforrások

ARRUPE, P., *In Him alone... our hope*, Irish Messenger, Dublin 1983.

- CUSSON, G., *Biblical Theology and the Spiritual Exercises*, Institute of Jesuit Source, Saint Louis 1994.
- „Evezz a mélyre”, A 36. *Általános Rendgyűlés dokumentumai*, JTMR – Jezsuita Kiadó, Budapest 2017.
- GUIBERT, J., *The Jesuits: Their Spiritual Doctrine and Practice*, Institute of Jesuit Sources, Saint Louis 1986.
- IGNÁC, L., *Lelkigyakorlatok*, JTMR, Budapest 1994.
- Jézus Társaságának Rendalkotmánya*, JTMR, Budapest 1997.
- SZOKOL, R. – SZÖNYI, SZ., szerk. *Jezsuiták Magyarországon, A kezdetektől napjainkig*, JTMR – Jezsuita Kiadó, Budapest 2021.
- PADBERG, J. W. – O’KEEFE M. – MCCARTHY, J., szerk. *For Matters of Great Moment, The First Thirty Jesuit General Congregations, A Brief History and a Translation of the Decrees*, The Institute of Jesuit Sources, Saint Louis 1994.
- PADBERG, J. W., szerk. *The Decrees of the 31st–35th General Congregations of the Society of Jesus*, The Institute of Jesuit Sources, Saint Louis 2009.
- RAHNER, H., *Ignatius the Theologian*, Geoffrey Chapman, London 1968.
- Hans Urs von Balthasarral és a hivatásteológiájával kapcsolatos írások**
- BALTHASAR, H. U., *A dicsőség felfénylése, Teológiai esztétika*, I. kötet, *Az alak szemlélése*, Sík Sándor, Budapest 2004.
- BALTHASAR, H. U., *Christian Meditation*, Ignatius, San Francisco 1989.
- BALTHASAR, H. U., *The Christian State of Life*, Ignatius, San Francisco 1983.
- BALTHASAR, H. U., *Christian prayer*, in *Communio* 5 (1978/1), 18–20.
- BALTHASAR, H. U., *Christlicher Stand*, Johannes, Einsiedeln 1977.
- BALTHASAR, H. U., *Der Antirömische Affekt, Wie laßt sich das papstum in der Gesamtkirche integrieren?*, Johannes, Trier 1989.
- BALTHASAR, H. U., *Katholische Meditation*, in *Geist und Leben* 51 (1978), 28–38.
- BALTHASAR, H. U., *Prayer*, Ignatius, San Francisco 1986.
- BALTHASAR, H. U., *Schwester im Geist, Therese von Lisieux und Elisabeth von Dijon*, Johannes, Einsiedeln 1970.
- BALTHASAR, H. U., *Számvetés*, Sík Sándor, Budapest 2004.
- BALTHASAR, H. U., *Therese von Lisieux, Geschichte einer Sendung*, Henger, Köln 1950.

- BALTHASAR, H. U., *Theo-Logic: Theological Logical Theory*, vol. 3, *Creator Spirit*, Ignatius, San Francisco 2005.
- BALTHASAR, H. U., *Unser Auftrag, Bericht und Entwurf*, Johannes, Einsiedeln 1984.
- BALTHASAR, H. U., *Verbum Caro*, Einsiedeln 1960.
- DIMECH, P., *The Grounding of the Authority of the Saints: a Study in Hans Urs von Balthasar's Theology of the Saints*, doktori disszertáció, Durham University 2015.
- HARRISON, V. S., *Holiness, Theology and Philosophy: von Balthasar's Construal of their Relationship and its Development*, in *Philosophy and Theology* 12 (2000/1), 53–78.
- HARRISON, V. S., *Personal Identity and Integration: Von Balthasar's Phenomenology Of Human Holiness*, in *Heythrop Journal* 40 (1999/4), 424–437.
- HELLER, K., *Religiöse Erfahrung und Glaube bei Therese von Lisieux: Eine Auseinandersetzung mit der Interpretation Balthasars*, in *Münchener Theologische Zeitschrift* 53 (2002/3), 251–264.
- KLEIN, C., *The Strange Witness of the Saints: Hans Urs von Balthasar's Embodied Theology of Mission*, MA tézis, University of Dayton, Dayton – Ohio 2017.
- KORONKAI, Z., *Hans Urs von Balthasar teológiai hagiográfiája*, in *Teológia* 56 (2022/1–2), 21–28.
- KORONKAI, Z., *Hivatás és imádság Hans Urs von Balthasar teológiájában*, in *A szerzetesi hivatások gondozása* (Sapientia Füzetek 23), Vigília, Budapest 2013, 65–82.
- KORONKAI, Z., *The Relationship Between Prayer and Vocation in the Theology of Hans Urs von Balthasar*, MA and STL thesis at Regis College and University of Toronto, Toronto 2007.
- OAKES, E. – MOSS, D., szerk. *The Cambridge Companion to Hans Urs Von Balthasar*, University Press, Cambridge 2004.
- PUSKÁS, A., *A hitbeli tapasztalat értelmezésének súlypontjai Hans Urs von Balthasar teológiai esztétikájában*, in *Hit, tapasztalat, hittapasztalat: Takácsné Kovácsházi Zelmának tanítványai, kollegái és beszélgetőtársai, kik nélküle meglepően sokan járnának másfelé*, szerk. BÉRES, T., Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest 2017, 43–58.

- PUSKÁS, A., *Megismertük és hittük a szeretetet, Metszetek Hans Urs von Balthasar szeretetteológiájából*, SZIT, Budapest 2012.
- PUSKÁS, A., *A Szentírás értelmezésének kérdése Joseph Ratzinger teológiájában*, in *Communio* Budapest 25 (2017/1–2), 24–43.
- PUSKÁS, A., *Tapasztalat és teológia*, in *Ars longa vita brevis: A hetvenéves Rókay Zoltán köszöntése*, szerk. VINCZE, K., SZIT, Budapest 2017, 177–203.
- RATZINGER, J., *A Názáreti Jézus*, I. rész, *A Jordánban való megkeresztelkedéstől a színeváltozásig*, SZIT, Budapest 2007.
- SCHINDLER, D., szerk. *Hans Urs von Balthasar, His Life and Work*, Ignatius, San Francisco 1991.
- SECOMB, M., *Responding to the Call of God: How Mission Makes the Person for Hans Urs von Balthasar*, in *The Way* 54 (2015/3), 79–92.
- SPEYR, A., *Das Allerheiligenbuch*, Johannes, Einsiedeln 2018.
- ŠTRUKELJ, A., *Teologia e Santità a Partire da Hans Urs Balthasar*, San Paolo, Milano 2010.
- SULLIVAN, P. A., *Saints as the 'Living Gospel': von Balthasar's Revealers of the Revealer, Rahner's Mediators of Mediator*, in *Heythrop Journal* 55 (2014/2), 270–285.
- SZABÓ, D., *Személy és küldetés Hans Urs von Balthasar teológiai antropológiájában*, in *Sapientiana* 14 (2021/1), 22–40.
- SZABÓ, F., szerk. *Hans Urs von Balthasar, Válogatás a teológus műveiből*, Róma 1989.

Kerkai Jenő írásai kronológiai sorrendben

Írások Czinder Jenő néven

- Czinder Jenő SJ kidolgozott lelkigyakorlatos elmélkedései*, Érd, 1924. szeptember 1., JTMRL IV. 68. 5. cs., 1t, 1–44.
- A föld és az ember, szabadelőadás egyszerűbb közönségnek, munkásoknak*, 1925, JTMRL IV. 68. 5. cs., 1t, 45–65.
- 3 napos lelkigyakorlat gyerekeknek*, Érd, 1925. április 2., JTMRL IV. 68. 5. cs., 1t, 131–145.
- A „Regnum Christi” 1925-ben*, JTMRL IV. 68. 5. cs., 1t, 147–159.

A Szent Szűz tiszteletéről, Szeged, 1926, JTMRL IV. 68. 5. cs., 1t, 67–74.¹

A szentmise értékéről, 1926. február, JTMRL IV. 68. 5. cs., 1t, 153–157.

Önuralom a boldogság feltétele, Szeged, 1926. szeptember, JTMRL IV. 68. 5. cs., 1t, 75–82.

Hiszem az örök életet, JTMRL IV. 68. 5. cs., 1t, 87–93.

De principio vitali, JTMRL IV. 68. 5. cs., 1t, 95–111.

Gyakorlati-dogmatikus előadások és elmélkedések, gyorsírásos jegyzetek, JTMRL IV. 68. 5. cs., 1t, 113–130.

Az Eucharisztia és az élet, 1931. október 28., JTMRL IV. 68. 5. cs., 1t, 83–86.

Rerum Novarum, Kiben bíztok? XIII. Leó munkás-körlevelének 40 éves jubileumára (Szociális apostolok 1), Árpád Rt. Kalocsa 1931. JTMRL IV. 68, 8. cs.

A vezér, Gróf Zichy Nándor (1829–1911) (Szociális apostolok 2) Árpád Rt. Kalocsa 1931. JTMRL IV. 68, 8. cs.

Svájc megmentője (Szociális apostolok 3), Árpád Rt. Kalocsa 1931, JTMRL IV. 68, 8. cs.

Prohászka (Szociális apostolok 4), Árpád Rt. Kalocsa 1931, OSZK Kt. Nagy Töhötöm irathagyatéka, 216 082 0, 8–9.

Irányelvek (Szociális apostolok 5), Árpád Rt. Kalocsa 1931, JTMRL IV. 68, 8. cs.

Párizs külvárosa (Szociális apostolok 6), Árpád Rt. Kalocsa 1931, JTMRL IV. 68, 8. cs.

Proletárok között, Don Bosco (1815–1888) (Szociális apostolok 1), in *Új Élet*, Kassa 1932, JTMRL IV. 68, 8. cs.

Börtöntől a sírig, De Mun (1841–1914) (Szociális apostolok 2), in *Új Élet*, Kassa 1932, JTMRL IV. 68, 8. cs.

Berlin hőse, Carl Sonnenschein (1876–1929), in *Új Élet* 1 (1932/6–7), 244–247.

Ketteler jelentősége, in *Korunk Szava* 2 (1932/3), 5–6.

A Sorbonne tanára, Ozanam, Frédéric (1813–1853), in *Új Élet* 3 (1934/2), 87–90.

¹ Koronkai Zoltán bevezetőjével a jezsuita blogon is olvasható: „Édesanyánk van nekünk, a földi édesanyánkon kívül” – Kerkai Jenő írása a Szent Szűz tiszteletéről, https://jezsuita.blog.hu/2022/05/17/_edesanyank_van_nekunk_a_foldi_edesanyankon_kivul_kerkai_jen_o_irasa_a_szent_szuz_tiszteleterol (a kutatás ideje: 2023. február 6.).

Írások Kerkai Jenő néven

Levelek Pehm Józsefhez, 1938. április 26. ÁBTL V-700/27. 51–52, 1938. május 2.

ÁBTL 3.1.9. V-700/27. 55–56, 1938. május 9. ÁBTL 3.1.9. V-700/48.

Árvalányhaj az oltár előtt, in *A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus*

Emlékkönyve, SZIT, Budapest 1938, 195.

„Élünk, vagyunk, leszünk!”, Uo., 209.²

Tóth Imrének írt levelek, in *KALOT képeskönyv*, TÓTH, I., a szerző magánkiadása,

Szombathely 1989, 150–152. teljes verziójuk: JTMRL IV. 68, 2a cs., 1–2.

Farkas Györgynek írt levelek, in *Kerkai Jenő emlékezete*, ANDRÁS, I., – BÁLINT, J., –

szerk. SZABÓ, F., Kerkai Jenő Intézet, Budapest 1995, 74–75.

Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése (1939–1969), szerk. KERESZTES, A., EFO,

Budapest 2019, 19–295.

Móricz Zsigmondnak írt levél, 1940. október 12., in *Móricz Zsigmond, a Kelet Népe*

szerkesztője, Levelek I., szerk. TASI, J., Budapest 1988, 175–176.

Mihelics Vidnek írt levél, 1940. november 22., in *Egy magyar katolikus gondolkodó,*

Mihelics Vid életműve, FRENYÓ, Z., METEM, Budapest 2002, 58.

A KALOT 22 sz. körlevele egyházmegyei titkárokhoz, 1941. április 28., in ÁBTL 3.1.9.

V-302 Sass Imre, 83.

KALOT-program, P. Kerkai Jenő SJ megnyitó előadása, in *Lelkipásztori munka, A*

második érdi papi tábor előadásai és megbeszélései (Érd, június 24–28.),

Stephaneum Nyomda, Budapest 1941, 77–78.

Ház, kultúrház, szövetkezeti ház, templom, a Pannonhalmán 1942. augusztus 20-án

elhangozott beszéd, in *Emlékezés egy népfőiskolára*, TÓTH, I., szerzői kiadás,

Szombathely 1984, 120.

Az apostolok meghívása, in *Szolgalat* 18 (1973/2), 31–35.

Ifjúságunk lelkülete és szervezése, in *Magyar Kultúra* 1943. augusztus, 5–20., 37–38.

Levél a vezetőkhez, in *KALOT-munkafüzet*, 1943. november, JTMRL Rendtörténeti

Könyvtár, 1 – 3.

A Vezető felelősége, in *KALOT-munkafüzet*, 1944. április, JTMRL Rendtörténeti

Könyvtár, 1 – 2.

² A két kongresszusi beszéd Koronkai Zoltán bevezetőjével a jezsuita blogon is olvasható: https://jeszuita.blog.hu/2021/09/17/kerkai_jeno_az_1938-as_budapesti_eucharisztikus_vilagkongresszuson (a kutatás ideje: 2023. augusztus 26.).

Mi van a KALOT pöre mögött?, KALOT, Budapest 1945.

Pétery Józsefváci püspökhöz írt levél, 1945, JTMRL IV. 68, 1. cs. 119–121.

Levél az Actio Catholica országos elnökségének, OSZK Kt. Nagy Töhötöm irathagyatéka, 216 506.

Mócsy Imrének írt levél, 1945. december 19., OSZK Kt. Nagy Töhötöm irathagyatéka, 216 509.

Új Riadó, in *Hitvallás*, KALOT Központ kiadványa, 1945, 1–2.

Mindszenty bíborshoz írt levelek, 1946. január 28., március 31., június 13., június 22., in *Részletek Nagy Töhötöm fiatalkori naplójából (1937–1940)*, szerk. KERESZTES, A., EFO, Budapest 2019, 254–255., 267–270., 276–277., 282–283.

Bizalmas memorandum az Actio Catholica Ifjúsági Titkárságának, 1946. március 18., in *Részletek Nagy Töhötöm fiatalkori naplójából (1937–1940)*, 261–263.

Záróbeszéd a KALOT díszgyűlésen, 1946. június 10., in *Részletek Nagy Töhötöm fiatalkori naplójából (1937–1940)*, 277–281.

Magyar Ferencnek írt levél, 1946. szeptember 23., OSZK Kt. Nagy Töhötöm irathagyatéka, 216 057.

Katolikus felelősség, A Szív, Budapest 1946.

Levél Takáts Ágostonnak, 1947. június 21., in „*Ignis numquam dicit: sufficit...*” – *Kerkai Jenő jezsuita atyára emlékezik utolsó munkatársra*, TAKÁTS, Á., 2008, 7.

Lelki gyakorlatos elmélkedések, 1948. július 8–16. JTMRL IV. 68. 5. cs.³

Eligazító a férfitriduumokhoz és a velük kapcsolatos egyházközségi napokhoz, JTMRL IV. 68. 6. cs., Nr 1.

Ismeretlenek írt levelezőlap, 1949. május, <https://hu.museum-digital.org/singleimage.php?objektnum=266950&imagenr=179101> (a kutatás ideje: 2023. február 11).

³ Egyes részleteit – bevezetővel ellátva – Koronkai Zoltán publikálta a jezsuita blogon: *Kerkai Jenő karácsonyi gondolatai 1948-ból*, https://jezsuita.blog.hu/2021/12/21/p_kerkai_jeno_karacsonyi_gondolati_1948-bo
Kerkai Jenő a feltámadásról, https://jezsuita.blog.hu/2022/04/17/kerkai_jeno_a_feltamadasrol
Mélységes undor, félelem és szomorúság – Kerkai Jenő SJ Krisztus szenvedéseiről
https://jezsuita.blog.hu/2022/04/12/kerkai_jeno_krisztus_szenvedeseirol
Kerkai Jenő elmélkedése Jézus születéséről, https://jezsuita.blog.hu/2022/12/26/kerkai_jeno_elmelkedese_jezus_szuletesero
(a kutatás ideje: 2023. február 10.).

- Levelezőlap egy ismeretlen szerzetesnőnek*, 1949. október 24. <https://hu.museum-digital.org/singleimage?imagenr=179099&noiiiif=1> (a kutatás ideje: 2023. február 11).
- Levelezőlap özv. Tuboly Jenőnének*, 1949. december 12., Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg, történeti dokumentációgyűjtemény, ltsz. 2018.17.1, <https://www.museumap.hu/record/-/record/oai-aggregated-bib6055640> (a kutatás ideje: 2023. február 11).
- Levelezőlap Tóth Imrénének*, 1950. január 24., JTMRL IV. 68. 2. cs., a. 4. – részlegesen publikálva, de hibás dátummal: in TÓTH, I., *KALOT képeskönyv*, a szerző magánkiadása, Szombathely, 1989, 152.
- Kerkai Jenő elítélt megjegyzései a legfőbb ügyészség újabb vádiratához*, 1954. május 5., Budapest Főváros Levéltára, VII 5 e 1950 721, 57–60.
- Üzenetek viharból*, 1956. november, ÁBTL 3.1.5. O–12372/1, Misszió, 48–59.
- A papi szolgálatról szóló tervezet*, 1957 eleje, ÁBTL 3.1.5. O–12372/1, Misszió, 120–122.
- Pálfay Gábornak írt levél*, 1959. december 17., JTMRL IV. 68. 3. cs., 35–36.
- „Szilárd bátyám”-nak írt levél*, 1959. szeptember 26., JTMRL IV. 68. 1. cs., 91.
- Csalló Máriának írt levelek*, 1959. november 23., 1962. szeptember 12., 1963. április 2., 1963. szeptember 13., JTMRL IV. 68. 1. cs., 93, 95–96, 97, 105–106.
- Levél Tóth Imrénének*, 1959. advent, JTMRL IV. 68. 2. cs. a. 6. – részlegesen publikálva: in TÓTH, I., *KALOT képeskönyv*, a szerző magánkiadása, Szombathely 1989, 152.
- XXIII. János pápa*, 1959, OSZK Kt. *Nagy Töhötöm irathagyatéka*, 216 503, részletek publikálva: *XXIII. János pápáról*, in *A Szív* 110 (2024/4), 48–51.
- Maradj meg, Magyar! Magyar hivatás*, 1961 húsvét, in *Kerkai Jenő emlékezete*, szerk. ANDRÁS, I. – BÁLINT, J. – SZABÓ, F., Kerkai Jenő Intézet, Budapest 1995, 153–171.
- Montini bíboros levele szerzetesnőkhöz*, fordítás, 1961, OSZK Kt. *Nagy Töhötöm irathagyatéka*, 216 515.
- Dr. Deák Sándornak írt levelek*, JTMRL IV. 68. 2b. cs.
- Képeslapok P. Reöthy Józsefnek*, 1962. szeptember 8. és november 22., 1965. június 7., JTMRL IV. 68. 1. cs., 99–103, 111–112.
- P. Lőrincz Zoltánnak írt levél*, 1962. november 22., JTMRL IV. 68. 1. cs., 53–55.

Jellemző vonások a legmodernebb katolikus életszemlélethez, 1962 karácsony, in Kerkai Jenő emlékezete, 1995, 147–152.

XXIII. János pápa – Az Egyház csodája, 1962–63, OSZK Kt. Nagy Töhötöm irathagyatéka, 216 502.

Egy névtelen ember levelei, 1963. május, OSZK Kt. Nagy Töhötöm irathagyatéka, 216 500.

A Somogyi terv, 1964. április 5., in Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése (1939–1969), szerk. KERESZTES, A., EFO, Budapest 2019, 307–309.

P. Kerkai Jenő önéletrajzi adatai, 1965. január 23., JTMRL IV. 68. 1. cs., 23.

Levél P. Kerkai Györgyhöz, 1965. május 17., JTMRL IV. 68. 1. cs., 107–108.

Levelek P. András Imrének, 1965. szeptember 30., 1966, JTMRL IV. 68. 2. cs., 3–5., 7–15.

Töredékes naplófeljegyzések, 1966. január, in Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése (1939–1969), 299–306.

Levél Takáts Ágostonnak, 1967. április 25., töredék, in „Ignis numquam dicit: sufficit...” – Kerkai Jenő jezsuita atyára emlékezik utolsó munkatársra, TAKÁTS, Á., 2008, 22.

Levelezőlap Istvánnak, 1967. december 23., JTMRL IV. 68. 1. cs., 113–114.

Hivatásának összefoglalója, 1968. szeptember 22., JTMRL IV. 68. 1. cs., 115–118. részben publikálva, in Kortárs magyar jezsuiták, II. rész, szerk. SZABÓ, F., JTMRL, Budapest 1992, 48–49.

Képeslap Nagy Töhötöm húgának, 1968. december 6., Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg, történeti dokumentációgyűjtemény, ltsz. 2018.17.3, <https://www.museumap.hu/record/-/record/oai-aggregated-bib6064188> (a kutatás ideje: 2023. február 11).

P. Kerkai rendelkezése a Nagy Töhötömnek átadott írásaival kapcsolatban, in Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése (1939–1969), 310–312.

Interjú a 86 éves Csávossyval, 1969 március, in Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése (1939–1969), 313–317.

Kerkaihoz kötött, bizonytalan szerzőjű írások

A Szentháromság nyomdokain, Teológiai jegyzet a szegedi Egyházmegyei Teológiai Főiskola hallgatóinak, JTMRL IV. 68. 5. cs.

A korabeli sajtóban megjelent tudósítások Kerkai Jenőről

Interjúk

Magyarság, 1938. április 24., *Pesti Hírlap*, 1940. szeptember 18., *Új Nemzedék*, 1937. július 28., 1938. április 17.

Hosszabb összefoglalók Kerkai beszédeiről

Dunántúl, 1944. február 17., *Esti Újság*, 1940. november 29., *Szegedi Új Nemzedék*, 1938. április 6., május 15., 1939. február 24., november 26., 1939. december 7., december 22., *Új-Somogy*, 1943. november 29.

Rövidebb tudósítások

Csonkamagyarország, 1939. április, *Dunántúl*, 1942. április 26., 28., 1944. január 16., *Kecskeméti Ellenőr*, 1940. január 5., *Magyar Élet*, 1940. november, *Magyarság*, 1938. augusztus 4., *Nemzeti Újság*, 1938. július 31., 1941. december 13., 1944. február 24., *Néptanítók Lapja és Népművelési Tájékoztató*, 1938. május 5., szeptember 1., *Palota-Újpest*, 1938. augusztus 20., *Pécsi Napló*, 1942. április 28., 1943. október 3., *Reggeli Újság*, 1940. november 15., *Somogyi Újság*, 1937. október 6., december 25., 1938. március 6., 1940. november 14., *Szegedi Új Nemzedék*, 1937. szeptember 28., 1938. február 8., március 29., április 30., május 1., május 5., május 8., június 24., június 28., július 1., 1939. február 28., szeptember 19., *Új Nemzedék*, 1938. április 12., április 21., 1942. december 5., *Új Magyarság*, 1938. május 4., 1944. március 21., *Újság*, 1940. november 30., 1944. március 21., *Zalamegyei Újság*, 1934. július 31.

ÁBTL-anyagok

Kerkai Jenő kihallgatási jegyzőkönyvei

1947. március 17., ÁBTL 3.1.9. V–11727 Mécs László és társa, 463–465.

1949. június 23.–augusztus 18., Budapest Főváros Levéltára, VII. 5/e. 721/1950, 6–23.

1954. február 9.–május 26., ÁBTL 3.1.9. V–302 Sass Imre, 24–70.

1965. január 12., in ÁBTL 3.1.9. V-151900/5 Rózsa Elemér és társai, 129–130.

Ügynökjelentések

3.1.2. M–26962 Baráth 3.1.2. M–26962/1 Baráth, 3.1.2. M–26962/2 Barát, 3.1.2. M–41644 Barát, 3.1.9. V–101944/1 Bánácz Márk, 3.1.2. M–32398/1 Berényi Zoltán, 3.1.2. M–27409 Béres, 3.2.4. K–384/1 Bihari, 3.2.4. K–384/2 Bihari, 3.2.3. Mt–186/2 Kenyon Frank, 3.1.2. M–34260 Király Lajos, 3.2.3. Mt–975/1 Kőműves

Sándor/Franz Kirchenbauer, 3.1.2. M–36924/4 Marosi Zoltán, 3.1.2. M–27702 Maróti, 3.1.2. M–34203/1 Ráckevei, 3.1.2. M–36270/1 Rozsnyói, 3.1.2. M–27385 Tóth József, 3.1.2. M–24450 Tömör János, 3.1.2. M–40009 Tömör János.

Operatív – Intézményi megfigyelés

3.1.5. O–19657 Győr-Sopron megyében élő volt férfi szerzetesek, 3.1.5. O–11802/1 Fekete hollók, 3.1.5. O–11625/2a Indián, 3.1.5. O–12372/1 Misszió, 3.1.5. O–12372/2 Misszió, 3.1.5. O–12345/1 Misszió I, 3.1.5. O–12346/1 Misszió II, 3.1.5. O–18891/3 Szerzetesrendek ffi

Vizsgálati dossziék

3.1.9. V-109168 Kerkay (sic!) Jenő, 3.1.9. V–11727 Mécs László és társa, 3.1.9. V–19441 Dr. Mócsi (sic!) Imre, 3.1.9. V–151900/4 Rózsa Elemér, 3.1.9. V–167033 Rózsa Elemér és társai, 3.1.9. V–151900/5 Rózsa Elemér és társai, 3.1.9. V–302 Sass Imre, 3.1.9. V–129284/1 Tamás János és társai

Kerkai közvetlen felügyelete alatt megjelent kiadványok

Regnum, A Kalocsai Jézus-Társasági Szent István Gimnázium Ifjúságának havilapja, 1929–31, Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár.

Élet a betűk mögött, A Centrum Sociale kiadványa, 1947–1948.

KALOT-kiadványok

FARKAS, GY., szerk. *Vezérkönyv agrárfűsági vezetők számára*, KALOT, Szeged 1937.

Új, bővített kiadása:

http://www.ppek.hu/konyvek/Farkas_Gyorgy_KALOT_Vezerkonyv_agrarifjusagi_vezetok_szamara_1.pdf (a kutatás ideje: 2023. márc. 27.).

KALOT-munkafüzet, 1942. október–1943. április, JTMRL Rendtörténeti Könyvtár.

KALOT-munkafüzet, 1943. november–1944. húsvét, JTMRL Rendtörténeti Könyvtár.

Évkönyvek

A Ciszterci Rend Budapesti Szent Imre Gimnáziumának évkönyve, 1942–1943.

A Kalocsai Jézus-Társasági Érseki Főgimnázium Értesítője az 1928–29. évről.

A Zalaegerszegi Magyar Királyi Állami Főgimnázium értesítői, 1916–1923.

A Kalocsai Jézus-Társasági Érseki Főgimnázium Értesítője az 1929–30. tanévben, Kalocsa, 1930.

A Kalocsai Jézus-Társasági Érseki Főgimnázium Értesítője az 1931–32. tanévben,
Kalocsa, 1932.

Kifejezetten Kerkai Jenővel foglalkozó írások

Halálozás, P. Kerkai Jenő SJ, in Új Ember 1970. november 22.

Kerkai Jenő S.J. (1904–1970), in Szolgálat 9 (1971/1), 94–95.

Kerkai Jenő SJ 1904–1970, in New Yorki Magyar Élet, 1970. december 12., 10.

ANDRÁS, I. – BÁLINT, J. – SZABÓ, F., szerk. *Kerkai Jenő emlékezete,* Kerkai Jenő Intézet,
Budapest 1995.

ANDRÁS, I., *A KALOT Népfőiskolák megalkotója, P. Kerkai Jenő,* in *Provinciánk Hírei*
82, 2003. június–szeptember, 25–29.

ANDRÁS, I., *Kerkai Jenő és a KALOT,* in *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől*
napjainkig, szerk. SZILÁGYI, Cs., PPKE BTK, Piliscsaba 2006, 622–630.

ANDRÁS, I., *Páter Kerkai karizmája,* in *Provinciánk Hírei* Nr. 39, 1995. augusztus–
szeptember, 14–16.

BALOGH, M., *A „Kisatya” – P. Kerkai Jenő S. J. (1904–1970),* in *Az idő élén jártak,*
Kereszténydemokrácia Magyarországon (1944–1949), szerk. KOVÁCS K. Z. –
ROSDY, P., Barankovics István Alapítvány, Budapest 1996, 42–72.

BALOGH, M., *Kerkai Jenő, A Kisatya,* in *Rubicon* 27 (2016/2), 48–51.

BALOGH, R. L., *A modern kereszténydemokrácia születése: Kerkai Jenő és a KALOT,*
<https://ringmagazin.hu/2014/11/26/a-modern-keresztenydemokracia-szueletese-kerkai-jen-es-a-kalot> (a kutatás ideje: 2023. február 6.)

CSESZKA, É., *Jezsuita életút a diktatúrák árnyékában: Kerkai Jenő politikája,* in *A*
magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig, szerk. SZILÁGYI, Cs., PPKE
BTK, Piliscsaba 2006, 683–692.

CSESZKA, É., *Kerkai Jenő és a KALOT,* in *Szociális kérdések és mozgalmak*
Magyarországon (1919–1945), szerk. SZILÁGYI, Cs., Gondolat – Barankovics
Alapítvány – Faludi Ferenc Akadémia, Budapest 2008, 179–195.

FÁY, Z., *Somogyi Kísérlet,* in *Magyar Nemzet* 2005. február 12.

<https://magyarnemzet.hu/archivum/archivum-magyarnemzet/somogyi-kiserlet-5421200/> (a kutatás ideje: 2021. január 30.).

FÖLDESI, M. – SZERENCSÉS, K., *Kerkai Jenő,* in *Keresztény közéleti személyiségek a XX.*
században, szerk. FÖLDESI, M. – SZERENCSÉS, K., Kairosz, Budapest 2011, 71–76.

- GÁRDONYI, M., *Kerkai páter „somogyi kísérlete”, 1948*, in *Historicus Societatis Iesu, Szilas László emlékkönyv*, szerk. MOLNÁR, A. – SZILÁGYI, Cs. – ZOMBORI, I., METEM, Budapest 2007, 368–373.
- GYURÁ CZ, F., *Népiesség és katolicizmus, Kerkai Jenő emlékezete*, in *Hitel* 9 (1996/9), 100–103.
- HAJDU NÉMETH, L., *Búcsú*, in *Katolikus Magyarok Vasárnapja* 1971. január 24., 3.
- HETÉNYI VARGA, K., *P. Kerkai Jenő*, in *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*, II., *Üldözött, börtönviselt jezsuiták, kapucinusok, karmeliták, keresztény iskolatestvérek, lazaristák, marianisták, maristák, mechitaristák, minoriták, piaristák szenvedéstörténete*, Lámpás, Abaliget 2002, 149–164.
- JÁMBOR, O., *Egy elfelejtett jezsuita, szövetség az ördöggel*, in *Magyar Nemzet* 1989. szeptember 2.
- KORONKAI, Z. – SZIGETI, SZ., szerk. *A legnagyobb magyar szociális szervező, Kerkai Jenő SJ életműve*, Jezsuita Kiadó, Budapest 2023.
- KORONKAI, Z., *A „nemzetért vállalt áldozat”: utolsó munkatársának vallomása Kerkai Jenőről*,
https://jezsuita.blog.hu/2022/01/26/utolso_munkatarsanak_vallomasa_kerkai_jeno_nemzeteert_vallalt_aldozatarol (a kutatás ideje: 2023. február 6.).
- KORONKAI, Z., *Hevenes János atya Kerkai Jenőről*,
https://jezsuita.blog.hu/2022/11/07/hevenes_janos_atya_kerkai_jenorol (a kutatás ideje: 2023. február 6.).
- KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő 1956-ban és 1956-ról*, in *Új Ember* 2022. október 23., 8.⁴
- KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő a magyar nép prófétája*, in *A Szív* 108 (2022/10), 30–33.
- KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő, a munkáspap*, in *A Szív* 108 (2022/5), 58–61.⁵
- KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő, a szociális apostol meghívástörténete*, in *A Szív* 107 (2021/12), 52–55.⁶

⁴ Ugyanez a jezsuita blogon képekkel: *„Isten szólt bele a történelembe” – Kerkai Jenő SJ 1956-ban és 1956-ról*, https://jezsuita.blog.hu/2022/10/22/kerkai_jeno_1956-ban_es_1956-rol (a kutatás ideje: 2023. február 6.).

⁵ ugyanez a jezsuita blogon, képekkel: https://jezsuita.blog.hu/2022/06/08/kerkai_jeno_a_munkaspap (a kutatás ideje: 2023. február 6.).

⁶ ugyanez a jezsuita blogon, képekkel:
https://jezsuita.blog.hu/2022/08/31/kerkai_jeno_a_szocialis_apostol_meghivastortenete (a kutatás ideje: 2023. február 6.).

- KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő élethivatásának teológiai elemzése*, in *A legnagyobb magyar szociális szervező, Kerkai Jenő SJ életműve*, szerk. KORONKAI, Z. – SZIGETI, SZ., Jezsuita Kiadó, Budapest 2023, 21–62.⁷
- KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő levelezőlapjai*, in *A Szív* 110 (2024/2), 35–37.
- KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő mint fehér vértanú?*, *Konferencia-előadás* 2023. november, <https://www.youtube.com/watch?v=2MoXmf2LxM8> (a kutatás ideje: 2024. április 26.). A konferencia kötete várhatóan 2024 őszén jelenik meg.
- KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő műve és lelkiisége*, https://jezsuita.blog.hu/2021/08/15/kerkai_jeno_muve_es_lelkisege (a kutatás ideje: 2023. február 6.).
- KORONKAI, Z., „*Mindszenty kellemetlen, Kerkai veszélyes*”, in *M.I.N.D.* (2021/4), 36–39.
- KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő öröksége*, 1. rész – *A szociális szervező*, <https://mkdsz.hu/kerkai-jeno-hagyateka-1-resz-a-szocialis-szervezo/> (a kutatás ideje: 2023. február 6.).
- KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő öröksége*, 2. rész – *A népnevelő*, <https://mkdsz.hu/kerkai-jeno-oroksege-2-resz-a-nepnevelo/> (a kutatás ideje: 2023. február 6.).
- KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő öröksége*, 3. rész – *Álom a kert-Magyarországról*, <https://mkdsz.hu/kerkai-jeno-oroksege-3-resz-alom-a-kert-magyarorszagrol/> (a kutatás ideje: 2023. február 6.).
- KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő öröksége*, 4. rész – *A szociális igazságosság és a kereszténydemokrácia szószólója*, <https://mkdsz.hu/kerkai-jeno-oroksege-4-resz-a-szocialis-igazsagossag-es-a-keresztenydemokracia-szoszoloja/> (a kutatás ideje: 2023. február 6.).
- KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő öröksége*, 5. rész – *A magyarság hivatása a globalizálódó világban*, <https://mkdsz.hu/kerkai-jeno-oroksege-5-resz-a-magyarsag-hivatasa-a-globalizalodo-vilagban/> (a kutatás ideje: 2023. február 6.).
- KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő öröksége*, 6. rész – *Kerkai Jenő lelkiülete*, <https://mkdsz.hu/kerkai-jeno-orokseg-6-resz-kerkai-jeno-lelkulete/> (a kutatás ideje: 2023. február 6.). Ez megjelent nyomtatásban is: *Kerkai Jenő lelkiülete*, in *A*

⁷ A konferencia-előadás a Youtubeon: <https://www.youtube.com/watch?v=novxEXJz58c&t=6s>, (a kutatás ideje: 2023. február 6.).

- korszellem viharában, Válogatás az MKDSZ.HU szerzőinek írásaiból (2021-2023)*, szerk. HOJDÁK, G., MKDSZ, 2023, 129-133.
- LÁSZLÓ ISTVÁN, P., *Egy elfelejtett jezsuita*, in *Magyar Nemzet* 1989. december 4.
- LOSONCI, M., *Csöndes tettek himnusza, Emlékezés Kerkai Jenőre*, in *Új Ember* 1992. augusztus 30., 6.
- MIKLÓS ZALÁN, Á., *Jöjjenek, segítsenek...*, in *Útkeresés két korszak határán, A Katolikus Szociális Népmozgalom 75. évfordulójára*, szerk. KLESTENITZ, T. – PETRÁS, É. – SÓS VIKTOR, A., Agyagosszergény 2019, 171–173.
- ŐRFI, F., *Aki beszélt Jézussal*, in *Csongrád Megyei Hírlap* 1990. június 6., 1–2.
- PETRÁS, É., *A KALOT atyja: Kerkai Jenő*, in *Jezsuiták Magyarországon, A kezdetektől napjainkig*, szerk. SZOKOL, R. – SZÖNYI, SZ., JTMR – Jezsuita Kiadó, Budapest 2021, 452–453.
- PETRÁS, É., „*Békés együttélés helyett békés együttműködés*” – *Kerkai Jenő SJ ún. somogyi terve 1964-ből*, in *Betekintő* 15 (2021/1), 119–127.
- ROSDY, P., *Szerelme a magyar nép volt, Száz éve született Kerkai Jenő*, in *Új Ember* 2004. november 7.
- SZAKOLCZAI, GY., *In memoriam Kerkai Jenő*, in *Egyházforum* 29 (2014/2–3), 109–112.
- SZAKOLCZAI, GY., *Emlékezés Kerkai Jenőre, II. rész*, in *Értesítő* 14 (2008/1), 9–10.
- SZAKOLCZAI, GY., *Szakolczai György visszaemlékezése 2016-ban*, <https://kerdemtudasbazis.hu/szakolczai-gyorgy-visszaemlekezese-2016-ban/> (a kutatás ideje: 2023. február 7.).
- TAKÁTS, Á., „*Ignis numquam dicit: sufficit...*” – *Kerkai Jenő jezsuita atyára emlékezik utolsó munkatársa*, 2008, <http://mek.oszk.hu/10500/10536/10536.pdf> (a kutatás ideje: 2023. február 7.).
- TAKÁTS, Á., *Kerkai Jenő*, in *Studia Religiosa, Tanulmányok András Imre 70. születésnapjára*, szerk. MÁTÉ-TÓTH, A. – JAHN, M., Bába, Szeged 1998, 164–168.
- TAKÁTS, Á., *Ki volt Kerkai Jenő jezsuita atya? Kerkai atya négyes alapeszménye*, http://www.kife.hu/sites/default/files/ki_volt_kerkai_jeno_jezsuita_atya.pdf (a kutatás ideje: 2023. február 7.).
- TAKÁTS, Á., *Szó sincs szövetségről*, in *Magyar Nemzet* 1989. december 4.
- TÓTH, I., *Kerkai Jenő emlékezete*, in *KALOT Képeskönyv*, Szombathely 1989, 150–65.

- TÖRÖK, P., *Egy odaadott élet, 15 éve halt meg P. Kerkai Jenő SJ*, in *A Szív* 71 (1985/10), 449–453.
- TÖRÖK, P., *Egy odaadott élet II.*, in *A Szív* 71 (1985/11), 501–503.
- TÜLL, A., *Kerkai Jenő S.J. (1904–1970)*, in *Amina Una* Nr. 40 (1971. február), 3–6.
- VARGA, L., *Kerkai Jenő*, in *A Szív* 75 (1989/3), 110–116.
- VARGA, L., *Kerkai Jenő története*, in *A Szív* 63 (1977/11), 495–499.
- VÁCZI, M., *Ötven éve hunyt el Kerkai páter*,
<http://asztaltarsasag.blogspot.com/2020/11/vaczi-mark-otven-eve-hunyt-el-kerkai.html> (a kutatás ideje: 2021. március 7.).
- VIDA, I., *Egy sohanemvált népzévezér, Tíz éve halt meg Kerkai Jenő SJ, a KALOT megteremtője*, in *Barátainknak, a Magyar Jezsuiták*, New York 1981, 13.
- VIDA, I., *Hihetetlen évfordulók*, in *Katolikus Magyarok Vasárnapja* 1985. április 7., 10.
- VIDA, I., *Kerkai Jenő útjai*, in *Katolikus Szemle* 32 (1980/4), 309–318.
- ZACHAR PÉTER, K., *A magyar kereszténydemokrácia karizmatikus szervezője, Kerkai Jenő SJ*, in *A modern magyar katolikus politizálás arcképcsarnoka*, szerk. PETRÁS, É., Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó, Budapest 2019, 153–176.

Kerkait említő irodalom

- BULÁNYI, GY., *Aki dudás akar lenni pokolra kell annak menni*,
https://www.bulanyi.hu/images/onrajz/aki_dudas_akar_lenni_13.pdf (a kutatás ideje 2024. március 20.)
- DÁVID, K., *Róma*, SZIT, Budapest 2006.
- DÁVID, K., *Vasfüggönyös kereszténység*, SZIT, Budapest 2017.
- DEMÉNY, P., *Zárkatársam*, Spinoza, Budapest 1989.
- DEMÉNY, P., *Rabságaim*, Tények és Tanúk, Magvető, Budapest 1982.
- DOBOS, M., *„Nekünk a vihart állni kell”*, Miskolc 2006.
- FÁBIÁN, B., *Cardinal Mindszenty, The Story of a Modern Martyr*, Carles Scribner's sons, New York 1949.
- SZABÓ, F., *Halász Piusz Önmagáról (Halász Piusz ciszterci lelkisége és teológiája)*, Agapé, Szeged 2021.
- HEGYI, J., *A szegény ember gazdagsága (Elmélkedés)*, in *Távlatok* 1 (1991/1), 46–47.
- KATONA, A. – MAGYAR, Á., *„Új világot akartunk, demokratikusait, emberit, magyart”*, *Beszélgetés Szij Rezsővel*, in *Vasi Szemle* 54 (2000/5), 647.

- КВИН, Л., *Улица королевы вильгельмины, Повесть о странностях времени*,
<https://antpoz.wixsite.com/lev-kvin/ulica1> (a kutatás ideje 2022. november 11.).
- KÉRESZTES, A., szerk. *Részletek Nagy Töhötöm fiatalkori naplóiból (1937–1940)*, EFO,
Budapest 2019.
- KÉRESZTES, A., szerk. *Nagy Töhötöm: Napló 1945–1946*, kapcsolódó
dokumentumokkal, EFO, Százhalombatta, 2019.
- KIRÁLY, K., *Naplóm 1944–1947*, Cleveland, Ohio 1974.
- КОПЕСКО, J., *Képek és történetek Csesztreg múltjából*, Csesztreg Falubarát Egyesület,
Csesztreg 2010.
- MÉSZÁROS, I., *Három zalaegerszegi tanév (1917–1919)*, in *Távlatok* 11 (2001/1), 623–
635.
- MINDSZENTY, J., *Emlékirataim*, Helikon, Budapest 2015, 34–35.
- MINDSZENTY, J., *Napi jegyzetek, Budapest, amerikai követség, 1956–1971*, Mindszenty
Alapítvány, Vaduz 1979.
- MIZSEI, B., *Parlament felzólalás, 1991. június 10.*, in *Országgyűlési napló – 1991. évi
tavaszi ülés*, 2094–2095.
- MÓCSY, I., *Hagytam magam szereteteni*, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat,
Budapest 2007.
- NAGY, A., *Istenért és a népért, Rozmán Alajos élete*, Antológia, Lakitelek 2002.
- NAGY, F., *Húsvét a börtönben, Nagy Ferenc szalézi szerzetes emlékezése*, in *Új Ember*
1998. április 19., 7.
- NEMESSZEGHY, E., *P. Horváth Kálmán (1920.04.10.-2004.03.12.)*, in *Provinciánk Hírei*
85 (2004 március-április), 36–38.
- NÉMETH, J., *Keresztury Dezső és Zalaegerszeg*, in *Irodalomtörténet* 75 (1994/1–2),
317–336.
- PÁLOS, A., *Viharon, vészen át*, (Anima Una könyvek/1), JTMR, Budapest 1992.
- PETRUCH, A., *Száz év a magyar jezsuiták múltjából*, II. kötet, *Az önálló magyar
rendtartomány (1909–1950)*, (Anima Una könyvek/6), Korda, Kecskemét 1994.
- PÉTER, L., *A jezsuiták Szegeden*, in *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Historiae
Literarum et Artium*, 1, Szeged 1997, 9–21.
- PÉTERI, J., „*Ha szentté nem leszek, hiába születtem!*”, *Csávossy Elemér SJ. élete (1883–
1972)*, St. Jutta Foundation, New York, 1980.

- RADVÁNY, J., *Nem érzékenység: Félelem*, in *Igen* 1992. október 9., 24.,
- SERFŐZŐ, L., *Rongyosan az Isten előtt, Györgypál Albert vértanú pap élete*, Lectum, Nagyvárad 2003.
- SZECSKÓ, K., *Egri adalék 1948-ból a Magyar Kommunista Párt egyházpolitikájának vizsgálatához*, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 11 (1999/1–2), 225–229.
- SZABÓ, F. – LÁZÁR KOVÁCS, Á., szerk. *Pálos Antal emlékezete*, SZIT, Budapest 2009.
- SZABÓ, F., *Három szociális apostol: Prohászka Ottokár – Kerkai Jenő – Apor Vilmos*, in *Távlatok* 18 (2008/4), 44–54.
- SZABÓ, F., szerk. *Üldözött jezsuiták vallomásai*, JTMR, Budapest 1995.
- SZABÓ, F., szerk. *Kortárs magyar jezsuiták/2*, (Anima Una könyvek/3), JTMR, Budapest 1992.
- TÖRÖK, J., szerk. *Grősz József kalocsai érsek naplója 1944–1946*, SZIT, Budapest 1995.
- VARGA, L., *Kérem a vádlott felmentését!*, Püski, New York, 1981.
- VARGA, L., *35 éve történt – kollaboráltam*, in *Katolikus Magyarok Vasárnapja* 1982. szeptember 19., 8.

Egyéb jezsuita és levéltári források

- Catalogus Provinciae Hungariae Societatis Jesu 1925–1970.*
- Cor Unum, Nuntii Prov. Hungariae Dispersae, 1968–1970.*
- Nagy Töhötöm irathagyatéka*, OSZK Kt. 216. fond.
- P. Kerkai Jenő SJ dossziéja*, JTMRL IV. 68.
- P. Robert Leiber SJ hagyatéka Rómában, a Pápai Gergely Egyetemen*,
<http://www.unigre.it/archivioimg/Cataloghi/Leiber.pdf> (a kutatás ideje: 2024. május 4.).

A KALOT-tal kapcsolatos irodalom

- A gazda-iffjúság felkarolása*, in *A Magyar jezsuiták, 50 éves a Jézustársaság magyar rendtartománya*, in *A Szív* 45 (1959/10), 31.
- ANDRÁS, I., *A KALOT és a katolikus társadalompolitika, 1935–1946*, in *Távlatok* 10 (2000/1), 163–168.
- ANDRÁS, I., *A KALOT múltja, jelene és elgondolások jövő működéséről*. In *KALOT Vezérkönyv*, szerk. Farkas, Gy., 5.

- http://www.ppek.hu/konyvek/Farkas_Gyorgy_KALOT_Vezerkonyv_agrarifjusagi_vezetok_szamara_1.pdf (a letöltés ideje: 2023. márc. 27.).
- BALOGH, M., *A KALOT és a demokratikus átalakulás – avagy egy katolikus mozgalom végnapjai*, in *Levéltári Szemle* 41 (1991/2), 19–29.
- BALOGH, M., *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*, (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 23), MTA Történettudományi Intézet, Budapest 1998.
- BALOGH, M., *A KALOT története*, in *Rubicon* 27 (2016/2), 36–44.
- BALOGH, M., *Egy bokréta vattacukor...*, *Beszélgetés Ugrin Józseffel*, in *Mozgó Világ* 12 (1986/5), 89–98.
- BALOGH, M., *Mindszenty József és a KALOT*, in *Mindszenty József veszprémi püspök 1944–1945*, (Veszprémi Múzeumi Konferenciák 7.), 1996, 48–63.
- BÁLINT, J. – KOZMA, R., szerk. *KALOT-Kerkai Évkönyv 1904–2004, Jubileumi Kalendárium*, KALOT, Budapest 2003.
- BENEDEK, K. M., *A KALOT népfőiskolái mint a paraszti emancipáció eszközei* (Népfőiskolai Füzetek 15), Antológia, Lakitelek 2014.
- FARKAS, E., *Katolikus népfőiskola tegnap és ma*, „Tőlünk a szocializmus sem állt messze”, in *Fejér Megyei Hírlap* 1989. február 18., 6.
- FARKAS, GY., *A KALOT-mozgalom és népfőiskolái*, Érdi Polgárok Népfőiskolája, Érd 1992.
- FARKAS, GY. – UGRIN, J., *Hogyan ébredt az „álmos óriás”?*, in *Új Ember* 1983. február 27.
- FARKAS, GY., *Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete, KALOT*, in *Magyar Katolikus Almanach 1988, A magyar Katolikus Egyház Élete 1945–1985*, szerk. TURÁNYI, L., SZIT, Budapest 1988, 292–312.
- Félbemaradt reformkor. Miért maradt el az ország keresztény humanista megújulása?, A Katolikus Szemlében megjelent tanulmányok gyűjteménye*, Róma 1990.
- GERGELY, J., *A KALOT indulása és az Imrédy-kormány*, in *Vigilia* 48 (1983/6), 415–26.
- GERGELY, J., *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*, Kossuth, Budapest 1985, 15., 33., 50–52.
- GERGELY, J., *Katolikus Egyház, Magyar társadalom 1890–1986*, Tankönyvkiadó, Budapest 1989, 52–53., 96., 109., 115–117.

- GICZY, GY., *Elszalasztott lehetőségeink*, in *Népszava* 2016. július 9.
https://nepszava.hu/1099215_elszalasztott-lehetosegeink-1 (a kutatás ideje: 2023. február 11.)
- GICZY, GY., *Elszalasztott lehetőségeink 2.*, in *Népszava* 2016. július 16.
https://nepszava.hu/1099972_elszalasztott-lehetosegeink-2 (a kutatás ideje: 2023. február 11.)
- HEGYI, B., *A KALOT – avagy egy kísérlet tanulságai*, in *Vigilia* 48 (1983/6), 415–126.
- IPARRAGUIRRE, *KALOT – Hungarian Catholic Peasant Youth Group*, in *Social Order* 2. (1949), 215–219.
- KOVÁCS, A., *A KALOT Mozgalom és a kisnyomi népfőiskola a Szombathelyi Egyházmegyében*, JTMRL III.1.e.
- KOVÁCS K. Z., *A KALOT keresztmetszete és népfőiskolái*, in *Katolikus Szemle* 38 (1986/1), 45–51.
- KOVRIG, B., *Iron-curtain Social Action, Center Closed Under Soviet Violence*, in *Social Order* 5. (1953), 6–11., 54–60.
- MEGGYESI, S., *Az út vége*, in *Vigilia* 48 (1983/6), 427–429.
- NAGY, K., *Kinek kellett a KALOT?* in *Vigilia* 48 (1983/6), 430–435.
- NAGY, T., *Jesuitas y masones*, szerzői kiadás, Buenos Aires 1963.
- NAGY, T., *Jezsuiták és szabadkőművesek*, Danubio, Buenos Aires 1965.
- NAGY, T., *Jezsuiták és szabadkőművesek*, Erdélyi Szalon, 2021.
- NAGY, T., *Jezsuiták és szabadkőművesek*, Universum, Szeged 1990.
- NYISZTOR, Z., *A KALOT teljesítményei és kilátásai*, in *Magyar Kultúra* 1942. március 5., 67–69.
- NYISZTOR, Z., *Ötven esztendő, Századunk magyar katolikus megújítása*, Opus Mystici Corporis, Bécs 1962, 121., 195–197.
- LÁSZLÓ, T. L., *Adatok a magyarországi katolikus ellenállás történetéhez I., A katolikus szociális népmozgalom megalakulása és célkitűzései*, in *Katolikus Szemle* 30 (1978), 15–26.
- LÁSZLÓ, T. L., *Adatok a magyarországi katolikus ellenállás történetéhez II., A Kereszténydemokrata Néppárt megalakulása*, in *Katolikus Szemle* 30 (1978), 103–112.

- LELE, J., *A tápairéti és a Szeged tanyai fiatalok művelődési és szórakozási alkalmai*, in *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (Studia Historica 2.)*, Szeged 1999, 569–589.
- MÉZES, M., *Népfőiskolai találkozó Érden*, in *Katolikus Magyarok Vasárnapja* 1985. január 27., 2.
- PETRÁS, É., *A parasztság legsikeresebb mozgalma: a KALOT*, in *Jezsuiták Magyarországon, A kezdetektől napjainkig*, szerk. SZOKOL, R. – SZÖNYI, SZ., JTMR – Jezsuita Kiadó, Budapest 2021, 449–451.
- PETRÁS, É., *Találkozások, inspirációk és a közös szolgálat, A KALOT református kapcsolatai*, in *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Reformata Transylvanica (2022/1)*, 241–258.
- ROSDY, P., *A KALOT iratanyaga*, in *Vigilia* 47 (1982/4), 301–305.
- SOMOGYI, I., *Kertmagyarország felé*, Magyar Élet, Budapest 1942.
- SZABÓ, D., *A KALOT népfőiskolája*, in *Dunántúli Protestáns Lap* 51 (1940/3), 187.
- TAKÁTS, Á., „*Futok a kitűzött cél felé...*”, *Emlékezés Nagy Töhötömrre*, <http://mek.oszk.hu/10500/10537/10537.pdf> (a kutatás ideje: 2023. február 16.).
- TAKÁTS, Á., *Vegye föl keresztjét! Életem története*, a szerző magánkiadása, 2003, <http://mek.oszk.hu/10400/10492/10492.pdf> (a kutatás ideje: 2023. február 16.).
- TOMANEK, P., *L'attività dell'Associazione Nazionale della Gioventù Agraria Maschile Cattolica in Ungheria (1938–1948)*, Tesi di licenza, PUG, Róma 2009.
- TÓTH, I., *Emlékezés egy népfőiskolára (1942–1982)*, a szerző magánkiadása, Szombathely 1984.
- TÓTH, I., *KALOT képeskönyv*, a szerző magánkiadása, Szombathely 1989.
- UGRIN, J., *Emlékezéseim, A KALOT parasztifjúsági mozgalomról, a népfőiskolákról, meg egy kicsit előbből is*, Magyar Népfőiskolai Társaság – Püski, Budapest 1995.
- UGRIN, J., *Válasz Nagy Töhötömnek*, kézirat, 1980, JTMRL IV. 68. 7. cs.
- VARGA, J., *KALOT, A huszadik század legjelentősebb katolikus agrárfjúsági mozgalmanak keletkezése, teljesítménye, felszámolása, 1935–1946.*, in *Távlatok* 2 (1992/3), 346–60.
- VARGA, L., *Nagy Töhötöm könyvéről*, in *Anima Una* 1968. november 3., 5–13.
- VARGA, L., *Mit ér Nagy Töhötöm vallomása?*, in *Távlatok* 20 (2010/1), 91–103.
- VIDA, I., *Aufstieg und Ende der katholischen Volksbewegungen in Ungarn*, in *Communio* (1986/1), 89–95.

- VIDA, I., *Az Ács Fiát idézve, Az EMSZO-mozgalom és előzménye*, in *Katolikus Szemle* 37 (1985/4), 342–356.
- VIDA, S., *Christlicher Humanismus und Solidarität in den Volksbewegungen Ungarns bis zur kommunistischen Alleinherchaft (1935–1949)*, in *Ungarn-Jahrbuch Band 14*, 1986, 99–106.
- VÖRÖS, D., *Képek a hevesi KALOT és KALÁSZ történetéből*, in *Honismeret* 39 (2011/3), 34–36.

Szakirodalom a kortörténeti háttérhez

- BALOGH, M., *Az Apát úr – Pehm (Mindszenty) József zalaegerszegi évei*, Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg 2019.
- BALOGH, M., *Mindszenty József (1892–1975)*, I–II., Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest 2015.
- BALOGH, M., szerk. *P. Nagy Töhötöm: Az arcvonalon való átszökés naplója*, forrásközlés, in *Jelentkezünk* (1992/1–2 – 1993/1.), 113–152.
- BALOGH, M., *Örökbérlet vagy verki?*, *Prohászka Ottokár örökbérlet javaslata*, in *Prohászka ébresztése II.*, az 1997. november 10-én Székesfehérváron tartott Prohászka-konferencia anyaga, szerk. SZABÓ, F., Budapest 1998, 110–126.
- BARTÓK, T., *Jézus Szívétől Krisztus Királyig, Az újkori Krisztus-ünnepek társadalmi dimenziója – 2*, in *A Szív* (2022/11), 34–36.
- BÁNKUTI, G. – GYARMATI, GY., szerk. *Csapdában, Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*, ÁBTL – L’Harmattan, Budapest 2010.
- BÁNKUTI, G., *Jezsuiták a diktatúrában, A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya története 1945–1965*, L’Harmattan – JTMR – ÁBTL, Budapest 2011.
- BEKE, M., szerk. *A Magyar Katolikus Püspökkari tanácskozások története 1945–1948 között*, (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesialae XIV.), Argumentum, Köln–Budapest 1996.
- BELLA, G., *Pedro Arrupe, un uomo per gli altri*, Il Mulino, Bologna 2007.
- BIERNACZKY, J., *Földkérdés a két háború között*, in *Magyar Szemle* 7 (1998/11–12), 101–130.
- BOTOS, M., *Egy modern jezsuita politikai gazdaságtan kialakulása, XIX. századi jezsuiták hatása az egyház társadalmi tanítására*, in *A magyar jezsuiták küldetése*

- a kezdetektől napjainkig*, szerk. SZILÁGYI, Cs., PPKE-BTK, Piliscsaba 2006, 583–696.
- CSÁVOSSY, E., *Túlvilági valóságok és szociális problémák*, Korda, Budapest 1938.
- DÉNESI, T. – BOROS, Z., szerk. *Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején II.*, Bencés, Pannonhalma 2018.
- ENDRŐDY, L., *Életet Krisztusért, Kaszap István élete*, Manréza, Budapest 1940.
- FAZEKAS, Cs., *Prohászka Ottokár zsidóellenességéről*, in *Egyháztörténeti Szemle* 9 (2008/4), 133–155.
- FEJÉRDY, A., „Az államtitkárság legalább 70%-ban a Jezsuita rend szemével lát és annak eszével gondolkodik”, *A magyar állambiztonsági szervek képe a jezsuitákról*, in *Historicus Societatis Iesu, Szilas László-émlékkönyv*, szerk. MOLNÁR, A. – SZILÁGYI, Cs. – ZOMBORI, I., METEM, Budapest 2007, 374–392.
- FEJÉRDY, A., *Megegyezés Moszkvával?, XII. Piusz passzív keleti politikája a világháborút követő években*, in *Rubicon* 34 (2023/3), 68–71.
- GÁRDONYI, M., *Demokráciából diktatúrába (1945-1949)*, Konferencia-előadás 2023. november,
https://www.youtube.com/watch?v=T1Xe7URCEI0&list=PLOCQt_xQZu2RZXxIQRE-fpS7nTt0o-JQV&index=6 (a kutatás ideje: 2024. április 26.). A konferencia kötete várhatóan 2024 őszén jelenik meg.
- GERGELY, J., *A Katolikus Egyház története Magyarországon 1919–1945*, ELTE – Újkori Magyar Történeti Tanszék, Budapest 1997.
- GERGELY, J., *A Keresztény Demokrata Néppárt előtörténete (1936–1944)*, in *Műhely* 7 (1984/3), 3–21.
- GERGELY, J., *A keresztény pártok és a „zsidókérdés” 1938–1944*, in *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában*, szerk. MOLNÁR, J., Balassi, Budapest 2005, 67–83.
- GERGELY, J., *Prohászka Ottokár, A „napbaöltözött ember”*, Gondolat, Budapest 1994.
- GYURGYÁK, J., *A zsidókérdés Magyarországon*, Osiris, Budapest 2001.
- HALMI, K. – SZÖNYI, Sz., szerk. *Az atya gyöngyszemei, Bíró Ferenc SJ születésének 150. évfordulójára*, Korda, Kecskemét 2019.
- HANTOS-VARGA, M., *Avítt antijudaitmus és modern fajelmélet között*, in *Történelmi Szemle* 64 (2022/3), 447-479.

- HÁMORI, P., *Jezsuita társadalmi gondolkodók Magyarországon 1931–1944*, Varga László és Csávossy Elemér páterek a magyarság életproblémáiról, in *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*, szerk. SZILÁGYI, Cs., PPKE BTK, Piliscsaba 2006, 607–621.
- HETÉNYI VARGA, K., *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*, I., Új Ember, Budapest 2004.
- ICKX, J. – KERESZTES, A. – SOMORJAI, Á., szerk. *Ütközni vagy időt nyerni? Katolikus alternatívák 1945 után néhány vatikáni dokumentum fényében*, METEM, Budapest 2020.
- IZSÁK, L., *A Keresztény Demokrata Néppárt és a Demokrata Néppárt 1944–1949*, Kossuth, Budapest 1985.
- JAVORNICZKY, I., *A magyarság és az egyház szolgálatában, Életútinterjú dr. Keresztes Sándorral*, METEM, Budapest 2021.
- KÁLMÁN, P., *Mindszenty, Tomek, Barankovics, Arcvonások és fordulópontok a keleti politika világában*, SZIT, Budapest 2020.
- KEMÉNY, G., *Etika és közgazdaságtan Oswald von Nell-Breuning SJ Gazdaság és társadalom c. munkájában*, in *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*, szerk. SZILÁGYI, Cs., PPKE-BTK, Piliscsaba 2006, 597–607.
- KEMÉNY, G., *Katolikus közgazdasági gondolkodás a XX. század első felében, különös tekintettel Oswald von Nell-Breuning SJ gondolataira*, doktori tézis, PPKE BTK, Budapest 2010.
- KERESZTES, A., „Tükör által...”, *Nagy Töhötöm együttműködése az állambiztonsági szolgálatokkal*, in *Századok* 149 (2015/6), 1471–1486.
- KLESTENITZ, T. – PETRÁS, É. – SÓS VIKTOR, A., szerk. *Útkeresés két korszak határán, A Katolikus Szociális Népmozgalom 75. évfordulójára*, Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény 2019.
- KOVÁCS, K. Z. – ROSDY, P., szerk. *Az idő élén jártak. Kereszténydemokrácia Magyarországon (1944–1949)*, Barankovics István Alapítvány, Budapest 1996.
- KOVÁCS, K. Z., *A keresztény társadalomelmélet hatása a magyar közéletben*, in *Távlatok* 2 (1992/3), 335–345.
- KOVRIG, B., *Katolikus és szociális reformmozgalmak Magyarországon*, Barankovics Alapítvány – Gondolat, Budapest 2019.

- KURECSKÓ, M., *Kovrig Béla élete személyes iratai tükrében*, in *Turul* 90 (2017/2), 75–84.
- LAKATOS, A., *Jezsuita oktatás-nevelés Kalocsán*, in *Múlt és jövő, A magyar jezsuiták száz éve (1909–2009) és ami abból következik*, szerk. MOLNÁR, A. – SZILÁGYI, Cs., METEM, Budapest 2010.
- LAKATOS, L., *A népfőiskolai mozgalom Magyarországon, 1935–1945*, Közművelődési Tudományos Koordinációs Bizottság, Budapest 1980.
- MARTON, B., *Muzulmán sírokon, Egy tiszt naplójából*, összeállította Marton Boldizsár, Zrínyi Nyomda, Zalaegerszeg 1922.
- MARTON, B., M., *Szépszeretet, Marton Marcell karmelita atya önéletrajzi írása*, Sarutlan Karmelita Rendtartomány, Budapest 2014.
- MÉSZÁROS, I., *Árnyak és fények, Kiegészítések a Mindszenty-életrajzhoz*, Eötvös, Budapest 2008.
- MEZEY, A., *KALOT a tengerentúlon, Nagy Töhötöm első dél-amerikai évei*, in *Szeged, A város folyóirata* 28 (2016/3), 27–31.
- MÓZESSY, G., *Prohászka Ottokár zsidóellenességéről*, in *Egyháztörténeti Szemle* 9 (2008/4), 125–132.
- MÜLLER, R. – TAKÁCS, T., *1989 – vidék – állambiztonság I.*, in *Betekintő* 3 (2009/1), https://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2009_1_muller_takacs.pdf (a kutatás ideje: 2023. február 23.).
- ORMOS, M., *Molnár Judit: Csendőrtiszt a Markóban, Ferenczy László csendőr alezredes a népbíróság előtt*, in *Századok* 148 (2014/6), 1570–1573.
- PETRUCH, A., *Jézus Szíve apostola, P. Bíró Ferenc SJ emlékezete*, Jézus Szíve Népleányai Társasága, Budapest 1942.
- PETRÁS, É., *Álarcok mögött – Nagy Töhötöm életei*, ABTL Kronosz, Budapest–Pécs 2019.
- PETRÁS, É., *Konfliktusra determinálva, Mindszenty József és Nagy Töhötöm kapcsolata*, in *Betekintő* 10 (2016/2), https://epa.oszk.hu/01200/01268/00038/pdf/EPA01268_betekinto_2016_2_2.pdf (a kutatás ideje: 2023. augusztus 2).
- PETRÁS, É., *Menekülés az emigrációba – Kovrig Béla kereszténydemokrata szociálpolitikus és az állambiztonság*, in *A Nagy Testvér szatócsboltja –*

- Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből*, szerk. GYARMATI, GY. – PALASIK, M., ÁBTL – L'Harmattan, Budapest 2012.
- PETRÁS, É., *Nagy Töhötöm a jezsuitáktól a szabadkőművesekig*, in *Jezsuiták Magyarországon, A kezdetektől napjainkig*, szerk. SZOKOL, R. – SZÖNYI, SZ., JTMR – Jezsuita Kiadó, Budapest 2021, 500–501.
- PETRÁS, É., *Társadalmi tanítás és szociális kérdés, Az egyház társadalmi tanításának recepciója a katolikus értelmiség körében, 1931–1944*, in *Egyháztörténeti Szemle* 14 (2013/2), 3–19.
- PROHÁSZKA, O., *Föld és ég, Kutatások a geológia és theologia érintkező pontjai körül I–II.*, (Prohászka Ottokár Összegyűjtött Munkái/3–4), SZIT, Budapest 1927.
- PROHÁSZKA, O., *Kultúra és terror, A társadalmi kérdés* (Prohászka Ottokár Összegyűjtött Munkái/11), SZIT, Budapest 1927.
- RÁCZ, Z., *Jezsuiták tegnap és ma...*, Kossuth, Budapest 1974.
- RIGÓ, B., *A szociális igazságosság Varga László S.J. munkásságában*, in *Történelem és politika régen és ma, Tanulmányok* (Modern Minerva Könyvek 6.), szerk. STRAUSS, P. – ZACHAR PÉTER, K., Heraldika, Budapest 2013, 20–57.
- ROMSICS, I., *A 20. század rövid története*, Rubicon 2011.
- ROMSICS, I., *Magyarország története*, Kossuth 2017.
- SAJTI, E., *Az SZDP és a jobboldal küzdelme az 1939-es választások előtt Szegeden*, in *Tanulmányok Csongrád megye történetéből 1. 1919–1945*, Csongrád megyei Levéltár, Szeged 1977.
- SOMORJAI, Á., *A „modus vivendi” fogalmának újdonsága Magyarországon 1945–1948-ban, Idáig nem kutatható vatikáni dokumentumok alapján*, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 31 (2019), 303–336.
- SOMORJAI, Á., *Mindszenty József panaszlevele a Vatikánba egyes magyar jezsuiták ellen*, in *Archivnet, XX. századi történelmi források*, 20 (2020/5–6), <https://archivnet.hu/mindszenty-jozsef-panaszlevele-a-vatikanba-egy-es-magyar-jezsuitak-ellen> (a kutatás ideje: 2023. március 6.).
- SOÓS VIKTOR, A., *Egy szigorúan titkos tisz, Kovács István egyházügyi tanácsos egy évtizedes (1966–1977) felügyeleti munkája és jelentései a bencés rendről*, in *Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején I.*, szerk. DÉNESI, T. – BOROS, Z., Bencés Kiadó, Pannonhalma 2017, 195–233.

- SZABÓ, CS., *A Pannonhalmi Szociális Otthon és lakói*, in *Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején I.*, szerk. DÉNESI, T. – BOROS, Z., Bencés Kiadó, Pannonhalma 2017.
- SZABÓ, F., *Antiszemita volt-e Prohászka? Újabb támadás az „apostol és tanítómester” ellen*, in *Új Ember* 2004. január 25.
- SZABÓ, F., *Prohászka, a szociális apostol, Halálának 70. évfordulójára emlékezve*, in *Vigilia* 62 (1997/10), 735–41.
- SZABÓ, F., *Prohászka Ottokár és a keresztényszocializmus*, in *Prohászka-tanulmányok, 2012–2015, A Székesfehérvári Egyházmegye Prohászka-konferenciáinak előadásai*, szerk. MÓZESSY, G., Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár 2015, 189–198.
- SZABÓ, R. – GYORGYEVICS, M., *Egy élet a kereszténydemokráciáért, Kovács K. Zoltán válogatott írásai*, Barankovics István Alapítvány, Budapest 2017.
- SZAKOLCZAI, GY. – SZABÓ, R., *Két kísérlet a proletárdiktatúra elhárítására, Barankovics és a DNP 1945–1949, Bibó és a DNP 1956*, Gondolat, Budapest 2011.
- SZÁNTÓ, K., *A katolikus egyház története, II. kötet*, Ecclesia, Budapest 1988.
- SZILÁGYI, CS., szerk. *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*, PPKE BTK, Piliscsaba 2006.
- SZILÁGYI, CS., szerk. *Szociális kérdések és mozgalmak Magyarországon 1919–1945* (Agóra 6.), Faludi Ferenc Akadémia, Budapest 2008.
- TABAJDI, G., *A kereszténydemokrata hagyomány és az állambiztonsági iratok*, in *Betekintő* 10 (2016/2), https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2016_2_tabajdi.pdf (a kutatás ideje: 2023. augusztus 2.).
- TABAJDI, G., *A hatalom a kereszténydemokrata hagyományban (1945–1989)*, in *Hatalmi diskurzusok, A hatalom reprezentációi a tudományokban és a művészetekben*, (Bibliotheca Scientiae & Artis 8) szerk. BÍRÓ, CS. – VISY, B., OSZK – Gondolat, Budapest 2016.
- TABAJDI, G. – UNGVÁRY, K., *Elhallgatott múlt – A pártállam és a belügy, A politikai rendőrség működése Magyarországon, 1956–1990*, Corvina, Budapest 2008.

- TÓTH, T., *A szegedi teológiai képzés elindítása az első világháború után*, in *Hungaria Rómából, Tanulmányok az új és jelenkori magyar egyháztörténelemről*, TÓTH, T., SZIT, Budapest 2021, 183–198.
- UNGVÁRY, K., szerk. *Búvópatakok, A jobboldal és az állambiztonság, 1945–1989*, 1956-os Intézet Alapítvány – Jaffa, Budapest 2013.
- VARGA, L., *A Váci Egyházmegyéét érintő szamizdat irodalom (1945–1989)*, <https://leveltar.jezsuita.hu/hu/node/67> (a kutatás ideje: 2023. augusztus 4.).
- VIDA, I., *Szociális irányú katolikus mozgalmak hazánkban (1935–1949)*, *Emlékek és reflexiók*, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 4* (1992), 223–241.
- WIRTHNÉ DIERA, B., *Katolikus hitoktatás és elitképzés a kádárkorszakban – az 1961-es „Fekete Hollók” fedőnevű ügy elemzése*, doktori disszertáció, ELTE BTK, Budapest 2015.
- ZACHAR PÉTER K., *Egy történelmi párt egyházi és világnézeti gyökerei*, in *Rendszerváltó Szemle 6* (2021/1), 2–11.
- ZSÓDI, V., *A Szegedi Egyházmegyei Papnevelő Intézet története 1930–1955 között*, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 19* (2007/3–4), 69–81.

Audiovizuális anyagok

- Adjon Isten!*, magyar dokumentumfilm, 61 perc, 1994, rendező: Párkányi Szabolcs, <https://www.youtube.com/watch?v=7pYtKpSeMEg&t=3s> (a kutatás ideje: 2023. augusztus 4.).
- Egy dosszié a XX. századból – Nagy Töhötöm*, az M5 2021. január 2-i Magyar Krónika című adásában, amely az adó engedélyével a jezsuita Youtube-csatornára is felkerült: <https://www.youtube.com/watch?v=v962JJXKkTM&t=875s> (a kutatás ideje: 2023. augusztus 4.).
- Nagy Töhötöm Interjú, Egy jezsuita páter vallomásai egy hercegprímásról*, OSZK Történeti Interjúk Tára, Interjúgyűjtemény 625., Mozgóképkincs Gyűjtemény 1441.

Rövidítések

JTMRL: Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára

I. Bevezetés

1. 1. Egy sokrétű életút

Kerkai Jenő (1904–1970) jezsuita szerzetes pap életútja igen sokszínű. Volt teológiai tanár, szemináriumi prefektus, jezsuita novíciusok nevelője, katonai kórház lelkésze, lelki gyakorlat-adó, népmiszionárius, a kor legnagyobb egyesülete, a KALOT (Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete) alapító vezetője, a Demokrata Néppárt alapító szervezője. Majd több mint tíz évig börtönlakó, szabadulásakor szamizdatok írója és terjesztője, illegális papi csoportok szervezője, gyári segédmunkás, kertész és favágó, végül idősotthoni gondozó.

Megítélése is igen sokrétű. A harmincas évek végén a parasztfiatalok szinte bálványozott vezetője volt, aki beszédeivel tomboló lelkesedést váltott ki körükben. Szónoklatai miatt Pétery József váci püspök Kapisztrán Szent János mai kiadásának nevezte. Az akkor fiatal jezsuita generáció (például Nemeshegyi Péter, Nemes Ödön) példaképként tekintett rá. Olyan püspökök és politikusok becsülték nagyra és támogatták, mint Apor Vilmos, Bánáss László vagy Teleki Pál, mások viszont tartottak tőle, és felforgató, „vörös jezsuitának”, „baloldali katolikusnak” nevezték. Mindszenty József, amikor 1970-ben Kerkai halálhíréről értesült, „kedves gimnáziumi tanítvány”-ként emlékezett meg róla, korábban, még veszprémi püspökként, lelkesen támogatta. A negyvenes évek második felében viszont háromszor is feljelentette Rómában, és ő állt 1947-ben az „az ifjúság szervezéséből való kikapcsolását” kimondó püspökkari határozat mögött is. Tartották őt népezérnek, zseniális szervezőnek, a XX. század legnagyobb szociális apostolának (Varga László SJ), egyik legnagyobb katolikus egyéniségének. De volt ő fasiszta, népellenes, faji és felekezeti alapokon uszító, „rohadt csuhás” is. Az egyik ÁVH-s kihallgatója ugyanakkor még ellenfélként is tudta tisztelni: „Kerkai világszám” – mondta. Rákosi Mátyás veszélyesnek tartotta Kerkait, és az állambiztonsági szolgálat gyakorlatilag élete végig így tekintett a „reakciós” jezsuitára. Rendtársai és munkatársai közül viszont számosan úgy emlékeztek rá, mint szentéletű szerzetesre.

De ki is volt valójában? Mi volt az élethivatása ennek, a kommunizmus évtizedei alatt felejtésre ítélt jezsuitának? Melyek azok a szálak, amelyek ezt a kanyargós életutat egységbe foglalhatják?

1. 2. A dolgozat tézise és újdonságai

Dolgozatom tézise, hogy Kerkai Jenő alakjának egyben látása és láttatása csak teológiai szempontból lehetséges. Tisztán egyház- vagy politikatörténeti szempontból küldetésének meglehetősen ellentmondásos értelmezései lehetségesek. A dolgozat Kerkai Jenő élethivatásának egy teológiai értelmezésre vállalkozik, és keresi az életút korunk számára megfogalmazható üzenetét, aktualitását. Kerkai Jenő életútjának egésze történeti, egyháztörténeti szempontból sem kellően feldolgozott, teológiai jellegű reflexió egyetlen, néhány oldalas emlékezésen kívül (Gyürki László) még egyáltalán nem született.

Az életmű feldolgozásához Hans Urs von Balthasar teológiai jellegű megközelítésmódját hívom segítségül, aki több művében egy természetfeletti fenomenológiai módszert javasol és alkalmaz életutak feldolgozásához. A balthasari küldetésteológia alapján szeretném bemutatni Kerkai Jenő pályafutását, keresve, hogy belső élete és külső apostoli tevékenysége milyen kapcsolatban állt egymással. Hogyan hallotta és valósította meg az Istentől jövő hívást élete különböző szakaszaiban? Miként bontakozott ki és miben állt életküldetése? Végül mi lehet küldetésének üzenete napjainkban? A balthasari módszer illetén alkalmazására magyar nyelvterületen tudomásom szerint még nem volt példa.

A dolgozat, bár a teológiai megközelítés a meghatározó, történeti szempontokból is számos újdonságot tartalmaz. Kutatási munkám révén vált ismertté Kerkai Jenő több írása és lelkigyakorlatos beszédei. A kutatók eddig még egyáltalán nem foglalkoztak Kerkai beszédeinek a korabeli sajtóban megjelenő visszhangjával, és a vele kapcsolatos állambiztonsági levéltári anyagok hivatkozásai is igen szűkösek voltak. Kutatási munkám révén került a magyar jezsuiták levéltárába néhány KALOT-tal kapcsolatos hagyaték is, bennük korábban ismeretlen iratokkal és visszaemlékezésekkel. Mindezen anyagok fontos forrásai dolgozatomnak. Az életút döntési pontjait bemutató hatodik fejezetről pedig elmondható, hogy történeti szempontból is eddig a leghosszabb összefoglalóját adja Kerkai Jenő pályafutásának. Kerkai Jenő és a nép vonatkozásában pedig számos párhuzamos vonásra mutatunk rá a Ferenc pápához oly közel álló nép teológiájával.

1. 3. Személyes motiváció

Balthasar teológiájának egyik központi témája a szépség. „A szépség az a szó, amelyet legelsőként kell kimondanunk” – írja⁸. A szépség mindenekelőtt Isten szépsége Krisztusban, és Krisztus szépsége, amely követői törekeny életén keresztül is átsugárzik. Ez a szépség gyönyörködtet, megragadja az embert, nemcsak az értelmét (az igaz) vagy az akaratát (a jó), hanem egész lényét. Kerkai Jenő pályafutása engem is megragadott. Életével 1994 körül még villamosmérnök hallgatóként ismerkedtem meg, amikor kezembe került Nagy Töhötöm *Jezsuiták és szabadkőművesek* című könyve, amelyben sokat olvashatunk a KALOT alapítójáról is. Úgy tettem le a kötetet, hogy azt mondtam magamban: ha valaha a papi hivatást választanám, akkor bizony jezsuita lennék. Mélyen megragadott az az apostoli kreativitás, amely feltárulkozott ezeken az oldalakon, valamint a jezsuiták lelki gyakorlatokban gyökerező, Jézus-központú lelkisége. Mondhatom tehát, hogy jezsuita hivatásom valamilyen formában Kerkai Jenőhöz kapcsolódik.

Az olvasmányélmény emléke jezsuita életem során később is inspirált. A Covid-járvány idején, amikor több rendtörténeti témájú cikk írásával foglalkoztam, ismét érdeklődésem középpontjába került Kerkai Jenő. Szenvedélyesen elkezdett érdekelni, s minél többet foglalkoztam vele, annál inkább tisztelettel és csodálattal töltött el, és úgy éreztem, hogy személyének és művének van mondanivalója korunk számára is. Az előljáróimmal való átbeszélés után Istentől jövő hívásként tapasztaltam meg, hogy alaposabban tanulmányozzam életútját. Életsorsa ugyanis magába sűríti egy egész jezsuita generáció sorsát (például P. Mócsy Imre SJ, Váczi Jenő SJ, Pálos Antal SJ), akiknek személy szerint is sokat köszönhetek, és adósuknak érzem magam. Szeretném, ha ez a kutatómunka hozzájárulhatna ahhoz, hogy Kerkai Jenő kiemelkedjen a feledésből, s a magyar népért és az egyházért való odaadó szolgálata, felajánlott szenvedése ösztönzésül szolgáljon napjaink számára is. E törekvés egyik gyümölcse ez a doktori dolgozat.

A balthasari módszer választását a személyes megragadottság tényén túl az is motiválta, hogy 2005–2007-ben a licencia dolgozatomat Balthasarról írtam, az imádság és hivatás kapcsolata Balthasar teológiájában témában, majd nyolc évig a magyar jezsuiták

⁸ BALTHASAR, H. U., *A dicsőség felfénylése, Teológiai esztétika, I. kötet, Az alak szemlélése*, Sík Sándor, Budapest 2004, 20.

hivatásgondozójaként dolgoztam. Ilyen értelemben tehát közel áll hozzám az a megközelítés, hogy élethivatásként tekintsek egy életútra.

1. 4. A dolgozat módszertana és felépítése

Elsődleges célunk, hogy arra az Istentől jövő küldetésre összpontosítsunk, amelyet Kerkai Jenő kapott. Kérdésfeltevésünk következménye, hogy a Krisztus-formájú küldetést keressük, Isten cselekvését Kerkai Jenő életében. A források közül ezért kiemelkedő jelentősége van azoknak, amelyekben tükröződik a benső világa, az Istennel való kapcsolata, imaélete. Naplófeljegyzései, levelezése, írásai és beszédei sokat elárulhatnak arról, hogy miként tekintett ő maga életfeladatára pályafutásának különböző szakaszaiban. Fontos források azon személyek visszaemlékezései is, akik közlőül ismerték őt, mint a munkatársai és rendtársai. Miként emlékeznek gondolataira, motivációjára, miként látták küldetésének lényegét és annak kibontakozását? Ezt követik azok a további források, amelyek életútja egyes szakaszaihoz kapcsolódnak, és azok a tudományos feldolgozások, amelyek immár történelmi távlatból értékelik a szerepét.

A feldolgozás során Kerkai Jenő életét balthasari módon egy alaknak (Gestalt) tekintjük; törekszünk arra, hogy életküldetésének egésze mindig szem előtt álljon, ne legyen valamely részproblematika túlhangsúlyos (ilyen lehetne például a kommunistákkal keresett modus vivendi kapcsán keletkezett konfliktus stb.). Igyekezünk elkerülni, hogy élete különféle vonatkozásainak analízisével szilánkjaiiban lássuk a személyt, inkább törekszünk pályafutása egészében látni és megtartani küldetése benső arányait. Az alak arányosságához tartozik annak tudata is, hogy a források nem feltétlenül azok, sőt mennyiségükben és minőségükben biztos, hogy aránytalanok. Vannak olyan források, amelyek sok információt tartalmaznak, de a küldetés egésze szempontjából kevésbé relevánsak.

Kerkai Jenő életútjának leginkább feldolgozott része Balogh Margit történésznek köszönhetően a KALOT-időszak. Életének korai szakasza, első írásai, a modus vivendit keresők kontra Mindszenty-konfliktus, az üldöztetésben töltött évtizedek, eddig ismeretlen írásai lelki írásai (például lelkigyakorlatos beszédei 1948-ból, az '56-os forradalomról írt szamizdatjai stb.), vagy akár a napi sajtóban is lecsapódó népszónoki tevékenysége még nem vagy csak nagyon töredékesen feltártak. Dolgozatunk nem tud vállalkozni mindezen területek kimerítő és átfogó tárgyalására, jóllehet a XX. századi

egyháztörténelem számára ezek közül több téma igen nagy jelentőségű. A római jezsuita és vatikáni levéltárak is sok feldolgozatlan anyagot rejtenek, amelyek csak a közelmúltban lettek elérhetőek. Mindezek fontos forrásokkal szolgálhatnak a további kutatómunka számára, ugyanakkor úgy láttuk, már most olyan gazdag anyag áll rendelkezésünkre, amely lehetővé teszi, hogy kérdésfeltevésünkre érvényes válaszokat kaphassunk.

Balthasar felhívja a figyelmet, hogy az alaknak van egy úgynevezett létmélysége. Tudatában kell lennünk, hogy a rendelkezésre álló történeti adatok szükségszerűen töredékesek – sosem merítik ki a személy és küldetése gazdagságát. Másrészt Isten és egy ember találkozásának titka előtt állunk. Kerkai Jenő hivatása végső soron Istenben gyökerezik, egyedül Ő ismeri ezt a maga teljességében, és Ő tudja, mi az, ami megvalósult belőle. Az alakban lévő létmélység megismerésének útja nem az alak absztrakciója, hanem kitartó szemlélése, mely folyamatban az intuíciónak is szerepe van, s ez nem szigorúan vett tudományos megközelítés.

Balthasar szemlélete radikális kihívás elé állítja az Isten embereinek életével foglalkozni akaró kutatót, s arra hívja, hogy maga is az életszentségre törekedjen, és – ami elválaszthatatlan attól – hogy maga is az egyház embere legyen. Az Isten misztériuma előtt térdeplő és az egyházat szolgáló hozzáállás az, ami a szenteket jellemezte. Ilyen értelemben a jezsuita szerzetesi életem koherenciájára való törekvés, a Jézus Krisztusba vetett hitem és a küldetésemhez való hűség nem mellékes dimenziója e kutatásnak, hanem előfeltétele. A jezsuita szerzetesi karizma megélése egyben segítség, hogy ugyanabban a hermeneutikai körben legyek, mint az a jezsuita szerzetes, akinek az életével foglalkozom. Más formában, de a jezsuita képzés révén ugyanabban az archetipikus tapasztalatban részesedtem, mint Kerkai Jenő. Ez a személyes érintettség és bevontság, a jezsuita karizmában és küldetésben való osztozás felfogásom szerint nem jelent hátrányt a tudományos megismerésben, hiszen ahogy Joseph Ratzinger bíboros fogalmazott: „A tiszta objektivitás abszurd absztrakció. Nem az tesz szert ismeretre, aki távolságot tart [der Unbeteiligte], hanem a bevonódás [Beteiligung] az előfeltétele a megismerésnek.”⁹ Ratzinger a Szentírás-értelmezésről szólva hangsúlyozza, hogy szükséges a történelem-

⁹ Idézi PUSKÁS, A., *A Szentírás értelmezésének kérdése Joseph Ratzinger teológiájában*, in *Communio* Budapest 25 (2017/1–2), 33.

kritikai módszer, de nem elégséges, mert a teljes értelmezéshez teológiai módszerre van szükség, amely szem előtt tartja a Biblia egészét és egységét, a szöveg sugalmazottságát, a hit analógiáját és az egyház kétezer éves hagyományát.¹⁰ Balthasar teológiai hagiográfiája sok tekintetben rokon azzal a szemlélettel, amit Joseph Ratzinger a Szentírás vonatkozásában javasol, csak éppen egy egész emberi életútra alkalmazza.

A dolgozat a bevezetőt követő második fejezete Kerkai Jenő – született Czinder Jenő – rövid életrajzát mutatja be. A harmadik fejezet áttekinti a Kerkai Jenővel kapcsolatos forrásokat és az eddig megjelent szakirodalmat. A negyedik fejezet Hans Urs von Balthasar teológiai hagiográfiájával foglalkozik. Az ötödik fejezet Kerkai küldetésének lényegére összpontosít. Miképp részesedett archetipikus tapasztalatokban az alapvető keresztény hit, a jezsuita szerzetesi élet, a teológia és az egyház szociális tanítása terén? Miképp vannak jelen a Balthasar által kiemelt archetipikus elemek (máriai, jánosi, péteri, páli) Kerkai életében? Hogyan értelmezte saját küldetését? Miként értelmezték ezt mások? Milyen szentírási részek hatottak rá? Milyen küldetést rajzol ki az életút egésze? Végül hat alapidimenzióban foglalom össze Kerkai Jenő hivatását: Krisztus papja, jezsuita – a lelkiyakorlatok embere, a szegények elhivatott apostola, a magyar nép prófétája, az egyház embere, a kereszt zászlaja alatt küzdő lekipásztor.

A hatodik fejezet Kerkai Jenő élethivatásának dinamikus kibontakozásával foglalkozik. Hogyan született meg benne a hivatás csírája? Miként növekedett a képzési évek alatt, majd hogyan bontakozott ki az apostoli évek során? Milyen választási helyzetek elé került az üldöztetés éveiben? Milyen kísértésekkel, próbákkal kellett megküzdenie? E fejezet, valamint a dolgozat második fejezete, illetve ötödik fejezetének első része tekinthető úgy is, mint munkánk történetkritikai dimenziója, ha a ratzingeri exegézissel való párhuzamot tekintjük. Ezek keretezik a teológiai elemzést.

A hetedik fejezet a küldetés hat dimenzióját fejti ki részletesebben, és Kerkai Jenő mai üzenetével is foglalkozik. Miképp élte meg a papi hivatását? Milyen sajátos hangsúlyai voltak lekipásztori létének? Saját élete miképp alakult Krisztus misztériumához? Hogyan voltak jelen a lelkiyakorlatok Kerkai személyes életében, és milyen szerepük volt az

¹⁰ Vö. PUSKÁS, A., i. m., és RATZINGER, J., *A Názáreti Jézus*, Első rész, *A Jordánban való megkeresztelkedéstől a színeváltozásig*, SZIT, Budapest 2007, 12–19., *Dei Verbum* 12., in *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, SZIT, Budapest 2000.

apostoli munkájában? A szegényekkel való törődés hogyan hatja át Kerkai egész életútját, és miképp élte meg személyes életében a szegénységet? Milyen kapcsolatban állt nála a hit és a szociális apostolság? Mit jelentett az a törekvése, hogy felemelje a magyar népet? Miképp látta a magyarság hivatását? Milyen aktualitása van Kerkai gondolatainak Ferenc pápa népteológiája fényében? Miképpen volt Kerkai Jenő az egyház embere? Hogyan volt jelen az egyház egyetemes missziója az életében, és miképp dolgozott az egyház megújulásán? Hogyan fogadta a II. Vatikáni Zsinatot, és milyen vonatkozásokban tekinthető a zsinat egyik hazai előfutárának? Hogyan élte meg a kudarcokat, az üldöztetést? Milyen lelkülettel hordozta a keresztyét? Végül néhány személyes reflexió arról, hogy mi lehet az egyes dimenziók tanulsága napjaink számára?

A helyesírás terén a már publikált írásokból történő idézések esetén meghagytam az eredeti formákat, de a publikálatlan anyagoknál, ahol szükséges volt, ott a mai helyesírás szabályait vettem alapul.

Bízom benne, ez a dolgozat hozzájárulhat Kerkai Jenő életútjának tudományos feldolgozásához, valamint ahhoz is, hogy jobban felfedezhessük, Isten miként működött élethivatásában, illetve rajta keresztül az egyház és a magyar nép történelmében.

II. Kerkai (Czinder) Jenő rövid életrajza

Kerkai (Czinder) Jenő 1904. november 9-én született a ma Csesztreghez tartozó Kerkaújfaluban. Apja vízimolnár volt. Középiskolai tanulmányait a Zalaegerszegi Magyar Királyi Állami Főgimnáziumban végezte 1915–1923 között. Itt jelentős hatást gyakoroltak rá hitoktatói – Géfin Gyula, Pehm (Mindszenty) József, Székely László –, valamint a magyar nyelv- és irodalom tanára, Marton Boldizsár, a későbbi karmelita Marcell atya. Kamaszkorára kialakult benne az a meggyőződés, hogy Isten papnak hívja, és arra, hogy életét a magyar nép felemelésére szentelje. Az érettségi után jezsuita szeretett volna lenni, de mivel szülei ellenezték, hogy szerzetesnek álljon, a szombathelyi papi szemináriumba jelentkezett. Itt végzett egy félévet, majd előjárói Innsbruckba küldték második félévre.

Kerkai Jenő állhatatos maradt a jezsuita hivatás választásában, végül szülei is megenyhültek, így 1924. február 8-án belépett a Jézus Társaságába. Noviciátusát Érden P. Müller Lajos vezetésével végezte. Filozófiai tanulmányokra Szegedre került (1925–1928), ahol nagy hatással volt rá rektora, P. Bíró Ferenc. Kalocsai magisztériuma idején (1928–1931) közvetlen előjárója, P. Csávossy Elemér inspirálta. Ebben az időben kezdett el intenzívebben foglalkozni a szociális kérdések elméletével és gyakorlatával, és ekkor jelentek meg az első írásai is. Sokat foglalkozott Prohászka Ottokár püspök szociális gondolataival is.

Teológiai tanulmányait Innsbruckban végezte (1931–1935), ahol tovább mélyítette ismereteit a szociális kérdések terén, különös tekintettel a német jezsuita szociológiai iskolára (Henrich Pesch, Oswald von Nell-Breuning), valamint gyakorlati tapasztalatokat gyűjtött az európai keresztény paraszt- és munkásifjúsági törekvések terén (dán népfőiskolák, JOC – Jeunesse Ouvrière Chrétienne, Joseph Léon Cardijn abbé, Szlovenszkói Katolikus Ifjúsági Egyesület – SZKIE). 1934. július 26-án szentelték pappá Innsbruckban. 1935 nyarán tért haza Magyarországra. Ebben az évben magyarosította nevét Czinderről – szülőfaluja patakja alapján – Kerkaira.

Első diszpozíciójaként Szegeden lett teológiai tanár és prefektus a szemináriumban, ahol barátságot kötött előjárótársaival, a szintén szociális apostol Varga László és a spirituális Hunya Dániel atyákkal. A szemináriumi munka mellett kért és kapott engedélyt

előjáróitól, hogy régi indíttatását megvalósítva a parasztfjúsággal foglalkozzon, elkezdte megszervezni a KALOT-ot (Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete).¹¹ Munkatársakat hívott meg, lelkigyakorlatot tartott nekik, majd vezetőképzőket szerveztek agrárfiatalok számára. A parasztfjúságot megszólító szervezet rohamos gyorsasággal növekedett, hamarosan az ország legnagyobb mozgalmává fejlődött. Egy évtized alatt több százezer taggal, több mint 2500 helyi csoporttal, számos kiadvánnyal (például a *Magyar Vetés* című hetilap 20 ezer példányszámmal, a *Forrás* című havilap 2000 példánnyal, a német és a szlovák kisebbség nyelvén is voltak kiadványaik), 20 népfőiskolával és közel 200 fizetett munkatárssal. A mozgalom négyes jelszava – „Krisztusibb embert! Műveltebb falut! Életerős népet! Önérzetes magyart!” – kifejezte, hogy az addig elhanyagolt parasztságot a keresztény hit, a tanulás, önképzés, a jogaiért való kiállás és a népi kultúra, valamint a hazafiság elvei mentén akarták felemelni. A mozgalom nemcsak a vallási dimenziót, hanem a teljes emberi életet szólította meg. A fiatalokat egy boldogabb élet ígéréssel, egy szociálisan érzékeny, új Magyarország eszményével, a gazdasági rendszerváltás álmával motiválta. A képzéseken világnézeti, kulturális, gazdasági, néprajzi ismereteket adtak át és olyan gyakorlati dolgokat tanítottak, amik elősegítették a parasztfiatalok önállóságát, bátor kiállását.

Kerkai Jenő 1938–39-ben végezte el a jezsuita képzés utolsó állomását, a harmadik probációt. A novíciustábor segítőjeként szolgált a budai Manrézában. 1941. augusztus 15-én tette le az ünnepélyes fogadalmait és lett a jezsuita rend teljes jogú, professzus tagja. Kerkait előjárói 1939-től teljesen felszabadították a KALOT-szervezés munkájára, melybe 1937-től Nagy Töhötöm is intenzíven bekapcsolódott és a legszorosabb munkatársa volt amíg Dél-Amerikába nem küldték (1946). Kerkai számos előadást és lelkigyakorlatot tartott középiskolákban, tanítóképzőkben, szemináriumokban és szerzetesközösségekben szerte az országban. Tudatosan foglalkozott mindazon szereplők képzésével, akik a parasztság sorsára hatással voltak.

A magyarság hivatásának kérdése mindig foglalkoztatta. Sokat beszélt a magyarság hivatásáról. A II. világháború idején meghatározó alakja volt a Katolikus Szociális

¹¹ A KALOT 1935-ben még Titkárságként indult, 1940-től Testület szerepel a hivatalos névben. Vö. BALOGH, M., *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946* (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 23), MTA Történettudományi Intézet, Budapest 1998, 105–106.

Népmozgalom (1943) és a Keresztény Demokrata Néppárt (1944) elindulásának. Bár mozgalma kezdetben igyekezett távolságot tartani a pártpolitikától, mégis meghatározó szerepet vállalt egy az egyház társadalmi tanítása mellett nyíltan elkötelezett, modern kereszténydemokrata párt alapításában, amely nagyban támaszkodott a KALOT-mozgalom tömegbázisára, és a háború után az egyik legjelentősebb demokratikus erővé nőtte ki magát. 1943 nyarától a margitszigeti katonakórházban lelkészi feladatokat is ellátott. A nyilasuralom alatt részt vett az üldözöttek mentésében, majd maga is bujkálni kényszerült. A háború után a kommunistákkal keresett „modus vivendi” kérdésében összeütközésbe került Mindszenty József bíborossal.

1946 júliusában Rajk László kommunista belügyminiszter feloszlatta Kerkai fő művét, a KALOT-ot. 1946-ban Kerkai Jenő megalapította a Centrum Sociale nevű szervezetet, melynek egyik feladata az *Élet a betűk mögött* című szociális tematikájú lapszemle elkészítése volt. Kaposváron lett házfőnök, és megszervezte az ún. Falu-Manréza lelki gyakorlatos programot parasztfiatalok számára, valamint elindította a Somogyi kísérlét nevű nagyszabású faluevangelizációs kezdeményezést (1948–1950).

1948-ban két alkalommal illegális úton Rómában járt, hogy a tájékoztassa a Vatikánt a magyarországi helyzetről, és hogy előkészítse a magyar püspökök látogatását. Tudatosan vállalta az itthon maradást és mindazt, ami ezzel járt. 1949. február 12-én letartóztatták és államellenes összeesküvés vádjával börtönbüntetésre ítélték. Az 1956-os forradalom idején rövid időre kiszabadult, aktív apostoli életet folytatott, csoportokat szervezett, szamizdatokat írt, de 1957 áprilisában újból bebörtönözték. 1959. szeptember 19-én, több mint 10 év börtönbüntetés után szabadult. A magyar jezsuiták közül senki sem töltött nála több időt rabságban. 1962 tavaszáig gyári munkásként dolgozott Dunaharasztin, majd két évig Püspökszentlászlón volt segédkertész. Ebben az időben folyamatosan rendőri megfigyelés alatt állt, csak nagyon korlátozottan tarthatott kapcsolatot a külvilággal, idejét fizikai munkával, imádsággal és írással töltötte. Lehetőségei szerint mégis igyekezett segíteni másokon, legyenek ezek régi munkatársai, akiknek családját segédmunkási fizetéséből rendszeresen támogatta, vagy idős rendtársai, akiket Pannonhalmán nagy odaadással szolgált. Szenvedéseit, imáit a magyar népért ajánlotta fel és a II. Vatikáni Zsinatért. 1964-től 1970. november 8-án bekövetkezett haláláig a pannonthalmi szerzetesi szociális otthon lakója volt. Rendtársai, munkatársai, de még

ellenfelei is a legnagyobb elismerés szavaival emlékeztek rá, sokan szentéletűnek tekintették.

III. Szakirodalmi áttekintés

A következőkben áttekintjük, hogy Kerkai Jenővel kapcsolatban kutatásunk megkezdéséig milyen fontosabb írások jelentek meg. Az áttekintés vezérelve részben a kronológia. Ebből a szempontból a rendszerváltás vízváltószerűen két részre osztja a Kerkaival kapcsolatos irodalmat. Különbséget teszünk továbbá forráskiadványok és tudományos jellegű feldolgozások között, amelyek az életút egészét tekintik át. Majd az életút egyes szakaszaihoz, illetve témáihoz kapcsolódó irodalmat, végül Kerkai Jenő saját írásait tekintjük át.

3. 1. Kerkai Jenő emlékezete a rendszerváltás előtt

Kerkai Jenő haláláról csak néhány sorban emlékezhetett meg az *Új Ember*.¹² Életéről és művéről a rendszerváltásig nem lehetett írni Magyarországon, vagy csak a szocialista rendszer vége felé, akkor is óvatosan, hiszen a KALOT-ot fasiszta terrorszervezetnek bélyegezve oszlatták fel 1946-ban, központi dokumentációja megsemmisült, vezetőit üldözték, többüket bebörtönözték, számosan pedig emigrációba kényszerültek.

3. 1. 1. Emlékezet az emigrációban

Sokáig csak külföldön jelenhetett meg jelentősebb megemlékezés Kerkai Jenőről. Ezek közül legelsők a közvetlenül a halála után született rövid írások, melyeket többnyire rendtársai vagy egykori munkatársai jegyezték a jezsuita rendi belső hírlevelekben, illetve az emigráció lapjaiban.¹³ Az első valamivel hosszabb lélegzetvételű emlékezés Nyisztor Zoltán – a XX. század első felének katolikus megújulási törekvéseit elemző – *Ötven esztendő* című könyvében jelent meg.¹⁴ Különös jelentőségű a barát és szintén szociális apostol P. Varga László SJ visszaemlékezése.¹⁵ Egy másik visszaemlékező Vida István,

¹² *Új Ember* 1970. november 22.

¹³ TÜLL, A., *Kerkai Jenő S.J. (1904–1970)*, in *Amina Una* Nr. 40 (1971. február), 3–6., *Kerkai Jenő S.J. (1904–1970)*, in *Szolgalat* 9 (1971), 94–95., *Kerkai Jenő SJ 1904–1970*, in *New Yorki Magyar Élet* 1970. december 12., 10., HAJDU NÉMETH, L., *Búcsú*, in *Katolikus Magyarok Vasárnapja* 1971. január 24., 3.

¹⁴ NYISZTOR, Z., *Ötven esztendő, Századunk magyar katolikus megújíthatósága*, Opus Mystici Corporis Verlag, Bécs 1962, 121., 195–197. Nyisztor Bangha Béla munkatársa volt a *Magyar Kultúránál*, jó kapcsolatot ápolt különösen P. Nagy Töhötömmel, Kerkai legközelebbi jezsuita munkatársával, aki számos szociális témájú cikket írt a folyóirat számára. Nyisztor már a KALOT fénykorában, 1942-ben is írt a mozgalomról: NYISZTOR, Z., *A KALOT teljesítményei és kilátásai*, in *Magyar Kultúra* 1942. március 5., 67–69.

¹⁵ VARGA, L., *Kerkai Jenő története*, in *A Szív* 63 (1977/11), 495–499., tartalmilag ugyanez újraközölve: VARGA, L., *Kerkai Jenő*, in *A Szív* 75 (1989/3), 110–116. Varga Kerkai tanártársa volt Szegeden és később Budapesten egy rendházban laktak, rövid ideig előljárója is volt.

akinek Kerkai Jenő a magisztere volt Kalocsán, és később számos szociális kezdeményezés főszereplőjévé vált.¹⁶ Néhány, az emigráns lapokban közzétett írásban is megemlékeztek róla.¹⁷

A hetvenes évek végén a Rómában szerkesztett *Katolikus Szemlében* sorra jelentek meg olyan tanulmányok, amelyek a KALOT-tal, a Demokrata Néppárttal és a 30-as évek katolikus szociális mozgalmával foglalkoztak, így Kerkai Jenő szerepét is érintették.¹⁸ Ezeket a tanulmányokat foglalta össze a rendszerváltás idején a *Félbemaradt reformkor* című kötet¹⁹, amely azon túl, hogy számos részletet közöl Kerkaival kapcsolatban, szélesebb kontextusba is helyezi működését mint a háború és a szovjet megszállás miatt megtört új reformkor egyik főszereplőjét. Kerkai halálának 15. évfordulóján Török Péter kétrészes visszaemlékezést jelentetett meg róla az emigrációban kiadott *A Szív* hasábjain.²⁰

1965-ben jelent meg Argentínában Kerkai egykor rendtársa és a KALOT-ban munkatársa, Nagy Töhötöm könyve a *Jezsuiták és szabadkőművesek* címmel²¹, mely bőségesen és szenvedélyesen számol be a KALOT történetéről. Az írásban számos helyen szerepel Kerkai Jenő. Nagy Töhötöm műve, bár több pontatlanságot és egyoldalúságot tartalmaz – ahogy erre Varga László SJ²² vagy Kerkai első világi munkatársa, Ugrin József felhívta a figyelmet²³ – a mai napig az egyik legjelentősebb és legtöbbet idézett

¹⁶ VIDA, I., *Egy sosem volt népvezér, Tíz éve halt meg Kerkai Jenő SJ, a KALOT megteremtője*, in *Barátainknak, a Magyar Jezsuiták*, New York 1981, 13–14., *Hihetetlen évfordulók*, in *Katolikus Magyarok Vasárnapja* 1985. április 7., 10., *Kerkai Jenő útjai*, in *Katolikus Szemle* 32 (1980/4), 349–352., – rövidítve: *Kerkai Jenő politikai tánc lépései*, in *Kortárs magyar jezsuiták/2*, (Anima Una könyvek/3), szerk. SZABÓ, F., JTMR, Budapest 1992, 59–62.

¹⁷ PL. VARGA, L., *35 éve történt – kollaboráltam*, in *Katolikus Magyarok Vasárnapja* 1982. szeptember 19., 8.

¹⁸ LÁSZLÓ, T., L., *Adatok a magyarországi katolikus ellenállás történetéhez I., A katolikus szociális népmozgalom megalakulása és célkitűzései*, in *Katolikus Szemle* 30 (1978), 15–26, LÁSZLÓ, T., L., *Adatok a magyarországi katolikus ellenállás történetéhez II., A Kereszténydemokrata Néppárt megalakulása*, in *Katolikus Szemle* 30 (1978), 103–112., VIDA, I., *Az Ács Fiát idézve, Az EMSZO-mozgalom és előzménye*, in *Katolikus Szemle* 37 (1985/4), 342–356., KOVÁCS K., Z., *A KALOT keresztmetszete és népfőiskolái*, in *Katolikus Szemle* 38 (1986/1), 45–51.

¹⁹ *Félbemaradt reformkor, Miért maradt el az ország keresztény humanista megújulása?*, *A Katolikus Szemlében megjelent tanulmányok gyűjteménye*, Róma 1990.

²⁰ TÖRÖK, P., *Egy odaadott élet, 15 éve halt meg P. Kerkai Jenő SJ.*, in *A Szív* 71 (1985/10), 449–453., TÖRÖK, P., *Egy odaadott élet II.*, in *A Szív* (1985/11), 501–503.

²¹ NAGY, T., *Jezsuiták és szabadkőművesek*, Danubio, Buenos Aires 1965, két évvel korábban jelent meg spanyolul: *Jesuitas y masones, con una carta abierta a Su Santidad Paulo VI.*, szerzői kiadás, Buenos Aires 1963.

²² VARGA, L., *Nagy Töhötöm könyvéről* in *Anima Una* 1968. XI. 3, 5–13., újraközlés Szabó Ferenc bevezetőjével: *Mit ér Nagy Töhötöm vallomása?*, in *Távlatok* 20 (2010/1), 91–103.

²³ UGRIN, J., *Válasz Nagy Töhötömnek*, kézirat, 1980, JTMR IV. 68. 7. cs.

forrás a KALOT-ról és Kerkai Jenőről. A könyv Magyarországon csak a rendszerváltáskor jelenhetett meg, és talán e kötet révén jutott el legszélesebb körhöz a KALOT története.²⁴ Meg kell még említeni, hogy több idegen nyelvű tanulmány is megjelent a KALOT-ról.²⁵

3. 1. 2. Emlékezet Magyarországon

1974-ben – tehát nem sokkal Kerkai halála után – jelent meg Rácz Zoltán *Jezsuiták tegnap és ma*²⁶ című könyve, amely meglehetősen részletesen írt a KALOT-ról és Kerkai illegális szervezkedéseiről. Bár a kötet meglehetősen kritikus a jezsuitákkal szemben, a szerző szerint „fasiszta típusú akciókat” is végrehajtó KALOT-ról sok hiteles tény is közöl.

Magyarországon a nyolcvanas években a *Vigiliában* jelenhettek meg először a KALOT-tal foglalkozó jelentősebb tanulmányok, amelyek Kerkai Jenőt is említik.²⁷ Ugyanebben az időben a ferences szerzetes egyháztörténész Szántó Konrád *A katolikus egyház története* című nagyszabású egyháztörténeti munkájában több oldalt is szentelt a KALOT-nak és Kerkainak.²⁸ A marxista háttérű történészek közül Gergely Jenő tárgyalta komolyabban a KALOT-mozgalmat²⁹, valamint politikatörténeti írásokban a Demokrata Néppárthoz kapcsolódóan említették meg Kerkait.³⁰ A jezsuita szerzetes a népfőiskolai mozgalom történetével foglalkozó irodalomban is szerepel.³¹

²⁴ NAGY, T., *Jezsuiták és szabadkőművesek*, Universum, Szeged 1990; 2021-ben újra kiadták, az újabb kutatási eredményeket is feldolgozó jegyzetekkel: *Jezsuiták és szabadkőművesek*, Erdélyi Szalon Kiadó, 2021.

²⁵ IPARRAGUIRRE, *KALOT, Hungarian Catholic Peasant Youth Group*, in *Social Order* 2 (1949), 215–219., KOVRIG B., *Iron-curtain Social Action, Center Closed under Soviet Villence*, in *Social Order* 5 (1953), 6–11., 54–60, VIDA, S., *Aufstieg und Ende der katholischen Volksbewegungen in Ungarn*, in *Communio* (1986/1), 89–95.

²⁶ RÁ CZ, Z., *Jezsuiták tegnap és ma...*, Kossuth, Budapest 1974, 261–266., 271–273., 278–279., 298–313.

²⁷ ROSDY, P., *A KALOT iratanyaga*, in *Vigilia* 47 (1982/4), 301–305., GER GELY, J., *A KALOT indulása és az Imrédy-kormány*, in *Vigilia* 48 (1983/6), 415–126., HEGYI, B., *A KALOT – avagy egy kísérlet tanulságai*, in *Vigilia* 48 (1983/6), 415–126., MEGGYESI, S., *Az út vége*, in *Vigilia* 48 (1983/6), 427–429., NAGY, K., *Kinek kellett a KALOT?*, in *Vigilia* 48 (1983/6), 430–435.

²⁸ SZÁNTÓ, K., *A katolikus egyház története II. kötet*, Ecclesia, Budapest 1985, 606–607.

²⁹ GER GELY, J., *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*, Kossuth, Budapest 1985, 15., 33., 50–52. GER GELY, J., *Katolikus egyház, magyar társadalom 1890–1986*, Tankönyvkiadó, Budapest 1989, 52–53., 96., 109., 115–117.

³⁰ Vö. GER GELY, J., *A Keresztény Demokrata Néppárt előtörténete (1936–1944)*, in *Műhely* 7 (1984/3), 3–21., IZSÁK, L., *A Keresztény Demokrata Néppárt és a Demokrata Néppárt 1944–1949*, Kossuth, Budapest 1985.

³¹ LAKATOS, L., *A népfőiskolai mozgalom Magyarországon 1935–1945*, Közművelődési Tudományos Koordinációs Bizottság, Budapest 1980.

Kutatásunk szempontjából különös figyelmet érdemelnek az egykori KALOT-munkatársak visszaemlékezései, amelyek már a rendszerváltás előtt kezdtek megjelenni. Ezek közé tartoznak Kerkai első világi munkatársainak – Ugrin József és Dr. Farkas György³² – írásai, valamint az egykori népfőiskola-igazgató Tóth Imre könyvei³³, akinek *KALOT Képeskönyvében* jelent meg először egy 15 oldalas rész, amely Kerkai Jenő életéből idéz fel epizódokat.³⁴ Magyarországon a rendszerváltásig Tóth Imre könyveiből lehetett a legtöbbet megismerni a KALOT történetéről és alapítójáról. Az egykori KALOT-tagok a nyolcvanas évek közepén kezdtek összejöveteleket is tartani.³⁵ 1988-ban pedig már KALOT-emlékkiállítás is létrehozhattak a pesti Belvárosi templomban.³⁶ Érdemes ugyanakkor megjegyezni, hogy az állambiztonsági szervek még közvetlenül a rendszerváltás előtt is megfigyelték e KALOT-szervezkedéseket.³⁷ 1988-ban jelenhetett meg a katolikus egyház háború utáni életét összefoglaló *Magyar Katolikus Almanachban* Farkas György 20 oldalas tanulmánya, amely adatokban gazdag áttekintést ad a KALOT történetéről.³⁸

3. 2. Kerkai Jenő emlékezete a rendszerváltás után

A rendszerváltás új fejezetet nyitott a Kerkai Jenőről való megemlékezés terén. Egyrészt a szocialista rendszer cenzúrájának megszűnése után sok minden nyomtatásban is megjelenhetett, másrészt nem volt már ideológiai kényszerzubbony a történészeken, illetve öncenzúra a visszaemlékezőkön. Még jelentősebb fejlemény, hogy aktivizálódhattak Magyarországon azok a közösségek, amelyekhez Kerkai Jenő tartozott, és nyíltan ápolhatták az emlékét. Ismét legálisan működhetett a jezsuita rend. Kerkai Jenő nevét vette fel az András Imre SJ vezetésével Bécsből hazaköltözött Egyházzociológiai Intézet. Megindult a KALOT újjászervezése a hazatérő András Imre SJ, illetve a végig

³² BALOGH, M., *Egy bokréta vattacukor...*, *Beszélgetés Ugrin Józseffel*, in *Mozgó Világ* 12 (1986/5), 89–98. Egy másik beszélgetés Ugrin Józseffel: FARKAS, E., *Katolikus népfőiskola tegnap és ma*, „Tőlünk a szocializmus sem állt messze”, in *Fejér Megyei Hírlap* 1989. február 18., 6., FARKAS, GY. – UGRIN, J., *Hogyan ébredt az „álmos óriás”?*, in *Új Ember* 1983. február 27.

³³ TÓTH, I., *Emlékezés egy népfőiskolára (1942–1982)*, a szerző magánkiadása, Szombathely 1984., TÓTH, I., *KALOT Képeskönyv*, a szerző magánkiadása, Szombathely 1989.

³⁴ TÓTH, I., *Kerkai Jenő emlékezete*, in *KALOT Képeskönyv*, 150–165.

³⁵ MÉZES, M., *Népfőiskolai találkozók Érdén*, in *Katolikus Magyarok Vasárnapja* 1985. január 27., 2.

³⁶ Vö. *Új Ember* 1988. május 5., 8.

³⁷ MÜLLER, R. – TAKÁCS, T., *1989 – vidék – állambiztonság I.*, in *Betekintő* 2009/1.

³⁸ FARKAS, GY., *Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testülete, KALOT*, in *Magyar Katolikus Almanach 1988, A magyar katolikus egyház élete 1945–1985*, szerk. TURÁNYI, L., SZIT, Budapest 1988, 292–312.

ittthon szolgáló Bálint József SJ, valamint a régi munkatársak révén. András Imre SJ, aki maga is jól ismerte Kerkait, számos rövidebb tanulmányt írt róla.³⁹ Bálint József atya pedig karizmatikus személyiségével és beszédjeivel járult hozzá emlékezetének ápolásához.

A Demokrata Néppárt is újrászerveződött Keresztény Demokrata Néppárt (KDNP) néven. Az 1990-es, első szabad választások után a kormánykoalíció tagja lett, és a parlamentben is megemlékeztek a jezsuita páterről.⁴⁰ Szülőhelyén, Csesztregen (Kerkaújfalua a település része lett) általános iskolát és utcát, Dunaharasztiin teret neveztek el Kerkairól, több helyen pedig szobrot állítottak a tiszteletére (Szeged, Csesztreg, Lakitelek). A hazai újságok lapjain is megjelentek róla szóló megemlékezések.⁴¹

3. 3. Forrásközlések, emlékiratok

A II. világháború utáni jezsuita múlt dokumentálásában és megismertetésében nagy jelentősége volt a Szabó Ferenc SJ szerkesztésében megjelent „Anima Una” könyvsorozatnak, melynek kötetei számos helyen említik Kerkai Jenőt.⁴² A harmadik kötetben⁴³ róla szóló 30 oldal tartalmazza P. Tüll Alajosnak a temetésén elmondott beszédét, továbbá Vida István – az emigrációban, a *Katolikus Szemlében* már publikált – cikkének részletét, végül Takáts Ágostonnak, Kerkai utolsó munkatársának korábban még nem publikált emlékezését. Furcsa ugyanakkor, hogy P. Petrush Antal SJ-nek az „Anima Una” sorozat hatodik köteteként megjelenő rendtörténeti művében, amelyben az önállóvá vált magyar rendtartomány múltját foglalja össze 1950-ig, Kerkai Jenő csak

³⁹ ANDRÁS, I., *Páter Kerkai karizmája*, in *Provinciánk Hírei* Nr 39., 1995 augusztus–szeptember, 14–16., ANDRÁS, I., *A KALOT Népfőiskolák megalkotója, P. Kerkai Jenő*, in *Provinciánk Hírei* Nr. 82. 2003. június–szeptember, 25–29., ANDRÁS, I., *Kerkai Jenő és a KALOT*, in *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*, szerk. SZILÁGYI, CS., PPKE BTK, Piliscsaba 2006, 622–630.

⁴⁰ Dr. Mizsei Béla (FKGP) a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről szóló vitában méltatta Kerkai páttert: MIZSEI, B., *Parlamenti felszólalás*, 1991. június 10., in *Országgyűlési Napló – 1991. évi tavaszi ülészak, 2094–2095.*

⁴¹ LÁSZLÓ, I., P., *Egy elfelejtett jezsuita*, in *Magyar Nemzet* 1989. december 4., JÁMBOR, O., *Egy elfelejtett jezsuita, szövetség az ördöggel*, in *Magyar Nemzet* 1989. szeptember 2., TAKÁTS, Á., *Szó sincs szövetségről*, in *Magyar Nemzet* 1989. december 4., ÓRFI, F., *Aki beszélt Jézussal*, in *Csongrád Megyei Hírlap* 1990. június 6., 1–2. LOSONCI, M., *Csendes tettek himnusza, Emlékezés Kerkai Jenőre*, in *Új Ember* 1992. augusztus 30., 6., GYURÁCS, F., *Népiesség és katolicizmus, Kerkai Jenő emlékezete*, in *Hitel* 9 (1996/9), 100–103., ROSDY, P., *Szerelme a magyar nép volt, száz éve született Kerkai Jenő*, in *Új Ember* 2004. november 7.

⁴² PÁLOS, A., *Viharon, vészen át*, (Anima Una könyvek/1), JTMR, Budapest 1992, 17–18., SZABÓ, F., szerk. *Üldözött jezsuiták vallomásai*, JTMR, Budapest 1995, 55., 59., 61., 64., 75., 91., 97., 147., 153., 159., 195., 210.

⁴³ SZABÓ, F., szerk. *Kortárs magyar jezsuiták/2*, (Anima Una könyvek/3), JTMR, Budapest 1992, 45–75.

kétszer nyer röviden említést, akkor is csak mint a szegedi szeminárium tanára, majd mint az 1938-as budapesti Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus szónoka.⁴⁴ A KALOT-ról szinte egyáltalán nem esik szó.

1995-ben jelent meg a *Kerkai Jenő emlékezete* című könyv. Az András Imre, Bálint József és Szabó Ferenc szerkesztők által „az életszentség jeleit magán viselő hősi jellem”-ként⁴⁵ emlegetett Kerkairól kutatásunk megkezdéséig ez a kötet tartalmazta a legtöbb információt. A könyv nagy része visszaemlékezések gyűjteménye. A közös gyermekkorról vall a testvér, a szintén jezsuita Kerkai György, megszólalnak jezsuita tanítványai és munkatársai – Békési István és Bálint József –, a világi és szerzetes munkatársak: Ugrin József, Dr. Farkas Györgyné, Takáts Ágoston, valamint Bíró Jolán Alexia nővér. A kötet Kerkai Jenő írásaiból is közöl három rövidebb tanulmányt.

A visszaemlékezések sorában igen fontosak az első világi munkatársak KALOT-ról szóló írásai: Ugrin József⁴⁶ és Dr. Farkas György⁴⁷ kötetei. Ezeknek ugyan nem Kerkai Jenő a központi témájuk, hanem a mozgalom, mégis nagyon sok részletet megtudhatunk az alapító szerepéről és személyiségéről. Jelentőségük Nagy Töhötöm írásához hasonlítható, sőt a mozgalom 1935-ös indulásának az alapító mellett igazából e két szerző volt a főszereplője.⁴⁸

Az emlékiratok szerzőinek sorában kiemelkedik Takáts Ágoston, Kerkai utolsó munkatársa, aki a KALOT utáni időkben (1947–49) a Centrum Sociale, a Falu-Manréza és a „Somogyi kísérlet” apostoli munkáinál dolgozott vele. Együtt kerültek börtönbe, és szabadulásuk után is szoros kapcsolatban voltak. Takáts visszaemlékezéseinek eddig csak kis töredéke jelent meg nyomtatásban, a legnagyobb rész is, 22 oldal a *Kerkai Jenő emlékezete* kötetben, de elektronikus formában teljes terjedelmükben elérhetők. Kerkairól

⁴⁴ PETRUCH, A., *Száz év a magyar jezsuiták múltjából*, II. kötet, *Az önálló magyar rendtartomány (1909–1950)*, (Anima Una könyvek/6), Korda, Kecskemét 1994, 232., 379.

⁴⁵ ANDRÁS, I. – BÁLINT, J. – SZABÓ, F., szerk. *Kerkai Jenő emlékezete*, Kerkai Jenő Intézet, Budapest 1995, 5.

⁴⁶ UGRIN, J., *Emlékezéseim, A KALOT parasztiifjúsági mozgalomról, a népfőiskolákról, meg egy kicsit előbből is*, Magyar Népfőiskolai Társaság – Püski, Budapest 1995.

⁴⁷ FARKAS, GY., *A KALOT-mozgalom és népfőiskolái*, Érdi Polgárok Népfőiskolája, Érd 1992. A kötet újra megjelent 2000-ben a Kerkai Jenő Egyházzociológiai Intézet kiadásában.

⁴⁸ Nagy Töhötöm akkor még a teológiát végezte Szegeden, és csak 1937 februárjától kapcsolódott be a szervezőmunkába. Nagy Töhötöm ugyanakkor már korábban Kalocsán, majd Innsbruckban együtt gondolkodott Kerkaival, ami viszont Ugrinnak és Farkasnak nem volt igazán ismert.

több visszaemlékezést is írt⁴⁹, de a Nagy Töhötömről⁵⁰, valamint saját életéről szóló írásban⁵¹ is rengeteg értékes részlet található a „Kisatyára” vonatkozóan, ahogy Kerkait a munkatársai nevezték. Takáts talán még a többi munkatársnál is jobban ismerte Kerkai szándékait és belső törekvéseit, mivel ő volt a legközelebbi kapcsolatban vele élete utolsó szakaszában is.⁵²

Kerkai Jenő születésének 100. évfordulójára jelent meg a *KALOT-Kerkai évkönyv, Jubileumi kalendárium*⁵³, amely néhány addig még publikálatlan visszaemlékezést is közöl (Dr. Gyürki László, Dr. Szakos Gyula, Dr. Varga László, Dr. Kovács Andor). A Kerkait a Demokrata Néppárt révén ismerő Szakolczai György visszaemlékezéseiben is több egyedi részlet található.⁵⁴

3. 4. A Kerkai-életút tudományos feldolgozása

A Kerkai Jenővel foglalkozó tudományos írások között ki kell emelni Gergely Jenőt és iskoláját. Gergelynek a katolikus egyház történetét 1919 és 1945 között összefoglaló műve bőségesen és elismerően ír a KALOT-ról mint a „legsikeresebb katolikus hivatásrendi mozgalom”-ról.⁵⁵ Tanítványa, Balogh Margit 1983-ban kezdett foglalkozni a KALOT témájával, és mindaddig az ő munkássága járult hozzá leginkább a KALOT és

⁴⁹ TAKÁTS, Á., „*Ignis numquam dicit: sufficit...*”, *Kerkai Jenő jezsuita atyára emlékezik utolsó munkatársa*, <http://mek.oszk.hu/10500/10536/10536.pdf>, (a kutatás ideje: 2023. február 7.), TAKÁTS, Á., *Ki volt Kerkai Jenő jezsuita atya?, Kerkai atya négyes alapeszménye*, http://www.kife.hu/sites/default/files/ki_volt_kerkai_jeno_jezsuita_atya.pdf (a kutatás ideje: 2023. február 7.), TAKÁTS, Á., *Kerkai Jenő*, in *Studia Religiosa, Tanulmányok András Imre 70. születésnapjára*, szerk. MÁTÉ-TÓTH, A. – JAHN, M., Bába, Szeged 1998, 164–168.

⁵⁰ TAKÁTS, Á., „*Futok a kitűzött cél felé...*”, *Emlékezés Nagy Töhötömré*, <http://mek.oszk.hu/10500/10537/10537.pdf> (a kutatás ideje: 2023. február 16.).

⁵¹ TAKÁTS, Á., *Vegye föl keresztjét!, Életem története*, <http://mek.oszk.hu/10400/10492/10492.pdf> (a kutatás ideje: 2023. február 16.)

⁵² Takáts Ágostonról bővebben ld. KORONKAI, Z., *A „nemzetért vállalt áldozat”: utolsó munkatársának vallomása Kerkai Jenőről*, https://jezsuita.blog.hu/2022/01/26/utolso_munkatarsanak_vallomasa_kerkai_jeno_nemzeteert_vallalt_aldozatarol (a kutatás ideje: 2023. február 6.).

⁵³ BÁLINT, J. – KOZMA, R., szerk. *KALOT-Kerkai Évkönyv 1904–2004, Jubileumi Kalendárium*, KALOT, Budapest 2003, 50–52.

⁵⁴ SZAKOLCZAI, GY., *In memoriam Kerkai Jenő*, in *Egyházfórum* 29 (2014/2–3) 109–112., SZAKOLCZAI, GY., *Emlékezés Kerkai Jenőre, II. rész*, in *Értesítő* 14 (2008/1), 9–10., SZAKOLCZAI, GY., *Szakolczai György visszaemlékezése 2016-ban*, <https://kerdemtudasbazis.hu/szakolczai-gyorgy-visszaemlekezese-2016-ban/> (a kutatás ideje: 2023. február 7.).

⁵⁵ GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*, ELTE – Újkori Magyar Történeti Tanszék, Budapest 1997, 155–164., 170–176. Érdemes megjegyezni, hogy a jezsuita Pálos Antal, aki tartományfőnökként maga is jelentős szerepet játszott a kommunizmus idején a rendtartomány életében, igen nagyra értékelte és tárgyilagosnak tartotta Gergely Jenő e munkáit (P. Szabó Ferenc szóbeli közlése, 2022. január).

Kerkai Jenő életművének tudományos feldolgozásához. Számos részterülettel foglalkozó tanulmány⁵⁶ mellett *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946* címmel írt átfogó művet⁵⁷, amely a mai napig a legteljesebb, leggazdagabb tudományos dolgozat a témáról. A bevezetőjében megállapítja, hogy a KALOT „alig ismert történettudományunk és szélesebb közvéleményünk előtt, s történelmi tudatunk tipikus fehér foltját jelenti.” A kötet gazdag forrásanyagra támaszkodik. A szerző a KALOT központi irattárának hiányában, mely a II. világháborúban nagyrészt megsemmisült, illetve esetleges maradéka ismeretlen helyre került⁵⁸, főként a püspöki, állami és pártarchívumok, valamint az akkor még élő KALOT-vezetők visszaemlékezései alapján dolgozott.⁵⁹

Kerkai Jenő életútjának egészét tekintve is Balogh Margit *A „Kisatya”*⁶⁰ című 30 oldalas írása volt a kutatásunk megkezdéséig megjelent legteljesebb tudományos feldolgozás.⁶¹ A Kerkai Jenő teljes életútjáról később megjelenő írások terjedelmükben mind rövidebbek, és legfeljebb néhány kisebb részletben hoznak újat.⁶²

⁵⁶ BALOGH, M., *A KALOT és a demokratikus átalakulás – avagy egy katolikus mozgalom végnapjai*, in *Levéltári Szemle* 41 (1991/2), 19–29., BALOGH, M., *Mindszenty József és a KALOT*, in *Mindszenty József veszprémi püspök 1944–1945*, (Veszprémi Múzeumi Konferenciák 7.), 1996, 48–63., BALOGH, M., *A KALOT története*, in *Rubicon* 27 (2016/2), 36–44.

⁵⁷ BALOGH, M., *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946* (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 23), MTA Történettudományi Intézet, Budapest 1998.

⁵⁸ Nagy Töhötöm állambiztonsági papírjai között és hagyatékában található utalás (ÁBTL 3.2.1 BT-1584/5 25-26.) és térkép a KALOT bizalmas iratairól, melyeket 1945 után Nagylózson elástak Hajdu Németh Lajos képviselő házának lépcsője alatt. Petrás Éva hívta fel erre a figyelmemet, és elmondta, hogy Balogh Margit is kereste már Nagylózson, de a házat azóta átépítették, és nem számoltak be felbukkanó anyagokról. Nem zárható ki, hogy egyszer mégiscsak előkerülnek ezek az iratok.

⁵⁹ P. András Imre SJ is nagy elismeréssel szolt a kötetéről, egyetlen kritikai megjegyzést téve a forrásokra vonatkozóan: „A szerzőnek, sajnos, nem álltak rendelkezésére azok a kéziratok források, melyek a saját dolgozata fő támpontjának (Nagy Töhötöm: Jezsuiták és szabadkőművesek c. könyvének) éppen a KALOT-tal foglalkozó információkat jellemző egyoldalúságát, illetéktelen önközpontúságát kritizálják.” ANDRÁS, I., *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*, in *Távlatok* 10 (2000/1), 163–168.

⁶⁰ BALOGH, M., *A „Kisatya”*, P. Kerkai Jenő S. J. (1904–1970), in *Az idő élén jártak, Kereszténydemokrácia Magyarországon (1944–1949)*, szerk. KOVÁCS K. Z. – ROSDY, P., Barankovics István Alapítvány, Budapest 1996, 42–72. Rövidített verzió: BALOGH, M., *Kerkai Jenő, A Kisatya*, in *Rubicon* 27 (2016/2), 48–51.

⁶¹ A Faludi Ferenc Jezsuita Akadémia 2023-ban megjelent konferenciakötete tekinthető immár a legbővebb tudományos feldolgozásnak, amely a 2022. novemberi Kerkai konferenciánk előadásából készült: KORONKAI, Z. – SZIGETI, SZ., szerk. *A legnagyobb magyar szociális szervező, Kerkai Jenő SJ életműve*, Jezsuita Kiadó, Budapest 2023. A 2023. novemberi Kerkai konferenciakötetének megjelenése 2024 őszére várható.

⁶² CSÉSZKA, É., *Jezsuita életút a diktatúrák árnyékában: Kerkai Jenő politikája*, in *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*, szerk. SZILÁGYI, CS., 683–692., CSÉSZKA, É., *Kerkai Jenő és a KALOT*, in *Szociális kérdések és mozgalmak Magyarországon (1919–1945)*, szerk. SZILÁGYI, CS., Budapest, 2008, 179–195., FÖLDESI, M. – SZERENCSES, K., *Kerkai Jenő*, in *Keresztény közéleti*

Ami a KALOT-kutatást illeti, az elmúlt években Balogh Margit tanulmányain túl más írások is megjelentek a témában. A mozgalom egészére, jelentőségére vonatkozóan Benedek Kinga Magdolna szakdolgozatát⁶³, valamint Varga József⁶⁴, Petrás Éva⁶⁵ és Giczy György⁶⁶ írásait, emelhetjük ki; utóbbi nem mentes az aktuálpolitikai felhangoktól sem. Több helyi vonatkozású írás is megjelent, amely egy egyházmegye, település vagy népfőiskola történetén keresztül mutatja be a KALOT tevékenységét.⁶⁷ 2009-ben a római Gergely egyetemen licenciadolgozat született a témában.⁶⁸ 1994-ben pedig „Adjon Isten!” címmel egyórás dokumentumfilm készült a KALOT-ról.⁶⁹

3. 5. Az életrészek irodalma

Sajnos Kerkai Jenő egész életútját bemutató átfogó monográfia még nem áll rendelkezésünkre. Az életút egyes szakaszaira, illetve részletkérdéseire vonatkozóan viszont léteznek tanulmányok, melyek vagy Kerkairól szólnak, vagy megemlítik őt is. Mindezeket terjedelmi okokból nem soroljuk fel, hanem majd főleg az életút döntési helyzeteinek bemutatásánál (hatodik fejezet) hivatkozunk rájuk, de néhány jelentősebbet azért kiemelünk.

személyiségek a XX. században, szerk. FÖLDESI, M. – SZERENCSES, K., Kairosz, Budapest 2011, 71–76., MIKLÓS ZALÁN, Á., *Jöjjenek, segítsenek...*, in *Útkeresés két korszak határán, A Katolikus Szociális Népmozgalom 75. évfordulójára*, szerk. KLESTENITZ, T. – PETRÁS, É. – SÓS VIKTOR, A., Agyagosszergény 2019, 171–173., VÁCZI, M., *Ötven éve hunyt el Kerkai páter*, <http://asztaltarsasag.blogspot.com/2020/11/vaczi-mark-otven-eve-hunyt-el-kerkai.html> (a kutatás ideje: 2021. március 7.), PETRÁS, É., *A KALOT atyja: Kerkai Jenő*, in *Jezsuiták Magyarországon, A kezdetektől napjainkig*, szerk. SZOKOL, R. – SZŐNYI, SZ., JTMR – Jezsuita Kiadó, Budapest 2021, 452–453. Ld. még a kutatás kezdetén megjelent írásom: KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő műve és lelkiisége*, https://jezsuita.blog.hu/2021/08/15/kerkai_jeno_muve_es_lelkisege (a kutatás ideje: 2023. február 6.).

⁶³ BENEDEK, K. M., *A KALOT népfőiskolái mint a paraszti emancipáció eszközei* (Népfőiskolai Füzetek 15), Antológia, Lakitelek 2014.

⁶⁴ VARGA, J., *KALOT, A huszadik század legjelentősebb katolikus agrárfűjségi mozgalomának keletkezése, teljesítménye, felszámolása, 1935–1946*, in *Távlatok 2* (1992/3), 346–60.

⁶⁵ PETRÁS, É., *A parasztság legsikeresebb mozgalma: a KALOT*, in *Jezsuiták Magyarországon, A kezdetektől napjainkig*, szerk. SZOKOL, R. – SZŐNYI, SZ., 449–451.

⁶⁶ GICZY, GY., *Elszalasztott lehetőségeink*, in *Népszava* 2016. július 9., https://nepszava.hu/1099215_elszalasztott-lehetosegeink-1 (a kutatás ideje: 2023. február 11.), *Elszalasztott lehetőségeink 2*, in *Népszava* 2016. július 16., https://nepszava.hu/1099972_elszalasztott-lehetosegeink-2 (a kutatás ideje: 2023. február 11.).

⁶⁷ VÖRÖS, D., *Képek a hevesi KALOT és KALÁSZ történetéből*, in *Honismeret* 39 (2011/3), 34–36., LELE, J., *A tápairéti és a Szeged tanyai fiatalok művelődési és szórakozási alkalmi*, in *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Historica 2*, Szeged 1999, 569–589.

⁶⁸ TOMANEK, P., *L'attività dell'Associazione Nazionale della Gioventù Agraria Maschile Cattolica in Ungheria (1938–1948)*, Tesi di licenza, PUG, Róma 2009.

⁶⁹ *Adjon Isten*, magyar dokumentumfilm, 61 perc, 1994, rendező: Párkányi Szabolcs, <https://www.youtube.com/watch?v=7pYtKpSeMEg&t=3s> (a kutatás ideje: 2023. augusztus 4.).

Kerkai jezsuita munkatársáról, Nagy Töhötömről az utóbbi időben számos publikáció jelent meg⁷⁰, ezek közül kiemelkedik Petrás Éva monográfiája.⁷¹ Keresztes András jóvoltából elérhetőek lettek Nagy Töhötöm fiatalkori (1937–1940) naplói⁷² és az 1945–46-ban írt naplói⁷³, melyek számtalan Kerkai-vonatkozást tartalmaznak. Szintén Keresztes Andrásnak köszönhető, hogy a Széchényi Könyvtárban őrzött igen terjedelmes Nagy Töhötöm-hagyatékot beszkenyelte, és már elérhető digitálisan a jezsuita levéltárban is.⁷⁴

A római jezsuita rendi és a szentszéki levéltárakban, valamint XII. Piusz jezsuita magántitkárának, P. Leiber hagyatékában⁷⁵ még nagyon sok feltáratlan dokumentum lehet Kerkai 1948-as római utazásával kapcsolatban és a korábbi évekre vonatkozóan is (például az 1939-es a KALOT számára írt pápai üzenet körülményei). Ezen dokumentumok feltárása már elkezdődött Somorjai Ádám, Keresztes András és Johan Ickx révén.⁷⁶ Fontos források kerültek napvilágra a *modus vivendi*ről is, amelyek jórészt megerősítik a Nagy Töhötöm könyvében írottakat.

⁷⁰ PETRÁS, É., *Konfliktusra determinálva, Mindszenty József és Nagy Töhötöm kapcsolata*, in *Betekintő* 10 (2016/2), https://epa.oszk.hu/01200/01268/00038/pdf/EPA01268_betekinto_2016_2_2.pdf (a kutatás ideje: 2023. augusztus 2), BALOGH, M., szerk. *P. Nagy Töhötöm: Az arcvonalon való átszökés naplója*, forrásközlés, in *Jelentkezünk* (1992/1–2, 1993/1), MEZEY, A., *KALOT a tengerentúlon, Nagy Töhötöm első dél-amerikai évei*, in *Szeged, A város folyóirata*, 28 (2016/3), 27–31.

⁷¹ PETRÁS, É., *Álarcok mögött – Nagy Töhötöm életei*, ABTL – Kronosz, Budapest-Pécs 2019, a monográfia egyik fő újdonsága volt, hogy feltárta Nagy Töhötöm állambiztonsági kapcsolatait is. Keresztes András ugyanakkor felhívja a figyelmet, hogy még nem állnak teljesen rendelkezésre a római dokumentumok, ezért még korai és egyoldalú csak az állambiztonsági iratok fényében vizsgálni Nagy Töhötöm szerepét. Vö. KERESZTES, A., „Tükör által...”, *Nagy Töhötöm együttműködése az állambiztonsági szolgálatokkal*, in *Századok* 149 (2015/6), 1471–1486., ld. még: PETRÁS, É., *Nagy Töhötöm a jezsuitáktól a szabadkőművesekig*, in *Jezsuiták Magyarországon, A kezdetektől napjainkig*, szerk. SZOKOL, R. – SZÖNYI, SZ., 500–501.

⁷² KERESZTES, A., szerk. *Részletek Nagy Töhötöm fiatalkori naplóiból (1937–1940)*, EFO, Budapest 2019.

⁷³ KERESZTES, A., szerk. *Nagy Töhötöm: Napló 1945–1946, kapcsolódó dokumentumokkal*, EFO, Százhalombatta 2019.

⁷⁴ Az utóbbi évben két ismeretterjesztő dokumentumfilm is készült Nagy Töhötömről, amelyekben magam is szerepeltem: az M5 csatorna 2021. január 2-i *Magyar Krónika* című műsorának *Egy dosszié a XX. századból – Nagy Töhötöm* című adása, amely engedéllyel a jezsuita Youtube-csatornára is felkerült: <https://www.youtube.com/watch?v=v962JJXKkTM&t=875s> (a kutatás ideje: 2023. augusztus 4.), valamint az RTL Klub 2021. május 31-i, *XXI. század* című műsorának *Nagy Töhötöm jezsuita szerzetes élete és veszélyes utazásai* című adása.

⁷⁵ P. Robert Leiber SJ hagyatéka a Gregoriana Pápai Egyetemen:

<http://www.unigre.it/archivioimg/Cataloghi/Leiber.pdf> (a kutatás ideje: 2024. április 25.).

⁷⁶ ICKX, J. – KERESZTES, A. – SOMORJAI, Á., szerk. *Ütközni vagy időt nyerni?, Katolikus alternatívák 1945 után néhány vatikáni dokumentum fényében*, METEM, Budapest 2020, SOMORJAI, Á., *A „modus vivendi” fogalmának újdonsága Magyarországon 1945–1948-ban, Idáig nem kutatható vatikáni dokumentumok alapján*, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 31 (2019), 303–336., SOMORJAI, Á., *Mindszenty József panaszlevele a Vatikánba egyes magyar jezsuiták ellen*, in *Archivnet, XX. századi történelmi források* 20

Kerkai Jenőnek a KALOT feloszlata utáni apostoli munkájáról is született tanulmány. Gárdonyi Máté⁷⁷, valamint Fáy Zoltán⁷⁸ írnak a Somogyi kísérletről.

Kerkai peréről és börtönbüntetéséről az érdeklődők részleteket először Hetényi Varga Károly könyvében olvashattak, amely már az állambiztonsági levéltár egyes anyagaiból is közöl részleteket, valamint egy nagyon gazdag bibliográfiát találunk benne.⁷⁹ Bánkuti Gábor *Jezsuiták a diktatúrában* című könyvében olvashatunk egy összefoglalót Kerkai Jenő pereiről.⁸⁰ A kötet az egész korszak jezsuita történetének alapforrása. A peranyag Budapest Főváros Levéltárában érhető el.⁸¹

Az állambiztonsági szolgálatok folyamatosan figyelemmel kísérték Kerkai Jenő tevékenységét és kapcsolatait, már közvetlenül a háború után az állambiztonsági szervek célkeresztjébe került. Egyik munkatársát, Kovrig Bélát is beszervezték (1946), melynek történetéről Petrás Éva, Tabajdi Gábor és Ungváry Krisztián végeztek kutatásokat.⁸² Kerkai páter népmissziós tevékenységéről egy pártirattárban talált jelentés ad érdekes részleteket 1948-ból.⁸³ A jezsuiták eleve különösen veszélyesnek számítottak az állami hatóságok szemében⁸⁴, de a keresztény demokratikus politikai iránnyal való kapcsolat miatt Kerkai még több figyelmet kapott.⁸⁵ Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti

(2020/5–6), <https://archivnet.hu/mindszenty-jozsef-panaszlevele-a-vatikanba-egy-es-magyar-jezsuitak-ellen> (a kutatás ideje: 2023. március 6.).

⁷⁷ GÁRDONYI, M., *Kerkai páter „somogyi kísérlete”, 1948*, in *Historicus Societatis Iesu, Szilas László-émlékkönyv*, szerk. MOLNÁR, A. – SZILÁGYI, CS. – ZOMBORI, I., METEM, Budapest 2007, 368–373.

⁷⁸ FÁY, Z., *Somogyi kísérlet*, in *Magyar Nemzet*, 2005. február 12.

⁷⁹ HETÉNYI VARGA, K., *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában II., Üldözött, börtönviselt jezsuiták, kapucinusok, karmeliták, keresztény iskolatestvérek, lazaristák, marianisták, maristák, mechitaristák, minoriták, piaristák szenvedéstörténete*, Lámpás, Abaliget 2002, 149–164.

⁸⁰ BÁNKUTI, G., *Jezsuiták a diktatúrában, A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya története 1945–1965*, L'Harmattan – JTMR – ÁBTL, Budapest 2011, 96–98.

⁸¹ Budapest Főváros Levéltára, VII. 5/e. 721/1950.

⁸² PETRÁS, É., *Menekülés az emigrációba – Kovrig Béla kereszténydemokrata szociálpolitikus és az állambiztonság*, in *A Nagy Testvér szatócsboltja – Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből*, szerk. GYARMATI, GY. – PALASIK, M., ÁBTL – L'Harmattan, Budapest 2012, *Egy értelmiségi megtörése: a Kovrig dosszié*, in *Elhallgatott múlt – A pártállam és a belügy, A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990*, szerk. TABAJDI, G. – UNGVÁRY, K., Corvina, Budapest 2008, 193–203., KURECSKÓ, M., *Kovrig Béla élete személyes iratai tükrében*, in *Turul* 90 (2017/2), 75–84.

⁸³ SZECSKÓ, K., *Egri adalék 1948-ból a Magyar Kommunista Párt egyházpolitikájának vizsgálatához*, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 11 (1999/1–2), 225–229.

⁸⁴ FEJÉRDY, A., „Az államtitkárság legalább 70%-ban a Jezsuita rend szemével lát és annak eszével gondolkodik”, *A magyar állambiztonsági szervek képe a jezsuitákról*, in *Historicus Societatis Iesu, Szilas László-émlékkönyv*, szerk. MOLNÁR, A. – SZILÁGYI, CS. – ZOMBORI, I., 374–392.

⁸⁵ TABAJDI, G., *Kereszténydemokraták a politikai rendőrség célkeresztjében*, in *Bűvőpatakok, A jobboldal és az állambiztonság 1945–1989*, szerk. UNGVÁRY, K., 1956-os Intézet Alapítvány – Jaffa, Budapest

Levéltárában végzett kutatásaim során 131 dossziét találtam, melyekben Kerkai neve felbukkan; nagyon sokan jelentettek róla.⁸⁶ Mindezek az anyagok meglehetősen ismeretlenek a nagyközönség előtt, csak Hetényi Varga Károly és Bánkuti Gábor könyvében találunk bizonyos részleteket. Kerkai szamizdatterjesztő tevékenységéről Varga Lajos püspök írásából⁸⁷ tudhattunk meg egészen új epizódokat. Lényeges irat az a jelentéssorozat, amelyet cellatársa 1952-ben adott Kerkairól. Ebben hosszan olvashatunk arról, miképp látta az ügynök szerint Kerkai a közelmúlt történelmét, egyházát és saját tevékenységét.⁸⁸

Kerkai Jenő 1964-től a pannonhalmi szerzetesi idősotthon⁸⁹ lakója volt. Az intézménnyel kapcsolatos írásokból is tudjuk, hogy az állami hatóságok intenzíven rajta tartották a szemüket, erősen figyelték és kontrollálták az otthon lakóit.⁹⁰ Kerkai Jenőt a reakciók között tartották számon. A JTMR-levéltárban megvannak Kerkai Jenőnek az otthonban vezetett egészségügyi kartonjai is, valamint a halálakor beérkezett levelek, visszaemlékezések,⁹¹ továbbá egy levelezés Kerkai nyugatra való kiutazási tervével (1966) kapcsolatban.⁹²

2013, 183–220., TABAJDI, G., *A kereszténydemokrata hagyomány és az állambiztonsági iratok*, in *Betekintő* (2016/2), https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2016_2_tabajdi.pdf (a kutatás ideje: 2023. augusztus 2.).

⁸⁶ Illusztrációképpen: O–18891/3 Szerzetesrendek – itt részletes összefoglaló található Kerkai Jenő tevékenységéről; ügynökjelentések: 3.1.2. M–26962/1 Barát, 3.1.2. M–41644 Barát (azaz Takáts Ágoston, aki részletesen beszámol Kerkaival való összes találkozásáról), 3.2.3. Mt–975/1 Kőműves Sándor/Franz Kirchenbauer (Nagy Töhötöm), 3.1.2. M–27409 Béres (unokaöccs), 3.2.4. K–384/1 Bihari, 3.2.4. K–384/2 Bihari (Kovrig Béla), 3.1.2. M–27702 Maróti (Márkus László), 3.1.2. M–27385 Tóth József, 3.1.2. M–24450 Tömör János (Tamás János SJ) 3.1.9. V–167033 Rózsa Elemér és társai, a világszolidaritási ügy dossziéja, O–11802 Fekete hollók, O–12345 Misszió ügy.

⁸⁷ VARGA, L., *A Váci Egyházmegyét érintő szamizdatirodalom (1945–1989)*, <https://leveltar.jezsuita.hu/hu/node/67> (a kutatás ideje: 2023. augusztus 4.).

⁸⁸ Vö. ÁBTL 3.1.9. V–109168, Kerkay (sic!) Jenő

⁸⁹ SZABÓ, CS., *A Pannonhalmi Szociális Otthon és lakói*, in *Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején I.*, szerk. DÉNESI, T. – BOROS, Z., Bencés, Pannonhalma 2017, 247–365.

⁹⁰ SOÓS VIKTOR, A., *Egy szigorúan titkos tiszt, Kovács István egyháziügyi tanácsos egy évtizedes (1966–1977) felügyeleti munkája és jelentései a bencés rendről*, in *Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején I.*, szerk. DÉNESI, T. – BOROS, Z., 195–233.

⁹¹ Hevenesi János SJ, Dr. Kis György, Székely László, Géfin Gyula, Nagy Töhötöm, Vida István visszaemlékezései, JTMR IV. 68. 1. cs., 35–70., 81–87.

⁹² JTMR IV. 68. 3. cs., 1-17., Héjja Gyula SJ, András Imre SJ, Szörényi Gábor SJ levelei.

3. 6. Kerkai saját írásai

Ami Kerkai Jenő saját írásait illeti, eddig meglehetősen kevés jelent meg belőlük, illetve ami még az 1949-es letartóztatása előtt napvilágot látott, annak egy része is gyakorlatilag ismeretlen, nem hivatkoznak rájuk az életrajzírok.

3. 6. 1. A rendszerváltás óta megjelent Kerkai-írások

A rendszerváltás után jelent meg – a már korábban említett *Kerkai Jenő emlékezete* című kötetben – a *Katolikus felelősség* című írása⁹³, amely eredetileg 1946-ban *A Szív* kiadásában napvilágot látott, és Kerkai szociális nézeteinek mintegy az összefoglalója. A kötet tartalmaz még négy korábban sosem publikált írást: a *Jellemző vonások a legmodernebb katolikus életszemlélethez* című elmélkedést, amely 1962 karácsonyára datálható⁹⁴, a *Maradj meg, Magyar! Magyar hivatás*⁹⁵ című írást 1961 húsvétjáról, továbbá két levelet az egykori munkatárs dr. Farkas Györgyhöz 1939-ből és 1968-ból.⁹⁶

Tóth Imre egykori munkatárs Kerkai 1938–1959-os időszakában a hozzá írt leveleiből hoz töredékeket.⁹⁷ Az író Móricz Zsigmond hagyatékában is található egy Kerkai-levél 1942-ből.⁹⁸ Keresztes András gondozásában jelent meg⁹⁹ levelezése Nagy Töhötömmel, amelyben 1939 és 1969 között írt 41 Kerkai-levél található. Ezek az eredetileg kézírásos levelek egy kivétellel Nagy Töhötöm hagyatékában voltak.¹⁰⁰ Kutatásunk számára nagy jelentőségű ez a forrás, hiszen a baráti levelezés jobban megőrökíti a felek gondolatait, szándékait – még ha jogosan feltételezzük is, hogy a kommunista időszakban a levelek állami ellenőrzése miatt bizonyos öncenzúrát is gyakorolhattak. A kötet függelékében jelentek meg Kerkai Jenő töredékes naplóbejegyzései 1966-ból¹⁰¹, a Somogyi terv (tervezet az állam és az egyház együttműködési módjának és lehetőségeinek

⁹³ ANDRÁS-BÁLINT-SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 135–145., KERKAI, J., *Katolikus felelősség*, *A Szív*, Budapest 1946.

⁹⁴ ANDRÁS-BÁLINT-SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 147–152.

⁹⁵ Uo. 153–171.

⁹⁶ Uo. 74–75.

⁹⁷ TÓTH, *KALOT Képeskönyv* 150–152.

⁹⁸ TASI, J., szerk. *Móricz Zsigmond, a Kelet Népe szerkesztője, Levelek I.*, Budapest 1988, 175–176., a levél keltezése: 1942. október 12.

⁹⁹ KERESZTES, A., szerk. *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése (1939–1969)*, EFO, Budapest 2019.

¹⁰⁰ *Nagy Töhötöm irathagyatéka*, OSZK Kt. 216 365.

¹⁰¹ KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 299–306. Forrása: *Nagy Töhötöm irathagyatéka*, OSZK Kt. 216 498.

kikísérletezésére) 1964-ből¹⁰², továbbá Kerkai Jenő rendelkezése a Nagy Töhötömnek átadott írásaival kapcsolatban (1968/69)¹⁰³, végül Kerkai interjúja a 86 éves P. Csávossy Elemérrel.¹⁰⁴

Keresztes András Nagy Töhötöm 1945–46-os naplóinak függelékében több fontos Kerkai-levelet is publikált, mint az államforma kérdésében Mindszenty Józsefhez 1946. január 28-án vagy az 1946. március 31-án szintén a hercegprímásnak írt igazoló jelentés, továbbá a 1946. június 13-án és 20-án írt levelek.¹⁰⁵ Szintén a függelékben található Kerkai Jenő beszéde a KALOT-díszülésen 1946. június 20-án.¹⁰⁶

3. 6. 2. Korábban megjelent írások, amelyek nem lettek újra publikálva

Kerkai Jenő első saját publikációja egy röpiratsorozat volt. Az egyenként négyoldalas röpiratok címei: 1. *Kiben bíztok? XIII. Leo-ban vagy Marx Károlyban?*, 2. *A vezér – Gróf Zichy Nándor (1829–1911)*, 3. *Svájc megmentője, Jung Jánosról*, 4. *Prohászka*, 5. *Irányelvek* – szintén Prohászkról, 6. *Párizs külvárosa* – a külvárosok nyomora és az ott dolgozó hősies papok.¹⁰⁷ A JTMR-levéltár is őriz egy röpiratsorozatot¹⁰⁸, amely viszont már Kassán jelent meg, az *Új Élet* röpiratsorozataként, és más a számozása, valamint új témák is vannak benne: 1. *Proletárok között (Don Bosco: 1815–1888)*, 2. *Börtöntől a sírig (De Mun 1841–1914)* – egy francia politikusról szól. A sorozat többi része azonos a másikkal, azzal az eltéréssel, hogy itt csak egy Prohászka-cikket találunk (*Irányelvek*). A röpiratok alján hirdetés kapott helyet, hogy további röpiratokat lehet rendelni, és felsorolást nyernek további témák is: *A munka ünnepére, Sonnenschein, Ketteler*. Ezeket a röpiratokat eddig nem sikerült megtalálni, tartalmuk ugyanakkor valószínűleg nagy átfedést mutat Czinder/Kerkai Jenő későbbi publikációival. A teológushallgató Czinder három írása jelent meg a korabeli sajtóban: Carl Sonnenscheinről, Wilhelm Emmanuel

¹⁰² Uo. 307–309. Forrása: *Nagy Töhötöm irathagyatéka*, OSZK Kt. 216 495. Ezt a dokumentumot Petrás Éva már említett cikke is közli: PETRÁS, É., „Békés együttélés helyett, békés együttműködés”, *Kerkai Jenő SJ ún. somogyi terve 1964-ből*. in *Betekintő* 15 (2021/1), 119–127.

¹⁰³ Vö. KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 310–312.

¹⁰⁴ Uo. 313–317. Forrása: *Nagy Töhötöm irathagyatéka*, OSZK Kt. 216 499.

¹⁰⁵ KERESZTES, A., szerk. *Nagy Töhötöm: Napló 1945–1946*, 254–255., 261–263., 267–270., 276., 282.

¹⁰⁶ Uo. 277–280.

¹⁰⁷ A röpiratok Kalocsán jelentek meg és a Nagy Töhötöm hagyatékban maradtak fenn egy kézírásos Kerkai-megjegyzéssel, mely szerint Vida István őrizte meg és adta át őket. „Én pedig szeretettel továbbítom a Töhi-féle archívumba, 1968 XII.” *Nagy Töhötöm irathagyatéka*, OSZK Kt. 216 082 0. 1.

¹⁰⁸ JTMR IV. 68, 8. cs.

Kettelerről és Frédéric Ozanamról.¹⁰⁹ Meg kell jegyezzük, hogy ezen második sorozat röpirataira, illetve a korai cikkekre a kutatók eddig még nem utaltak.

Fennmaradt az érdi papi tábor megnyitó előadása 1941-ből, amelyet a szegedi szeminárium spirituálisával, P. Hunya Dániellel együtt szerveztek.¹¹⁰ A *Magyar Kultúra* 1943. augusztusi 5-i számában *Ifjúságunk lelkiülete és szervezése* címmel jelent meg egy írás.¹¹¹ Kerkai Jenő 1943-ban jezsuita skolasztikusoknak adott lelkigyakorlatot, ennek egy elmélkedése jelent meg halála után, 1973-ban a *Szolgálatban*.¹¹² A KALOT-munkafüzetek is tartalmazzak néhány írását.¹¹³ Mindezen írások ismeretlenek látszanak a későbbi kutatóknak, sehol nem találtam hivatkozást rájuk.

Még 1938-ban jelent meg a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus emlékkönyve, amely két Kerkai-beszéd összefoglalását is hozza.¹¹⁴ A *Mi van a KALOT pöre mögött* című, 1945. augusztus 20-án datált kiadvány a KALOT Mozgalom Központja aláírást viseli, de stílusa egyértelműen Kerkai Jenőre vall. A kiadvány jezsuita levéltári példányán néhány kézírással írt név is található: „P. Kerkai, Babothy Feri, Farkas Gyuri” és egy olvashatatlan név.¹¹⁵

Kerkai Jenő tevékenységéről beszámoltak a korabeli lapok is. Olyan részleteket is megtudunk, amelyeket más forrásokból nem ismertünk, például hogy Kerkai újmiséjén

¹⁰⁹ CZINDER, J., *Berlin hőse, Carl Sonnenschein (1876–1929)*, in *Új Élet* 1 (1932/6-7), 244–247., CZINDER, J., *Ketteler jelentősége*, in *Korunk Szava* 2 (1932/3), 5–6., CZINDER, J., *A Sorbonne tanára, Ozanam, Frédéric (1813–1853)*, in *Új Élet* 3 (1934/2), 87–90.

¹¹⁰ P. Kerkai Jenő *SJ megnyitó előadása*, in *Lelkipásztori munka, A második érdi papi tábor előadásai és megbeszélései* (Érd, 1941. június 24–28.), Stephaneum Nyomda, Budapest 1941, 77–78.

¹¹¹ KERKAI, J., *Ifjúságunk lelkiülete és szervezése*, in *Magyar Kultúra*, 1943. augusztus, 5–20., 37–38.; szerzőként Kerkai József SJ van feltüntetve, ami tévedés, mert ilyen nevű jezsuita nem volt, és a tartalom Kerkai Jenőre vall. Ezt megerősíti, hogy a *Magyar Kultúra* éves összefoglalójában már Kerkai Jenő szerepel szerzőként.

¹¹² KERKAI, J., *Az apostolok meghívása*, in *Szolgálat* 18 (1973) 31–35.

¹¹³ *Levél a vezetőkhöz*, in *KALOT-munkafüzet*, 1943. november, JTMRL Rendtörténeti Könyvtár, 1 – 3. *A Vezető felelősége*, in *KALOT-munkafüzet*, 1944. április, JTMRL Rendtörténeti Könyvtár, 1 – 2. Itt nincs a szerző feltüntetve, de a stílus és a tartalom Kerkaiára vallanak. Ezt valószínűsíti a munkafüzeteket tartalmazó kötet végén található kézzel írt regiszter, valószínű az egykori tulajdonos és a munkafüzeteket összeállító Dr. Miklósi Lászlótól, ahol a szerzőket sorolja föl és hogy hány oldalt írtak. P. Kerkai 2 2 1 =5. Szerepel itt. Nem találtunk más Kerkaira valló írást a kötetben, ezért feltételezhető, hogy ennek a két oldalnak valóban ő lehet a szerzője. Találunk még a munkafüzetekben egy fél oldalas összefoglalót egy KALOT nagygyűlésen elhangzott Kerkai beszédről is: *Hatalmas tett volt a KALOT nagygyűlés*, in *KALOT-munkafüzet*, 1943. december, JTMRL Rendtörténeti Könyvtár, 2.

¹¹⁴ A XXXIV. *Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus Emlékkönyve*, SZIT, Budapest 1938, 195. és 209. Kerkai a kongresszuson való jelenlétét egy blogbejegyzésben foglaltam össze, újra lehozva az Emlékkönyvben megjelent beszédeit is: https://jezsuita.blog.hu/2021/09/17/kerkai_jeno_az_1938-as_budapesti_eucharisztikus_vilagkongresszuson (a kutatás ideje: 2023. augusztus 26.).

¹¹⁵ *Mi van a KALOT pöre mögött?*, KALOT, Budapest 1945, JTMRL III. 1. e.

Pehm (Mindszenty) József volt az ünnepi szónok.¹¹⁶ Hol és mikor tartott előadásokat? Miképp fogadta a hallgatóság? Számos alkalommal beszédei összefoglalását is hozzák az újságok. 1934–1946 között 117 sajtóhírt találtam vele kapcsolatban (*Szegedi Új Nemzedék*, *Új Nemzedék*, *Est*, *Szegedi Népszava*, *Pécsi Napló*, *Somogyi Hírlap*, *Zalamegyei Újság*, *Délmagyarország* stb.), ahol 16 Kerkai-beszédet terjedelmesen ismertettek, nyolcat pedig rövidebben.¹¹⁷ Eddig csak egyetlen hivatkozást találtam ezen források feldolgozására vonatkozóan.

3. 6. 3. Kerkai Jenő közvetlen felügyelete alatt megjelent írások

1929 februárjában indult el a Kalocsai Jezsuita Gimnázium diákjainak lapja, a *Regnum*¹¹⁸, amelynek felelős szerkesztője Czinder Jenő magiszter volt. A cikkeket a diákok írták, s a szokásos diáktémák mellett számos társadalmi és szociális kérdést feszegető írás is megjelent. Balogh Margit jogosan jegyzi meg, hogy „a lap ilyen jellegű publikálásai mögött minden bizonnyal a felelős szerkesztő személye”¹¹⁹ állhatott.

A KALOT számos sajtóterméket jelentetett meg és több időközi kiadványt, ezekről Balogh Margit könyvében találhatunk részletes listát.¹²⁰ Ezek közül kiemelkedik a KALOT-vezérkönyv¹²¹, amely a mozgalom fő törekvéseit és módszereit foglalja össze és amelyről feltételezhető Kerkai erőteljesebb befolyása.

¹¹⁶ *Zalamegyei Újság*, 1934. július 31.

¹¹⁷ Interjúk: *Magyarság* 1938. április 24., *Pesti Hírlap* 1940. szeptember 18., *Új Nemzedék* 1937. július 28., 1938. április 17. Hosszabb összefoglalók Kerkai beszédeiről: *Dunántúl* 1944. február 17., *Esti Újság* 1940. november 29., *Szegedi Új Nemzedék* 1938. április 6., május 15., 1939. február 24., november 26., 1939. december 7., december 22., *Új-Somogy* 1943. november 29. Rövidebb tudósítások: *Csonkamagyarország* 1939. április, *Dunántúl* 1942. április 26., 28., 1944. január 16., *Kecskeméti Ellenőr* 1940. január 5., *Magyar Élet* 1940. november, *Magyarság* 1938. augusztus 4., *Nemzeti Újság* 1938. július 31., 1941. december 13., 1944. február 24., *Néptanítók Lapja és Népművelési Tájékoztató* 1938. május 5., szeptember 1., *Palota-Újpest* 1938. augusztus 20., *Pécsi Napló* 1942. április 28., 1943. október 3., *Reggeli Újság*, 1940. november 15., *Somogyi Újság* 1937. október 6., december 25., 1938. március 6., 1940. november 14., *Szegedi Új Nemzedék* 1937. szeptember 28., 1938. február 8., március 29., április 30., május 1., május 5., május 8., június 24., június 28., július 1., 1939. február 28., szeptember 19., *Új Nemzedék* 1938. április 12., április 21., 1942. december 5., *Új Magyarság* 1938. május 4., 1944. március 21., *Újság* 1940. november 30., 1944. március 21., *Zalamegyei Újság* 1934. július 31.

¹¹⁸ *Regnum*, A Kalocsai Jézus-Társasági Szent István Gimnázium Ifjúságának havilapja, 1929–1931, Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár.

¹¹⁹ BALOGH, *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*, 27.

¹²⁰ Uo., 221–222.

¹²¹ FARKAS, GY., szerk. *Vezérkönyv agrárifjúsági vezetők számára*, Szeged 1937. Kovács Andor 1976-ban Farkas Györgytől ezt hallotta a négyes KALOT jelszó és a vezérkönyv születéséről: „Nehogy azt hidd, hogy az mind az én találmányom. Ó, nem! Ez az összes gondolat a Kisatya lánglelkét annyiszor át meg át izzotta, hogy csak úgy szuggerálta belém gondolatait. Én csak szédültem és szinte félálomból adtam

A Centrum Sociale által megjelentetett *Élet a betűk mögött* kiadvány (1947–1948) tartalmát Takáts Ágoston elbeszélése szerint Kerkai szorosán ellenőrizte.¹²² A kiadványok Kerkai perében is az egyik vádpont alapját képezték, és mint tárgyi bizonyíték a peranyagban található meg, de csak a II.–V. számok, a többi egyelőre nem került elő.¹²³

3. 6. 4. Soha nem publikált Kerkai-írások

Kerkai Jenő JTMR-levéltári hagyatékában¹²⁴, illetve Nagy Töhötöm hagyatékában, valamint más helyeken is találhatóak olyan írások, amelyek eddig még nem kerültek nyilvánosságra, és ezek jó része eddig a kutatók számára is ismeretlen volt.

Balogh Margit kutatásai során a különféle egyházi¹²⁵ és állami¹²⁶ levéltárakban számos Kerkai-levelet talált meg, amelyek főként a KALOT szervezéséhez kapcsolódtak, ezekre a szerző bőséggel hivatkozik is. Balogh Margit utal több Mindszentyhez írt Kerkai-levélre is, amelyek a bíboros peranyagában őrződtek meg.¹²⁷

A JTMR-levéltár Kerkai-hagyatékában¹²⁸ találhatóak Czinder Jenő kéziratos jegyzetei még a noviciátusi időből (1924), a lelkigyakorlatok néhány témájáról (Fundamentum, Bűn, Pokol, Halál, Ítélet, Regnum Christi, testvéri szeretet, Jézus Szíve-tisztelet). Ezek nem személyes elmélkedések, hanem valószínűleg a novíciusmester P. Müller Lajos által diktált elmélkedési pontok letisztázott anyagai. Található itt továbbá a tanuló rendtag

vissza az ő gondolatait. A gondolatoknak csak egy kicsi töredéke az, ami bennem, paraszt származásom és környezetem hatásaként kristályosodott ki, amit jó lelkiismereteimmel magaménak mondhatok.” KOVÁCS, A., *A KALOT Mozgalom és a kisnyomi népfőiskola a Szombathelyi Egyházmegyében*, JTMRL III.1.e., 21.

¹²² Vö. TAKÁTS, Á., *Vegye föl keresztjét!, Életem története*, 104.

¹²³ Budapest Főváros Levéltára, VII. 5/e. 721/1950, 94-639.

¹²⁴ Kerkai Jenőről a JTMR-levéltárban két levéltáros doboznyi anyag volt található a kutatásom kezdetekor (2021. április). Mindez teljesen rendezetlen állapotban volt, levéltári lista nélkül. Az első listát én készítettem. Megtalálhatóak benne Kerkai Jenő személyes iratai, néhány lelki feljegyzése, levelek, kéziratok, egészségügyi feljegyzések. Továbbá számos visszaemlékezés és a KALOT-tal kapcsolatos kiadvány, valamint újságcikk-másolat. Az anyag egy része a pannonhalmi szociális otthonból került be, további részei Takáts Ágostontól, Dr. Pálfay Gábornétól és András Imrétől, ahogy erre a dobozokban talált dossziécímek utalnak.

¹²⁵ BALOGH, M., *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*, 36., 37., 38., 65., 78., 80., 90., stb.

¹²⁶ Uo. 62., 64., 76., stb.

¹²⁷ BALOGH, M., *Mindszenty József (1892–1975)*, I., Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest 2015, 241., 242., 243., 421., 495.

¹²⁸ JTMRL IV. 68. 5. cs, 1t, 1–159.

(1925–1931) Czinder Jenő néhány próbaprédikációja (a Szent Szűz tisztelete¹²⁹, örök élet, Eucharisztia, a szentmise értéke) és gyermekek számára kidolgozott lelkigyakorlata, valamint egy Regnum Christi-elmélkedése. Mindezek átírását elvégeztem, összesen 46 gépelt oldal terjedelműek.

Kutatásunk számára talán a legjelentősebb dokumentum a szintén a JTMR-levéltárban megtalált lelkigyakorlatos anyag. Kerkai Jenő nyolcnapos prédikált lelkigyakorlatot tartott 1948 júliusában a Jézus Szíve Népleányainak. A beszédeket gyorsírással rögzítették, majd legépelték. Kerkai a klasszikus ignáci lelkigyakorlat témáit fejtette ki (Fundamentum, Két Zászló, Jézus élete, megkülönböztetés stb.), sok, a kor valóságához kapcsolódó kommentárral. A beszédsorozat bepillantást ad abba, hogy Kerkai miként értelmezte a jezsuita lelkiséget. Digitális átírás után 135 A4 oldal anyagról van szó.¹³⁰

Kerkai a forradalom leverése után fogalmazta meg *Üzenetek viharból* című dolgozatát, amelyben a politikai és egyházi helyzetet elemzi. Az írás csak a rendőrség által lefoglalt iratok között maradt fenn.¹³¹

Nagy Töhötöm hagyatékában maradt fenn Kerkai három, a szabadulás után írt műve. Egy 43 oldalas kisregény 1963 májusából, amelyben egy kereső fiatalember útját mutatja be a hithez *Egy névtelen ember levelei* címmel.¹³² Továbbá két lelkes írás XXIII. János pápáról. Az első egy 31 oldalas gépelt anyag *XXIII. János pápa – „csillagának felemelkedése”* címmel, 1959 karácsonyi keltezéssel¹³³, valamint a *XXIII. János pápa –*

¹²⁹ Ezt bevezetővel ellátva publikáltam a jezsuita blogon is: „Édesanyánk van nekünk, a földi édesanyánkon kívül” – Kerkai Jenő írása a Szent Szűz tiszteletéről, https://jezsuita.blog.hu/2022/05/17/_edesanyank_van_nekunk_a_foldi_edesanyankon_kivul_kerkai_jeno_irasa_a_szent_szuz_tiszteleterol (a kutatás ideje: 2023. február 6.).

¹³⁰ JTMR IV. 68. 5. cs., egyes részleteit publikáltam a jezsuita blogon: *Kerkai Jenő karácsonyi gondolatai 1948-ból*, https://jezsuita.blog.hu/2021/12/21/p_kerkai_jeno_karacsonyi_gondolati_1948-bo *Kerkai Jenő a feltámadásról*, https://jezsuita.blog.hu/2022/04/17/kerkai_jeno_a_feltamadasrol *Mélységes undor, félelem és szomorúság – Kerkai Jenő SJ Krisztus szenvedéseiről* https://jezsuita.blog.hu/2022/04/12/kerkai_jeno_krisztus_szenvedeseirol (a kutatás ideje: 2023. február 10.).

Kerkai Jenő elmélkedése Jézus születéséről https://jezsuita.blog.hu/2022/12/26/kerkai_jeno_elmelkedese_jezus_szuleteserol (a kutatás ideje: 2023. február 10.).

¹³¹ ÁBTL 3.1.5. O–12372/1 Misszió, 48–59. Kerkai ezekben a hónapokban latin nyelvű tervezetet is készített a papság megszervezéséről. Uo. 120–122.

¹³² Nagy Töhötöm-hagyaték, OSZK Kt. 216 504.

¹³³ Uo. 216 503. Időközben ennek részletei nyomtatásban is megjelentek: KERKAI, J., *XXIII. János pápáról*, in *A Szív* 110 (2024/4), 48–51.

Az Egyház csodája című 126 oldalas, kézzel írt tanulmány 1962–63-ból.¹³⁴ Szintén Nagy Töhötöm hagyatékában található egy fordítás, Montini bíboros levele szerzetesnőkhöz, 1961-ből.¹³⁵ Számos Kerkai Jenő által írt személyes levél és képeslap is fennmaradt a különböző hagyatékokban, illetve levéltárakban¹³⁶, melyek egy része online is elérhető.¹³⁷ Továbbá rendelkezésünkre áll egy kéziratos egyoldalas önéletrajz.¹³⁸

3. 6. 5. Elveszett írások

A visszaemlékezésekből tudomásunk van más Kerkai írásokról is¹³⁹, amelyek még nem kerültek elő. Megsemmisültek, talán házkutatás alkalmával foglalták le őket, valahol lappanganak? Nem tudjuk.

3. 6. 6. Bizonytalan szerzőség

A jezsuita levéltárban fellelhető egy Kerkai Jenő nevet viselő teológiai jegyzet¹⁴⁰, de a szövegben van néhány olyan vonatkozás, ami bizonytalanná teszi Kerkai szerzőségét. Mivel ez alaposabb vizsgálatot igényelne, ezt az írást nem vontam be a feldolgozásba.

¹³⁴ Nagy Töhötöm-hagyaték, OSZK Kt. 216 502.

¹³⁵ Uo. 216 515.

¹³⁶ *Levél Veress Sándor zeneszerzőhöz*, MNL OL P 1590-14., JTMRL IV. 68. 1. cs., 35–118.

¹³⁷ *Páter Kerkai Jenő SJ levelezőlapja Nagy Töhötöm húgának, Erzsikének Pannonhalmáról 1968-ban.* Kézírás tintával. Hátoldalán imádkozó kisfiút ábrázoló színes kép, 1968. december, www.museumap.hu/record/-/record/oai-aggregated-bib6064188 (a kutatás ideje: 2023. február 11). Börtönből írt levelek: <https://hu.museum-digital.org/index.php?t=objekt&oges=266950> (a kutatás ideje: 2023. február 11.),

hu.museum-digital.org/singleimage.php?objektnum=266950&imagenr=179100 (a kutatás ideje: 2023. február 11.)

hu.museum-digital.org/singleimage.php?objektnum=266950&imagenr=179101 (a kutatás ideje: 2023. február 11.). Az előbbieket a Számon-tartva kiállítás képei.

Páter Kerkai Jenő SJ levelezőlapja a Kozma utcai gyűjtőfogházból Dr. Tuboly Jenőnének Budapestről, 1949-ben, www.museumap.hu/record/-/record/oai-aggregated-bib6055640 (a kutatás ideje: 2023. február 11).

¹³⁸ *P. Kerkai Jenő önéletrajzi adatai*, 1965. január 23., egyoldalas kézirás, JTMRL IV. 68. 1. cs., 23.

¹³⁹ Az alábbi írásokról tudunk: testvére, Kerkai György írja, hogy „Jenő könyvet kitevő kivonatot készített” Marton Boldizsár előadásából. ANDRÁS-BÁLINT-SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 26. 1931-ben egy *Spanyolfal* című röplapja miatt került konfliktusba a helyi cenzorral. Vö. PÉTERI, J., „*Ha szentté nem leszek, hiába születtem!*”, *Csávossy Elemér S.J. élete (1883–1972)*, Szent Jutta Foundation, New York, 1980, 30. Kerkai Jenő a töredékes naplófeljegyzésben említi, hogy 1966-ban egy száz oldalnál is hosszabb önéletrajzot írt (KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 302.). Kerkai a hagyatékára vonatkozó, Nagy Töhötömnek írt rendelkezéseiben utal még két írásra (uo. 310.), amelyek *Stratégia és taktika*, valamint *A Nemzedékünk küldetése* címet viseli. Nagy Töhötömhöz írt egyik levelében írja, hogy újraolvassa az egyháztörténelmet, és jegyzeteket készít róla (vö. uo. 285.). Kerkai egyháztörténeti és társadalmi kérdésekről készült reflexióiról Takáts Ágoston is megemlékezik (vö. TAKÁTS, „*Ignis*”, 43 44.), de ezek sem kerültek még elő.

¹⁴⁰ *A Szentháromság nyomdokain, Teológiai jegyzet a szegedi Egyházmegyei Teológiai Főiskola hallgatóinak*, JTMRL IV. 68. 5. cs. A jegyzet több utalása a II. Vatikáni Zsinat ismeretét feltételezi. A

3. 7. Összefoglalás

Kerkai Jenő életéről még mindig a majd három évtizeddel ezelőtt írt Balogh Margit-tanulmány és a KALOT-ról szóló mű a legteljesebb tudományos jellegű írás. A szerző alaposan áttekinti az életutat, és a páter lelkiségét is jól ragadja meg. A forrásközlések közül a *Kerkai Jenő emlékezete* című kötet emelkedik ki. Azóta viszont számos újabb forrást publikáltak, illetve lett elérhető, amelyek sok részlettel gazdagíthatják a Kerkai-kutatást. Az életút egyes szakaszairól, mint láttuk, immár egészen gazdag irodalom áll rendelkezésre, de mindezek egyelőre mozaikszerűek, mert az életút egészét bemutató monográfia még nagyon hiányzik.

Az életút kapcsán megállapíthatjuk, hogy eddig leginkább a KALOT időszaka lett feldolgozva, az ezt megelőző és követő szakaszokat még csak meglehetősen töredékesen tárták fel. Kerkai képzési ideje, korai szövegei, de a KALOT-korszakban megjelent írásai sem kaptak még megfelelő figyelmet. A fiatalkori lelkigyakorlatos feljegyzései és az 1948-as lelkigyakorlatos beszédek mindmáig teljesen ismeretlen anyagnak számítanak. Az 1959 utáni írások is inkább csak rövid ismertetést nyertek, nem volt alaposabb elemzésük. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának Kerkaival kapcsolatos megfigyelési anyagai is csak töredékesen kerültek eddig napvilágra, alaposabb feldolgozásukra nem került sor, így Kerkai Jenő illegális szervezkedése nagyrészt még feltáratlan.

A KALOT-korszak tekintetében is új vonatkozás a korabeli sajtóban a KALOT-ról, illetve Kerkai Jenőről megjelent igen gazdag anyag, amelynek révén sokkal életszerűbb képet kaphatunk Kerkai Jenőről, nemcsak mint szervezőről – amely vonatkozás már elég jól ismert főleg Balogh Margit írásaiból –, hanem mint szónokról.

Ami Kerkai Jenő belső motivációit, hivatástörténetét, lelkiségét illeti, az ilyen jellegű feldolgozások szinte teljességgel hiányoznak. Jelen dolgozat ez utóbbi dimenzió kibontására tesz kísérletet.

szöveg gondolatmenete Kerkaihoz illő témákat tartalmaz, de valószínűtlen, hogy 1965 után szentháromságtani jegyzetet írt volna szegedi teológusoknak. Valószínűbb, hogy egy tanítványa fejleszthette tovább a gondolatait.

IV. Hans Urs von Balthasar teológiai hagiográfiája

Hans Urs von Balthasar az 1950-ben megjelent *Therese von Lisieux, Geschichte einer Sendung* című könyvében¹⁴¹ vetette fel egy teológiai szemléletű hagiográfia szükségességét, és megfogalmazott néhány szempontot e módszer mibenlétéről és e tanulmányát a teológiai fenomenológia egy kísérletének tekintette.¹⁴² Balthasar az élete vége felé megjelent *Unser Auftrag* című művében kiemeli¹⁴³, hogy ez a könyv nem születhetett volna meg Adrienne von Speyer küldetéstéológiája nélkül. Előfeltétele volt továbbá von Speyer intenzív, ugyanakkor kritikus odafordulása a szentekhez¹⁴⁴ és a hangsúlyváltása, amelynek során figyelmének fókusza a küldetések pszichológiájáról a küldetések teológiája felé fordult.

A szakirodalomban bőven találunk forrásokat, amelyek Balthasar és a szentek kapcsolatával foglalkoznak¹⁴⁵, de ezek a teológiai fenomenológia és a teológiai hagiográfia kérdését többnyire nem vagy csak érintőlegesen tárgyalják.¹⁴⁶ Az említett mű bevezetőjén kívül terjedelmesebben és szisztematikus módon maga Balthasar sem foglalkozott e módszer kérdéseivel. Jelen fejezet célja, hogy rendszerező igénnyel reflektáljunk Hans Urs von Balthasar szentek életét feldolgozó módszerére. Először azonban áttekintünk néhány témát (küldetesközpontú gondolkodás, teológiai esztétika),

¹⁴¹ BALTHASAR, H. U., *Therese von Lisieux, Geschichte einer Sendung*, Henger, Köln 1950, a könyv később egy másik hosszabb tanulmánnyal kiegészülve, más címmel jelent meg újra: *Schwester im Geist, Therese von Lisieux und Elisabeth von Dijon*, Johannes, Einsiedeln 1970.

¹⁴² Vö. BALTHASAR, *Schwester*, 34.

¹⁴³ Vö. BALTHASAR, H. U., *Unser Auftrag, Bericht und Entwurf*, Johannes, Einsiedeln 1984, 83.

¹⁴⁴ SPEYR, A., *Das Allerheiligenbuch*, Johannes, Einsiedeln 2018.

¹⁴⁵ SICARI, A., *Hans Urs von Balthasar: Theology and Holiness*, in *Hans Urs von Balthasar, His Life and Work*, szerk. SCHINDLER, D., Communio Books, Ignatius, San Francisco 1991, 121–132., DIMECH, P., *The Grounding of the Authority of the Saints: a Study in Hans Urs von Balthasar's Theology of the Saints*, doktori disszertáció, Durham University, 2015, SULLIVAN, P. A., *Saints as the 'Living Gospel': von Balthasar's Revealers of the Revealer, Rahner's Mediators of Mediator*, in *Heythrop Journal* 55 (2014/2), 270–285., HARRISON, V. S., *Personal Identity and Integration: Von Balthasar's Phenomenology Of Human Holiness*, in *Heythrop Journal* 40 (1999/4), 424–437., HARRISON, V. S., *Holiness, Theology and Philosophy: von Balthasar's Construal of their Relationship and its Development*, in *Philosophy and Theology* 12 (2000/1), 53–78., KLEIN, C., *The Strange Witness of the Saints: Hans Urs von Balthasar's Embodied Theology of Mission*, MA-tézis, University of Dayton, Dayton, Ohio 2017, ŠTRUKELJ, A., *Teologia e Santità a Partire da Hans Urs Balthasar*, San Paolo, Milano 2010.

¹⁴⁶ A legtöbbet talán David Moss ír róla: MOSS, D., *The Saints*, in *The Cambridge Companion to Hans Urs von Balthasar*, szerk. OAKES, E. T. – MOSS, D., Cambridge University Press, Cambridge 2004, 79–92. A következőkben foglaltak jelentős része megjelent már a cikkemben: KORONKAI, Z., *Hans Urs von Balthasar teológiai hagiográfiája*, in *Teológia* 56 (2022/1–2), 21–28.

amelyek kulcsfontosságúak Balthasar teológiájában; ez a teológiai fenomenológiai módszer vázolásának is előfeltétele, amellyel fejezetünk harmadik részében foglalkozunk.

4. 1. Küldetesközpontú gondolkodás

Hans Urs von Balthasar teológiájában központi jelentősége van a küldetésnek (Sendung).¹⁴⁷ János evangélista látásmódját követve Krisztus életét úgy szemléli, mint az Atya küldöttének életét, aki mint személy és küldetés teljesen azonos. Krisztus azért lesz emberré, hogy az egész emberiséget, sőt az egész világmindenséget visszavezesse az Atyához. Krisztus egy emberben, Máriában kapott tökéletes befogadást, így Mária a tökéletes emberi válasz megvalósítója és örök példaképe. A keresztény ember Krisztus küldetésében kap részt. Balthasar szerint mindenkinek egészen személyes küldetése van, és e küldetés betöltésének mértéke szerint válik valaki teológiai értelemben személlyé. A küldetések különbözőek lehetnek, lényegük mélyén mégis mindegyik Krisztus-formájú. Balthasar a küldetés három aspektusát különbözteti meg: az örök kiválasztást, a meghívást és magát a küldetést.¹⁴⁸

4. 1. 1. A küldetés dramatikus jellege

Az isteni hívás a történelemben bontakozik ki, Isten és az ember drámai párbeszédében. A hívás tekintetében Balthasar három szakaszt különböztet meg.¹⁴⁹ Az alapvető meghívás a szeretet hivatása, ami egybeesik az egyházba való meghívással. A keresztény ember szeretetre való rendeltsége Balthasar szerint nagyon magas követelményeket jelent, hiszen a tökéletes szeretetre, az életszentségre hivatott. Erre a hívásra épül a későbbi, egy végleges életállapot választására történő meghívás. A svájci teológus szerint a szeretet

¹⁴⁷ Bővebben: PUSKÁS, A., *Megismertük és hittük a szeretetet, Metszetek Hans Urs von Balthasar szeretetteológiájából*, SZIT, Budapest 2012, 133–148., SECOMB, M., *Responding to the Call of God: How Mission Makes the Person for Hans Urs von Balthasar*, in *The Way* 54 (2015/3), 79–92., SZABÓ, D., *Személy és küldetés Hans Urs von Balthasar teológiai antropológiájában*, in *Sapientiana* (2021/1), 22–40., KORONKAI, Z., *Hívás és imádság Hans Urs von Balthasar teológiájában*, in *A szerzetesi hivatások gondozása* (Sapientia Füzetek 23), Vigilia, Budapest 2013, 65–82.

¹⁴⁸ A legmélyebb szinten Isten örök kiválasztása áll. Még a teremtés előtt, az örökkévalóságban, Isten szeretettel tekintében már ott az ember. Isten dönt mellette, kiválasztja, akarja a létét és az üdvösségét. Puszta létünk is Isten végtelen szabadságának aktusában gyökerezik, de a szabadságunk is, mert bármilyen szabad választásunkat megelőzi Isten választása, hogy gyermekeivé fogad bennünket. Amikor aztán Isten később újra és újra megszólítja, hívja a teremtményét, akkor ezek a hívások tulajdonképpen az örök isteni kiválasztás történelmi kifejeződései. A meghívást aztán a küldetés, valamilyen életfeladatra való felhatalmazás követi. Vö. BALTHASAR, H., U., *Prayer*, Ignatius, San Francisco 1986, 39–43., *The Christian State of Life*, San Francisco, Ignatius 1983, 139–140.

¹⁴⁹ Vö. *The Christian State of Life*, 25–66., 386., 391., 403., 406.

hivatása belső szükségszerűségből adódóan vezet el egy végleges elköteleződés felé. A szeretetből fakadó önátadásnak ugyanis konkrétan kell lennie, ami egy életfeladatot is magába foglal. Az életállapot-választással viszont még nincs vége a meghívások sorának. Isten ugyanis továbbra is hívja az embert. A választott életformán belül léteznek újabb hívások, amelyek tovább vezetik őt a küldetés mindennapos betöltésében. Ezek a Szentlélek hétköznapi inspirációi. Balthasar hivatásképe nagyon dinamikus értelmezése az Isten és ember kapcsolatának.¹⁵⁰

4. 1. 2. A küldetés antropológiai jelentősége

A küldetés központi fogalom Balthasar antropológiája számára is¹⁵¹. Meggyőződése, hogy az emberi élet igazi értelme Isten tervében rejlik, csak Ő tudja, kik vagyunk mi igazából. Isten a hivatás formájában nyilatkoztatja ki tervét az embernek. Ennek következtében a hívás által kirajzolt küldetés képes megadni az ember igazi önértelmezését. Hívásunk elfogadása által kapjuk meg valódi önmagunkat, fedezzük fel identitásunkat. Szerzőnk szerint az isteni hívás követése által válhatunk teológiai értelemben egyre teljesebb mértékben személylé, azaz egyre mélyebb szinten részesedünk Krisztus küldetésében és így személyi mivoltában is. A hivatás ezért a keresztény élet szíve, amely mágnesként fogja egybe erőinket, irányt ad a talentumok kibontakoztatására. A hivatással való azonosulás az emberi boldogság és teljesség forrása lesz. Ezzel ellentétes hatással jár a hívás elutasítása. A hívás különböző szintjeinek (szeretetre való alapmeghívás, életre szóló elköteleződés) elutasítása az emberi élet töredezettségét, kiüresedését hozza magával.

Balthasar meggyőződése, hogy az Istentől kapott küldetés egyben az életszentség személyes formáját is megadja. Szentté válni nem egy általános ideál követését jelenti, hanem Isten személyes tervét megvalósítani az életünkben. Annyiban válik valaki szentté, amennyire együttműködik az isteni hívással.¹⁵²

4. 1. 3. A küldetés közösségi dimenziója

Balthasar küldetésértelmezése mélyen személyes, ugyanakkor közösségi is egyben.¹⁵³ Szent Tamással együtt vallja, hogy minden meghívás egyszerre belső és külső. Isten valós

¹⁵⁰ A világi hivatás és az evangéliumi tanácsok kapcsolatáról: uo. 133–364., különösen 148., 236–238.

¹⁵¹ Vö. uo. 74., 82., 204., 493–504.

¹⁵² Vö. *Schwestern im Geist*, 16–19.

¹⁵³ Vö. *The Christian State of Life*, 373., 450., 465–468., 480–483., *Prayer*, 30–31., 84.

szerepet ad egyházának az isteni hívás közvetítésében, s imájával és cselekvésével a keresztény közösség konstruktív módon vesz részt Isten meghívó tevékenységében. A keresztségi hívástól kezdve az összes életállapokra való hívásnál, különböző mértékben és jelleggel, de mindenütt megtalálható az emberi közvetítés. Legyen ez egy lelkesítő életpélda, bátorító mondat vagy kérdésfeltevés. A világ állapota, a kiáltó emberi szükségek is közvetítői lehetnek az Isten meghívó szavának. Az egyháznak ugyanakkor nagyon fontos szerepe van a megkülönböztetésben is, különösen a lelki vezetők és egyházi előjárók révén. Balthasar meg van győződve arról, hogy az egyháznak a hivatások ébresztésében és táplálásában meghatározó feladata van. Az egyházban – tartja Balthasar – minden kegyelem azért adatik, hogy valamilyen formában a közösséget szolgálja; még a világtól elzártan élő, legszigorúbb szemlélődő szerzetes hivatása is az egyház és a világ szolgálata. A küldetések egymással kapcsolatban állnak, kölcsönösen függenek a másiktól, és kiegészítik egymást.

4. 1. 4. A küldetés és imádság egysége

Balthasar a szemlélődő imáról szóló könyve elején megállapítja: az imádság nem merül ki annyiban, hogy az ember Istenhez beszél, hanem „az imádság párbeszéd”¹⁵⁴, beszélgetés Isten és az ember között. Kölcsönösség van tehát, melyben mindkét fél kifejezheti gondolatait, érzéseit, vágyait, sőt kéréseit is. Szólni és megszólítottnak lenni, beszélni és meghallgatni. Az ima ugyanakkor nem pusztán beszédből és meghallgatásból áll, hanem van vizuális vonatkozása is¹⁵⁵: nézni és nézve lenni. Tehát a szemlélődés is kölcsönös. Isten szerető tekintete nyugszik rajtunk, mielőtt még mi szemlélni kezdhetnénk őt.

Isten bennünket megszólító szavai Jézus Krisztusban jutottak el a teljességre, Benne Isten mindent kimondott.¹⁵⁶ Isten hozzánk való beszéde Krisztus-központú. Ha Istennel valóban kommunikálni akarunk, vallja Balthasar, akkor az Isten által használt nyelvezetet kell alapul vennünk, ami Jézus életében mutatkozott meg. Balthasar szerint¹⁵⁷ az imádságban ugyanolyan személyes találkozás valósulhat meg, mint ahogyan földi élete során Jézus találkozott az emberekkel. A Szentlélek teszi lehetővé, hogy az imádkozó

¹⁵⁴ *Prayer*, 14.

¹⁵⁵ Vö. uo. 24.

¹⁵⁶ Vö. uo. 18–19.

¹⁵⁷ Vö. uo. 17–18, 83, *Christian Meditation*, Ignatius, San Francisco 1989, 27–34.

belépjen az Evangélium valóságába, Jézus örök történetébe, melyben Isten és ember egészen egyedülálló módon találkozott. Az imádság balthasari felfogása tehát ugyancsak Krisztus-központú, és a tanítványság modelljét veszi alapul. Az Ige, amely Krisztusban szólítja meg legteljesebben az embert, egyrészt a teljes ember válaszát igényli, másrészt alapvetően meghívó természetű. Az ember lényének ugyanis valamennyi vetületét, egész emberségét és hitét igényli a Jézussal való találkozás, úgy 2000 évvel ezelőtt, mint ahogy most is az imádságban.¹⁵⁸ A fizikai látás, hallás helyére a képzelet, illetve a Szent Ignáci lelki gyakorlatokban emlegetett spirituális érzékek alkalmazása lép.¹⁵⁹

Balthasar szerint az ember misztériumához tartozik, hogy természete szerint nyitott Isten szavára. Úgy van megalkotva, hogy képes legyen Isten szeretettel teljes Igéjét befogadni. Az emberi személy – akárcsak egy élő tabernákulum – kezdettől fogva az Isten szavának befogadására, az Istennel való legmélyebb közösségre van teremtve.¹⁶⁰ Balthasar szerint az Igével folytatott párbeszéd, az ima központi jelentőségű az ember létezése számára. Az imádság által találhatjuk meg igazi identitásunkat és alakulhatunk át Isten terve szerint.

A szentháromságos gondolkodásmód központi jelentőségű Balthasar teológiájában, és ez az igazság mélyen áthatja az imádságról és a hivatásról való gondolkodását is.¹⁶¹ Ha

¹⁵⁸ Balthasar épp ezért erősen kritikus az imádság és szemlélődés olyan felfogásával, amely eleve lemond a képességek használatáról. Ezt olyan platonikus hatásnak tartja, mely a keresztény kontemplatív hagyományba is beszüremkedett. Ezt antropológiai redukciónak tekinti, és veszélyben látja a megtestesülés komolyan vételét.

¹⁵⁹ Vö. IGNÁC, L., *Lelki gyakorlatok*, JTMR, Budapest 1994, Nr. 123–125.

¹⁶⁰ Vö. *The Christian State of Life*, 22–26., 67., *Prayer*, 62. Már a teremtésben is Isten folyamatos megszólítása van jelen, hiszen az Ige által vagyunk teremtve, ugyanakkor létünk igazi értelmét csak Isten további személyes felénk fordulása tárhatja fel igazán. Krisztus személyes szava az, amely nevet ad nekünk, felfedi, hogy kik is vagyunk igazából. Valós identitásunkat nem találhatjuk meg pusztán önmagunkba tekintéssel, csak a Vele való találkozás által. Jézus az, aki a legmélyebb igazságunkat kimondja, az ő szava nyilatkoztatja ki nekünk önmagunkat, ezért igazából rajta keresztül kapjuk önmagunkat Istentől. Isten szava nemcsak informál, hanem formál, az ő szava hatékony szó, ami alakít bennünket. Hasonlóképpen a szemlélődésben is, az imádkozó ember Jézus lényét szemlélve átalakul. Nem pusztán azért változik, mert a Jézusnál látottakat a saját életére próbálja alkalmazni, hanem mert Jézus tekintete átalakító erővel bír. Vö. *Christian Meditation*, 39.

¹⁶¹ A Szentháromságot az isteni személyek örök önatadásának tekinti, három személy közti szerető önjárandékozásnak. A Fiú öröktől fogva születik az Atyától, a Szentlélek pedig az Atya és a Fiú örök önatadásának tanúja, gyümölcse és megszemélyesítője. Az isteni személyek identitása a másik személyeknek történő önatadásban rejlik. A Fiú örök születését ugyanakkor mint hívást is tekinti Balthasar. Az Atya öröktől fogva hívja a Fiút, tehát örök hivatásról van itt szó, melyre válaszként a Fiú hálával (Eucharisztia) és tisztelettel (szabadság) visszaajándékozta önmagát az Atyának. Balthasar ebben a belső szentháromságos eseményben látja minden emberi hivatás lehetőségi feltételét. Vö. *The Christian State of Life*, 409, *Christian Prayer*, in *Communio* 5 (1978/1), 18–20. A Fiú ugyanakkor az Atya Igéje is,

alaposan megvizsgáljuk, hogy Balthasar miképp beszél az imádság és a hivatás valóságáról, akkor mind strukturális (például antropológiai jelentőség, közösségi dimenzió), mind tartalmi értelemben párhuzamot és szoros összefüggést látunk.¹⁶² Imafelfogását mélyen áthatja a hivatás szemlélete, és amikor hivatásról beszél, akkor az ima dimenziója hangsúlyos. A szentháromságos szemlélet ugyanakkor egy még mélyebb kapcsolatra világít rá, hiszen Balthasar szerint¹⁶³ az nem pusztán az emberi hivatás és ima előfeltétele, hanem amikor az ember imádkozik, akkor Isten benső párbeszédébe, imájába kapcsolódik be, hivatásával pedig a Szentháromság benső önátadásának lesz részese. A belső szentháromságos élet ugyanakkor kifejeződik az üdvösségtörténetben, a történelemben megvalósuló megváltó tevékenységben, melynek célja, hogy ebben az isteni életben részesítse az emberiséget: a szeretet párbeszédében és önátadásában. Ebben a kontextusban a hivatás, mint Isten akaratának kifejeződése, messze nem valami morális parancs, hanem valóságos létközlés. A mennyei létforma „inváziója”¹⁶⁴ ez, Isten országa létének betörése az emberi életbe, szeretetközlés. Isten aktív, dolgozik a világ üdvösségén, és minden hivatás tulajdonképpen konkrét, történelmi részesedés a megváltó tevékenységben. Hivatás és ima nem más, mint az a világ üdvösségéért dolgozó Isten, az örök szeretet életében való részesedés két aspektusa, mely egységet alkot.

Amikor a keresztény ember Istent szemléli, Krisztusban a világ mellett aktív módon elkötelezett, a megváltás művében folytonosan tevékeny Istenre figyel. Az imádságban a szeretet vérkeringésébe az egész teremtett világot bekapcsolni igyekvő Istennel vagyunk párbeszédben. Ebből fakad, hogy csak úgy tudok igazi párbeszédben lenni ezzel a tevékeny Istennel, ha kész vagyok követni őt, ha engedem, hogy magával ragadjon a mozgása, ha kész vagyok bekapcsolódni a művébe, szeretetének áramlásába – ez a hivatásom. Ugyanakkor ezt a hivatást csak akkor tudom betölteni, ha vele szüntelen

aki öröktől fogva a Fiúban mondja ki teljesen önmagát. Ez a kimondott Szó ugyanakkor nem monológ, mert a Fiú hálával válaszol az Atyának. Istenben tulajdonképpen párbeszéd zajlik, sőt Balthasar megállapítja, hogy „Isten maga egy személyes párbeszéd.” *Christian Prayer*, 21, vö. *Christian Meditation*, 96. A szeretet örök párbeszéde, azaz imádság. Az ember imája tehát végső soron a Szentháromság belső imádságában gyökerezik. Vö. *Theo-Logic: Theological Logical Theory. Vol. 3, Creator Spirit*, Ignatius, San Francisco 2005, 75.

¹⁶² Terjedelmi okokból itt nem térhetek ki számos más vonatkozásra, melyben kiviláglik az ima és hivatás felfogásának párhuzama. Bővebben ld. licenciatézisem: *The Relationship Between Prayer and Vocation in the Theology of Hans Urs von Balthasar, MA and STL Thesis at Regis College and University of Toronto*, Toronto 2007.

¹⁶³ Vö. *The Christian State of Life*, 185–194., *Prayer*, 76, *Christian Prayer*, 18–22.

¹⁶⁴ *Prayer*, 104.

kapcsolatban, párbeszédben, engedelmisségben vagyok, azaz imádkozom. Ahogy a jezsuita lelkiségben is mondjuk: cselekvőnek lenni a szemlélődésben és szemlélődőnek lenni a cselekvésben.¹⁶⁵

4. 2. Teológiai esztétika

4. 2. 1. A szépség

Hans Urs von Balthasar teológiai gondolkodásának előterében áll az Isten dicsőségéről való reflexió és az ehhez kapcsolódó teológiai esztétika.¹⁶⁶ Istent úgy látja, mint aki önmagát akarja közölni, aki nem elsősorban valamilyen igazság tanítójaként vagy célratoró megváltóként jött közénk, ezért nem elsősorban mint igazra vagy mint jóra, hanem mint szépre kell tekintenünk rá.¹⁶⁷ Éppen ezért Balthasar szerint a „szépség az a szó, amelyet legelsőként kell kimondanunk”.¹⁶⁸ A szépség nem pusztán az értelmet (igaz), és nem is csak az akaratot (jó) ragadja meg, hanem az egész embert. A megragadottság egyfajta extázishoz vezet, a szépség tapasztalata által kilép önmagából, megfelelkezik önmagáról.

A keresztény alapmeggyőződés szerint Isten teljes önközlése Jézus Krisztus személyében nyilvánul meg. Jézus személye Isten önkifejeződése, valóságos exegézise az ember számára. Jézus úgy jelenik meg, mint akivel a találkozás megragadja az embereket, s Balthasar ebben a megragadottságban látja a kereszténység eredetét. „Az apostolokat megragadta az, amit láttak, hallottak és tapintottak, az, ami az alakban kinyilatkoztatja magát.”¹⁶⁹ Balthasar ezért a szépet a legteljesebb mértékben Jézus személyében látja. Ilyen értelemben vallja Dosztojevszkijhez hasonlóan, hogy „a szépség váltja meg a világot”, a Krisztusban felragyogó isteni szépség.

4. 2. 2. Az alak és észlelése

Itt kell kicsit elidőznünk az alak („Gestalt”) fogalmánál, aminek Balthasarnál nagy jelentősége van. Goethétől inspirálódva az alak Balthasarnál „azt a jól körülhatárolt,

¹⁶⁵ Balthasar számára a szemlélődésben való cselekvés és a cselekvőként szemlélődés ősmintája Jézus. Ennek részletes elemzésére itt nem térhetünk ki, de ld. *The Christian State of Life*, 81, 216–217., *Katholische Meditation*, in *Geist und Leben* 51 (1978): 28–38.

¹⁶⁶ Vö. PUSKÁS, *Megismertük és hittük a szeretetet*, 28.

¹⁶⁷ Vö. BALTHASAR, H. U., *Számvetés*, Sík Sándor, Budapest 2004, 69.

¹⁶⁸ *A dicsőség felfénylése, Teológiai esztétika I. kötet, Az alak szemlélése*, Sík Sándor, Budapest 2004, 20.

¹⁶⁹ Uo. 33.

konkrét más létezőktől jól elkülönülő létezőt” jelenti, „mely megbonthatatlan egész mivoltot, rendezettséget, megformáltságot, összetevőinek arányosságát, harmóniáját mutatja, ekként észlelt az ember számára, akiből tetszést vált ki.”¹⁷⁰ Balthasar arra törekszik, hogy mindig az alak egészéből induljon ki, az egészet szemlélje, és ne vesszen el a részletekben, agyonelemezve, amit vizsgál, elveszítve az egész perspektíváját. „Mindig is az alak megbonthatatlansága az elsődleges, az pedig csak másodlagos, hogy számos előfeltétel is hozzájárult a kialakulásához”¹⁷¹ – írja. „Mert egy biztos: ha egyszer szabdaltuk és feldaraboltuk (...), sosem nyerjük már vissza az alak eleven teljességét”¹⁷² – figyelmeztet. Ezért mindig az alakból kell kiindulni, s ahhoz újra és újra visszatérni, mert „csakis az alakban ragadható meg a sugalmazás teljessége, semmiképpen sem a pszichológiai és az életrajzi tényezőkben.”¹⁷³

Balthasar hangsúlyozza, hogy az alakban a lét mélysége, gazdagsága rejtőzik, ami a felületes megfigyelő számára láthatatlan, megfoghatatlan marad. Mégis ebből származik az a ragyogás, ami végső soron magával ragadja az embert. Ezt a létmélységet csak kitartó szemlélődéssel lehet igazán megközelíteni.¹⁷⁴

Itt jutunk el a megfelelő befogadás témájához. Az alak szépsége, arányossága, benső létmélysége ugyanis önmagában nem elegendő; szükséges, hogy a szemlélő oldaláról is meglegyen a „megfelelő beállítódás, egyfajta konnaturalitás ahhoz, hogy észlelni tudja a létező szépségét.”¹⁷⁵ A Krisztus személyében feltárulkozó isteni szépséget a hittel rendelkező ember tudja igazán meglátni. A hit benső fény az ember szívében. „Krisztus alakja kinyilvánítja az isteni szeretetet, s az alak csak ennek a szeretetnek a hívő elfogadásában érhető. Alak és fény, megértő látás és hit egységet alkot”.¹⁷⁶ Balthasar szerint a hit fénye akkor jelenik meg az emberben, amikor el tud szakadni önmagától, és képes átadni magát a forrásnak, amely feltárulkozik előtte.¹⁷⁷

¹⁷⁰ PUSKÁS, *Megismertük és hittük a szeretetet*, 31.

¹⁷¹ *A dicsőség felfénylése*, 27.

¹⁷² Uo. 32.

¹⁷³ Uo. 33.

¹⁷⁴ Vö. PUSKÁS, *Megismertük és hittük a szeretetet*, 32., 42.

¹⁷⁵ Uo. 31.

¹⁷⁶ Uo. 43.

¹⁷⁷ Vö. *A dicsőség felfénylése*, 205.

4. 2. 3. Archetipikus alaptapasztalatok és küldetések

Balthasar alaposan elemzi, hogy miképp születik meg a hit tapasztalata. Archetipikus tapasztalatokról beszél, amelyekből különböző mértékben és módokon részesülnek a hívők. Jézus istentapasztalatából indul ki, aki „az Atyától érkezik, ő maga az isteni kinyilatkoztatás alakja”¹⁷⁸, és aki életével „azt fejezte ki, amit az egyetlen és egyedüli Istentől érkező lényként a világba elérkezve és a világból távozva megtapasztalt Istenről.”¹⁷⁹ Balthasar szerint Jézus istentapasztalata nem tárgyi, nem a saját valóságától független látás gyümölcse, nem önmagára reflektál, hanem „önmagában minden teret Isten rendelkezésére bocsátva tulajdon funkciószerű létében megtapasztalva az őt küldő, irányító és őt önmagából mindörökké megszüülő Istent. Ezért Jézusnál az alázat, a szegénység, egyszerűség mindenkor feltétele annak, hogy részt adhasson másoknak saját istentapasztalatában.”¹⁸⁰ A hívők tehát valamilyen formában, különböző fokozatok és árnyalatok szerint kapnak részt a Szentlélek teremtő hatalma által „Jézus Krisztus őseredeti tapasztalatában.”¹⁸¹

A krisztusi tapasztalatból legeminensebb módon Mária részesült, akinek istentapasztalata „oly gazdag és oly rejtett, hogy alig lehet beszélni róla”¹⁸² – írja Balthasar. Mária anyasága lelki és testi dimenziója lévén egészen rendkívüli közelséget élhetett meg a testté lett Igével. Mária tapasztalata minden más keresztény tapasztalat előfeltétele és hordozója. Ez ugyanakkor nem egyéni privilégium, hanem a legszorosabban kapcsolódik a többi keresztényhez, ugyanis „a Fiút és az egyház Főjét testben hordozó és megszüülő Mária valamiképpen fizikai formában magában rejti és világra hozza a keresztényeket, hitükkel és hitbeli tapasztalatukkal együtt.”¹⁸³ Tehát valamiképpen Mária mindent átfogó alaptapasztalatában részesedik valamennyi keresztény.

Az archetipikus tapasztalat következő formája az apostolok tapasztalata. Ők Jézus nyilvános működésének szemtanúi, akik „életközösségre léphettek a Messiással, s ennek keretében teljes lényükkel kapcsolatban vannak ezzel az emberrel, aki a »köztünk élő Isten«”.¹⁸⁴ Balthasar kiemeli Péter, János és Pál különböző jellegű, de egymást kiegészítő

¹⁷⁸ Uo. 306.

¹⁷⁹ Uo. 307.

¹⁸⁰ Uo. 309.

¹⁸¹ Uo. 389.

¹⁸² Uo. 320.

¹⁸³ Uo. 322.

¹⁸⁴ Uo. 325.

tapasztalatait, amelyek péteri, jánosi, páli hagyományként tovább élnek az egyházban a mindent hordozó máriai hagyományra épülve. „A négy archetipikus tapasztalat kivétel nélkül az egyházba torkollik. Nem érinthetetlen ideaként lebegnek az egyház fölött, hanem saját tartalmaik lényeges továbbadása és továbbvezetése révén –a maga módján mindegyik megalapozza a hívő ember életformáját.”¹⁸⁵

Az archetipikus tapasztalatok valósága és jellegzetes személyei jelentős szerepet játszanak Balthasar egyháztanában is, melynek egyik fő jellemzője a szimbolikus gondolkodásmód.¹⁸⁶ „Jézus, Mária, Péter, János, a tizenkettő, Pál, Jakab, akik az egyház kezdeténél állnak és maradandó, meghatározó szereplői az egyház konkrét alakjának Az archetípus kifejezésben az arkhé egyszerre jelent konkrét időbeli kezdetet és mindig megmaradó elvet, mely követendő és normatív mintaként szolgál az egyházban. A fentebb felsorolt személyek tapasztalatukkal és küldetésükkel ebben az értelemben archetípusai az egyházi életnek.”¹⁸⁷ Mária, Péter és a többiek a Krisztus-követés konkrét példáit és módjait mutatják fel, sajátos módon részesedtek Krisztus küldetésében, és „olyan utak megnyitói az egyházi életben, melyek maradandó tradíciókként és karizmákként folyamatosan jelen vannak benne.”¹⁸⁸ A továbbiakban röviden összefoglaljuk az alapkarizmák jellegzetességeit.

4. 2. 4. Mária hagyománya és küldetése

Balthasar számára¹⁸⁹ Mária személye az Isten szavára és meghívására adott tökéletes választ jelenti. Ő az, aki létezése kezdetétől fogva a teljes igen Isten valóságára. A svájci teológus így értelmezi Mária bűnnélküliségét, a szeplőtelen fogantatás dogmáját. Mária a lelkébe, majd testébe fogadta Isten Igéjét. Az ő igenje mindvégig kitart, a keresztnél mérhetetlen fájdalomban is hittel és szeretettel áll Fia mellett. Balthasar az egyház kezdetét nem az apostolok meghívásában látja, hanem már a megtestesülésben, amikor Mária és a méhében hordott gyermek Jézus teste egyetlen valóságot alkotott. Ilyen értelemben Mária az egyház ősképe, amely személyében már ekkor létezett.

¹⁸⁵ Uo. 344.

¹⁸⁶ Vö. PUSKÁS, *Megismertük és hittük a szeretetet*, 166.

¹⁸⁷ Uo. 167.

¹⁸⁸ Uo.

¹⁸⁹ Vö. GARDNER, L., *Balthasar and the Figure of Mary*, in szerk. OAKES, E. – MOSS, D., *The Cambridge Companion to Hans Urs Von Balthasar*, University Press, Cambridge 2004, 65., PUSKÁS, A. *Megismertük és hittük a szeretetet*, 174–175.

Balthasar egész egyháztanának személyes jellege van: „az Egyház jegyesi-anyai dimenziója Mária alakjában összpontosul és személyesül.”¹⁹⁰ Balthasar Máriában látja az egyház örökkévalóságban beteljesedő szeplőtelenységének történelmi valóságát. „Mária az »Ecclesia Immaculata« reálszimbolikus középpontja.”¹⁹¹ Mária igenje a tökéletes válasz Isten önközlésére, ugyanakkor előfeltétele minden későbbi igennek, a tanítványok és minden hívő pozitív válaszában. Máriát Balthasar sosem önmagában szemléli, hanem az egész egyház, sőt az egész emberiség vonatkozásában. Mária büntelensége nem elérhetetlen távolságot jelentő piedesztál, amely eltávolítaná őt a bűnös emberektől, hanem épp ellenkezőleg, szeretetének tökéletessége révén közel van minden emberhez. Krisztus anyja egyben minden hívő anyjává válik, aki titokzatos módon jelen van valamennyi keresztény életében, akár tudják, akár nem, és anyai gondoskodásával a legészrevehetetlenebb módon éri el a legnagyobb hatást.¹⁹² A hívő ember igenje pedig sosem csak a saját erőfeszítéseinek gyümölcse, hanem erőt merít „a szeplőtelen anyának és az Úr jegyesének az egész egyházba beárasztott ajándékából.”¹⁹³ Mária teljes értékű igenje hordozza és átkarolja a többiek töredékes igenjét. Mária küldetése „megelőzi és átfogja az összes többi egyházi küldetést, észrevétlenül jelen van azok mélyén és formálja őket.”¹⁹⁴

4. 2. 5. Péteri hagyomány és küldetés

Balthasar számára¹⁹⁵ Péter jelképezi az egyház hierarchikus dimenzióját, ő az apostoli hivatal képviselője, a tizenkettő vezetője, aki „magába sűríti a tizenkettő szemtanúságát, és kezdete a hierarchikus hagyománynak.”¹⁹⁶ Jézus választotta őt és társait, majd hatalommal felruházva küldetést adott nekik. Jézus mellett élnek, szemtanúk, de tapasztalatuk mélysége csak pünkösöd után tárul fel, amikor az evangéliumot a Jézustól kapott tekintéllyel hirdetik, és kiszolgáltatják a szentségeket. Balthasar így a péteri tradícióhoz köti az egyház lelkipásztori és szakramentális dimenzióját. Az apostolok „Krisztus sorsához hasonulnak, életüket egzisztenciális papi szolgálattá alakítják (1Pét

¹⁹⁰ PUSKÁS, *Megismertük és hittük a szeretetet*, 175.

¹⁹¹ Uo. 174.

¹⁹² Vö. *A dicsőség felfénylése*, 343–344.

¹⁹³ Uo. 344.

¹⁹⁴ PUSKÁS, *Megismertük és hittük a szeretetet*, 183.

¹⁹⁵ Vö. BALTHASAR, H. U., *Der Antirömische Affekt, Wie laßt sich das papstum in der Gesamtkirche integrieren?*, Johannes, Trier 1989, 241., *A dicsőség felfénylése, Teológiai esztétika I. kötet*, 332–334., PUSKÁS, *Megismertük és hittük a szeretetet*, 183–186.

¹⁹⁶ Uo. 162.

2,5.9) s így Krisztus látható alakjává válnak a világban.”¹⁹⁷ Az apostolok és utódaik révén a szemtanúi tapasztalat horizontálisan, a történelem útján éri el és épül be az egyházba.¹⁹⁸

Péter a Jézus által kiválasztott vezető, akiről Balthasar hangsúlyozza, hogy feladata „teljes mértékben meghaladja az apostol emberi és a bűn által is korlátozott lehetőségeit.”¹⁹⁹ Péter feladatának sajátossága, hogy az egész egyház pásztora kell legyen, egyetemes felelősége van Jézus nyájának egységére vonatkozóan, amely szolgálat természetéből fakadóan feszültségeket is hord magában, hiszen az egységet kell elősegítenie, de teret kell adnia a többi apostol szolgálatának is. Péter irányadó a hittartalmak megőrzésében, vitás helyzetekben végső soron neki kell döntenie. Feladata megkívánja a *sensum fideliumra* történő figyelmet is, illetve a *consensus fidelium* fenntartását. A Szentírásra és a hagyományra való figyelem mellett a közösség hitérzékére is ügyelnie kell. Mindezen feszültségek miatt Balthasar szerint ennek a szolgálatnak „kikerülhetetlenül kereszt alakja van.”²⁰⁰ A péteri küldetés végső célja a jegyesi, máriai egyház kialakítása²⁰¹, és ez a jegyesi, máriai egyház mindig megelőzi és átfogja a péteri küldetést.

4. 2. 6. Jánosi hagyomány és küldetés

Balthasarnál²⁰² János apostol a szeretett tanítványként a szimbóluma annak a küldetésnek, amely mindig a Mester iránti nagyobb szeretetet ideálját jeleníti meg a tanítványi körben. Benne erős a szemlélődő dimenzió, amely kiárad az őt követők hitbéli szemlélődésére is. János „kezdettől fogva testi érzékeivel hallotta, látta és érintette az Igét. A szeretetében mindenestől kisajátított János egyszerűen az egész egyháznak ajándékozta oda szemtanúi tapasztalatát, s ebben semmi problémát nem lát, egyszerűen azt feltételezi, hogy a szeretet számára minden lehetséges, az is, hogy az ember másvalaki szemét, fülét és kezét saját szemének, fülének és kezének tartsa. (...) elsősorban felfoghatatlanul magasrendű szeretete különbözteti meg másoktól”²⁰³

¹⁹⁷ *A dicsőség felfénylése*, 333.

¹⁹⁸ Vö. Uo. 334.

¹⁹⁹ PUSKÁS, *Megismertük és hittük a szeretetet*, 185.

²⁰⁰ Uo. 186.

²⁰¹ Vö. Uo. 183.

²⁰² Vö. *A dicsőség felfénylése*, 337–342., *Der Antirömische Affekt*, 242, PUSKÁS, *Megismertük és hittük a szeretetet*, 186–188.

²⁰³ *A dicsőség felfénylése*, 338.

János szoros kapcsolatban áll Péterrel és Máriával. Máriát ő fogadja házába, és gyakran látjuk Péter mellett. Ily módon a péteri egyházzal és hivatallal való együttérzés paradigmáját jeleníti meg. Elismeri és támogatja Péter vezetői küldetését, olykor gyorsabb, és megelőzi őt, mint az üres sírnál vagy a Genezáreti-tó partján, amikor a Feltámadottat ő ismeri fel először, de mindig bevárja, előreengedi Pétert. Szinte anyai gondoskodással kíséri a főapostolt, ugyanakkor mégis önálló egyházi küldetést valósít meg úgy, hogy „a szeretetben közvetítő a többi tapasztalat között.”²⁰⁴ János nincs az előtérben. Személye inkább a háttérben marad, ha összehasonlítjuk Péterrel vagy Pállal, akiknél a Krisztust követő „én” hangsúlyos. Jánosnál az „én” inkább a „mi”-be simul. János karizmája nem az apostoli folytonosságból fakad, hanem felülről jön. Balthasar hosszabban elemzi Jánost, mint a Jelenések könyvének szerzőjét, aki prófétai, apokaliptikus beszédben fordul közösségéhez. Látnokként szól, és nem a történelmi Krisztusra hivatkozik, hanem a végidők Krisztusára, aki hamarosan az ég felhőin érkezik. Amit János lát, az egyszerre a földi és a mennyei valóság mélyebb dimenziója.

4. 2. 7. Páli hagyomány és küldetés

Pál²⁰⁵ nem ismerte a történelmi Jézust, csak a Feltámadott jelent meg neki. A legkésőbbiként jelenik meg, hogy kiegészítse, mindazt ami még hiányzik (vö. Kol 1,24). Pál nagy misszionárius. Küldetése nem emberi közvetítésen keresztül születik, hanem egyenesen felülről, isteni kinyilatkoztatásból fakad. Itt nincs apostoli, történelmi folytonosság. Pál karizmája teljesen váratlanul, előre kiszámíthatatlan módon érkezik az egyház életébe, ezért nem is adható tovább. Küldetése profetikus jellegű, ebben archetípusa a későbbi nagy megtérőknek, rendalapítóknak, az egyházi életet belülről megújító reformereknek. Pál csak a Feltámadt Krisztust ismerte, és élete példát ad arra, hogy létezik Krisztus testi megtapasztalásán túl pneumatikus megtapasztalás is. Ebből fakad egy szabadságélmény, amely azt eredményezi, hogy „a kereszténység lényegében már nem időhöz s térhez kötődő vallás, hanem Isten szabadsága meghatározta vallás, amelyben Isten Krisztusban megvalósuló megjelenése nem semmivé foszlik, hanem pneumatizálódik.”²⁰⁶

²⁰⁴ PUSKÁS, *Megismertük és hittük a szeretetet*, 162.

²⁰⁵ Vö. *A dicsőség felfénylése*, 334–337., *Der Antirömische Affekt*, 243–244., PUSKÁS, *Megismertük és hittük a szeretetet*, 186–188.

²⁰⁶ *A dicsőség felfénylése*, 330.

„Pálnál az egyházat sokkal inkább jellemzi a vertikális kinyúlás és tagozódás, mint Péternél. Pál szemében a Fő »odafent« van, és odafentről-fentről »betöltve mindent« tagolja és ágyazza rendbe a misztikus testet (Ef 4,10), amely fölfelé törekedve, feléje mint tökéletes ember felé növekszik.”²⁰⁷ A misztikus test már rejtve odafönt is él, a „magasságbeli Jeruzsálem” (Gal 4,26). Péter apostol arra buzdítja az egyház vezetőit, hogy legyenek a rájuk bízott nyáj példaképei, ugyanakkor önmagáról keveset beszél. Ezzel szemben Pál „emberek és angyalok »látványosságának« tartja magát, egzisztenciájában megmutatkozik, milyen a felülről jövő ember, Krisztussal keresztre feszített és Krisztussal naponként meghaló emberként az eszkatologikus ígélet élő elővételezése az őt szemlélők számára.”²⁰⁸

Pál önmagát állítja a Krisztus-követés példaképéül, személyes meghívástörténete egyben igehirdetésének fontos eleme. „Benne ajándékképpen és egyben tudatos törekvésként azonos egymással az apostoli hivatal és a személyes életszentség”²⁰⁹ – írja Balthasar. Ami a főapostolhoz fűződő kapcsolatát illeti, igazodik Péter küldetéséhez, egyeztet vele, de olykor kritizálja is. A péteri küldetés tartalmaz páli elemeket (egyetemes, misszió, megtérés, vértanúság), de a páli is tartalmaz péteri jellemzőket, mint a hivatal vagy az apostoli tekintély. Jánosi elem is jelen van Pálnál, lásd például levelének szeretethimnusz néven ismert részét. Pál az ellentmondások kiegyenlítője, összebékítő is az egyházban például a zsidók és a pogányok között.

Balthasar szűkszavúan, de beszél még egy negyedik apostoli archetípusról is, a jakabiról²¹⁰ mint a hagyomány és a törvény szimbólumáról.

4. 2. 8. A küldetések viszonya egymáshoz

Balthasar egész gondolkodását mélyen áthatja a közösségi szemlélet. Vallja, hogy az egyház életében sok minden személyes, mégis semmi nem privát²¹¹, a küldetések bár a legszemélyesebb részesedések Krisztus küldetésében, egymáshoz rendelték és végső soron az egészet szolgálják. „Az Egyházban a kegyelem mindig küldetéssel párosul. Semmilyen kegyelmi ajándék nem merőben a személyes megszentelést szolgálja, hanem egyben küldetést ad. Kinek-kinek a kegyelmi ajándéka az egész test javára kapott

²⁰⁷ Uo. 335.

²⁰⁸ Uo. 355.

²⁰⁹ Uo. 336.

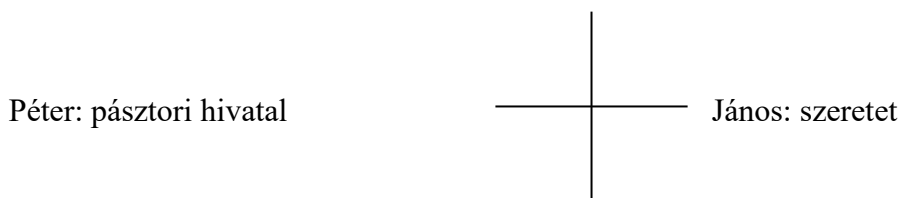
²¹⁰ Vö. *Der Antirömische Affekt*, 254–256.

²¹¹ Vö. *Christian Meditation*, 80, *A dicsőség felfénylése*, 324.

adomány, közkincs”²¹² – foglalja össze Puskás Attila. Minden adomány a *communiót* szolgálja, de olyan *communiót*, amely nem zárt, hanem az egész világ felé nyitott. Az egyház nem önmagáért van, hanem a világ üdvösségért.

Balthasar hangsúlyozza, hogy az egyéni küldetések betöltése által válunk teológiai értelemben személylé, ami ugyanakkor egyházi jellegű személyiséget jelent, *anima ecclesiastica*-t, amely „a saját privátszférájának bűvköréből kiszabadított és az egész Egyház felé megnyitott keresztény kitágított szívét jelenti, úgy, hogy a teológiai értelemben vett személyt is pontosan ugyanaz jellemzi: a személyes küldetésével való egyre nagyobb azonosulás a közösség hordozójává teszi.”²¹³ A küldetések különbözősége és egymásra utaltsága a Szentháromság titkában gyökerezik. A küldetések kölcsönösen át is járják egymást is, perikoretikusan, körkörös módon, így alkotva közösséget, s ezzel létrejön a Mi. Mindebben a Szentléleknek egészen különleges szerepe van.²¹⁴

Ha konkrét archetipikus küldetésekre tekintünk²¹⁵, megállapíthatjuk, hogy mindegyik mögött előfeltételként áll ott Mária teljes igent kimondó magatartása, ez minden küldetés hordozója. Az egyes küldetések részesednek az egészben és egymásban is. Jakab a törvényt hirdeti – de az nem más, mint a szabadság tökéletes törvénye (Jak 2,25). Pál sem hirdethet más szabadságot, mint ami Krisztus törvénye (Gal 6,2), és az általa alapított közösségekben péteri jellegű vezetést tölt be, miközben mindig a jánosi szeretet ideált mutatja fel. János késői leveleiben is ott a péteri, a tekintélyi hang. János küldetése érintkezik Péterével és Máriáéval, összeköti őket egymással. János feladata a közép szolgálata, ugyanakkor háttérbe húzódik. Balthasar kereszt alakban ábrázolja a négy egyházi alapküldetést:

Pál: szabadság a Szentlélekben

²¹² PUSKÁS, *Megismertük és hittük a szeretetet*, 177.

²¹³ Uo. 163.

²¹⁴ Vö. uo. 177–178.

²¹⁵ Vö. uo. 188–189., *Der Antirömische Affekt*, 254–258.

Balthasar hangsúlyozza, hogy a küldetések egymásra vannak utalva, kölcsönösen kiegészítik egymást. A *communio* úgy jön létre, hogy mindegyik azonosul a saját küldetésével, ugyanakkor önmagukat háttérbe állítva megnyílnak a többi küldetés felé is, azt keresve, hogy a saját küldetés miként szolgálja az egész egyházat. A küldetések között egyensúlyra van szükség, de a markáns különbségeik miatt feszültségek is támadhatnak közöttük, sőt konfliktusok, egyoldalúságok, ezért az egység sosem statikus valóság, hanem dinamikus mozgás. Ha valamelyik princípium egyoldalúan egyeduralkodóvá válik, akkor komoly torzulások fenyegetik a *communiót*. A jakabi hagyomány tisztelettelősége teológiai pozitívizmusba csaphat át, az egyház létét a bezárkózás gettólelkülete és a formalizmusokba történő megmerevedés veszélyeztetné. Az egyoldalú páli Lélek szabadságára való törekvés azzal a veszéllyel járhat, hogy divatos szellemi áramlatok vehetik át az uralmat, és az egyházi gondolkodás a teológiai racionalizmusba süllyedne. A jánosi szeretet túlhangsúlyozása sekélyes humanizmusba torzulhat, a péteri hivatali elv túlbujánzása pedig a bürokratikus intézményrendszer mindenhatóságával fenyeget. A meghatározóvá váló pneumatikus irány felfüggesztené ugyan a hivatali struktúrát, de a saját – úgymond a Lélek által inspirált – módján túlságosan uralná az egyházat. Mindegyik pólus az önmagától különböző tekintélyt, mint elnyomót bélyegezné meg és küzdene ellene egy demokratikus és szekularizált egyházi szeretet és a *communio* nevében.

A péteri hivatalt és a többi küldetést is gyarló emberek töltik be, akiknek a személyes egzisztenciája és küldetésének ideálja nem esik egybe – mint Máriánál –, ezért a küldetések kapcsolata nemcsak időszakos feszültségekkel tarkított, mint ami a mennyi Jeruzsálem polifóniájának és szimfóniájának természetes része lenne, hanem itt a Földön elkerülhetetlenek a feszültséggel teli pillanatok, sőt valóságos drámák. Nemcsak a hivatalviselők tökéletlensége, de a történelmi helyzetek összetettsége is azzal jár, hogy az egyének számára egyes helyzetek olykor áttekinthetetlenek és megoldhatatlanokká válnak. Ezért Balthasar szerint az erők játéka drámai formát ölthet, az ellentmondások szükségesek lehetnek, amelyek mindaddig igazoltak, amíg a szereplők engedik, hogy a Szentlélek vezesse őket az isteni és a testvéri szeretet formálta egység felé. Balthasar szerint az egyházon belüli feszültségek, konfliktusok és viták legitimek; éppen ezek tudnak segíteni abban, hogy egy-egy pólus ne váljék túlságosan dominánssá, és ne

boruljon fel a pólusok egyensúlya. *Ecclesia semper reformanda* – hangsúlyozza Balthasar, és ebben mindegyik princípiumnak együtt kell működnie.

Az egyház mint Isten ujját ismerte fel a nagy szerzetesrendek alapítását. Balthasar szerint Isten nem engedi meg, hogy a személyes küldetés és az egyház között kibékíthetetlen konfliktus támadjon. Mint ahogy Szent Ignác a lelkigyakorlatos könyvében írja, ugyanaz a Lélek kormányozza a hierarchikus egyházat, mint ami Krisztusban volt.²¹⁶ Ugyanakkor léteznek küldetések, melyek csak a küldetéssel megbízott halála után bontakoznak ki. Balthasar úgy véli, az ilyen konfliktus inkább kivételes eset, az az általános, hogy egy hivatás szubjektív és objektív összetevője együtt haladjon. Balthasar egyik példája a princípiumok közti konfliktusra Ward Mária esete, aki nem élhette meg rendjének hivatalos egyházi jóváhagyását.²¹⁷ Van, hogy egy személyes, profetikus jellegű hívást a péteri egyház nem azonnal ismer el, és lehet, hogy az egyén erős ellenállásban kell végezze küldetését, jóllehet azt az egyház lelkületével igyekszik azt betölteni. A hierarchia ellenállása ellenére ez a küldetés teljes mértékben egyházi küldetés, mint a nagy egyházi megújulások voltak, melyek olykor nagy ellenállást kellett legyőzzenek.

4. 3. Természetfeletti fenomenológia

4. 3. 1. A keresztény egzisztencia mint alak és a fenomenológia

Balthasar számára nemcsak Krisztus személye az alak, hanem meggyőződése, hogy a keresztény élet maga is alakot képez. „Hogy is ne volna az, ha egyszer kegyelem; a megigazulást szerző Isten, sőt a megváltás szerző istenember által nekünk adományozott egzisztencia lehetőség. Nem az állítólagos szabadság formátlan, mindent lehet nyitottságának módján, hanem a Krisztus testében mint tagnak kimért helyen, az ebben elfoglalt feladat, küldetés, karizma, az egyházban és a világért végzett keresztény szolgálat lehetősége?”²¹⁸ Az emberi létezés képére ugyanis „Krisztus ősképeinek fénye vetül, s a folytonosan teremtő Lélek szabad hatalmának hatása alatt áll, akinek a léte oly magasrendű, hogy természetfeletti céljának eléréséhez semmit sem kell elpusztítania a természetből.”²¹⁹ A keresztény ember – folytatja Balthasar „csak akkor sajátítja el és tölti

²¹⁶ Vö. *Lelkigyakorlatok*, 365.

²¹⁷ Vö. *Christlicher Stand*, 357–367.

²¹⁸ *A dicsőség felfénylése*, 29.

²¹⁹ Uo.

be küldetését, ha ténylegesen a Krisztustól szándékolt és létrehozott alakká válik, amelyben a külső hitelesen fejezi ki és tükrözi a világ számára azt, ami belső, ez a megjelenített tartalom pedig meggyőzően igazolja a belső igazságát, és szeretetreméltóvá teszi ragyogó szépségét. A keresztény ember hitelesen megképződött alakja a legszebb, ami csak létezhet az emberi dolgok között. Ezt jól tudja az egyszerű keresztény, aki azért is szereti szentjeit, mert életük ragyogó képe szeretetreméltó és vonzó.”²²⁰ A Krisztust tartósan szemlélő hívő ember fokozatosan Krisztus alakjának megfelelően alakul át, a „Szentlélek Krisztus képére formálja”²²¹, s teszi ezt személyes módon. Krisztus formája leginkább és legerőteljesebben Máriában, illetve a szenteknél bontakozott ki.²²² Tanítványaiban rejtett módon láthatóvá válik Krisztus titka. „A világba küldött tanítványok szinte csak olyan sugarak, amelyeket a nap ragyogása szór szét, s így a sugárban nem a kisugárzás, hanem maga a Sugárzó válik láthatóvá.”²²³

Hogyan is lehet meglátni és befogadni ezt az isteni sugarat? Balthasar a fenomenológia módszerét javasolja, amely „látni engedi a megjelenésben magát a megjelenőt, s érvényesülni hagyja a megjelenő Isteni szeretet meggyőző erejét, objektív evidenciáját.”²²⁴ Az Edmund Husserlre visszavezethető filozófiai megközelítés azt hangsúlyozza, hogy a megfigyelő engedje megszólalni magát a jelenséget, ne azonnal próbálja értelmezni, hanem igyekezzen felfüggeszteni előítéleteit. A jelenség egészét szemlélve jusson el annak lényegi megragadásához. A részletek racionális elemzése helyett intuitív módon igyekszik megragadni a középpontot. Nem absztrakció, nem is következtetések útján, hanem hosszas szemlélődés által, ösztönösen törekszik a lényegi szerkezet megragadására. Elmondható, hogy bizonyos párhuzam figyelhető meg a kinyilatkoztatással szembeni máriai magatartás és módszertanilag a fenomenológia között. Mindkettő sajátossága a törekvés a teljes nyitottságra, az önfeledt megnyílás a valóságra.

²²⁰ Uo. 29–30.

²²¹ Uo. 229.

²²² Vö. uo. 242.

²²³ Uo. 394

²²⁴ PUSKÁS, *Megismertük és hittük a szeretetet*, 28.

4. 3. 2. Balthasar és a szentek

A szentek tanúságtétele egészen különleges helyet foglal el Balthasar életművében²²⁵, hiszen ahogy fogalmaz: „Krisztus evangéliumának igazságát nem száraz tankönyvek (tartalmazzanak bár csupa kétségbevonhatatlan igazságot) fejezik ki pontosan a világ számára, hanem a Krisztus Szentlelkétől megragadott szentek lénye. (Jn 13,35).”²²⁶ Számára ezért a szentek valósága nem valami perifériális jámborsághoz tartozik, hanem a teológia egyik igen lényeges forrása (*locus theologicus*).²²⁷ Balthasar életműve gazdag a szentekről írt tanulmányokban, szövegválogatásokban és fordításokban. Szent Iréneusz, Nüsszai Szent Gergely, Szent Maximosz, Aquinói Szent Tamás, Liseux-i Szent Teréz, Szent Anzelm, Szent Bazil, és még lehetne sorolni az egyháztörténelem nagyjait, akikről hosszabban is írt. Loyolai Szent Ignác gondolatai pedig egészen mélyen formálták látásmódját és teológiáját. Balthasar az életszentség és teológia kapcsolatát az immár klasszikusnak számító, először 1948-ban megjelent *Theologie und Heiligkeit* című²²⁸ esszéjében fejtette ki. Az egyháztörténelemre visszatekintve Balthasar kritikusan szól arról²²⁹, hogy a 13. századtól szétválás figyelhető meg a teológia és az életszentség között.

²²⁵ Erről bővebben ld. DIMECH, *The Grounding of the Authority of the Saints*, 3–30.

²²⁶ *A discsőség felfénylése*, 462.

²²⁷ Vö. PUSKÁS, A., *Tapasztalat és teológia*, in *Ars longa vita brevis: A hetvenéves Róky Zoltán köszöntése*, szerk. VINCZE, K., SZIT, Budapest 177–203., különösen 192–197., PUSKÁS, A., *A hitbeli tapasztalat értelmezésének súlypontjai Hans Urs von Balthasar teológiai esztétikájában*, in *Hit, tapasztalat, hittapasztalat: Takácsné Kovácsné Zelmának tanítványai, kollegái és beszélgetőtársai, kik nélküle meglepően sokan járnának másfelé*, szerk. BÉRES, T., Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest 2017, 43–58.

²²⁸ Később a *Verbum Caro* kötetben jelent meg, Johannes, Einsiedeln 1960, 195–225.

²²⁹ Vö. *Verbum Caro*, 201–209., *Schwestern*, 22. Az első évezredben a nagy teológusok egyben szinte mind nagy szentek is voltak, lekipásztorok, akik egész életüket arra szánták, hogy Isten népének továbbadják Krisztus titkát. Személyes életük és tanításuk szoros egységet alkotott, élték, amit tanítottak. Ekkor még nem volt éles határ a dogmatika és a lelkeség között. Később viszont az életszentség és a teológia kettévált. Egyre ritkább lett a szent teológus, a teológia pedig túlon túl racionalistává vált. A kritikai alapelv megjelent a teológiában, de mintegy kívülről, nem a hit belső dinamikájából. A térdeplő teológia helyébe az asztali és akadémiai teológia lépett, a lelki írók pedig egyre inkább eltávolodtak a tudományos teológiától. Léteztek ugyan nagy szentek, mint Avilai Szent Teréz, de tanításuk, életük tapasztalata nem jelent meg a dogmatika számára. A teológia így elszegényedett és részekre szakadt. A dogmatika és a spiritualitás párhuzamos utakon haladt. Mindez Balthasar szerint azzal járt, hogy a dogmatika szárazzá vált, olyaná, mint egy hús nélküli csontváz, ugyanakkor a jámborságokban elvesző spiritualitás mintha a csontváz tartását nélkülöző amorf hústömegé alakult volna. Szétvált az elmélet és a gyakorlat. Ezekben a szempontokban mára nagyfokú közmegegyezés alakult ki a katolikus teológusok között, ld. PUSKÁS, *Tapasztalat és teológia*, 177–178.

4. 3. 3. A modern hagiográfiák balthasari kritikája

Balthasar kritikusan tekint a modern hagiográfiákra, úgy látja, hogy a modern szentéletrajzok gyakran túl jámborok, giccsesek és szegények az igazi hittartalomban.²³⁰ Másrészt legtöbbször egyfajta individualista aszkétika-misztika megnyilvánulásainak látja őket, amelyek nem fordítanak kellő figyelmet a személy kapcsolati és egyházi vonatkozásaira. A szent életét önmagában tekintik, mintha az csupán egyéni hősi teljesítmény volna, de hiányzik annak számbavétele, hogy az életmű milyen üzenetet hordoz az egyház számára.

Balthasari további kritikája szerint a szentek életéről írók sokszor mint a tökéletesség, az erényteológia illusztrálásaként mutatják be az adott szentet, mintha feltételeznék, hogy minden tekintetben és mindig ugyanolyan hősies fokon gyakorolta volna az összes erényt, mintha életének minden dimenziója egyformán tökéletes kellene hogy legyen. Balthasar megállapítja, hogy különböző típusú szentek léteznek, akik egészen eltérő utakat jártak be, és eltérő módon élték meg az életszentséget is. Életük különböző vonatkozásaiban eltérő módon jutottak el a teljeségre. Megjegyzi továbbá, hogy a szenteknek is megmaradhatnak bizonyos gyengeségeik, sőt bűneik is, hiszen ők is valóságos emberek maradtak.

A modern tudományos fejlődés magával hozta a történeti kritikai és a pszichológiai megközelítések elterjedését a hagiográfiákban is. E módszerek értékének elismerése mellett Balthasar arra hívja fel a figyelmet, hogy ezekben minden a történelmi, illetve a pszichés tényezőkre vezethető vissza, és ebben az összefüggésben kap értelmezést. Hiányzik az érzékenység a természetfelettre, az Istentől jövő küldetésre, amely pedig bizonyos hivatásoknál döntő szempont. Ezek a módszerek nem tudják igazán megmutatni az Istentől jövő vonatkozásokat. Ezért is tartja Balthasar szükségesnek egy új, teológiai hagiográfia kidolgozását. Milyen elemei vannak e teológiai hagiográfiának? Ennek megalapozásaképp időzzünk még el a *Theologie und Heiligkeit* tanulmány néhány további lényeges megállapításánál.

²³⁰ Vö. *Schwestern*, 23., 27., 32., 33., 34.

4. 3. 4. Új egység felé: „a térdeplő teológia”

Balthasar szerint²³¹ a szentek élete a megélt teológia, egzisztenciális istentapasztalat, ugyanakkor a teológia sem művelhető másképp, mint „térdeplő” módon. A svájci teológus szerint a kinyilatkoztatás valóságával szemben nem létezhet távolságot tartó tudományos objektivitás. Ahhoz, hogy az ember meg tudja érteni a kinyilatkoztatást, a befogadás hozzáállására van szükség. A teológia tárgya végső soron az Isten Misztériuma, e Misztérium befogadásának feltétele az alázatos, imádó jelenlét. Balthasar szerint az ima az egyedüli megfelelő hozzáállás a Misztérium előtt, és a megismerésnek sosem szabad eltávolodnia az imádságos magatartástól. Imádkozó, azaz térdeplő teológiára van szükség – hangsúlyozza. A szentek ezt a magatartást élték meg. Befogadták és élték a Misztériumot, ezért egész életük fontos az Istent kereső teológus számára is. Másrészt Balthasar nem kevesebbet fogalmaz meg: ahhoz, hogy valaki valóban jó teológus legyen, a szentek magatartására kell törekednie. A teológia számára tehát fontos a szentek élete, de csak a szentségre törekvő ember tud igazán teológus lenni.

Mindeközben Balthasar hangsúlyozza, hogy a szentek nem pusztán önmagukban, hanem mindig Krisztus misztériumából adódóan fontosak, hiszen Krisztus titka tárul fel az életükben. Noha az objektív kinyilatkoztatás az utolsó apostol halálával lezárult, az Úr teológiai egzisztenciájának jelenvalóvá válása a hívők, különösen a szentek életében tovább folytatódik. A szentek életében ragyog fel Krisztus életének misztériuma, ők az „élő evangélium.”²³² Krisztus és egyháza 2000 év óta folyamatos, élő párbeszédben áll egymással. Balthasar egész teológiájára jellemző a Krisztus-központúság, ezért mondja, hogy a dogmatika középpontja legyen az, ami a kinyilatkoztatás középpontja: Jézus Krisztus személye, aki Isten végleges kinyilatkoztatása. Sosem lehet Krisztustól eltávolodva, Krisztusból kilépve megérteni az Ő titkát, csak benne maradva. A szentek egzisztenciális tapasztalata a példa erre. Az igazi teológia a szentek teológiája, akik egy pillanatra sem hagyták el a középpontot, Krisztust. A gondolkodás számukra mindig a hit valóságán belül és a hit szolgálatában történt. A szentek a hit engedelmisségében éltek.

Balthasarnál azonban a szentek közössége túlmutat a kanonizált szentek világán. Ahogy Pauline Dimech fogalmaz²³³: Balthasarnál megkülönböztethetjük a szűk értelemben és

²³¹ Vö. *Verbum Caro*, 209–225.

²³² *Schwestern*, 21.

²³³ Vö. DIMECH, *The Grounding of the Authority of the Saints*, 12.

egy tág értelemben vett *communio sanctorum*-ot. A Krisztus köré rajzolható koncentrikus körök magja a szűken értelmezett szentek, a Krisztussal mélyen egyesült emberek közössége. Ennél tágabb kör az egyház köre, amelyet körülölel a legtágabb értelemben vett szentek közössége, s amely az egész emberiség felé nyitott. Balthasar nemcsak kanonizált szentekről írt, nemcsak teológusokkal, misztikusokkal folytatott párbeszédet, hanem egészen különböző korok filozófusaival, művészeivel, költőivel is. Ahogy barátja, Henri de Lubac SJ írta róla²³⁴: korának talán legműveltebb embereként az ókor klasszikusaitól kezdve az európai irodalom nagyjain át a metafizikai tapasztalat és a vallástörténet kiemelkedő szereplőit is tanulmányozva, a kortárs ember sokszínű keresését kutatva volt képes katolikus szimfóniát teremteni. Teológiája kiváló illusztrációja a Szent Ignác-i jelmondatnak: „Megtalálni Istent mindenben.”²³⁵ Most pedig térjünk rá arra, miképp fejt ki Balthasar a teológiai hagiográfia elemeit.

4. 3. 5. Középpontban a küldetés

A balthasari megközelítés legfontosabb eleme a küldetéssteológiai alap. A svájci teológus szerint arra van szükség, hogy a szent életére mindig mint Istentől jövő küldetésre tekintsünk, és mint ilyet próbáljuk megérteni²³⁶; olyan küldetésre, amelyet Isten ad az egyház szolgálatára. A küldetés vizsgálatában Balthasar számára egyaránt hangsúlyos az Istentől való eredet és a közösségi vonatkozás. Szerinte Istennek minden keresztényről van egy ideája, szeretetből fakadó terve (Liebesplan), amely ugyanakkor kijelöl egy helyet a közösségben, az egyházban is.

Balthasar szerint a szent küldetésének felismerése azt is jelenti, hogy nem elég csak a megvalósult küldetésre tekinteni, hanem mélyebbre kell nézni, az „Istenben nyugvó ideált” is keresni kell. A megvalósult küldetés ugyanis mindig tökéletlen, hiányos, ezért,

²³⁴ Vö. LUBAC, H., *A Witness of Christ in the Church: Hans Urs von Balthasar*, in *Hans Urs von Balthasar, His Life and Work*, szerk. SCHINDLER, D., Communio Books, Ignatius, San Francisco 1991, 271–288.

²³⁵ Balthasar egy vallomásában így fogalmaz: „Saját teológiámat úgy tekintem, mint Keresztelő János ujját, amely rámutat a Krisztusban kapott kinyilatkoztatás teljességére: ez pedig befogadásának hihetetlen teljességében, az egyház történetében bontakozott ki, mindenekelőtt a szentek elmélkedéseiben. Meg kell vallanom, hogy a teológusok között igazában csak a szentek érdekelnek (...) vagy az olyan személyiségek, akik a szentséget sugározzák.” SZABÓ, F., szerk., *Hans Urs von Balthasar*, Válogatás a teológus műveiből, Róma 1989, 79. Balthasar a krisztusi középpontból indul ki, eminens módon foglalkozik azokkal, akiken keresztül ez a fény a legtisztábban sugárzik, ugyanakkor meglátja a fényt azokban is, akik távolabb állnak ugyan a középpontból, mégis felelevennek bennük ugyanazon világosság.

²³⁶ Vö. *Schwester*, 21–23.; sokatmondó, hogy Balthasar Lisieux-i Szent Terézről szóló könyvének – amelynek bevezetőjében található a teológiai hagiográfia szükségességének kifejtése – eredeti címe: *Geschichte einer Sendung*, azaz Egy küldetés története.

amennyire csak lehetséges, a tiszta küldetést kell törekedni kiemelni. Balthasar szerint a szentekben mindenekelőtt a küldetésük az, ami tökéletes.

Másrészt a szentéletű ember életének közösségi dimenziója is lényegi, hiszen minden Istentől jövő küldetés a közösség szolgálatáról szól, sosem csupán individuális valóság.²³⁷ Balthasar szerint minden nagy szent esetében a legfontosabb a küldetése, az az új karizma, amelyet Isten az egyháznak ad a Szentlélek által. A személy, aki a küldetést kapja, csak szolga, nem ő számít igazán, hanem a tanúság, a hivatal, amiben részesült. A szentek maguk is hangsúlyozzák, mennyire nem képesek megfelelni a küldetésüknek – Balthasar szerint e megállapításukat komolyan kellene vennünk. Ami fontos náluk, nem csupán a hősiességük, hanem az eltökélt engedelmesség, ahogy belevetették magukat a küldetés szolgálatába. Egész lényüket e küldetés fényében kell tekinteni.²³⁸ Azt kell felszínre hozni, amit ők felszínre akartak hozni, ahogy Krisztus titkát és a Szentírást kifejtették. Árnyékban kell hagynunk, amit ők árnyékban akartak hagyni: szegényes személyiségüket. Azért kell fáradoznunk, hogy életszentségükön keresztül megértsük Isten üzenetét az egyháznak, törekedni kell különbséget tenni a szent küldetése és annak töredékes megvalósulása között.

4. 3. 6. A természetfeletti fenomenológia kifejtése

Mindebből következik, hogy teológiai szemléletű módszerre van szükség²³⁹, amely azt keresi, ami felülről való, ami természetfeletti. Balthasar szerint a küldetés nem olvasható ki csupán a pszichológiai vagy személyes történeti részletekből. A szent ember cselekvésének mozgatórugói túlmutatnak ezeken, nem magyarázhatók pusztán ilyen kategóriákkal. Teológiai tekintetre van tehát szükség, amely érzékeny arra a cselekvésre, amelyet Isten végez a lélekben, amely fel tudja ismerni, miként vezeti Isten belülről az embert. A pszichológia fejlődése Balthasar szerint még inkább arra hív, hogy a tudomány eredményeit használva teológiai szemléletű hagiográfiát fejlesszünk ki, keresve Isten kegyelmi hatásait a lélek mélyén. Balthasar a domonkos P. M. Philipont idézi, aki szerint „minden komoly hagiográfiához szükséges, hogy finom érzékünk legyen a teológiához.”²⁴⁰

²³⁷Vö. *Schwestern*, 16–17.

²³⁸ Vö. uo. 22–23.

²³⁹ Vö. uo. 30–31.

²⁴⁰ Uo. 31.

Az isteni kegyelem viszonyát az emberi természethez Balthasar itt úgy magyarázza, hogy Isten számít az egyén talentumaira, természetére, de szabadon áll hozzájuk, mint a festő, aki a vásznára a színeket szabadon viszi fel. Nem tudjuk előre megmondani, a festő milyen színeket fog választani. Nem lehet az ember pusztán természetére tekintve megjósolni, mi vele Isten kegyelemteli szándéka.²⁴¹

Balthasar természetfeletti fenomenológiáról beszél. Számára igen fontos a fenomenológiai megközelítés, amelynek lényege, hogy igyekszik felfüggeszteni az előítéletet, és a jelenség – esetünkben egy szent lény – egészét igyekszik engedni megszólalni. Az ítéletmentes szemlélődés magatartását részesíti előnyben a valóságot feldaraboló kritikai analízissel szemben. Egyfajta intuícióval igyekszik megragadni a jelenség középpontját, lényegét. Nem az absztrakció, sem a következtetések útját járja, hanem az intuitív lényeglátását.²⁴²

Hangsúlyozza, hogy a szentek életét kutatva az életrajzi történeti források, a pszichológiai megfigyelések, az anekdoták, az élet konkrétsága továbbra is fontosak, nem szabad elvonatkoztatni tőlük. Belőlük áll össze a jelenség konkrét alakja, amelyből a szemlélő tekintet számára kirajzolódik a lényeg, ami jelen esetben a természetfeletti küldetés. Az Istentől jövő küldetés pedig egy konkrét életben, cselekvésekben, szenvedésben testesül meg. Balthasar szerint amennyire csak emberileg lehetséges, a személy lényegéhez (Wesen, Gestalt) kell eljutnunk. Nem absztrakt fogalmak sorozatáról van szó, sem az egészen személyes vonatkozások eltűnéséről, hanem a konkrét érzékelhető valóságból kell leolvasni azt, ami megérthető (*intelligibile in sensibili*).²⁴³

Balthasar szerint ez a módszer nehezen leírható egységet igényel, ami egyszerre foglalja magában a szeretetet és a kritikát, a közelséget és a távolságot, az együttérzést és az elvonatkoztatást. Megállapítja, hogy a nagy művészekhez hasonlóan a szenteknél még a legtávolabbi perspektívák is néhány döntő strukturális elemre vezethetők vissza. Ezek a lelkük konkrét szintézisében hasonló szerepet töltenek be, mint a tudományokban az

²⁴¹ Vö. uo. 17.

²⁴² Balthasar fenomenológiai módszeréről ld. PUSKÁS, *Megismertük és hittük a szeretetet*, 28., 31.

²⁴³ Vö. *Schwestern*, 23.

alapprincípiumok. Ha valaki megragadta őket, akkor megszerezte a kulcsot az egészhez.²⁴⁴

A már említett balthasari követelmény, hogy a teológusnak magának is törekednie kell az életszentségre, igaz a szentek életrajzával foglalkozó kutatóra is. Ez a módszer ugyanis feltételezi a hitet. Csak a hit által fedezhető fel a kegyelmi cselekvés a lélekben. Balthasar szerint ahhoz, hogy megértsük, mi történt a szentek lelkében, Isten tekintetével kell szemlélni őket.²⁴⁵ Az Istentől kapott küldetés kiolvasásához belső közelítés szükséges az isteni nézőponthoz. A kutatónak magának is törekednie kell az életszentségre. Azaz nemcsak hívő kell hogy legyen, hanem, hasonlóan a vizsgált szent életéhez, törekednie kell a saját küldetését megvalósítani. Mondhatjuk, hogy egyfajta konnaturalitást kell megvalósítani az adott szent életével, hiszen csak a hasonló érti a hasonlót belülről. Saját egzisztenciáját is mint Isten és az egyház szolgálatát kell felfognia és megélnie, különben képtelen lesz igazán felfedezni azt a természetfeletti mélységet és az egyháznak szóló üzenetet, ami a szent életében jelen van.²⁴⁶

Hogyan néz ki Balthasar módszere a gyakorlatban? A teológus Szent Terézről írt tanulmányának első része a *Lényeg* címet viseli, s a fiatal karmelita küldetésének néhány olyan alapidimenzióját foglalja össze benne, amit központinak talál. Áttekinti, hogy Isten igéjének milyen dimenziói voltak jelentősek Teréz életében, a Szentírás mely gondolatai hatottak rá jobban. Szól az árnyékokról is, amelyek szerinte veszélyeztették a küldetés megvalósulásának tisztaságát. A második rész az életutat tekinti át. Alaposan elemzi a gyermekkort és a családi háttérrel, kapcsolatát a hittel. Reflektál a családnak, mint egyházi modell kérdéseire, valamint Teréz szerzetesi hivatásának születésére és kibontakozására. Tárgyalja, miképp viszonyult a szerzetesi élet objektív normájához, a regulához, miképp töltötte be a rábízott novíciamesternői hivatalt, és végül Teréz küldetésének egyházi vonatkozásait. A harmadik rész Szent Teréz tanítását elemzi.

Ha a kötetre kicsit távolabbról tekintünk rá, akkor párhuzamot ismerhetünk fel Balthasar nagy műveivel.²⁴⁷ Az első rész mintha az isteni dicsőség felragyogását, az isteni szépséget kereséső *Herrlichkeit* útját követné, a második rész az Istentől jövő küldetés dramatikus

²⁴⁴ Vö. uo. 32.

²⁴⁵ Vö. uo. 32. és 23.

²⁴⁶ Vö. uo. 22.

²⁴⁷ Erről részletesen ld. SZABÓ, F., *Hans Urs von Balthasar*, 24–59.

kibontakozását írta le (*Theodramatik*), különösen is a *Christlicher Stand*²⁴⁸ kategóriái szerint. Az utolsó rész pedig a szent által közvetített isteni igazságot bontja ki (*Theologik*).

Balthasar egyes kritikusai szerint²⁴⁹ a svájci teológus szentekről szóló olvasata inkább intuitív és karizmatikus, mintsem módszeres és tudományos. Az vitathatatlan, hogy a szentekkel való intenzív foglalkozás hozzájárult Balthasar teológiájának gazdagságához, életszerűségéhez, a kreativitás forrása volt számára.²⁵⁰ Hans Urs von Balthasar felhívja figyelmünket a szentek fontosságára, akik által Krisztus fényének ragyogása lett érzékelhető a történelemben. A svájci teológus módszere valóban túlmutat a történeti kritikai vagy a pszichológiai alapú hagiográfiák világán. A szentekre vonatkozó meglátásait nem lehet pusztán a történeti adatokra visszavezetni. Mindezeket felhasználja, de a lényeglátó tekintet valóban intuitív vonásokat tartalmaz.

4. 5. Módszerünk összefoglalása

Kerkai Jenő életútját Balthasar teológiai hagiográfia módszerével szeretnénk feldolgozni. A feldolgozás során Kerkai Jenő életútját balhasari módon alaknak (*Gestalt*) tekintjük, s törekszünk arra, hogy életküldetésének egésze mindig szem előtt legyen, ne valamely rész problematika uralja. Balthasar szerint az alakban lévő létméltség megismerésének útja annak kitartó szemlélése által történhet, amely folyamatban az intuíciónak is szerepe van, nem csak a szigorúan vett tudományos megközelítésnek.

Kérdésfeltevésünk teológiai jellegű: Isten cselekvését keressük Kerkai Jenő életében. Ezért kiemelkedő jelentősége van azoknak a forrásoknak, amelyekben tükröződik a benső világa, az Istennel való kapcsolata, imaélete. Naplófeljegyzései, levelezése, írásai és beszédjei sokat elárulhatnak arról, hogy miként tekintett ő maga az életfeladatára pályájának különböző szakaszaiban. Lényeges források munkatársainak és rendtársainak visszaemlékezései, akik közelről ismerték.

²⁴⁸ BALTHASAR, *Christlicher Stand*, Johannes, Einsiedeln 1977.

²⁴⁹ HELLER, K., *Religiöse Erfahrung und Glaube bei Therese von Lisieux: Eine Auseinandersetzung mit der Interpretation Balthasars*, in *Münchener Theologische Zeitschrift* 53 (2002/3), 251–264.

²⁵⁰ Vö. DIMECH, *The Grounding of the Authority of the Saints*, 19–20.

Első és legfontosabb kérdésünk, hogy azt keressük, mi lehetett az a küldetés, amit Kerkai Jenő Istentől kapott? Miképp részesedett az archetipikus tapasztalatokban a keresztény léte, a jezsuita lelkiyakorlatok, a szociális tanítás és a teológia fényében?

Mi a küldetés lényege, középpontja? Keressük, hogy mi lehet e küldetés néhány alapvető strukturális eleme. E kérdésekre annak alapján igyekszünk válaszolni, hogy elemezzük, miképp értelmezte ő maga a küldetését. Írásaiban, beszédeiben hogyan tükröződik ez? Miképp hatott rá Isten igéje? Milyen szentírási részek adtak iránymutatást az életének? Hogyan értelmezték mások, különösen a közvetlen környezetében élők az élethivatását? Mit rajzol ki az életút egésze? Miképp vannak jelen a balthasari archetipikus küldetésdimenziók (máriai, péteri, páli, jánosi)?

A pályafutást nem pusztán az életesemények pusztá láncolata alapján tekintjük át, hanem az Istentől jövő küldetés szempontjából vizsgáljuk. Hogyan született meg benne a hivatás csírája? Miként növekedett a képzési évek alatt, majd hogyan bontakozott ki az apostoli esztendők során? Milyen választási helyzetei voltak az üldöztetés éveiben? Milyen kísértésekkel, próbákkal kellett megküzdenie? Milyen döntési helyzetek elé került? Milyen kihívásokkal, kísértésekkel kellett szembesülnie?

Végül, miképp élte meg a küldetését és mi ennek mai üzenete?

Balthasar szemlélete arra is hívja a kutatót, hogy maga is az életszentségre törekedjen. A jezsuita szerzetesi életem koherenciájára való törekvés, a Jézus Krisztusba vetett hitem és a hűség saját küldetésemhez e kutatás nem egy mellékes dimenziója, hanem az előfeltétele. A jezsuita karizma megélése egyben segítség is, hogy ugyanabban a hermeneutikai körben legyek, mint az a szerzetes, akinek az életével foglalkozom.

V. Kerkai Jenő küldetésének elemzése

5. 1. Részesedés archetipikus tapasztalatokban

A következőkben először áttekintjük, vajon Kerkai Jenő – balthasari fogalmakkal élve – miképp és kik által részesedett az archetipikus tapasztalatokban. Milyenek voltak az emberi, hitbéli és jezsuita formációjának meghatározó állomásai, hatásai?

5. 1. 1. Családi háttér

Kerkai Jenő 1965-ben készült rövid önéletrajzi írásában, egyes szám harmadik személyben így fogalmaz a gyökereiről: „Életét főként a legkatolikusabb Zala megye és az ősi magyar Göcsej vidék határozza meg. (Nyolc dédszülője közül 6 innét származik.)”²⁵¹ A családi hagyomány szerint a Czinderek Bajorországból érkezett bányászok voltak, de időközben erősen magyar érzelművé váltak.

Az anyai nagyszülők, Németh György²⁵² (1845–1921) és Györe Mária (sz. 1857) Zalaegerszegen éltek. A nagyapa vízimolnár volt, és szorgalmas munkája révén családja meglehetősen jóléti körülményben élhetett. Jellemző volt rájuk a családi összetartás ápolása, egymás segítségének lelkiereje, ami megmutatkozott abban is, hogy az első világháború idején, amíg Jenő apja a fronton volt, az egész család náluk vészelte át a nehéz időket. Az apai nagyszülők, Czinder János (1833–1910) és Takáts Szidónia (1847–1922), akiknél a Czinder gyerekek főleg nyaranta fordultak meg, erősen 48-as érzelműek voltak. A nagymama büszkén emlegette nemesi származását, és hazafias buzgóságára jellemző volt, hogy a világháború kezdetén eladta birtokait, és a pénzét hadikölcsönbe fektette. Panasza nélkül viselte, hogy mindenük elveszett, „a hazának áldozata lett” – ahogy Kerkai Jenő öccse, György az emlékezéseiben fogalmaz,²⁵³ aki szerint Jenőre komoly hatással lehetett anyai nagyanyja hazaszeretete.

²⁵¹ P. Kerkai Jenő önéletrajzi adatai, 1965. január 23., JTMRL IV. 68. 1. cs., 23.

²⁵² Forrásaink a felmenők életrajzi adataival kapcsolatban: ANDRÁS, I. – BÁLINT, J. – SZABÓ, F., szerk. *Kerkai Jenő emlékezete*, Kerkai Jenő Intézet, Budapest 1995, 8., 19., *Kerkai György emlékezései Kerkai Jenőről*, JTMRL IV. 68. 1. cs., Nr 2, 2–5., Nr. 3, 1–11., <http://jezsuita.hu/nevtar/kerkai-czinder-gyorgy/> (a kutatás ideje: 2023. augusztus 4.)

²⁵³ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 19.

Jenő szülei, Czinder Jenő Gyula (1873–1936) és Németh Irén (1880–1944)²⁵⁴ 1904. február 1-én házasodtak össze a zalaegerszegi plébániatemplomban. A Czinder házaspárnak négy gyermeke született: Jenő (1904. november 9.), György (1906. november 11.), Ferenc (1908), aki csecsemőként meghalt, és Irén (1910). Az apa 1904–1911 között Kerkaújfalun bérelt vízimalmot. Jenő is ebben a kis faluban született, ahol alig negyven ház lehetett, és lakóinak száma nem haladta meg a százötvenet. A falu ma Csesztreg községhez tartozik, amelynek plébániatemplomában keresztelték Jenőt.²⁵⁵ A szülőföldhöz való kötődés egyik legerősebb kifejeződése, hogy Czinder Jenő 1934-ben Kerkai névre magyarosított. A Kerka folyócska, amely fölött egykor apja vízimalma állt, számos környékbeli település (például Kerkafő, Kerkafalva) névadója.

György emlékei szerint szülei nagyon szerették egymást, jó házasságban éltek.²⁵⁶ A zalaiakra jellemző módon kedves, barátságos emberek voltak. „Sokat adtak a jószomszédi viszonyra, keresztkomaságra, hogy mindenkivel jó szót váltsanak, de ugyanakkor a baráti kapcsolatok kiépítésében tartózkodóak voltak.”²⁵⁷ A gyermeknevelésben – a korban meglehetősen szokatlan módon – a szülők nem alkalmaztak testi fenytést, még csak szidást sem: „egy-egy jóindulatú vagy tréfás figyelmeztetés elegendő volt”²⁵⁸ – emlékezik vissza György. Évekkel később Czinder Jenő Kalocsán mint nevelő hasonló lelkülettel közeledett a diákokhoz, ahogy arról egy növendéke korabeli levele is tanúskodik.²⁵⁹

A szülők 1911-ben Zalaegerszeg közelébe költöztek. Az apa Csácsbozsok mellett bérelt malmot.²⁶⁰ Az első világháború idején mint népfelkelő vonult be, és a szerb fronton katonáskodott a harcok végéig. Épségben tért vissza a frontról, de a háború elvitte a

²⁵⁴ A szülők évszámait a sírjukról készült fénykép alapján. A fotó Deák Ágnes tulajdonában.

²⁵⁵ Vö. BALOGH, M., *A „Kisatya” – P. Kerkai Jenő S. J. (1904–1970)*, in *Az idő élen jártak, Kereszténydemokrácia Magyarországon (1944–1949)*, KOVÁCS K. Z. – ROSDY, P. szerk. Barankovics István Alapítvány, Budapest 1996, 42. Bagó József csesztregi polgármester visszaemlékezése szerint Jenő, amíg erejéből tellett, idős korában is minden évben hazalátogatott szülőföldjére. Baráti kapcsolatban állt a helyi plébánossal, akitől tudjuk, hogy „mindig betért a Kerkaújfalu közepén álló haranglábat körülölelő kápolnaszerű fabódéba (templom nem volt a faluban), hogy ott elvégezze valamelyik litániát és a rózsafüzért.” BAGÓ, J., *A „Tiszta víz” forrásánál, Kerkai Jenő szülőföldjén: Csesztreg-Kerkaújfaluban*, 2, JTMRL IV. 68. 7. cs. Kerkai hazalátogatásairól ld. még: KOPECSKÓ, J., *Képek és történetek Csesztreg múltjából*, Csesztreg Falubarát Egyesület, Csesztreg 2010, 109.

²⁵⁶ Vö. *Kerkai György emlékezései Kerkai Jenőről*, JTMRL IV. 68. 1. cs., Nr 2. 5–9.

²⁵⁷ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 19.

²⁵⁸ Uo.

²⁵⁹ Vö. uo. 32–33. Kerkai György egy levelet idéz, amelyet az akkor még filozófushallgató Mócsy Imrének írt öccse, Antal, akinek nevelője Czinder Jenő volt. A jezsuita levéltárban megtalálható az eredeti levél: JTMRL IV. 68. 1. cs., 71–80.

²⁶⁰ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 17.

szülők hadikölcsönbe fektetett megtakarításait. Az apa Pápa közelében, Tapolcafőn részes-molnárként kezdte újra a munkát, és egy év alatt anyagilag annyira megerősödött, hogy a bakonyi Városlőd község malmát tudta bérbe venni; berendezéseit modernizálta, forgalmát fellendítette.

5. 1. 2. Beavatás a keresztény hitbe

Noha a Zala vidéket az erős katolikus identitás jellemezte, ez nem jelentette azt, hogy Czinder Jenő családjában a vallásosság különösebben erős lett volna. A nagyszülők többnyire vasárnap is dolgoztak. Nem káromkodtak, nem voltak ellenségesek a papokkal, de nem koptatták sokat a templom padjait. A reggeli és esti imára édesanyjuk megtanította ugyan a gyerekeket, de a szülők nem különösebben ösztönözték a vallásgyakorlást: „Otthon ránk hagyták a templomba járást, sohasem vezettek, vagy küldtek minket a templomba.”²⁶¹ György visszaemlékezése szerint „apai és anyai ágon együttvéve csak egyedül kisebb nagynénénk [Gizella] volt rendszeres templomlátogató.”²⁶² A Czinder gyermekek vallási fejlődése szempontjából a Jenőnél 20 évvel idősebb Gizella nagynéninek volt döntő jelentősége, aki a családi szokásoktól eltérően mélyen vallásos és napi áldozó volt. Jenő rá „mint »lelki anyjára« emlékezett nagy hálával.”²⁶³ Ő kérdezte ki a gyerekektől a hittant és ismertette meg velük a Jézus Szíve-tiszteletet. A hálószobájukba egy Jézus Szíve-képet helyezett el, „előtte péntekenként gyertyát gyújtott s nekünk gyermekeknek ott kellett térdelve végeznünk az esti imát. Benyomás, mely megmarad egész életre”²⁶⁴ – emlékezett vissza a gyermekkori vallási élményeikre 60 évvel később György. A Czinder fiúk Gizella néni hatására kezdtek minden vasárnap templomba járni és rendszeresen gyónni. Később saját szokásukká vált ez, olyannyira, hogy nem hagytak ki vasárnapi misét még akkor sem, amikor nyáron az apai nagyszülőknél voltak, és kilométereket kellett gyalogolniuk a templomhoz. Jenő vallásos életére már viszonylag korán a belülről jövő motiváltság lett jellemző.

Hitéletének fejlődésében döntő hatást gyakorolt rá Géfin Gyula atya, aki a gimnázium első másfél évében (1915 ősze – 1917 eleje) volt hittanára. Géfin, akivel távoli rokonságban is álltak, kiválóan értett a gyermekek nyelvén. Igyekezett őket bevezetni a

²⁶¹ Uo. 21. Kerkai György emlékezése.

²⁶² *Kerkai György emlékezései Kerkai Jenőről*, JTMRL IV. 68. 1. cs., Nr 2, 5.

²⁶³ Uo. Nr 1., 3.

²⁶⁴ Uo. Nr 2., 11.

lelki életbe, az „édes Jézus” – ahogy gyakran fogalmazott – szeretetére. Kirándulni vitte diákjait, ugyanakkor egyszerű erénygyakorlatokra és önmegtágadásokra is nevelte őket. Jenőt, aki buzgó ministránsa volt, különösen is szerette. Ő hívta meg, hogy legyen tagja a gyerekek Mária-kongregációjának, a „Kiskongregációnak”. Hamarosan Jenő lett az, aki a jelöltek mesterként a kisebbeket bevezette a kongregációs életbe. György így emlékezik vissza e tevékenységére: „Alkalmam volt megcsodálni, mily bátran és értelmesen magyarázta el a kongreganisták kötelességeit.”²⁶⁵

A gimnázium második osztályának második félévétől Pehm József lett Jenő hittantanára. Kerkai György a „rettegett Legát apát úr”-ként emlegeti, aki „katonás fegyelmet vezetett be a gyermekpasztorációba.”²⁶⁶ Szigorúságával, férfias kemény jellemével, szuggesztív egyéniségével inkább félelmet ébresztett a gyerekekben, mint szeretetet. Az új hittantanár beszédei is érthetetlenek voltak számukra. A két Czinder fiú viszont közelebbi kapcsolatba került Pehm Józseffel, ők lettek az első ministránsai.²⁶⁷ Jenő kedvezőbben élhette meg hitoktatóját, mint öccse, aki félénk természetű volt, Jenőnek azonban egyik jellemző tulajdonsága volt a bátorság, és könnyen megtalálta a hangot a felnőttekkel.

Pehm Józsefet 1919 őszén zalaegerszegi plébánosnak nevezték ki, ezért csak negyedikes koráig volt Jenő hittantanára, de után is szoros kapcsolatban maradtak. Jenő már nagy diákként segítette plébánosát a sajtómunkában. Emlékirataiban Mindszenty József így emlékezik vissza az együttműködésükre: „Indítottam egy saját hetilapot, a Zala megyei Újságot, melynek első száma 1918 karácsonyán jelent meg. A lap körül mintaszerű munkát végeztek diákjaim: köztük Kerkai Jenő, a később országosan ismert és értékelt jezsuita atya.”²⁶⁸

Egyetérthetünk György értékelésével, hogy Jenő valószínűleg Pehm József mellett ismerhette fel a modern sajtó jelentőségét, és itt kaphatta az első inspirációt, ami később a KALOT számos kiadványában bontakozott ki. A zalaegerszegi plébános szociálisan érzékeny volt, több kezdeményezése is a legszegényebbekről való gondoskodást

²⁶⁵ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 21.

²⁶⁶ Uo.

²⁶⁷ Vö. *Kerkai György emlékezései Kerkai Jenőről*, JTMRL IV. 68. 1. cs., Nr 2., 11–12.

²⁶⁸ MINDSZENTY, J., *Emlékirataim*, Helikon, Budapest 2015, 34–35. Az újság neve hivatalosan: *Zalamegyei Újság*.

szolgált, „sokat tett a lakosság szociális és kulturális helyzetének javításáért”²⁶⁹, ami biztosan nem maradt hatás nélkül a később szociális apostollá váló Czinder Jenőre. György a visszaemlékezéseiben kiemeli, hogy Pehm József valószínűleg a „harcos kereszténység eszméjét hintette el a lelkében”²⁷⁰, és a „vezető és világító akarat példája”²⁷¹ volt számára. Valóban, Kerkai Jenőre is jellemző volt később a harcias hangvétel²⁷², amivel kiállt azért, amit helyesnek vallott, különösen a legszegényebbek érdekeiért. A „roppant erős akarat”²⁷³ pedig újra és újra előjön azokban a jellemzésekben, amelyeket kortársai írtak róla. Ahogy rendtársa és barátja, Varga László is fogalmazott: „Nála az uralkodó tehetség az akarat, és az értelem annak szolgálatában állt.”²⁷⁴ Kerkai Jenő a KALOT vezetőjeként nagyon következetes volt, tudott olykor keményen is fellépni és kifejezetten szigorú lenni, de munkatársait képes volt belülről motiválni; nem félték, hanem rajongásig szerették őt. Távol állt tőle a „kötelesség szigora”²⁷⁵, vagy a ridegség, amit György Pehm József árnyoldalaként említ.²⁷⁶

A gimnázium ötödik osztályától Pehm Józseftől Székely László atya vette át a hittan oktatását. Jenőnek vele is szoros kapcsolata alakult ki, és egész életében nagyon hálás volt neki.²⁷⁷ Egy levelében egy mindkettőjüket jellemző epizódot említ: „Egyszer Ady vallásos költészetéről értekeztem igen népes közönség előtt. Akkor ez sokak szemében

²⁶⁹ BALOGH, M., *Az Apát úr – Pehm (Mindszenty) József zalaegerszegi éveit*, Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg 2019, 211. Pehm József zalaegerszegi szociális tevékenységéről ld. 211–221., valamint VARGA, T. L., *Az 1943-as tanácskozás és Mindszenty József*, in *Útkeresés két korszak határán, A Katolikus Szociális Népmozgalom 75. évfordulójára*, szerk. KLESTENITZ, T. – PETRÁS, É. – SÓS VIKTOR, A., Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény 2019, 107–108.

²⁷⁰ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 23.

²⁷¹ *Kerkai György emlékezései Kerkai Jenőről*, JTMRL IV. 68. 1. cs., Nr. 2., 17.

²⁷² Ifjúkori kultúrharcos hozzáállásról Székely László őrzött meg egy emléket: „Kezdeményező bátorságra vall, hogy a 16 éves kis gimnazista a vasútállomások várótermében kiakasztott plakátokat, ha azok a mi világnézetünkől távol álló újságokat ajánlottak, egy pár rántással leszakította s zsebre vágta. Erre persze nem kapott pedagógiai buzdítást.” *Székely László levele Kerkai Györgynek*, 1978. december 19., JTMRL IV. 68. 1. cs., 83.

²⁷³ TAKÁTS, Á., *Vegye föl keresztjét! Életem története*, A szerző magánkiadása, 2003, <http://mek.oszk.hu/10400/10492/10492.pdf> (a kutatás ideje: 2023. február 16.), 153.

²⁷⁴ VARGA, L., *Kerkai Jenő története*, *A Szív* 63 (1977/11), 496.

²⁷⁵ *Kerkai György emlékezései Kerkai Jenőről*, JTMRL IV. 68. 1. cs., Nr 2, 17.

²⁷⁶ Kerkai Jenő és Mindszenty József egészen a modus vivendi konfliktusig (1946–1948) igen szoros kapcsolatban állt. Kerkai halálhírét olvasva Mindszenty József 1970. november 22-i naplóbejegyzésében mint „kedves gimnáziumi tanítvány” emlékezett meg róla. MINDSZENTY, J., *Napi jegyzetek, Budapest, amerikai követség, 1956–1971*, Mindszenty Alapítvány, Vaduz 1979, 453.

²⁷⁷ Székely László 1978-ban így emlékezett vissza a tanítványára: „Legkedvesebb hittanári emlékeim közé tartozik az ő személye. (...) Egy pár levelét őrzöm a későbbi időkben, amelyekben nagy hálával és tisztelettel emlékezik meg az én működésemről. Ez nem engem dicsér, hanem őt. A rossz diák nagy emberektől sem tanul sokat. Az eminens a kisebbektől is sokat nyer.” *Székely László levele Kerkai Györgynek*, 1978. december 19., JTMRL IV. 68. 1. cs., 83–84.

merénylet volt a magyar keresztény szellem ellen. Néhány betétet Jenő szavalt igen ügyesen.”²⁷⁸ Czinder Jenő valóban tehetséges szavaló volt. Már kisgimnazista kora óta gyakran lépett fel iskolai ünnepeken, s az iskolai évkönyvek, valamint a visszaemlékezők több évtized távlatából kiemelik, hogy már ekkor milyen tehetséges szónoknak bizonyult.²⁷⁹ Székely atya – ahogy György fogalmaz – „a hagyományon túl Adyn keresztül a vajúdo magyar lélekbe is bepillantást adott. Míg Pehm József mint új egerszegi apát teljes erővel a hagyományos magyar kereszténység mellett tört lándzsát, és pellengérré állította brossúrájával az ellenkező sajtó baklövéseit, addig Székely atya forradalmian új utak felé nyitott kilátást.”²⁸⁰ György szerint Jenő a korszerű vallásosságért lehetett hálás Székely Lászlónak.²⁸¹ Valóban, a későbbiekben is jellemző volt Kerkai Jenőre, hogy nem félt a modern gondolatoktól, egész életében lépést tartott a teológiai gondolkodás fejlődésével, és képes volt arra is, hogy észrevegyen értékeket még az ellentétes világnézetet valló emberekben is. A nyitottsággal párosuló szilárd katolikus meggyőződés példája Székely László lehetett Jenő számára.

Jenő lelki életére a jezsuiták is hatással voltak. Géfin Gyula, majd később Pehm József is jezsuitákat hívtak meg a diákokhoz lelkigyakorlatot tartani. P. Elsasser Gyula²⁸² először kisgimnazista korokban, majd felsős korokban vezette a lelkigyakorlatot.²⁸³ Hollai Ferenc visszaemlékezésében olvashatjuk, hogy évekkal később Budapesten P. Elsasser bátorította a fiatalokat, hogy törődjenek a szegényekkel.²⁸⁴ Joggal feltételezhetjük, hogy

²⁷⁸ Székely László levele Kerkai Györgynek, 1978. december 19., JTMRL IV. 68. 1. cs., 83.

²⁷⁹ Vö. A Zalaegerszegi Magyar Királyi Állami Főgimnázium XXVI. értesítője az 1921–1922. iskolai évről, 6. és XXVII. értesítője a 1922–1923. iskolai évről, 4., 6., Kerkai György emlékezései Kerkai Jenőről, JTMRL IV. 68. 1. cs., Nr. 4., 64, Nagy Kálmán Amadé OSB levele, 1970. december 8., JTMRL IV. 68. 1. cs., 85.

²⁸⁰ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 26.

²⁸¹ Uo. 29.

²⁸² Vö. <https://nevtar.jezsuita.hu/elsasser-gyula/> (a kutatás ideje: 2023. október 11.). Elsasser Gyula jezsuita kollégiumi nevelői munkákat és Mária-kongregációs prézes feladatokat látott el.

²⁸³ A második lelkigyakorlat következményeit így eleveníti fel Székely László: „P. Elsasser diáklelkigyakorlata igen megkapta a diákokat. Talán ennek hatása volt, hogy Jenő megállt 6–8 társával egy olyan kirakat előtt, amely keresztény szemeket sértő dolgokat tárt a nézők elé. A kis társaság bevonult az üzletbe, és Jenő nagyon tisztességes hangon adta elő kívánságukat a kirakat megváltoztatására. A boltos izgatott lett, rögtön lehúzta a redőnyt, panasszal szaladt az igazgatóhoz. Az összehívta a tanári konferenciát, s néhány kihallgatás után úgy határozott, hogy dicséretben részesíti a bátor és magatartásukban korrekt ifjakat.” Székely László levele Kerkai Györgynek, 1978. december 19., JTMRL IV. 68. 1. cs., 83–84.

²⁸⁴ Vö. *Féltbemaradt reformkor, Miért maradt el az ország keresztény humanista megújulása?, A Katolikus Szemlében megjelent tanulmányok gyűjteménye*, Róma 1990, 97.

a lelkigyakorlatos beszédekben a keresztény hit társadalmi vonatkozásairól is szó eshetett.

Egy másik jezsuita, aki, ha közvetítéssel is, de bizonyosan hatott Czinder Jenőre, Bangha Béla volt, aki Zalaegerszegen nagyhatású szónoklatot tartott, amelyről Gizella nagynénjük számolt be. Bangha arról beszélt, hogy a keresztény vallás az egész életet át kell hogy alakítsa, nemcsak néhány vallásos gyakorlatot jelent, hanem az élet minden vonatkozását formálja. Ez a gondolat később vezérfonallá vált Kerkai működésében.²⁸⁵

5. 1. 3. Formálódás a gimnáziumi évek során

Czinder Jenő 1915 őszén kezdte meg gimnáziumi tanulmányait a Zalaegerszegi Állami Főgimnáziumban.²⁸⁶ „A gimnáziumnak kiváló tanári kara volt, liberális, erős nemzeti érzéssel”²⁸⁷ – emlékezik vissza Kerkai György. Az iskola diákjait vallási és társadalmi hovatartozás tekintetében sokszínűség jellemezte. Döntő többségük katolikus volt ugyan, de jelentős számú zsidó származású diák is járt ide. A diákok közt az elit gyermekei mellett néhány szegényebb háttérű is volt. A város polgármesterének fia, Keresztury Dezső, a későbbi író, irodalomtörténész, vallás- és közoktatásügyi miniszter a Czinder Jenő fölötti osztályba járt. Németh József a Keresztury Dezsőt körülvevő atmoszféráról írja, ami Czinder Jenőre is igaz lehetett: „Ebben a légkörben is gyökeredzik a későbbi író, miniszter toleranciája, értéktisztelete. Tapasztalhatott azonban más jellegű megosztottságot. A választóvonal ott húzódott a nemesi hagyományú vármegyei vezetők és hivatalnokok, a liberálisabb gondolkodású magántisztviselők, orvosok, ügyvédek, tanárok, az iparosok és kereskedők, valamint a parasztok, napszámosok között.”²⁸⁸ Mindez iskolája volt Jenő számára annak is, hogy a legkülönbözőbb emberekkel megértesse magát.

A tanári karból ki kell emelnünk Marton Boldizsár szerepét, aki a felső tagozaton Jenő magyar nyelv- és irodalom tanára volt. A világháborús élményeiből könyvet

²⁸⁵ Vö. *Kerkai György emlékezései Kerkai Jenőről*, JTMRL IV. 68. 1. cs., Nr 4., 31.

²⁸⁶ A gimnázium 1923-tól, Kerkai Jenő érettségijének évétől a Deák Ferenc Főgimnázium nevet viselte. 1950-től napjainkig pedig Zrínyi Miklós lett az iskola névadója. Ebben a részben főleg Mészáros István és Németh József írásaira támaszkodunk, ld. MÉSZÁROS, I., *Három zalaegerszegi tanév (1917–1919)*, in *Távlatok* 11 (2001/1), 623–635., NÉMETH, J., *Keresztury Dezső és Zalaegerszeg*, in *Irodalomtörténet* 75 (1994/1–2), 317–336.

²⁸⁷ *Kerkai György emlékezései Kerkai Jenőről*, JTMRL IV. 68. 1. cs., Nr. 1., 11.

²⁸⁸ NÉMETH, *Keresztury Dezső és Zalaegerszeg*, 324.

megjelentető²⁸⁹, városszerte ünnepelt pedagógust nagyon szerette. „Könyvet kitevő kivonatot készített előadásából”²⁹⁰ – emlékezik vissza Kerkai György. Marton „a magyar irodalom kultúráját vallásos elmélyedéssel egyesítette”²⁹¹, az irodalomtörténet vallási vonatkozásait is feltárta diákjainak. A népszerű magyartanár éppen ezekben az években ment át egy komoly megtérési folyamaton és fedezte fel újra a Mária-tiszteletet.²⁹² Két évvel Czinder Jenő érettségije után, 1925-ben belépett a karmelita rendbe, és Marcell atya néven lett országos hírvélelkipásztor.²⁹³ Jenő Marton Boldizsár személyében egyszerre találkozhatott a magyar és az egyetemes kultúrára való nyitottsággal, valamint misztikus mélységgel. Kapcsolatuk később is megmaradt.

A gimnázium utolsó éveiben Czinder Jenő tagja lett a Deák Ferenc Önképzőkörnek, majd az érettségi évében a társaság elnöke is volt. A diákok különböző tantárgyakhoz kapcsolódó kérdésekben mélyedtek el, dolgozatokat írtak, felolvasásokat tartottak, szavalatok és bírálatok hangzottak el. Az iskolai évkönyv szerint „az előadóképesség fejlesztésén kívül különösen arra törekedett az ifjúság, hogy a régi nagy magyar klasszikus költők kultuszát megerősítse s hogy az újabb kiváló tehetségek költeményeit megismertesse.”²⁹⁴ Jenő egy alkalommal a salgótarjáni bányáról tartott előadást²⁹⁵, ami utalhat arra, hogy már ekkor érdekelte a munkásság sorsa is. Az iskolai évkönyv szerint a szavalatokkal leginkább kitűnt három diák egyike Czinder Jenő volt. Később kalocsai nevelőként Jenő jól tudta hasznosítani az önképzés terén szerzett tapasztalatait. Lehetőséget teremtett arra, hogy növendékei azzal foglalkozzanak, „amihez kedvük van, kiképezzék magukat.”²⁹⁶ A KALOT művelődési pedagógiájában is kulcsszerepe volt az önképzésnek, a szónoki képességek pedig majd visszaköszönnének Kerkai Jenő atya minden nyilvános szereplésében.

A gimnáziumi évekre esik az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság időszaka. Kerkai György visszaemlékezése szerint a háború vége felé a családban már nagyon

²⁸⁹ MARTON, B., *Muzulmán sírokon, Egy tiszt naplójából*, összeállította Marton Boldizsár, Zrínyi Ny., Zalaegerszeg 1922.

²⁹⁰ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 26.

²⁹¹ Uo.

²⁹² Vö. MARTON, M., *Szépszeretet, Marton Marcell karmelita atya önéletrajzi írása*, Nyolc Boldogság Katolikus Közösség – Magyar Sarutlan Karmelita Rendtartomány, Homokkomárom 2008.

²⁹³ Marton Boldizsár Marcell később Mindszenty József gyóntatója is volt.

²⁹⁴ *A Zalaegerszegi Magyar Királyi Állami Főgimnázium XXVI. értesítője az 1921-1922. iskolai évről*, 6.

²⁹⁵ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 29.

²⁹⁶ Uo. 33.

várták haza a katonákat. Jenő apja és két nagybátyja a fronton volt. „Az újságok Károlyi beszédeit hozzák s a család mindinkább bele veti reményét”²⁹⁷ a katonák hazatérését illetően. Megjegyzi még, hogy a „demokratikus követelések, hazafias érzés, (...) nyilván hatottak Jenő lelkére.”²⁹⁸ Talán ide köthető, hogy Jenő később nem volt elutasító a demokratikus gondolattal szemben, sőt a demokratikus változásokért szállt síkra.

5. 1. 4. Beavatás a jezsuita karizmába

Czinder Jenőt P. Csávossy Elemér provinciális vette fel a Jézus Társaságába. Noviciátusát 1924. február 8-án kezdte meg Érden. A jezsuita katalógus Czinder Eugeniusként tünteti fel.²⁹⁹ A noviciátus Nagyszombatból először Szegedre (1919), majd 1921 nyaratól Érdre, az egykori Szapáry-kastélyba költözött. Amikor 1924-ben Jenő belépett a rendbe, már leülepedhettek a zavaros évek keltette hullámok, megszilárdult a magyar noviciátus rendje. Szellemissége kitűnő volt, amit Müller Lajos³⁰⁰ novíciusmester személye is garantált, aki ekkor már, 50 évesen számos lelkesítő könyv szerzőjeként országos ismeretségre tett szert. Nagy tapasztalattal és széles körű tudással vezette be a fiatalokat a jezsuita életbe. 1924-ben már ötödik éve irányította a noviciátust, példaképe volt az ifjú szerzeteseknek. Kerkai György úgy emlékezik rá vissza mint „az önfegyelem mintaképe”³⁰¹ és a provincia „szentemlékű” novíciusmestere.³⁰²

Mit jelenthetett Czinder Jenőnek a novíciusmestere? Írásaiban nem találunk erre közvetlen utalást, ami nem meglepő, hiszen a hosszú lelki önéletrajza elveszett. Testvére,

²⁹⁷ Kerkai György emlékezései Kerkai Jenőről, JTMRL IV. 68. 1. cs., Nr 2., 19, vö. Nr. 3., 19.

²⁹⁸ Uo. Nr 2., 19.

²⁹⁹ *Catalogus Provinciae Hungariae Societatis Jesu*, 1925, 10. Abban az évben huszan voltak a noviciátus két évfolyamában. Czinder Jenő noviciustársa volt például Kerekes István, korábbi zalaegerszegi osztálytársa, Tomka Ágoston, Gallus Tibor, majd a következő évben lépett be Mócsy Imre, 1926. november 12-én pedig Nagy Töhötöm, aki a KALOT szervezésben elválaszthatatlan munkatársa lett. Mócsy és Gallus később Rómában kiállt Kerkai mellett, amikor a jezsuita generálisnál egyes magyar arisztokraták bepanaszolták. Vö. ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 102.

³⁰⁰ Vö. <http://jezsuita.hu/nevtar/muller-lajos/> (a kutatás ideje: 2023. február 17.).

³⁰¹ Kerkai György emlékezései Kerkai Jenőről, JTMRL IV. 68. 1. cs., Nr 1., 19.

³⁰² Vö. ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 30. Nagy Töhötöm is, akinek szintén novíciusmestere, később pedig Szegeden előljárója volt, mint „az igazán szentéletű Müller Lajos” említi naplójában 1938 februárjában (KERESZTES, A., szerk. *Részletek Nagy Töhötöm fiatalkori naplóiból (1937–1940)*, EFO, Budapest 2019, 68.), aki „amilyen igaz novíciusmester volt, ugyanolyan igaz ember maradt rektor korában is” – emlékezik vissza évtizedekkel később (NAGY, T., *Jezsuiták és szabadkőművesek*, Erdélyi Szalon, 2021, 137.). Nagy Töhötöm jellemzése azért is figyelemre méltó, mert ő nagyon kritikus tudott lenni egyes jezsuitákkal szemben is. Müller Lajos később morálistanár lett Szegeden. Ahogy élt, úgy is halt meg, 1945 tavaszán tifuszos betegek látogatásakor, „hivatásának áldozata lett, amikor a betegeket gyóntatta és a szentkenettel ellátta.” PÉTERI, J., „*Ha szentté nem leszek, hiába születtem!*”, Csávossy Elemér, *SJ. élete (1883–1972)*, St. Jutta Foundation, New York, 1980, 48.

György meglátogatta a noviciátusban, és megállapítja, hogy Jenő „roppant fegyelmezett novícius volt.”³⁰³ Ha arra tekintünk, hogy miképp viszonyult korábban hitoktatóihoz (Géfin, Pehm, Székely), joggal feltételezhetjük, hogy Müller Lajossal is bensőséges tanítványi kapcsolatban volt. A jezsuita noviciátus a korábbiaknál is szorosabb mester-tanítvány viszont jelent, hiszen a novíciusnak „hetente el kellett mennie beszámolni egész belső életéről P. Magiszternek”³⁰⁴, akitől személyre szabott útmutatásokat kaptak. Novíciusmestere életpéldája és tanítása biztosan meghatározó volt Czinder Jenő számára.

A Müller Lajos vezette noviciátus világáról Nagy Töhötöm visszaemlékezéseiből tudhatunk többet³⁰⁵, de az életmód legrészletesebb bemutatása Endrődy László Kaszap István életéről szóló könyvében található³⁰⁶, amely a tíz évvel későbbi kor noviciátusát írja le, de a lelkiület és a szokások a legtöbb tekintetben változatlanok maradtak.³⁰⁷ A nevelés során nagy hangsúlyt fektettek az engedelmességre: „Egy életen át halljuk tízezer formában és alkalommal, hogy az előljáróban és minden rendelkezésében Isten akaratát kell látni.”³⁰⁸

A magyar rendtartomány és így a noviciátus rendi kultúráját mélyen meghatározta az osztrák anyaprovincia mentalitása. Nagy Töhötöm visszaemlékezése szerint „a német fegyelem nemegyszer mikromániába”³⁰⁹ sodorta őket. Meglátása szerint az egész renden

³⁰³ *Kerkai György emlékezései Kerkai Jenőről*, JTMRL IV. 68. 1. cs., Nr. 1., 19.

³⁰⁴ NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, 31.

³⁰⁵ Uo. 21–33.

³⁰⁶ Vö. ENDRŐDY, L., *Életet Krisztusért, Kaszap István élete*, Manréza, Budapest 1940, 79–136.

³⁰⁷ A noviciátus hétköznapijaiban az „idő negyed- és félórakra volt felszabdalva: most elmélkedés, majd reflexió, ilyen olvasás és amolyan konferencia, majd egy más típusú olvasás, utána a szabályok memorizálása.” NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, 23. Az olvasmányok között volt a jezsuita szentek élete. Továbbá a „Rodericius”, azaz Rodriguez Alfonz SJ háromkötetes aszketikus munkája évszázadokon keresztül a jezsuita novíciusok meghatározó olvasmányaként szolgált. A szellemi tevékenységet kétkezi munka oldotta. A léghört meghatározta a csend: „Mélyeséges silentium uralkodott. Itt az ember napközben csak Istennel és önmagával beszélgethetett” (uo. vö. ENDRŐDY, *Életet Krisztusért* 96.), kivéve a novíciusmesterrel való találkozásokat és a rekreáció idejét, amikor engedélyezett volt a beszéd. A rekreációs alkalmak közvetlensége ugyanakkor felcsillantotta, hogy „az a nagy csend, az a rideg fegyelem mennyi benső jókedvet, figyelmet és szeretetet takart.” (NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, uo.) A reggeli egyórás csendes imádság, a napi két examen és a részleges lelkiismeretvizsgálat egy életre szólóan része lett a jezsuita lelki életének. Nagy Töhötöm jegyzi meg, hogy később a KALOT szervezések közepette, még autózézetés közben is ritkán feledkezett meg arról, hogy a néhány perces visszatekintést elvégezte. Vö. uo. 32–33. Rendszeres noviciátusi gyakorlat volt az egymás hibáira történő figyelmeztetés is. Vö. uo. 34–35. A jezsuita újonc idő további jellegzetessége, hogy kezdettől fogva erős az apostoli jellege, ennek egyik kifejeződése, hogy már a novíciusoknak is beszédekkel kell előkészíteniük és a társaik előtt előadniuk. A novíciusok megismerkednek a rend történetével, lelkiségével, apostoli szolgálataival is.

³⁰⁸ NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, 48.

³⁰⁹ Uo. 25.

belül „a magyar provincia egyike volt a legszigorúbbaknak”³¹⁰. Volt összehasonlítási alapja, hiszen jezsuita élete során számos rendtartományt láthatott közelebről. Ebben az időben az egész jezsuita rendet erős aszkétikus hangsúly jellemezte. A vezetők az értelem és az akarat szerepét hangsúlyozták, az érzelmekkel nem nagyon foglalkoztak.³¹¹ „Sokszor az volt a benyomásom a rendben, hogy ott nálunk valósággal üldözték az érzelmeket. Már maga az imaéletünk is inkább az értelemre és akaratra volt felépítve, és nem az érzelemlámpára”³¹² – emlékezik vissza Nagy Töhötöm. Az egyoldalúan aszkétikus hangsúlyok mellett mégsem élhette meg ridegnek a noviciátus légkörét. Nagy Töhötöm szerint „a nagy fegyelem ellenére számtalan színnel és humorral volt megfűszerezve az”³¹³ életük, s megvallja, hogy „a rendet mi nagyon szerettük a nívójával együtt.”³¹⁴ Nagy Töhötöm elbeszéléséből a jezsuita életnek meglehetősen katonás felfogása rajzolódik ki: rend, fegyelem, engedelmesség, harcos attitűd – melyet persze finomít a rugalmasság, a rend nagylelkűsége, ami a sportolás, a személyes érdeklődés és a továbbképzés támogatását illeti.³¹⁵ A katonás vonások egyik legszembeütőbb jelenléte Kerkai Jenő életében a Nagy Töhötömhöz írt levelekből tárul elénk, melyekben gyakran militarista kifejezésekkel fejezi ki magát: „előcsatározás”, „vitézkedés”, „bajtárs” stb. Érdekes ez annak fényében, hogy gyermekkorában elég távol állt tőle a katonásdi – öccse visszaemlékezése szerint sosem játszottak háborúsdit, jóllehet a világháború idején gyerekeskedtek.³¹⁶

A noviciátus szíve a harmincnapos Szent Ignác-i lelkigyakorlat, melyről Nagy Töhötöm azt jegyzi fel, hogy „egész életem legnagyobb emléke marad.”³¹⁷ Valószínűleg Czinder Jenő sem gondolt erről mást, hiszen e lelkigyakorlaton jegyezte fel: „A lelkigyakorlatok minden földi működésnél magasztosabbak, hasznosabbak.”³¹⁸ P. Müller adta az elmélkedések pontjait, és a novíciusok „naponta öt órán keresztül, elosztva reggeltől éjfélig”³¹⁹ gondolkodtak az eléjük tárt igazságok felett. Czinder Jenő néhány fennmaradt

³¹⁰ Uo. 37.

³¹¹ Vö. GUIBERT, J., *The Jesuits: Their Spiritual Doctrine and Practice*, Institute of Jesuit Sources, St. Louis 1986.

³¹² NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, 47.

³¹³ Uo. 32.

³¹⁴ Uo. 45.

³¹⁵ Vö. uo. 43.

³¹⁶ Vö. ANDRÁS-BÁLINT-SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 22.

³¹⁷ NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, 27.

³¹⁸ *Czinder Jenő SJ kidolgozott lelkigyakorlatos elmélkedései*, Érd, 1924, JTMRL IV. 68. 5. cs, 1t, 34.

³¹⁹ NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, 28.

jegyzetéből láthatjuk, hogy a novíciusmester Szent Ignác lelkigyakorlatos könyve alapján adta a gyakorlatokat, sajátos kommentárokkal kiegészítve.³²⁰ E jegyzetek szépen kidolgozottak, valószínűleg utólag tisztázhatta le őket, nem az eredeti elmélkedési pontok leiratai, de hűen tükrözhetik Müller Lajos gondolatait. Az eredeti ignáci szövegek kibontásán túl érdekes látni, hogy a novíciusmester beszédében igen hangsúlyos Isten jóságának és szépségének taglalása.³²¹ Hangsúlyos az is, hogy az Isten szolgálata és az emberi boldogság összefügg: „Ha az ember ezen a téren hűen szolgál, boldog lesz már a földi életében.”³²² Ezt a gondolatot is viszont fogjuk látni, amikor Kerkai a KALOT-fiataloknak tart majd lelkigyakorlatot.

A bűnről való elmélkedés kezdetén is Isten szeretetéből indul ki, aki szeretetéből teremtette a világot.³²³ A fundamentum, a bűnről, ítéletről, halálról, pokolról szóló elmélkedések csak előkészületek a Jézus életéről szóló szemlélődésekre. Ennek a résznek bevezetője a Krisztus Királyról (Regnum Christi) szóló elmélkedés.³²⁴ Annak révén a lelkigyakorlatozó egy kozmikus harc részese lesz, Krisztus, az „Örök Király” oldalán. Müller Lajos nyomán Czinder Jenő így fogalmazza ezt meg e küzdelem lényegét: Jézusnak „két harctere van (...) Az első: teremts rendet önmagadban! Haszontalan

³²⁰ Például: „Fő fegyvereink a lelkigyakorlatoknál az ész (értelem) és az akarat. Az ész a hit igazságaiba hatol, s meggyőződést szerez az isteni dolgokról. A végső dolgok megfontolása nagyon segít ebben. Közben erősödik a tudat, hogy a mulandó világ semmi, minden az Isten.” *Czinder Jenő SJ kidolgozott lelkigyakorlatos elmélkedései*, Érd, 1924, JTMRL IV. 68. 5. cs, 1t, 34. Itt is látszik, hogy az értelem és az akarat szerepe mennyire hangsúlyos. Ahogy Nagy Töhötöm is megerősíti: „Ez a szó, »tehát«, mindennap tízszer előjött. Logikára, okokra, érvekre volt felépítve minden. (...) Vakító fények világították be a hideg logikával felépített igazságot. (...) Kétségbeesésig világosan beláttam, hogy mi a céloim.” NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, 28.

³²¹ Amikor azt fejtegeti, hogy a teremtményekből megismerhető Isten, így elmélkedik: „A világ van, tehát Te vagy. A világ jó, tehát Te jó vagy. A világ szép, tehát Te szép vagy. Isten a lét tengere. (...) Isten is kiárasztotta jóságát, mert az benne megvan, s rengeteg jóságot árasztott ki, mert benne a jóság forrása van. Ami jó van az anyagban, a szellemi életben, a baráti hűségben, az anyai szeretetben, ártatlan gyermek mosolyában, a természet fokadásában: az mind-mind az ő jóságának kicsi szikrája. Láttunk sok szépséget a természetben. A csillagos éj, a kéklő ég, a magasba nyúló sziklahegyek, zúgópatakok, hatalmas erdők, kis harmatos fűszálak, hullámzó, dühöngő tenger, nyugodt, ragyogó hegyi tavacska, a tavasz színpompája, az ősz hervadása, a nyári nap képe, a tél fehérsége, mind-mind gyönyörű remekművek alkotás. S ki teremtette ezeket? Tudott volna-e kiömlésztetni ennyi gyönyörűséget, ha neki magának nem lenne milliósorta több? Igen ő a szépség forrása, a szép tengere.” *Czinder Jenő SJ kidolgozott lelkigyakorlatos elmélkedései*, 1924, 2–3.

³²² *Czinder Jenő SJ kidolgozott lelkigyakorlatos elmélkedései*, 1924, 7.

³²³ „Az »Isten szeretet« – mondja Szent János. S ezen fordult meg a teremtés ténye is. A szeretet titka ugyanis, hogy boldogságát, gyönyörét nem akarja önmagába zárni. Közölni akarja másokkal a saját boldogító javait. Isten ki is öntötte szeretetének műveit a világűrbe. Hatalmát, bölcsességét hirdeti az óriás csillagtábor, és észbódító mérhetetlen kiterjedésű arányaival. A mi világunk pazarsága is az ő jóságát hirdeti. A legkisebb virág szirmában is az ő szépsége szép.” Uo. 13.

³²⁴ Vö. IGNÁC, L., *Lelkigyakorlatok*, JTMR, Budapest 1994, Nr. 91–109.

hajlandóságokat fékezd meg! Szenvedélyeidet győzd le, s akaratod szerint dolgozz velük. ... »Az Isten országa bennetek van«. Ha tehát önmagadban elfoglalod az Isten országát, leigáztad a lázadó szenvedélyeket, s erős kézzel kormányozod minden hajlandóságod, akkor minden rendben van.»³²⁵ Másrészt pedig világhódítás, azaz „lelkeket szerezni, s vezetni az örök királyhoz, Krisztushoz.»³²⁶

A két küzdelem ugyanakkor a boldogság forrása is lesz, hiszen az önlegyőzés és az apostoli élet örömteli: „Mily kimondhatatlan előny, ha önmagunkban rendbe hoztuk az Isten országát. A lélek békéje, az alázatos ember nyugalma többet ér, mint a világ minden pénze és élvezete. S ez biztosan sikerül, ha a felszólításnak komolyan eleget teszünk. Minő végtelen boldogság ezt a békét, lelki összhangot másokkal is közölni az apostolkodás által. S végül maga a munka is édessé válik. Habár külsőleg keservesnek látszik (önmegtagadás, lemondás). Mert maga az Örök Király mondta, »az én terhem könnyű, s az én igám édes.«»³²⁷ Itt megint érdemes felfigyelnünk arra, hogy az emberi boldogság témája is megjelenik, ami nincs benne az eredeti ignáci szövegben, mint ahogy az Örök Király értelmezésénél a Jézus Szíve-tisztelet sajátos evangéliumi mondata érhető tetten. Nem túlzás állítani, hogy Müller Lajos a lelkigyakorlatot a Jézus Szíve-tisztelet fogalmi köreivel gazdagította.³²⁸

Czinder Jenő hagyatékában található egy elmélkedés, amely próbaprédikáció lehetett, *A Jézus Szíve tisztelet célja* címmel 1924. szeptemberéből. A szöveg szép összefoglalása annak, az ifjú jezsuita miképp magyarázta novíciuskorában ezt a lelkiséget.³²⁹ Itt Jézus bensőséges ismerete összekapcsolódik a tevékeny szeretettel. Az engesztelésnek pedig apostoli vonatkozása van: „Az engesztelés szellemében kell imádságunkat, önmegtagadásainkat, munkáinkat végeznünk. Az egész apostoli életre az engesztelés jegyében készülni, hogy a Krisztus-birodalom terjedésével némi elégtételt nyújtsunk

³²⁵ Czinder Jenő *SJ kidolgozott lelkigyakorlatos elmélkedései, 1924*, 29. Vö. még Endrődy értelmezésével Krisztus Királyról és a két zászlóról, ENDRÖDY, *Életet Krisztusért* 114–125.

³²⁶ Czinder Jenő *SJ kidolgozott lelkigyakorlatos elmélkedései, 1924*, uo.

³²⁷ Uo. 30.

³²⁸ Visszaemlékezéseiben Nagy Töhötöm a Krisztus-kép harcias és misszionárius elemeit emeli ki: „Jézus alakja lett élénk állítva. Nem a nevelő, misztikus élet isteni nagymestere; nem az a Jézus, akit több mint ezer éven keresztül az összes szerzetesek imádtak, és rejtett önzéssel belső vigasztalásuk és megnyugvásaik forrásának tekintettek, hanem egy harcias Krisztus, aki lejött közénk, hogy egy irgalom nélküli háborúba vigyen bele bennünket. Mert ő hódítani akar. Az egész világ az övé, de még nem tudta birtokába venni. Ránk van szüksége.” NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek, 2021*, 29.

³²⁹ Czinder Jenő *SJ kidolgozott lelkigyakorlatos elmélkedései, 1924*, 35–44.

Királyunk Szívének a megbántásokért.”³³⁰ Ezek a gondolatok továbbfejlesztve mind visszatérnek Kerkai későbbi apostoli munkái során, különösen a lelkigyakorlatos beszédeiben. A beszéd végén az irgalmas szamaritánus példáját hozza mint a tevékeny szeretet példáját, és megjegyzi, hogy „a Jézus Szíve iránti szeretet az áldozat szelleme nélkül pusztá rögeszme.”³³¹

Czinder Jenő számára meghatározó lehetett a Krisztus Király-elmélkedés. Még a noviciátus során, 1925-ben ír egy elmélkedést *A Regnum Christi 1925-ben* címmel³³², amelyben a korabeli újsághírek alapján áttekintést ad a Jézus Szíve-tisztelet terjedéséről szerte a világban (imafelajánlások, kiadványok, nagygyűlések stb.), majd Krisztus szociális királyságáról elmélkedik, amely szerint Krisztusnak kell uralkodni nemcsak a magánéletben, hanem a társadalomban is, az élet minden területén. Mindez persze beleillik abba a kontextusba, amely a katolikus egyházat és a jezsuita rendet jellemezte azokban az években. Az ignáci lelkigyakorlatokban gyökerező Krisztus Király-kép ily módon kiegészült egy erős társadalmi dimenzióval. Mindkettő nagyon fontos volt Czinder Jenő számára. Később Kalocsán, amikor diáklapot jelentetnek meg, *Regnum* lesz az orgánus neve, s Isten országának témája és a benne rejlő misszionáriusi dinamizmus egész életében jellemzi majd.

Czinder Jenő noviciustársa Mócsy Imre így ír a noviciátusáról: „Jézus Krisztus követése bennem két forráson keresztül áradt felém: a Szent Ignác-féle lelkigyakorlatok által, és a Jézus Szíve-tisztelet által.”³³³ A húszas évek magyar rendtartományának és így a noviciátusnak is jellemzője volt az intenzív Jézus Szíve-tisztelet, amely különös hangsúlyt fektetett a bensőséges istenkapcsolatra, Jézus szeretetére. A Jézus Szíve-tisztelet bensőségessége, melegsége ellensúlyozta a kor erős aszketikus irányultságát, amely olykor a merevségtől sem volt mentes.

Összességében Czinder Jenő olyan noviciátusban formálódott, ahol nagy hangsúlyt fektettek a fegyelemre, az értelem és akarat nevelésére, a hibák-bűnök elleni küzdelemre, ugyanakkor áthatotta Jézus személyének és szeretetének szemlélése, különösen is a lelkigyakorlatok és a Jézus Szíve-tisztelet révén. Pálos Antal SJ tíz évvel későbbi

³³⁰ Uo. 43.

³³¹ Uo. 44.

³³² Vö. JTMRL IV. 68. 5. cs, 1t, 147–151.

³³³ MÓCSY, I., *Hagytam magam szereteteni*, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest 2007, 18.

noviciátusi nevelésről írta, hogy „Jézus Krisztus belső világát, értékrendjét”³³⁴ igyekeztek jobban megsejtenni, a novíciustester „főként ezt a Jézus-képet akarta bennünk még jobban elmélyíteni. A noviciátus vége után kialakult egy olyan Jézus-kép bennem, amelyre lehet mondani, hogy egész életemben meghatározó volt.”³³⁵ Valószínűleg Czinder Jenő is leírhatta volna ezeket a sorokat.

Czinder Jenő 1925 őszén befejezte a noviciátusát, ami azt jelenti, hogy az újonc idő az ő esetében két év helyett csak másfél évig tartott, hiszen 1924 februárjában lépett be a rendbe.³³⁶ 1925. szeptemberétől 1928. nyaráig Szegeden végezte a filozófiai tanulmányait. A filozófiaoktatás során a jezsuiták különösen nagy hangsúlyt fektettek a vitatkozásra³³⁷, ugyanakkor a lelkeségi témák is jelen voltak. Erről tanúskodnak Czinder Jenő ebből az időből fennmarad jegyzetei: Szűz Mária tiszteletéről, a szentmise értékéről, vagy olyan gyakorlatias témák, mint az önuralom, amely a boldogság feltétele, vagy filozófiai jellegű beszéd az örök életről.³³⁸ Ezekben a kis írásokban a szociális igazságosság kérdése is megjelenik: „Kiált az éhezők tömege, ordít a verítékező emberiség, hogy néhány száz féreg szívja ki a földkerekség éltető nedvességét.”³³⁹ Emellett kritizálja a szociáldemokrácia hitellenességét.³⁴⁰ Érdekes megfigyelni a próbaprédikációk, előadások címetteit: „szabadelőadás egyszerűbb közönségnek,

³³⁴ SZABÓ, F. – LÁZÁR KOVÁCS, Á., szerk. *Pálos Antal emlékezete*, SZIT, Budapest 2009, 79.

³³⁵ Uo. 80.

³³⁶ Valószínűleg a korábbi innsbrucki tanulmányok és a novíciust előrehaladásával való erős meglepődöttség indokolták, hogy nem kellett kitöltenie a szokásos kétéves noviciátusi időt, és filozófiai tanulmányait egykori gimnáziumi osztálytársával, Kerekes Istvánnal kezdhette meg, aki jó fél évvel előtte, 1923. július 30-án lépett be a rendbe.

³³⁷ Vö. NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, 73–75.

³³⁸ Vö. JTMRL IV. 68. 5. cs, 1t, 67–74., 153–157., 75–81., 87–94. Jól felépített, alaposan kidolgozott írások ezek, melyekben visszatükröződik szerzőjük bensőséges hite és következetes logikája. Visszaköszönnek témák, amelyeket a noviciátusi jegyzetekben láttunk, például a keresztény lét lényege, mint Krisztus kialakulása bennünk („Lelki életünk fokmérője is: Mennyire alakult ki bennem Krisztus? Ez a szentek tökéletességének is a titka.” Uo. 68), istengyermekség mint az isteni természetben való részesedés. Uo. 69., 124. A beszédekben többször előjön a vértanúk példája, különösen a kortárs mexikói és szovjet-oroszországi mártíroké, „a szolveczki-szigetek, a szibériai jégmezők névtelen áldozatai.” Vö. uo. 125–127. Néhány jegyzet megőrkíti azokat a filozófiai kérdéseket is, amelyek ebben az időben foglalkoztatják: istenhit és istentagadás, kultúra és istenhit, az ész világosságánál megismerhető Isten. A föld és az ember című jegyzete természettudományos jellegű beszéd, amely a föld és a világegyetem valóságára való rácsodálkozás által igyekszik hallgatóit Istenhez elvezetni. Vö. uo. 45–65. Az írás Prohászka Ottokár egyik könyvének irányvonalával mutat hasonlóságot. Vö. PROHÁSZKA, O., *Föld és ég, Kutatások a geológia és theologia érintkező pontjai körül, I-II.*, (Prohászka Ottokár Összegyűjtött Munkái/3–4), SZIT, Budapest 1927.

³³⁹ JTMRL IV. 68. 5. cs, 1t, 77.

³⁴⁰ Vö. uo. 93.

munkásoknak”, „templomon kívül egyszerűeknek.”³⁴¹ Mindezek utalnak arra, hogy a szociális érdeklődés már a filozófiai tanulmányai idején is fontos szerepet játszott Czinder Jenő életében, sőt valószínűleg itt mélyül el benne, különösen P. Bíró Ferenc révén, aki spirituális, majd előjárója volt.

Bíró Ferenc 1924-ben került Szegedre.³⁴² Az 55 éves P. Bíró³⁴³ ekkor országos hírvéltár volt, *A Szív* újság (1915) és a *Jézus Szíve Népleányok* (1921) alapítója. A magyar nép iránti szeretet, a Jézus Szíve-tisztelet korszerű formája és erős szociális érzék jellemezte. Száműzetésnek induló szegedi szolgálat sok gyümölcselel járt, főleg a filozófiát tanuló fiatal jezsuiták számára, akik valósággal rajongtak Péter Bíróért. A két évvel Czinder Jenő előtt járó Borbély István így emlékezett vissza 1945-ben P. Bíró hatására: „Mint lelkipásztor és lelkiigazgató, buzdításában és hozzánk intézett figyelmeztetéseiben önmagát nyújtotta. Ott is csak a szeretetről és egymás segítéséről, apostolkodásról beszélt. Sokat olvastam azóta már könyvet, tudományos és mély értelmű könyvet is, amelyek a keresztény tanítás szociális jellemvonásait domborítják ki, de senkitől még nem kaptam olyan elevenen, világosan, megcáfolhatatlan magyaros ízzel azt a tanítást, hogy kereszténység és szociális érzés egy, mint azt P. Bírónak, a spirituálisnak előadásában. Hogy mi volt ezeknek az előadásoknak az eredménye, azt természetesen senki felmérni nem tudja. Úgy gondolom, hogy nem tévedek, ha azt mondom, hogy most a katolikus falusi ifjúságot nem KALOT-szervezet tömörítene egységbe, ha akkor P. Bíró előadásai nem hangzanak el.”³⁴⁴ Borbély tehát a KALOT inspirációját Bíróhoz köti. Mint láttuk, ezek a kérdések már korábban is jelen voltak Czinder Jenő életében, de egészen biztos, hogy új lendületet és mélységet kaptak P. Bíró által.

Mócsy Imre így gondol vissza egykori előjárójára: „Neki köszönhetem, hogy életem középpontja a szeretet lett. P. Bírótól azt tanultam meg, hogy ezt a szeretetet hogyan kell igazán gyakorolni. Hogy a szeretet nem csak istenszeretet.”³⁴⁵ Bíró hangsúlyozta, hogy a „szeretet Isten iránt csak a teremtményekben és teremtmények által történik.” A Müller

³⁴¹ Uo. 45., 75.

³⁴² Egy meglehetősen vitatott provinciális döntés után, vö. HALMI, K. – SZÖNYI, SZ., szerk. *Az atya gyöngyszemei, Bíró Ferenc SJ születésének 150. évfordulójára*, Korda, Kecskemét 2019, 194–195.

³⁴³ Vö. PETRUCH, A., *Jézus Szíve apostola, P. Bíró Ferenc SJ emlékezete*, Jézus Szíve Népleányai Társasága, Budapest 1942.

³⁴⁴ HALMI – SZÖNYI, *Az atya gyöngyszemei*, 262.

³⁴⁵ Uo. 204.

Lajostól tanult Jézus Szíve-tisztelet „P. Bíró hatására alakult ki (...) reális, nemcsak az embereket, de az összes teremtményt átölelő szeretetté.”³⁴⁶ Valóban Bíró Jézus Szíve-tiszteletében fontos szerepet játszanak a teremtmények. Nála az engesztelés nem elsősorban önsanyargatást jelent, hanem olyan munkát, amely a teremtményeket eredeti, az Istent szolgáló céljukba állítja. Ugyanezt az értelmezést láthatjuk majd Kerkai lelkigyakorlatos elmélkedéseiben is.³⁴⁷

P. Bíró számára a magyar nép kitüntetett jelentőségű volt. P. Varga László szerint „csodálatos képessége volt a nép megismerésére és minden érdek nélküli tiszta lángolással való szeretetére.”³⁴⁸ Az általa alapított női közösség küldetése is az egyszerű nép evangelizációjára összpontosított. Nevük is „népleányok”. Több mint 20 év múlva Kerkai Jenő a népleányoknak tartott lelkigyakorlatán így beszélt: „Egyetlen egyházi társaság, amely a nép nevét nevébe vette. Mintha P. Bíró előre látta volna azt a korszakot, amelyben a nép lesz a döntő szerep.”³⁴⁹

P. Bíró erős szociális érzület jellemezte, olyannyira, hogy idős korában azt vallotta magáról: ha nem jezsuita lesz, akkor talán szocialista agitátor vált volna belőle.³⁵⁰ Úgy gondolta, a kereszténység mindenekelőtt a szeretet vallása, és a kívülállóknak azt kellene észrevenniük az Eucharisziához járulókon, hogy meg tudják osztani javaikat a rászorulókkal. Ha nyomorúságban élnek az emberek, akkor először kenyeret, illetve kenyérkereseti lehetőséget kell adni nekik: „Adjunk földi kenyeret, és majd jönni fognak az égi kenyérhez. Ha az a kérdés, hogy egy elhanyagolt területen templomot építsenek-e vagy népjóléti intézményt, én az utóbbit választanám”³⁵¹ – írja. P. Bíró nem elégedett meg a karitással, a rászorulóknak nyújtott alkalmi segítségnyújtással, hanem intézményes, sőt rendszerszintű változásokért szállt síkra³⁵², komoly társadalmi reformokat sürgetett. Elszomorította ugyanakkor az a szűklátókörűség, amellyel éppen egyháziak körében

³⁴⁶ Uo.

³⁴⁷ *Lelkigyakorlatos elmélkedések*, 1948. július 8–16., 31–32., 86., 283. Bíró Ferenc Jézus Szíve-tiszteletéről: ld. HALMI-SZÖNYI, *Az atya gyöngyszemei*, 32–34., PETRUCH, *Jézus Szíve apostola*, 201–213.

³⁴⁸ Idézi HALMI-SZÖNYI, *Az atya gyöngyszemei*, 232.

³⁴⁹ *Lelkigyakorlatos elmélkedések*, 1948. július 8–16., 189.

³⁵⁰ Vö. HALMI-SZÖNYI, *Az atya gyöngyszemei* 233., 266.

³⁵¹ Idézi uo. 233.

³⁵² Vö. PETRUCH, *A Jézus Szíve apostola*, 223–229., BALOGH, M., *A „Kisatya”, P. Kerkai Jenő S. J. (1904–1970)*, in *Az idő élén jártak, Kereszténydemokrácia Magyarországon (1944–1949)*, szerk. KOVÁCS K. Z. – ROSDY, P., Barankovics István Alapítvány, Budapest 1996, 44.

találkozott e kérdések terén. Sürgette a keresztény szempontok érvényre jutását a gazdasági életben is. Kezdeményezője volt gazdasági szövetkezeteknek, a falusi gazdasszonyképzésnek is, és a belterjes mezőgazdaságot szorgalmazta.³⁵³

P. Bíróra jellemző volt a teljességre törekvés; ahogy Borbély István fogalmaz: „Az egész életnek, az egész valóságnak átalakítására, Istenhez való emelésére törekedett.”³⁵⁴ Lelki élet, kulturális felemelkedés, anyagi boldogulás, nemzeti érzés és szociális érzékenység – ez mind egységet alkotott nála. „Nála nincs kereszténység és magyarság külön, hanem a kettő mindig egy. Nála nincs katolikus lelkület és szociális érzés, ez a kettő a legszorosabb módon egységbe fonódik. Ő az egész valóságot látja.”³⁵⁵ Mint fogalmazott, „az egész magyar világot Isten előtt tetszőbbé, tisztábbá, keresztényibbé, evangéliumibbá kellene formálni.”³⁵⁶

Hogyan hatott P. Bíró Czinder Jenőre? Kerkai Jenő 1948-as, a P. Bíró által alapított népleányoknak adott lelkigyakorlatos beszédeiben említi, hogy „egyszer P. Bíró a skolasztikusoknak adott lelkigyakorlatot, még évek múlva is arról beszéltek, az egészet filozófiai köntösbe öltöztette, úgy megfogta őket, hogy még évek múlva is visszatértek rá. Az volt egy forradalmat keltő lelkigyakorlat.”³⁵⁷ Ennek a lelkigyakorlatnak a gondolatai maradandóan megragadták Jenőt: „Soha nem felejttem el, milyen világosan megmagyarázta.”³⁵⁸

Az 1948-as lelkigyakorlatos beszédeiben Kerkai Jenő számos alkalommal idézte fel P. Bíró tetteit és gondolatait. Ezekből a példákban is látszik, hogy milyen jól ismerte és mennyire magáévá tette egykori előjárója lelkületét. A jezsuita apostoli élet első meghatározó modellje volt számára. Távlátokat nyitó víziókat kapott P. Bírótól. Mindaz, amit Kerkaiék a KALOT-ban mondtak és tettek, szoros kapcsolatban van P. Bíró gondolkodásával. Jóllehet a fennmaradt Kerkai-írások között nincs olyan érzelemgazdag személyes vallomás, mint más korabeli jezsuita filozófushallgatótól, mint Mócsy Imrétől vagy Borbély Istvántól, Kerkai életútja mégis azt mutatja, hogy nem kisebb hatást gyakorolt rá P. Bíró, mint a többiekre, sőt. Érdeemes még megemlíteni, hogy Kerkai

³⁵³ HALMI–SZÖNYI, *Az atya gyöngyszemei*, 235.

³⁵⁴ Uo. 257.

³⁵⁵ Uo. 256.

³⁵⁶ Uo. 258.

³⁵⁷ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 133.

³⁵⁸ Uo. 75.

György szerint amikor a KALOT elindult, és egyre sikeresebb lett, de nőtt is az ellenállás körülötte, akkor „magában a renden belül is naivnak találták Jenő elképzeléseit az egyetlen P. Bíró kivül.”³⁵⁹ A jelek szerint az öreg mester 1938-as haláláig támogatója volt tanítványának.³⁶⁰

5. 1. 5. Bevezetés a szociális apostolságba

1928 őszétől 1931 nyaráig Czinder Jenő Kalocsán volt magiszter. A jezsuita képzés e gyakorlati éveit a Kalocsai Érseki Főgimnázium Szent István Kollégiumában³⁶¹ töltötte mint nevelő, a III. szakasz prefektusaként.³⁶² A gimnázium VI., VII. és VIII. osztályos diákjai voltak rábízva.³⁶³ Czinder Jenőnek sikerült megfogni a fiúkat. Kollégiumi nevelőként – ahogy Nagy Töhötöm fogalmaz – a magiszter „saját bőrén, baklövésin és tapasztalatlanságán keresztül megtanul olyasvalamit, amelyet egyetlen főiskolán és egyetemen sem tanítanak, a gyakorlati pedagógiát.”³⁶⁴ A jezsuita nevelés fontos eleme a színjátszás. A gimnáziumi évkönyvek szerint Czinder Jenő három alkalommal is rendezett színdarabokat, amelyeket az iskolai ünnepek keretében mutattak be a diákok. Bangha Béla SJ Fáy Dávid jezsuita misszionáriusról írt művét is bemutatták³⁶⁵, ami azért érdekes számunkra, mert e színdarab révén is kapcsolatba kerülhetett a dél-amerikai jezsuita redukciók történetével, ahol a jezsuiták rendkívül kreatív módon valósították meg misszióikat az őslakosok védelmére. Ez egy konkrét jezsuita történelmi

³⁵⁹ *Kerkai György emlékezései Kerkai Jenőről*, JTMRL IV. 68. 1. cs., Nr.1., 27.

³⁶⁰ Érdemes megemlíteni, hogy P. Bíró Kerkai Jenő rajongott magyartanára, Marton Boldizsár életében is fontos szerepet játszott. Nagyszombatban VI–VII. osztályos gimnazista korában nagy hatást gyakorolt rá a még fiatal pap P. Bíró, aki a kongregáció prézeseként „csupa lélek, csupa tűz” volt. Különösen a Magyarok Nagyasszonyáról szóló beszédei és egy róla írt színdarabja hatottak rá, vö. MARTON, M., *Szépszeretet, Marton Marcell karmelita atya önéletrajzi írása*, Nyolc Boldogság Katolikus Közösség – Magyar Sarutlan Karmelita Rendtartomány, Homokkomárom 2008, 111.

³⁶¹ Vö. BALOGH, M., *Kerkai Jenő, A Kisatya*, in *Rubicon* 27 (2016/2), 48–49. LAKATOS, A., *Jezsuita oktatás-nevelés Kalocsán*, in *Múlt és Jövő, A magyar jezsuiták száz éve (1909–2009) és ami abból következik*, szerk. MOLNÁR, A. – SZILÁGYI, CS., METEM, Budapest 2010., *Kalocsai Jézus Társasági Érseki Gimnázium értesítője, 1928–1931*.

³⁶² Vö. *Catalogus Provinciae Hungariae Societatis Jesu*, 1929, 1930, 1931.

³⁶³ Feladata volt a diákok ébresztése, tanulmányaik felügyelete, szabadidejük irányítása. Nagy Töhötöm – aki 1931-ben Czinder Jenőtől vette át a csoport vezetését – így foglalja össze a magiszter feladatait: „Tárgyal a szülőkkel, bünteti a gyerekeket; tanítja az összes lehető tantárgyat minden különösebb fölkészültség nélkül; óriásokat téved, melléfog; egész osztályok a fejére nőnek, vagy ő győzi le a fiúkat úgy, hogy nincs az az öreg páter, aki különb fegyelmet tartana.” NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek, 2021*, 76. Kerkai 1948-as lelkigyakorlatos beszédeiben maga is megemlíti néhány nevelői élményét a magiszteri időből, ld. *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 16., 173–174.

³⁶⁴ NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek, 2021*, 76.

³⁶⁵ Vö. *A Kalocsai Jézus-Társasági Érseki Főgimnázium Értesítője az 1928–29. évről*, 30, 32, *Kalocsai Jézus-Társasági Érseki Főgimnázium Értesítője az 1929–30. tanévben*, Kalocsa 1930, 25.

modell volt valami olyasmire, amiről már ekkor álmodozott a magyar agrárnépességgel összefüggésben.

Czinder Jenő Kalocsán került mélyebb kapcsolatba P. Csávossy Elemérrel. Balogh Margit a fiatal jezsuita szellemi mentorának nevezi³⁶⁶ a bárói származású, szociálisan igen érzékeny korábbi (1924–1927) tartományfőnököt. Csávossy a kalocsai kollégium vezetőjeként Czinder Jenő közvetlen előljárója volt az apostoli munkában, így a tevékenységét közlelről kísérte és irányította.

Nagy Töhötöm szerint a magiszternek a rutinfeladatai mellett „akkora mozgási szabadsága van, mint sohasem volt, és soha nem is lesz a rendben.”³⁶⁷ Czinder Jenő számos olyan dologgal foglalkozott, ami nem tartozott a szigorúan vett munkakörébe, és amiben már ekkor világosan megmutatkoztak hivatásának sajátos vonásai. Az egyik ilyen az emberi nyomorúság iránti érzékenység. Látható volt ez a rendi közösségen belül, amikor naponta olvasott fel a 90 éves teljesen vak Tóth Mike atyának³⁶⁸, vagy amikor a kollégistákkal a környék szegényeit látogatta.

Szociális érdeklődése elméleti szinten is megjelenik már ekkor. Egyik növendéke, Kis György – aki később katolikus pap, a keresztény-zsidó párbeszéd szorgalmazója lett – így emlékezik vissza: „Hangyaszorgalommal készült jövő hivatására. Tanulóóráink alatt katedráján ülve a *Schönere Zukunft* folyóiratot böngészte. Jegyzeteket készített.”³⁶⁹

Az 1927-ben elhunyt Prohászka Ottokár püspök a korabeli magyar egyház kimagasló egyénisége volt, akire még Szegeden P. Bíró különösen felhívta növendékei figyelmét.³⁷⁰ Ez bizonyára ösztönözte Czinder Jenőt is, hogy komolyabban foglalkozzon Prohászka munkásságával. A fiatal jezsuitát megragadta a székesfehérvári püspök személye és

³⁶⁶ Vö. BALOGH, M., *A „Kisatya”*, 44.

³⁶⁷ NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek, 2021*, 76.

³⁶⁸ Vö. uo. 130.

³⁶⁹ Idézi TÓTH, *KALOT Képeskönyv*, 156.

³⁷⁰ Borbély István így emlékezik vissza Bíró egyik buzdítására: „Tudja, kedves testvérem, ha maga egyszer igazán meg akarja ismerni az életet, keressen alkalmat arra, hogy hosszabban elbeszélgessen Prohászka püspökkel. Tegyen fel neki kérdéseket bizonyos problémákra nézve, akkor majd látni fogja, hogy ez a püspök nemcsak elhamarkodásból, nem hivalkodásból emlegeti oly sokszor beszélgetéseiben az intuíciót. Nekünk, közönséges kis embereknek nincsenek intuícióink, de ő ilyenekkel látja a világot, ezért tud a mélybe tekinteni. Amikor az ember ott van benne, csodálatos összefüggéseket pillant meg, melyek révén az apostoli tevékenység jóval könnyebb lesz, az emberszívek nyitott könyvként állnak majd előttünk. Keressen alkalmat arra, hogy a nagy püspökkel találkozzék, és beszélgessen vele!” HALMI-SZÖNYI, *Az atya gyöngyszemei*, 260.

tanítása, két röpiratot is szentelt neki. Az elsőben mint olyan apostolt mutatja be, akinek huszonöt éves kora óta „gondolat- és érzésvilágának középpontjában áll a szociális kérdés”³⁷¹, aki szerény életmódjával és mindenki előtt nyitott püspöki palotájával a szegények elkötelezett támogatója volt, és a saját birtokán megkezdte a földosztást. A Prohászka irányelveiről szóló röpirat pedig arról tanúskodik, hogy Czinder Jenő alaposan áttanulmányozta példaképének írásait.³⁷² Czinder Jenő Prohászka gondolkodásából kiemeli a világ nagyrészét uraló kapitalista rendszer megváltoztatásának határozott szándékát. A székesfehérvári püspök konkrét megoldási javaslatai közül pedig hangsúlyozza a keresztény, nemzeti alapú érdekképviselő, a szövetkezeti mozgalom, az önálló kisipar támogatását, a munkások gyakorlati kereszténységéért tett erőfeszítések szükségességét. Aláhúzza, hogy nemcsak a lelkükkel kell törődni, hanem a „munkástömegek gazdasági érdekeit föl kell karolni azzal a radikalizmussal, amellyel a szociáldemokrácia karolta föl” – idézi példaképét.³⁷³

A röpiratokban általában a nagyvárosi munkásság problematikája hangsúlyos, de megjelenik bennük a vidék is. „A falu népét is fel kell támasztanunk, nem mondom a halálból, de a haldoklásból; feltámasztani az önzés és a nemtörődés sirkövei alól.” „Ez a föld a dolgozó, termelő népé legyen, s úgy legyen felosztva, hogy minél több, szabad munkáscsalád élhessen rajta.”³⁷⁴ Ezekben a mondatokban sűrítve jelen van mindaz, amit Kerkaiék évek múlva a KALOT által megvalósítani igyekeztek.

³⁷¹ Prohászka, (Szociális apostolok 4), Árpád R.T., Kalocsa 1931, OSZK Kt. *Nagy Tőhötöm irathagyatéka*, 216 082 0, 9. Prohászka szociális gondolatairól: PROHÁSZKA, O., *Kultúra és terror, A társadalmi kérdés*, (Prohászka Ottokár Összegyűjtött Munkái/11), SZIT, Budapest 1927, GERGELY, J., *Prohászka Ottokár, A „napbaöltözött ember”*, Gondolat, Budapest 1994, SZABÓ, F., *Prohászka, a szociális apostol, Halálának 70. évfordulójára emlékezve*, in *Vigilia* 62 (1997/10), 735–41., SZABÓ, F., *Prohászka Ottokár és a keresztényszocializmus*, in *Prohászka Tanulmányok, 2012–2015*, szerk. MÓZESSY, G., *A Székesfehérvári Egyházmegye Prohászka-konferenciáinak előadásai*, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár 2015, 189–198., BALOGH, M., *Örökbérlet vagy verkli?*, *Prohászka Ottokár örökbérlet javaslata*, in *Prohászka ébresztése II. Az 1997. november 10-én Székesfehérváron megtartott Prohászka-konferencia anyaga*, szerk. SZABÓ, F., Prohászka Püspök Alapítvány – Távlatok, Budapest 1998, 110–126.

³⁷² *Irányelvek* (Szociális apostolok 5), Árpád R.T., Kalocsa 1931, JTMRL IV. 68, 8. cs. Az írás 55 idézetet hoz Prohászka 13 művéből, legtöbbet a *Kultúra és terrorból* (16), amely a székesfehérvári püspök szociális kérdésekkel kapcsolatos írásait gyűjtötte össze, valamint az *Iránytű* (15) című műből. Idézi a székesfehérvári püspök drámai szavait a munkásság és parasztság nyomoráról, ugyanakkor megnevezi a bajok okát is, ami nem más, mint az önzés, az „öncélú kapitalizmus”, „a téves gazdasági szisztémák”. A probléma rendszerszintű, amelynek végső oka „a társadalom aposztáziája a kereszténységtől minden téren: az állam, a család, a közélet és a gazdaság terén” – idézi mesterét. Uo. 11.

³⁷³ Uo.

³⁷⁴ Uo.

A Czinder Jenő röpirataiban idézett proházskai gondolatokon túl érdemes még elidőzni a püspök gondolkörének tágabb dimenzióin is, mert számos olyan vonatkozást találhatunk, amelyek Kerkai Jenő későbbi tevékenységében is visszaköszönnek. A teljesség igénye nélkül kiemelünk néhányat. Mivel Proházka Ottokár a társadalmi bajok forrásaként a keresztény tömegek hitehagyását látja, a megoldást is az ellenkező irányú folyamatban találja: a társadalom minden rétegének és kapcsolatainak, valamint a gazdasági élet szereplőinek kereszténnyé válásában.³⁷⁵ Mindezt viszontlátjuk Kerkaiék azon törekvésében, hogy a KALOT az emberi élet minden dimenzióját igyekezett megragadni és evangelizálni.

Proházka Ottokár hangsúlyozza a kereszténység szociális dimenziójának fontosságát. A székesfehérvári püspök szerint a tömegek elvallástalanodásában a nyomornak is jelentős szerepe van, hiszen a modern iparvárosok szegénységében élő lakóinak nem marad sem ereje, sem ideje Isten dolgaival foglalkozni, mert a „lelket leköti az élet borzalmas küzdelme.”³⁷⁶ Ebben a helyzetben az egyháznak először a létért való küzdelemben kell alkalmaznia a keresztény elveket, azaz a kenyér nyelvét kell beszélni. Enélkül hiába szólnának Isten szeretetéről, az érthetetlen lesz a nyomorban élők számára. Ezek az emberek elidegenedtek a templomtól, ezért a székesfehérvári püspök szerint lelki gondozásukat sem lehet a hagyományos módon (iskola és templom) folytatni. „Azé a jövő, ki az emberekhez értő, érthető nyelven szól; az emberiség pedig most egy nyelvet ért csak, egy nyelvet, mely egy szót hajtogat, s százszorosan körülír – ez a szó: érdekeink! Ezeket kezdjük, mert rajtuk mutatkozik az Istentől és hittől elfordult emberiség átka; ezeket kezdjük, de már e kezdetet is rögtön keresztény alapokra fektetjük. Mert a szociális bajok gyökerei a kereszténységet vesztett emberiségből sarjadnak. A szociális kérdést csak úgy oldhatjuk meg, ha a vezérlő köröket éppúgy, mint a tömegeket theoretikus és praktikus keresztényekké tesszük” – fogalmaz.³⁷⁷ Ahogy Isten a szeretet kötelékeivel vonzza az embert, hasonlóképpen kell az egyháznak is a szenvedő ember mellé állnia, és alapvető anyagi érdekeit felkarolnia, csak ebből fogják tudni megérteni

³⁷⁵ Vö. PROHÁSZKA, *Kultúra és terror*, 245–249., GERGELY, J., *Proházka Ottokár, A „napbaöltözött ember”*, 183–203.

³⁷⁶ *Kultúra és terror* 45, „Mit törődik a kegyetlen robotban dolgozó családapa a lelki élet követelményével. Hogyan vegye a 10–12 órán át munkába fogott férfi az időt, hogy lelkét keresse. Nincs egy napja, de még egy órája sem, hogy lelki üdvösségére gondoljon.” Uo. 321.

³⁷⁷ Uo. 65., vö. még 313.

az elnyomottak, hogy szeretik őket. „Kezdjük a földin, hogy végezzük a mennyein, kezdjük az anyagin és érzékin, hogy végezzük a szellemin!”³⁷⁸ A KALOT sikerének egyik titka épp az volt, hogy célul tűzte ki a parasztság evilági boldogulását is.

Prohászka Ottokár elismerte a szociáldemokrácia érdemeit, például amit a munkások életkörülményei javítása érdekében tett, ugyanakkor élesen kritizálta a mozgalom vallásellenességét.³⁷⁹ Czinder Jenő retorikája hasonló.³⁸⁰ Prohászka Ottokár gyakran hangsúlyozta a fejlődés szükségességét, hogy az egyháznak is haladnia kell a korrallal. Nem volt ellenséges az újjal szemben, és nem nézett romantikus nosztalgiával a múltra. Evangéliumi elveken alapuló kritikával tekintett a valóságra. Az első világháború után írja: „Vajon sirassuk-e a militarizmus és a korrupt parlamentarizmus letörését? (...) Örülünk, hogy mindez letört. Istenem, bár letört volna igazán végleg! A múltért tehát nem lelkesedhetünk, s nem vállalhatjuk, hogy az utolsó századok kultúrája keresztény lett volna.”³⁸¹ Kerkai Jenő hasonló módon értékelte a történelmet. Nem véletlenül idézi egyik röpirata fejlécében Faulhaber bíborost: „Ami időszerű, az az Isten akarata”³⁸², és ő is kritikusan tekintett vissza a nagy világégés előtti érára, vagyis a Horthy-korszakra.³⁸³

A Prohászka írásaiban előforduló gyakorlati javaslatok, mint a munkások kulturális felemelése és önnevelésük támogatása³⁸⁴, a parasztegyletek szervezése³⁸⁵, a gazdálkodási kultúra fejlesztése és a munkásélet színvonalának emeléséért való elszánt küzdelem, amely a „felháborodás szélvészét” a vitorlákba fogja és jó irányba tereli³⁸⁶ – mind visszhangra találtak a KALOT szervezésekor és retorikájában.

Gergely Jenő szerint Prohászka „megelőzte a korát, nemcsak ami a részkérdéseket illeti, hanem a koncepció lényegét illetően: a kapitalista rendszer felváltását sürgette a

³⁷⁸ Uo. 73. Nem nehéz felfedezni e gondolatok lecsapódását a KALOT vezetőinél. Nagy Töhötöm például így ír, amikor a mozgalom alap gondolatait tárgyalja: „A tömegekhez pedig ma már nem a szeretet útján tudunk eljutni, mert a fülük eldurvult a sok megcsalás és kifosztás miatt, nem alamizsnát és vigasztalást várnak, hanem jogokat. Aki megadja nekik a jogot a különb élethez, annak fognak hinni, annak az Istenét fogják imádni. Adjuk meg mi, az egyház, és újra hinni fognak nekünk. Ma az apostolkodás igaz útja, amely nem foltozgatni akar, és nem tiszta lelkeket még fényesebbre dörzsölni, a szociális igazság és szociális tömegszervezés útja.” NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, 123.

³⁷⁹ Vö. *Kultúra és terror*, 273–274., 261., 242–243.

³⁸⁰ Vö. Kerkai Jenő nagy szegedi beszéde 1938 májusában: *Szegedi Új Nemzedék* 1938. május 5.

³⁸¹ Idézi GERGELY, *Prohászka Ottokár, A „napbaöltözött ember”*, 173.

³⁸² *Svájc megmentője*, (Szociális apostolok 3), Árpád R.T. Kalocsa 1931, JTMRL IV. 68, 8, 1.

³⁸³ Vö. „*Mi van a KALOT pöre mögött?...*”, KALOT, Budapest 1945, 11–12.

³⁸⁴ Vö. *Kultúra és terror*, 312–317.

³⁸⁵ Vö. uo. 72–74.

³⁸⁶ Vö. uo. 242–243.

keresztény társadalmi-gazdasági rendszerrel, mégpedig rendszerváltás formájában. Ezzel túllépett XIII. Leó pápa reformjavaslatain. Mégpedig XI. Piusz 1931. május 15-i *Quadragesimo anno* kezdetű szociális enciklikájának szellemében. Az egyházfő is rendszerváltozást sürgetett, mégpedig egy korporációs hivatásrendi társadalmi-gazdasági formáció megalkotását”.³⁸⁷ Nem túlzás állítani, hogy Czinder Jenő Prohászka nevelkedve mélyítette el az egyház társadalmi tanítását és, méltán mondhatjuk Szabó Ferencsel, hogy „Prohászka tanítványa” volt.³⁸⁸

Czinder Jenő szellemi formálódásáról szólva meg kell említenünk még Széchenyi István személyét. Az ifjú jezsuita kalocsai tanítványa, később munkatársa, Vida István évtizedek múlva így emlékezik vissza ezekre az évekre: „Ma visszagondolva úgy látom, hogy már sok tekintetben tudta, mit akar később megvalósítani. A magyar glóbuszon Széchenyi, Zichy Nándor és Prohászka útmutatásaihoz akart igazodni, alkalmazva őket századunk adottságaira.”³⁸⁹ Egyik, a legnagyobb magyartól inspirált gondolata a kiművelt emberfők és az oktatás fontossága. Ugrin József így ragadja meg a KALOT népnevelő inspirációját: „Széchenyit követtük, amikor azt hangoztattuk a legényeknek, hogy TANULJ!”³⁹⁰ Széchenyi az organikus fejlődés, és nem a forradalmi változások híve volt.³⁹¹ Kerkaiék, jóllehet hangvételben olykor eléggé radikálisak voltak, eljárás módjukban maguk is a fokozatos fejlődés útját járták. Varga József jól foglalja össze: „A fiatal jezsuita »reformátor« rendkívül józan és megfontolt stratégiát dolgozott ki a magyar agrárlakosság problémáinak megoldására. Kerkai nem tervezett sem nyílt támadást az államhatalom ellen, sem forradalom kirobbantását előidéző feszültséget, mert sem az

³⁸⁷ GERGELY, *Prohászka Ottokár, A „napbaöltözött ember”*, 222.

³⁸⁸ Vö. SZABÓ, F., *Három szociális apostol: Prohászka Ottokár – Kerkai Jenő – Apor Vilmos*, in *Távlatok* 82 (2008/4), 44–54.

³⁸⁹ VIDA, I., *Kerkai Jenő útjai*, in *Katolikus Szemle* 32 (1980/4), 311.

³⁹⁰ Idézi BALOGH, M., *Egy bokréta vattacukor... Beszélgetés Ugrin Józseffel*, in *Mozgó Világ* 12 (1986/5), 92.

³⁹¹ Varga József feltételezi, hogy Kerkai Szekfű Gyula *Három nemzedék* című műve alapján értékelhette Széchenyi munkásságát. Varga összefoglalója szerint „Széchenyi elsőrendű célja nem a politikai és gazdasági viszonyok, nem az alkotmány megváltoztatása volt (...), hanem a magyarság szellemi és morális világának mélyreható megváltoztatása. Széchenyi reformtervei minden magyar ember szellemi, kulturális és politikai képességeinek javítására irányultak. Az volt a meggyőződése, hogy az egyes személyek alkotta néplélek és nemzeti szellem megnemesedése csak ezen az úton érhető el. Széchenyi ideálja a »kiművelt emberfő« volt, amely nemcsak sokoldalúan képzett értelemmel, hanem etikai-morális alapon formált és alakított emberi tartással is rendelkezik. Széchenyi véleménye szerint tartós és átfogó reform csak ezen az alapon épülhet.” VARGA, J., *KALOT, A huszadik század legjelentősebb katolikus agrárfiújsági mozgalomának keletkezése, teljesítménye, felszámolása, 1935–1946.*, in *Távlatok* 2 (1992/3), 347.

egyik, sem a másik az akkori körülmények között nem ígért tartós eredményeket.”³⁹² Kerkaiék tehát sok tekintetben a legnagyobb magyar nyomdokaiban jártak.

Czinder Jenő 1931 nyarán kezdte meg négyéves teológiai tanulmányait Innsbruckban, a jezsuiták teológiai fakultásán, melynek korabeli presztízsét mutatja az 1931-ben megjelenő *Katolikus Lexikon* „világnevezetességű” jelzője.³⁹³ Ekkoriban a magyar rendtartományból 10–15 fiatal is tanult az alpesi városban.³⁹⁴ A jezsuiták szemináriuma, a Collegium Maximum mellett állt az egyházmegyes papokat képző nemzetközi szeminárium, a Canisianum. Mindkét intézményt a jezsuiták vezették. Mind intellektuális, mind kapcsolati szempontból kimagasló lehetőségekkel rendelkező tanulmányi központ volt Innsbruck³⁹⁵, Czinder Jenő pedig jól tudott élni mindkét vonatkozással. Egyrészt tovább folytatta szociális tanulmányait. Az 1931-ben megjelent *Quadragesimo anno* enciklika „csak fokozta a szociális kérdés iránti érdeklődését. Annál is inkább, mert P. Nell-Breuning szociálfilozófus, a frankfurti teológia jezsuita professzora, az enciklika főmunkatársa, időnként előadásokat tartott Innsbruckban” – fogalmazott későbbi munkatársa, Takáts Ágoston.³⁹⁶

Ebben az időben a német jezsuiták szociológiai iskolája igen jelentős hatást gyakorolt az egyetemes egyház társadalmi tanítására. A *Stimmen aus Maria Laach* folyóirat körül kialakuló szellemi műhely meghatározó alakja volt P. Henrich Pesch (1854–1926), majd tanítványai, P. Oswald von Nell-Breuning (1890–1991) és P. Gustav Grundlach (1892–1963), akik valóban „döntő szerepet vállaltak a *Rerum novarum* kiadásának 40. évfordulójára készült, *Quadragesimo anno* kezdetű enciklika elkészítésében.”³⁹⁷ Hármójuk tanítása később meghatározó szerepet játszott a második világháború után a nyugat-német szociális piacgazdaság megteremtésében is, mert „kifejezetten a jezsuita iskola tanítására épülő gazdasági és politikai struktúrák jöttek létre, a kereszténydemokrata és keresztényszociális pártok vezetésével” – fogalmaz Botos

³⁹² Uo. 348.

³⁹³ BANGHA, B., *Katolikus Lexikon, II. Kötet*, Magyar Kultúra, Budapest 1931, 363.

³⁹⁴ Vö. *Catalogus Provinciae Hungariae Societatis Jesu*, 1931 és 1935 között.

³⁹⁵ A korabeli professzorok között olyan nevek voltak, mint a liturgikus P. Joseph Jungmann vagy P. Hugo Rahner.

³⁹⁶ TAKÁTS, Á., *Kerkai Jenő*, in *Studia Religiosa, Tanulmányok András Imre 70. születésnapjára*, szerk. MÁTÉ-TÓTH, A. – JAHN, M., Bába, Szeged 1998, 164.

³⁹⁷ BOTOS, M., *Egy modern jezsuita politikai gazdaságtan kialakulása, XIX. századi jezsuiták hatása az egyház társadalmi tanítására*, in *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*, szerk. SZILÁGYI, CS., PKE-BTK, Piliscsaba 2006, 594–595.

Máté.³⁹⁸ Egy ilyen szellemi műhellyel került tehát élő kapcsolatba Czinder Jenő a teológiai képzése idején.

Tanulmányi eredményeiről nincs közvetlen adatunk, de arra lehet következtetni, hogy kiváló lehetett. P. Hevenesí János visszaemlékezései szerint idős korában Pannonhalmán soha „nem ejtett szót, pl. tanulmányai sikeréről. (Egy korabeli *Canisius*-blatt tréfás képén látható: ő úgy vizsgálzik, mint amikor valaki átrepül a gáton, míg társai keservesen kapaszkodnak át...)”³⁹⁹ Egy állambiztonsági összefoglaló jelentésben pedig azt olvassuk, hogy „rendi tanulmányai során feltűnően tehetségesnek bizonyult, ezért előjárói teológiai tanárnak emelték ki.”⁴⁰⁰

Az innsbrucki képzés kapcsolati szempontból is sokat jelentett, nemcsak a kortársakkal, de a korábban végzettekkel is. A *Canisianum* növendéke volt például Apor Vilmos és Bánnás László; a két püspökkel később Kerkai nagyon jó viszonyban alakított ki, amit részben a közös *alma mater* magyaráz, még ha nem egy időben tanultak is az alpesi városban. A különböző országokból érkező több száz⁴⁰¹ papságra készülő fiatallal való találkozás tágította Czinder Jenő látókörét a szociális kérdések terén is. Tudatosan kérdezgette társait országuk társadalmi helyzetéről, a területen dolgozó jezsuiták munkáiról és eredményeiről.⁴⁰² Ekkor ismert meg olyan nem jezsuita kezdeményezéseket is, mint a belga JOC (*Jenesse Ouvrière Chrétienne*), amelynek alapítójával, Cardijn abbéval Bécsben találkozott és beszélgetett.⁴⁰³ E találkozás hatására „döntött úgy, hogy ha hazájában elindíthatja parasztmozgalmát, azt nem köti egy nemzetközi szervezethez sem.”⁴⁰⁴ Nagy Töhötöm szerint ahhoz képest, amiről ők álmodoztak, az „abbé programja

³⁹⁸ Uo. 595. erről még Vö. BALOGH, R., L., *A modern kereszténydemokrácia születése: Kerkai Jenő és a KALOT*, <https://ringmagazin.hu/2014/11/26/a-modern-keresztenydemokracia-szueletese-kerkai-jen-es-a-kalot/> (a kutatás ideje: 2023. február 6.), KEMÉNY, G., *Etika és közgazdaságtan Oswald von Nell-Breuning SJ Gazdaság és társadalom c. munkájában*, in *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*, SZILÁGYI, Cs., szerk. PPKE-BTK, Piliscsaba 2006. 597–607., KEMÉNY, G., *Katolikus közgazdasági gondolkodás a XX. század első felében, különös tekintettel Oswald von Nell-Breuning SJ gondolataira*, doktori tézis, PPKE BTK, Budapest 2010.

³⁹⁹ P. Hevenesí János SJ: *P. Kerkai Jenő SJ lelkiisége*, magyarázattal ellátva publikálva: KORONKAI, Z., *Hevenesí János atya Kerkai Jenőről*,

jezsuita.blog.hu/2022/11/07/hevenes_i_janos_atya_kerkai_jenorol (a kutatás ideje: 2023. február 6.).

⁴⁰⁰ 1961. október 25. jelentés, ÁBTL 3.1.5. O–18891/3 Szerzetesrendek ffi, 176.

⁴⁰¹ Az épp ezekben az években megjelenő *Jesuiten*-lexikon szerint 428 seminarista és 68 jezsuita tanult ekkoriban Innsbruckban, vö. KOCH, L., *Jesuiten*-lexikon, *Die Gesellschaft Jesu eints und jetzt*, Bonifacius, Paderborn 1934, 878.

⁴⁰² Vö. NAGY, *Jesuiták és szabadkőművesek*, 2021, 132.

⁴⁰³ Vö. uo.

⁴⁰⁴ BALOGH, A „*Kisatya*”, 45.

sokkal szűkebb terjedelmű volt, és inkább a klasszikus egyházi szellemben és eszközök fölhasználásával dolgozott.⁴⁰⁵ Ők viszont a fiatalokat megcélzó, harcosabb eljárásmodot terveztek. Valószínűleg Cardijn abbéhoz köthető a vezetőképzés, az elitnevelés fontosságának felismerése is.⁴⁰⁶

Innsbruckban ismerhette meg Czinder Jenő a dán és francia népfőiskolák világát is⁴⁰⁷, amelyek majd modellként szolgálnak a KALOT népfőiskoláinak.⁴⁰⁸ Évtizedekkel később „prófétalelkű protestáns Grundtvig püspök”-ként emlegeti⁴⁰⁹ a dán népfőiskolák atyját, Nikolaj Frederik Severin Grundtvigot (1783–1872). A felvidéki növendéktársai révén pedig inspiráló tapasztalatokat szerezhetett a Szlovenszói Katolikus Ifjúsági Egyesületről (SZKIE) is. Különösen is nagy hatást gyakorolt rá egy, a SZKIE-nagygyűléseket bemutató fényképes beszámoló, amelyet a szervezet egyik vezetője, Kovács Gyula káplán tartott.⁴¹⁰

Ebben az időben jelennek meg Czinder Jenő első folyóiratcikkei⁴¹¹, melyekben Berlin nagy szociális apostola, Carl Sonnenschein (1876–1929)⁴¹², a francia egyetemi tanár és

⁴⁰⁵ NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, 132.

⁴⁰⁶ Kerkai 1948-ban így emlékezett vissza Cardijn egy bécsi konferenciabeszédére: „Rossz németiséggel beszélt, de mindenki két szót folyton értett: a tömeg, a nép, és az elit. Ezt fejtegette, hogy a tömeg elit nélkül mennyire semmire nem megy, és az elit, ha nem kovász, mennyire gettóba jut és megsemmisül. Ez Jézus örök eszméje: a nép számára elitet nevelni. Akár munkásmozgalomban, akár faluban dolgozunk, elitet nevelni, amely a tömegért él, amely fel tudja áldozni magát. Ez a kovász szerepe.” *Lelki gyakorlatos elmékedések*, 1948, 197–198.

⁴⁰⁷ Vö. BALOGH, A „*Kisatya*”, 45.

⁴⁰⁸ 1940-ben Kerkai Jenő így írt Serédi bíborosnak: „A népfőiskola gondolata nem új gondolat. Nem mi találtuk ki, és nem is mi valósítjuk meg először. Az északi államokban, Dániában, Finnországban számtalan ilyen intézmény működik, Ennek köszönhető mindkét állam páratlanul magas színvonalú földművelése, a nép legalsó rétegeinek is általános gazdasági ereje, valamint társadalmi és kulturális fölemelkedése.” Idézi ROSDY, P., *A KALOT iratanyaga*, in *Vigília* 47 (1982/4), 302. Egy másik Kerkai-levélrészlet: „A népfőiskolai nevelő munka jelentőséget különösen Dánia és Finnország példájának nyomán nálunk először a protestáns körök kezdték hangsúlyozni, észre vévén, hogy az élet legdőntőbb jelentőségű kérdéseit sem a gyermekkorban, sem a meglelt férfikorban nem lehet oly hathatósan beírni a lelkekbe, mint az ún. »felnőttek iskolájában«, a házasság előtti ifjúságot nevelő népfőiskolákon.” Uo. 203.

⁴⁰⁹ *Maradj meg, magyar!* című tanulmányban Dániát állítva példaképpül, vö. ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 153.

⁴¹⁰ Vö. BALOGH, A „*Kisatya*”, 45.

⁴¹¹ *Berlin hőse, Carl Sonnenschein (1876–1929)*, in *Új Élet* 6–7 (1932/6–7), 244–247. *Ketteler jelentősége*, in *Korunk Szava* 9 (1932/3), 5–6. *A Sorbonne tanára, Ozanam, Frédéric (1813–1853)*, in *Új Élet* 24 (1934/2), 87–90.

⁴¹² Sonnenscheinről írja, hogy szerinte „nemcsak a hitehagyásért kell ostromozni a szocializmust, hanem ismerjük el azt is, hogy »a szakszervezetekben meglehetősen gyakran ég a keresztény felebarátiszeretet komoly tüze (...) – de igenis verjük saját bűnös mellünk, mert nem tiszteltük Krisztus arcát embertársainkban! (...) A nagyvárosi nyomorba temetve, a világáros erkölcsi sivatagában, a pogány Babylon örvényében; mindennek mélyén Krisztus jön feléd (...) Nincs sok értelme Sz. Pál és Sz.

szociális aktivista Frédéric Ozanan (1813–1853), „aki a szeretet erejével akarta győzelemre vinni az igazságosságot”, valamint Wilhelm Emmanuel von Ketteler (1811–1877) mainzi püspök, a keresztényszocializmus egyik elindítója életét és gondolatait ismerteti a hazai közönség számára.

Czinder Jenőt 1934. július 26-án szentelte pappá Innsbruckban Sigismund Waitz püspök, Innsbruck-Feldkirch apostoli adminisztrátora.⁴¹³ A szentelés hangulatát bizonyosan befolyásolta, hogy előző nap, 1934. július 25-én Engelbert Dollfuß osztrák kancellár Bécsben merénylet áldozata lett. A gyilkosságot osztrák nemzetiszocialisták követték el. Talán az élmény sokkja és az, hogy Czinder Jenő közlelről figyelhette meg 1933–1934-ben a németországi és ausztriai szélsőjobboldal előretörését, eredményezte, hogy 1935 őszén a KALOT szegedi elindításakor a náciveszély már erősen ott szerepelt a horizontján.⁴¹⁴

Czinder Jenő újmiséjére a zalaegerszegi plébániatemplomban került sor július 29-én, kézvezetője rokona Gratzl Gyula magyarkeszi plébános volt, a beszédet Pehm József mondta. A *Zalamegyei Újság* beszámolója szerint az apátplébános nagy „melegséggel szólt a jezsuita rendről és utalt arra, hogy a Jézus Társaság 400 éves jubileumának legszebb megünneplése ez a jezsuita újmise.”⁴¹⁵ Czinder Jenő az újmisézés szentképeire „Instaurare omnia in Christo”,⁴¹⁶ azaz „helyreállítani mindent Krisztusban” (Ef 1,10) papi jelmondatát íratta.

Az utolsó innsbrucki tanévben (1934–1935) barátja, Nagy Töhötöm is megérkezett, itt kezdte el a teológiai tanulmányait. Közben ő is elmélyült a szociális kérdésekben, és „igyekezett minél több és szorosabb kapcsolatot kötni a különböző nemzetiségű,

Ágoston tanításából bizonyítani, hogy a mi szociális megoldásunk sokkalta jobb, mint ellenfeleinké. Élő bizonyosságoknak kell a város aszfaltján megjeleníteni! Az emberek után kell mennünk!» *Berlin hőse, Carl Sonnenschein (1876–1929)*, 245. „Az egészségnek és kereszténységnek lehelete megakad a nyomortanyákon. Minden természetfeletti és kegyelmi élet feltételezi a természetes emberi életet. Ezért kell újra összekötni a vallást a gazdasági élettel. Akarsz békés, boldog népet látni, akire az Isten áldása hull és aki a hazai rögöt hűséges munkával műveli? Akkor részesítsd őt a jogokban és a javakban, amelyeknek birtoklását Isten az összes emberekre bízta.” Uo. 246. Ezekben a gondolatokban is tükröződik, ami később jellemezni fogja Kerkai Jenőt: egyrészt a Krisztus-központú gondolkodás, ami szociális apostolságának motorja volt, másrészt a törekvés, hogy a szegényeket jogokban és javakban részesítsék. A KALOT-ban nem a város, hanem a falu útjaira lépve adtak bizonyosságot arról, hogy a kereszténység a szegények földi boldogulásával is törődik.

⁴¹³ Ld. Papszentelési oklevél: JTMRL IV. 68. 1. cs., 5.

⁴¹⁴ Vö. ANDRÁS-BÁLINT-SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 44.

⁴¹⁵ *Zalamegyei Újság* 1934. július 31.

⁴¹⁶ JTMRL IV. 68. 1. cs., 145–146.

legtehetségesebb, ugyanakkor szociális beállítottságú teológussal.”⁴¹⁷ Ketten sokat beszélgettek, és folytathatták a Kalocsán megkezdett tervezetést. Az igazságtalan hazai nagybirtokrendszerre vonatkozóan írja Nagy Töhötöm: „P. Kerkaival mi ketten összeesküdtünk ez ellen még Innsbruck hegyei között.”⁴¹⁸ Nagy szerint ekkor már a „legkisebb lélektani mozzanatig mindent tudtunk, hogy mit akarunk csinálni.”⁴¹⁹ Tanítványa, P. Békési szerint Kerkai „Innsbruckból már pontos tervvel jött haza, ami az alapelgondolásokat illeti.”⁴²⁰ Takáts Ágoston szerint is Naggyal már kidolgozták a KALOT programját és az első évek terveit⁴²¹, sőt szerinte már a négyes jelszó is megvolt.⁴²² Valószínű túlzás, hogy ennyire pontos tervekkel rendelkeztek volna, de az biztos, hogy sok mindent alaposan átgondoltak.⁴²³ Tettekkészségüket így jellemzi Nagy Töhötöm: „Vizsgáktól körülvéve úgy toporzékoltunk már, mint az induláshoz felállított versenylovak. Egy szép napon a P. Provinciális mindkettőnket Szegedre rendelt.”⁴²⁴ Czinder Jenőre az apostoli élet kezdete, Nagy Töhötömre még két év teológiai tanulmányok vártak, és csak 1937 tavaszán kapcsolódhatott be a KALOT munkáiba.

⁴¹⁷ TAKÁTS, Á., „Futok a kitűzött cél felé...”, *Emlékezés Nagy Töhötömre*, <http://mek.oszk.hu/10500/10537/10537.pdf> (a kutatás ideje: 2023. február 16.), 7.

⁴¹⁸ NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, 148.

⁴¹⁹ Uo. 133.

⁴²⁰ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 106.

⁴²¹ Vö. TAKÁTS, „Futok a kitűzött cél felé...”, 7.

⁴²² Vö. TAKÁTS, *Kerkai Jenő*, 1998, 165.

⁴²³ Évtizedekkel később a KALOT első világi munkatársainak egyike, Ugrin József kétségbe vonta Nagy Töhötöm vallomásának hitelességét a Kerkaival való innsbrucki és kalocsai közös tervezetről. Vö. ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 43, UGRIN, J., *Válasz Nagy Töhötömnek*, kézirat, 1980, JTMRL IV. 68. 7. cs., 6–11. „Sugárzik belőle a későn jött ember pontatlansága” (uo. 8.) – foglalja össze ítéletét Nagy beszámolójáról. Az innsbrucki közös tervezést ezzel szemben megerősíti Kerkai és Nagy Töhötöm levelezése. Nagy Töhötöm 1940. októberében írta: „Ne felejtse el Atyám, hogy ezt terveztük mi még Innsbruckban az egész ország számára.” KERESZTES, A., szerk., *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése (1939–1969)*, EFO, Budapest 2019, 47. Kerkai Jenő 1947. áprilisában az innsbrucki beszélgetések emlékével és újabb beszélgetések reményével próbált lelket önteni hitkrízisben vajúdo rendtársába: „Emlékezzen vissza, hogy még úgy 15 évvel ezelőtt Innsbruckban beszélgettünk arról.” Uo. 91. Ugrin kritikájában annyi igazság mégis lehet, hogy ők voltak aktív szereplői a mozgalom szegedi indulásának, a négyes jelszót is együtt születték meg Kerkai szegedi szemináriumi szobájában, a KALOT konkrét megformálódásában pedig nagy jelentősége volt a terepen szerzett tapasztalatoknak. Túlzás, hogy Kerkai és Nagy már Innsbruckban mindenről pontos forgatókönyvvel rendelkezett volna. Világos azonban, hogy a két jezsuita hosszú éveken át együtt készült egy parasztmozgalom elindítására, és az alapirányok már megvoltak akkor, amikor Kerkai hazatért. Az már a „Kisatya” zsenialitása volt, hogy a tapasztalatok fényében tudta módosítani terveit, és úgy volt képes két teljesen új embert megnyerni és velük együtt dolgozni, hogy ők egészen a sajátjuknak érezték a mozgalmat. A két jezsuita hosszas előkészülete és mind a két első világi munkatárs odaadottsága egyaránt nélkülözhetetlen volt a KALOT születésében.

⁴²⁴ NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, 133. Nagy Töhötöm hazahívásának oka az volt, hogy a magyar rendtartomány skolasztikusait ezután már mind Szegedre irányították, itt épült ki a hazai jezsuita képzési központ a jezsuiták vezette egyházmegyei szemináriummal együttműködve.

5. 2. A küldetés lényege

5. 2. 1. Kerkai Jenő küldetésteológiája

5. 2. 1. 1. A személyes életfeladat

Kerkai Jenő nem fogalmazott meg ugyan szisztematikusan felépített küldetésteológiát, mint Hans Urs von Balthasar, de írásaiban számos alkalommal megjelenik a hivatás és a küldetés gondolata, és – mint látni fogjuk – nagyon sok tekintetben a svájci teológussal rokon gondolatokat találunk nála.

Kerkai szerint minden ember, közösség, sőt nép rendelkezik hivatással. Istennek terve van minden emberrel, ugyanis „a mi sajátos életfeladatunkat öröktől fogva látta és akarta is.”⁴²⁵ Az ember küldetése a földön, hogy Isten örök terveit megvalósítsa. Isten emberré válásához hasonlóan az isteni terveknek is meg kell testesülniük: „Isten elgondolt valamit, közli velünk, a mi feladatunk Istennek ezt a szándékát megtestesíteni.”⁴²⁶ Isten műve ugyanis nem befejezett alkotás, sokkal inkább olyan, mint a mag, amiből majd egyszer fa lesz, de az emberi szabadság közreműködése is szükséges ehhez, mert az „emberi akarat sokféle hivatása nélkül Isten művei nem teljesednek be.”⁴²⁷

Az életfeladat megvalósítása „az életünk értelme, tengelye”⁴²⁸ is lesz, de egyben ez a boldogságunk útja is.⁴²⁹ Az életfeladatnak ugyanakkor közösségi vonatkozása van, mert „a világgal és az emberiséggel függ össze.”⁴³⁰ Ezt a szemléletet tükrözi vissza a KALOT-vezérvény is, amely – nyilvánvalóan a „Kisatyá” inspirációja alapján – így fogalmaz: „Fel kell nyitni a legények szemét: katolikusnak lenni nem hajlongás, imamormogás, szégyen, hanem cselekvő erő; igazi küldetés embertársaink javára!”⁴³¹ Kerkai az egész katolikus létet mint mások szolgálatának küldetését értelmezi, amely dinamikus, energiával telített valóság.

⁴²⁵ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948, 30.*

⁴²⁶ Uo. 283.

⁴²⁷ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete, 155.*

⁴²⁸ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948, 54.*

⁴²⁹ Vö. ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete, 147.*

⁴³⁰ Uo. 147.

⁴³¹ FARKAS, GY., szerk. *KALOT Vezérvény, 25–26.,*

http://www.ppek.hu/konyvek/Farkas_Gyorgy_KALOT_Vezerveny_agrarifjusagi_vezetok_szamara_1.pdf (a kutatás ideje: 2023. márc. 27.). Érdekes, hogy az első 1937-es kiadás nem tartalmazza ezt a mondatot.

Kerkai az életszentséget is a hivatás optikáján keresztül szemléli; XV. Benedek pápát idézve: „Az életszentség hősiessége abban a kitartó hűségben áll, amellyel valaki szolgálja életfeladatát.”⁴³² Szépen fogalmazza meg ezt egy, a családjának írt levelében is: „Mindenki olyan, mint az új csillag az égen, ha tudatára ébred: az áldozatos jóakarattal életünk igazi értelme! Csak az egyik kisebb körben fénylik, a másik messzebbre szóló feladatot kapott. A fő az, hogy saját hivatásához hű legyen: otthon, gyárban, hivatalban, világban, Egyházban.”⁴³³ Az Istentől kapott hivatáshoz kell tehát hűnek lenni az élet normális körülményei között. Ugyanakkor ez a hivatás áldozatos jóakarattal fejeződik ki, más szóval a szeretet megvalósításában.

A személyes hívás felismerésének egészen sajátos helye az imádság, azon belül is a lelkigyakorlatok ideje. Egy lelkigyakorlatos beszédében Kerkai Jenő így buzdít: „Megmondja, ha csendben figyelsz rá, hogy teveled mit akar az Isten, téged mire szólít, hová küld, milyen úton vezet, mert Isten nem a típus-lelkek Istene. Isten mindenkinek a maga egyénisége szerinti módot, stílust megadja és megengedi. A lelkigyakorlatban ez az egyéni, személyi valóság bontakozik ki Isten kegyelme segítségével.”⁴³⁴ A lelkigyakorlat tehát az az imádságos közeg, ahol Isten személyre szóló akarata kinyilvánulhat, ahol a szava meghallható.

Küzdelmes életútja vége felé, 1965-ben testvérének, Györgynek írt levelében így fogalmaz Kerkai Jenő: „Igen szerényen és derülten igyekszem élni abban a hitbéli meggyőződésben, hogy az életfeladat teljesítéséhez rajtunk kívül és fölöttünk álló tényezőké a főszerep.”⁴³⁵ Ebben a mondatban sűrűsödik össze Kerkai Jenő meggyőződése, hogy a Gondviselés titokzatos módon vezeti az ember életét, az isteni kegyelemnek főszerepe van az élethivatás kibontakozásában, ugyanakkor a történelmi helyzetek és lehetőségek is meghatározók. Ez adott neki megnyugvást, hogy a kommunista rendszer által rákényszerített tétlenség ellenére is tudja élni a hivatását.

5. 2. 1. 2. A KALOT küldetése

Kerkai Jenő szerint nemcsak egyéneknek, de közösségeknek is van hivatásuk. Így tekintett a KALOT-mozgalomra, és meggyőződése volt, hogy a közösséget Isten akarta

⁴³² ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 152.

⁴³³ *Dr. Deák Sándornak írt levelezőlap*, 1968. december 29. JTMRL IV. 68. 2.b. cs.

⁴³⁴ *Lelkigyakorlatos elmélkedések*, 1948, 4.

⁴³⁵ *P. Kerkai Györgynek írt levél*, 1965. május 17, JTMRL IV. 68. 1. cs., 108.

és hívta életre az egyház és a magyarság érdekében, ahogy ezt egy papoknak tartott előadásában kifejtette.⁴³⁶ A KALOT-vezérkönyv pedig így fogalmaz: „Rendületlen hittel valljuk és hirdetjük, hogy mozgalmunk az isteni Gondviselés örök tervében áll! Tehát mozgalmunknak küldetése van. Küldetése pedig a magyar föld, a magyar nép! Küldetésünk tudatában erősek vagyunk”.⁴³⁷ Kerkai szerint a KALOT mint mozgalom Isten szándékainak megtestesülésében tud közreműködni: „Az isteni tervek megvalósulásában mi is közreműködünk. Üdvösség és kárhozat a földön megkezdődik”.⁴³⁸ Méltán állítható, hogy a KALOT küldetéstudatos mozgalom volt, amelynek tagjai nem pusztán egy vallásos egyesülethez csatlakoztak, hanem az a meggyőződés volt bennük, hogy ezáltal Isten üdvözítő munkájába kapcsolódhatnak be.

Mi volt a KALOT küldetése? Első munkatársai meghívásakor Kerkai kifejezte, hogy azt szeretné, ha semmi mással nem törődnének, „csak parasztfjúságunk felemelésének a munkájával.”⁴³⁹ Ezt fogalmazta meg tömören a négyes jelszó. Ahogy a Vezérkönyv fogalmaz: „Céljaink pedig, melyekért küzdeni érdemes, röviden ezek: a) Krisztusibb embert! b) Műveltebb falut! c) Életerős népet! d) Önérzetes magyart!”⁴⁴⁰ A mozgalom egyszerre szolgálta a keresztény hit elmélyítését, a szakmai és általános műveltség fejlesztését, az érdekérvényesítést, a gazdasági felemelkedést, a népi kultúra ápolását és az egészséges nemzeti öntudat fejlődését. A törekvésekben egyszerre volt jelen a földi boldogulást ígérete és a természetfeletti élet horizontja. Az emberi lét minden dimenzióját megszólították, egyaránt jelen volt a vallás, a kultúra, a nemzeti érzés, az anyagi felemelkedés, az értelmes szabadidő eltöltése, és még sport is. Nem véletlenül nevezte Kerkai „totális” – azaz az ember egész lényét megcélzó – mozgalomnak a KALOT-ot.⁴⁴¹

⁴³⁶ Vö. *KALOT-program, P. Kerkai Jenő SJ megnyitó előadása, in Lelkipásztori munka, A második érdi papi tábor előadásai és megbeszélései* (Érd, június 24–28.), Stephaneum Nyomda, Budapest 1941, 78.

⁴³⁷ FARKAS, GY., szerk. *Vezérkönyv agrárfjúsági vezetők számára*, Szeged 1937, 158.

⁴³⁸ *Új Riadó*, in *Hitvallás 2*, a KALOT Központ kiadványa, 1945.

⁴³⁹ LELE, J., *A tápairéti és a Szeged tanyai fiatalok művelődési és szórakozási alkalmai*, in *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* (Studia Historica 2.), Szeged 1999, 580.

⁴⁴⁰ *Vezérkönyv agrárfjúsági vezetők számára*, 9.

⁴⁴¹ Vö. *KALOT-program, P. Kerkai Jenő SJ megnyitó előadása, in Lelkipásztori munka, A második érdi papi tábor előadásai és megbeszélései*, 78. 1945-ben Kerkai így foglalta össze a mozgalom küldetését: „Tíz évvel ezelőtt a négyes jelszóra azt mondta egy legény: megszerettem ezt a programot, mert ebben minden benne van. – Azóta ez a teljes program még jobban kikerekedett. Ez az egész igazság a mi mozgalmi hitvallásunk. Isten és ember, föld és ég, tudás és szív, világ és haza, béke és harc, hagyomány és haladás, életkedv és áldozat – minden benne van.” *Új Riadó*, in *Hitvallás 2*

1946 tavaszán a Mindszenty József hercegprímásnak írt levelében Kerkai helyzetértékelést ad, amely szerint Magyarország hosszú ideig szovjet befolyás alatt lesz, ilyen körülmények között „döntő jelentőségűvé válik két feladat megoldása: A krisztusi hit és a magyar szellem tüzének ébren tartása népünk lelkében.”⁴⁴² Ebben a nehéz történelmi helyzetben a súlypont a védekezésre kerül át, a kereszténység és magyarság megőrzésére, s ebben Kerkai a parasztságnak döntő jelentőséget tulajdonított: „A történelemből ismételtén kiviláglott, hogy békében és viharos időkben egyformán a parasztság bizonyul a legszívósabb értékmegtartó tényezőnek. Ezért érez a KALOT súlyos küldetést, hogy mint paraszt ifjúsági mozgalom közreműködjék népiségünk és kereszténységünk mentésében, sőt fejlesztésében.”⁴⁴³

5. 2. 1. 3. A magyar nép hivatása

Kerkai Jenő a börtönből szabadulva kezdte írni a *Maradj meg magyar! Magyar hivatás* című munkáját, amely nagyszabású műnek indult, de csak bő vázlatát sikerült befejeznie.⁴⁴⁴ Itt kifejti, hogy minden „ember és minden nép hivatást kap az isteni Gondviselés világában. Ha hivatását teljesíti is, akkor kiválasztott emberré, választott néppé lesz.”⁴⁴⁵ Egyének és népek hivatása „különböző tényezők egybefogó látásából”⁴⁴⁶ olvasható ki. „Egy-egy élethivatás körvonalai megmutatkoznak néha felvillanó meglátás fényében; máskor meg a tudatalattiból feltörő megézés nyomán. Ehhez kapcsolódhat a transzcendens világból eligazító fény és erő. – Mégis, a leggyakrabban a körülmények, adottságok mint meghatározó tényezők jelzik a hivatás útját egyének és közösségek számára egyaránt.”⁴⁴⁷ A hívás tehát érkezik belülről, az értelem megvilágosodása, érzelmi indíttatás vagy kegyelmi fény által, de külső adottságok közvetítése révén is. Kerkai hozzáteszi, hogy a külső és belső össze is fonódhat, illetve Faulhaber bíborost idézi: „Die Stimme der Zeit ist die Stimme Gottes” – „Az idők szava az Isten szava”.⁴⁴⁸ Azaz Isten üzenete érkezik a kor kihívásain keresztül is.

⁴⁴² 1946. március 31., KERESZTES, A., szerk. *Részletek Nagy Tőhötöm fiatalkori naplóiból* (1937–1940), EFO, Budapest 2019, 267.

⁴⁴³ Uo.

⁴⁴⁴ Publikálva: ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 153–171.

⁴⁴⁵ Uo. 156.

⁴⁴⁶ Uo. 162.

⁴⁴⁷ Uo. 156.

⁴⁴⁸ Uo.

Dolgozatában számba veszi a magyar nép történelmi, etnológiai, geográfiai, biológiai és pszichikai, valamint világnézeti adottságait, és ezekből kiindulva fogalmazza meg a magyarság küldetését, hogy a világegység felé haladó emberiség történetében az egység katalizátora legyen, különösen a rokon népek körében. Ideálja, hogy népünk elől járjon a legteljesebb értékű kultúra kiépítésében, azaz a természetfeletti élet a kultúra és a szociális igazságosság egységet alkosson, krisztusi teljességre jusson.

Kerkai Jenő személyes életfeladata, egy közösség, a KALOT küldetése és a magyarság hivatása szorosan összekapcsolódott, mind elméleti, mind gyakorlati tekintetben. Hivatásról, küldetésről megfogalmazott gondolatai feltűnő hasonlóságot mutatnak Hans Urs von Balthasar küldetésteológiájával, amit a negyedik fejezetben áttekintettünk, azzal a különbséggel, hogy Balthasarnál a népek küldetésének gondolata hiányzik.

5. 2. 2. Isten Igéje Kerkai Jenő életében

Balthasar szerint egy élethivatás Isten és az ember párbeszédében bontakozik ki. Isten szava az emberi egzisztencia építője. A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy Kerkai Jenő miképp hallotta meg ezt a szót, a kinyilatkoztatás üzenete miképp tükröződik írásaiban és cselekedeteiben, s a Szentírás mely részei váltottak ki jelentősebb választ az életében.

5. 2. 2. 1. Ószövetségi történetek

Testvérétől, Kerkai Györgytől tudjuk, hogy Jenő már gyermekkorában rendszeren olvasta a Szentírást, ami akkoriban nem volt elterjedt katolikus gyakorlat. Nagyanyjuk Bibliájából olvasott fel ószövetségi történeteket öccsének. Évtizedekkel később, már Jenő halála után, György felteszi a kérdést, vajon már ekkor ott volt-e testvérében az ihlet, hogy a Szentírást úgy olvassa, hogy „lássa, miként nyilatkozik meg az isteni erő a választott nép fiaiban az egész nép javára, felemelésére.”⁴⁴⁹ Az ószövetségi hősök jellemzője ugyanis, hogy Isten meghívja őket, aztán küldetést ad nekik, amely valóban az egész nép javára szolgál. Kerkai Jenő gondolkodásában erősen jelen van ez a szemlélet, mint a hivatásteológiájának bemutatásánál is láthattuk. Könnyen lehet, hogy ennek gyökerei a gyermekkori bibliaolvasásokra vezethetők vissza, aztán tanulmányai során tovább mélyültek benne.

⁴⁴⁹ *Kerkai György emlékezései Kerkai Jenőről*, JTMRL IV. 68. 1. cs., Nr 1, 15–17.

5. 2. 2. 2. „Az Ige testté lett”

Kerkai Jenő életében meghatározó volt Jézus születésének szemlélése. Egyik rendtársnak így beszélt el ezt a sorsfordító eseményt: a „KALOT-mozgalom terve akkor született meg bennem, amikor Szt. Ignác lelkigyakorlatait végezve Krisztus Urunk születését szemléltem.”⁴⁵⁰ Az ignáci szemlélődésben a lelkigyakorlatozó egy szolga alakját magára öltve szemléli a Gyermeket, Máriát és Józsefet, és keresi, hogyan szolgálhat nekik a szükségükben.⁴⁵¹ A Szent Család szegénységének látványa követésre és segítségre inspirál. Ebben az imádságos tapasztalatban gyökerezhet, vagy itt erősödött meg Kerkai Jenő vágya, hogy tegyen valamit kora szegényeinek felemeléséért, és az a törekvés, ami egész életében jellemezte, hogy szegényen éljen.

Ebben a szemlélődésben gyökerezhet az a visszatérő törekvése is, hogy az emberek egyenlőségét, testvéri kapcsolatát szolgálja, elutasítva a társadalmi rétegek kasztszerű eltávolodását, alsó néprétegekre és kiváltságos osztályokra tagoltságát. Kerkai szerint a kereszténység „a legnagyobb egyenlőségre törekszik az emberek között is. A szerepek különbözősége nem jelenti a zsarnok és a szolga szükségszerű társadalmi különbözőségét.”⁴⁵² Ezt a meglátást váltotta tettekre, amikor Szegeden szemináriumi prefektusként bevezette, hogy az előjárók és kispapok együtt ebédeljenek.⁴⁵³ Beszédeiben újra és újra a társadalmi rétegek szolidaritását emelte ki, a nép és vezetői összetartozását.⁴⁵⁴ Mindebben persze megerősítette az egyház társadalmi tanítása, de a magatartás gyökere mégis abban rejlik, hogy a végtelen Isten egy lett az emberek között. Ebből a logikából következhet Kerkai állhatatossága, hogy következetesen a magyar néppel való szolidaritás útját választotta. 1947-ben írta: „Embertől telhetően mindent megteszünk ezért a szerencsétlen kis országért és népért – mert ez mi hazánk és népünk. Még ha halálra volna is ítélve, itt virrasztanánk mellette az utolsó percig.”⁴⁵⁵ A néppel lenni, a néppel maradni, akár a végsőökig is. Ez a magatartás mintegy folytatója,

⁴⁵⁰ HEGYI, J., *A szegény ember gazdagsága (Elmélkedés)*, in *Távlatok* 1 (1991/1), 46–47.

⁴⁵¹ Vö. IGNÁC, L., *Lelkigyakorlatok*, JTMRL, Budapest 1994, Nr. 114.

⁴⁵² *Katolikus felelősség*, A Szív, Budapest 1946, 11.

⁴⁵³ P. Békési István SJ, *Emlékek a Kisatyáról*, JTMRL IV. 68. 7. cs., 2.

⁴⁵⁴ Vö. *Délmagyarország*, 1940. január 17., *Reggeli Magyarország*, 1944. február 20.

⁴⁵⁵ *Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek*, Budapest, 1947. február 18., Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése, 75.

megjelenítője annak az isteni cselekvésnek, amit a Szentírás úgy fogalmaz, hogy ő az Emmanuel, a velünk lévő Isten (vö. Mt 1,23).

Isten emberré lett, emberek között élt, munkáséletet vállalt. Az emberekhez való közelség, közvetlenség, a fizikai munka megbecsülése Kerkai Jenő számára Jézus követésének útja volt. Szívesen beszélt a munkás Jézusról⁴⁵⁶, majd gyári munkásként is boldogan tudott dolgozni, mert, ahogy egy levelében írta: „Így érzem a szolidaritást a néppel és azzal, Akinek egyedül hiszek a földön lelkem gyökeréig.”⁴⁵⁷

A megtestesülés logikája tükröződik Kerkai gyakorlatias hozzáállásában is. Bár kimagaslóan képzett volt, egy évtizeden keresztül tanult és olvasott, mielőtt apostoli munkáját megkezdhette volna, ugyanakkor rendkívüli szervezőkészségről tett tanúbizonyságot. A szép elméletek nem maradtak pusztán vágyálmok. Gyurácz Ferenc szerint: „A KALOT mozgalom a szervezés zsenijének mutatja őt, ama képesség birtokosának tehát, amely igen-igen ritka a magyar közéletben, a népiek közt pedig különösen.”⁴⁵⁸ Elveit minden vonatkozásban tettekké, programokká és konkrét magatartásformákká tudta formálni, elkötelezett munkatársak csapata és az ország akkori legnagyobb egyesülete fejlődött ki körülötte.

5. 2. 2. 3. Krisztus királysága és Isten országa

A Szent Ignác-i lelkigyakorlatok egyik központi elmélkedése Jézus Krisztust mint meghívó és küldő királyt és az ő országát (Regnum Christi), az egész világot meghódítani kívánó szándékát állítja a lelkigyakorlatozó elé.⁴⁵⁹ A Krisztus Király-elmélkedés révén a lelkigyakorlatozó egy kozmikus harc részese lesz, Krisztus, az „Örök Király” oldalán, vállalja „minden méltánytalanság és gyalázat, minden külső és lelki szegénység”⁴⁶⁰ elviselését, társa lesz a világ meghódításában.

Az elmélkedés ebben a formában nem szerepel a Szentírásban, de az a krisztuskép, amit tükröz, mélyen az evangéliumokban gyökerezik. Tulajdonképpen Jézus apostoli élete

⁴⁵⁶ Vö. *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 127–128.

⁴⁵⁷ *Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek*, 1959. november 29., KERESZTES, Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése, 220.

⁴⁵⁸ GYURÁ CZ, F., *Népiesség és katolicizmus, Kerkai Jenő emlékezete*, in *Hitel* 9 (1996/9), 102.

⁴⁵⁹ Vö. IGNÁC, *Lelkigyakorlatok*, 91–109.

⁴⁶⁰ *Czinder Jenő SJ kidolgozott lelkigyakorlatos elmélkedései, 1924*, 30., Szent Ignác szövegét idézi Czinder Jenő, vö. *Lelkigyakorlatok*, Nr. 98.

sűrűsödik össze benne: a tanítványokat meghívó, oktató, majd misszióba küldő Jézusé, aki szegényen él, és szenvedéseken keresztül lép be a dicsőségébe.⁴⁶¹ Kerkai Jenő aktív apostoli időszakára jellemző ez a Krisztus Király-elmélkedésben összefoglalt modell. Ő is tanítványokat, azaz munkatársakat szólított meg, képezte őket a lelkigyakorlatok és személyes beszélgetések, olvasmányok által, majd együtt mentek a parasztfiatalokhoz, vezetőket választottak ki, velük és általuk szerveztek egy országos mozgalmat. A négyes jelszó által összefoglalt nagy tervvel lelkesítették a fiatalokat. Hivatásuk természetes részének tartották a küzdelmeket, a fáradozásokat, a meg nem értések elviselését.

Kerkai Jenő számára meghatározó volt ez az elmélkedés és krisztus-kép már a formációja idején is. Még a noviciátus során írt egy elmélkedést *A Regnum Christi 1925-ben* címmel⁴⁶², amelyben Krisztus szociális királyságáról elmélkedik, amely szerint Krisztusnak kell uralkodni nemcsak a magánéletben, hanem a társadalomban is, az élet minden területén. Mindez beleillik abba a kontextusba, amely a katolikus egyházat és a jezsuita rendet jellemezte azokban az években. 1925 decemberében XI. Piusz pápa főünnepé nyilvánította Krisztus Király ünnepét. Krisztus Király tisztelete szorosan összekapcsolódott azzal az igénnyel, hogy az élet minden területére kiterjedjen Krisztus uralma. Ahogy Bartók Tibor SJ fogalmaz: „Történelmi horizonton szemlélve a Jézus Szíve-tisztelet és a Krisztus Király-ünnep annak a küzdelemnek spirituális-liturgikus kifejeződési formái, melynek során az egyház evangéliumi küldetésének megerősítését kereste – egyelőre egy korábbi modell alapján – a politikai és kulturális dimenziókban, valamint jogalkotásukban egyre inkább szekularizálódó, dekrisztianizálódó, burkoltan vagy nyíltan ateista alapokon nyugvó társadalmakban.”⁴⁶³ Az ignáci lelkigyakorlatokban gyökerező Krisztus Király-kép ily módon erősen társadalmi jellegű értelmezést kapott.

⁴⁶¹ A Krisztus Király hívása a Két Zászló-elmélkedéssel (vö. *Lelkigyakorlatok*, Nr. 136–148.) együtt központi jelentőségű az ignáci lelkiségben, valóságos fundamentuma az egész lelkigyakorlatos folyamatnak. Ignác úgy látja és láttatja Krisztust, mint aki meghív és a világba küld. Hans Urs von Balthasar szerint Ignác új tekintettel nézte az evangéliumot, és Jézus életét az ő hívásának szempontjából szemléli. Krisztus-képét egészen erre az új fogalomra építi. Vö. BALTHASAR, *The Christian State of Life*, 391–392. Mondhatjuk, hogy itt gyökerezik mind Hans Urs von Balthasar, mind Kerkai Jenő hivatásteológiája, amit a korábbiakban már összefoglaltunk. A Krisztus Király és a Két Zászló-elmélkedések szerepéről ld. RAHNER, H., *Ignatius the Theologian*, Geoffrey Chapman, London 1968, 97., 106., CUSSON, G., *Biblical Theology and the Spiritual Exercises*, Institute of Jesuit Source, Saint Louis 1994, 35.

⁴⁶² Vö. JTMRL IV. 68. 5. cs, 1t, 147–151.

⁴⁶³ BARTÓK, T., *Jézus Szívétől Krisztus Királyig, Az újkori Krisztus-ünnepek társadalmi dimenziója – 2*, in *A Szív* (2022/11), 36.

Hogy Kerkai Jenőnek milyen fontos volt ez a gondolat, mutatja, hogy 1928-ban *Regnum* lesz annak a diáklapnak a neve, amelyet Kalocsán indít.

Isten országának témája és a benne rejlő misszionáriusi dinamizmus egész életében jellemzi majd. „Aki személyesen beszélgetett Jézussal, nem tud nyugton ülni”⁴⁶⁴ – mondja évekkel később a jezsuita skolasztikusoknak egy lelkigyakorlaton, és valószínűleg gyakran ismételte ezt a gondolatot, mert ez a mondata visszaköszön más visszaemlékezésekben is.⁴⁶⁵ Legteljesebb formában a *Katolikus felelősség* című művében fejt ki Isten országának témáját, amelyet Jézus alapgondolatának tart. „Az Isten Országához tartozik mindaz, ami a megteremtett és megváltott emberi lélek mozdulásából születik. A szellemi haladás kiolthatatlan szomja, a kultúra sokféle alkotása – Isten Országához tartozik. Az ember örök vágya a közösségi élet után s ennek gyümölcse a család és az állam – Isten Országának alkotóeleme. A mező, amelyen orcája verítékével keresi kenyerét az ember, a műhelyek gépei, a kereskedelem tevékenysége – az ember révén mind-mind az Isten Országához számít. De a politika sem lehet idegen tőle, mert ez a mai életünket a földi boldogulás felé hivatott irányítani”⁴⁶⁶ – írja. Ezért tehát az emberi lélek, a kultúra, a közösség, a gazdaság, a politika – tehát az emberi lét minden dimenziójában Isten uralmának és terveinek kellene megvalósulnia. Teljes értékű kultúrát hirdet, amelyben „az emberi tudáson át az isteni igazságosság világít felénk a művészet remekeiben, isteni szépség csillanik fel”⁴⁶⁷, amelyben az általános műveltség és a szaktudomány termékeny egysége találkozik a népi kultúrával. Síkra száll a haladó szellemű társadalomért, amely túllép a születési, gazdasági vagy pártelőjogok általi alá- és fölérendeltségen, s egyenlőségre törekszik, melyben csak a „közérdekű többleteljesítmény lehet a döntő szempont, hogy valaki a közösség életében különleges szerepet kapjon.”⁴⁶⁸ Igazságosabb gazdasági rendet kíván, melyben mindenki tisztességesen meg tud élni munkája keresetéből, és a nemzeti jövedelem elosztásánál a társadalmi igazságosság elve valóban érvényesül. Amelyben a politika célja az ember boldogítása, és nem eszközként való felhasználása. A természetfeletti élet pedig

⁴⁶⁴ Az 1943-ban tartott lelkigyakorlatának egy elmélkedése *Az apostolok meghívása* címmel jelent meg később, in *Szolgálat* 18 (1973/2), 31–35. Az idézet helye: 33.

⁴⁶⁵ Vö. TÓTH, I., *KALOT* Képeskönyv, a szerző magánkiadása, Szombathely, 1989, 34, ÖRFI, F., *Aki beszélt Jézussal*, in *Csongrád Megyei Hírlap* 1990. június 6., 1–2.

⁴⁶⁶ *Katolikus felelősség*, 3–4.

⁴⁶⁷ Uo. 8–9.

⁴⁶⁸ Uo. 11.

mindennek az alapja és forrása. Hatása az ember belsejéből árad ki: „Isten Országának középpontjában áll a természetfölötti élet, ha ez lüktető, belőle kultúra sarjad és olyan közélet, amelyben érdemes élni. Ha a kegyelem élete eltűnik, helyébe pusztaság, sötétség és a halál rémülete ver tanyát.”⁴⁶⁹

5. 2. 2. 4. „Szelíd vagyok és alázatos szívű”

„Tanuljatok tőlem, mert szelíd vagyok és alázatos szívű” (Mt 11,29) – buzdítja a hallgatóit Jézus. Kerkai Jenő követte ezt a hívást, és gondolkodását mélyen áthatotta a Jézus Szíve tisztelete. Novíciuskorából maradt meg egy elmélkedése, amely valószínűleg próbaprédikáció lehetett.⁴⁷⁰ Ebben a szentírási szövegektől gazdagon áthatott írásban Jézusról először mint Királyról beszél, aki az „élet királya”, a „világtörténelem legtündöklőbb jelensége.” Majd kifejti a Jézus Szíve-tisztelet alapvető törekvését: „A Jézus Szíve-tisztelő megközelíti Jézust, annyira, amennyire emberileg lehetséges. A dolgok bensejébe hatol az időbeli jelenségek helyett, mikor az Úr Jézus lelki motívumait vizsgálja. Tehát azért tud közel férkőzni, mert nem annyira a cselekedeteket, s a krisztusi eszmék időben és térben elért eredményeit nézi, hanem azt a Szívet, amelyből megszülettek a tettek. A Szívet, amelyből fakad a kereszténység csodálatos történelme.”⁴⁷¹ A Szent Szív tisztelője „az Úr bensejét fürkészi (...) Isten szívének szinte anyai jóságát és irgalmát.”⁴⁷² Ebből fakad „az Úr Jézus közeli benső ismerete. (...) Ha így igazán megismertük az Úr Jézust, lehetetlen, hogy meg ne szeressük.”⁴⁷³ Itt visszhangzik a *Lelkigyakorlatos* könyv második hetének kegyelemkérése: „Kérjem az Úr benső ismeretét (...), hogy Őt jobban szeressem és kövessem”⁴⁷⁴. Jézus lelkületét igyekszik tehát megismerni, és „Krisztus szellemét” magára öltetni, azaz Krisztushoz

⁴⁶⁹ Uo. 15. Isten országának témája mindvégig inspirálta Kerkai Jenőt, gondolata újra és újra visszatér leveleiben is. Argentínába száműzött barátjának, Nagy Töhötömnek írja: „Bárcsak egy-két napot elbeszélgethetnénk Isten Országának nagy távlatairól!” 1947. április 5., *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 91. Isten Országának perspektívájában látta barátságuk lényegét. Törekvéseiket tekintve így fogalmaz: „Szándékunk tiszta, csak a jó Istent és az Ő Országának ügyét keressük.” Uo. 96. Börtönből írt levelében a szabadulás és az újból kezdett apostoli munka perspektíváját is úgy tekinti, mint részvételt Krisztus Országának küzdelmeiben: „Tessék kérni a Szűzanyát, hogy sok meglátással és elszánással segítsen ki újból Krisztus Országának küzdelmeibe!” *Levelezőlap egy ismeretlen szerzetesnőnek*, 1949. október 24., <https://hu.museum-digital.org/singleimage?imagenr=179099&noiif=1> (a kutatás ideje: 2023. február 11).

⁴⁷⁰ *Czinder Jenő SJ kidolgozott lelkigyakorlatos elmélkedései, 1924*, 35–44.

⁴⁷¹ Uo. 37.

⁴⁷² Uo. 38.

⁴⁷³ Uo. 41.

⁴⁷⁴ *Lelkigyakorlatok*, Nr. 104.

igyekszik minél jobban hasonulni. Jézus lelkületét pedig mindenekelőtt a szeretet jellemzi.

Kerkai Jenő egész apostoli munkáját áthatotta ez a bensőséges Jézus-kapcsolat és az ebből fakadó ismeret. Különösen prédikációi és lelkigyakorlatai tükrözték ezt. Egy lelkigyakorlatán részt vevő fiatal jezsuita így ír: „Amellett, hogy a szentignáci gondolatokat eredetien, de hűségesen tárta elénk, felejthetetlen volt az, ahogyan az Úr Jézust bemutatta. Szinte átragadt ránk a mély, férfias, lelkes, érzelmekkel átítatott Jézus-szeretet, Jézus-kapcsolat. Remekül mutatta be Jézus szeretetreméltó, szeretettől áradó személyiségét a szemlélődések során.”⁴⁷⁵ Az egyetlen fennmaradt, 1948-as lelkigyakorlatos beszédsorozata jól illusztrálja e lelkes visszaemlékezés hitelességét.

5. 2. 2. 5. „Helyreállítani mindent Krisztusban”

Kerkai Jenő az efezusi levélből választotta papi jelmondatát: „Instaurare omnia in Christo” (Ef 1,10).⁴⁷⁶ Valószínűleg P. Bíró nyomán⁴⁷⁷ úgy értelmezte a Jézus Szívetelethez szorosan kapcsolódó engesztelést mint Isten lerombolt dicsőségének helyreállítását: „Mindenekelőtt reparálni kell az ember belső lelki világában vallási és erkölcsi életét, de ugyanolyan szükséges a külső világ újjáépítése is: a megrohadt kultúra helyébe egészséges szellemet: rabszolgaság helyébe tisztességes életet! Mi más az engesztelés műve, mint az Isten lerontott dicsőségének helyreállító munkálata?”⁴⁷⁸ Kerkai szerint tulajdonképpen Jézus földi küldetésének a lényege, hogy az örök isteni eszmény szerint állítson helyre mindent. „Ezért foglalja el Krisztus egész emberi lényét az Isten elsikkadt dicsőségének helyrehozása, a földi élet minden területén. Ő a legnagyobb újjáépítő, vagyis Ő az első engesztelő! Aki pedig Krisztust csak egy kicsit is megismeri, csak egy cseppet is szereti, kell, hogy az Ő szívügyét saját életfeladatának is tekintse. »Helyreállítani mindent Krisztusban.«”⁴⁷⁹ Az engesztelés Kerkai értelmezésében tehát

⁴⁷⁵ KORONKAI, Z., *Hevenesí János atya Kerkai Jenőről*,

https://jezsuita.blog.hu/2022/11/07/hevenesí_janos_atya_kerkai_jenorol (a kutatás ideje: 2023. február 6.).

⁴⁷⁶ X. Piusz pápa is ezt választotta jelmondatául, és a XX. századi katolikus megújulás egyik mottója is ez volt. Az eredeti görög ige – ἀνακεφαλαιώσασθαι – jelentése: egységbe foglal, egy fő alá rendel; a Vulgata instaurare kifejezése pedig helyreállítást jelent, és abban korban ebben az értelemben hivatkoztak rá.

⁴⁷⁷ P. Bíró Ferenc tanításában találjuk az engesztelés ilyen értelmezését. Kerkai Jenő noviciátusi jegyzeteiben az engesztelésnek ez az értelmezése még nem szerepel. Vö. *Czinder Jenő SJ kidolgozott lelkigyakorlatos elmélkedései, 1924*, 35–44.

⁴⁷⁸ *Katolikus felelősség*, 6.

⁴⁷⁹ Uo. 7.

tulajdonképpen az üdvözítés műve, amely az emberi élet minden dimenziójának Isten terve szerinti helyreállítását jelenti.

Kerkai Jenő szerint ez a munka először önmagunkban kezdődik, mégpedig Isten jelenlétének, munkálkodásának szemlélésével. Ebből fakad a követés, a szeretettel teli élet. Istenhez hasonlóan dolgozni és ajándékozni, megélni az állandó munka és állandó imádság egységét.⁴⁸⁰ Másrészt az apostoli munka révén Isten dicsőségét helyreállítani „vallási téren, erkölcsi téren, kulturális területen, gazdasági téren, társadalmi téren. Ez a mi szerintünk értelmezett engesztelő szeretet.”⁴⁸¹

5. 2. 2. 6. A kereszt és a feltámadás titka

Kerkai Jenő számos írásában megjelenik a megfeszített Krisztus követésének témája. Már az apostoli élet követelményeinek bemutatásánál kiemeli, hogy az ilyen élet szegletköve a megaláztatások elfogadása: „Megaláztatásokat szívesen elfogadni a célért. Ha előljárótól jön, még akkor is. Mindenkitől, akitől jön. Sohase mondhatjuk azt: nem vagyok bolond ilyenek kitenni magamat. Bolondnak kell lenni az Úr Jézusért, mert aki józan, polgári kalkulációval kezdi az apostoli életet, annak kár elkezdni, mert úgymint abbahagyja.”⁴⁸² Jézus követőinek az igénytelen, szegényes életstílust kell választaniuk, elutasítva a polgári jólétet, a gazdagság és a siker vágyát.⁴⁸³ A Krisztus Király-elmélkedésnél Jézus hívását így fogalmazza meg: „Csak akkor leszek velem együtt a harcban kitartóak, ha elfogadjátok tőlem a megaláztatást, háttérbe szorítást, igazságtalan megítéltetést, félrehelyeztetést, szívesen vagy legalább is kemény akarattal elvállaljátok ebben a harcban, mert aki kényelmet és dicsőséget keres magának, mellettem nem találja meg és elhagy engem.”⁴⁸⁴ Erre a lelkigyakorlatozó válasza: „A magam részéről megajánlom magam nélkülöző, igénytelen életre, a magam részéről megajánlom magamat megalázott életre, a te kegyelmeddel én készen vagyok, fogadj el engem katonádnak Uram.”⁴⁸⁵ Szent Ignác lelkigyakorlatai nyomán tehát a megalázott, szegény Jézus követése az apostoli élet előfeltétele volt Kerkai Jenő számára. A Király, akit

⁴⁸⁰ Vö. *Czinder Jenő SJ kidolgozott lelkigyakorlatos elmélkedései, 1924, 29., és Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948, 284.*

⁴⁸¹ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948, 284.*

⁴⁸² Uo. 82.

⁴⁸³ Vö. Uo. 147–148.

⁴⁸⁴ Uo. 80–81.

⁴⁸⁵ Uo. 81.

követni akar, a keresztet hordozó Jézus, aki csak a szenvedés után lép be a feltámadás dicsőségébe.

A kereszt ugyanakkor összekapcsolódik a feltámadással. Kerkai Jenő írásaiban gyakran utal a húsvéti misztériumra, a megaláztatás és felmagasztalás egységére. Nagy Töhötömhöz írt leveleiben visszatérő gondolat a „mysterium crucis”⁴⁸⁶, amely „alkotó eleme Isten dolgainak”⁴⁸⁷, valamint az „assimilationem Christo patienti et morienti”⁴⁸⁸, amely „létünk legtitokzatosabb ténye.”⁴⁸⁹ De a szenvedés titka nem áll önmagában, hanem a feltámadás reményéhez kapcsolódik. Hiszen „ha mégis élünk, sőt alkotunk a magunk vonalán, ez már revelálja a Christus resurgens vonalát.”⁴⁹⁰ „Nekünk is szól a fafejű emmausziaknak mondott szemrehányás: O stulti et tardi corde.”⁴⁹¹ A szenvedés a húsvéti misztérium része, amely a feltámadás titkában nyeri el a teljességét. A húsvéti titok az egyház egész életét meghatározza: „Hányszor mondták már a történelem folyamán az Egyházzal, ebben a században befejezi életét, utolsókat rúgja már, ne is nagyon bántsátok szegényt. Az Egyház mindig megújulva, megfrissülve, mint a megnyírt fa, megmetszett szőlő új hajtásokat hozva kerül ki a megpróbáltatások viharából. Zúgnak a harangok és azt hiszi az ellenség: sírba tesszük és eltemetik örökre és a harangok egy új korszak kezdetét jelzik már. Ez a diadalmas Egyház, a feltámadt Jézus folytatója.”⁴⁹² Ezért tudott Kerkai Jenő a megpróbáltatások közepette abban reménykedni, hogy „az Egyház legszebb korszaka van készülőben.”⁴⁹³

5. 2. 2. 7. A misztikus test

Kerkai Jenő 1961 húsvétján fejezte be dolgozatát „*Maradj meg, Magyar! Magyar hivatás*” címmel, amelyben tulajdonképpen új szintézisbe foglalta korábbi működését. Itt fogalmazza meg Szent Pál teológiája nyomán vízióját, amely a természetfölötti élet, a kultúra és a szociális igazságosság egységét jelenti. Megfogalmazásában: Corpus Christi Integrum, „amely a Corpus Christi Culturale, valamint a Corpus Christi Mysticum és

⁴⁸⁶ 1947. november 22., KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 137, „Egyéni életben a mysterium crucis, a történelemben az Egyház titka – a kettő összefügg, együtt világosodik meg vagy együtt sötétül el számunkra!” 1948. február 11., uo. 157.

⁴⁸⁷ Uo. 137.

⁴⁸⁸ 1969. január 5., uo. 291.

⁴⁸⁹ Uo.

⁴⁹⁰ Uo.

⁴⁹¹ Uo. 137.

⁴⁹² *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 253.

⁴⁹³ Uo. 31.

Corpus Christi Sociale egysége”.⁴⁹⁴ Kerkai Jenő szerint mindhárom dimenzió lényeges és egymásra van utalva. A Corpus Christi Mysticum a történeti Jézus életének folytatása a világtörténelemben. Ennek sugárzó középpontja a római katolikus egyház, amelyet mint magot vesznek körbe a további keresztény felekezetek és jóakarató emberek tömegei. „A Corpus Christi Mysticum a Megtestesülés folytatása a történelemben a kegyelmi élet területén.”⁴⁹⁵ Intézményei a Vatikántól kezdve a plébániákig, mozgalmakig a természetfeletti élet szétáradását szolgálják. Analóg értelemben beszél a Corpus Christi Culturale-ról, ugyanis a kulturális és szociális élet mind összefügg az örök Krisztussal, ugyanis a Logosz inspirálta a tudományok és művészetek alaptörvényeit.⁴⁹⁶ A Corpus Christi Culturale magába foglalja az ember szellemi kultúrájának egészét, az egyetemes emberi és a sajátosan népi kultúrát. A Corpus Christi Sociale a társadalmi egyenlőség és szolidaritás, az ember kibontakozását szolgáló gazdaság és a demokratikus állam révén valósulhat meg. A Kerkai által továbbfejlesztett Szent Pál-i Corpus Christi-gondolat kifejezi, hogy Isten terve az emberi élet minden vonatkozásában megvalósulásra vár, nincs olyan terület, amely távol lehetne Krisztustól. Ugyanakkor a test képe szemlélteti mindezen dimenziók szerves összekapcsolódását és egymásra hatását.

A páli testteológiához kapcsolódik egy másik gondolat, amely fontos erőforrást jelentett Kerkai Jenő számára az üldöztetés évtizedeiben. A szenvedés titka 1943-ban került közelebb hozzá, amikor a margitszigeti katonai kórházban volt lelkész. Megrendült lélekkel beszélt munkatársainak a „kar- vagy láb nélküli fiatal és idősebb katonákról, parasztokról és munkásokról, akik között nem egy volt, akinek mindkét karját vagy mindkét lábát elrabolta a szörnyű háború.”⁴⁹⁷ Tehetetlenek voltak, és sokszor magukba roskadtak. Kerkai később szintén már súlyos betegen vallotta egykori munkatársának, Takáts Ágostonnak, hogy akkor tudott csak igazán szeretettel közeledni szenvedő testvéreikhez, amikor rájött, hogy testében majd ki kell egészítenie szenvedéseiket (vö. Kol 1,24). „S akkor sejtettem meg, hogy talán ők képviselik legjobban jövőnk sorsunkat. A

⁴⁹⁴ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 163.

⁴⁹⁵ Uo. 164.

⁴⁹⁶ „»Omnia per Ipsum facta sunt«, tehát »mindenek Őáltala lettek«, az örök isteni eszme minta szerint. A nagy világmindenség éppúgy, mint az ember kis világa. A második isteni személy által lett az ember lelki világának két legfőbb tényezője: a vallás igazságai előtt meghajló értelme és az erkölcsi jó után nyúló szabad akarata. De végső sorban Őáltala lett mindaz, amit az ember létrehoz: szellemi kultúránk, társadalmi közösségek, gazdasági és politikai tevékenység.” *Katolikus felelősség*, 6–7.

⁴⁹⁷ TAKÁTS, Á., „*Ignis numquam dicit: sufficit...*” – *Kerkai Jenő jezsuita atyára emlékezik utolsó munkatársa*, 2008, <http://mek.oszk.hu/10500/10536/10536.pdf> (a kutatás ideje: 2023. február 7.), 51.

KALOT-mozgalomét is, az enyémet is.”⁴⁹⁸ A háborús rokkant katonák szenvedései mellett érezte át jövődő sorsát, a sorsközösséget a szenvedőkkel és a titokzatos összekapcsolódást a felajánlott szenvedés révén. A Szent Pál-i mondat inspirálta később is a nehéz helyzetekben.

5. 2. 2. 8. Összegzés

Kerkai Jenő életében Isten igéje elsősorban az ignáci lelkigyakorlatok által formált keretben bontakozott ki, amelyet a Jézus Szíve-tisztelet, az egyház társadalmi tanítása és Szent Pál misztikus testteológiája gazdagított. Életének fő inspiráló igéi egybeesnek a kinyilatkoztatás fókuszaival, a megtestesülés és a húsvét titkával. Lehet mondani, hogy számára Isten igéje Jézus Krisztus személyében összpontosul. A Jézus Szíve-tisztelet révén egyszerre bensőséges, személyes kapcsolódása az Igéhez, másrészt a Krisztus Király és Isten Országá valósa társadalmi, az egész világot átalakítani kívánó misszionáriusi dinamizmust hordoz. Kerkai Jenőnél a kettő mélyen egymásba fonódik, az Ige egyszerre bensőséges és társadalmat formáló tényező. Az Igével való találkozás konkrét formát is adott apostoli életének. Sok tekintetben Jézus életmódja (például szegénysége) és cselekvési módja (tanítványok meghívása, szegényeknek hirdetni az evangéliumot) jelenik meg az életében. A háború szenvedései, majd az üldöztetés valósa, a betegségek még érzékenyebbé tették a húsvét titkára, a keresztes és a feltámadás egységére, és a páli misztikus test-gondolatra, amely szerint kiegészítheti Krisztus szenvedéseit a test, az egyház és ennek egy konkrét valósa, a magyar nép javára.

Megállapítható az is, hogy míg Dél-Amerikában a felszabadítás teológiáját különösképpen az ószövetségi szabadulás történetek inspirálták, Kerkai Jenő életében nem találunk erre utalást, nála a bibliai inspiráció az Újszövetség köré szerveződik, s Jézus személye, Isten országa és a misztikus test témái határozzák meg.

5. 2. 3. Vallomások a saját küldetéséről

Abban a keresésben, hogy felismerhessük, vajon Isten mire küldte Kerkai Jenőt, mi hivatásának lényege, különösen fontos áttekinteni, ő maga miképp látta és hogyan fogalmazta meg életfeladatát. Melyek azok az alapvető strukturális elemek, amelyek kiemelkednek ebből? Mivel az egész életútját átfogó önéletrajzi munkája nem maradt

⁴⁹⁸ Uo.

fenn, csak mozaikszerű töredékekből tudunk erre következtetni. Figyelembe kell venni azt is, hogy küldetésstudata fokozatosan alakulhatott ki benne. Ezért célszerűnek látszik az élete vége felé megfogalmazott vallomásaiból kiindulni, mert feltételezhető, hogy ezek a küldetésére legérettebb összefoglalásai.

5. 2. 3. 1. Egy időskori vallomás

Ebből a szempontból különleges jelentősége van annak a ceruzával levelezőlapra írt vallomásnak, amelyet 1968 szeptemberében vetett papírra. Pár nappal korábban életveszélyes állapotban szállították kórházba. Megkapta a betegek kenetét és a szent útravalót. Felkészült a halálra. Ekkor írta előljárója, P. Tüll Alajos számára azt a néhány sort, ami élethivatásának összefoglalásaként is tekinthető: „Lelkemet eltölti a Szentlélek és a pápák jóvoltából megfiatalodott és megszépült Anyaszentegyház tudata. Átérezem, hogy az Egyház legfönségesebb jelensége számomra a Jézustársaság, s ebbe boldogító hivatást kaphattam. Életem-halálom egyetlen szerelmének most is a magyar népet s hazát tekintem az előkészületi évekkkel, a szervező munkákkal, a börtön szenvedéseivel és az eljelentéktelenedés szíves vállalásával. Vigasztal a tudat, hogy odaátról is lehet hatékonyan folytatni a földi életfeladat szolgálatát. Bízom a magyarság nagy jövőjében történelmének erős transzcendens aranyfedezete miatt. (...) A volt és leendő munkatársakért igyekeztem őszintén s gyakran megemlékezni. De vérség szerinti rokonokról is, főként Öcsémről és Hugomról. Ha váratlan pillanatban SAS behívó érkezik, készséggel indulok. (...) Élni és halni készen, P. Kerkai Jenő SJ.”⁴⁹⁹ Ebben szinte minden benne van, ami Kerkai életében fontos volt, az egyház, a jezsuita rend, a magyar nép sorsa, munkatársai, családja, reménye a magyar nép jövőjére vonatkozóan, és hogy a halál után a mennyből is tudja folytatni földi küldetését. Most nézzük meg elemeiben ezt a vallomást, és hogy miképp vannak jelen ennek témái a korábbi megnyilatkozásaiban.

5. 2. 3. 2. A boldogító jezsuita hivatás

Boldogítónak tekinti a hívást, ami a jezsuita rendbe szólította, amelyet „az Egyház legfönségesebb” jelenségének tart. Vallomása szerint Isten kegyelme segítette a noviciátusba.⁵⁰⁰ A jezsuita rendet édesanyjának tekintette, amelyet „a végletekig szereti

⁴⁹⁹ *Hivatásának összefoglalója*, 1968. szeptember 22., JTMRL IV. 68. 1. cs., 117–118., részben publikálva, in *Kortárs magyar jezsuiták*, II. rész, szerk. SZABÓ, F., JTMRL, Budapest 1992, 48–49.

⁵⁰⁰ Vö. *P. Kerkai Jenő önéletrajzi adatai*, 1965. január 23., JTMRL IV. 68. 1. cs., 23.

a valódi gyermeke.”⁵⁰¹ Egyik rendtársának, Reöthy Józsefnek pedig így köszönte meg azt a támogatást, amit még Dunaharasztaban kapott tőle a szabadulása után: „Kedves Atyámnak sohasem tudom meghálálni, hogy a Mater Societas-t amerikai nagybácsi mértékében érezte velem.”⁵⁰² Atyai szeretettel tekintett Szent Ignácra. Egy beszédében így fogalmaz: „Egyszer egy gyermeket megkérdeztek, kit tart a világon a legnagyobb embernek. Azt mondta: az édesapámat. Valahogy ilyen lelkiület kell legyen bennünk, amikor Szent Ignácra beszélünk.”⁵⁰³ Majd a lelkigyakorlatok és a rendalkotmány értékéről szól: „Különös nagy szeretettel legyünk a lelkigyakorlatok iránt, mint ahogy mi benső családi hagyományként kezeljük. Drága kincsünk, sőt az Egyház hivatalosnak minősített drága kincse.”⁵⁰⁴ Lelkigyakorlatos beszédei tükrözik, hogy milyen alaposan ismerte és mennyire korszerűen értelmezte ezt a kincset. A Társaság alapdokumentumáról pedig ilyen lelkesedéssel nyilatkozott: „Szent Ignác rendi alkotmánya azóta is felülmúlhatatlan alkotás és pedig azért, mert ennél céltudatosabbat azóta sem alkotott egyetlen rendalapító sem.”⁵⁰⁵ Kerkai Jenő számára a jezsuita rend az otthont, a családot, identitásának központi elemét jelentette, a legnagyobb természetességgel és szeretettel nyilatkozott róla. Mindvégig érdekelt rendtársai sorsa, munkái, és az egyetemes Jézus Társaságának helyzete szerte a világban.

5. 2. 3. 3. A megújuló Anyaszentegyház szolgálatában

Az 1968-as vallomásban a jezsuita rendhez való tartozás egy nagyobb keretbe, az egyházhoz való tartozásba illeszkedik bele, amelyet Anyaszentegyháznak tekint, és örömmel tölti el, hogy a Szentlélek megfiatalította és megszépítette. Pár évvel korábban, 1965-ben Kerkai Jenő rövid, kézzel írt önéletrajzot fogalmazott meg, amelynek végére ezt a mondatot írta: „Az Anyaszentegyház és a magyar haza reményén túli fokon való megújulásának elérézését várja itt, vagy odaát”⁵⁰⁶ – majd az aláírása következik. Ekkor már csak várni tudta az egyház megújulását, de korábban sokat dolgozott érte. Fő művét, a KALOT-ot úgy tekintette, mint olyan mozgalmat, amelyet Isten akart „az Egyház

⁵⁰¹ Írja Nagy Töhötömnek egy, a rend történetéről szóló elmélkedése végén, 1967. augusztus 15., KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 286.

⁵⁰² *Képeslap P. Reöthy Józsefnek*, 1962. szeptember 8., JTMRL IV. 68. 1. cs., 99.

⁵⁰³ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 132.

⁵⁰⁴ Uo. 133.

⁵⁰⁵ Uo. 133.

⁵⁰⁶ *P. Kerkai Jenő önéletrajzi adatai*, 1965. január 23., JTMRL IV. 68. 1. cs., 23.

érdekében.”⁵⁰⁷ Megállapítja, hogy az agrártársadalom elvallástalanodása már elindult, de ez a folyamat még megállítható. Hitbuzgalmi, azaz kizárólag vallásos programmal szerinte lehetetlen megállítani az „elistentelenedést”, ez csak egy olyan mozgalommal lehetséges, amely az élet minden területét megszólítja, mint amilyen a KALOT.

Aktív időszakából, 1945-ből való a következő vallomás: „Az Egyház a mi édesanyánk. Szegény ugyan, de szegénysége miatt nem lett gyengébb, mert ereje sohasem földi gazdagsága volt. Minél szegényebb, nekünk annál drágább és féltettebb. Minden bántás, mely közvetlenül vagy közvetve Őt érne, sorainkat szorosabbra kovácsoló pörölyütés lenne. Mert hitünk és Egyházunk többet ér földi boldogulásunknál.”⁵⁰⁸ Szenvedélyesen kiáltja: „Szívünk az Egyházé.”⁵⁰⁹

5. 2. 3. 4. Egyetlen szerelme a magyar nép

Az 1968-as vallomás szinte szenvedélyes módon tanúskodik Kerkai Jenőnek a magyar nép iránti szeretetéről és küldetéstudatáról. Élete egyetlen szerelmének nevezi a magyar népet és hazát, amelyért szívesen vállalta nemcsak a tanulmányi évek készületét vagy a nagyszabású szervezőmunkákat, de még a börtönt és azt követő eljelentéktelenedést is. Kifejezi reményét a magyarság jövője ügyében, és hogy halála után is közbenjáróként folytatni tudja a földi életfeladat szolgálatát.

Amikor a KALOT-ot 1935-ben elindította, első munkatársait ezzel a mondattal hívta meg: „Jöjjenek, segítsenek nekem felemelni a magyar népet!”.⁵¹⁰ Később is ez „volt mindig az ő »verbuváló« mondata”.⁵¹¹ Az agrárifjúságért végzett munka kezdettől fogva egy nagyobb perspektívában, a magyarság felemelésének horizontjában állt. Az első munkatársainak tartott lelkigyakorlat témái között már ott szerepelt a „magyar nép felemelkedésének útja” és a programadó gondolat, hogy „szervezzük újjá életünket, és

⁵⁰⁷ KALOT-Program, P. Kerkai Jenő SJ megnyitó előadása, in *Lelkipásztori munka, A második érdi papi tábor előadásai és megbeszélései*, 77.

⁵⁰⁸ *Mi van a KALOT pöre mögött?*, 16.

⁵⁰⁹ Uo.

⁵¹⁰ ANDRÁS, I., *A KALOT múltja, jelene és elgondolások jövő működéséről*, in *KALOT Vezérkönyv*, szerk. FARKAS, GY., 5.

http://www.ppek.hu/konyvek/Farkas_Gyorgy_KALOT_Vezerkonyv_agrarifjusagi_vezetok_szamara_1.pdf (a kutatás ideje: 2023. március 27.).

⁵¹¹ Uo.

állítsuk társadalmunkat etikai alapokra, hogy új Magyarországot adhassunk magunknak, és a világnak.”⁵¹²

Kerkai Jenő számos előadást tartott a magyar nép sorskérdéseiről⁵¹³, a magyar nép hivatásával is sokat foglalkozott, mint már korábban áttekintettük. Móricz Zsigmondnak írt levelében is így fogalmaz: „Legfőbb célunk, hogy népfőiskolánkkal a magyar élet- és sorskérdéseket szolgáljuk és a minden tekintetben egységes magyarság ügyét előbbre vigyük. Népfőiskolánk tananyaga, menete és szelleme ezeknek a céloknak az elérését szolgálja.”⁵¹⁴

Beszédeiben is sokszor jön elő a hazaszeretet témája, ami összekapcsolódik a szociális igazságossággal. 1939-ben egy újságtudósítás szerint Kerkai munkások előtt beszélt arról, hogy „a Haza, amely nem faj, mint egyesek állítják, nem vér, nem kenyér, nem érvényesülési lehetőség, hanem mindenek előtt az a sorsközösség, amelyben együtt élünk itt a Kárpát-medencében. Ha valóban ez a sorsközösség a Haza, akkor a terhek viselését vállalnia kell mindenkinek. Akinek a sors sokat juttatott, annak, ha áldozatok árán is, de le kell mondani egy kevésről, hogy ebben a Hazában mindenkinek meg legyen a puha meleg otthona.”⁵¹⁵

Talán legtömörebben az 1946-os *Katolikus felelőség* című munkájában foglalta össze a magyarság hivatását az egyház és az egész emberiség vonatkozásában: „Ha magyar hazánkban a Krisztus Titokzatos Teste élő valóságként jelentkezik, a lelkekben lüktető kegyelmi erők révén megújulhat nálunk, a föld színe minden területén. Nyomában egészséges kultúra virágozik, emberséges társadalom éled, vagyis a kereszténység és magyarság olyan együttese lép elő, amely példamutató lehet az egész világnak. Akkor elmondhatnák rólunk: kis ország, de nagy nép lakik benne. Újjáépíteni Krisztust a lelkekben, újjáépíteni az élet minden területét az Ő szellemében – az Isten dicsőségének ez a szolgálata a nagy magyar engesztelés.”⁵¹⁶ Kerkai szerint tehát az egyház

⁵¹² LELE, J., *A tápairéti és a Szeged tanyai fiatalok művelődési és szórakozási alkalmai*, in *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (Studia Historica 2.)*, Szeged 1999, 579.

⁵¹³ Vö. *A Ciszterci Rend Budapesti Szent Imre Gimnáziumának évkönyve, 1942–1943*, 77., *Délmagyarország* 1940. január 17.

⁵¹⁴ *Levél Móricz Zsigmondnak*, 1940. október 12., in *Móricz Zsigmond, a Kelet Népe szerkesztője, Levelek I.*, szerk. TASI, J., Budapest 1988, 175.

⁵¹⁵ *Szegedi Új Nemzedék*, 1939. december 7.

⁵¹⁶ *Katolikus felelőség*, 16.

magyarországi megújulása hozzájárul a kultúra és a társadalom átalakulásához, a kereszténység és a magyarság ilyen együttmozdulása pedig példa lehet az egész világnak.

Ügynökjelentésekben is hasonló életcél megfogalmazásokat olvashatunk. Ezek szerint Kerkai Jenő olyan ember, aki „egész életét a magyar nép minden irányú felemelésére áldozta”⁵¹⁷, és a hatvanas évek közepén „továbbra is életcéljának látja a magyar nép felemelkedéséért való munkát”⁵¹⁸, a Somogy-tervet is azért nyújtotta be Kádár Jánosnak, mert „lelkiismerete és a magyar nép szolgálatának vágya adja neki az ösztönzést.”⁵¹⁹ A dokumentum szövegének végén ő maga így fogalmazza meg a reményét: ha „a kísérlet eredményes, fokozatosan kiterjeszhető az egész országra, melynek eredménye – rendületlenül bízom benne – az egész magyar nép további felemelkedése.”⁵²⁰

5. 2. 3. 5. A társadalmi igazságosság szolgálatában

A magyarság felemelésében első lépésnek a parasztfjúság felé fordulást látta. Ez a népréteg volt a legelhanyagoltabb, ugyanakkor benne látta az erőforrást a nemzet jövője szempontjából. Bálint József így emlékszik vissza Kerkai szavaira, amelyek összefoglalják a parasztfjúság iránti küldetéstudatát. A tanulóifjúsággal, az egyetemistákkal sokan törődnek, sokféle szervezet van, „de a parasztleány-ifjúsággal, ezzel a közel egymilliós tömeggel senki nem törődik. Pedig ha igaz, hogy az egész magyarság egzisztenciája a magyar mezőgazdasági társadalomra épül, akkor az is igaz, hogy viszont ennek a társadalomnak a jövője a magyar parasztfjúság erkölcsi, szellemi, szakmai megnevelésétől függ. Ezért kell minden erőnket a parasztfjúság megszervezésére fordítanunk.”⁵²¹

1945-ben a KALOT törekvéseit így foglalta össze: „Egyetlen ambíciónk volt: félelmetlenül teljesíteni – mások helyett is – kötelességünket és érvényesíteni a felebaráti szeretet gyakorlati parancsát népünk iránt, de legkivált szegény parasztságunk és az ő hatalmasabb jövődjét hordozó ifjúsága iránt, mert ez az ifjúság volt a legelhagyottabb és legelmaradottabb, a legszenyebb és minden kisémmizett osztályok között a legbalekabb.”⁵²² A parasztfjúságot tehát a legrosszabb helyzetben lévő társadalmi

⁵¹⁷ 3.1.2. M-26962/1 Baráth, 193., beszámoló az 1962. december 30-i találkozásról.

⁵¹⁸ Uo. 219. 1963. május 15-i jelentés.

⁵¹⁹ Uo. 216. 1963. március 16-i jelentés.

⁵²⁰ KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 309.

⁵²¹ ANDRÁS-BÁLINT-SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 125.

⁵²² *Mi van a KALOT pöre mögött?*, 13.

rétegnek látta, és a szeretet gyakorlati parancsát valósították meg, amikor a felemelkedésükön dolgoztak.

Találón foglalta össze egyik beszédében, hogy a KALOT célja a szociális igazságok megvalósítása és a szeretet érvényesítése: „Ez a mozgalom Istenen kívül másnak nem szolgál, mert ennek nincsenek urai, csak napszámosai. Nem szervezkedünk senki ellen sem a régi rend védelmére, de még az egyházi nagybirtok védelmére sem! Mi a krisztusi szociális igazságok és a szeretet diadaláért küzdünk.”⁵²³

Korai megnyilvánulása volt e meghívottságának, amikor Kalocsán diákjaival a mélyszegénységben élő embereket látogattak. A tapasztalatok felrázták a diákok lelkiismeretét, és tenni akarásukkal magiszterükhöz fordultak. Egy ilyen alkalom adott lehetőséget arra, hogy magiszter Czinder az életcéljáról beszéljen diákjainak. Vida István így emlékezik vissza erre: „Unszoltuk őt, hogy valamit tenni kéne, s akkor elárulta nekünk: Ezt tekinti életcéljának. Erre készül föl minden maradék idejében.”⁵²⁴ Tehát már 1930 körül küldetésének tekintette, hogy a legszegényebbek sorsán javítson.

5. 2. 3. 6. Az eljelentéktelenedés szíves vállalása

Összefoglaló vallomásában a börtön szenvedései mellett az eljelentéktelenedés szíves vállalását is említi mint életének meghatározó elemét. Kerkai Jenő valóban tudatosan és szabadon vállalta az üldöztetés sorsát. Nagy Töhötömnek így írt 1948 novemberében, röviddel a letartóztatása előtt: „Sokan biztatnak, hogy szökjem ki, mint annyian. De ezt nem teszem, sőt Önt hazahívom, kedves Atyám. (...) Ha már halálra van ítélve népünk, álljunk mellette, és haljunk meg vele.”⁵²⁵ Az itthon maradást tehát mint az idegen hódítók által halálra ítélt magyar néppel való legteljesebb szolidaritásként választotta. Kész volt mindenben, akár a halálban is vállalni a magyar nép sorsát. Küldetése részévé vált a kereszt hordozása is.

Egy másik írás, amely megvilágítja Kerkai Jenő lelkületét, a hagyatékában található néhány kézzel írt sor, amelynek felirata: „P. Varga László SJ: Magyarok Napja Fatimában

⁵²³ *Somogyi Újság*, 1939. július 3. 1943-ban egy KALOT nagygyűlésen így fogalmaz: „Mi Isten nevében szállunk síkra a szociális igazságosságért. Aki élénk áll, annak a legelső pápa szavával kiáltjuk oda: »Inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek!«” *Hatalmas tett volt a KALOT nagygyűlés*, in *KALOT-munkafüzet*, 1943. december, JTMRL Rendtörténeti Könyvtár, 2.

⁵²⁴ SZABÓ, *Kortárs magyar jezsuiták/2*, 100.

⁵²⁵ KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 207.

cikkéből halhatatlan sorok.”⁵²⁶ Barátja írásából másolta tehát ki, és a „halhataltan” jelző is kifejezi, milyen sokat jelenthetett számára. Nem túlzás állítani, hogy a saját sorsát és küldetését látta benne visszatükröződni: „Van néha olyan válság egy nép életében, amikor egy ember nagyobb tud lenni, mint az egész ország. De ezt nem azzal mutatja meg, amit alkot, hanem a föltétlen elszántsággal a teljes földi pusztulásra. Mert ez a legfőbb tehetség bennünk, megőrlődni, elszakadni, tiport féreggé lenni az igazságért, a veszendő hazáért, sőt a hitvány csöcselékért is egészen úgy, amint azt az Isten megmutatta, amikor emberré lett, és kimúlt a Keresztfán.”⁵²⁷ A megfeszített Jézussal való teljes azonosulás sorai ezek, aki búzaszemként őrlődött meg, szinte féreggé vált (vö. Zsolt 22,7), és áldozata a legnagyobb emberi tett volt.

5. 2. 3. 7. Közös küldetés

Kerkai Jenő küldetését nem kizárólag önmagára vonatkozóan nézte, hanem sok tekintetben mint másokkal közös feladatot. Hivatását összefoglaló vallomásában is jelen vannak a munkatársai: a „volt és leendő munkatársakért” imádkozik. Nemcsak a múlt, de a jövő reménye is itt van: lesznek, akik folytatják a megkezdett munkát. Néhány munkatárssal baráti jellegűvé vált a kapcsolata, mint dr. Farkas György, Ugrin József, Dr. Deák Sándor, Tóth Imre, Vida István, Takáts Ágoston, akikkel a közös rabság révén még szorosabb közösségbe került.⁵²⁸

A KALOT révén közös küldetéstudat is összekötötte ezeket az embereket, társakká váltak abban a meghívásban, amelyet először Kerkai Jenő kapott. A mozgalom vezetői számára Kerkai hangsúlyozta, hogy nem pusztán állásuk van, hanem hivatást teljesítenek. Első munkatársainak, Ugrin Józsefnek és dr. Farkas Györgynek már a legelején megmondta: „Azt szeretném, ha hivatásból lépnétek a küzdőporondra.”⁵²⁹ „Őket is a Gondviselés választotta ki erre a munkára”⁵³⁰ – emlékezik vissza dr. Farkas György felesége, Márta a „Kisatya” gondolataira. A mozgalom ugyanis a családi életet is meghatározza, ezért házastársukat úgy kell megválasztani, hogy szellemi partner legyen ebben a szolgálatban.

⁵²⁶ OSZK Kt. *Nagy Töhötöm irathagyatéka*, 216 517.

⁵²⁷ Uo.

⁵²⁸ „Kerkai Atya, akivel legalább 25-ször voltam összeláncolva, és aki mindig mondta: »Mi már örökké össze vagyunk láncolva«” TAKÁTS, Á., *Vegye föl keresztjét!, Életem története*, a szerző magánkiadása, 2003, <http://mek.oszk.hu/10400/10492/10492.pdf> (a kutatás ideje: 2023. február 16.), 155.

⁵²⁹ LELE, J., *A tápairéti és a Szeged tanyai fiatalok művelődési és szórakozási alkalmai*, in *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, 580.

⁵³⁰ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 52.

Ezért még a házasságkötésük előtt Kerkai azt javasolta Mártának, gondolkodjon el azon, vajon az ő közvetítésével nem az Isten hívja-e őt is a szőlőjébe munkásnak?⁵³¹ Lehet mondani, a mozgalom alapító munkatársai egy megkülönböztetési folyamat után csatlakoztak a szervezethez, és hivatástudattal dolgoztak.

A munkatársakról történő gondoskodás Kerkai Jenő egyik fő céljává vált. Egy munkatársnak így írt erről 1946-ban: „Ismeritek felfogásomat, hogy a mozgalom tíz esztendő küzdelmének viszonzását anyagiakban kifejezni nem lehet. De életem egyik kitűzött célja volt és lesz, hogy minden hűséges munkatárs megközelítőleg eljusson odáig, mintha csak polgári célok szolgálatában dolgozott volna.”⁵³² Azaz egyik életcélja volt, hogy munkatársai anyagi megbecsülése megközelítse azt, amit világi munkahelyen kaptak volna. Ilyenformán a munkatársakkal való törődés hivatásának részévé vált.

A börtönévek után, amikor már a közös cselekvés tere teljesen ellehetetlenült, igyekezett továbbra is lelki közösségekben lenni velük, mégpedig a magyarságért végzett imádság által. Egyik volt munkatársának így ír 1959-ben: „Igen nagy ajándék volna számomra az is, ha állandó lelki közösségekben maradhatnánk. Például azáltal, hogy a család valamelyik tagja felváltva naponta egytized rózsafüzért elmond a magyar haza és nép nagy jövőjéért. Az én lelkem teljesen ebben oldódik fel szinte.”⁵³³

Rendtársa, Nagy Töhötöm különleges helyet foglal el a munkatársai között. Ő hívta meg még 1931-ben, hogy közösen gondolkodjanak egy parasztmozgalom megteremtéséről, évekig együtt készültek a nagy feladatra. 1937 februárjától intenzívebben bevonta a KALOT-munkákba. Amikor Nagy Töhötöm 1939-ben Firenzében töltötte a harmadik probációját, Kerkai ismételtén kérte a provinciálist, hogy képzése lezárultával helyezze Nagyot a KALOT-hoz, mert nem bírja egyedül a munka terhét, és jezsuita segítségre van szüksége.⁵³⁴ A helyezés nem is volt olyan egyértelmű, mert az élete végéhez közeledő P. Bangha Béla is kiszemelte utódául Nagy Töhötömöt, és a jelek szerint Nagy is el tudta volna képzelni, hogy inkább sajtóapostol lesz.⁵³⁵ Ezért Kerkai igyekezett meggyőzni

⁵³¹ Vö. uo.

⁵³² *Levél Magyar Ferencnek*, 1946. szeptember 23., OSZK Kt. Nagy Töhötöm irathagyatéka, 216 057.

⁵³³ *Levél Dr. Deák Sándornak*, 1959 advent, JTMRL IV. 68. 2b. cs.

⁵³⁴ Vö. *Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek*, 1939. november 2, KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 19.

⁵³⁵ 1940. március 28-án írja a naplójába: „Én szívesebben mennék P. Bangha mellé”, KERESZTES, *Részletek Nagy Töhötöm fiatalkori naplójából (1937–1940)*, 114.

Nagy Töhötömöt, és újra biztatta barátját: „Erősen kell imádkoznunk, mert a R. P. Provinciális a vizitáció alkalmával a most már talán ötödször megismételt kérésemre azt felelte: Nem ígérhetem biztosra, mert emberhiány mutatkozik. Együttesen kérjük az Urat, hogy ha az Ő nagyobb dicsőségére válik, együtt dolgozhassunk is!”⁵³⁶

Lehet mondani, Kerkai könyörögte ki a provinciálisnál és imáiban, hogy végül Nagy Töhötöm a munkatársa lett. Nagyot nemcsak bajtársnak, munkatársnak, legjobb barátnek tekintette, hanem lelke felének, akivel egész hátralevő életében együtt harcolt.⁵³⁷ „Mi ketten voltunk egy ember” – írja évekkel később, amikor Nagy Töhötöm már Dél-Amerikában⁵³⁸ volt. „Ön ott, én meg itt, fizikailag távol, lélekben és célokban együtt nagy tervek megvalósításának vagyunk szerény eszközei.”⁵³⁹

Nagy Töhötöm gondolata a jezsuita rendből való kilépéséről „iszonyú fájdalommal”⁵⁴⁰ töltötte el Kerkait, mégis megígérte, hogy „a testvéri közösséget soha meg nem tagadom. Bárhova sodorja az élet.”⁵⁴¹ Kerkai Jenő meg is tartotta az ígértét. Bármilyen kacsaringós utat járt is be Nagy Töhötöm, ő mindvégig jóindulatúan, barátsággal viszonyult hozzá, folyamatosan imádkozott érte, mindennapos miséiben megemlékezett róla, szenvedéseit felajánlotta érte.⁵⁴² A jelek szerint nem adta fel azt a gondolatot sem, hogy minden viszontagság ellenére Nagy Töhötömmel továbbra is életfeladat-közösségben állnak – vagy legalábbis elővételezve. 1968 végén írta Nagy Töhötömnek, hogy amikor másik szemét is a megvakulás fenyegette, az orvosi vizsgálat után a győri karmelita templomban, Marton Marcell és Apor Vilmos sírja közelében mondta el felajánló imáját, a Suscipe-t. „Mindez életföladat-közösségben történik »szabadon elővezetve« – Veled, Töhim!” – írja.⁵⁴³

Ennek az életfeladat-közösség egyik konkrét formáját abban a reményben láthatta, hogy a szocialista állam humanizálódni fog, megszabadulva az ateizmustól, az egyház pedig szociálisan érzékenyebbé válik, és így közeledni tudnak egymáshoz. Nagy Töhötöm így

⁵³⁶ Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek, 1940. április 14., *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 25.

⁵³⁷ 1940. január 4., *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 24.

⁵³⁸ 1947. április 5., uo. 95.

⁵³⁹ Uo. 96.

⁵⁴⁰ 1947. november 22., uo. 136.

⁵⁴¹ 1948. november, uo. 206.

⁵⁴² Vö. uo. 268.

⁵⁴³ 1968. december 18., uo. 290.

emlékezik vissza arra, amit Kerkai egy budapesti látogatása során mondott neki: „Tüzebben beszélt, még pedig arról, hogy nekem mily óriási feladatom van abban, hogy egy közeledést tudok szolgálni az egyház és a szocialista társadalom között. Azt mondotta, hogy e mellett eltörpül minden eddigi munkám.”⁵⁴⁴ Azzal a reménnyel adta át Nagy Töhötömnek a dokumentumait, különösen a Somogyi-tervet, hogy nemcsak megőrzi őket, hanem hasznosulnak: „Reménykedve, hogy Nálad nemcsak megmarad, hanem ki is bimbózik...!”⁵⁴⁵

5. 2. 4. Küldetése mások értelmezésében

Miután áttekintettük, Kerkai Jenő miképp értelmezte saját küldetését, vizsgáljuk meg, hogyan látták ezt azok, akik életútját közelről kísérték figyelemmel. Először néhány olyan visszaemlékezést ismertetünk, amely az életút egészére reflektál, majd pedig egy-egy aspektust fogunk jobban szemügyre venni. Miben látták kor-, illetve munkatársai Kerkai Jenő élethívását? Milyen ajándékot fedeztek fel benne? Ki volt számukra Kerkai Jenő?

Kerkai Jenő temetésekor pannonhalmi előljárója, Tüll Alajos a következő mondatokkal fejezte be megemlékezését: „Búcsúzunk. Emlékedet, drága atya, a viszontlátásig híven ápoljuk. Az maradsz nekünk ezután is, aki eddig voltál: Krisztus papja – szegények hivatott apostola – magyar és jezsuita. Béke veled!”⁵⁴⁶ „Neked is, Jenőnk, mint Szent Pál apostolnak, az a nagy kegyelem jutott osztályrészül, hogy ne csak higgy Krisztusban, hanem hogy szenvedj is érte... (vö. Fil 1,29).”⁵⁴⁷ Tüll páter e néhány mondatban igen jól megragadta és összesűrítette Kerkai Jenő küldetésének néhány fő pontját, és beszéde visszatükrözi azoknak a strukturális elemeknek a jó részét, amelyek Kerkai küldetésnyilatkozatainak elemzésekor már kiemelkedtek: szegények apostola, jezsuita lét, magyarság, kereszt. Kiemeli ugyanakkor a papságot, amely explicit formában nem szerepel Kerkai megfogalmazásai között, talán mert annyira természetes volt számára, vagy mert a jezsuita lét oly szerves részeként tekintett rá.

Takáts Ágoston így foglalta össze Kerkai életművét: „Kerkai Atya jezsuita szerzetes-pap volt: lelki-atyánk és munkánk irányítója, munkatársunk és sorstársunk, barátunk és nekem – utolsó munkatársának – rabtársam és a közös bilincs hordozója. Amint Krisztus földi

⁵⁴⁴ Nagy Töhötöm levele P. Varga Andornak, 1968. december 18., JTMRL IV. 68. 2. cs., 23.

⁵⁴⁵ 1969. január 5., Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése, 291.

⁵⁴⁶ SZABÓ, *Kortárs magyar jezsuiták/2*, 50.

⁵⁴⁷ Uo.

életében körüljárt jót cselekedvén és hirdetvén az Isten Országát, úgy élt közöttünk magyar Hazánkban Kerkai Atya: hirdette az Isten Országát a magyar nép számára, alapította a Népfőiskolákat és a Falu-manrézákat, kereste és felkarolta azt, »ami elveszett« és »kiegészítette testében Krisztus szenvedéseit«. – Rá aztán valóban vonatkoznak Krisztus szavai: Ahol én vagyok, ott kell lennie szolgálóknak is!... – És ugyanúgy vonatkozik rá a hegyi-beszéd mondata a nyolc boldogságról: »Boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért, mert övék a mennyek országa!«⁵⁴⁸ Takáts egyrészt a szerzetes-pap mozgalomalapítót emeli ki, a munkatársaihoz fűződő kapcsolatot. Másrészt Jézus Krisztushoz való hasonlóságát húzza alá apostoli életében és szenvedéseiben is. Kiemeli az Isten Országát a magyar népnek hirdető apostol szerepét. Itt sűrítve visszatükröződnek azok a témák, amelyeket a *Kerkai és Isten igéje* című fejezetben láttunk: Isten Országá, Jézus és az apostolok cselekvési mintája.

Nagy Töhötöm Tüll Alajosnak írt levelében így méltatja Kerkait: „Nagy volt P. Kerkai, mint pap. (...) Nagy volt, mint szerzetes (...) Nagy volt, mint humanista, mint az emberek, s mindenekelett az elnyomottak igaz barátja és védelmezője. Az emberek szeretetén keresztül mutatta meg, hogy mennyire szereti az Istent. És az Isten-szolgálat legelső lépésnek az emberek szolgálatát tekinthette. De nagy volt, mint korszerű modern ember is (...) Nagy volt, mint szervező tehetség és erő (...) A korszerű, modern egyház egy óriási értékű előfutára volt P. Kerkai (...) Erényeit nem sorolom fel, mert elég, ha egyszerűen csak annyit mondok róla, hogy igaz ember volt: Természetfölötti kegyelmekben és természetes értékeken felépült robosztus egyéniség. Sokat imádkozott, dolgozott, küzdött és szenvedett életében.”⁵⁴⁹ Ebben az összefoglalásban is megjelenik a papsága, jezsuita léte; elnyomottak védelmezője és barátja, és a szenvedő ember – akire Nagy Töhötöm Szent Pál második korintusi levelében megfogalmazott önvallomását vonatkoztatja: sok türésben, verésben, tömlöcben és gyalázatban, mint akit megvertek, de meg nem öltek, aki mindenben Isten szolgájának bizonyult (vö. 2Kor 6,8–10). Nagy Töhötöm kiemeli még Kerkai modernségét, korszerűségét, aki a megújult egyház előfutára volt. Kerkai és az egyház kapcsolatáról egy levelében Nagy Töhötöm így írt:

⁵⁴⁸ TAKÁTS, „*Ignis*”, 49.

⁵⁴⁹ Nagy Töhötöm levele P. Tüll Alajosnak, 1970. október 2, JTMRL IV. 68. 1. cs., 133.

Kerkai „megmaradt 100 %-os jezsuitának és katolikusnak. Ő az egyházért él és hal (...) Hűséges Rómához, élete egyetlen célja az egyház fennmaradásán dolgozni.”⁵⁵⁰

Számos visszaemlékező a parasztfjúsághoz fordulását emeli ki mint Kerkai élete központi vezérlő elvét. Barátja és rendtársa, Varga László ezt nevezte Kerkai második hivatásának: „Jómódú zalai molnár fia a jezsuita rendbe lépett és korán megtalálta második hivatását is, amely arra rendelte, hogy a parasztfjúság apostola legyen.”⁵⁵¹ Öccse, Kerkai György számos olyan epizódot megőrzött emlékezetében, amely tükrözi, hogy Jenő gyermekkorától feltűnő figyelemmel fordult a falusi nép sorskérdései felé. A magyar nép „eredeti sajátosságait leginkább a falu népében látta megtestesülni. Hivatását ekkoriban úgy érezhette, hogy a magyar nép papjává kell lennie, s így felemelheti azt”⁵⁵² – emlékezik vissza a testvére.

A Kerkai életére reflektálók legtöbbször mint szociális apostolra és KALOT-alapítóra emlékeznek: „A magyar társadalomtörténet egyik legjelentősebb, legnagyobb létszámú és rendkívüli hatású szervezetének megálmodója és megszervezője”⁵⁵³ (Zachar Péter Krisztián); „a XX. századi »félbemaradt«, de inkább derékba tört magyar keresztény reformkor talán legjelentősebb kezdeményezésének, a parasztfjúság műveltségét, szakmai fejlődését és lelki-szellemi öntudatosulását egyszerre szolgáló Katolikus Legényegyletek Országos Tanácsának (KALOT) volt az »atyja«”⁵⁵⁴ (Rosdy Pál); „a század legnagyobb magyar szociális apostola a harmincas években megszervezte a KALOT-ot, amelybe az ezer éve elhanyagolt parasztfjakat beszervezte, szakképzettségük növelése mellett a közéletbe is bevezette őket”⁵⁵⁵ (Dr. Varga László). Magyarország egyik⁵⁵⁶ vagy egyenesen legnagyobb szociális apostola (Dr. Varga László, Takáts Ágoston)⁵⁵⁷, aki a „30-as, 40-es években rendkívül sokat, talán legtöbbet tette a magyar vidék testi-lelki megerősítéséért, a gazdálkodás és szellemi élet minőségi

⁵⁵⁰ Nagy Töhötöm levele P. Varga Andornak, 1968. december 18., JTMRL IV. 68. 2. cs., 23.

⁵⁵¹ VARGA, L., *Kerkai Jenő története*, in *A Szív* 63 (1977/11), 495.

⁵⁵² ANDRÁS-BÁLINT-SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 24.

⁵⁵³ ZACHAR PÉTER, K., *A magyar kereszténydemokrácia karizmatikus szervezője, Kerkai Jenő SJ*, in *A modern magyar katolikus politizálás arcképcsarnoka*, szerk. PETRÁS, É., Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó, Budapest 2019, 155.

⁵⁵⁴ ROSDY, P., *Szerelme a magyar nép volt, Száz éve született Kerkai Jenő*, in *Új Ember*, 2004. november 7.

⁵⁵⁵ VARGA, L., *35 éve történt – kollaboráltam*, in *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, 1982. szeptember 19., 8.

⁵⁵⁶ LÁSZLÓ ISTVÁN, P., *Egy elfelejtett jezsuita*, in *Magyar Nemzet*, 1989. december 4.

⁵⁵⁷ Vö. VARGA, *35 éve történt – kollaboráltam*, 8, TAKÁTS, „Ignis”, 54.

fejlődéséért”⁵⁵⁸ (Gyuráczy Ferenc). Tartották őt „történelmi parasztvezér”-nek⁵⁵⁹ (Ugrin József), „népvezér”-nek⁵⁶⁰ (Vida István). Az emigrációban élő magyar jezsuiták így jellemzik: „Nála jelentősebb mozgalmat Magyarország földjén senki el nem indított.”⁵⁶¹ Keresztes Sándor pedig így foglalja össze a szerepét: „Nem hiszem, hogy a múlt század közepe táján bárki is nagyobb hatást tudott volna gyakorolni a magyar közéletre ebben az egész nagy népi reformmozgalomban, a népi írókat is beleértve, mint Kerkai. Az egész KALOT mozgalomnak olyan 5–6 évnnyi kifutása volt mindössze, mégis hatalmas munkát végzett a maga 20 népfőiskolájával, ahol legények ezreit vonta be a faluvezető-képzésbe. Valami szenzációs munkát végzett! Ő nemcsak felmérte a parasztság helyzetét, és nemcsak szellemi hatást igyekezett gyakorolni, mint a népi írók a könyveik és előadásaik révén, hanem ő ténylegesen szervezte a magyar falut.”⁵⁶²

Hajdu Németh Lajos, szintén egykori KALOT-munkatárs, a magyar nép életének javítását emeli ki mint Kerkai életének fő irányát, amelyért életét feláldozta: „Kerkai Jenő egész életében dolgozott, imádkozott, böjtölt. Hogy életáldozata még teljesebb legyen, elszenvedte a megalázásokat, meghurcoltatást és börtönt is. Mindezt azért, hogy a magyar nép Istennek tetszőbb, jobb, szebb, emberibb életet élhessen.”⁵⁶³ Másképp fogalmazva, de hasonló tartalommal nyilatkozik Tóth Imre egykori KALOT népfőiskola-igazgató, aki szerint Kerkai életművének célja „a magyarság megszentelődése volt hitében, kultúrájában, gazdasági és társadalmi életében”⁵⁶⁴ „Minden más csak esetleges volt a fő cél mellett, minden a magyarság megszentelődését szolgálta.”⁵⁶⁵ Tóth hangsúlyozza, hogy a földreform terve, a kormányokkal való ilyen vagy olyan együttműködés mind csak ezt a célt szolgálta. A lényeg az a nemzetnevelő program volt, amely a társadalom minden problémáját meg akarta válaszolni: „A világnézeti nevelést, erkölcsi megújulást, kulturális megtisztulást és felemelkedést, a gazdasági struktúraváltást, a nép fizikai

⁵⁵⁸ GYURÁCSZ, *Népiesség és katolicizmus*, 101.

⁵⁵⁹ TÖRÖK, P., *Egy odaadott élet, 15 éve halt meg P. Kerkai Jenő SJ*, in *A Szív* 71 (1985/10), 450.

⁵⁶⁰ VIDA, I., *Egy sohanemvolt népvezér, Tíz éve halt meg Kerkai Jenő SJ, a KALOT megteremtője*, in *Barátainknak, a Magyar Jezsuiták*, New York 1981, 13.

⁵⁶¹ *A gazda-ifjúság felkarolása, A Magyar jezsuiták, 50 éves a Jézustársaság magyar rendtartománya*, in *A Szív* 45 (1959/10), 31.

⁵⁶² JAVORNICZKY, I., *A magyarság és az egyház szolgálatában, Életútinterjú dr. Keresztes Sándorral*, METEM, Budapest 2021, 385.

⁵⁶³ HAJDU NÉMETH, L., *Búcsú*, in *Katolikus Magyarok Vasárnapja* 1971. január 24., 3.

⁵⁶⁴ TÓTH, *KALOT Képeskönyv*, 115., vö. még 7.

⁵⁶⁵ Uo. 25.

megegyesítését és a helyes magyar öntudat kifejlődését.”⁵⁶⁶ Tóth párhuzamban látta Kerkai tevékenységét az apostolokat meghívó és küldő Jézus példájával, ahogy ő is munkatársakat hívott meg. Egyik fennmaradt lelkigyakorlatos jegyzete a Krisztus Király-elmélkedés aktualizált verzióját tükrözi.⁵⁶⁷ Keresztes Sándor szerint „olyan erős ragaszkodás élt benne a magyar néphez, amihez hasonlót csak Illyés Gyulánál és Márton Áronnál”⁵⁶⁸ figyelhetett meg.

Vida István egykori kalocsai tanítvány, majd munkatárs szerint Kerkai célja volt: „Szervezni, kiművelni, vallásban-erkölcsben és gazdaságilag erősíteni a népet. Nagykorúvá tenni, hogy a reformokat maga valósítsa meg, legkiválóbb tagjai révén pedig a hatalomban is részesedjék.”⁵⁶⁹ Ebben az értékelésben a nép felemelése és a politikai vonatkozás összekapcsolódik, mintegy megmagyarázva, hogy Kerkai Jenő miért játszott olyan fontos szerepet a kereszténydemokrata párt elindításában. Ez nem öncél volt, hanem azt szolgálta, hogy elősegítse, hogy a nép érvényesíteni tudja érdekeit kiemelkedő tagjain keresztül. Néhányan ezért a kereszténydemokrata mozgalomban betöltött szerepét emelik ki: „Kerkai Jenő világos feladat-látása, erős akarata és kiváló szervező képessége, magával ragadó személyisége volt az a hajtóerő, amely döntő tényező lett a magyar kereszténydemokrácia útkeresésében”⁵⁷⁰ (Kovács K. Zoltán). Zachar Péter Krisztián szerint „a modern magyar kereszténydemokrácia egyik úttörője”⁵⁷¹ volt, Szokolczai György pedig még jelentősebb szerepet tulajdonít neki: Kerkai mint jezsuita szerzetes nem „lehetett a párt tagja, mégis egyik, vagy akár legfontosabb alapítója volt ennek a szervezetnek is. A mai történeti ismertetésből nem lehet kihagyni a nevét, mert nélküle a DNP soha létre nem jött volna.”⁵⁷² Dr. Varga László szerint a Kerkai által alapított KALOT-mozgalomnak meghatározó szerepe volt a kisgazdapárt 1945-ös, majd a DNP 1947-es választási sikerében.⁵⁷³

⁵⁶⁶ Uo. 26.

⁵⁶⁷ Uo.

⁵⁶⁸ JAVORNICZKY, *A magyarság és az egyház szolgálatában, Életútinterjú dr. Keresztes Sándorral*, 385.

⁵⁶⁹ VIDA, *Egy sohanemvolt népvész, Tíz éve halt meg Kerkai Jenő SJ, a KALOT megalapítója*, 13.

⁵⁷⁰ *Félbemaradt reformkor, Miért maradt el az ország keresztény humanista megújulása?*, *A Katolikus Szemlében megjelent tanulmányok gyűjteménye*, 160.

⁵⁷¹ ZACHAR PÉTER, K., *A magyar kereszténydemokrácia karizmatikus szervezője, Kerkai Jenő SJ*, 154.

⁵⁷² SZAKOLCZAI, GY., *A magyarországi kereszténydemokrácia, Néhány kiegészítés Erdődy Gábor és Fazekas Csaba cikkéhez*, in *Magyar Szemle* 14 (2005/9–10), 164.

⁵⁷³ Vö. VARGA, *35 éve történt – kollaboráltam*, 8.

Gyürki László Kerkai prófétai vonásait emeli ki. Így fogalmaz: „Életművét megismerve megdöbbenő hasonlóságot fedeztem fel, Páter Kerkai és az Ószövetség prófétái között. Ő a magyar nép prófétája volt.”⁵⁷⁴ Majd elemzi a hasonlóság főbb pontjait. A próféta Isten ajándéka, akit kiválaszt és egy üzenettel, sajátos feladattal a népéhez küld. Kerkai Jenő is arra érzett hivatást, hogy a magyar nép felemeléséért dolgozzon. Az ószövetségi prófétákhoz hasonlóan bátran szóvá tette a szociális igazságosság kérdéseit, ami miatt olykor a világi és egyházi vezetők neheztelését is kiváltotta. Világosan állást foglalt mind a nyilas-nemzeti szocialista, mind a bolsevik ideológiával szemben. Mindkét totalitárius rendszerben üldözötté vált. „A próféták népük sorsát hordozzák, még ha nem is értették meg őket. Páter Kerkai is átérezte magyar népe sorsát. Tudta, hogy élet-halál kérdése számára, hallgat-e Isten szavára. Ezért a legfőbb cél a lélek megújulása. Krisztusibb embert, hangzik legfőbb programja. A politikai vezetők más irányt mutatnak a népnek, de Páter Kerkai látja, hogy ez az út pusztulásba vezet.”⁵⁷⁵ Pedig „csak a nép megszentelődése, belső megújulása hozhatja meg a megmenekülést, a biztos jövőt.”⁵⁷⁶

Kerkai 1948-ban, majd 1956-ban hivatástudatból maradt Magyarországon. Takáts Ágoston szerint amikor arról próbálták meggyőzni, hogy meneküljön külföldre, az volt a válasza, hogy marad: „Mert neki ez a hivatása!”⁵⁷⁷ Vida István is megerősíti ezt: „Írásos bizonyítékokból tudjuk, hogy az otthon-maradást – minden várható következménnyel együtt – kötelességének, sőt feladatának tekintette.”⁵⁷⁸ A keresztút tudatosan választott része volt az életútjának. Ahogy Vida István fogalmaz: „A rabság, a félvakon szabadult ember megrokkánása és helytállása, az eljelentéktelenedés és holtig tartó titkosrendőri üldöztetés szintén az életművéhez tartoznak. Éppen olyan tudatosan vállalta, mint előzőleg paraszt-mozgalma gondját-baját, küzdelmeit.”⁵⁷⁹ Hetényi Varga Károly mint a magyar népért áldozatot hozó emberre tekint Kerkaira: „A nincstelen, a szegény magyar népért egész életét feláldozó szerzetes.”⁵⁸⁰

⁵⁷⁴ TÓTH, KALOT *Képeskönyv*, 159.

⁵⁷⁵ Uo. 160.

⁵⁷⁶ Uo.

⁵⁷⁷ TAKÁTS, „*Ignis*”, 35.

⁵⁷⁸ VIDA, I., *Kerkai Jenő útjai*, in *Katolikus Szemle* 32 (1980/4), 309.

⁵⁷⁹ Uo.

⁵⁸⁰ HETÉNYI VARGA, K., *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában, II., Üldözött, börtönviselt jezsuiták, kapucinusok, karmeliták, keresztény iskolatestvérek, lazaristák, marianisták, maristák, mechitaristák, minoriták, piaristák szenvedéstörténete*, Lämpás, Abaliget 2002, 149.

5. 2. 5. Szintézis: a küldetés hat alapidimenziója

Az eddigiekben áttekintettük Kerkai Jenő hivatásteológiáját, majd azt, hogy Isten szava miképp visszhangzott az életében, hogyan fogalmazta meg ő maga a küldetését, és mások miképp látták azt. Melyek azok az alapvető strukturális elemek, amelyek mindebből kiemelkednek? Hat ilyen alapidimeziót tudunk megkülönböztetni. Kerkai Jenő életét alapvetően meghatározta a papi (1) és jezsuita (2) szerzetesi hivatása. Noha papságról szinte alig beszél, élethivatásának alapvető hordozója ez volt. Egész lelkiisége és apostoli módszerei jezsuita mivoltából fakadtak, az ignáci lelkigyakorlatok inspirálták. A szegények hivatott apostola volt (3), ifjúkorától kezdve az a törekvés vezette, hogy a legszegényebbeket felemelje, de nemcsak hozzájuk, hanem az egész magyar nép felemelésére (4) érzett küldetést, az egyház embereként (5). Küldetése két totalitárius diktatúra idején nem lehetett más, mint a kereszt árnyékában zajló szolgálat (6).⁵⁸¹

5. 3. A küldetés archetipikus dimenziói

A következőkben azt fogjuk áttekinteni, Kerkai Jenő életútjában miképpen van jelen a Balthasar által kiemelt máriai, péteri, jánosi, páli és jakabi hagyomány és küldetés.

5. 3. 1. Máriai elemek

Mária alapjellemezője az Isten akaratára kimondott igen és az alázatosság. Kerkai Jenő életútját gyermekkorától mélyen áthatotta a hit alapmagatartása. Erős akarata mellett ez az a tulajdonság, amelyet számos visszaemlékező kiemel vele kapcsolatban: „Akaratánál csak hite volt erősebb”⁵⁸² – írja például Dr. Varga László. Életútján sok küzdelmet, csalódást és szenvedést kellett elviselnie, de ahogy tanítványa, Vida István visszaemlékezik: „Hite, reménye, benső biztonsága rendíthetetlen maradt egész életében. Tettei is ebből a belső bőségből sarjadtak.”⁵⁸³

Hittel mondott igent Isten újabb és újabb meghívásaira, először a papságra, majd a jezsuita hivatásra, amelyért meg kellett küzdenie a szülei ellenállásával. Engedte, hogy a falusi magyar nép sorsa és a szegény emberekkel való találkozás megérintse a szívét, és

⁵⁸¹ Kerkai küldetésének elemzéséről ld. még: KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő élethivatásának teológiai elemzése*, in *A legnagyobb magyar szociális szervező, Kerkai Jenő SJ életműve*, szerk. KORONKAI, Z. – SZIGETI, SZ., Jezsuita Kiadó, Budapest 2023, 21–62.

⁵⁸² CSESZKA, É., *Jezsuita életút a diktatúrák árnyékában: Kerkai Jenő politikája*, in *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*, szerk. SZILÁGYI, CS., PPKE BTK, Piliscsaba 2006, 684.

⁵⁸³ *Vida István levele P. Tüill Alajosnak*, Budapest, 1970. november 19. JTMRL IV. 68. 1. cs., 65.

a szociális apostolság irányában képezte magát. A felismert hivatáshoz való ragaszkodás jellemezte a későbbiekben is, amikor különböző módokon ellenállást, majd üldöztetést kellett elszenvednie. Ismételten igent mondott a lelkében tapasztalt (pl. Falu-Manréza) vagy az előjárói által közvetített hívásokra (pl. Centrum Sociale), apostoli kezdeményezésekre. Igent tudott mondani a keresztekre is, el tudta fogadni főműve, a KALOT megsemmisülését, a börtönt pedig ajándéknak tekintette. Hittel mondott igent élete későbbi „kanyaraira” is, amikor kezdeményezéseit elutasították, végül a hosszan tartó betegség elviselésére is. Meg volt győződve róla, hogy élete az isteni Gondviselés tervében van elrejtve, amely olykor érthetetlen, de mégis a legjobban alakítja a sorsát.

Máriához hasonlóan az engedelmesség jellemezte. „Hányszor adott példát életében a fenntartás nélküli tökéletes engedelmességre”⁵⁸⁴ – emlékezett vissza rá Nagy Töhötöm. Összetett és nehéz egyházi helyzetekben is mindig engedte, hogy az előjárójának való engedelmesség vezesse. Az Istenre hagyatkozás és az engedelmesség szép példája volt, amikor 1966-ban külföldi látogatás kérelmével előjárójához fordult. Naplójában így fogalmaz: „Az isteni Gondviselés sokszor közvetlenül is érintkezik a szerzetes-személlyel, de soha sem lehet igazi kibontakozás függetlenül az előjárótól.”⁵⁸⁵ Előjárója, P. Kollár arra kérte, hogy „helyezze az ügyet Isten Szívébe!”⁵⁸⁶ „Az én szívem közepébe találtak az utolsó szavak. Határtalan bizalomra van szükség. Racionalista magatartásra hajló természetem ritkán él vele. Ettől kezdve oszlop lesz egy új boltozathoz” – emlékezik vissza válaszára. Majd miután a győri vonatúton egy különleges találkozás során csodaszerű tapasztalata volt – egy fiatalasszonyt sikerült lebeszélnie az abortuszról –, Mária közelségét átélve ezt jegyezte föl naplójába: „Megfogalmazódott ezentúli életem új jelszava: »Anyánk kezéből Isten szívébe.«”⁵⁸⁷

Máriai vonás az alázata is. Noha élete első szakaszában rendkívüli sikereket ért el, hallatlanul népszerű volt az agrár-, de a munkás- és értelmiségi fiatalok körében is, nem voltak jellemzők rá a sztárpapi allűrök. Noha nagy politikai és egyházi befolyással rendelkezett, sosem használta ezt saját személyének előtérbe helyezésére. Hevenesi János rendtársa így emlékezik meg róla: „Amikor mozgalma dolgairól a legnagyobb sikerek

⁵⁸⁴ Nagy Töhötöm levele P. Túll Alajosnak, 1970. október 2., JTMRL IV. 68. 1. cs., 133.

⁵⁸⁵ Töredékes naplófeljegyzések, 1966. január, in KERESZTES, Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése, 299.

⁵⁸⁶ Uo. 300.

⁵⁸⁷ Uo. 302.

idején is beszámolt, egészen személytelenül tette. Avatatlan hallgató nem is gondolt volna rá, hogy az események mozgatója éppen ő. A munkatársak áldozatosságát annál élénkebben emelte ki mindig. Utolsó éveiben sem tartozott azok közé, akik öreg korukban szívesen beszélnek el életük kisebb-nagyobb eseményeiről, szívesen merengenek el a régi dicsőségeken, neves emberekkel való kapcsolataikon, sikereiken. Pedig neki bőven lett volna anyaga.”⁵⁸⁸

5. 3. 2. Péteri elemek

Kerkai életében a péteri dimenziót egyrészt a papsága jelentette. A szakramentális szolgálatok közül leginkább az Eucharisztia ünneplése volt jelen nála. Templomi lelkipásztori szolgálatot sosem végzett, kivéve azt a néhány hónapot, amikor Kaposváron lett előljáró 1948-ban. Néhány munkatársát eskette, és volt, akit a Szent Útravalóval látott el.⁵⁸⁹ A börtönben viszont sokat gyóntatott.

A péteri dimenzió másik oldala a vezetés szolgálata volt. Rendkívüli szervezői és vezetői képességekkel rendelkezett. Néhány éven belül szinte a semmiből a korabeli Magyarország legnagyobb egyesületévé lett a mozgalma. Jól tudta kiválasztani és motiválni munkatársait. Karizmatikus vezető volt, egyszerre következetes, szigorú is tudott lenni, ugyanakkor nagyon kedves és emberséges volt. Munkatársai felnéztek rá és nagyon szerették. Rendtársa, Varga László így foglalja össze Kerkai vezetői kvalitásait: „Mozgalma pár év alatt bámulatosan föllendült, mert szilárd lelkiismerete, roppant erős akarata és szervezőképessége mindennel megbirkózott... Alázatos, megnyerő modorú, céltudatos és gondos tervező.”⁵⁹⁰

5. 3. 3. Jánosi elemek

A szeretett tanítvány karaktere Kerkai életében elsősorban úgy van jelen, hogy mélyen imádságos ember volt. A legaktívabb éveiben is minden reggel egyórás imával kezdte a napját.⁵⁹¹ Apostoli munkájában nagy jelentőséget tulajdonított a közbenjáró imádságnak, ezért minduntalan erre kérte a betegeket, szerzeteseket, papokat, akikkel csak találkozott. A beszédeit hallgatók számára is szinte átérezhető volt a Jézushoz fűződő bensőséges

⁵⁸⁸ P. Hevenesi János feljegyzése, 1970. november 8. JTMRL IV. 68. 1. cs., 46.

⁵⁸⁹ Ugrin József beszél el Kerkai és munkatársa, Somogyi Imre utolsó találkozásáról, UGRIN, J., *Emlékezéseim, A KALOT parasztiifjúsági mozgalomról, a népfőiskolákról, meg egy kicsit előbből is*, Magyar Népfőiskolai Társaság – Püski, Budapest 1995, 66–67.

⁵⁹⁰ VARGA, L., *Kerkai Jenő története*, in *A Szív* 63 (1977/11), 496.

⁵⁹¹ Vö. ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 104–105.

kapcsolata. P. Békési István SJ így emlékezik vissza Kerkai egyik lelkigyakorlatára: „Olyan ember megnyilatkozása volt, akit megszállt Jézus szeretete. (...) Az Úr Jézus megszállottja volt!”⁵⁹² E sorokból a szeretett tanítvány, János apostol profilja bontakozik ki. Fő apostoli műve, a KALOT is az imából született, Jézus születésének szemlélésből inspirálódott, ahogy egy jezsuita novíciusnak ezt elmondta.⁵⁹³ Éves lelkigyakorlatai újabb és újabb apostoli tervekhez járultak hozzá. Lehet mondani, hogy Kerkai apostoli kreativitása a lelkigyakorlataiban gyökerezik.⁵⁹⁴

A szeretet témája János apostolhoz hasonlóan központi jelentőségű volt Kerkai Jenő számára is, sokat beszélt erről. Magatartásában is mind a munkatársai, mind rabtársai, később pedig az idősotthonban a beteg rendtársak megtapasztalták az áldozatos szeretetét.

Működése is sok tekintetben jánosí: összekötő. Sokakkal működött együtt. Megtalálta a hangot egészen különböző foglalkozású, háttérű, politikai nézetű emberekkel. A KALOT számára is képes volt megnyerni olyan szakembereket, akik egyébként nem voltak katolikusok, sőt még hívők sem. Igyekezett hidakat építeni, szóba állt nyilaskeresztesekkel és kommunistákkal egyaránt. Segítette a péteri szolgálatot és az apostolok utódait. Gondolhatunk itt római utazásaira, kapcsolatára XII. Piusz pápával vagy a magyar püspökökkel. Többüknek tanácsadója volt, s igyekezett közvetíteni Róma és Esztergom között. Mélységes fájdalmat jelentett számára konfliktusa Mindszenty József hercegprímással, akivel pedig korábban számos alkalommal jól tudott együttműködni.

Jánosí vonás az is, hogy Kerkai a KALOT első számú vezetőjeként sem volt annyira előtérben, helyettese, Nagy Töhötöm sokkal inkább állt a reflektorfényben, mint ő. Ahogy rendtársa, Varga László mondta róla: „Szerény volt és nem hangoskodó, önmagát nem kereste... Vezérkedés nélkül tudott vezetni, magát nem kereste, csak az ügyet szolgálta.”⁵⁹⁵ Bizonyos értelemben a mai napig jellemző ez a bizonyos rejtettsé, hiszen jóval több könyv, újságcikk, tévéműsor foglalkozott Nagy Töhötömmel, mint Kerkaival. A KALOT történetét is először főleg Nagy Töhötöm írásai révén ismerhette meg a nagyközönség. Kerkaitól semmiféle KALOT-ról szóló emlékezés nem áll rendelkezésre.

⁵⁹² Uo. 105.

⁵⁹³ Vö. HEGYI, J., *A szegény ember gazdagsága (Elmélkedés)*, in *Távlatok* 1 (1991/1), 46–47.

⁵⁹⁴ Vö. NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek, 2021*, 145., 154–155., 168.

⁵⁹⁵ VARGA, *Kerkai Jenő története*, 496.

Fennmaradt írásai nem róla vagy a művéről szólnak, hanem mind egyéb apostoli vonatkozásúak.

5. 3. 4. Páli elemek

A páli karizma egyik fő sajátossága Balthasar szerint a prófétai jelleg és a történelmi folytonosság hiánya, a felülről jövő inspiráció. Kerkai Jenő élete több vonatkozásban is ilyen jellegű. Fő műve, a KALOT újdonságként robbant be a köztudatba a harmincas évek közepén. Nem tekinthető a korábbi agrárfjúsági kezdeményezések egyszerű folytatásának, sokkal inkább egy új kezdetet jelentett. A fiatal Kerkai első rendi feladata a szemináriumi munka volt, melynek során egy már megkezdett jezsuita apostoli vállalásba lépett be. Mint prefektus és dogmatikatanár az elődei munkáját folytatta. A KALOT viszont a saját kezdeményezése volt; azt kérte előljárójától, hogy legalább hétvége hadd foglalkozhasson a parasztfiatalokkal. Ezt a fajta munkát nem tervezték előtte a jezsuiták, és nem egy már elindult apostoli munkát fejlesztett tovább, hanem teljesen újat alkotott. Kerkai inspirációiban persze van számos történelmi előzmény és folytonosság (ld. az archetipikus tapasztalatokban való részesedés fejezetét), de ha nincs az egyéni kezdeményezése és az azt megelőző belső elhivatottsága, akkor mindezen tényezők sohasem állhattak volna össze egy egészé.

A KALOT kibontakozásának dinamizmusa is rendkívüliséget sugall, ami méltán töltötte el csodálkozással a kortársakat és az utókort egyaránt. A szervezet valósággal berobbant a magyar valóságba. Számos tényező segítette ezt a fejlődést, de mindenképpen meghatározó volt az alapító karizmatikus egyénisége. Személyes megragadottsága munkatársak és támogatók sokaságát tudta megnyerni.

Méltán mondható az is, hogy Kerkai Jenő alakja profétikus volt. Ahogy Gyürki László írta róla: „P. Kerkai a magyar nép prófétája volt”⁵⁹⁶, működésével rávilágított a kor igazságtalanságaira, és olyan előremutató törekvései voltak (együttműködés világiakkal, ökumené, földreform stb.), melyek évtizedekkel később, a II. Vatikáni Zsinat idején váltak a katolikus egyház fősodrának részévé.

Páli jellemző Kerkai misszionáriusi lelkülete is. A parasztság tömegeit akarta hitükben megerősíteni, mai kifejezéssel újraevangelizálni, és rajtuk keresztül ez egész magyar nép

⁵⁹⁶ TÓTH, *KALOT Képeskönyv*, 159.

hitére hatással lenni. Munkássága is egyetemes jellegű: nemcsak egy egyházmegyére, hanem az egész országra kiterjedt, sőt szélesebb perspektívák, a világegyház horizontjai is foglalkoztatták – legyen ez az oroszországi misszió vagy később a II. Vatikáni Zsinat. Szent Pálhoz kapcsolja papi jelmondata (Instaurare omnia in Christo, Ef 1,10) is, amely jelmondat magába sűrítette a programját: az emberi lét minden dimenzióját krisztusivá alakítani. A magyarság hivatásáról szóló munkájában a páli Corpus Christi gondolatvilágot továbbfejlesztve fogalmazta meg elképzeléseit.

Balthasar kiemeli a páli karakternél az eszkatológikus vonatkozást. Ez is erősen jelen van Kerkai gondolkodásában, eleven volt a hite a mennyei egyház segítségében, és élő volt a reménye, hogy fönről is lehet folytatni a földi életfeladat szolgálatát. Hangsúlyos a kiegészítés gondolata is. Olyan szolgálatot végzett, amit más nemigen, hiszen a parasztfiatalság tömegeivel kora egyháza alig foglalkozott. Később erőt adott neki az a szintén páli gondolat, hogy a szenvedésben kiegészítheti Krisztus szenvedéseit az egyház javára (vö. Kol 1,24).

Erősen élt benne a vértanúság lelkülete is. Kész volt arra, hogy életét áldozza az ügyért, amit szolgált. Balthasar szerint a páli karizma egyoldalúsága tud lenni, hogy túlzott hangsúly kerül a racionalításra. Kerkai a korabeli jezsuita nevelés és talán saját egyénisége révén is meglehetősen akarat- és értelemvezérelt ember volt. Maga is racionalista magatartásra hajló természetűnek tartotta önmagát.⁵⁹⁷

Mindezek alapján lehet mondani, hogy Kerkai Jenő esetében a legmeghatározóbb a páli jellegű küldetés. Ebben a kontextusban lehet talán a legjobban értelmezni a földkérdés miatti feszültségeket a püspökökkel, később Mindszenty bíborossal a *modus vivendi* körüli konfliktusait. Igazodik a péteri küldetéshez, a hierarchiához, de erősen misszionáriusi princípiuma miatt elmegy egészen határokig. Prófétai módon szóvá teszi az igazságtalanságokat, ami az egyházi nagybirtokrendszert is érinti, emiatt neheztelést von magára a hierarchia egy részétől, akik az egyházi intézményrendszer stabilitásának anyagi alapját látták veszélyeztetve. Mindszenty a pásztori hivatalt képviselve csak egyetlen helyes utat látott maga előtt, amikor az új hatalommal a konfrontációs politika mellett tört lándzsát, és ezt várta el mindenkitől. Kerkai viszont a Lélek szabadságában

⁵⁹⁷ „Az én racionalista hajlamom” – írja önmagáról. KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése* 302.

több párhuzamos lehetőséget látott, és úgy gondolta, hogy mint egy testnél, amelynek több tagja van, a tagok eltérő módokon törekedhetnek ugyanazokra a célokra. Fájdalmas volt, hogy a köztük lévő tanítványi és baráti bizalmi viszony megtört. A hercegprímás úgy érezhette, hogy Kerkai túl messzire ment az ellenséggel folytatott párbeszédben, és a jezsuita az ő tekintélyét veszélyezteti, amikor egyházpolitikáját kritizálja, miközben Rómára hivatkozik, ezért félreállította. Kerkai pedig úgy érezte, hogy a prímás ellenségesen viszonyul minden további apostoli kezdeményezéséhez. Továbbra is igyekezett a tárgyalások szükségességéről meggyőzni az amerikaiakat és a Vatikánt. Tragikus, hogy egymással már nem tudtak minderről beszélni. A börtönben találkozhattak újra, és a közös szenvedés hozhatta közelebb őket egymáshoz mint embert – még ha a nézeteik nem nagyon változtak is a későbbiekben sem.

5. 3. 5. Jakabi elemek

A jakabi elem a hagyományt jelenti. Ez két szálon van jelen Kerkai Jenő életében. Az egyik a teológiai hagyomány. Alapos teológiai képzésben részesült, és különösen az egyház társadalmi tanításában mélyült el. A másik meghatározó vonal a népi hagyomány, amely oly fontos volt számára. Jakab apostol ragaszkodása a zsidó hagyományhoz rokon vonás lehet azzal, ahogy Kerkai a magyar népi hagyományok értékeihez viszonyult. Kerkai sok tekintetben modern volt (tömegkommunikációs eszközök használata stb.) ugyanakkor meglehetősen tradicionalista is abban az értelemben, hogy a magyar nép ősi hagyományinak megőrzéséért, ápolásáért szállt síkra.

VI. Kerkai Jenő élethivatásának dramatikus kibontakozása

Hans Urs von Balthasar szerint az Isten és az ember kapcsolatát legjobban a színházi világból jól ismert dráma példáján keresztül lehet leírni. Az élethivatás nem statikus valóság, hanem dinamikus folyamat, az Isten és az ember együttműködésének, az emberi hűség és hűtlenség összetett drámája. A következőkben arra szeretnénk fókuszálni, hogy milyen lépésekben bontakozott ki Kerkai Jenő élethivatása? Milyen döntési helyzetekkel szembesült? Mi volt ezek kontextusa? Milyen konfliktusai voltak? Hogyan élte meg ezeket a helyzeteket? Mi motiválta döntéseiben?

Amikor Kerkai Jenő 1968-ban rendtársának, Bálint Józsefnek összefoglalta az életét, három szakaszt különböztetett meg, amelyekben Jézus életével párhuzamban ismerte fel saját sorsát. Az első szakasz „a jezsuita rendbe való belépéstől a szentelésig: a fölkészülés názáreti évei.”⁵⁹⁸ A második szakasz „a nyilvános működés tíz éve: 1935-től a KALOT felosztásáig.” A harmadik szakasz pedig: „a börtönben töltött évek: szenvedés, keresztút, kálvária.” A következőkben mi is ennek megfelelően tekintjük át az életutat. Az utolsó részt a megváltozott történelmi és egyházi helyzet miatt bontjuk két részre: előkészületi idő (1935-ig), az apostoli kibontakozás évei (1935–1944), valamint az üldöztetés árnyékában töltött évtizedek (1944–1959, 1959–1970). Kerkai saját felosztásához képest a passió időszakát két évvel korábbról (1944) számítjuk, amikor a háború elérte Magyarországot. Az egyes szakaszok előtt röviden ismertetjük a környezetet és a meghatározó szereplőket, majd áttekintjük a történetet, végül pedig a belső megélésre és a motivációkra, a döntések dinamikájára összpontosítunk.

6. 1. Az előkészületi idő évei (1935-ig)

Kerkai Jenő életének első szakasza az apostoli életre való felkészülés időszakának tekinthető. A korábbiakban áttekintettük, milyen hatások érvényesültek ebben az időszakban, most arra helyezzük a hangsúlyt, hogy milyen saját döntései voltak.

⁵⁹⁸ ANDRÁS, I. – BÁLINT, J. – SZABÓ, F., szerk. *Kerkai Jenő emlékezete*, Kerkai Jenő Intézet, Budapest 1995, 121.

6. 1. 1. Tágabb környezet

Kerkai (Czinder) Jenő gyermekkorát és gimnazista éveit⁵⁹⁹ meghatározták az első világháború megpróbáltatásai, melynek során apja több családtagjával együtt frontszolgálatot teljesített, a család anyagi helyzete megroppant. Majd az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság zűrzavara következett, amikor hitoktatóját, Pehm Józsefet is letartóztatták. A trianoni békediktátum traumája után a „keresztény nemzeti” jelzővel illetett kurzus az ország talpra állítását tűzte ki célul. A gazdaság konszolidációja mellett területi revízióra törekedtek, és a Klebelsberg Kuno neve által fémjelzett kultúrpolitika révén nagy hangsúlyt fektetettek az oktatásra. A traumatikus veszteségeket a kulturális téren igyekeztek kompenzálni. A megroppant magyar gazdaság fokozatosan konszolidálódott, de továbbra is súlyos társadalmi egyenlőtlenségek jellemezték a még mindig feudális vonásokat mutató országot. Az 1930-as években a magyar lakosság többsége még falun és tanyákon élt. Az egyre intenzívebben iparosodó Magyarország még alapvetően mezőgazdasági jellegű volt, és vidéki népességének egy jelentős része szinte nincstelenül, nyomorúságos körülmények között élt.⁶⁰⁰ A nagy világgazdasági válság (1929–1933) és az azzal együtt járó, százezreket sújtó munkanélküliség még nehezebbé tette az egyszerű emberek amúgy is nyomorúságos életét. 1933-ban pedig, Adolf Hitler hatalomra jutásával új fenyegető árnyék tűnt fel a színen.

A katolikus egyházat az első világháború után benső megújulás jellemezte Magyarországon.⁶⁰¹ A főpapok kinevezésénél megszűnt a világi kontroll (kegyúri jogok) gyakorlata. Nagy formátumú igehirdetők, mint Prohászka Ottokár, Bangha Béla, Bíró Ferenc, Tóth Tihamér járultak hozzá a hitélet fellendüléséhez. Nőtt a papi és szerzetesi hivatások száma. Az állam és az egyház továbbra is szorosan összefonódott, és kölcsönösen támaszkodott egymásra. A kereszténység központi szerepet játszott a közéletben és a pártpolitikában is. Míg a hivatalos keresztény politika elsősorban a

⁵⁹⁹ A kor politikai és társadalmi háttéréről vö. ROMSICS, I., *A 20. század rövid története*, Rubicon 2011, 91–112., 173–226., ROMSICS, I., *Magyarország története*, Kossuth 2017, 382–419.

⁶⁰⁰ Kerkai Jenő 1946-ban önkritikusan jegyzi meg: „Mi, katolikusok is méltán mondhatjuk el e tekintetben is naponkint a Confiteort. A hárommilliónyi földhözragadt agrár-proletariátus – túlnyomó részben katolikus – nyomorult helyzete kevés nyugtalan éjszakát okozott nekünk. Fel fogják jegyezni egyszer a mi álkeresztény korszakunkról, hogy a lóistállók általában egészségesebb épületek voltak, mint a szegényemberek lakásai.” *Katolikus felelősség*, A Szív, Budapest 1946, 13.

⁶⁰¹ Vö. NYISZTOR, Z., *Ötven esztendő. Századunk magyar katolikus megújódása*, Opus Mystici Corporis, Bécs 1962, 37–96., 167–187., GERGELY, J., *A Katolikus Egyház története Magyarországon 1919–1945*, ELTE – Újkori Magyar Történeti Tanszék, Budapest 1997, 20–29., 33–60., 206–273., SZÁNTÓ, K., *A katolikus egyház története, II. kötet*, Ecclesia, Budapest 1988, 572–583.

hatalmi viszonyok fenntartására törekedett, a harmincas évek elejétől egy fiatal keresztény értelmiségi réteg egyre következetesebben szállt síkra a szociális igazságosság és a társadalmi változások érdekében. A főpapság viszont inkább konzervatív volt, és a jozefinista kor lelkületét tovább hordozva a társadalmi kérdésekhez általában nem szólt hozzá. 1931-ben jelent meg XI. Piusz *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikája, mely új lendületet adott a katolikus szociális mozgalmaknak.⁶⁰²

A magyar jezsuita rendtartomány, ahova Czinder Jenő 1924-ben belépett, 1909-ben vált függetlenné az osztrák provinciától.⁶⁰³ A tartomány létszáma folyamatosan növekedett, 1924-ben már 211 tagja volt. A budapesti Jézus Szíve-templom körül virágzó lelkipásztori élet bontakozott ki (Kongregációs Otthon stb.). A rendtartomány két gimnáziumot működtetett, Kalocsán és Pécsen. A trianoni békediktátum a rendtartományt is súlyosan érintette, határon túlra kerültek a noviciátus (Nagyszombat) és a filozófia (Pozsony) központjai, ezért Érdre, illetve Szegedre kellett áthelyezni ezeket az utánpótlás szempontjából kulcsfontosságú intézményeket. Mezőkövesden és Nagykapornakon működtek még rendházak. A korabeli jezsuiták jelentős sajtóapostoli munkát végeztek, melyet különösen is fémjelez Bangha Béla (Magyar Kultúra), illetve Bíró Ferenc (A Szív) neve. Számos atya tartott népmissziókat, lelkigyakorlatokat szerte az országban.

6. 1. 2. Döntés a jezsuita hivatás mellett

Kerkai Jenő első nagyobb döntése a szerzetespapi hivatás választása volt, amelynek követéséért meg kellett küzdenie szülei ellenállásával.

6. 1. 2. 1. Szereplők

Milyen ember volt diákként Czinder Jenő? Padtársa, a később bencés szerzetes Nagy Kálmán Amadé így emlékezett meg róla: „Jenő nagyon jó tanuló volt. Nagy tehetség, de evvel se nem dicsekedett, se társai ellen fel nem használta. Kedves, jókedvű kolléga volt. Sokat működött a kongregációban, önképzőkörben, annak elnöke is volt, már akkor igen

⁶⁰² Vö. KOVRIG, B., *Katolikus és szociális reformmozgalmak Magyarországon*, Barankovics Alapítvány – Gondolat, Budapest 2019, 213–264., 315–345., KOVÁCS, K. Z., *A keresztény társadalomelmélet hatása a magyar közéletben*, in *Távlatok* 2 (1992/3), 335–345., SZILÁGYI, Cs., szerk. *Szociális kérdések és mozgalmak Magyarországon 1919–1945* (Agóra 6.), Faludi Ferenc Akadémia, Budapest 2008.

⁶⁰³ A rendtartomány korabeli helyzetéről bővebben ld. SZOKOL, R. – SZÖNYI, SZ., szerk. *Jezsuiták Magyarországon, A kezdetektől napjainkig*, JTMR – Jezsuita Kiadó, Budapest 2021, 394–447.

jó beszédekert mondott. Az órákra mindig készült, és tudott. (...) Cserkész is volt.”⁶⁰⁴ Valóban, Jenő nagyon éles eszű volt, színjelesre érettségizett, később Innsbruckban is kiválóan megállta a helyét.⁶⁰⁵ Nagyon jó gyakorlati érzékkel rendelkezett. Szülei is elcsodálkoztak, hogy milyen talpraesett módon segített nekik a malommal kapcsolatos üzleti ügyek rendezésében. Nagy felelősséggel tekintett szüleire, gondoskodni szeretett volna róluk idős korukban. Nagydiákként besegített a munkálatokba a malomban, és diákok korrepetálását is vállalta, hogy hozzájárulhasson az ellátásához. Öccse szerint az iskolában társai között nagy megbecsülésnek örvendett, nem voltak ellenségei, megtalálta a hangot a tanáraival és a diáktársaival egyaránt. Az utolsó évben „már a gimnázium ifjúsága mintegy vezérét látta benne, s nem egyszer állt ki közös érdekeik védelmére.”⁶⁰⁶ Társasági ember volt, jó társalgó.

Ha pedig azt akarjuk összefoglalni, milyen jellegű volt az a keresztény hit, ami Jenőben gimnazista kora végére kialakult, azt mondhatjuk, hogy egyszerre jellemezte a bensőséges vallásosság, a személyes imaélet, a szentségek nagyra értékelése, ministránsként pedig a liturgia szeretete. Tisztelettel és szeretettel tekintett papjaira. A Szentírást ismerő, olvasó katolikus fiatalember volt, aki fegyelmezett életet élt, aszketikus gyakorlatokat is végzett. Hitét nyíltan vállalta, és bátran kiállt a keresztény erkölccsel kapcsolatos kérdésekben. Vallásosságában ugyanakkor már ekkor komolyan jelen volt szociális érzékenység. Szilárd katolikus identitása mellett nyitott volt azokra az értékekre is, amelyek nem kifejezetten katolikus keretekben voltak jelen, hanem például a világi irodalomban. Ha mindezekre az emberi tulajdonságokra tekintünk, egy mélyen keresztény, talpraesett fiatalember áll előttünk, akiből lehetett volna sikeres malomipari vállalkozó vagy gazdasági szakember, de öccséhez hasonlóan végezhetett volna jogi egyetemet, válhatott volna belőle ügyvéd, keresztény szocialista politikus, vagy szociális érdeke révén katolikus szakszervezeti érdekképviselő vezetője. De ő másra kapott meghívást.

Ami a szülőket illeti, anyja kitűnő háziasszony volt, remekül főzött, emberszerető személyiségként ismerték. Az apa a szorgalmával tűnt ki, igen keményen dolgozott. A

⁶⁰⁴ Nagy Kálmán *Amadé OSB levele*, 1970. december 8., JTMRL IV. 68. 1. cs., 85.

⁶⁰⁵ Gimnáziumi hitoktatója, Székely László jellemzése szerint: „Sugárzott belőle az értelem. Férfias, bátor jellem volt, amellest kedves, derült, megnyerő modorú, nagyszerű katolikus.” *Székely László levele Kerkai Györgynek*, 1978. december 19., JTMRL IV. 68. 1. cs., 83.

⁶⁰⁶ *Kerkai György emlékezései Kerkai Jenőről*, JTMRL IV. 68. 1. cs., Nr. 1., 11.

parasztok messzi földről is vitték hozzá örölni a gabonájukat, mert a becsületessége közismert volt. Az egész családot jellemezte, hogy tisztelettel beszéltek az egyszerű emberekről, mentesek voltak a parasztokat lenéző kispolgári gógtól. Meg is becsülték őket a helybéliek; György visszaemlékezése szerint „még évtizedek múlva is szeretettel emlegették szüleinket a cselédek, a segédek, s mintegy családtagnak érezték magukat.”⁶⁰⁷ Ebben a családi mintában gyökerezik az egyszerű emberek iránti szeretet, ami annyira jellemző volt Jenőre. A tanulás értéke és a társadalmi felemelkedés valószínűleg a városi születésű, tehetősebb környezetben felnőtt édesanya számára volt fontosabb. Ahogy Balogh Margit fogalmaz, az anya „polgári életet szeretett volna fia jussául tudni. S mivel a községben még iskola sem volt, ezért a négyesztendős kisleány anyai nagyszülei vették magukhoz.”⁶⁰⁸ Jenő egészen az érettségiig (1923) a nagyszülőknél élt Zalaegerszegen, a szünidőket viszont a szüleinél töltötte. Elmondható, hogy „legkisebb kora óta városi neveltetést kapott”⁶⁰⁹, s viszonylagos jólétben nőtt föl.

Pehm (Mindszenty) József zalaegerszegi plébános meghatározó alakja volt Zala vármegye közéletének, és városában számos lelkipásztori kezdeményezés kötődött a nevéhez. Jenő édesanyja évekkel később a KALOT-munkatársaknak mesélte el, hogy „a fiatal hittanár és Czinder Jenő között olyan jó volt a tanár–diák kapcsolat, hogy a barátság átterjedt a családra is.”⁶¹⁰

6. 1. 2. 2. A hivatás születése

Kerkai Jenőben már 10–11 évesen komolyan felmerült a papi hivatás gondolata.⁶¹¹ A gimnázium első éveiben hitoktatója, Géfin Gyula atya meghívta ministrálni, és egy kis miscskönyvet is ajándékozott neki. Ettől kezdve Jenő otthon „misézgetett”, miközben öccse, György „ministrált”. A szeretetreméltó hittantanárral és a papi szereppel való spontán azonosulás lehetett Jenő papi hivatásának első jele. Valamivel később világosan ki is fejezte, hogy pap szeretne lenni, s ehhez a Baráth István káplánnal való találkozás

⁶⁰⁷ Uo. 20.

⁶⁰⁸ BALOGH, M., *A „Kisatya” – P. Kerkai Jenő S. J. (1904–1970)*, in *Az idő élén jártak, Kereszténydemokrácia Magyarországon (1944–1949)*, szerk. KOVÁCS K. Z. – ROSDY, P., Barankovics István Alapítvány, Budapest 1996, 42.

⁶⁰⁹ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 18.

⁶¹⁰ Özv. Dr. Farkas Györgyné visszaemlékezése, in ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 63.

⁶¹¹ Géfin Gyula Kerkai Jenő halálakor, 1970 novemberében Tüll Alajosnak írt részvétkívánó levelében írja, hogy Jenő már első-másodikos gimnazista korában „későbbi hivatásának tudatában volt.” *Géfin Gyula levele P. Tüll Alajosnak*, JTMRL IV. 68. 1. cs., 49.

vezette el. Baráth „szerzetesi egyszerűsége és egyénisége imponálóan tudott hatni a fiúkra. Ő innen Csehmindszentre került plébánosnak, ahol vagy hat fiú papi hivatásának útját indította el. (...) Önzetlen, szegényes életmódja és a világ hiúságától elejtett megjegyzései kétségtelenül Jenőben is meggyökereztek a papi ideál képét. Ezután kezdte hangoztatni, hogy ő is pap lesz”⁶¹² – emlékezik vissza öccse, György.

Jenő nagyon gyakorlatias gyermek volt, idejét legszívesebben a természetben töltötte, s különösen szeretett horgászni. György visszaemlékezése szerint a halászokkal való beszélgetések ébresztették fel benne az érdeklődést az egyszerű emberek élete iránt.⁶¹³ Később szívesen időzött apja malmában, csodálkozva hallgatta a gabonájuk megőrlésére várakozó parasztok történeteit. Itt került sor egy olyan találkozásra is, amely egy életre meghatározó lehetett számára. Kovács Andor egykori munkatársának mesélte el, hogyan kapott „indíttatást” arra, hogy szociális kérdésekkel foglalkozzon: „Én már gyerekkoromban arra figyeltem, hogy dolgozott nálunk egy napszámos, aki olyan becsületes volt, hogy egész napon át szinte soha nem állt meg. Kezében a lapát. Mégis bérelt házban lakott, és talán soha nem lakott jól igazán, mert sok gyermeke volt, és keresete nem volt elég. Ugye megérti Bandi, hogy nekünk Isten nevében kell olyan világot teremteni, tanítás és szervezkedés útján, hogy egy ilyen ember egy élet munkájával fedelelet a feje fölé és biztos megélhetést érhessen el.”⁶¹⁴ Jenő gyermekkori falusi élményei, találkozása az agrárvilág szegénységével életre szóló indíttatássá váltak számára.

A magyar nép sorsa iránti érdeklődésének korai megnyilvánulásai voltak olvasmányai is. Nagyon szerette Gárdonyi Géza Göre Gábor úr-történeteit, melyek szarkasztikus köntösben ugyan, de mégis az író rajongó szeretetét tükrözik a falusi nép világa iránt.⁶¹⁵ Meghatározó olvasmánya volt a Toldi is, amelyet öccsének is felolvasott, és amely Arany János szemüvegén keresztül tekint a magyar népre, és főhőse „az egyszerű falusi legény”, aki „saját őseréjével fel tudott törni az elsők sorába.”⁶¹⁶ „A magyar népi kultúra eszmei magva ekkor kezd csírázni Jenőben anélkül, hogy ennek tudatában lett volna. Tény, hogy

⁶¹² ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 22.

⁶¹³ Vö. uo., 19–20.

⁶¹⁴ KOVÁCS, A., *A KALOT Mozgalom és a kisnyomi népfőiskola a Szombathelyi Egyházmegyében*, JTMRL III.1.e., 27.

⁶¹⁵ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 23.

⁶¹⁶ Uo.

a magyar irodalom is ekkor és nyilván ebből a szempontból kezdi érdekelni”⁶¹⁷– elemzi évtizedek múltán öccse. Joggal feltételezhetjük, hogy később a Marton Boldizsár magyarórái iránti lelkesedése több volt, mint a legendás magyartanár személye iránti rajongás. A nagydiák Jenő számára a magyar irodalomban való elmélyülés és az önképzőköri szerepvállalás már a magyar nép sorskérdései iránti tudatos odafordulás gyümölcse lehetett. Már nagydiákként György testvérével és egy osztálytársával, Kerekes Istvánval nagy országjáró körutat tettek. Jenőnek ez sokkal többet jelentett, mint turizmus, számára ez ismerkedés volt „a magyarság más részeivel és elmélyedés ennek a népnek a szeretetében.”⁶¹⁸

A gimnázium kitűnt a hazafias nevelésben. Több egykori diákja lett néprajzkutató, múzeumalapító.⁶¹⁹ Ez is ösztönözte Jenőt a magyar nép iránti érdeklődésben és szeretetében. Az iskolai évkönyvek tanúsága szerint az önképzőkör tagjaként, majd elnökeként rendszeresen szerepelt az iskolai hazafias ünnepségeken. Beszédet mondott például 1923. január 21-én, amikor a gimnázium Petőfi Sándor születésének századik évfordulóját ünnepelte, majd március 15-én az ünnepi megemlékezés központi beszédét szintén ő tartotta.⁶²⁰ Diáktársai évtizedek múlva is emlékeztek arra, ahogyan Reményik Sándor *Eredj, ha tudsz* című versét szavalta. A Végvári álnéven, 1918. december 29-én, Kolozsvár román megszállása utáni napokban írt vers drámai erővel fogalmazza meg a költő vallomását: „Én itthon maradok.” Évtizedekkel később Jenő is választás előtt állt: marad-e Magyarországon, vagy külföldre menekül. Mintha ez a költemény előre jelezte volna az ő döntését is: „De itthon maradok!”

Czinder Jenő jezsuita hivatásának születéséről nem maradtak fenn saját emlékezések, György öccse is csak feltételezéseket hoz, mert, ahogy mondja, „nekem soha nem nyilatkozott a hivatásáról.”⁶²¹ Mármost a jezsuita hivatásról, hiszen a papi hivatásának születéséről több részletet is említ. Az első jezsuita, akivel Jenő találkozhatott, P. Elsasser volt, aki kisdíák korukban tartott náluk lelkigyakorlatot. Ezzel kapcsolatban György így fogalmaz: „Korai volna mondani, hogy már ekkor jezsuitának készült volna. Hisz jóformán azt sem tudtuk, mi az a szerzetes. Egerszegen nem voltak szerzetesek,

⁶¹⁷ Kerkai György emlékezései Kerkai Jenőről, JTMRL IV. 68. 1. cs., Nr. 2., 21.

⁶¹⁸ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 29.

⁶¹⁹ Vö. uo. 25.

⁶²⁰ Vö. *A Zalaegerszegi Magyar Királyi Állami Főgimnázium XXVII. értesítője 1922–1923*, 4.

⁶²¹ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 28.

rokonságunkban sem.”⁶²² A jezsuita hivatás csírái feltételezhetően a kamaszkorba vezethetők vissza, amikor ismét P. Elsasser tartott lelkigyakorlatot. Hitoktatójuk, Székely László atya emlékei szerint: „Páter Elsasser lelkigyakorlata után szerettek egyes diákok kirándulni a nagykapornaki rendházba. Megcsodálhatták a nagyszerű gazdálkodást. Itt nem jószágkormányzók tették zsebre a jövedelmet. Laikus testvérek voltak az erdő-, mező-, szőlő- és méhészeti ispánok. Ezek a Társaság megbecsült tagjai voltak, és társadalmi tekintélyük is nagy lehetett. A diákok közül többen léptek akkoriban – nem az én hatásomra, én szemrehányást is kaptam akkor a püspökömtől – a Jézus Társaságába (Litványi, Zsámár, Kerekes, Czinder és talán többen is.)”⁶²³ Ebben az időben lett Jenő „bizalmas barátja” osztálytársa, Kerekes István, aki egy nagykapornaki gazda fia volt, és jezsuitának készült.⁶²⁴ A nagykapornaki látogatások, a jezsuitákat és gazdálkodásukat jól ismerő Kerekessel való beszélgetések hozzájárulhattak ahhoz, hogy Jenő a jezsuita rendben kezdte látni a lehetőséget arra, hogy a papság és a magyar nép felemelésére irányuló vágyait megvalósítsa. A nagykapornaki jezsuita birtok „mintaszerű gazdálkodása is hatott, hogy népünk jövőjét valami hasonló formában képzelje el.”⁶²⁵

A papság, a szegények szeretete, a magyar nép sorskérdései és a jezsuita hivatás horizontja már ott van a gimnáziumi éveiben, és ezek már formálták az érdeklődését és olvasmányait. Ahhoz azonban, hogy jezsuita lehessen, még komoly akadályokat kellett legyőznie.

6. 1. 2. 3. Konfliktus a szülőkkel

Amikor az érettségi körül álló Czinder Jenő bejelentette, hogy jezsuita akar lenni, szülei – különösen édesanyja – hevesen tiltakoztak. György szerint az anya úgy látta, hogy fia elfecsérli a tehetségét, ha szerzetes lesz: „Aki annyira életrevaló, hogyan temetkezhet el egy szerzetesrendben?”⁶²⁶ – méltatlankodott. Jó tíz évvel később az édesanya Farkas Györgyéknek úgy mesélte a történetet, hogy örült annak, hogy fia pap akar lenni, mert „anyai büszkeséggel gondolt arra az időre, amikor ő majd »pap nagyszonyka« lesz”⁶²⁷–

⁶²² Kerkai György emlékezései Kerkai Jenőről, JTMRL IV. 68. 1. cs., Nr. 2., 20.

⁶²³ Székely László levele Kerkai Györgynek, 1978. december 19., JTMRL IV. 68. 1. cs., 84.

⁶²⁴ Kerekes István 1923-ban lépett be a Jézus Társaságába, Kínában lett misszionárius, vö. <http://jezsuita.hu/nevtar/kerekes-istvan-kinai-neven-ko-szeto/> (a kutatás ideje: 2023.február 17.).

⁶²⁵ Kerkai György emlékezései Kerkai Jenőről, JTMRL IV. 68. 1. cs., Nr. 1., 13.

⁶²⁶ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 29.

⁶²⁷ Uo. 63.

ahogy akkoriban Zalában a papok édesanyját hívták –, s fia miséin majd az első sorban ülhet. De öröme beárnyékolódott, amikor kiderült, hogy Jenő jezsuita akar lenni. Nagy sírás és a szülői szeretetre hivatkozás következett. „Szülei ellenállása miatt nem léphetett azonnal, 1923-ban a jezsuita rendbe, hanem szülei költségén az innsbrucki Canisianumban lakva kezdte tanulmányait” – ahogy maga fogalmaz egy 1965-ben írt rövid önéletrajzában.⁶²⁸ A szombathelyi egyházmegyébe jelentkezett tehát. Kerkai egyik tanítványa, Békési István jezsuita szerint már akkor elkezdett a szociológia iránt érdeklődni, amikor egyházmegyes kispapként Innsbruckban tanult (1923).⁶²⁹

Hamarosan azonban fordulat állt be. Rövid önéletrajzában így ír erről: „Már 1924. február elején, 8-án, megtörve szülei ellenállását, az érdi noviciátusba segítette a kegyelem.” Miért változott meg a szülők álláspontja? Ebben fontos szerepe volt a hittantanárnak, aki elmagyarázta az anyának, hogy „a jezsuiták az egyház élcsapata, oda csak nagyon jó képességű fiatalokat vesznek be. Legyen büszke arra, hogy fiát beveszik maguk közé”⁶³⁰ – tudjuk meg Farkas Györgyné visszaemlékezéséből. Ki lehetett ez a hittantanár? Talán Székely László vagy Murányi László, akik a zalaegerszegi utolsó gimnáziumi éveiben hitoktatói voltak? Esetleg korábbi hittanoktatója, a zalaegerszegi plébános Pehm (Mindszenty) József? Ez utóbbit valószínűsíti, hogy tíz év múlva Jenő újmisésszónokának (1934) Pehm Józsefet kérte fel.⁶³¹ Ugrin József, az első KALOT-munkatárs visszaemlékezése szerint pedig: „A Kisatya papi hivatása az ő keze alatt nyílt ki. Szerették és becsülték egymást később is.”⁶³²

6. 1. 2. 4. Belső megélés

A zalaegerszegi papok támogatásán túl még nagyobb jelentősége volt Jenő eltökéltségének. Nem adta fel ugyanis az álmát. Nem is érezte jól magát a szemináriumban, sokat küszködött. Panaszos leveleket írt haza, amelyekben kifejtette, attól fél, hogyha nem lehet jezsuita, akkor el fog zülleni. György így magyarázza motivációit: „Mint ragyogó tehetség, felkapott társaságbeli ember egy szűk működési körbe szorítva aligha tudja majd elkerülni a tilos utakat”⁶³³, a jezsuita rend viszont „tágas

⁶²⁸ P. Kerkai Jenő önéletrajzi adatai, 1965. január 23., JTMRL IV. 68. 1. cs., 23.

⁶²⁹ P. Békési István SJ (Toronto, Kanada) Emlékezés P. Kerkai Jenőre, JTMRL IV. 68. 7. cs., 14.

⁶³⁰ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 64.

⁶³¹ *Zalamegyei Újság*, 1934. július 31.

⁶³² BALOGH, M., *Egy bokréta vattacukor...*, *Beszélgetés Ugrin Józseffel*, in *Mozgó Világ* (1986/5), 95.

⁶³³ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 30.

keretet enged tagjainak a néppel való foglalkozásra” – amely vágy ott volt már ekkor Jenő szívében. Szülei ennek hallatán megijedtek, ezért saját költségükön támogatták, hogy Jenő a második félévre már a jezsuiták vezette innsbrucki teológián folytathassa tanulmányait, végül pedig beleegyeztek, hogy jezsuita legyen.

Összességében azt mondhatjuk, hogy több személy és környezeti elem hatása egészen jól kimutatható, amelyek közvetítői, eszközei tudtak lenni az isteni hívásnak. A jelek szerint Kerkainál a jezsuita hivatás, valamint a parasztság és a magyar nép felemelésének vágya mélyen összekapcsolódott. Ez a konkrét apostoli vágy is hozzájárult ahhoz, hogy a jezsuita rend iránt érdeklődjön, ahol remélhette ennek kibontakozását. Választásában ugyanakkor valamennyire a félelem is belejátszott. Tartott attól, hogy más választás esetén kiváló társasági képességei bűnökbe sodorhatják. Gyengeségeire a jezsuita szerzetesi élet fegyelmétől remélte az orvosságot.

De vajon mi történhetett az imádságaiban? Nem tudjuk pontosan. A belső történéseire mégis valamelyest következtethetünk egy évtizedekkel későbbi lelkigyakorlatos beszédéből, amikor a természetfeletti életről így elmélkedik: „Valami világosság gyűl ki a lelkünkben, amelyről érezzük, hogy nem emberi kéz gyújtotta meg; egyszerre fény támad egy igazság körül, amely minket egy életre eligazít. Ez felülmúlja az emberi értelem világosságát. Ez az a segítő kegyelem, és sokszor életünk folyamán szinte megtapasztaljuk, kapunk egy indítást, melyet nem emberi erőtől kaptunk, nem az emberi akarattól származik. Sokszor ilyen a hivatás kegyelme. Így van az, ami lélekből születik újjá, mondja az Úr Jézus.”⁶³⁴ Kerkai szerint tehát a hivatás kegyelme sokszor az értelem világosságát felülmúló, egész életen át utat mutató fény, indíttatás, ami nem a mi képességeinkből származik. Ugyanezt az „indítás” kifejezést használja Kerkai, amikor 1965-ben a KALOT alapítására emlékezik, melyet „a régi indíttatásoknak eleget téve”⁶³⁵ kezdett meg. Valószínűsíthetjük tehát, hogy túl a környezetéből érkező impulzusokon, benső kegyelem tapasztalata is lehetett, ami erre az útra vezette, és erőt adott neki, hogy szülei ellenállását le tudja győzni, és alapválasztásait illetően (papság, jezsuita lét, szegények és a magyarság szolgálata) vezérlő fénye lett egész életén keresztül.

⁶³⁴ *Lelkigyakorlatos elmélkedések*, 1948. július 8–16., 46.

⁶³⁵ *P. Kerkai Jenő önéletrajzi adatai*, 1965. január 23., hasonlóképpen, az „indítás” kifejezést használja, amikor arról a meggyőződéséről ír, hogy tudná még kamatoztatni képességeit. Vö. *P. András Imrének írt level*, 1966. április 12., JTMRL IV. 68. 2. cs., 14.

6. 1. 3. Döntés a szociális apostolság mellett

Czinder Jenő jezsuita képzési szakaszából a kalocsai magisztérium idejét emeljük ki, amikor az egyházmegye cenzorával, Horváth Gyözővel került feszültségbe, ami némileg előrevetíti a későbbi konfliktusait is.⁶³⁶

6. 1. 3. 1. Szereplők

Magiszter Czinder Jenő igen jól elsajátította a gyakorlati pedagógiát, növendékei rajongtak érte.⁶³⁷ Megnyerte őket azzal is, hogy érdeklődött az iránt, ami őket érdekelt, így bár öccse szerint korábban semmilyen érdeklődést nem mutatott a sport iránt, nevelőként jól ismerte a kor neves sportolóit, és sportolásra bátorította növendékeit. Nem szigorral, büntetésekkel tartott rendet, hanem meggyőzéssel. A „fiúk férfias, becsületes, egyenes eljárására” hivatkozott, képes volt belülről motiválni őket.⁶³⁸ Hangsúlyozta, hogy az életre kell felkészülniük, bátorította őket, hogy érdeklődésüknek megfelelő tevékenységeket folytassanak szabadidejükben, képezzék önmagukat. „Így aztán az intézet tényleg az életre, és nem az iskolára nevel, mert mindenki, aszerint, hogy milyen pályára megy, választja meg munkája körét.”⁶³⁹

P. Csávossy Elemér a gimnáziumban matematikát és angol nyelvet is tanított, és a kollégium vezetőjeként Czinder Jenő közvetlen előjárója volt. Feltételezhető, hogy szociális kérdésekben mind elméleti, mind gyakorlati téren tőle kapott útmutatásokat, hiszen Csávossy ezekben az években vált országosan ismertté a szociális igazságosságot hirdető radikális hangú beszédeiről és írásairól.

Horváth Gyöző kalocsai segédpüspök, aki Czinder Jenő jezsuita magiszter röplapját kifogásolta, 1923-tól érseki helynök volt, és 1930-tól a felsőház tagja, a kalocsai Katolikus Kör elnöke.⁶⁴⁰

⁶³⁶ Vö. KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő, a szociális apostol meghívástörténete*, in *A Szív* 107 (2021/12) 52–55.

⁶³⁷ Mócsy Antal a következőket írta bátyjának, a jezsuita Imrének, aki magisztérium előtt állhatott. Czinder Jenő példáját állította elé, miként kell a fiúkkal foglalkozni. Ebből kiderül, hogy nagyon imponált a fiataloknak Jenő férfias karaktere. Már az első benyomás meghatározó volt, kedvesség, de határozott, erős kézfogás, „férfiasan mosolygó arccal a szemébe nézni” a fiúknak. ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 31. „Azt elmondhatom, hogy ilyen magiszter még nem volt a harmadik szakaszban. Azt hiszem, nem is lesz egyhamar.” Uo. 31.

⁶³⁸ Uo. 32.

⁶³⁹ Uo. 33.

⁶⁴⁰ Vö. <https://lexikon.katolikus.hu/H/Horv%C3%A1th.html> (a kutatás ideje: 2024. február 24.).

6. 1. 3. 2. Az első szárnypróbálgatások Kalocsán

Kalocsai magiszteriuma idején Czinder Jenő már komolyan készült a szociális apostoli küldetésére, amint az előző fejezetben már láttuk. Képezte magát, és gyakorlati tapasztalatokat is szerzett (pl. tereplátogatás⁶⁴¹, újságalapítás⁶⁴²). Ezekben az apostoli próbálkozásokban ott van már sok minden, ami később is jellemezni fogja Kerkai Jenőt: valós kapcsolata volt a szegények világával, és az evangélium Jézusának értékrendje alapján tudott társadalom- és egyházkritikát is megfogalmazni. Czinder Jenő rendszeresen látogatta a Kalocsa környéki szegényeket, „ismerték már az emberek, mert mindjárt körülvették”⁶⁴³ – ahogy Vida István is visszaemlékezik. Valószínűleg a nyomorban élőkkel történő rendszeres találkozások következménye volt, hogy Czinder Jenő 1931-ben tbc-t kapott, amiből Innsbruckban kezelték ki.⁶⁴⁴

Ebben az időszakban jelentek meg első saját írásai is, egy röpiratsorozat. A röpiratokon „Szemelvényes kivonat Czinder Jenő SJ Szociális apostolok c. készülő munkájából” felirat szerepel. Az írások képet adhatnak azokról a hazai és külföldi személyekről, akiknek ezekben az években alaposabban tanulmányozta az életútját, és akik nyilván

⁶⁴¹ Vida István, aki később az EMSZO és a KALOT munkatársa lett, így emlékezik vissza erre: „Volt a jezsuiták kollégiumában egy magiszter, aki különös hangsúllyal emlegette a szegények és a gyengék igazát, aztán egy vasárnap megfogta az »úri kis kezünk«, s néhányunkkal kilátogatott a helybéli Földmunkás Egyletbe. Hazafelé jövet arról beszélgettünk, hogy tavasztól késő ősziig sok ezer kalocsai kubikus talicskájával messze országrészekben robotol, pajtában alszik, hogy valamiképp elartsa családját, és csak a zord, munkátlan hónapokban élhet övéi otthonában. (Akkortájt a legtöbb »úri kisfiúnak« a magyar szegénységet csupán a templomnál kéregető néhány koldus jelentette.) Arról is szó esett, milyen szemmel nézhet vajon a sok szegény ember a szép, tágas érseki megkáptalani palotákra és hogy mindezt így képzelte-e az Ács Fia? Sokat beszélgettünk ilyenről máskor is. Egyszer azt mondta ez a magiszter, hogy a híres Haynald bíboros-érsek bizony jobban tette volna, ha előbb az érseki udvar tövében élő munkásemberek sorsával törődik, mielőtt a jezsuitáknak Kalocsán csillagvizsgálót alapít. Diákszívünk erősen vonzódott ugyan a csillagdához, de a lelkiismeretünk helyeselt.” SZABÓ, F., szerk. *Kortárs magyar jezsuiták/2*, (Anima Una könyvek/3), JTMR, Budapest 1992, 99–100.

⁶⁴² 1929 februárjában pedig elindították a *Regnum* diáklapot. A „folyóiratot maguk a fiúk szerkesztették, írták meg és végezték a kiadásával járó összes munkát. (...) Teljesen szabályos szerkesztőség és kiadóhivatal dolgozott. Magiszter Kerkai hirdetésekéből, az eladott példányok árából (600–700 példányban jelent meg a lap) és adományokból tartotta fenn az újságot” – emlékezik vissza Nagy Töhötöm (NAGY, T., *Jezsuiták és szabadkőművesek*, Erdélyi Szalon, 2021, 127.), aki 1931-től vette át rendtársától a lap ellenőrzését. Az újság a tipikus diáktémákon túl szociális jellegű írásokat is lehozott, amelyek mögött nyilván a felelős magiszter inspirációja állt.

⁶⁴³ VIDA, I., *Szociális irányú katolikus mozgalmak hazánkban (1935–1949), Emlékek és reflexiók*, in Magyar *Egyháztörténeti Vázlatok* 4 (1992), 223.

⁶⁴⁴ A pannonhalmi idősothton Kerkai Jenőre vonatkozó egészségügyi feljegyzéseiben találjuk ennek nyomát, máshol nincs erről említés. Talán erre a betegsége utal 1948-as lelkigyakorlatos beszédében: „Volt Ausztriában egy kiváló rendtársam, aki egyszer betegségemben meglátogatott, és csak annyit mondott: vannak dolgok, amelyeket sehol másutt nem lehet megtanulni, csak a betegágyon. És milyen igaza volt! Ne gondoljuk, ha Isten keresztet küld, rosszat akar nekünk, hanem olyanra akar megtanítani, amit sehol nem lehet máshol megtanulni, csak betegágyon, egy desolációban, egy sikertelenségben. Isten jó, és jót akar mindig.” *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 270.

példaképpül szolgáltak számára. Feltárulnak a kor társadalmi problémái és a rájuk adott válaszkísérletek. Foglalkozik XIII. Leó pápa életével és tanításával, aki *Rerum novarum* enciklikájával a modern katolikus szociális tanítás alapjait fogalmazta meg, és határozottan kiállt a munkások jogaiért. Több röpirat olyan emberek életútját mutatja be, akik gyakorlati megvalósítói voltak Leó pápa elveinek, mint Jung János, a svájci munkásból lett pap és szociális szervező, aki munkásegyleteket és szövetkezeti bankot alapított, vagy de Mun francia katolikus politikus (1841–1914), aki a törvényhozásban érvényesítette a *Rerum novarum* elveit. A külföldi példák között ott találjuk még Don Boscót, „aki a modern iparvárosok proletárfjúságát az elhagyottság nyomorából a krisztusi élet felé akarja kalauzolni”⁶⁴⁵, valamint a francia főváros papjait, akik a peremkerületek munkástömegeinek nyomorát megosztva építenek templomokat és nevelik hitre az elvadult fiatalságot.⁶⁴⁶ Magyarországi példaként a nép érdekeiért harcoló Gróf Zichy Nándor (1829–1911), a Katolikus Néppárt alapító elnöke jelenik meg. Prohászka Ottokárral pedig két röpirat is foglalkozik.⁶⁴⁷

A röpiratok tartalma meglehetősen hasonló. Bírálják a liberális kapitalizmust, illetve a szocializmust és a kommunizmust. Kerkai de Mun nyomán átkozottan nevezi azt a gazdasági rendszert, „amelyben az egyik dolgozva izzad és éhezve dolgozik, a másik pedig üzletet csinálhat amannak izzadságából, és spekulálhat éhségére!”⁶⁴⁸ Másrészt óva int a szocialista kísérlettől, amelyet már akkor mint az erőszak és az elnyomás rendszerének tekintett.⁶⁴⁹

Az éles hangú társadalomkritika mellett a röpiratok pozitív példákat is megfogalmaznak. Don Bosco nyomán az alkalmi karitatív segítség helyett munkához juttatással segíteni a fiatalokat; hitel- és termelőszövetkezeteket hozni létre; Kerkai szorgalmazza a családi

⁶⁴⁵ *Proletárok között, Don Bosco (1815–1888)*, (Szociális apostolok 1), Új Élet, Kassa 1932, JTMRL IV. 68, 8. cs., 1.

⁶⁴⁶ *Párizs külvárosa*, (Szociális apostolok 6), Árpád R.T., Kalocsa 1931, JTMRL IV. 68, 8. cs.

⁶⁴⁷ Az írások formai szempontból tagoltak, jól felépítettek, és kulcsmondataikat a nyomdatechnika eszközeivel is kiemelték. Az életrajzok olvasása élvezetes, ugyanakkor szenvedélyesen harcias hangvétel jellemzi őket. A logikus érvelés, az idézetek, a tények mellett minden írás végén érzelmekre ható, cselekvésre ösztönző, sürgető felszólítások találhatók. Például: „Modern pogány-civilizáció milliónyi nyomorgó áldozata! Ébredjete rá a világ minden táján, hogy csak a krisztusi igazságosság és szeretet tud felszabadítani benneteket!” (Uo. 4.) Valódi röpiratokról van tehát szó, amelyet egyszerűbb tömegek számára írt Czinder Jenő.

⁶⁴⁸ *Börtöntől a síríg, De Mun (1841–1914)*, (Szociális apostolok 2), Új Élet, Kassa 1932, JTMRL IV. 68, 8. cs., 2.

⁶⁴⁹ Vö. *Svájc megmentője*, 4.

bért és a vasárnapi munkaszünet. Összességében pedig a kölcsönös igazságosság rendjét (szolidaritizmus), amelyben „minden ember úgy küzd az anyagi javak birtoklásáért, hogy embertársainak a megélhetéshez való jogát és a közjó elvét folytonosan szem előtt tartja.”⁶⁵⁰ „A liberális, korhadó állameszme helyébe a keresztény demokrácia gondolatát törekszik elültetni”.⁶⁵¹

6. 1. 3. 3. *Konfliktus a cenzorral*

E röplapok vezettek az első komolyabb konfliktushoz. Magiszter Czinder egy olyan röpiratot fogalmazott meg az *Osservatore Romano* „A spanyolfal” című írása alapján, amelyben azokat a keresztényeket ostromozta, akik a vallást arra használják fel, hogy kizsákmányolják a szegényeket.⁶⁵² Horváth Győző kalocsai segédpüspök azonban nem engedte meg a röpirat megjelenését, azzal az indoklással, hogy „ami a forrófejű olaszoknak megfelelhet, az a magyar proletárokat biztosan felizgatja.”⁶⁵³ „A bennem szunnyadó dinamikus erőket ez az eset robbantotta ki”⁶⁵⁴ – emlékezett vissza az eseményre évtizedek múltán Csávossy Elemér. Nem hagyta ugyanis annyiban a dolgot, hanem érdeklődött a püspöknél a tanítványát érintő tilalom okáról, aki zavarában meghívta őt, tartson előadást a Kalocsai Urak Társadalom- és Természettudományi Körébe. Az előadásból aztán a *Magyar Kultúra* 1931. április 31-én megjelenő számában országos visszhangot kiváltó cikk lett, majd előadások sora következett szerte az országban.⁶⁵⁵

⁶⁵⁰ Uo. 4.

⁶⁵¹ *Börtöntől a sírig, De Mun (1841–1914)*, 3.

⁶⁵² Vö. PÉTERI, J., „*Ha szentté nem leszek, hiába születtem!*”, *Csávossy Elemér SJ. élete (1883–1972)*, St. Jutta Foundation, New York, 1980, 39–41. 1969-ben a pannonhalmi idősoththonban Csávossy Elemér Kerkai Jenőnek interjút adott (Vö. KERESZTES, A., szerk. *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése (1939–1969)*, EFO, Budapest 2019, 313–317.), és ebben „prófétai stílusú” cikként emlékezik vissza a kezdő inspirációt adó *Osservatore Romano* írásra, és megvallja, hogy ennek „erőteljes gondolatai” (uo. 315.) ihlették az ő írásait és beszédét is. Az *Osservatore*-cikk külön érdekessége, hogy később kiderült, az írás alatt szereplő „P.” aláírás Pacelli bíboros nevére jelezte. Az évtized végére pedig ő lett XII. Piusz pápa. Czinder Jenő kifogásolt írása viszont nem került még elő.

⁶⁵³ Vö. KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 315.

⁶⁵⁴ Uo.

⁶⁵⁵ Csávossy több szociális témájú írását tartalmazza: CSÁVOSSY, E., *Túlvilági valóságok és szociális problémák*, Korda, Budapest 1938. Csávossy életrajzírója, Péteri János (azaz Petruch Antal) így számol be a fogadtatásról: „A cikk óriási feltűnést keltett országszerte. (...) Így egy csapásra a szociális kérdések középpontjába került. A fiatal papság és a nép lelkesedett. Serédi Jusztinián hercegprímás nemhivatalosan, csak úgy mások által üzenté, hogy »ne bánts a nagyokat«. Glattfelder püspök kifogásolta a hangot, Zsitvay Tibor igazságügyi miniszter valaki előtt (tréfásan vagy komolyan?) így nyilatkozott: »Ha nem volna jezsuita, letartóztatnám.«” PÉTERI, J., „*Ha szentté nem leszek, hiába születtem!*”, *Csávossy Elemér SJ. élete*, 40. Csávossy maga így emlékszik a visszhangokra: „A

Czinder Jenő első konfliktusa tehát jól végződött, hiszen előjárója, Csávossy Elemér kiállt mellette, s nemcsak megvédte a cenzorral szemben, hanem ő maga is a nyilvánosság elé állt szociális kérdésekben.

Kettejük kapcsolata nem pusztán mentor és tanítvány viszonya volt, hanem úgy tűnik, épp a tanítvány merészsége indította el a mestert, hogy társadalmi kérdésekben nagy nyilvánosság előtt állást foglaljon. Csávossy később nem érezte magát eléggé felkészültnek, hogy hosszabb távon szociális kérdésekkel foglalkozzon, de elismeréssel tekintett Kerkai és Nagy Töhötöm munkájára: „Örömöm viszont nagy lett, amikor később azt láttam, hogy Önök ketten gyakorlati érzéssel és szervező erővel folytatják a megkezdett, de abbamaradt munkát.”⁶⁵⁶ Csávossy tehát a saját félbeszakadt tevékenységének folytatásaként tekintette KALOT-os rendtársai tevékenységét.⁶⁵⁷

6. 1. 3. 4. Belső megélés

Kerkai Jenő fennmaradt írásaiban nem találunk olyan összefüggő visszaemlékezést, amely feltárná a jezsuita formációs idő alatti gondolatait, s amiből alaposabban megismerhetnénk, miképp élte meg ezeket az éveket. Néhány fontos részlet viszont egy-egy beszédéből és mások elbeszéléséből megismerhető. Hegyi Jánosnak mondta el évekkal később a „titkát”, hogy „a KALOT mozgalom terve akkor született meg bennem, amikor Szt. Ignác lelkigyakorlatait végezve Krisztus Urunk születését szemléltem.”⁶⁵⁸ Nem tudjuk, pontosan mikor volt ez⁶⁵⁹, de azt mutatja, hogy a szemlélődésből, Jézus

néptömegeket ellenben olyan csillapíthatatlan érdeklődés vonzotta, hogy nem egy helyen (pl. Szombathelyen) rendőri karhatalommal kellett visszatartani őket. Egy tekintélyes munkás így szólt: Végre a vallás sem néma, mikor a szocializmus kiáll! Egy szegényparaszt meg mély megrendüléssel mondta: Új hajnal közeledik, ha az Egyház észreveszi a hárommillió koldust!” KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 316.

⁶⁵⁶ Részlet Nagy Töhötöm *Korfordulón, jegyzetek Mindszenty bíboros szerepléséhez* c. kéziratából, OSZK Kt. *Nagy Töhötöm irathagyatéka*, 216 185, 42.

⁶⁵⁷ Csávossy Elemér és Kerkai Jenő életre szóló barátok voltak, sorsuk később újra összekapcsolódott a börtönben, majd Pannonhalmán, az idősök otthonában. P. Csávossy Elemér szociális gondolkodásáról ld. még HÁMORI, P., *Jezsuita társadalmi gondolkodók Magyarországon 1931–1944*, Varga László és Csávossy Elemér *páterek a magyarság életproblémáiról*, in *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*, szerk. SZILÁGYI, CS., PPKE BTK, Piliscsaba 2006, 607–621., VIDA, I., *Szociális irányú katolikus mozgalmak hazánkban (1935–1949)*, 223–241.

⁶⁵⁸ HEGYI, J., *A szegény ember gazdagsága (Elmélkedés)*, in *Távlatok* 1 (1991/1), 46.

⁶⁵⁹ Lehet, hogy P. Bíró egyik lelkigyakorlata volt. Egy beszédében ugyanis kiemeli, hogy milyen emlékezetes volt számára: „P. Bíró adta nekünk valamikor a skolasztikátusban ezt a lelkigyakorlatot, soha nem felejttem el.” (*Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 75), de másnak is fontos volt, mert a fiatal jezsuiták „még évek múlva is arról beszéltek” (uo. 133.).

életének misztériumából kapta az ösztönzést arra, hogy folytassa érdeklődését a szociális kérdések iránt.

A visszaemlékezésekből nyilvánvaló, hogy elkötelezetten, szorgalmasan és tudatosan készült későbbi apostoli feladatára. A korábbiakban láthattuk, milyen sokrétű tapasztalatokat szerzett, mennyit olvasott és milyen mesterektől tanult, ugyanakkor ki kell emelni, hogy a legtöbb korabeli magyar jezsuita ugyanezen a képzésen ment keresztül, mégsem lettek szociális apostolok. Döntő jelentősége van Kerkai saját kezdeményezéseinek, hogy a rendelkezésre álló jó lehetőségeket megragadta és úgy használta fel, hogy alaposan felkészült egy országos agrárfjúsági mozgalom megteremtésére. Mindezt előjárói tudtával és bátorításával tehetette.

Ebben a vonatkozásban megvilágító, ahogy később egy lelkigyakorlatos beszédében kifejti, a szerzetesi életben az engedelmség nem passzivitást jelent, hanem „életrevalóságot”. Nem az az ideál, hogy valaki „nem mozdul, csak ha lökik, és annyit mozdul, amekkorát löknek rajta. »Nem szóltak, nem vagyok felelős.« Mindent az előjáróra hárít, nem gondolkozik, nem gyötrődik. »Nem az én gondom.«”⁶⁶⁰ Ezzel szemben a helyes magatartás megtenni, amit mondanak, ugyanakkor használni is az eszünket, merni kezdeményezni. Ugyanis a „kezdeményezést, az önállóságot nem szünteti meg a függés. Nekünk, apostoli embereknek az legyen a jelszavunk: önállóan, de nem függetlenül. Előjáróságtól függően, de a magunk kezdeményezése is benne legyen.”⁶⁶¹ Kerkai Jenő a jezsuita skolasztikátus és magisztrium külső kereteit maximálisan figyelembe véve, a saját kezdeményezéséből fakadóan képződött szociális apostollá. Amikor 1935-ben hazatért Magyarországra, első dispoziója a szegedi szemináriumba szólt. Saját kezdeményezése volt, hogy kérte, legalább hétvégente foglalkozhasson a parasztfiatalokkal.⁶⁶² Enélkül valószínűleg soha nem született volna meg a KALOT.

⁶⁶⁰ *Leleki gyakorlatos elmélkedések, 1948, 120.*

⁶⁶¹ Uo.

⁶⁶² FARKAS, GY., *Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete, KALOT*, in *Magyar Katolikus Almanach 1988, A magyar katolikus egyház élete 1945–1985*, szerk. TURÁNYI, L., SZIT, Budapest 1988, 293.

6. 2. Az apostoli kibontakozás évei (1935–1944)

6. 2. 1. Tágabb környezet és szereplők

Az egész időszakot⁶⁶³ alapjaiban határozta meg Hitler nemzetiszocialista Németországának egyre növekvő befolyása, majd 1941-től a Szovjetunióval és szövetségeseivel folytatott totális háború. XI. Piusz pápa elítélte mind a rasszista fajelméletet, mind az „istentelen” kommunizmust (1937). Magyarország német és olasz támogatást kapott a részleges területi revízióra (1938, 1939, 1940), amit a magyar társadalom minden rétege kitörő örömmel fogadott. Ugyanakkor az ország egyre kiszolgáltatottabbá vált a Harmadi Birodalomnak, és 1941-ben belesodródott a második világháborúba. A kezdeti német sikerek és a hatékony birodalmi támogatás hatására Magyarországon is megerősödtek a szélsőjobboldali mozgalmak, és a német megszállás előtt csak a kormányzat ügyeskedései akadályozták meg a hatalomra jutásukat. Egyre erősödött az antiszemitizmus is, ami nemcsak a zsidóellenes retorikában, hanem törvények formájában is kifejeződött (1938, 1939, 1941, 1942), végül a német megszállás után deportálásokba és tömeggyilkosságokba torkollott. 1944 szeptemberétől hadszintérré vált az ország.

A világgazdasági válság mélypontja után Magyarország gazdasága újra fejlődésnek indult. Számos szociális reform is született (pl. társadalombiztosítás)⁶⁶⁴, ugyanakkor továbbra is nyomasztó maradt az agrárnépesség helyzete, melynek nyomorúságára a népi írók hívták fel a társadalom figyelmét. Egy addig ismeretlen Magyarország képe tárult fel Milotay István (*Az ismeretlen Magyarország*), Illyés Gyula (*Puszták népe*) vagy Oláh György (*Hárommillió koldus*) és a többi népi író művei révén. Sokkszerűen hatottak a közvéleményre ezek a beszámolók olyan magyar emberekről, akik cselédsorban, tulajdon nélkül, földönfutóként és nagy tudatlanságban éltek.

⁶⁶³ A kor politikai és társadalmi háttéréről vö. ROMSICS, *A 20. század rövid története*, 117–166., 227–240., ROMSICS, *Magyarország története*, 419–422.

⁶⁶⁴ Vö. SZILÁGYI, *Szociális kérdések és mozgalmak Magyarországon 1919–1945*, 11–79., PETRÁS, É., *Társadalmi tanítás és szociális kérdés, Az egyház társadalmi tanításának recepciója a katolikus értelmiség körében, 1931–1944*, in *Egyháztörténeti Szemle* 14 (2013/2), 3–19. VIDA, I., *Szociális irányú katolikus mozgalmak hazánkban (1935–1949), Emlékek és reflexiók*, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 4 (1992), 223–241. KOVRIG, *Katolikus és szociális reformmozgalmak Magyarországon*, 353–399., BIERNACZKY, J., *Földkérdés a két háború között*, in *Magyar Szemle* 7 (1998/11–12), 101–130.

Egyházi szempontból kifejezetten virágzást jelentett ez a korszak⁶⁶⁵, melynek szimbolikus eseménye az 1938-as Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus volt. A magyar katolicizmust külföldön is széleskörű elismerés övezte. A püspöki karban volt több szociálisan érzékeny főpásztor is, mint Glattfelder Gyula és Apor Vilmos, de a többség elzárkózott a társadalmi és gazdasági reformoktól.

Szeged sok tekintetben inspiráló közeget jelentett Kerkai Jenő és régóta tervezett agrárifjúsági mozgalma számára. A város környéki tanyavilág révén elérhető közelségben volt az a parasztság, amelyhez Kerkai különösen is küldetést érzett, ugyanakkor a dinamikusan fejlődő alföldi város pezsgő szellemi központtá nőtte ki magát az 1921-ben Kolozsvárról ide költöztetett Ferenc József Tudományegyetem révén.⁶⁶⁶ A városban a kor társadalmi problémáira nyitott értelmiségi réteg tanult, illetve dolgozott, és közösségeket szervezett, mint például a Bethlen Gábor Kört, majd az ebből kinövő szegedi fiatalok Művészeti Kollégiumát.⁶⁶⁷ Itt tevékenykedett a néprajztudós Bálint Sándor is, aki Kerkai jó barátja lett, és szorosán együttműködött vele a következő években.⁶⁶⁸ A szociális kérdések terén a város püspöke, Glattfelder Gyula is előremutató szerepet játszott. A püspöki karban ő volt a szociális kérdések felelőse, akiben Kerkai elkötelezett támogatóra talált. Glattfelder az ifjúsági szervezeteket – köztük a majdani KALOT-ot is – összefogó Actio Catholica ügyvezető elnöke is volt. Szegeden tehát „keresztényszociális klíma bontakozott ki, amely megszólította és tevékeny szereplővé emelte a helyi értelmiséget”⁶⁶⁹, és a város adottságai termékeny talajt kínáltak Kerkai kezdeményezéseihez.

⁶⁶⁵ Vö. NYISZTOR, *Ötven esztendő, Századunk magyar katolikus megújítása*, 117–122., 292–205., GERGELY, *A Katolikus Egyház története Magyarországon 1919–1945*, 29–33., 77–93., 152–206., SZÁNTÓ, *A katolikus egyház története, II. kötet*, 584–605.

⁶⁶⁶ A város, ahogy Balogh Margit fogalmaz, „mintegy modellezte a társadalmi feszültségeket, és hamarosan a falukutatás kiindulópontjává, a népi írók irányzatának bölcsőjévé vált.” BALOGH, M., *A KALOT története*, in *Rubicon* 27 (2016/2), 38.

⁶⁶⁷ Radnóti Miklós is e kollégium tagja volt.

⁶⁶⁸ Bálint Sándorról ld. SERFŐZŐ, L., „Utat nyitni fölfelé”, *Bálint Sándor keresztényszociális tevékenysége*, in *A legnagyobb magyar szociális szervező, Kerkai Jenő SJ életműve*, szerk. KORONKAI, Z. – SZIGETI, SZ., Jezsuita Kiadó, Budapest 2023, 261–273. E körökből indította meg Buday György az ún. tanyai settlement mozgalmat is, amelynek keretében egyetemisták jártak ki rendszeresen a környező tanyákra néprajzi terepgyakorlatra és foglalkoztak az ottani gyerekekkel. Vö. GYÁNI, *A 20. század szociális mozgalmi és szociálpolitikai kontextusa Magyarországon*, uo. 185–201.

⁶⁶⁹ SERFŐZŐ, „Utat nyitni fölfelé”, in *A legnagyobb magyar szociális szervező*, 265. A szegedi légkörről ld. még RIGÓ, B., *A szociális igazságosság Varga László S.J. munkásságában*, in *Történelem és politika régen és ma, Tanulmányok* (Modern Minerva Könyvek 6.), szerk. STRAUSZ, P. – ZACHAR PÉTER, K., Heraldika, Budapest 2013, 34–35.

Hasonlót mondhatunk arról a mikrokörnyezetről is, ahová Kerkai Jenő első megbízatása szólt mint a szeminárium prefektusa (fegyelmi előjárója) és dogmatikatanára. A szegedi egyházmegyei szemináriumot⁶⁷⁰ Glattfelder Gyula püspök 1930-ban alapította, és a jezsuitákra bízta a vezetését.⁶⁷¹ A P. Hunya Dániel spirituális nevével fémjelzett intézmény az akkori Magyarország legkorszerűbb nevelési elveket megvalósító papnevelője volt mind a lelkiség, mind pedig az intellektuális képzés terén.⁶⁷² P. Hunya személyében Kerkai támogatót és igazi barátot talált, gyakran fordult hozzá tanácsért.⁶⁷³ Szorosan együttműködtek a papi továbbképzések szervezésében is.⁶⁷⁴ Kerkai több levelében „szent ember”-ként emlegeti.⁶⁷⁵ Jogosan állapítja meg Zsódi Viktor, hogy „arra a lendületre, eszmére és lelkiségre, amelyet Kerkai képviselt, Hunyának minden bizonnyal nagy hatása volt.”⁶⁷⁶ 1959-ben így írt róla Kerkai Nagy Töhötömnek: „Kettőnket határtalanul szeretett! Mihármunknál pedig radikálisabb forradalmárt azóta

⁶⁷⁰ A szeminárium történetéről és a jezsuiták szerepéről ld. ZSÓDI, V., *A Szegedi Egyházmegyei Papnevelő Intézet története 1930–1955 között*, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 19 (2007/3–4), 69–81., TÓTH, T., *A szegedi teológiai képzés elindítása az első világháború után*, in *Hungaria Rómából, Tanulmányok az új és jelenkori magyar egyháztörténelemről*, TÓTH, T., SZIT, Budapest 2021, 183–198. A növendékek több egyházmegyeből jöttek (Csanád, Kassa, Rozsnyó, Szatmár, Nagyvárad, Székesfehérvár, Vác, Kalocsa), és az órákon a szegeden tanuló jezsuita skolasztikusokkal együtt vettek részt, akik ebben az időben a teljes létszám negyedét teheték ki.

⁶⁷¹ A jezsuiták szegedi jelenlétéről ld. PÉTER, L., *A jezsuiták Szegeden*, in *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Historiae Literarum et Artium*, 1, Szeged 1997, 9–21.

⁶⁷² „Nem vitatható tény, hogy a szegedi szeminárium a ’30-as–’40-es években kiemelkedő szerepet játszott a magyar papképzésben és a papság továbbképzésében, identitásának megformálásában. Ezen meghatározó hely elfoglalását pedig a Jézus Társasága tette lehetővé jól képzett, lendületes és fiatal tanárain keresztül” – írja Zsódi Viktor (*A Szegedi Egyházmegyei Papnevelő Intézet története 1930–1955 között*, 79.). A papképzés klasszikus tárgyai mellett helyet kaptak olyan segéttudományok, mint a pedagógia, szociológia, lélektan – amely tárgyak oktatása csak a II. Vatikáni Zsinat által megújított papképzésben lett általános a világegyházban. P. Hunya pontái, lelki vezetése, imádságos, ugyanakkor szociálisan érzékeny papi ideálja mély hatást gyakorolt a növendékekre. Munkássága hamarosan túlnötte a szemináriumi kereteket, a papok összefogására létrehozott Szent Gellért Unió (1935), majd a *Papi Lelkiség* folyóirat (1941) és papoknak tartott továbbképzései révén országos kisugárzása lett.

⁶⁷³ P. Békési István emlékei szerint „sokszor felkereste tanácsért, sok mindent megbeszélte velem, véleményét mindig nagyra becsülte.” ANDRÁS-BÁLINT-SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 106.

⁶⁷⁴ Vö. *Lelkipásztori munka, A második érdi papi tábor előadásai és megbeszélései* (Érd, június 24–28.), Stephaneum Nyomda, Budapest 1941.

⁶⁷⁵ Vö. KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 94., 102. P. Hunya volt a lelki vezetője és gyóntatója P. Nagy Töhötömnek is, aki Szegeden fejezte be teológiai tanulmányait (1935–1937). Nagy Töhötöm 1947–48-as hivatáskriszisében is mellette állt Argentínába küldött leveleivel. Töhötöm mindig nagy elismeréssel szólt róla. Vö. KERESZTES, A., „Tükör által...”, *Nagy Töhötöm együttműködése az állambiztonsági szolgálatokkal*, in *Századok* 149 (2015/6), 1483.

⁶⁷⁶ ZSÓDI, *A Szegedi Egyházmegyei Papnevelő Intézet története 1930–1955 között*, 77.

sem találtam.”⁶⁷⁷ Ez a mondat nemcsak a hármójuk közti bensőséges kapcsolatot fejezi ki, hanem gondolkodásmódjuk hasonlóságát is.

A szeminárium fiatal, dinamikus jezsuita tanári kara szintén inspiráló közeg volt Kerkai számára, különösen is barátja, P. Varga László⁶⁷⁸, aki szintén szociális apostol volt, bár inkább elméleti ember, kiváló tanár (szociológia, az egyház társadalmi tanítása) és szónok. Kerkaihoz hasonlóan ő is tanult Innsbruckban, személyesen ismerte P. Oswald von Nell-Breuningot⁶⁷⁹, és már formációs idejükben együtt gondolkothattak a szociális kérdésekről.⁶⁸⁰ Varga figyelme főleg a városi értelmiség és a munkásság felé fordult.⁶⁸¹ A következő években több területen is együttműködtek Kerkaival.

6. 2. 2. Döntések a KALOT-mozgalom kibontakozása érdekében

6. 2. 2. 1. A KALOT alapítása és fejlődése

A KALOT igen kicsiben indult. Kerkai két világi munkatárssal – Ugrin Józseffel és Farkas Györggyel – kezdte meg a munkát. Kerkai és első munkatársai először a falvakat járták, tapasztalatokat gyűjtöttek, sokat beszélgettek parasztfiatalokkal. Életközlelől ismerték meg helyzetüket, problémáikat és a vágyaikat. A legfogékonyabbakat hosszú hétvégés tanfolyamokra hívták meg, és vezetőnek képezték ki. Ezek a fiatalok aztán visszatérve a falujukba, meghívták legjobb barátaikat, és megalapították velük a helyi KALOT-csoportokat. Sejtmódszer alapján dolgoztak, a KALOT-központ pedig kiadványokkal segítette a csoportok szervezését, és anyagokat adott a heti összejövetelekhez. Megszületett a négyes jelszó: „Krisztusibb embert! Műveltebb falut!

⁶⁷⁷ KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 219. „P. Hunya ölelő üdvözetét is hozom Szegedről. Nagy szó, hogy a szent emberek különös melegséggel szeretnek bennünket!” – írja Kerkai. Uo. 102.

⁶⁷⁸ P. Vargáról: RIGÓ, B., *A szociális igazságosság Varga László S.J. munkásságában*, 20–57.

⁶⁷⁹ Vö. uo. 33.

⁶⁸⁰ Erre utal Vida István, ld. SZABÓ, *Kortárs magyar jezsuiták/2*, 100.

⁶⁸¹ Szegeden az egyetemi Mária Kongregáció keretében indította meg a Szolidarista Klubot, „amelynek szabad, újító szelleméről és izgalmas vitáiról a diákok között legendák keringtek.” RIGÓ, *A szociális igazságosság Varga László S.J. munkásságában* 35. A vasárnaponként sorra kerülő klubalkalmakra a „résztvevők nagy számban jöttek, főleg a szegedi egyetemi hallgatók közül, és az iparos ifjak kongregációjából, de a szociális kérdés iránt érdeklődő »úriemberek« is megfordultak ott. Felváltva folyt benne elméleti és gyakorlati képzés: az elmélet során az egyház szociális tanítását, a keresztény szolidarizmus elveit ismertették a pápai enciklikák (főleg a *Quadragesimo anno*) alapján, míg a »gyakorlat« valójában vitázást jelentett, ahol Varga foglalta el az ellentétes oldalt.” SIPTÁR, D., *Magyar szociális jezsuita háttér – Bíró, Csávossy, Varga*, in *A legnagyobb magyar szociális szervező, Kerkai Jenő SJ életműve* 254. Kapcsolatokról ld. uo. 255–259. P. Pálos Antal méltán állapítja meg, hogy Kerkai Jenő „hatalmas szellemi támogatást kapott P. Hunyától és P. Varga Lászlótól.” PÁLOS, A., *Viharon, vérszen át*, (Anima Una könyvek/1), JTMR, Budapest 1992, 17.

Életerős népet! Önérzetes magyart!”, amely szerves egységet alkotott, a program az emberi lét minden dimenzióját érintette.⁶⁸²

A KALOT néhány éven belül robbanásszerű fejlődésen ment keresztül.⁶⁸³ 1935 és 1941 között több mint 400 három és félnapos vezetőképző tanfolyamot tartottak szerte az országban, 17 ezer résztvevővel. 1940-ben megnyílt Érden az első KALOT-népfőiskola, amelyet 19 további követett. Több mint 30 ezer parasztfiatal vett részt a többhónapos bentlakásos képzéseken. Kerkaiék emellett képzéseket, lelkigyakorlatokat tartottak az agrárfjúsággal foglalkozó papoknak, tanítóknak is. A KALOT rendszeres és pártoló tagjainak száma meghaladta a félmilliót, 2500 helyi szervezete volt, ezzel a korabeli Magyarország legnagyobb egyesületévé vált (1943). Kerkai támogatókat tudott szerezni mozgalmának nemcsak az alsópapság és a tanítók között, hanem a püspöki kar és a legfelsőbb politika köreiből is.

A lendületesen növekvő mozgalom komoly anyagi háttérrel is igényelt, s állandó pénzhiánnyal küszködött. Hatalmas feladat volt előteremteni a munkatársak bérét (1942/1943-ban már 193 fizetett munkatárs volt) és az országos szervezet működési költségeit. A mozgalomnak több kiadványa is volt, például a *Magyar Vetés* hetilap, amely 20 ezer példányszámmal, vagy a *Forrás* havilap, amely 2000 példányban jelent meg. Léteztek kiadványaik a német és szlovák kisebbség nyelvén is. Vida István szerint „Kerkaiék szervezete a 40-es évek közepén nemcsak Magyarország, hanem Európa legerősebb agrármozgalma volt.”⁶⁸⁴

Kerkai Jenő nem kizárólag az agrárfjúsággal foglalkozott, hanem jelentős szerepe volt a katolikus munkásság szerveződésében is. Rendtársaival, Varga Lászlóval és Nagy Töhötömmel meghatározó szerepe volt az Egyházközségi Munkásszakosztályok (EMSZO) és a Magyar Dolgozók Országos Hivatásszervezete (Hivatásszervezet) kibontakozásában, amely szervezetek több tízezer katolikus munkást szólítottak meg.

⁶⁸² Vö. KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő öröksége*, 1. rész – *A szociális szervező*, <https://mkdsz.hu/kerkai-jeno-hagyateka-1-resz-a-szocialis-szervezo/> (a kutatás ideje: 2023. február 6.).

⁶⁸³ Vö. BALOGH, M., *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*, (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 23), MTA Történettudományi Intézet, Budapest 1998, 33–40., 75–77., 108–110., BALOGH, M., *A KALOT és jelentősége*, in *A legnagyobb magyar szociális szervező, Kerkai Jenő SJ életműve*, szerk. KORONKAI, Z. – SZIGETI, SZ., Jezsuita Kiadó, Budapest 2023, 72–88.

⁶⁸⁴ VIDA, I., *Egy sohanemvolt népvész, Tíz éve halt meg Kerkai Jenő SJ, a KALOT megteremtője*, in *Barátainknak, a Magyar Jezsuiták*, New York 1981, 13.

6. 2. 2. 2. *Belső megélés*

Kerkai ebben az időben rengeteget utazott, tárgyalt, mozgósított. Egy olyan nagy szervezet kiépítése, mint a KALOT, rendkívül sok szervezést és gyakorlati döntést igényelt. Döntéshozatalára jellemző volt, hogy a kérdéseket átbeszélte munkatársaival, előljárójával és néhány barátjával. Tulajdonképpen a jezsuita hagyományban található úton járt el: konzultáció, imádság és döntés. Leveleiben visszatérő motívum az imádságra való felhívás és a Gondviselés megtapasztalása: „Kérem, hogy állandóan imádkozzék a Mozgalomért, mert ebben lehet csak minden bizodalmunk. Nem egyszer megdöbbentő világossággal veszem észre a Gondviselés kezét”⁶⁸⁵ – írja Nagy Töhötömnek 1940-ben. Hangsúlyozza a természetfeletti és természetes erőfeszítések fontosságát: „sok ima és sok erő kell”⁶⁸⁶ a munkához. „Ehhez a hatalmas küldetéshez természetes szempontból nagyfokú nyugodt körültekintés és szívós, száraz, elszánt akaraterő kell; természetfeletti szempontból pedig unio constans cum Christo.”⁶⁸⁷ Leveleiben és korabeli nyilatkozataiban visszatérő elem a hála és a csodálkozás a mozgalom fejlődése és sikerei miatt. Így ír például egy vezetői továbbképzésről: „Ötnapos tanfolyamra hoztuk össze a vidéki szervezőinket. Gyönyörű látvány volt a svábhegyi villában a 20 fiatalember, reggel szentmisén, napközben munkába mélyülve. Igazi apostoli hangulat hatott át mindent. Munka, gond van elég, de az Isten segítő kegyeleme még több. Érezzük az ima csodálatos hatásait.”⁶⁸⁸

Terveit és eljárás módját illetően meghatározó volt az az elgondolás, hogy a tömegekre úgy lehet hatni, ha először olyan elitet képeznek, amely felelőséget vállal a többiek szolgálatára: „Ez Jézus örök eszméje: a nép számára elitet nevelni. Akár munkásmozgalomban, akár faluban dolgozunk, elitet nevelni, amely a tömegért él, amely

⁶⁸⁵ Budapest, 1940. április 14, KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 27.

⁶⁸⁶ 1940. január 4., uo. 22.

⁶⁸⁷ Uo. 24.

⁶⁸⁸ *Levél Nagy Töhötömnek*, Budapest, 1939. november 2., uo. 20. Egy riportban így nyilatkozott: „Az elmúlt év telén négy hónap alatt 14 vezetői tanfolyamon 427 fiatal legénynek tartottunk előadásokat katolikus és nemzeti eszméink szellemében. Mi lepődtünk meg a legjobban az óriási érdeklődésen. Vonaton, kerékpáron, gyalog, habzó paripán jöttek a legények. Volt, aki 80 kilométert gyalogolt. Mások 150–200 kilométert tettek meg kerékpáron hóban, szakadó esőben, csak azért, hogy részt vehessenek a tanfolyamon. Még az Alföld pereméről, Nagykovácsiról és Ráckevéről, valamint Tiszakordáról is voltak résztvevők, összesen 150 falusi és tanyai központból jöttek el a fiatalok. Ha érdeklődtünk, hogy miért hoznak ilyen áldozatot, meglepő volt az egyhangú válasz: Mert művelődni akarunk.” *ÚTTÖRŐK! Egy érdekes kongresszus és ami mögötte van...*, *Új Nemzedék* 1937. július 28.

fel tudja áldozni magát. Ez a kovász szerepe.”⁶⁸⁹ Ha nincs elit, akkor a tömeg nem elérhető, ha viszont az elit önmagába zárkózik, nincs hatása.⁶⁹⁰

Az evangélium példája alapján Kerkai először munkatársak kis csoportját hívta meg, képezte őket, majd velük együtt a parasztfiatalok legkiválóbbjaival foglalkoztak, vezetőkké képezték őket, és rajtuk keresztül mozgósították az agrárfiatalok tömegeit.

Munkatársainak kiválasztásánál is az evangéliumi példa inspirálta. Amilyen embereket Jézus választott, „hasonlóképp, olyan embereket kell választanunk magunknak, mint az Ő művei folytatóinak”⁶⁹¹ – vallotta. Kerkai hangsúlyozta, hogy Jézus nem előkelőket, nem tudósokat, nem híres embereket, hanem „egyszerű, becsületes jellemű embereket keresett, akik szeretik őt.”⁶⁹² Olyanokat, akik józanok, becsületesek és dolgozók, küzdő emberek. Hangsúlyozta, hogy Jézus nem gyökértelen koldusokat választott, hanem családból, közösségből való embereket. Maga is így járt el munkatársai kiválasztásánál. Többnyire paraszti származású, nagy munkabírású társai voltak, akik tanult emberként sem szakadtak el az egyszerű emberek mentalitásától. A tágabb munkatársi körhöz tartoztak olyanok is, akik nem voltak kifejezetten vallásosak, mint például Muhary Elemér, Somogyi Imre vagy Molnár István, a KALOT-népfőiskola tanárai.⁶⁹³

Jézus böjtölt és egész éjszaka imádkozott, mielőtt kiválasztotta volna tanítványait. Ezt tekintette Kerkai Jenő is mintának: „Tehát nekünk, Jézus munkáinak folytatói számára nagy intés: kemény önmegtagadás és sok imádság, mielőtt munkatársainkat kiválasztjuk. Így kell Jézust mintáznunk saját életünkben. Így akkor nem szimpátia, sem antipátia szerint választunk, nem hamis normák szerint választunk, hanem akkor Jézus érzései szerint választunk.”⁶⁹⁴ Feltételezhető, hogy maga is így tett munkatársai kiválasztása előtt.

⁶⁸⁹ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 198.

⁶⁹⁰ Vö. uo. 197.

⁶⁹¹ Uo. 153.

⁶⁹² Uo. 154–155.

⁶⁹³ „Jó emberek voltak. Becsületes, derék emberek. Magyarok. Pogányban szentek is lettek volna, úgy szerették népüket, hazájukat, embertársaikat” – jellemzi őket Ugrin József. UGRIN, J., *Emlékezéseim, A KALOT parasztiifjúsági mozgalomról, a népfőiskolákról, meg egy kicsit előbből is*, Magyar Népfőiskolai Társaság – Püski, Budapest 1995, 136.

⁶⁹⁴ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 157.

Kerkai Jenő hangsúlyozza, hogy Jézus személyesen tanította apostolait, aminek két jellemzője volt: „Megmutatta nekik az Isten országának nagy távlatát”, majd „rádöbentette őket arra, hogy ha ezért az Isten–Országért tenni akartok valamit, alakuljatok át benső érzületvilágotokban.”⁶⁹⁵ Ezt az apostoli életre alkalmazva, így fogalmaz: „Ha valaki munkatársakat akar toborozni, távlatot nyisson, és belülről ragadja meg az illető lelkét.”⁶⁹⁶ Kerkai is ezt tette. Lelkigyakorlatokat adott a munkatársainak, amelyekben szolgálatuk távlatát mutatta be, nemcsak a parasztság felemelésének célját, hanem egy új Magyarország és Isten Országának álmát is elültette a szívükbe. Másrészt a benső megtérést, a lelkiület megújulását hangsúlyozta, az Istenbe vetett hitet, Jézus szeretetét, a boldogságra való hivatást, amelynek a szeretet az útja.⁶⁹⁷ „Viselnünk kell azt a tudatot, hogy egymásért felelősek vagyunk. Senki se csak magáért felelős.”⁶⁹⁸

A következőkben négy jelentősebb konfliktust, illetve döntési pontot vizsgálunk meg közelebbről, amelyek ezeket az éveket meghatározták.

6. 2. 3. Konfliktus a status quo képviselőivel

6. 2. 3. 1. Ellenszélben

A KALOT felemelkedését nem kísérte osztatlan lelkesedés. Kezdetben a kétkedő hangok arról szóltak, hogy egyáltalán érdemes-e foglalkozni a parasztifjúsággal. Az 1937-ben megjelenő KALOT-vezérkönyv így foglalta össze az előítéleteket, amelyekkel gyakran találkoztak: a paraszt „közösségi életre nem alkalmas! Nincs kollektív érzéke! Inkább önző, individualista!”⁶⁹⁹, különben is, „a magyar ember nem szociális! Nincs szociális fogékonysága”⁷⁰⁰, a nép pedig „olyan, mint a csorda, melyet nem nevelni, szervezni, hanem terelni kell!”⁷⁰¹. Egyéként is „minden jó úgy, ahogy van, s úgysem a mi feladatunk

⁶⁹⁵ Uo.

⁶⁹⁶ Uo. 158.

⁶⁹⁷ Vö. LELE, J., *A tápairéti és a Szeged tanyai fiatalok művelődési és szórakozási alkalmai*, in *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (Studia Historica 2.)*, Szeged 1999, 569–589.

⁶⁹⁸ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 151. Akik vele találkoztak, évtizedekkel később is emlékeztek arra, hogy Kerkai a másokért való felelősvállalást mennyire hangsúlyozta: „Aki átéli azt, hogy felelős mindazon testvéreiért, akik hozzá képest hátrányos helyzetben vannak, érezze, mozgósítva van (...) többé, nem lehet nyugta.” ÖRFI, F., *Aki beszélt Jézussal*, in *Csongrád Megyei Hírlap* 1990. június 6., 1–2.

⁶⁹⁹ FARKAS, GY., szerk. *Vezérkönyv agrárfjúsági vezetők számára*, Szeged 1937, 28.

⁷⁰⁰ Uo. 30.

⁷⁰¹ Uo. 34.

a dolgok rendjén változtatni.”⁷⁰² A KALOT vezetőképző tanfolyamain hangsúlyt fektettek arra, hogy megcáfolják ezeket a közkeletű előítéleteket.

A KALOT Széchenyi István nyomdokain a kiművelt emberfők nevelésében látta a felemelkedés útját, amit meglepő módon nem mindenki nézett jó szemmel. Kerkai 1946-ban így emlékezett vissza erre: a „közvéleményben gyakran hangoztatott nézetbe ütköztünk: »Minek a parasztot fölokosítani, elég, ha annyi esze van, hogy eső idején beálljon az eresz alá.«”⁷⁰³ Voltak tehát, akik teljesen feleslegesnek érezték vagy egyenesen fenyegetésként élték meg a parasztság művelődését.

A katolikus egyház társadalmi tanítása, különösen is XI. Piusz pápa *Quadragesimo anno* enciklikája alapján a KALOT határozottan kiállt a parasztság jogaiért („Életerős népet!”), és olykor odáig is elment, hogy agrársztrájkokat szervezett, és munkásbér-harcokat is kezdeményezett. Óvatosan, de egyértelműen megfogalmazták a földreform szükségességét. Ez a bátor hangvétel egészen új volt egy katolikus szervezet részéről. A keresztény pártok és szakszervezetek nem vállaltak ilyen markáns érdekvédelmi szerepet, igaz, nem is tettek szert tartós támogatásra a parasztság és a munkásság körében, mert inkább tűntek fel úgy, hogy a hatalmon lévők érdekeit védik, mintsem a kiszolgáltatott tömegekéét.⁷⁰⁴ Retorikájában a KALOT is határozott és harcias volt, a társadalmi igazságtalanságokat nyíltan megnevezte, és változtatásra szólított föl, nem is akármilyen változásra. Már az 1937-es KALOT-vezérfüggöny is nyíltan beszél a „társadalmi fejlődésen alapuló rendszerváltozás” szükségességéről.⁷⁰⁵ Mindezek után nem csoda, hogy a nagybirtokosok – ahogy Kerkai maga emlékezik – „egymás után jelentettek fel bennünket a püspököknél, szociális radikalizmusunk miatt demagógiával, néplázítással vádolva bennünket. Sokan úgy tekintettek ránk, mint veszedelmes csóvás emberekre, akik tüzzel járkalunk a nádfedeles házak között.”⁷⁰⁶ Gróf Somssich László véleménye szerint a

⁷⁰² Uo. 31.

⁷⁰³ Záróbeszéd a KALOT díszgyűlésen, 1946. június 10., in *Részletek Nagy Töhötöm fiatalkori naplóiból (1937–1940)*, szerk. KERESZTES, A., EFO, Budapest 2019, 277–278. Dr. Farkas György KALOT-munkatárs 1941-ben egy magát jobboldalinak nevező politikustól kapta a következő sorokat: „Enni akar a nép elsősorban, és nem tanulni. Ne népfőiskolákat adjunk neki, hanem kenyeret. Ha igen kitanítjuk a népet, akkor majd igényes lesz, és még nagyobb nyomorúságra jut. (..) Élesen elítélem a maguk politikáját, mert enni akar a nép, és nem okosodni.” FARKAS, GY., *Katolikus Agrárfüggöny Legényegyletek Országos Testülete*, 295–296.

⁷⁰⁴ Vö. GIANONE, A., *Félbemaradt reformkor Magyarországon*, in *A legnagyobb magyar szociális szervező*, 213–214.

⁷⁰⁵ FARKAS, *Vezérfüggöny agrárfüggöny vezetői számára*, 8.

⁷⁰⁶ *Mi van a KALOT pöre mögött?*, 12.

KALOT „kommunizmussal mételyezi a falut”, és a mozgalom lapjai „akármelyik kommunista lapnak is dicséretére válhatnak”⁷⁰⁷ – írta.

A magyar jezsuita rendtartományon belül is voltak kritikus hangok. A szintén jezsuita Kerkai György szerint „magában a renden belül is naivnak találták Jenő elgondolásait az egyetlen P. Bíró kivül”, aki 1938-ban elhunyt.⁷⁰⁸ Talán túlzás ez a vélemény, hiszen a fiatal jezsuiták valósággal rajongtak a KALOT-os atyákért, példaképnek tekintették őket, de más források is tanúskodnak arról, hogy Kerkai kortársai közül többen túl világiasnak találták a KALOT lelkiségét.⁷⁰⁹ Mások azt kritizálták, hogy Kerkai miért dolgozik együtt világiakkal.⁷¹⁰

6. 2. 3. 2. Feszültség a püspökökkel

Voltak egyházi körökben is, akik Kerkait mint „vörös páter” emlegették.⁷¹¹ Ez mutatja, hogy a katolikus egyház magyarországi vezetése számára sem volt egyértelmű a KALOT támogatása, amit részben magyaráz, hogy az egyház maga is egyike volt a legnagyobb

⁷⁰⁷ Idézi BALOGH, A „Kisatya”, 49. A gróf a püspököknek is írt panaszleveleket, amelyek visszhangja eljutott Kerkaiékhoz is. Nagy Töhötöm 1938. június 12-én így emlékezik meg erről a naplójában: „Úgy látszik, Somssich gróf a hercegprímásnak is írt egy olyan gyalázkodó levelet, mint a mi Glattfelderünknek, mert a primási hivataltól jött egy tapintatos hangú figyelmeztető levél, amelynek sorai közül azonban kiérzik, hogy igen goromba lehetett a levél, amelynek ez a levél csak továbbítója.” Keserűen teszi hozzá: „A magyar sors megint megfeneklett. Nyilvánvaló, hogy forradalom nélkül nem tudjuk áttörni urainknak rothadt önzését.” KERESZTES, *Részletek Nagy Töhötöm fiatalkori naplóiból (1937–1940)*, 107.

⁷⁰⁸ *Kerkai György emlékezése*, JTMRL IV. 68, 4 cs., Nr.1, 27.

⁷⁰⁹ Vö. ANDRÁS, I., *Kerkai Jenő és a KALOT*, in *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*, szerk. SZILÁGYI, Cs., PPKE BTK, Piliscsaba 2006, 623.

⁷¹⁰ TAKÁTS, Á., *Vegye föl keresztjét!, Életem története*, a szerző magánkiadása, 2003, <http://mek.oszk.hu/10400/10492/10492.pdf> (a kutatás ideje: 2023. február 16.), 114. Barátja, Varga László is megvallja, hogy „többször gúnyosan is bíraltam Kerkait baráti körben, ami ugyan fájt neki, de jó viszonyunkat nem zavarta.” Varga azt kritizálta, hogy a mozgalom gyors növekedése a minőség rovására ment. VARGA, L., *Kerkai Jenő története*, in *A Szív* 63 (1977/11), 498. A kritikus távolságvétel példája a rendtörténész Petrush Antal, aki rendtörténeti művében, amelyben az önállóvá vált magyar rendtartomány múltját 1950-ig foglalja össze, Kerkai Jenő csak kétszer nyer röviden említést, akkor is csak mint a szegedi szeminárium tanára, majd mint az eucharisztikus kongresszus szónoka. Vö. PETRUCH, A., *Száz év a magyar jezsuiták múltjából, II. kötet, Az önálló magyar rendtartomány (1909–1950)*, (Anima Una könyvek/6), Korda, Kecskemét 232., 379. Mindez azért is feltűnő, mert még 1959-ben, a rendtartomány önállósulásának 50. évfordulóján az emigrációban megjelenő *A Szívben* az ötven év magyar jezsuita múltját értékelő hosszú cikkben a KALOT jelentős részt és méltatást kapott; ez mutatja, hogy a kortárs jezsuiták között a KALOT milyen nagy megbecsülésnek örvendett. Vö. *A gazdaifjúság felkarolása*, in *A Magyar jezsuiták, 50 éves a Jézustársaság magyar rendtartománya*, in *A Szív* 45 (1959/10), 31. Petrush hallgatása ugyanakkor azt is tükrözheti, hogy a magyar jezsuiták között is voltak kritikus érzületűek a KALOT-tal szemben, illetve a mozgalmat nem mindenki tekintette a renchez szorososan kötődőnek. Nagy Töhötöm egy levelében említi Petrushot mint azon jezsuiták egyikét, akik „nem sok megértést mutattak ügyeinkkel kapcsolatban.” KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 116.

⁷¹¹ RADVÁNY, J., *Nem érzékenység: Félelem*, in *Igen* 1992. október 9., 24.

földbirtokosoknak. A püspöki karból Glattfelder Gyula, majd később Apor Vilmos, Mindszenty József (még veszprémi püspök korában) és mások nagylelkűen támogatták a mozgalmat, de a meghatározó hangok inkább elutasítóak voltak a földreform gondolatával szemben. 1939 tavaszán Kerkai Jenő a püspöki kar előtt beszélt a KALOT törekvéseiről. Amikor logikusan felépített beszédében ahhoz a ponthoz ért, hogy a földreform szükségességét ecsetelje, az egyik püspök „magasba lendítette karját, és harsány parancsoló hangon közbekiáltott: »Ki ne mondja azt a szót!«”⁷¹² Ott és akkor ezt nem tehette meg, pedig a parasztfiatalokkal számtalanszor beszélgettek erről, és Kerkai nyilvánosan is képviselte a földreform szükségességét. A Nagy Töhötöm által elbeszélte jelenet érzékelteti azt az ellenállást, amit az egyházi felső vezetés részéről tapasztaltak. Kerkai és Nagy ezek után a magyar püspökök elítélő határozatától kezdett tartani, ezért Rómához fordultak segítségért, rendtársuk, P. Robert Leiber, XII. Piusz magántitkárán keresztül.⁷¹³ Az eredmény az lett, hogy a pápa 1939. szeptember 8-án kelt üzenetében támogatásáról biztosította Kerkaiékát és a mozgalmukat.⁷¹⁴ Ilyen megerősítés után a magyar püspöki kar sem gördíthetett akadályt a szerveződés elé.

Nemcsak a pápa, de a római jezsuita vezetés is támogatta Kerkaiék törekvéseit, annak ellenére, hogy voltak olyan egykori jezsuita diákokból álló arisztokrata körök, akik Wlodimir Ledóchowski jezsuita generálisnál is igyekeztek leállíttatni őket. A generális azonban inkább a Rómában dolgozó magyar jezsuitákra, Mócsy Imrere és Gallus Tiborra hallgatott, és nem húzta be a féket.⁷¹⁵

6. 2. 3. 3. Belső megélés

Kerkait nem lepték meg a kritikus hangok. Egyrészt mert az ignáci lelki gyakorlatok végzésekor már a noviciátusban felajánlotta magát Krisztus Király szolgálatára, vállalva, hogy ennek része lesz a rágalmak és egyéb nehézségek elviselése is. Ahogy még

⁷¹² NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek, 2021*, 150., BALOGH, A „Kisatya”, 49.

⁷¹³ Vö. NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek, 2021*, 151–152.

⁷¹⁴ Ahogy a pápai üzenet fogalmaz: „Méltók vagytok a mi áldásunkra, nemcsak a ti mozgalmatok célja miatt, hanem a bizalom miatt is, amellyel a püspöki kar kíséri tevékenységeket. Örvendünk annak, hogy a mozgalom riadója oly reményen felüli visszhangot keltett a magyar agrárfjúság lelkében. Nem tudjátok jobban szolgálni a hazát és az egyházat, mint az agrárfjúságot átvezetve egy méltó társadalmi osztályba, amelyben az istenfélelem, Jézus Krisztus szeretete és kegyelme s a katolikus hit mélységesen meggyökerezik.” Idézi uo. 151–152. XII. Piusz később is nagylelkűen támogatta a KALOT-ot, a háború utáni újraindulás is jelentős részben a pápa anyagi segítségével valósulhatott meg, amit Nagy Töhötöm révén küldött főleg a mozgalom civil munkatársainak bérezésére.

⁷¹⁵ Vö. ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 102. Mócsy és Gallus Kerkai noviciustársai voltak.

noviciátusi jegyzetében írja: „Akarok és óhajtok, az én szabad elhatározásom az, amennyiben a te nagyobb szolgálatodra és dicsőségedre szolgál. A te utánzódn lenni minden méltánytalanság és gyalázat, minden külső és lelki szegénység elviselésében, ha a te legszentebb fölséged akar engem ilyen életmódra kiválasztani, fölvenni.”⁷¹⁶

Maradi ellenfeleire olykor magabiztosan tudott tekinteni. 1940 januárjában így ír Nagy Töhötömnek: „Ellenfelünk már nem a nyilasság, hanem az ókonzervatívok. De aszondom: ha nem tudunk megbirkózni velük, meg is érdemelnénk a pusztulást. Hogy milyen dühösek ránk, arra példa gróf Esterházy Móric múltkori nyilatkozata Mihalovics prelátus úr előtt: »Rómában jártam, és külön elmentem tisztelegni XIV. Kelemen sírjához.«”⁷¹⁷ A jezsuitákat 1773-ban feloszlató pápa sírjához való zarándoklat kifejezi, hogy voltak, akik újra a rend felszámolására vágytak. Mégis, Kerkai biztos volt benne, hogy ezeken az ellenfeleken felül tudnak kerekedni. Máskor azonban az egész mozgalom létét érezte veszélyeztetve: „Külső szempontból felkészültünk minden eshetőségre; Damoklész kardja a fejünk fölött állandóan. Szörnyű érzés, hogy évek termése egy nap alatt elhamvadhat... In manu Dei sumus”⁷¹⁸ – írja pár hónappal később, ami egyszerre mutatja a helyzet bizonytalanságát és az Istenbe vetett bizalmát.

A harag és olykor a keserűség is jelen volt Kerkai életében, látván a nyomorúságot és azok közömbösségét, akik képesek lettek volna a helyzet javítására. Az egyháziak tehetetlensége különösen bosszantotta. Például az említett 1939-es püspökkari konferencián való szereplés után, amikor a földreform szavát sem volt szabad kimondania, és senki nem állt ki mellettük. Nagy Töhötöm így emlékezik vissza beszélgetésükre: a „tehetetlen dühtől csaknem sírtunk.”⁷¹⁹ Kerkai a legbenső körben nyíltan ki is fejezte csalódottságát. Nagy Töhötöm naplójában említ több ilyen alkalmat is. Egyszer például Kerkai egy jellemző „esetet mesélt el a magyar püspöki kar szociális érzékéről, de azt le sem merem írni, mert szitkozódásra ingerli az embert. És még csodálkoznak, hogy a szegény nép utálja őket. Viszont számomra egy erős érv az egyház isteni eredete mellett, mert íme, ilyen emberek ellenére is még áll, és ez emberek

⁷¹⁶ *Lelkigyakorlatos elmékedések, 1948, 30.* Ez az ignáci lelkigyakorlatos szöveg parafrázisa, vö. *Lelkigyakorlatok, 98.*

⁷¹⁷ Budapest, 1940. január 4., KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése, 22.*

⁷¹⁸ Budapest, 1940. április 14., uo. 25.

⁷¹⁹ NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek, 2021, 151.* A beszélgetés P. Varga László szobájában történt.

millióinak bizalma van vele szemben.”⁷²⁰ Bár a legközelebbi munkatárs érzéseit és gondolatait tartalmazza ez a feljegyzés, valószínű, hogy az esetet elmesélő Kerkai is hasonlóképpen fel volt háborodva, és oszthatta barátja nézetét, hogy az egyház isteni gyökerét bizonyítja, hogy ilyen közömbösség mellett is kitartanak mellette a szegény hívei, még ha a püspökeiket nem is szeretik.⁷²¹

Nagy Töhötöm egy másik esetet is elmesél: „P. Kerkai volt vagy négy püspöknél, és pénzsegélyt kért a mozgalomra. Pénzt nem kapott, de szép ígéreteket elég bőven. Megérdemli a magyar katolikus egyház, hogy egy feneketlen üldözés szakadjon rá, mert nem úgy használja fel a földi javakat, mint ahogy ezekben a nehéz időkben kellene. Majd jönnek a nyilasok, és mindent el fognak venni. Most még lehetne sokat menteni, de ha a fejük egyszer be van zsindelyezve! Lindenberger apostoli helytartó úr azt mondta P. Kerkainak, hogy a püspöki kar tavaszi konferenciája olyan volt, mint valami gombozó gyerektársaság. Délre mindent elintéztek, a párbér beszédésének a kérdését és még néhány hasonló piszlicsáré dolgot, aztán siettek ebédelni. A mai óriási problémák még csak szóba sem jöttek. Minden recseg-ropog körülöttünk, és a püspöki kar egy percnyi időt erre nem szentelt.”⁷²² Végül nem a nyilasok, hanem a kommunisták, de tényleg elvették az egyházi vagyon jelentős részét. Nagy Töhötöm sorai is érzékeltetik azt a felháborodást, ami Kerkaiban is élhetett, és benne is gyökeret verhetett a gondolat, hogy a földi javait nem megfelelően használó egyház megérdemli vagy legalábbis el fogja szenvedni az üldözést. A gondolat olykor más formában, de Kerkai nyilvános beszédeiben is előkerült. Radvány Jenő 1941-ben hallotta őt „elkeseredetten” beszélni arról, hogy még egyházi körökben is vörös páterként emlegetik, kifogásolva a hárommillió koldus értékében tett erőfeszítéseit. És azzal „fejezte be előadását, hogy ezt ez a társadalom – emlékezzünk e szavára majd felnőtt korunkban is – nagyon keservesen fogja megfizetni.”⁷²³ Mármint azt, hogy nem törődött megfelelő módon az elkeseredett szegényparaszt- és munkásrétegekkel. Profétai szavak voltak.

⁷²⁰ KERESZTES, *Részletek Nagy Töhötöm fiatalkori naplójából (1937–1940)*, 76., 1938. március 12.

⁷²¹ Később, Nagy Töhötöm hitkrízise idején visszatérnek ezek az érvek, amikor Kerkai velük igyekezett barátját megerősíteni. Vö. KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 136., 142., 186.

⁷²² KERESZTES, *Részletek Nagy Töhötöm fiatalkori naplójából (1937–1940)*, 89., 1938. április 19.

⁷²³ RADVÁNY, J., *Nem érzékenység: Félelem*, in *Igen* 1992. október 9., 24.

6. 2. 4. Megegyezések az államhatalommal

6. 2. 4. 1. A politika hálójában⁷²⁴

A KALOT rendkívül gyors növekedése szükségessé tette a munkatársi létszám fejlesztését, és a központra is egyre több teher hárult. Mindezek egyre komolyabb anyagi vonatkozásokkal is jártak, hiszen Kerkai egyik elve volt, hogy munkatársai megfelelő bért kapjanak. Ennek érdekében – az alapító, Nagy Töhötöm kifejezése szerint – mosógép-ügynökhöz hasonlóan⁷²⁵ adományokat gyűjtött egyháziaktól, szociális érzékű vagyonos emberektől, minisztériumoktól. Az állandó pénzzavar miatt égető szükség volt rendszeres forrásokra. Az egyre erősödő mozgalom a politikusok figyelmét is felkeltette, és a KALOT vezetői is úgy látták, hogy a mozgalom finanszírozása érdekében az állammal való szorosabb együttműködés kölcsönös előnyökkel járhat. Először Imrédy Béla miniszterelnök (1938. május–1939. február) személyében találtak pártfogóra, aki elkötelezett katolikus hírében állt, és kezdetben a pápák szociális enciklikáival rokon gondolkodásmódot mutatott. A miniszterelnök később egyre inkább a „csodaszarvas” bűvöletébe került, és egyre szélsőségesebb nézeteket kezdett vallani. A hercegprímás is figyelmeztette a KALOT-vezetőket, akik 1939 elején maguk is úgy látták, hogy távolságot kell venniük Imrédytől.⁷²⁶ Ugyanakkor még az ő támogatásával valósult meg 1939 februárjában a KALOT-központ felköltözése Szegedről Budapestre, a Cukor utcába. Teleki Pál miniszterelnöksége idején (1939. február–1941. április) viszont szorosabb kapcsolat jött létre az állam és a KALOT között. Mind Imrédy, mind Teleki „az agrártársadalom nyilas és szélsőbaloldali fertőzésének fő gátját látták”⁷²⁷ a mozgalomban. Teleki „nemzeti és szociális megújulás”-t hirdetett, és nemzetnevelési terveiben számolt a katolikus szociális mozgalmakkal, köztük a KALOT-tal. Személyes elkötelezettségét mutatta, hogy meglátogatta az érdi népfőiskolát, és magánemberként is támogatta anyagilag. Teleki a magyarság hagyományos életformáinak megőrzéséért szállt síkra. Az állami támogatások fejében a KALOT tagjai bekapcsolódtak az állam

⁷²⁴ Balogh Margit használja ezt a találó kifejezést, BALOGH, *A KALOT és jelentősége*, in *A legnagyobb magyar szociális szervező*, 89.

⁷²⁵ Vö. NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, 134., 140–141.

⁷²⁶ Vö. BALOGH, *A „Kisatya”*, 50–51.

⁷²⁷ BALOGH, M., *A KALOT története*, in *Rubicon* 27 (2016/2), 43.

kezdeményezéseibe.⁷²⁸ Egyrészt a területi revíziót célzó háborús propaganda szolgálata terén, amelynek Kovrig Béla volt az ideológusa. A nemzet lelki mozgósítását és a hadviselés társadalmi lélektani feltételeinek megteremtését igyekeztek elérni.⁷²⁹ Másrészt a Nemzetpolitikai Szolgálat révén, amely információkat gyűjtött a parasztság hangulatáról, véleményéről, vágyairól. Továbbá ez a szerveződés adta a gerincét „annak a »szellemi honvédelemnek«, amit Teleki az egész országot átszövő, titkos náci- és nyilasellenes mozgalomnak szánt.”⁷³⁰

Telekiék és a KALOT-vezetők egyaránt elutasították a nemzetiszocializmust és a bolsevizmust. A KALOT képzéseiben, Kerkai és Nagy előadásaiban is megjelennek ezek a témák. A KALOT tagjai részt vettek nyilasellenes röpiratok előállításában és terjesztésében is, ugyanakkor részt vettek a zsidóellenes hangulat keltésében is.⁷³¹ Teleki Pál halála után a következő miniszterelnökök már nem láttak partnert a KALOT-ban, az anyagi támogatást is megszüntették, így a mozgalom erősebben az egyház támogatására szorult. Az egyházi vezetők ebben az időben nagyobb távolságtartásra ösztönözték a mozgalom vezetőit a politikával szemben.⁷³²

6. 2. 4. 2. *Modus vivendi I.*

A második világháború kitörése a KALOT számára is nehéz körülményeket teremtett.⁷³³ A helyzet csak romlott, miután Magyarország hadba lépett a Szovjetunió ellen, amikor az állam számára az ifjúság katonai előképzése rendkívül fontos lett, és „totális igényt tartott az ifjúság nevelésére és szervezésére.”⁷³⁴ A KALOT vezetői attól tartottak, hogy a mozgalmat betiltják vagy legalábbis teljesen ellehetetlenítik. Ezért előre próbáltak

⁷²⁸ Ezekben a tevékenységekben nemcsak a KALOT, hanem a testvérmozgalmak (EMSZO, KIOE, KALÁSZ, DL) szintén részt vettek, és olyan személyek is bekapcsolódtak, mint Pehm (Mindszenty) József, P. Varga László, Vida István, Freesz József. Vö. BALOGH, M., *A KALOT története*, in *Rubicon* 27 (2016/2), 45.

⁷²⁹ Vö. BALOGH, *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*, 92.

⁷³⁰ BALOGH, *A KALOT és jelentősége*, in *A legnagyobb magyar szociális szervező*, 91., BALOGH, *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*, 93.

⁷³¹ Vö. BALOGH, *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*, 94.

⁷³² Vö. uo. 113–116.

⁷³³ Kerkai 1939 novemberében így ír erről barátjának: „A háborús állapot leginkább a hivatásrendi mozgalmakat bénította meg: tömeggyűlést tartani nem szabad, bérmozgalmak tilosak, szakértekezletre nem adnak engedélyt, s ez már hónapok óta így tart. Szegeden is siralmas hatása van ennek a helyzetnek. Régen 500–1000 munkás megfordult egy napon a Központban, ma 8–10-re csökkent a szám. De a régi élgárda, az a 25–30 ember szinte egy szálra kitart az eszme mellett, s várja a feltámadás pillanatát. Igen sokan katonák közülük.” *Levél Nagy Töhötömnek*, 1939. november 2., KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 19.

⁷³⁴ BALOGH, M., *A KALOT története*, in *Rubicon* 27 (2016/2), 46.

menekülni, és 1941. október 18-án megállapodást kötöttek a Leventeegyesületek Országos Központjával (LOK).⁷³⁵ Ennek értelmében a népfőiskolai képzés anyagait katonai ismeretekkel bővítették, másrészt a KALOT-népfőiskolákon leventeképzés indult el, amelynek költségeit a LOK állta. Így elhárult a megszűnés veszélye, sőt a megállapodás révén a KALOT jelentős anyagi forrásokra is szert tett, ami konszolidálta a mozgalom pénzügyi helyzetét. A jezsuiták „befolyáshoz jutottak az ország legnagyobb ifjúsági szervezetében”⁷³⁶, a KALOT-képzések megnyíltak a magyar ifjúság szélesebb körei felé. A leventemozgalom nem rendelkezett korszerű ifjúsági programmal, sem vezetőkkel, sem tananyaggal – mindezt a KALOT biztosította.

Amikor a háború miatt egyre több embert hívtak be katonának, ez a KALOT vezetőit is érintette. Elhatározták, hogy nem fognak kivételezéshez folyamodni.⁷³⁷ 1943 nyarától Kerkai maga is katonalelkész lett, legalábbis részidőben, és a margitszigeti háborús rokkantak kórházában teljesített szolgálatot.⁷³⁸

6. 2. 4. 3. Belső megélés

Kerkaiék úgy értelmezték, hogy a KALOT-LOK-megállapodás inkább nekik kedvez: „Jogainkból semmit fel nem adtunk, ellenkezőleg, a megegyezés sok új lehetőséget nyit arra, hogy mozgalmunk kovászként hasson a leventetömegekre”⁷³⁹ – írta az alapító Drahos János kanonoknak. Öt évvel később Kerkai így fejtette ki a kovász szerepének lényegét: „A KALOT a maga keresztény, magyar, szociális és demokratikus szellemét igyekezett a LOK-ban érvényesíteni, és ilyen módon a koreszmés kezdeményezéseket ellensúlyozni, illetve kibontakozásukat lassítani vagy megnehezíteni.”⁷⁴⁰ A megállapodás hiányában a „KALOT legjobb esetben csak formai létét tarthatta volna fenn, ha mellőzi a LOK-kal való megegyezést. Előbb-utóbb teljesen el kellett volna ejtenie többéves,

⁷³⁵ A protestáns Keresztyén Ifjúsági Egyesületek Nemzeti Szövetsége is ugyanezt tette, vö. BALOGH, A *KALOT és jelentősége*, in *A legnagyobb magyar szociális szervező* 102–103.

⁷³⁶ Uo. 103.

⁷³⁷ Vö. TAKÁTS, Á., „*Ignis numquam dicit: sufficit...*” – Kerkai Jenő jezsuita atyára emlékezik utolsó munkatársra, 2008, <http://mek.oszk.hu/10500/10536/10536.pdf> (a kutatás ideje: 2023. február 7.), 51.

⁷³⁸ Nagyon nehéz feladat volt vigasztalni az életerős, de végtagjaikat vesztett férfiakat. Egy alkalommal kirándulást is szervezett nekik az érdi népfőiskolára. Dr. Farkas György felesége, Repponi Márta visszaemlékezése szerint: a rokkant katonák az „atyáról nagy szeretettel nyilatkoztak. Ő az, mondták, aki egy más világ felé nyitogatja a szemüket. Az egyik súlyos sebesült elmesélte, hogy amikor tudatára ébredt annak, hogy láb nélküli nyomorék marad, öngyilkos akart lenni. Az atya tartotta vissza és most is ő tartja benne a lelket.” ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 61–62.

⁷³⁹ *Kerkai levele Drahos János vikáriusnak* 1941. november 18-án, idézi ROSDY, P., *A KALOT iratanyaga*, in *Vigilia* 47 (1982/4), 303.

⁷⁴⁰ *Mi van a KALOT pöre mögött?*, 8.

sikeres gazdasági, szociális és kulturális nevelő és teremtő munkájának eredményeit.”⁷⁴¹ Kifejezetten „modus vivendi”-nek értelmezte a megállapodást, amely „a nagyobb rossz elhárítását célozta és el is érte. A LOK-kal való megegyezés ugyanis lehetővé tette, hogy a KALOT közel 2000 szervezetében önálló egyesületként óvhatta a koreszmés fertőzöttől a politikai demagógiának annyira kiszolgáltatott agrárfjúságunk tízezreit.”⁷⁴² Ez volt tehát az első modus vivendi, amely példaként szolgált a háború után a kommunista rendszerben történő továbbélés kísérletéhez.⁷⁴³

Összességében megállapítható, hogy a fenti döntések lehetővé tették a KALOT fennmaradását egy meglehetősen nehéz külső keretrendszerben. A mozgalom folytathatta az agrárfjúság felemeléséért végzett tevékenységét, sok százezer parasztfiatal javára. A KALOT bizonyos eszméi a mozgalmon kívüli leventetömegekre is hatással voltak, és mérsékeltek a szélsőséges ideológiák ifjúságra gyakorolt befolyását. Ugyanakkor az egyre inkább radikalizálódó állami ifjúsági szervezet, a LOK militáns és sovinszta befolyása is óhatatlanul hatással lehetett a KALOT-fiatalokra is.⁷⁴⁴ A háború után a leventemozgalmat fasiszta szervezetnek minősítették, a KALOT-LOK-megállapodásban kulcsszerepet játszó Belédy Alajos altábornagyot pedig háborús bűnösnek kivégezték. Mindez számos KALOT-ellenes támadás forrásává vált 1945 után.

Az állammal való együttműködés a revíziós háborús politika támogatása és a nyilasellenes propaganda terén a KALOT vezetőinek belső meggyőződésén alapult. Hazafias kötelességüknek tartották a trianoni revíziót, és akadályozni akarták az idegen érdekeket szolgáló szélsőjobboldal előretörését. A Szovjetunió elleni háborút is a bolsevizmus elleni küzdelemnek látták. Ilyen értelemben az állammal folytatott együttműködés és az anyagi támogatás elfogadása nem okozott lelkiismereti konfliktust Kerkaiék számára. Mindazonáltal a világháború megítélésében Kerkai nézetei később megváltoztak, mint azt látni fogjuk.

⁷⁴¹ Uo.

⁷⁴² Uo.

⁷⁴³ Vö. BALOGH, *A KALOT és jelentősége*, in *A legnagyobb magyar szociális szervező*, 104.

⁷⁴⁴ Vö. BALOGH, *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*, 120–121.

6. 2. 5. Konfliktus a baloldallal

6. 2. 5. 1. „Szociáldemokrácia, félre az útból!”

A KALOT-vezérkönyv (1937) is világosan beszél arról, hogy a mozgalomnak „barnainges” ellenségei mellett léteznek vörösinges ellenségei is.⁷⁴⁵ A legényegyleteket pedig „erős végvár”-nak tekintették a „a kommunista szennyáradattal szemben.”⁷⁴⁶ Kerkai 1938-ban Szegeden a munkások előtti beszédeiben élesen támadta a szociáldemokráciát: „Szociáldemokrácia, félre az útból!” – adta ki a jelszót. Elismeréssel szólt ugyan a szociáldemokrácia törekvéseiről, hogy a munkásságot megszervezze, és küzd az igazságtalanságok ellen, de szemére vetette, hogy hazafiatlan és vallástalan, Isten nélkül akar boldogulni.⁷⁴⁷ A Kerkai Jenő, Nagy Töhötöm és Varga László által fémjelzett katolikus munkásmozgalom jelentős táborra tett szert, és Szegeden ennek következtében háttérbe szorultak a szociáldemokrata munkásszerveződések.⁷⁴⁸ Sok borsot törtek a szegedi szociáldemokraták orra alá, nem csoda, hogy a háború után éppen Szegedről indult el Kerkaiék feljelentgetése.

A háborús években Kerkai beszédeiben és a KALOT-dokumentumokban megjelentek a bolsevizmus veszélyéről szóló figyelmeztetések.⁷⁴⁹ 1944 februárjában pedig Serédi Jusztinián hercegprímáson keresztül hívta fel a püspöki kar figyelmét a „szélsőbaloldali radikalizmus” veszélyeire.⁷⁵⁰ Ezen a Veres Péter, Erdei Ferenc és Kovács Imre által fémjelzett csoportot értette, akik „nyílt hitvallást tettek az ateista történelmi materializmus mellett. (...) Ennek a mozgalomnak az agrártömegek esetleges aposztáziája szempontjából igen súlyos jelentősége van”⁷⁵¹ – állapítja meg.

A KALOT vezetői ugyanakkor a német megszállás után belátták: a politikai realitás megköveteli, hogy kapcsolatokat építsenek a baloldallal is. A KALOT is tagja lett a

⁷⁴⁵ FARKAS, *Vezérkönyv agrárijfúsági vezetők számára*, 10.

⁷⁴⁶ Uo. 22.

⁷⁴⁷ Vö. *Szegedi Új Nemzedék* 1938. május 17., 1938. június 28., *Új Nemzedék* 1938. július 1.

⁷⁴⁸ Vö. SAJTI, E., *Az SZDP és a jobboldal küzdelme az 1939-es választások előtt Szegeden*, in *Tanulmányok Csongrád megye történetéből I. 1919–1945*, Csongrád megyei Levéltár, Szeged 1977, 86.

⁷⁴⁹ Vö. *KALOT-munkafüzet*, 1942. október–1943. április, JTMRL Rendtörténeti Könyvtár, 163–168., *KALOT-munkafüzet*, 1943. november–1944. húsvét, JTMRL Rendtörténeti Könyvtár, 87–88., 126–127.

⁷⁵⁰ ROSDY, P., *A KALOT iratanyaga*, in *Vigilia* 47 (1982/4), 34.

⁷⁵¹ Idézi BALOGH, *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*, 154.

németellenes Magyar Frontnak, s 1944 decemberében Kerkai Szegeden Révai Józseffel és Vas Zoltánnal is tárgyalt.⁷⁵²

6. 2. 5. 2. *Belső megélés*

Kerkai Jenő első találkozása a kommunista ideológiával a Tanácsköztársaság idejére tehető.⁷⁵³ A 15 éves, mélyen vallásos, Pehm József hitoktatóját tisztelő és szerető Czinder Jenőre minden bizonnyal mély hatással volt a proletárdiktatúra vallásellenessége és plébánosának letartóztatása. Amikor 10 évvel később első saját írásai, illetve az általa alapított *Regnum* újság cikkei a bolsevizmust kritizáló hangot ütnek meg, az nem pusztán a korszellem tükröződése volt, hanem már saját élmények is álltak mögötte.⁷⁵⁴

A fiatal Kerkai Jenő 1931-ben első szociális röplapjaiban figyelmeztetett arra a drámai kockázatra, ha a társadalmi bajok orvoslására Marxot választják XIII. Leó *Rerum novarum*a helyett.⁷⁵⁵ Korai írásaiban egyrészt bírálta a liberális kapitalizmust, amely „az istentelenség rendszere”⁷⁵⁶, „lélektelen”, az emberi erőket kizárólag a vállalkozók anyagi hasznának növelése érdekében használja, mit sem törődve az igazságos ellenszolgáltatással, a dolgozók életkörülményeivel. Az erőforrásokat magához ragadja, és „nyomában véres háború, s erkölcsi pestis sötétlik.”⁷⁵⁷ A liberális gazdasági rendszer

⁷⁵² Vö. ANDRÁS-BÁLINT-SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 103.

⁷⁵³ Gimnáziumának évkönyve így emlékezik: „Dicséretére válik azonban ifjúságunknak, hogy a szovjet haza- és vallásellenes tanítása nála süket fülekre talált; növendékeink pár tanuló kivételével híven ragaszkodtak tovább is hazájukhoz és nemzetükhöz, és híven csüngtek vallásukon. Egyik tanulónk bátran kijelentette a művelődési osztály elnöke előtt, mikor szóba jött a vallásoktatás, hogy ők nem tágítanak hitüktől, tanulni fogják azontúl is a hittant; ezt nekik senki meg nem tilthatja. Ez a jelenség kétségkívül a tanári kar magatartásának és példájának visszaverődése volt. A vörös uralom az intézet tanáraival szemben mindvégig a legteljesebb bizalmatlanságot érezte, s ennek előttük nyíltan kifejezést is adott. Minthogy a forradalmi kormány Pehm József hittanárt letartóztatta, a hitoktatást innen kezdve a helybeli segédlelkészek végezték mindaddig, míg a diktatúra meg nem szüntette.” *A Zalaegerszegi Magyar Királyi Állami Főgimnázium XXIV. értésítője az 1918–1919. és 1919–1920. iskolaévekről*, 3.

⁷⁵⁴ 1929 novemberétől jelenik meg például egy cikksorozat *A szociális kérdés* címmel, Beck Károly VIII. osztályos diák tollából. Itt (*Regnum* 1929. november, 3–4.) a szerző kifejti, hogy két, materialista alapokon álló szélsőség fenyegeti a modern társadalmakat. Az egyik szélsőség a gazdasági liberalizmus, amely „szülőanyja milliók nyomorának, néhány »Übermench« milliárdos vagyonával szemben. Ezt eredményezte a szabadverseny, a korlátlan szabadság és a szeretet törvényének rovására hangoztatott egyéni jog.” A másik szélsőség a kommunista kísérlet, melyet jeleznek „Oroszország vérvörös lángjai. E téren az 1919-es proletárdiktatúra passzív szereplői is bőséges tapasztalatokat gyűjthettek.” A szerző Heinrich Pesch SJ alapján a „keresztény szolidarizmus”-ban látja az égető társadalmi problémák megoldását; ez a „krisztusi törvényekre épített társadalmi rendszer, mely szociális egyenlőség, méltányosság, igazságosság és közjó megteremtésére irányul.” (*Regnum* 1929. december, 3–4.).

⁷⁵⁵ *Rerum novarum, Kiben bíztok?, XIII. Leó munkáskörlevelének 40 éves jubileumára*, (Szociális apostolok 1) Árpád R.T., Kalocsa 1931. JTMRL IV. 68, 8. cs.

⁷⁵⁶ *Svájc megmentője*, (Szociális apostolok 3), Árpád R.T., Kalocsa 1931, JTMRL IV. 68, 8. cs., 4.

⁷⁵⁷ Idézi Jungot, uo.

„szörnyszülöttje az öncélú kapitalizmus; ez döntötte nyomorba a világot és ez rabolta el milliók hitét!”⁷⁵⁸ A szerző úgy véli, a liberális kapitalista rendszer súlyos betegséget hozott a társadalomra, sokak égbekiáltó nyomorát és kevesek minden mértéket meghaladó meggazdagodását. A vörös szocializmus diagnózisa viszont szerinte hiányos, mert csak az anyagi bajokat ismeri fel, nem látja az erkölcsi és vallási vonatkozásokat, és amit orvosságnak ajánl (magántulajdon és a család eltörlése), az igazából csak növeli a bajt. A jó orvos – állapítja meg a szerző – a keresztény szocializmus, amely, jóllehet az ember végső céljaként a mennyeit jelöli meg, törődik az világi boldogulásával is. A svájci szociális aktivista papot, Jungot idézve a kommunizmust is olyan rablónak tekinti, amely a kapitalizmussal együtt „félholtra veri az emberiséget, aztán anyagi és erkölcsi javaiból kifosztva az út szélén hagyja.”⁷⁵⁹ A „szocializmus olyan kuruzsló, amely gyógyítás helyett gyilkol!”⁷⁶⁰ „Nyomukban a gyűlölet sötét tüze, hullák és vér.” Erőszakot követ el az emberi természet ellen, teremtő gyűlöletet hirdet mint új hajnal hasadását. A mozgalommal szembeni egyik fontos érve, hogy az erősen egyház- és vallásellenes.⁷⁶¹

Majdnem tíz évvel később nyelvezetében finomodva, de tartalmilag hasonló érvekkel támadta Kerkai Jenő a baloldalt. A kommunizmus erős kritikája az egyetemes egyház szintjén is jelen volt, hiszen XI. Piusz *Divini redemptoris* kezdetű enciklikája (1937) fenyegető rémként beszél a „bolsevista és istentelen kommunizmus”⁷⁶²-ről. A jezsuiták 28. Általános Rendgyűlése 1938-ban pedig külön dekrétumot szentelt az ateista kommunizmus témájának, amelyben felszólítja a jezsuitákat, hogy vessék bele magukat a kommunizmus elleni háborúba, amely ideológia a keresztény társadalom alapjait veszélyezteti. Mutassák világosan ki az ateista kommunizmus hibáit, és a társadalmi rendre vonatkozóan jelöljék ki a helyes utat XI. Piusz tanítása alapján.⁷⁶³ Kerkai Jenő mint jezsuita és szociális apostol nyilvánvalóan tudott azonosulni e rendi iránymutatással.

⁷⁵⁸ *Irányelvek*, (Szociális apostolok 5), Árpád R.T., Kalocsa 1931, JTMRL IV. 68, 8. cs., 2.

⁷⁵⁹ *Svájc megmentője*, 2.

⁷⁶⁰ Uo. 3.

⁷⁶¹ Vö. Párizs külvárosa, 2–3.

⁷⁶² XI. PIUSZ, *Divini redemptoris*, *Apostoli körlevele a kommunizmus ellen*, SZIT, Budapest, 1937, Nr. 3.

⁷⁶³ Vö. 29. dekrétum Nr. 11, PADBERG, J. W. – O’KEEFE M. – MCCARTHY, J., szerk. *For Matters of Great Moment, The First Thirty Jesuit General Congregations, A Brief History and a Translation of the Decrees*, The Institute of Jesuit Sources, Saint Louis 1994, 607. Kerkai nem csak a dokumentumokból ismerte a rend irányvonalát, az általános rendgyűlésen ugyanis a magyar rendtartomány egyik képviselője éppen korábbi mentora és barátja, Csávossy Elemér volt. Vö. uo. 736.

6. 2. 6. Konfliktus a szélsőjobbal

6. 2. 6. 1. Konkurenciaharc a parasztságért

A harmincas évek végén a KALOT növekedése egyben konkurenciaharcot is jelentett a szélsőjobboldali mozgalmakkal, amelyek szintén megcélozták a parasztság megnyerését.⁷⁶⁴ A KALOT vezetői világosan szembehelyezkedtek a sovinszta és faji alapú ideológiával. Kerkai Jenő 1940 novemberében a Pesti Vigadóban elmondott beszédében vétót kiáltott a „szűkfejű sovinszták felé is, akik faji alapon akarják a Szent István-i Magyarországot szétrombolni.”⁷⁶⁵ Hogy mennyire világos állásfoglalás volt ez, mutatja, hogy *Az Újság* című kormánylap 1940. november 30-i számában „Félmillió magyar agrárfjú felsorakozása a faji elmélet ellen” – címmel tudósított az eseményről. A KALOT munkatársait részletes nyilasellenes propagandaanyaggal látták el, és egységes kampányba kezdtek az egész országban. Határozottan felléptek a Volksbund-mozgalommal szemben is. Kerkai 1946-ban erre így emlékezett vissza: „Agitátoraink bejárták az országot, figyelmeztetve a népet, hogy a Volksbund nem egyéb, mint a német imperializmus előrenyúló polipkarja, amely az egész magyarságot készül összeroppantani gyilkos szorításával. Az első Volksbund-próbálkozások idején – Teleki Pál fölhívására – a KALOT legjobb vezetőit és agitátorait állította sorompóba, hogy gátat vessen a Volksbund terjeszkedésének. Nem is maradt el a német követ tiltakozása a KALOT »aknamunkája« ellen. Ennek a harcnak mártírja is volt Fejér megyében, és rengeteg üldözöttje.”⁷⁶⁶ Valóban, a KALOT-Volksbund-konfliktus odáig fajult, hogy Etyeken Papp Antal KALOT-titkárt agyonverték a szélsőségesek (1940).⁷⁶⁷ Mint korábban láttuk, a nyilasellenes propagandatevékenység nem csupán a KALOT akciója volt, hanem az állam is mögötte állt. Teleki Pál miniszterelnök a Nemzetpolitikai Szolgálat révén igen jelentős forrásokkal támogatta ezt a tevékenységet.

⁷⁶⁴ Vö. BALOGH, *A KALOT és jelentősége*, in *A legnagyobb magyar szociális szervező*, 74–78.

⁷⁶⁵ *Esti Újság* 1940. november 29., 3.

⁷⁶⁶ *Mi van a KALOT pöre mögött?*, 14.

⁷⁶⁷ Vö. *Hitvallás*, a KALOT Központ kiadványa, 1945, 3. Az atrocitásra nem sokkal Kerkai Vigadóban tartott szélsőjobb-ellenes beszéde után került sor.

6. 2. 6. 2. Zsidózóból zsidómentő

A parasztság körében is fenyegető szélsőjobboldali hódítás megakadályozására⁷⁶⁸, hogy kifogják a szelet ellenfelük vitorlájából, a KALOT vezetői maguk is sok tekintetben a radikális retorika mellett döntöttek.⁷⁶⁹ A KALOT kiadványaiban a nemzetiszocializmus bírálata mellett erősödött a zsidózó retorika is. Néhány alkalommal Kerkai Jenő korabeli megnyilvánulásában is megjelenik ez a tematika. Egyrészt a szociáldemokráciával szembeni polémia részeként, amely mozgalomban elsősorban a vallásellenességet kritizálta, lapjait pedig a „zsidó tőke” sajtójának minősítette. „A Népszava 23 szerkesztője közül 19 zsidó!”⁷⁷⁰ – kiált fel egyik beszédében. Többször hangsúlyozta, hogy nem faji alapú, hanem a gazdaság és a kultúra területén vívandó küzdelemről van szó, s a magyar kultúra és a magyar parasztok gazdasági érvényesüléséért száll síkra. „Minket nem a zsidógyűlölet vezet, hanem a fajtánk szeretete. Nekünk elégünk volt a zsidó kultúrából, ide most már magyar kultúra kell”⁷⁷¹ – fogalmazott. Egy, a KALOT-titkárokhoz intézett 1941-es belső körlevelében Kerkai a zsidóságot a züllés, a nihilizmus és a materializmus hirdetőinek bélyegezte, akik istentagadást, erkölcstelenséget terjesztenek, amely megfertőzi az erkölcsi és gazdasági életet. Ezért a zsidóság eltávolítását javasolja a „nemzet testéből, mint ahogy az emberi test is kiveti magából a fertőző és mérgező anyagokat!”⁷⁷² A háború után e körlevél alapján jelentették fel Kerkait, 1954-ben pedig ezt használták az újbóli elítélésénél.⁷⁷³

⁷⁶⁸ Ezzel kapcsolatosak Kerkai és Pehm (Mindszenty) József 1938. májusi levelezései is, ld. BALOGH, M., *Mindszenty József (1892–1975)*, I., Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest 2015, 242–243.

⁷⁶⁹ BALOGH, A *KALOT és jelentősége*, in *A legnagyobb magyar szociális szervező*, 78. Nagy Töhötöm 1938. május 3-án naplóbejegyzésében így foglalja össze a Kerkai Jenő által megfogalmazott taktikájukat: A „szociális bajok orvoslását kíméletlen hangon követeljük, s nem vállalkozunk arra, hogy a papi birtokok éjjeliőrei legyünk. Földbirtokreform és telepítés. Továbbá a zsidókérdés megoldása, ha kell, radikális eszközökkel. Jövedelmeiket elapasztani, őket arányosan megvámolni és megadóztatni ... stb. És végül krisztusi alapon, mert keresztények vagyunk! S ez a distinguishingumunk a nyilasoktól.” KERESZTES, *Részletek Nagy Töhötöm fiatalkori naplójából (1937–1940)*, 85. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy a KALOT kezdetektől fogva meglehetősen radikális hangvétellel küzdött a szociális igazságosságért, de ebben a környezetben tovább erősödött ez a hang.

⁷⁷⁰ *Szegedi Új Nemzedék* 1938. május 17. Péter László így kommentálja: „Kerkai páterrel meg sajnálatosan elszaladt a csikó: 1938. május 15-én a hivatásszervezet rendezte ifjúsági gyűlésen durván zsidóellenes beszédet mondott.” PÉTER, L., *A jezsuiták Szegeden*, in *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Historiae Literarum et Artium*, 1, Szeged 1997, 12.

⁷⁷¹ Uo. 1938. április 6., 2–3.

⁷⁷² Idézi a *Szegedi Népszava* 1946. május 24.

⁷⁷³ 1947 március 17-én Kerkait kihallgatták ebben az ügyben, és így vallott: „A zsidóktól mentes társadalom azért kívánatos, mert nagy részük nem volt hajlandó békésen együtt élni a társadalom egyéb részével. Ezért látszott szükségesnek a tisztességes módszerrel megvalósítandó kitelepítés ügy, hogy azt

1943-ban kezdett megváltozni Kerkai Jenő háborús helyzetmegítélése. Augusztusban részt vett az Apor Vilmos püspök által egybehívott titkos győri találkozó⁷⁷⁴, ahol a katolikus szociális mozgalmak (KALOT, EMSZO, KAKÁSZ, Hivatásszervezet, AC) vezetői jöttek össze, hogy megvitassák, mit tegyen az egyház Németország és szövetségeseinek immár valószínűsíthető háborús veresége esetén. A találkozón olyan jelentős személyiségek vettek részt, mint Kovrig Béla, Pálffy József, Mindszenty József, Közi Horváth József, Varga Béla. Úgy látták, hogy a háború után demokratikus fordulat várható, melynek során a katolikus alternatívát is szükséges volna megjeleníteni. Munkacsoportot hoztak létre Katolikus Szociális Népmozgalom néven, amelynek ügyvezetője Kerkai Jenő lett, programjának kidolgozója pedig Kovrig Béla. Néhányan, köztük Kerkai, új tömegpárt létrehozását javasolták, mivel elégedetlenek voltak a Zichy János-féle Egyesült Keresztény Párttal. A többség ugyan elvetette ezt, mégis elindult a szerveződés, amiből aztán 1944 októberében megszületett a Keresztény Demokrata Néppárt.

Magyarország német megszállása egyre szűkebbre szabta Kerkaiék mozgásterét. Egy ügynökjelentésből tudjuk, hogy 1944 júliusában Kerkai felkereste az új veszprémi püspököt, Mindszenty Józsefet, hogy „rábeszélje”, járjon közben Horthy Miklós kormányzónál a „mielőbbi külön fegyverszünet érdekében”, amit ő meg is tett, kifejtve a háború folytatásának bűnös értelmetlenségét és néppusztító hatását.⁷⁷⁵

világszerte maga a zsidó cionista mozgalom is vallja. Ez a felfogás nem jelentett fajgyűlöletől inspirált felfogást, amit a következőkkel bizonyítok. A magyar falvak életében a fajgyűlöletet hirdető nyilas mozgalmat nagyrészt a KALOT-mozgalom akadályozta meg, diadalmas áttörésben. Soha egyetlen KALOT-gyűlésen faji gyűlölködésből származó tettegesség elől nem fordult.” ÁBTL 3.1.9. V-11727 Mécs László és társa, 465. Kerkainak a zsidóságról alkotott nézeteihez hozzá kell tenni, hogy azt sok tekintetben meghatározhatták példaképei, Prohászka Ottokár, Pehm (Mindszenty) József és Bangha Béla nézetei. A kérdéstről bővebben: GERGELY, J., *A keresztény pártok és a „zsidókérdés”, 1938–1944*, in *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában*, MOLNÁR, J., szerk. Balassi, Budapest 2005, 67–83., GYURGYÁK, J., *A zsidókérdés Magyarországon*, Osiris, Budapest 2001, MÓZESSY, G., *Prohászka Ottokár zsidóellenességéről*, in *Egyháztörténeti Szemle* 9 (2008/4), 125–132., FAZEKAS, CS., *Prohászka Ottokár zsidóellenességéről*, *Egyháztörténeti Szemle* 9 (2008/4), 133–155., SZABÓ, F., *Antiszemita volt-e Prohászka?*, *Újabb támadás az „apostol és tanítómester” ellen*, in *Új Ember* 2004. január 25. HANTOS-VARGA, M., *Avitt antijudaizmus és modern fajelmélet között*, in *Történelmi Szemle* LXIV (2022/3), 447–479.

⁷⁷⁴ Vö. BALOGH, *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*, 149–151., KLESTENITZ, T. – PETRÁS, É. – SÓS VIKTOR, A., szerk. *Útkeresés két korszak határán, A Katolikus Szociális Népmozgalom 75. évfordulójára*, Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény 2019.

⁷⁷⁵ Kovrig Béla jelentéseiből ismerjük ezeket, aki szerint Mindszenty ezt követően tevékeny részese volt a Magyar Front katolikus szárnya dunántúli szekciójának. Vö. ÁBTL K-384/2 Bihari, 17.

A nyilas hatalomátvétel utáni időre Kerkai maga így emlékezett vissza: „Október 15-e után, amikor már csaknem mindenki megbénult, a KALOT a legveszedelmesebb akciókat hajtotta végre. Sok halálra keresett politikust rejtegetett, röpcédulát adott ki a zsarnokoskodó nácik ellen, és szervezett propagandával küzdött az egyetemistákkal a budapesti ember- és nemzeti vagyonrablás ellen. Természetes, hogy a nácik és bérenceik a vezetőséget halálra keresték. Több munkatársat el is fogtak.”⁷⁷⁶ Valóban, a KALOT kisperestői nyomdájában sokszorosították a *Felhívás a Magyar néphez!* című röpiratot, amely a különböző szervezetek összefogását hirdette meg a nácikkal szembeni ellenállás érdekében.⁷⁷⁷ A KALOT tagja lett a Magyar Front németellenes koalíciójának, a baloldali mozgalmakkal együtt.⁷⁷⁸

Kerkai, mielőtt magának is bujdosnia kellett, számos módon segítette az üldözötteket. A vidéken bujkáló Varga Béla prelátust ő juttatta el Budapestre⁷⁷⁹, ahol aztán a Horánszky utcai jezsuita központban rejtegették. Fábián Béla elbeszélése szerint Kerkai 1944 novemberében Mindszenty küldötteként jelent meg Varga Bélánál, aki a homokkomáromi plébánián bujkált. Kerkai a püspök kérését hozta, hogy Varga menjen fel vele a fővárosba, és földalatti kapcsolatai révén segítse a városban lévő zsidók mentését, mert egyaránt élvezte a zsidók és a keresztények bizalmát. Varga Béla először hezitált, gyengeségére panaszkodott. Kerkai néhány nap múlva visszatért immár a püspök kifejezett parancsával, és Mindszenty kocsiján kísérte Vargát Budapestre. Varga ezt követően számos egyházi intézmény kapuit nyitotta meg az üldözöttek előtt. Immár köztudott, hogy a Mária utca-Horánszky utcai jezsuita tömbben P. Raile Jakab vezetésével jelentős számú üldözöttet bújtattak.⁷⁸⁰ Kerkai Jenő saját rendházi „szobáját zsidó üldözötteknek adta át, és ha a rendházban kellett megszállnia, a pincében aludt.”⁷⁸¹

⁷⁷⁶ *Mi van a KALOT pöre mögött?*, 14–15.

⁷⁷⁷ Vö. BALOGH, *A KALOT és jelentősége*, in *A legnagyobb magyar szociális szervező*, 111.

⁷⁷⁸ Vö. BALOGH, *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*, 158.

⁷⁷⁹ A kalandos utazást Nagy Alajos és Fábián Béla beszéli el: NAGY, A., *Istenért és a népért, Rozmán Alajos élete*, Antológia, Lakitelek 2002, 31–32., FÁBIÁN, B., *Cardinal Mindszenty, The Story of a Modern Martyr*, Carles Scribner's Sons, New York 1949, 87–93.

⁷⁸⁰ Egy kortárs jezsuita vallomása szerint: „Valóságos háztömb tartozott a rendház érdekltségbe, a Mária utcától a Horánszky utca 20-ig bezárólag valóságos labirintussal a ház alatt. 1944 nyarán az üldözött zsidók közül 186 ember volt a rendházban elrejtve a pincékben és a nélkülözhető helyiségekben. Politikai menekültek közül Varga Béla a Kisgazdapárt volt elnöke, és itt húzódott meg néhány kiöltözött katona és kibombázott család. Ezek ellátásáról és ételmezéséről gondoskodott a rendház.” ÁBTL 3.1.2. M–40009 Tömör János, 76,

⁷⁸¹ FÁY, Z., *Somogyi Kísérlet*, in *Magyar Nemzet* 2005. február 12.

Kerkai kapcsolatai révén segített másokat is (pl. Pongrácz Jenónét⁷⁸²), akik az üldözötteket mentették.⁷⁸³ A Cukor utcai KALOT-központban P. Nagy Töhötöm igazolványokat hamisított és menleveleket állított ki az üldözöttek számára.⁷⁸⁴

Amikor 1944 novemberében a nyilasok letartóztatták Mindszenty József veszprémi püspököt, Kerkai volt az első, aki december első napjaiban meglátogatta a fogságában.⁷⁸⁵ A pápai nuncius irataival tudott bejutni a rendőrség épületébe⁷⁸⁶, majd a püspök üzenetét elvitte édesanyjának Csehimindszentre.⁷⁸⁷

Decemberben viszont végül ők maguk is üldözöttekké váltak. A mozgalmat feloszlatták, vezetőit pedig kerestették. Grósz József kalocsai érsek naplójából tudjuk, hogy Kerkai 1944. december 6. után kezdett bujkálni.⁷⁸⁸ Egy ideig az érdi népiskola pincerendszerében rejtőzött el, majd karácsonykor átszökött a fronton.

Összességében megállapítható, hogy „a KALOT nem vált ugyan egy nagy zsidómentő központtá”⁷⁸⁹ – ahogy Balogh Margit fogalmaz –, Kerkaiék sok üldözött megmeneküléséhez járultak hozzá, és ahogy egy rendőrségi összefoglaló jelentés 1961-ben írja: „A zsidóüldözés idején is sok zsidót megmentettek.”⁷⁹⁰ Kerkai és mozgalma pedig a totálissá váló szélsőjobboldali diktatúra idején maga is az üldözöttek közé került.

<https://magyarnemzet.hu/archivum/archivum-magyarnemzet/somogyi-kiserlet-5421200/> (a kutatás ideje: 2021. január 30.). „Az üldözött zsidók számára még saját lakószobáját is átadta, maga pedig egy tenyérnyi kis raktárhelységbe költözött.” ÁBTL 3.1.2. M–26962/1 Baráth, 193,

⁷⁸² Vö. Kerkai vallomásával Pongrácz Jenónéról: a nyilas időkben üldözötteket mentett, „erre az én segítségemet is igénybe vette” ÁBTL 3.1.9. V–302 Sass Imre, 30.

⁷⁸³ Vö. BALOGH, *A KALOT és jelentősége*, in *A legnagyobb magyar szociális szervező*, 94.

⁷⁸⁴ Vö. Nagy Töhötöm-interjú, *Egy jezsuita páter vallomása egy hercegprimásról*, OSZK Történeti Interjúk Tára, Interjúgyűjtemény 625. Mozgóképkincs Gyűjtemény 1441,

⁷⁸⁵ Vö. BALOGH, *Mindszenty József*, I., 370–371.

⁷⁸⁶ Vö. TÖRÖK, J., szerk. *Grósz József kalocsai érsek naplója 1944–1946*, SZIT, Budapest 1995, 99.

⁷⁸⁷ A ferences Király Kelemen szerint „a kiváló katolikus édesanyát a hír nem törte össze, »Az én fiam a lelkek pásztora« – mondotta –, »osztályrészül jut neki Krisztus keresztje.«” KIRÁLY, K., *Naplóm 1944–1947*, Cleveland, Ohio 1974, 132. P. Hevenesi János visszaemlékezése: „1944 őszén valahogy Veszprémben jártam: a várban talákoztam P. Kerkaival, aki elmondta, hogy Mindszenty püspök megbízásából megy az ő édesanyjához bizalmas üzenettel.” HEVENESI, J., *Ahogy én emlékezem Kerkai atyára*, JTMRL IV. 68. 7. cs. Néhány hónappal később Mindszenty esztergomi beiktatásakor a KALOT *Hitvallás* című kiadványa lelkes cikket közölt „Az acélprimás képéhez” címmel, mely így idézi a fogság hírérol értesülő anya szavait: „Fiam, ha fiatal papként tudtál börtönt szenvedni hitedért, most mint apostolutód ne csodálkozz, ha meg is kell halnod érte.” *Hitvallás*, 5. Nyilván Kerkai Jenőtől származhat ez a tanúságétel.

⁷⁸⁸ TÖRÖK, *Grósz József kalocsai érsek naplója*, 100.

⁷⁸⁹ BALOGH, *A KALOT és jelentősége*, in *A legnagyobb magyar szociális szervező*, 93.

⁷⁹⁰ ÁBTL 3.1.5. O–18891/3 Szerzetesrendek ffi, 177.

6. 2. 6. 3. Belső megélés

Kerkai (Czinder) Jenő teológiai tanulmányait Innsbruckban végezte (1931–1935), így közelről érzékelhette a nemzetiszocialista ideológia térnyerését, amelynek hatása a saját életébe is drámai módon tört be, hiszen az innsbrucki papszentelése előtti napon, 1934. július 25-én Engelbert Dollfuß osztrák kancellár merénylet áldozata lett Bécsben. A gyilkosságot osztrák nemzetiszocialisták követték el. Bizonyára az élmény sokkja is hozzájárult, hogy 1935 őszén a KALOT szegedi elindításakor a náciveszély már erősen ott szerepelt a horizontján: „Hát nem érzitek, hogy itt a nácizmus a nyakunkon?”⁷⁹¹ – kiáltott fel, amikor első munkatársaival a KALOT jelszavairól vitatkoztak.⁷⁹² Az „Önérzetes magyart!” jelszó már ebben a kontextusban született, és bár teljességgel pozitív jelentéstartalommal bírt, tartalmazta a magyarságot veszélyeztető idegen ideológiával szembeni ellenállást is.

Kerkai számára világos volt, hogy a német nemzetiszocializmus és magyar megfelelői halálos veszedelmet jelentenek a népe számára, ugyanakkor a fajelméletet keresztény szempontból is elítélte. 1937-ben jelent meg XI. Piusz *Mit brennender Sorge* kezdetű enciklikája, amely elítélte a fajelméletet és a nemzet vagy az állam mindenhatóságát hirdető újpogányságot. Az egyház társadalmi tanítására olyan érzékeny Kerkai számára nyilvánvalóan meghatározó volt e pápai üzenet is.⁷⁹³

Kerkai ugyanakkor nem utasította el, hogy tárgyaljanak a nyilasokkal, de nagyon határozott is tudott lenni.⁷⁹⁴ Kerkai és Nagy Töhötöm sokat beszélgettek a kérdésről, majd

⁷⁹¹ Ugrin József emlékezik erre, ld. ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 44.

⁷⁹² Dr. Farkas György így idézi Kerkai érvelését: „Nyugaton soha nem látott erővel vad pogányság készül leigázni az egész világot, szolgaságba és nyomorba döntve az általuk alacsonyabb rendűnek tartott népeket. Az Istenbe vetett hitet sem hagyva meg számukra (...) Ennek kellene elébe mennünk és istenhittel felvértezve, szépségesen szép népi hagyományainkat felelevenítve, dalolni, táncolni, tanítva paraszti ifjúságunkat, hogy ezáltal a magyarság (...) nemzetfenntartó parasztrétegét képessé tegyük az ellenállásra, a nyomor elleni küzdelemre, új gazdasági rend kialakítására.” KOVÁCS, A., *A KALOT mozgalom és a kisnyomi népfőiskola a szombathelyi egyházmegyében*, JTMRL, III.1.e., 21.

⁷⁹³ Nagy Töhötöm naplóbejegyzése az Anschluss napján jól tükrözheti Kerkai véleményét is: „Szegény Ausztria; most ott is megkezdődik a Konzentrationslager, az erőszak, a vallási üldözés, a szabadság megölése... aztán hamarosan a szudétánemeteken és Csehországon a sor; aztán közvetlenül jövünk mi, magyarok... Csak ez a drága Magyarország, ez az egyetlen, amit sajnálok. Vele mi lesz?! Jön ez a vadállat német, és a török igánál is keservesebb igát rak a nyakunkba. És ezek a hazaáruló magyar nyilas nemzetiszocialisták tovább készítik elő a nagy német »Lebensraum« ránktelepedését. Majd leszünk német gyarmat, fejestehén!” KERESZTES, *Részletek Nagy Töhötöm fiatalkori naplóiból (1937–1940)*, 75.

⁷⁹⁴ Amikor egy megbeszélés során egy nyilasvezető azzal fenyegetőzött, hogy megzavarják a KALOT-gyűlést, nem hezitált keményen válaszolni: „Legyen szíves, mondja meg azoknak a nyilas uraknak, hogy jöjjenek, és zavarják meg a gyűlésünket, mert legalább alaposan elverhetjük őket; csak egy szavamba

Nagy a naplójában feljegyzi: „Megegyeztünk abban, hogy a haza érdekeit védeni épp oly szent kötelességünk, mint az Isten érdekeit, mert ez a kettő összeesik. Nem állhatnánk meg nyugodt lélekkel Isten ítélőszéke előtt, ha nem tennénk meg mindent ezekben a nagyon nehéz időkben a hazáért. Utóvégre az nincs sehol megírva, hogy nekünk ágyban, párnák között kell meghalnunk. Ha a haza igazi érdekei védelmében fognak felhúzni egy közeli fára, az is vértanúság lesz.”⁷⁹⁵ Hazafias kötelességüknek látták tehát a szélsőjobboldallal szembeni fellépést, és ebben készek voltak az életüket is feláldozni.

Mindazonáltal a fasizmus bizonyos vonatkozásait – például a nép fölemelése, a tömegek jogainak érvényesítése a hatalmasokkal szemben, a zsidók visszaszorítása⁷⁹⁶ – egy ideig rokonszenvvel nézték. 1938 májusában ír Kerkai Pehm (Mindszenty) Józsefnek így: „A szélsőjobb értékes elemeitől is kár volna elzárkózni. Lehetne Hazánkban keresztény-fasizmust alkotni!”⁷⁹⁷ A Szovjetunió elleni háborúról szólva Kovrig Béla az egyik KALOT-programon 1941-ben megfogalmazott nézete Kerkaiék álláspontját is tükrözhetette: a „magyar érdek a bolsevizmus összeomlását kívánja (...) Katolikus magyar a tengely győzelmét kívánja.”⁷⁹⁸

Kerkai véleménye azonban fokozatosan megváltozott a zsidóságról, a fasizmusról és a szovjetellenes háborúról. 1954-ben egy kihallgatás során így vallott arról a változásról, amely 1944 elejétől kezdve végbement benne: „Beláttam és elítéltem azt a káros elméletet, amelyet azelőtt hangoztattam. A nemzeti szocializmus, antiszemitizmus és szovjetellenesség. Ez vitt rá a helyes alkalmazkodási módszerre, mert a korábbi alkalmazkodási taktikám teljesen helytelen volt. Elálltam attól a korábbi gyakorlattól, hogy a politikai jelszavak hangoztatásával igyekeztünk összetartani a mozgalmat. Ezt 1945 után mellőztük.”⁷⁹⁹ Alkalmazkodási módszert említ tehát, ami az *accomodatio* vagy mai szóval inkulturáció néven ismert jezsuita missziós módszerre utal, és egyben megvallja, hogy téves volt az eljárás módja. Az alkalmazkodás mint eljárás módjában áll,

kerül, s legényeink úgy elverik magukat, hogy egy sem megy haza a maga lábán.” Nagy Töhötöm hozzászólása még a naplójában, amelybe az eseményt feljegyezte: „Ismerni kell P. Kerkait, hogy ilyenkor mily ijesztő az arckifejezése, s mily villámokat szór.” KERESZTES, *Részletek Nagy Töhötöm fiatalkori naplójából (1937–1940)*, 76., 1938. március 12.

⁷⁹⁵ Uo.

⁷⁹⁶ Vö. Kerkai beszéde a papoknak, *Lelkipásztori munka, A második érdi papi tábor előadásai és megbeszélései* (Érd, június 24–28.), Stephaneum Nyomda, Budapest 1941, 77.

⁷⁹⁷ ÁBTL 3.1.9. V–700/27. 55–56. fol. *Kerkai Jenő S. J. levele Pehm Józsefhez*, 1938. május 2.

⁷⁹⁸ *Lelkipásztori munka, A második érdi papi tábor előadásai és megbeszélései*, 80.

⁷⁹⁹ ÁBTL 3.1.9. V–302 Sass Imre, 69.

hogy amiben lehet, a misszionárius igazodjon, hasonuljon azokhoz, akikhez a küldetése szól. Abban a korban a magyar parasztság jellemző mentalitása volt a szovjetellenesség, a tengelyhatalmak melletti szimpátia és a zsidóellenesség is.⁸⁰⁰ Tévedés volt ehhez alkalmazkodni.

Kerkai egy beadványában így magyarázza viselkedését: „A zsidóellenes szólamok hangoztatása részint [nemcsak] a kor beteges divatjának hatására történt, hanem abból a helytelen taktikai elgondolásból is, hogy ily módon sikerül a parasztság tömegeit távol tartani a nyilasmozgalom kereteitől, ahová az antiszemita szenvedélyek felkorbácsolásával toboroztak.”⁸⁰¹ A parasztság megnyeréséért a szélsőjobboddallal folytatott versenyben Kerkaiék a zsidóellenes retorika eszközeit is felhasználták, építve a társadalomban élő zsidóellenes érzületekre. Az elvet, amelyet maga is megfogalmaz: „Nem szabad rosszat tennünk, hogy jó származzék belőle”⁸⁰², nem tudta maradéktalanul alkalmazni. Balogh Margit jól foglalja össze ezt az ellentmondást: „Kimondhatjuk, hogy a KALOT, amely a politikai irányzatok hagyományos skáláján a centrum és a jobboldal közé helyezhető el, korának legfőbb veszélye ellen küzdött, s ezzel minden botladozás ellenére is a magyar ifjúsági progresszióhoz nőtt fel. Azzal együtt minősítjük progresszívnek, hogy szélsőjobboldal-ellenessége zsidóellenes klisékkel párosult, így remélve távol tartani a parasztságot a nyilasoktól, ám ugyanakkor ezzel érzéketlenebbé is tették őket a holokauszt ekkor még teljesen ismeretlen rémségeivel szemben.”⁸⁰³ Emellett azt is láttuk, hogy Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm később tevőlegesen is részt vett a zsidók mentésében, és Kerkai felülvizsgálta a nézeteit.

Ebben meghatározó szerepe volt néhány embernek, akik szóvá tették tévedését. Kis György, a zsidó származású római katolikus pap, aki Kerkai növendéke volt Kalocsán, a negyvenes évek elején többször figyelmeztette Kerkait és a KALOT vezetőségét, hogy „az akkori idők állandóan hangoztatott témáját, a zsidóüldözést ne szolgálják sajtójuk cikkeivel, elfogult előítéletességgel.”⁸⁰⁴ A testvéri feddés ekkor még nem talált értő

⁸⁰⁰ Vö. BALOGH, *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*, 94. „A parasztok sürgették a zsidótörvények érvényesítését.”

⁸⁰¹ Budapest Főváros Levéltára, VII. 5/e. 721/1950, 57. 1954. május 5.

⁸⁰² *Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek*, 1941. április 7., KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 52. Teleki Pál miniszterelnök öngyilkosságával kapcsolatban írta ezt.

⁸⁰³ BALOGH, *A KALOT és jelentősége*, in *A legnagyobb magyar szociális szervező*, 83.

⁸⁰⁴ TÓTH, I., *KALOT Képeskönyv*, a szerző magánkiadása, Szombathely 1989, 156.

fülekre.⁸⁰⁵ Később maga írja le egy 1954-es beadványában: „Szekfű Gyula tudós professzor meglátogatott, s felhívta a figyelmemet téves utaimra (...) Számomra ez fordulópontot jelentett.”⁸⁰⁶ Egy Somogyi nevű egyházmegyes pap és rendtársa, Jánosi József is próbálta meggyőzni. Egy kihallgatási vallomása szerint ez lassú változási folyamat volt, nem engedte a munka nagy irama, hogy mélyebben tanulmányozza a kérdéseket, sőt megvallja: „Gátolta a változást a munkatársaim előtti büszkeségem is.”⁸⁰⁷ De 1943–44-ben már arra a következtetésre jutott, hogy nekik van igazuk. Később Kis Györgyöt is felkereste és bocsánatot kért tőle.⁸⁰⁸

6. 3. Az üldöztetés árnyékában I. (1944–1959)

6. 3. 1. A tágabb környezet és a szereplők

1944 szeptemberében a szovjet csapatok átlépték a magyar határt, és az ország megszállásával új történelmi korszak kezdődött.⁸⁰⁹ A következő évtizedek a Szovjetunió és az Egyesült Államok globális konfliktusának árnyékában teltek. A világháború utáni Magyarországon lendületesen indult meg az újjáépítés, és sokan reménykedtek a demokratikus átalakulások sikerében. A kommunista párt azonban az erőszakos szervezetek és a propagandaeszközök kisajátítása, majd választási csalások révén egyre kizárólagosabb hatalomra tett szert, fokozatosan leszámolt politikai ellenfeleivel, és Rákosi Mátyás vezetésével 1948 után totális diktatúrát épített ki, amellyel szemben 1956-ban forradalom robbant ki.

A katolikus egyház⁸¹⁰ hitélete nagy lendülettel indult újjá a háború után, hatalmas tömegek vettek részt egyházi eseményeken. Mindszenty József hercegprímás

⁸⁰⁵ „A háború folyamán fasiszta jelszavak hangoztatásával a KALOT-mozgalom sajtójában, körleveleiben és gyűlésein elősegítettük az akkori rendszer bizonyos fokú erősödését. Ezek a jelszavak nacionalista, antiszemita és szovjetellenes jellegűek voltak. Ezt az irányzatot annak ellenére képviseltem, hogy egyes rendtársaimtól és egyes világi papoktól komoly bírálatokat kaptam. Azokkal, akik helytelenítették a tevékenységem, ellentétbe kerültem.” ÁBTL 3.1.9. V–302, Sass Imre, 82, 1954. április 10. vallomás.

⁸⁰⁶ Budapest Főváros Levéltára, VII. 5/e. 721/1950, 57–58., 1954. május 5.

⁸⁰⁷ ÁBTL 3.1.9. V–302 Sass Imre, 69, kihallgatási jegyzőkönyv 1954. február 9–március 26.

⁸⁰⁸ A zsinat *Nostra aetate* határozatának kihirdetése után – amelyben a kereszténység és a zsidóság kapcsolatáról is szó esik – Kerkai felkereste őt, és ezt a vallomást tette: „Gyurkám, én is így gondoltam mindig a zsidókérdést, s ha valamit nem így mondtunk, tettünk, szívből sajnálom.” TÓTH, *KALOT Képeskönyv*, 156.

⁸⁰⁹ Vö. ROMSICS, *A 20. század rövid története*, 245–260., 311–346., ROMSICS, *Magyarország története*, 423–444.

⁸¹⁰ Vö. BALOGH, *Mindszenty József*, I., 639–1121., KOVRIG, *Katolikus és szociális reformmozgalmak Magyarországon*, 399–477. GÁRDONYI, M., *Demokráciából diktatúrába (1945–1949)*, Konferencia-előadás 2023. november,

személyében az egyház és a magyarság érdekei mellett határozottan kiálló személyiség lett a magyar katolikusok vezetője. A kommunista párt a szovjet megszállást követően kezdetben még viszonylag toleránsnak mondható egyházpolitikája fokozatosan egyre intenzívebb egyházüldözésbe fordult. Államosították az egyházi iskolákat (1948), papokat, szerzeteseket tartóztattak le, 1950-ben pedig a megvonták szerzetesrendek működési engedélyét is. 1948 karácsonyán letartóztatták Mindszenty József hercegprímást, és életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték.

A Vatikán, miközben elítélte⁸¹¹ az „istentelen” kommunista rendszert, kereste az útját, hogy a szovjet megszállási övezetben élő katolikusok sorsán segítsen, de ennek módja terén a római curiában is eltérő irányzatok léteztek. Mons. Tardini a kommunistákkal való szembenállás politikáját, Mons. Montini inkább a párbeszéd útját képviselte. A kommunista rendszerek kelet-európai kiépülése és erőszakossága azonban egyre inkább megkérdőjelezte a párbeszéd realitását.

A magyar jezsuita rendtartomány⁸¹² is kivirágzott a háború után. A feloszlás évében, 1950-ben érte el létszámának csúcsát 409 fővel. A római rendi vezetés ugyanakkor már a háború végétől arra buzdította a hazai jezsuitákat, hogy fiataljaikat menekítsék külföldre, mert hamarosan komoly üldöztetés várható. Ezt a felhívást a magyar jezsuiták először nem vették komolyan, csak 1948-tól kezdték külföldre menekíteni a képzésben lévő rendtagokat, amikor már a határ lezárása miatt ez nagyon kockázatos vállalkozássá vált. A rendtartomány két részre bomlott: az itthon maradtakat tömörítő, illegalitásban élő Sectio I-re, illetve a külföldi jezsuitákat összefogó Sectio II-re. A kommunista pártállam a jezsuitákat mint a legveszélyesebb egyházi ellenfeleit tartotta számon, sokukat (64 fő) börtönbüntetésre ítélek, legtöbbjük évtizedekig nem végezhetett papi feladatot.

Milyen jelentősebb döntéseket kellett meghoznia Kerkai Jenőnek ezekben az években, amelyek során Magyarországon fokozatosan egyházüldöző diktatúra épült ki?

https://www.youtube.com/watch?v=T1Xe7URCEI0&list=PLOCQt_xQZu2RZXxIQRE-fpS7nTt0o-JQV&index=6 (a kutatás ideje: 2024. április 26.). A konferencia kötete várhatóan 2024 őszén jelenik meg.

⁸¹¹ Vö. FEJÉRDY, A., *Megegyezés Moszkvával?, XII. Piusz passzív keleti politikája a világháborút követő években*, in *Rubicon* 34 (2023/3), 68–71. FEJÉRDY, A., *Nagy Tőhötöm, a KALOT és XII. Piusz pápa keleti politikája*, in *A legnagyobb magyar szociális szervező*, 141–185.

⁸¹² Vö. SZOKOL–SZÓNYI, *Jezsuiták Magyarországon, A kezdetektől napjainkig*, 476–534.

6. 3. 2. A KALOT újraindulása

6. 3. 2. 1. *Lenni vagy nem lenni*

Az első nagyobb döntés a KALOT újraindítására vonatkozott. 1944. december 6. után Kerkaiék illegalitásba kényszerültek. Ekkor Nagy Töhötömmel úgy döntöttek, hogy átszöknek a fronton, és az új hatóságok engedélyévvvel megpróbálják újraindítani a mozgalmat. Kerkai Kalocsán, majd Szegeden keresztül ment Debrecenbe az ideiglenes kormányhoz. Nagy Töhötöm Miskolcnál lépte át a frontot, és a szovjet hatóságokkal vette fel a kapcsolatot. Mindketten a KALOT és a KDNP engedélyeztetését kérték, és a KALOT esetében sikerrel is jártak.⁸¹³ Kerkai gőzerővel járta a falvakat, vigasztalt, lelkesített, igyekezett újjászervezni a mozgalmát, valamint az induló Keresztény Demokrata Néppártot. Abban bízott, hogy a demokratikus rendszerben a mozgalom politikai úton is hatást tud majd elérni. Munkatársainak vidékről ételmezt szerzett, Nagy Töhötömöt pedig Rómába küldte, hogy pénzt gyűjtsön a mozgalomnak. Nagy Töhötömnek fontos szerepe volt abban, hogy XII. Piusz pápa Mindszenty Józsefet nevezte ki a megüresedett esztergomi érseki székre. Nagy nemcsak a saját véleményét fogalmazta meg, amikor a veszprémi püspököt javasolta a primási székre, hanem a KALOT-vezetőség álláspontját.⁸¹⁴

A mozgalom újraindítása egyáltalán nem volt magától értetődő döntés, ahogy a testvérmozgalom EMSZO története is mutatja, amelyet az ideiglenes kormány 1945 februárjában feloszlatozott, vezetőit pedig 1944 decemberében a Gestapo hurcolta el. Ha Kerkaiék nem járják ki a szovjet és a magyar hatóságoknál, és azok az utolsó percben le nem veszik a KALOT-ot is a tiltólistáról, akkor a mozgalom újjászervezése el sem indulhatott volna 1945 tavaszán. Kerkai barátja, az EMSZO-ban fontos szerepet játszó P. Varga László is más cselekvési utat választott. Ő úgy látta, hogy a szovjet megszállás és az új politikai rendőrség árnyékában nem is érdemes újraindítani a mozgalmat, nehogy annak vezetői az új hatalom áldozataivá váljanak. Varga László nem küzdött az EMSZO megmentéséért, hanem maga is a feloszlatoása mellett érvelt. Évekkel később így

⁸¹³ A KDNP engedélyezését a hatóságok mindenféle indokkal egyre halogatták, ezért a párt nem is indulhatott önállóan az 1945-ös választásokon. Vö. Kovács K. Zoltán visszaemlékezése: *Félbemaradt reformkor, Miért maradt el az ország keresztény humanista megújulása?, A Katolikus Szemlében megjelent tanulmányok gyűjteménye*, Róma 1990, 170–177.

⁸¹⁴ BALOGH, *Mindszenty József*, I., 420–430., UGRIN, J., *Válasz Nagy Töhötömnek*, kézirat, 1980, JTMRL, IV. 68. 7. cs., 24.

emlékezett vissza arra, miképp váltak el útjai Kerkaiétől: „Kerkai és vezérkara erre [az önkéntes feloszlásra] nem volt hajlandó, és tovább akartak dolgozni, jöllehet az okosság azt parancsolta, hogy minél hamarabb szűnjenek meg. (...) Kerkai végletes elszántsággal iparkodik nagyszerű alkotását fönntartani, s nem hajlandó önként szétbontani.”⁸¹⁵ Valóban, Kerkai Jenő mindent megtett, hogy a KALOT újraéledhessen és fennmaradhasson.

6. 3. 2. 2. Belső megélés

Mi vezette Kerkait, hogy a nehéz külső körülmények ellenére is ilyen állhatatosan küzdjön mozgalma újjászervezéséért? Természetes módon ragaszkodott ahhoz, hogy élete nagy álma folytatódhasson, de az a belső meggyőződés is vezette, hogy mozgalma a Gondviselés tervében van. Nemcsak személyes kezdeményezés, hanem Isten hívása áll mögötte⁸¹⁶. Ugyanakkor ebben a kitartásban meghatározó szerepe volt feljebbvalói ítéletének is. Bár közvetlen előjárója, P. Varga inkább a mozgalom önkéntes feloszlása mellett érvelt⁸¹⁷, provinciálisa és a római rendi vezetés a folytatásra buzdította. Még 1947-ben, jóval az állami feloszlítás után is azt írhatta Kerkai Nagy Töhötömnek, hogy „P. Provinciális szerint a P. Generális a legkomolyabban akarja, hogy folytassuk ezt a munkát minden erővel és prudenciával.”⁸¹⁸ Kerkai értelmezése szerint a római jezsuita vezetésnél „nagyon kihangsúlyozták vonalaink fontosságát, főként mozgalmi téren. Ez társasági munka, amelyet nemcsak abbahagyni nem szabad, hanem »maxima cum energia et prudentia« folytatni kell. Roma locuta.”⁸¹⁹ A jezsuita generális a KALOT-ot a magyar katolicizmus egészét tekintve tartotta fontosnak, és az üldöztetés idején a hit megmaradásának zálogát látta benne.⁸²⁰ Még jelentősebb lehetett Kerkai számára XII. Piusz pápa támogatása, aki nemcsak erkölcsileg, de Nagy Töhötöm révén jelentős anyagi forrásokkal is segítette a mozgalom újraindulását. Kerkait többen kritizálták, hogy

⁸¹⁵ VARGA, L., *Kerkai Jenő története*, in *A Szív* 63 (1977/11), 498.

⁸¹⁶ Ld. a KALOT küldetéséről szóló részt az előző fejezetben.

⁸¹⁷ „Akkor a budapesti rendházunk főnöke voltam és igyekeztem őket rábíjni.” VARGA, *Kerkai Jenő története*, 498.

⁸¹⁸ 1947. április 5., KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 95.

⁸¹⁹ 1947. február 18., uo. 74. Nagy Töhötöm beszéli el, hogy 1946 novemberében a jezsuita generális a KALOT-ra mint a magyar provincia egyik legfontosabb munkájára tekintett, „melyet minden körülmények között fönnt kell tartani. Belgiumot is az ő parasztmozgalmuk mentette meg, és a magyar katolicizmust is egy ilyen mozgalom tudja megmenteni.” NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, 320.

⁸²⁰ Hasonlóan vélekedett Angelo Rotta korábbi apostoli nuncius is. 1945. augusztus 1-én kelt nyilatkozatában így fogalmaz: „Egyetlen katolikus szervezet, amelyik képes a bolsevizmus ellen szervezett küzdelmet folytatni.” Idézi: NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, 226.

csökönnyösen ragaszkodik a művéhez. Ezekből a forrásokból azonban az látszik, hogy a legfőbb egyházi és rendi vezetés akaratát követte ebben a kérdésben, ami a további évek döntéseit is meghatározta.

6. 3. 3. Konfliktus a régi rend híveivel

6. 3. 3. 1. Új bor új tömlőbe való

Kerkai Jenő nem tekintett nosztalgiával a háború előtti társadalmi rendszerre, „nincs mit siratni a múlton” – mondta barátjának, a premontrei Mécs Lászlónak⁸²¹, sőt több vonatkozásban erős kritikát fogalmazott meg a régi renddel szemben, amelyet olykor az „álkeresztény” jelzővel illetett.⁸²² Kifogásolta az úri világ visszaéléseit, a kasztrendszer, a munkások sorsának elhanyagolását, a vallással történő visszaéléseket.⁸²³ 1945 nyarán úgy fogalmazott: a KALOT magára hagyatottan kellett hogy elinduljon. „Szemben a hivatalos politikával, amely szociális olajcseppekkel dolgozott, szemben a mélyreható kezdeményezéseket és a legszükségesebb változásokat a szakszerűség álszempontjaival elgáncsoló nagybirtokrendszerrel, és szemben”⁸²⁴ a társadalom közönyével.

Kerkai ott állt a Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP) kibontakozásakor meghozott néhány stratégiai döntésnél is, amelyek egy része a múlttal való szakítást jelentette. Elhagyták a párt nevéből a keresztény jelzőt (DNP), mert úgy ítélték meg, hogy a háború előtti keresztény kurzus lejárta. A párt vezetésében gróf Pálffy József helyett Barankovics Istvánt támogatták, jóllehet Mindszenty József – akkor még veszprémi püspök – ellenezte, hogy az arisztokrata helyett a polgári származású újságíró legyen a párt vezetője.⁸²⁵ Pálffy nagyon bátran viselkedett a németekkel szemben, de – ahogy dr. Varga László emlékezik „a fiatal generációnak nem felelt meg. A szociális igazságokkal szemben közömbös volt.”⁸²⁶ Személyében a régi világ szimbólumát látták.

A köztársasági államforma kérdésében Kerkai Mindszenty Józsefhez írt levele is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a hercegprímás ne ítélje el ünnepélyes tiltakozással a

⁸²¹ Vö. Mécs László vallomása Kerkairól, ÁBTL 3.1.9. V–11727 Mécs László és társa, 89.

⁸²² Vö. *Katolikus felelősség*, 13.

⁸²³ Vö. *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 128., 168., 192–199.

⁸²⁴ *Mi van a KALOT pöre mögött?*, 11.

⁸²⁵ Vö. VARGA, L., *Kérem a vádlott felmentését!*, Püski, New York, 1981, 50–60.

⁸²⁶ Uo. 51

demokratikus rendszert.⁸²⁷ Később azonban kapcsolatuk megromlott. Ebben az egyik fontos tényező volt nézeteltérésük a politikai kérdésekben. Kerkai úgy látta, hogy a hercegprímás nemcsak legitimista nézetei, de a demokratikus pártokhoz való viszonya miatt is egyre inkább egy letűnt kor képviselője. A Demokrata Néppárt vezetősége és Mindszenty között komoly bizalmatlanság alakult ki, aminek egyik oka az volt, hogy a hercegprímás a korábbi idők modellje szerint szoros kontrollt akart gyakorolni a párt fölött, amit ők nem akartak elfogadni.⁸²⁸ 1948 novemberében Kerkai egy magánlevelében a hercegprímást úgy látta, mint aki vakon képviseli a múltat, sőt egy olyan világot, amely már „régés-régen megérett” a pusztulásra.⁸²⁹ Kerkai meggyőződése volt, hogy a kereszténységnek meg kell tisztulnia a reakciótól, az olyan múlt iránti nosztalgiától, amely tele volt társadalmi igazságtalansággal, még ha keresztény külsőségeket hordozott is. Határozottan hirdette a demokratikus átalakulás szükségességét. 1945-ben így nyilatkozott: „A KALOT mindenütt a demokrácia nagy érdekei mellett tört lándzsát. Nem szította, hanem csillapította azokat az indulatokat, amelyek népünkben a háború pusztítása nyomán fölfakadtak. A KALOT azt hirdette, hogy kül- és belpolitikai vonatkozásban egyaránt csakis a demokrácia útja lehet a jövő Magyarországa útja.”⁸³⁰

6. 3. 3. 2. Belső megélés

Kerkai Jenő keserűséggel tekintett azokra, akik a régi világ visszatérését várták. *Névtelen ember* című kisregénye egyik szereplőjén személyével is görbe tükröt állít a „rég jó világ” visszatérésére áhítóok elé, akik számára a vallásosság vált az új rendszerrel szembeni tiltakozás egyetlen eszközévé, holott a régi rendszerben nem folytattak keresztény életvitelt.⁸³¹

Lelkigyakorlatos beszédeiben kritikusan viszonyult azok felé, akik tétlenségbe sülyedtek, s abban bíznak, hogy hamarosan vége a szovjeturalomnak, és visszatérhet a régi világ: „Ne kezdjünk semmihez. Két hét az egész móka, és jön a régi jó világ.

⁸²⁷ Vö. 1946. január 28., KERESZTES, *Részletek Nagy Töhötöm fiatalkori naplójából (1937–1940)*, 254–255., BALOGH, *Mindszenty József, I.*, 494–495.

⁸²⁸ Vö. BALOGH, *Mindszenty József, I.*, 668–690.

⁸²⁹ *Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek*, 1948. november, KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 206.

⁸³⁰ *Mi van a KALOT pöre mögött?*, 16.

⁸³¹ A kisregény szereplője ellenezte a keresztény alapú szociális törekvéseket, a háborúban rosszul bánt a katonáival és a zsidó munkaszolgálatosokkal. A háború után pedig „reakciós voltát ápolta és takargatta a vallással.” *Egy névtelen ember levelei*, 1963. május, OSZK Kt. *Nagy Töhötöm irathagyatéka*, 216 500, 8.

Felakasztjuk a kommunistákat, az oroszok kimennek – és nem kezd senki komoly munkához. Az ördög így csap be minket. Két hétig nem érdemes semmit kezdeni. Számptalan katolikus ember tunyaságban a sült galambot várja. A felfelé ívelő úton a rossz szellem azt sűgja: semmihez se kezdjeteK, katolikusok!”⁸³²

6. 3. 4. Konfliktus a kommunistákkal

6. 3. 4. 1. „Halál a KALOT-ra!”

A háborús években Kerkai beszédeiben és a KALOT-dokumentumokban gyakran megjelentek a bolsevizmus veszélyéről szűló figyelmeztetések, ugyanakkor a szovjet megszállás bekövetkeztekor jobbnak látták békülékenyebb hangot megűtni. A nyilvánosságban kifejezetten kerülték a konfrontatív nyelvezetet. Ennek ellenére a kommunista párt sajtóorgánumai már 1945 nyarától hevesen támadták a KALOT-ot és vezetőit. A *Szegedi Népszava* 1946 májusában háborús és népellenes bűntettek címén nyűlt feljelentést tett Kerkai Jenő ellen, és a letartóztatását követelte.⁸³³ Ezt követően Kerkai folyamatosan a feje fölött érezhette Damoklész kardját. Újabb és újabb cikkekben követelték a „fasiszta”, „szovjetellenes”, „háborús uszító” KALOT-vezetők eltávolítását, és a mozgalmat is ezekkel a jelzőkkel illették. A kommunisták tüntetéseket szerveztek vidéken, és olyan jelszavakat skandáltak, mint „Halál a KALOT-ra!”⁸³⁴

1946 júliusában az oktogoni merénylet ürűgűyén Rajk László kommunista belűgűyminiszter – több más egyesűtellel egyűtt – feloszlatta a KALOT-ot.⁸³⁵ A „fasiszta terrorszervezet”-ként megbűlyegzett⁸³⁶ mozgalom 611 helyi szervezete⁸³⁷ számolták fel, lefoglalták vagyonukat és irataikat. „A KALOT, egy évtized műve, lényegében megsemmisűlt”⁸³⁸ – summázta Balogh Margit. Ennél azért valamivel jobb volt a helyzet, legalábbis egy ideig még különbűző formákban tovább tudták működtetni a mozgalmat.⁸³⁹

⁸³² *Lelkűgyakorlatos elműlkedések, 1948, 95–96.*

⁸³³ Vű. *Szegedi Népszava* 1946. május 24., *Népszava* 1946. június 1.

⁸³⁴ Ld. BALOGH, *A KALOT és jelentűsege*, in *A legnagyobb magyar szociális szervező*, 118.

⁸³⁵ Vű. uo. 123–124.

⁸³⁶ Vű. BALOGH, *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*, 185., 198.

⁸³⁷ A háború után a KALOT-csoportok csak egy része tudott újraindulni, létszámuk nem érte el a világégés elűttit.

⁸³⁸ BALOGH, *A KALOT és jelentűsege*, in *A legnagyobb magyar szociális szervező*, 124.

⁸³⁹ Vű. KERESZTES, *Kerkai Jenű és Nagy Tűhűtűm levelezése*, 92., 1947. április 5.

A KALOT-tal szembeni kommunista fellépésben szerepet játszhatott Kerkaiék 1945 előtti antibolsevista retorikája, ugyanakkor nagyobb jelentőségű lehetett az a tény, hogy parasztfiatalok százezrei álltak mögöttük. P. Pálós Antal visszaemlékezése szerint maga „Rákosi jelentette ki, hogy a legveszedelmesebb ember nem is Mindszenty prímás, hanem Kerkai Jenő, aki mögött tömegek vannak.”⁸⁴⁰ Kerkai valóban parasztfiatalok sokaságát tudta mozgósítani, és még a KALOT feloszlata után is nagy hatással volt rájuk, gondoljunk csak az 1947-es választásokra, amikor az egykori KALOT-tagok voltak a Demokrata Néppárt fő támogatói és aktivistái.⁸⁴¹ A Magyar Kommunista Párt számára mind ideológiai szempontból, mind a teljes hatalom megszerzése miatt szükséges lépés volt a KALOT feloszlata.

A KALOT feloszlata utáni új kezdeményezésekben, mint a „Falu-Manréza”-lelkigyakorlatok és a „Somogyi kísérlet” nevű, szerzetesnőkkel közösen szervezett falúevangelizációs program, több tízezer ember vett részt lelkigyakorlatokon. Ezek egyik kifejezett célja volt, hogy lelki alapozást biztosítson „az elkövetkező idők ateista propagandája és súlyos lelki terrorja ellen.”⁸⁴² 1947-ben jelent meg az *Élet a betűk mögött* című kiadvány, amelyet a jezsuitákon kívül a püspöki kar tagjai, szerzeteselöljárók, minden szeminárium rektora, továbbá a Demokrata Néppárt vezetősége kapott meg. Kerkai célja az volt, hogy „tájékoztatást és eligazítást adjon a hazai katolicizmus vezető rétegének a társadalmi problémák, valamint a politikai és gazdasági élet útvesztőiben”.⁸⁴³ Törekvése volt, hogy az egyház társadalmi tanítását népszerűsítse, illetve ahogy erről Kerkai 1954-es vallomásában beszél: „gátat állítani a kommunizmus további terjedése

⁸⁴⁰ SZABÓ, F. – LÁZÁR KOVÁCS, Á., szerk. *Pálós Antal emlékezete*, SZIT, Budapest 2009, 219. KORONKAI, Z., „Mindszenty kellemetlen, Kerkai veszélyes”, in *M.I.N.D.* (2021/4), 36–39.

⁸⁴¹ Vö. VARGA, L., *35 éve történt – kollaboráltam*, in *Katolikus Magyarok Vasárnapja* 1982. szeptember 19., 8.

⁸⁴² Takáts idézi Kerkai véleményét, TAKÁTS, Á., „*Ignis numquam dicit: sufficit...*” – *Kerkai Jenő jezsuita atyára emlékezik utolsó munkatársa*, 2008, <http://mek.oszk.hu/10500/10536/10536.pdf> (a kutatás ideje: 2023. február 7.), 1948-ban 12 ezer, 1949-ben 10 ezer legény vett részt a lelkigyakorlatokon, a Somogyi kísérlet keretében pedig egy év (1949–1950) alatt 34 népmissziót, 43 férfi és 90 asszonylelkigyakorlatot szerveztek. Vö. GÁRDONYI, M., *Kerkai páter „somogyi kísérlete”, 1948*, in *Historicus Societatis Iesu, Szilas László emlékkönyv*, szerk. MOLNÁR, A. – SZILÁGYI, CS. – ZOMBORI, I., METEM, Budapest 2007, 369–370., 373.

⁸⁴³ Uo. 12.

elé”⁸⁴⁴, ami a jezsuiták 1946-os 29. Általános Rendgyűlésének határozata szerint minden rendtag küldetésének része volt.

6. 3. 4. 2. Belső megélés

Kerkai a Mindszenty József hercegprímásnak 1946-ban írt levelében így foglalja össze küzdelmeiket: „Az elmúlt éven át (...) a mozgalmi küzdelem első tűzvonalaiban álltuk a harcot. Egyetlen katolikus szervezkedésre annyi sajtótámadást, annyi véres verekedést, sőt halált is kívánó terror nem zúdult, mint a KALOT-mozgalomra. Ebből is kiviláglik, hogy az ellenséges világnézet bennünk látta a legelső helyen eltiprandó vetélytársat.”⁸⁴⁵ Nem volt kétséges számára, hogy hatalmas világnézeti harc zajlik minden területen. Vallotta, hogy az iskolák körüli küzdelem sem „más, mint az istenhit és istentelenség harca”⁸⁴⁶ – ahogy egy 1948-as lelkigyakorlatos beszédében fogalmaz –, „a gonoszság titka, amely a világban működik”, s ami sok embert a hitetlenségbe fog rántani. Összetört életekhez, boldogtalansághoz és kiüresedett élethez fog vezetni. Nyilvánvaló volt számára, hogy az ateista propagandával szembe kell szállni, és a keresztény hitet el kell mélyíteni. 1954-es vallomása szerint ugyanakkor nem elsősorban a kommunizmus elleni harc volt a feloszlítás utáni lelkigyakorlatos tanfolyamok célja, hanem a katolikus hit megerősítése. „Ha megtöltjük a lelkeket ezekkel a tanokkal, akkor nem lesz helyük az ellentétes világnézeteknek, vagyis kizárjuk a lehetőségét a materialista tanok elterjedésének. (...) Mindig azt tartottam szem előtt, hogy sokkal nagyobb hatást lehet elérni, ha nem valami ellen, hanem a valamiért való küzdelem tűzzük ki feladatul. Ez ebben az esetben azt jelentette, hogy nem a kommunizmus ellen, hanem az egyházért folytatjuk a küzdelmet. Ebből aztán magától értetődik a cél eredménye, hogy a velünk szembenálló tanok elterjedését lecsökkentsük.”⁸⁴⁷ Kerkai fő célja tehát a szociálisan érzékeny

⁸⁴⁴ ÁBTL 3.1.9. V–302 Sass Imre, Kerkai Jenő kihallgatási jegyzőkönyve, 49. Takáts Ágoston jól foglalja össze Kerkai szándékát: „Tisztában volt a kommunizmus merev egyházellenességével, tudta, hogyha történik is megállapodás, azt a kommunista államhatalom hamarosan felrúgja. De remélte, hogy a Szociális Központ, a Falu-Manrézák és a falvak újraevangelizálása komoly alapot jelent a kommunista ateizmus elleni védekezésben.” TAKÁTS, Á., *Kerkai Jenő*, in *Studia Religiosa, Tanulmányok András Imre 70. születésnapjára*, szerk. MÁTÉ-TÓTH, A. – JAHN, M., Bába, Szeged 1998, 167.

⁸⁴⁵ 1946. március 31., KERESZTES, A., szerk. *Nagy Töhötöm: Napló 1945–1946*, kapcsolódó dokumentumokkal, EFO, Százhalombatta, 2019, 268.

⁸⁴⁶ *Lelkigyakorlatos elmélkedések*, 1948, 7–8.

⁸⁴⁷ ÁBTL 3.1.9. V–302 Sass Imre, Kerkai Jenő kihallgatási jegyzőkönyve, 142–143., idézi HETÉNYI VARGA, *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában II.*, 157. Érdekes, hogy a vallomás mellett balra kézírással a következő szöveg található: „Ilyen nincs! Ideológiai marhaság!” Uo. Kihallgatói szemlátomást nem hitték el, hogy „a lelkigyakorlatos tanfolyamokon kommunistaellenes kijelentések

katolikus hit megerősítése volt, amely önmagában immunitást jelenthet az ateista ideológiával szemben.

Mégis úgy látta, hogy még az „istentelenek által véghezvitt forradalmak” mögött is Isten titokzatos Gondviselő akarata rejtőzik, amely megengedi, hogy forradalmi tűz „égessen mindent, ami nem az Istené, és égesse azt is, ami az Istené, hogy a sok rozsdá, hamisság, féligazság kipörköljék belőle.”⁸⁴⁸ A bekövetkező rossz tehát a megtisztulás eszköze is lehet egyben. Kerkai úgy látta, hogy az egyház körül tomboló vihar és a történelmi helyzet nem más, mint Isten által feladott lecke, amely lehetőségeket is hordoz: „Soha a magyar katolicizmus olyan nagynak nem mutatkozott, mint ma és holnap lesz, mert végre a Gondviselés nekünk egyáltalán soha vissza nem térő alkalmat adott, hogy amit ajkunk hirdet, most tetteink is megvallják.”⁸⁴⁹ A tanúságtétel, a hitelesség lehetőségeit is hordozza tehát ez az idő. Kerkai szerint ugyanis az egyház életét az elkényelmesedés fenyegeti: „Ha túlságosan hosszan tart a béke, ellanyhulnak a katonák. Ha túlságosan kedvezőek a szelek egy korszakban az Egyháznak, nem biztos, hogy jóra használja. Jó tehát ez most nekünk. Tudta Isten, mit enged ránk, hogy szembe kell nézni sok ellentétes erővel.”⁸⁵⁰

6. 3. 5. Konfliktus Mindszenty József hercegprímással

6. 3. 5. 1. *Modus vivendi II.*

Kerkai Jenő életének legfájdalmasabb konfliktusa Mindszenty József hercegprímással kapcsolatos. A nézeteltérés oka az új rendszerrel szembeni egyházi hozzáállás két eltérő modellje volt. A bíboros az egyház és a társadalom sérelmeit hangsúlyozó, a konfliktusokat nyíltan vállaló, konfrontatív vonalat képviselte, a KALOT vezetői pedig a *modus vivendi*⁸⁵¹, a kompromisszumok, egyezkedések politikáját javasolták, ami, ha lehetséges, kerüli az ellenséges hangvételt, és igyekszik időt nyerni. Míg Mindszenty csak

központi utasításra” nem hangoztak el. Uo. Azaz alapvetően a katolikus tanítást mélyítették el, és nem politikai agitáció folyt. Valamiért küzdöttek, és nem valami ellen.

⁸⁴⁸ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 200.

⁸⁴⁹ Uo. 1.

⁸⁵⁰ Uo. 23.

⁸⁵¹ A *modus vivendi*ről ld. még: SOMORJAI, Á., *A „modus vivendi” fogalmának újdonsága Magyarországon 1945–1948-ban, Idáig nem kutatható vatikáni dokumentumok alapján*, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 31 (2019), 303–336. SZAKOLCZAI, GY. – SZABÓ, R., *Két kísérlet a proletárdiktatúra elhárítására, Barankovics és a DNP 1945–1949, Bibó és a DNP 1956*, Gondolat, Budapest 2011, MÉSZÁROS, I., *Árnyak és fények, Kiegészítések a Mindszenty-életrajzhoz*, Eötvös, Budapest 2008.

egy utat tudott elképzelni, Kerkaiék hangsúlyozták, hogy több vasat kell tartani a tűzben, több módon kell párhuzamosan próbálkozni.

A két felfogás két eltérő politikai helyzetértékelésen alapult. Míg a bíboros a közelgő amerikai katonai beavatkozással és így a szovjeturalom átmeneti jellegével számolt, Kerkaiék meggyőződése volt, hogy hosszú diktatúrára kell berendezkedni, „30 éves új török hódoltság” következik⁸⁵², ezért az egyháznak arra kell felkészülnie, hogy tartósan olyan ellenséges uralommal kell együtt élnie, amely hatalmi eszközeit tekintve sokkal erősebb nála. Ahogy P. András Imre fogalmaz, a „modus vivendi reális célja az volt, hogy hátráltassák a vallás- és egyházüldözés kibontakozását, és azalatt felkészítsék tagjaikat az új helyzetben való életre.”⁸⁵³ A modus vivendi-törekvésekkel Kerkaiék nem voltak egyedül. Ma már világosan látjuk, hogy bátorítást kaptak XII. Piusz pápa és a jezsuita rendi vezetés részéről⁸⁵⁴, továbbá Barankovics István és a Demokrata Néppárt vezetőinek jó része is ezt az irányt képviselte.

6. 3. 5. 2. Összefeszülés

Mindszenty József és Kerkai Jenő között mindezidáig bizalmi kapcsolat állt fent, amely visszavezethető még a zalaegerszegi évekre, amikor Pehm József az ifjú Czinder Jenő hittanára és plébánosa volt, de ez a bizalom 1946 nyarára megroppant.⁸⁵⁵ A KALOT néhány próbálkozását (a MIOT-nyilatkozat aláírása, a szovjet küldöttség jelenléte a KALOT-ünnepségen)⁸⁵⁶ a primás megrovó levele követte, majd visszavonta a

⁸⁵² TAKÁTS, Kerkai Jenő, in *Studia Religiosa, Tanulmányok András Imre 70. születésnapjára*, 164.

⁸⁵³ ANDRÁS, I., *A KALOT és a katolikus társadalompolitika, 1935–1946*, in *Távlatok* 10 (2000/1), 168.

⁸⁵⁴ Vö. FEJÉRDY, A., *Nagy Tőhötöm, a KALOT és XII. Piusz pápa keleti politikája*, in *A legnagyobb magyar szociális szervező*, 182, KÁLMÁN, P., *Mindszenty, Tomek, Barankovics, Arcvonások és fordulópontok a keleti politika világában*, SZIT, Budapest 2020, 17–37.

⁸⁵⁵ Vida István így foglalja össze ezt a tragikus fordulatot: „Mindszenty nem értette meg Kerkai próbálkozásait. Számára a kommunistákkal szemben fennálló elvi elutasításnak egyetlen logikus következménye a rideg politikai szembenállásban, de legalábbis az elkülönülésben állhatott. Kerkai páter viszont értette Mindszenty álláspontját, de úgy vélte, hogy a kompromisszum-keresésnek is megvan a létjogosultsága, s a kétféle magatartásnak egymással párhuzamosan kell érvényesülnie. Ebből származott az ellentét, amely mindkét félnek fájó volt. Nemcsak a tanár-tanítvány viszony, annál sokkal több romlott meg közöttük, hisz Mindszenty 1945-ig a KALOT őszinte szövetségese volt, 1945-ben pedig Kerkai és Nagy páter jelentős szerepet játszottak hercegprimássá való kinevezésében.” VIDA, I., *Kerkai Jenő útjai*, in *Katolikus Szemle* 32 (1980/4), 316–317. Vö. még: BALOGH, M., *Mindszenty József és a KALOT*, in *Mindszenty József veszprémi püspök 1944–1945*, (Veszprémi Múzeumi Konferenciák 7.), 1996, 48–63.

⁸⁵⁶ Kevés információnk van arról, a szovjet oldalon hogyan értékelték a Kerkaiék modus vivendi-törekvéseit. Ezek egyike Lev Izrailevics Kvin csak oroszul kiadott *Vilmos császár út, különös idők története* című emlékezése, amelyben Kerkaival való találkozásairól is ír. Квин, Л., *Улица королевы вильгельмины, Повесть о странностях времени*, <https://antpoz.wixsite.com/lev-kvin/ulica1> (a kutatás ideje: 2022. november 11.). Kvin a Vörös Hadsereg hadnagya volt. Az elbeszélés szerint már eldöntött

mozgalomtól a támogatását.⁸⁵⁷ A Nagy Töhötöm által aláírt, de közösen megfogalmazott levelükben szinte könyörögve kérték az érsek bizalmát: „A Mozgalom vezetője pedig kéri Főmagasságú Bíboros Hercegeprimás Úrtól a személy szerinti bizalmat, amelyet az Eminenciád iránt tanúsított harmincéves hűségével és életrevalóságával nagyon is kiérdemelt.”⁸⁵⁸ A levél nem érte el a kitűzött cél, sőt felbosszantotta Mindszentyt, a kérvényt „förmédvénynek” nevezte.⁸⁵⁹ Már előző nap a jezsuita provinciálishoz fordult, és nyomatékosan kérte, hogy „ama rendtagok, akik belföldön és külföldön nem kevesek megütközésére, a katolikus széles rétegek megzavarodására is, a hivatalos katolikus iránytól elhajolva, azzal szembeszegülve, az annyira szükséges katolikus egység megtörésével az ellenséges vonallal együtt haladjanak, engedelmességre szorítatni, közéleti és sajtótéren visszavonultatni szíveskedjék.”⁸⁶⁰ A három kifogásolt rendtag Jánosi József, Nagy Töhötöm és Kerkai Jenő volt.⁸⁶¹ A bíboros Rómában is panaszt tett Kerkaiék ellen.⁸⁶² A hercegeprimás nyomására a püspöki kar is korlátozó intézkedést hozott. 1947-ben határozatban mondták ki a KALOT utódszervezete (Katolikus

tény volt a KALOT feloszlata. Felettese elmarasztalta őt, mert a „jezsuita róka” rászedte a szovjeteket azzal, hogy a KALOT-ünnepségen küldöttségüket nagyon barátságosan fogadták, és erről az újságok is beszámoltak. Úgy látszott, hogy ezért egy darabig nem lehet szó a KALOT feloszlatajáról. Az 1946. június 10-ei KALOT-nagygyűlésen valóban volt szovjet küldöttség, ami Mindszenty nemtetszését is kiváltotta. A feloszlataást mégsem tudta sokat késleltetni. Mindebből úgy tűnik, hogy a szovjet oldalról Kerkaiban nem ruszofil papot láttak, hanem valakit, aki mozgalma túlélése érdekében igyekszik kicselezni őket. Kvirről ld. még: NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, 201.

⁸⁵⁷ Mindszenty bíboros megrovó levele Kerkai Jenőnek, 1946. március 26., KERESZTES, *Nagy Töhötöm: Napló 1945–1946*, 266., Mindszenty bíboros feddő és támogatását visszavonó levele Kerkai Jenőnek, 1946. június 8., uo., 275.

⁸⁵⁸ 1946. június 24., uo. 294.

⁸⁵⁹ Vö. BALOGH, M., *A KALOT és a demokratikus átalakulás – avagy egy katolikus mozgalom végnapjai*, in *Levéltári Szemle* 41 (1991/2), 26.

⁸⁶⁰ *Mindszenty bíboros levele P. Borbély István jezsuita provinciálishoz*, KERESZTES, *Nagy Töhötöm: Napló 1945–1946*, 283–284.

⁸⁶¹ A bíboros Jánosi és Nagy személyére különösen is haragudott, és őket az országból is el akarta távolíttatani. Takáts Ágoston szerint a jezsuita tartományfőnököknek ki jelentette, hogy „a bíborosi kalapját vágja oda, ha Nagy Töhötöm nemcsak az országból, de egész Európából el nem tűnik, mert az ő jelenlétében nem tudja a magyar egyházat kormányozni.” TAKÁTS, Á., „*Futok a kitűzött cél felé...*”, *Emlékezés Nagy Töhötömre*, <http://mek.oszk.hu/10500/10537/10537.pdf> (a kutatás ideje: 2023. február 16.), 17. „A hercegeprimás kívánsága az, hogy a két személy [Nagy Töhötöm és Jánosi József] ne jöhessen vissza Magyarországra, mert tróntörést követtek el az egyház politikájában” – magyarázta kihallgatónak páter Vid József, idézi PETRÁS, É., *Konfliktusra determinálva, Mindszenty József és Nagy Töhötöm kapcsolata*, in *Betekintő* 10 (2016/2),

https://epa.oszk.hu/01200/01268/00038/pdf/EPA01268_betekinto_2016_2_2.pdf (a kutatás ideje: 2023. augusztus 2.), 18.

⁸⁶² Vö. SOMORJAI, Á., *Mindszenty József panaszlevele a Vatikánba egyes magyar jezsuiták ellen*, in *Archivnet*, *XX. századi történelmi források*, 20 (2020/5–6), <https://archivnet.hu/mindszenty-jozsef-panaszlevele-a-vatikanba-egy-es-magyar-jezsuitak-ellen> (a kutatás ideje: 2023. március 6.), ICKX, J. – KERESZTES, A. – SOMORJAI, Á., szerk. *Ütközni vagy időt nyerni? Katolikus alternatívák 1945 után néhány vatikáni dokumentum fényében*, METEM, Budapest 2020, 19–26.

Parasztifjúsági Szövetség), „a KAPSZ mellőzését és P. Kerkainak az ifjúság szervezéséből való kikapcsolását.”⁸⁶³ Egyes püspökök Kerkairól azt a hírt terjesztették, hogy fizetett szovjet ügynök⁸⁶⁴, mások ruszofil, kommunista szimpatizánsnak, baloldali katolikusnak titulálták.⁸⁶⁵ Kerkai és a hercegprímás kapcsolatát tovább terhelte utóbbi feszültsége a Demokrata Néppárttal.⁸⁶⁶

Feszültség forrása volt Kerkai és a hercegprímás között az is, hogy Kerkai a KALOT feloszlata után is életben akarta tartani a mozgalmát, és különböző fedőneveken tovább folytatta. Kerkai apostoli munkáját az esztergomi főegyházmegyén kívül végezte, főleg a veszprémi egyházmegyében, Somogyban, ahol Bánáss László volt a püspök, akivel Kerkai nagyon jó viszonyban volt.⁸⁶⁷

Kerkai Jenő ezekben az években arra is törekedett, hogy közvetítsen a Vatikán és a magyar egyház között. Úgy látta, hogy a hercegprímás egyházpolitikája túl konfrontatív, és a „modus vivendi szükségességéről” akarta meggyőzni a magyar egyházi és állami vezetőket, valamint az amerikaiakat.⁸⁶⁸ Úgy gondolta, hogy tárgyalásokkal többet lehetne elérni. Természetesen ő is ellenezte az egyházi iskolák államosítását, de nem értett egyet a püspöki kar döntésével, amellyel megtiltotta, hogy a katolikus iskolák tanárai tovább oktathassanak az államosított intézményekben. Kerkai úgy látta, hogy egyházpolitikájában a hercegprímást túlságosan is az amerikai diplomácia befolyásolja. Ők hitegetik azzal is, hogy a szovjet megszállás nem lesz tartós, és hamarosan radikális

⁸⁶³ BEKE, M., szerk. *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története 1945–1948 között*, (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesialae XIV.), Argumentum, Köln–Budapest 1996, 249.

⁸⁶⁴ Nagy Töhötöm levele P. Varga Andornak, 1968. december 18., JTMRL IV. 68. 2. cs., 25.

⁸⁶⁵ Vö. Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek, 1948. november, KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 206.

⁸⁶⁶ Nagy Töhötömnek küldött levelében írja: a „katolikus politika, ha egyszer kilép a porondra, nem teheti más keretben, csak ebben a már általunk előkészített keretben. Ez egyeseknek nagyon fáj, és rágalmaznak is sokat bennünket.” 1947. április 5., KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 94.

⁸⁶⁷ Kerkai egyik cellatársa jelentéseiből több részletet is megtudhatunk ezekről a törekvésekről. Az ügynök szerint a jezsuiták elhatározták, hogy az általuk kezdeményezett mozgalmakat és intézményeket földalatti mozgalommá szervezzék át. Vö. ABTL 3.1.9. V–109168 Kerkay (sic!) Jenő, 22, 31–32., 15–16. A jezsuitáknak az volt a Vatikán által is támogatott felfogása, hogy „a kommunizmus elleni küzdelemben legyen egy, a nyílt harcban beállított vonal, míg a másik a láthatatlan, a jezsuiták által vezetve illegálisban harcoljon a kommunizmus ellen, de sohasem egymás ellen. Mindszentiék (sic!) nagy hibája az volt, hogy nem látták át a kétfrontos arcvonalnak a nagy jelentőségét és az abból eredő eredmények kialakulását, s csak a nyílt küzdelem jellegét látták célirányosnak, s ahol tehettek, a jezsuiták ellen fordultak, illetve a már megszervezett földalatti mozgalom ellen. A jezsuiták Mindszenti (sic!) rövidlátása és politikai vakvága miatt a földalatti mozgalom szervezéséről és annak mikéntjéről nem tájékoztatták.” Uo. 22., és 31.

⁸⁶⁸ Vö. Budapest Főváros Levéltára, VII 5 e 1950 721, 7.

fordulat várható. Ezért Kerkai felvette a kapcsolatot az amerikai követség munkatársaival, és igyekezett meggyőzni őket arról, hogy nem feltétlenül a magyar egyház érdeke a konfrontatív politika. Az amerikai követség alkalmazottjain keresztül igyekezett a hercegprímás pozícióját is alakítani: „Én ezért kívántam bevonni a tárgyalásokba az amerikai követséget, a békés megegyezés létrehozására, hogy rajtuk keresztül Mindszenty merevségét enyhítsem” – szerepel az egyik kihallgatási jegyzőkönyvben.⁸⁶⁹ A püspöki karban Bánáss László veszprémi püspökkel és Czapik Gyula egri érsekkel tárgyalt, akik hasonlóképpen gondolkoztak. 1948 februárjában, majd augusztusában Kerkai illegálisan Rómába utazott, hogy előkészítse Bánáss, majd Czapik római útjait, és tájékoztassa a jezsuita rendi vezetést és a Szentszéket a magyarországi egyházi és politikai helyzetről. Kihallgatási jegyzőkönyveiben így beszél törekvéseiről: „Rómában Mindszenty tevékenységét nem kontrakaríroztam, hanem álláspontjával szemben más felfogást képviseltem.”⁸⁷⁰ Útjairól és véleményéről igyekezett nagyon diszkrét maradni. A jezsuita generális pedig azt tanácsolta neki, hogy Mindszenty egyházpolitikáját nyilvánosan soha ne kritizálja.

6. 3. 5. 3. Belső megélés

Kerkai Jenő egy 1947. decemberi levelében így fogalmaz: „Igen sok a kínlódás a kétoldali tűz miatt.”⁸⁷¹ Két tűz között érezhette magát, mert a kommunista támadások mellett, amelyek nem fejeződtek be a KALOT feloszlásával sem, a magyar egyház vezetőjével, Mindszenty József hercegprímással is konfliktusba került.⁸⁷² Kerkai a rendi vezetést és Rómát maga mögött tudva igyekezett tovább dolgozni nemcsak a kommunisták egyre erőszakosabb nyomásával szemben, de a hercegprímás által gerjesztett ellenszélben is, mintegy két tűz közé szorulva.

⁸⁶⁹ Uo. 18., vö. még 9–10.

⁸⁷⁰ Uo. 7.

⁸⁷¹ Budapest, 1947. december 25., KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 141.

⁸⁷² Kerkait a provinciális Kaposvárra helyezte, ahol megszervezte a Falu-Manrészakat, és Somogyi kísérlet néven faluevangelizációs programokat indított. Leveleiben így számol be szorongatott helyzetéről: „R. P. Provinciális és Róma követeli a munkát Esztergom kétszeres sortüze ellenére is” (1947. augusztus 31., KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 120.) „Engem is nagyon meghurcoltak ebben az évben, s most sokan várnák tőlem, hogy Canossa-járásba kezdjek; azonban az én lábaim nagyon reumásak az ilyen farizeusi utakra...” (1947. április 5., uo. 94) „Válogatott emberek ezen a télen kb. négyezer-ötszázan mentek át négynapos lelkigyakorlatos vezetőképzésen. A férfizarándoklatokon részt vett legények száma meghaladja a százezret, és mindez a kommunizmus nyomása alatt, oroszok jelenlétében és a primás ellenséges pillantásaitól kísérve, aki jobban szeretne mindent elnémulva látni.” 1948. november, uo. 206.

Kerkainak komoly lelkiismereti küzdelmet okozott ez a konfliktus. A *modus vivendi*vel nem elvtelen kompromisszumot akartak megvalósítani. „A *modus vivendi* a lényeg teljes megőrzését jelenti. Ezért a lényegért mindig készek vagyunk akár meghalni is”⁸⁷³ – írta a hercegprímásnak Nagy Töhötömmel közösen megfogalmazott levelükben. De érdemesnek látták tárgyalni és néhány, nem a lényegre érintő engedményt tenni, hogy a mozgalom tovább létezhesen a parasztifjúság megtartása érdekében. „Világosan látjuk, hogy milyen nagy tételek forognak ma kockán. Ha a KALOT-mozgalmat egy súlyos dezavualás kiütné a falvakból, a kommunista eszmék és szervezetek szabadon áramolnának be helyette”⁸⁷⁴ – írták. Meg voltak győződve arról is, hogy a Szentszék „készen áll Moszkvával is tárgyalni és vele *modus vivendit* teremteni.”⁸⁷⁵ Kerkai Jenő így összegzi belső útját: „Isten előtti hosszú megfontolások eredményeként meg kell vallanom, hogy más útért lelkiismeretem a felelősséget nem bírja el.”⁸⁷⁶ Majd hozzáteszi: „Aki időt nyer, életet nyer, s ha az életet mégis el kell veszíteni, akkor nyugodt lelkiismerettel vállaljuk azt is.”⁸⁷⁷ Alapállása nem a könnyebb út választása volt, a következő évtizedek igazolták, hogy kész volt az életét is kockára tenni a hűségéért.

Római utazásai kapcsán Kerkai Jenő a kihallgatási jegyzőkönyvei szerint tervszerű következetességgel dolgozott „az állam és egyház megbékélésének művén. Nem törődve sem Esztergom neheztelésével, sem az akkori közvélemény elítélő véleményével.”⁸⁷⁸ „Hangsúlyozom, egyedül és kizárólagos célom az volt, hogy az állam és az egyház közötti megbékélés útját egyengessem.”⁸⁷⁹ „A célom az volt, hogy rendünk 400 éves hagyományához képest az egyház ügyét szolgáljam.”⁸⁸⁰ Mindezen sorokból világos, hogy Kerkai Jenőt itt messze nem csupán az általa alapított KALOT-mozgalom túlélése vezérelte, hanem a magyar egyház egészének ügye. Ennek érdekében vállalkozott kockázatos illegális római utakra és olyan közvetítésre, amely miatt neheztelésre számított a hercegprímás részéről. A magyar egyház történetének egy rendkívül összetett

⁸⁷³ Nagy Töhötöm levele Mindszenty Józsefnek, 1946. június 24., KERESZTES, *Nagy Töhötöm: Napló 1945–1946*, 293.

⁸⁷⁴ Uo., 294.

⁸⁷⁵ Uo., 293.

⁸⁷⁶ Kerkai Jenő levele Mindszenty Józsefhez, 1946. március 31., uo. 269.

⁸⁷⁷ Kerkai Jenő levele Mindszenty Józsefnek, 1946. június 22., uo. 283.

⁸⁷⁸ Budapest Főváros Levéltára, VII 5 e 1950 721, 58, *Kerkai Jenő kézzel írt megjegyzései*, 1954. május 5.

⁸⁷⁹ Uo., 19. *Kihallgatási jegyzőkönyv* 1949. június 23.

⁸⁸⁰ Uo., 7. *Kihallgatási jegyzőkönyv* 1949. augusztus 18.

és kritikus pontján igyekezett használni. Tevékenységének tartalma és igazi jelentősége még sok tekintetben rejtve van a római pápai és jezsuita levéltárakban.

6. 3. 6. A barát és bajtárs elvesztése

6. 3. 6. 1. Nagy Töhötöm hit- és hivatáskrizise

1948 rendkívül komoly próbatétel volt Kerkai Jenő számára. Apostoli lehetőségei egyre szűkültek. Legjobb barátja és harcostársa, Nagy Töhötöm Argentínában hitkrízisbe került, és kilépett a rendből. Nagy Töhötöm nemcsak munkatársa, hanem legjobb barátja is volt: „Mi ketten voltunk egy ember”⁸⁸¹, „Lelkem fele”⁸⁸² – írta róla. Kiegészítették egymást, „mint az utca két házsorán az első házak, mégis az egyiknek egyes, a másiknak kettes a száma.”⁸⁸³ Sokat imádkozott érte, leveleiben érvelt, bátorított, vigasztalt.

Nagy Töhötömnek írt levelei ugyanakkor számos olyan tanácsot tartalmaznak, amelyeket saját életében is alkalmazhatott, amikor a sötétség völgyein kellett átmennie. Az első tanácsa, hogy ne ijedjen meg a sötétségtől: „Drága Atyám, ne rémüljön meg a sötétségtől, amely lelkére szakadt. Olyan csillagok ragyognak fel az éjszakában, aminők szépsége a napsugárban sohasem pompázhatik.”⁸⁸⁴ Az ignáci megkülönböztetés szabályát alkalmazva, hogy „vigasztalanság idején sohasé változtassunk” (Lgy 318), kéri, hogy a „sötétben ne ugorják egyetlen egyet se”⁸⁸⁵, az „égyvilágért se határozzon úgy, hogy ugrik egy salto mortalét az éjféli sötétségben.”⁸⁸⁶ Buzdítja az imádságra (vö. Lgy 319), de ennek sajátos formáját javasolja: „Üljön nyugodtan szobájában, s Jób módjára beszélgesse Istennel, és méltányos mértékkel átkozgassa az emberi sorsot.”⁸⁸⁷ Biztosítja arról, hogy a vigasztalanság idején is ki fog tudni tartani (vö. Lgy 320) és bizonyosan el fog jönni a vigasz (vö. Lgy 321): „Annyi bizonyos, hogy lépésről lépésre tapogatózva az éjféli sötétben is tud tovabotorkálni az ember, s annyi ereje még mindig megmarad, hogy

⁸⁸¹ Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek, 1947. április 5., KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 95.

⁸⁸² Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek, Csepel-sziget, 1959. november 29., uo. 216. „Hány kemény és kényes küzdelmet vívtunk meg együtt, hány nehézségen törtünk át vállalva. És sikerünk titka – nem beszélve a kegyelmi rendről – az volt, hogy ketten voltunk. Két ellentétes természet, de az elvekben és princípiumokban tökéletesen egyek” – fogalmazott barátságukról Nagy Töhötöm, 1946. november 27., uo. 63.

⁸⁸³ Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek, 1940. január 4., uo. 23.

⁸⁸⁴ 1947. november 22., 136.

⁸⁸⁵ Uo.

⁸⁸⁶ 1947. december 25., uo. 142.

⁸⁸⁷ 1947. november 22., uo. 136.

kiáltani vagy legalábbis sóhajtani, esetleg Jóbbal együtt káromkodni is tud. Ezt tessék tenni addig, drága Atyám, amíg meg nem virrad, vagy hirtelen a keze egy villanykapcsolóra nem akad.”⁸⁸⁸ Ismételten Jób imamódját ajánlja, de még radikálisabb formában. Újra és újra a remény gondolatait tárja barátja elé, és folyamatos imádságáról biztosítja: „Még semmi sem veszett el, sőt minden jóra fordulhat – igen-igen jóra. S ebben én nagyon bízom, s kérem is könyörögve az Isten Anyját a mai ünnepen.”⁸⁸⁹ Számos érvet is hoz a hűség mellett, bátorítja a kitartásra, és emlékezteti a barátok, különösen is P. Hunya szeretetére. Mindezen megküzdési stratégiák ott lehettek a saját életében is, hiszen amikor ezeket a sorokat leírta, magának is meg kellett harcolnia a hűségéért.

6. 3. 6. 2. „Testvéri közösségünket fenntartjuk”

Nagyot egy ideje már csak a Kerkainak okozott fájdalom tartotta vissza a kilépéstől, de végül feladta a harcot. Kerkai mély fájdalommal élte meg a barát és harcostárs elvesztését, ugyanakkor tragikus volt, hogy egykori tanára, elsőmisés szónoka, Mindszenty József, akire felnézett, de atyai barátként is tekintett, mindehhez hozzájárult azzal, hogy Nagy Töhötömöt száműzte Magyarországról.⁸⁹⁰

Kilépése előtt Nagy Töhötöm még arra kérte Kerkait, őszintén írja meg neki, hogy „ha valóban egyszer elmegyek a Társaságból, szeretné-e fenntartani velem továbbra is a kapcsolatokat”⁸⁹¹, „fenntartja-e továbbra is a barátságot, vagy megtagad?”⁸⁹² Kerkai a levél kézhezvétele után Kaposvárról azonnal táviratozott Buenos Airesbe: „TESTVERI KOEZOESSUGENKET FENNTARTJUK. (...) MUNKAKEDVEERT VISSZAERKEZESIG IMADKOZOM”⁸⁹³ Kerkai Jenő megtartotta az ígéretét. Bármilyen kacskaringós utat járt is be Nagy Töhötöm, ő mindvégig jóindulatúan, barátsággal viszonyult hozzá, folyamatosan imádkozott érte, mindennapos miséiben megemlékezett róla.⁸⁹⁴ Reménykedett a megtérésében, áldozatait érte is ajánlotta fel. A

⁸⁸⁸ 1948. február 11., uo. 156.

⁸⁸⁹ Uo. 157.

⁸⁹⁰ Nagy Töhötöm egész hátralevő életében neheztelt Mindszentyre; szinte nincs olyan levele, amelyben ne tett volna rá valamilyen elmarasztaló megjegyzést. Őt hibáztatta, hogy elindult a rendből kifelé vezető úton: „Az én esetemben ő volt az, aki elindította ezt az egész felborulási folyamatot.” Uo. 214. 1948. november végén írja ezt Kerkainak, akinek leveleiben nem találunk Mindszentyt hibáztató részleteket, de bizonyos, hogy benne is mély sebet okozott a törés.

⁸⁹¹ *Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek*, 1948. augusztus 18., uo. 204.

⁸⁹² *Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek*, 1948. július 1., uo. 198.

⁸⁹³ *Kerkai Jenő távirata Nagy Töhötömnek*, 1948. november 9., uo. 205.

⁸⁹⁴ Vö. uo. 268.

barát és bajtárs kilépése megpróbálhatta Kerkai Jenő hitét is, mégis hűséges maradt az egyházhoz és távolra szakadt barátjához is.

6. 3. 6. 3. Belső megélés

Barátja hitkrízisének hírére Kerkai a következőképpen reagált: „Iszonyú fájdalommal töltött el nov. 8-i levele. Átéltém azt, amit a katona érez, ha legkedvesebb bajtársát súlyosan megroncsolja egy dum-dum golyó. És hozzá [még] érezni a tehetetlenséget, hogy az ember maga is sebeiben fetreng. S látni az egész világot láztól tántorogva.”⁸⁹⁵ A személyes fájdalom mellett érezte, hogy Töhötöm kilépése a közös ügy számára is tragikus következményekkel fog járni. A munkatársakat elbizonytalanítja, az ellenfeleknek pedig muníciót szolgáltat. Őszintén félt attól, hogy ő maga sem lesz képes ezt a terhet hordozni: „az Ön balra döntése az én lelkemen is olyan sebet ütne, hogy szinte ki sem heverném soha”⁸⁹⁶ – írta.

Töhötöm nagyon hálás volt Kerkainak a közös munkáért, de nem tudta feldolgozni azokat a csalódásokat, amelyek az egyházban ismétlődően érték. Végül elviselhetetlenné vált számára a jezsuita papi létből származó külső szerep és a belsőjében lévő üresség és hitetlenség között tátongó szakadék. Szemináriumi tanárként, papnevelőként még nagyobb volt ez a kontraszt. Krízise alapvetően az egyház hitelességéhez kapcsolódott: „Ha valami beérlelte hitem elvesztését, az volt, hogy az egyház mást őriz az evangéliumban, és tökéletesen mást hirdet a gyakorlatban, és még ennél is rosszabbat valósít meg a tényekben. S mindezt, az összes látszat szerint, szisztematikusan csinálja, valósággal sportot űzve a farizeizmusból”⁸⁹⁷ – írta barátjának. Kerkainak fájdalmas volt olvasni ezeket a sorokat, amikor maga is sok küzdelmen ment keresztül a kétoldali tűz miatt, amelyet a kommunisták és a magyar egyházi felső vezetés részéről tapasztalt. Mégis éppen ez a helyzet motiválta abban, hogy az egyházzal hitvalló sorokat írjon barátjának: „Mily vakító fényben látja az ember a lelki megkeseredés állapotában az Egyház döbbenetes emberi nyomorúságait. (...) Mennyire becsukódik a szeme annak

⁸⁹⁵ *Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek*, 1947. november 22., uo. 136. „Sok kínlódást szenvedtem végig az utóbbi időben. De ha Töhi atya összeroppannék a saját terhe alatt, ezt a fájdalmat már alig-alig tudnám tovább cipelni. Ezt meg kell vallanom őszintén. Mindig éreztem Töhi atya őszinte, mély szeretetét irántam, legyen tehát irgalmas hozzám, feszítse meg minden erejét, s lábáljon ki a fullasztó légkörből...! S ellenségeinknek se szerezze meg azt az örömet, hogy részvétüket fejezhessék ki nekünk.” 1947. december 25., uo. 142.

⁸⁹⁶ *Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek*, 1948. február 11., uo. 155.

⁸⁹⁷ *Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek*, 1948. május 20., 177.

észrevevésére, ami sorozat csodát maga a Szentlélek művel a lelkek mélyén, minden emberi hitványság ellenére is! Szent Ignác még a mienkénél is lehetetlenebb állapotban látta korának »isteni Jegyesét«⁸⁹⁸ Kerkai egyszerre tudta látni az egyház bűnös és szent arcát. Nagyon is tudatában volt maga is az emberi gyarlóságoknak, de fel tudta fedezni az isteni kegyelem jelenlétét is: „Akármennyire megláttuk is az Egyházon az emberi torz vonásokat, annyira csak értékelhetjük emberi oldalát is, mint a moszkoviták a Kremlt. Hát még az isteni mélységek! Atyám valóban csalódott szerelmes, de ki kell hevernie a csalódást, és a természetfelettséget is realizmussal kell néznie, ami mégsem jelent naturalizmust.»⁸⁹⁹

Pár hónappal későbbi lelkigyakorlatos beszéde utal arra, hogy miképpen dolgozhatta fel ezt a mély csalódást. Júdás kapcsán Jézus szenvedését szemléli, akit a jó barátja árult el. „Arra is gondolok, hogy én is megérhetem életemben, hogy akit legjobban szeretek, igazi jó barátom, bajtársam, testvérem, az árul el engem. És akkor nem mondok átkot, akkor nem török össze. Akit legjobban szeretek, az hagy el engem. Nem esem kétségbe, hanem arra gondolok, most Jézus sorsát osztom. És a tanítvány nem lehet nagyobb, mint a mester, sőt a lelkem mélyén a boldogság halvány csillaga ragyog fel: végre egy kicsi pontban hasonló lehetek az én, szeretett Mesteremhez.»⁹⁰⁰ Bár félt attól, hogy összeroppan, ez nem következett be, nem tört össze, nem mondott átkot. Jézus sorsát osztotta az elhagyatottságban.

6. 3. 7. Döntés az itthon maradás mellett

6. 3. 7. 1. A menekülés lehetőségei

1948-ban Kerkait tartományfőnöke, P. Borbély, rendtársai és munkatársai egyaránt arra biztatták, hogy meneküljön nyugatra⁹⁰¹, hasonlóan azokhoz, akiknek szökésében éppen ő maga is segédkezett (pl. Kovrig Béla, Barankovics István). Római illegális útjai alkalmával (1948. február és augusztus) a jezsuita rend generálisa „mindkét ízben felajánlotta számára, hogy Rómában maradhat a Rend számára fontos munkakörben.»⁹⁰²

⁸⁹⁸ *Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek*, 1948. május 5., uo. 186. „Élesen meg kell különböztetnünk az Egyház tanait és szent tagjait – a kiforgatott tanoktól és képmutató hordozóiktól. Ezért Krisztus végtelen magasságban áll emberileg is minden nagy forradalmár fölött!” 1947. november 22., uo. 136.

⁸⁹⁹ *Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek*, 1947. december 25., uo. 142.

⁹⁰⁰ *Lelkigyakorlatos elmélkedések*, 1948, 229.

⁹⁰¹ Vö. OSZK Kt. *Nagy Töhötöm irathagyatéka*, 216 516.

⁹⁰² TAKÁTS, Á., „*Ignis*”, 30.

Ő mégis Magyarországot választotta. Az itthon maradást „minden várható következményével együtt kötelességének, sőt feladatának tekintette.”⁹⁰³ Munkatársának, Takáts Ágostonnak javasolta, hogy szökjön külföldre, de végül ő is a maradás mellett döntött. Így emlékezik vissza közös elhatározásukra: „Mi azonban kölcsönösen megígértük Istennek és egymásnak, hogy – jóban-rosszban – itthon maradunk; a magyar népért élünk és élünk, ezért vállaljuk a börtönt is, ha Isten ezt szabja sorsunknak.”⁹⁰⁴

6. 3. 7. 2. Belső megélés

Miért maradt? Kerkai Jenő egy 1948-as lelkigyakorlatos beszédében, miután hallgatóit arra hívta, egész életüket ajánlják fel a magyar népért, arra buzdított, hogy vállalják a sorsközösséget a néppel: „Hála Istennek, ez a jópásztori szellem sokakban megmutatkozott a múlt évek folyamán. Szinte minden hivatás gyakorlója elszaladt, csak a pap maradt meg nekik. Így tegyünk mi is, ha az idők szorongatnak. Nem az, hogy külföldre hova, hova bújjunk el, hanem együtt szenvedünk, lehet, hogy álruhában, lehet, hogy bujdosásban, együtt a néppel, amelyért élni és halni akarunk.”⁹⁰⁵

Milyen érzések voltak benne? Kerkai már 1947-ben az egyre szűkülő apostoli lehetőségeket tapasztalva írta barátjának, Nagy Töhötömnek: „olyan mélységes szomorúság fogott el, hogy ügyünk elbukott”⁹⁰⁶, „látszatra minden elveszett.”⁹⁰⁷ 1948-as lelkigyakorlatos beszédeiben Jézus sorsát szemlélve a saját megélése is visszatükröződhet: „Dolgozom az összeomlásig, és nincs eredmény. Jézusnak ez a harmadik szenvedése. Mély szomorúság az eredménytelenség miatt. Ugyanis az életnek van olyan oldala, amely azt mutatja, mintha a megváltás is hiábavaló lett volna. Testvéreim, nézzenek a világba, és vonják kétségbe, hogy van az életnek ilyen oldala, amely ezt mutatja. És éppen ez a desolatio, ez a nagy lelki megpróbáltatás, amikor az ember az életből csak ezt az oldalt látja, amely azt mutatja: minden hiába volt. Van-e egy is közülünk, aki az élete folyamán ezt a nehéz órát nem ízlelte meg? Gyötrődöm, feláldoztam az életemet, mi értelme van? Úgy látszik, semmi.”⁹⁰⁸ Egészen biztosan meg

⁹⁰³ VIDA, I., *Kerkai Jenő útjai*, in *Katolikus Szemle* 32 (1980/4), 309.

⁹⁰⁴ TAKÁTS, „Ignis”, 30.

⁹⁰⁵ *Lelkigyakorlatos elmélkedések*, 1948. július 8–16. JTMRL IV. 68. 5. cs., 210.

⁹⁰⁶ *Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek*, Budapest, 1947. február 18., KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 74.

⁹⁰⁷ *Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek*, Budapest, 1947. április 5., uo. 91.

⁹⁰⁸ *Lelkigyakorlatos elmélkedések*, 1948, 226.

kellett küzdenie a hiábavalóság érzésével, amikor látta, hogy teljesen ellehetetlenül mindaz, amiért mindaddig dolgozott. Kapcsolatai is megrendültek, hiszen barátja, Nagy Töhötöm hitkrízisbe került, Mindszentyvel való kapcsolata is megromlott, az ország és az egyház helyzetét pedig egyre elkésőbbnek láthatta. A közelgő szenvedés gondolata sem hagyhatta hidegen. Ez is visszatükröződik lelkigyakorlatos beszédeiben: „Minden normális ember fél a szenvedéstől és retteg a haláltól. Nem az a bátor ember, aki nem fél a szenvedéstől és haláltól, hanem az a bátor lélek, aki, jóllehet fél a szenvedéstől és haláltól, mégis magára vállalja.”⁹⁰⁹ Mert ezt maga Jézus is megélte: „Tele volt a lelke gyötrő félelemmel a szenvedés és halál miatt, de azért úgy imádkozott: ha lehet, múljék el, de ha neked úgy tetszik – legyen. Ez a hősiesség és nagyság, ezért szenvedte végig ezt is, hogy bátorítson, vigasztaljon minket, ha megrettenünk a szenvedés hullámától és a halál borzalmától, hogy bátrak legyünk, ha mégakkora félelem van is bennünk.”⁹¹⁰ Mindezek ellenére szilárd volt döntésében, és Nagy Töhötömnek 1948 novemberében, két hónappal a letartóztatása előtt így írt: „Sokan biztatnak, hogy szökjem ki, mint annyian. De ezt nem teszem, sőt Önt hazahívom, kedves Atyám. Rómában ez elintézhető lesz. Ha már halálra van ítélve népünk, álljunk mellette, és haljunk meg vele.”⁹¹¹

6. 3. 8. A bebörtönzés éve

6. 3. 8. 1. A fogság megpróbáltatásai

1949. február 12-én Kerkai Jenőt letartóztatták, ami nem érte őt váratlanul. Mindszenty József 1948. december 26-án történt letartóztatása után végképp nem lehettek illúziói a jövőjét illetően.⁹¹² A zárt főtárgyalásra⁹¹³ augusztus 18-án került sor, amelyre a védelem egyetlen tanúját sem rendelték be.⁹¹⁴ A bíróság Kerkait hat év kényszermunkára és teljes vagyonelkobzásra ítélte.⁹¹⁵ Nem sokkal büntetésének lejártá előtt, 1954. február 9-én

⁹⁰⁹ Uo. 225.

⁹¹⁰ Uo.

⁹¹¹ KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 207.

⁹¹² Az állami hatóságok már korábban is gondolkodtak Kerkai letartóztatásán; volt olyan elképzelés, hogy Mindszentyvel együtt vonják felelősségre, de ez végül csak a bíboros pere lezárása után valósult meg. Vö. CSESZKA, É., *Jezsuita életút a diktatúrák árnyékában: Kerkai Jenő politikája*, in *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*, szerk. SZILÁGYI, CS., PPKE BTK, Piliscsaba 2006, 688.

⁹¹³ Budapest Főváros Levéltára, VII. 5/e. 721/1950, 6–12.

⁹¹⁴ Vö. BALOGH, A „*Kisatya*”, 65.

⁹¹⁵ A bírósági ítélet szerint „a vádlottak a demokratikus államrend megdöntésére mással szövetkeztek.” Budapest Főváros Levéltára, VII. 5/e. 721/1950, 34. Indoklasképp főképp Kerkai és Selden Chapin, az Egyesült Államok budapesti nagykövete, valamint Stephen Kolczak követségi kultúrattaséval folytatott

pótnyomozást rendeltek el.⁹¹⁶ 1954. május 14-én a Budapest Fővárosi bíróság a vádlott távollétében, zárt tárgyaláson Kerkai Jenőt bűnösnek mondta ki „nyomtatvány útján és gyülekezet előtt elmondott beszédben, huzamos időn át fasiszta és demokráciaellenes irányzat terjesztése és megerősítése végett, faji és felekezeti gyűlölet felkeltésére alkalmas magatartással a közfelfogást jelentősen befolyásoló népellenes bűntettben.”⁹¹⁷ Újabb négy és fél év börtönt kapott.⁹¹⁸

Kerkai 1950 tavaszán Vácra került. Ebben az időben vette át az ÁVH az intézetet vezetését, a váci börtön pedig mint az ország legszigorúbb fegyintézete híresült el.⁹¹⁹ A körülményekről és a bánásmódról Kerkai 1954-ben kézzel írt fellebbezési iratában a következőképpen fogalmaz: „A több mint öt esztendeig tartó fogságot szinte mindig a magánzárka-osztályon töltöttem. Üzemi munkára egyetlen napig sem kaptam beosztást soha. Közben aránylag csekély, nem is teljes öntudatos fegyelmi hibáért olyan büntetést mértek rám, amelyhez hasonlót a régi börtönpraxis nem ismert soha, és arról nem is hallottam, hogy rabtársam közül akár egy és ilyet elszenvedett volna. A teljes belső összeomlás veszélye fenyegetett. Voltak évek, amelyek alatt egyetlen betű olvasnivalót sem kaptam.”⁹²⁰ Kerkait máskor is többször büntették magánzárkával, és később, 1956 után a márianosztrai börtönben sem dolgozhatott. Ennek oka egy hálózati jelentés szerint

tárgyalásait nevezték meg. Elutasították a vádlott védekezését, amely szerint e tárgyalásokban egyedüli célja az volt, hogy „az állam és az egyház közötti megbékélés útját” egyengesse. Uo. 19. Az ítélet szerint az igazi cél az volt, hogy „az USA-t a magyar belügyekbe való beavatkozására rá tudja venni” (uo. 31), és támogatást szerezzen a „demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedéshez.” Uo. Az ítéletben szerepel még, hogy terménykilátásokról, a parasztság hangulatáról, az 1947-es parlamenti választásról és az egyház helyzetéről is tájékoztatta az amerikaiakat. A vádirat megemlíti és dokumentációként mellékelte az *Élet a betűk mögött* című kiadványokat is, amelyekről viszont nem sikerült bebizonyítaniuk, hogy államellenes célokra használták volna őket. Uo. 94–639. A fellebbviteli tárgyalást 1950. január 10-én tartották, amelynek során elutasították a védelem panaszát, de a büntetést kényszermunkáról fegyházra módosították. Vö. uo. 40.

⁹¹⁶ Kihallgatási jegyzőkönyvek: ÁBTL 3.1.9. V–302 Sass Imre, 24–70., 102–107., 110–121., 123–124., 126–138., 142–145., 148–152., 155–159., 163–166.

⁹¹⁷ Uo. 177–178.

⁹¹⁸ Az ítélet alapja Kerkai 1941. április 28-ai, a KALOT egyházmegyei titkáraihoz intézett körlevele volt, amely antiszemita kijelentéseket is tartalmazott. Ez az a körlevél, amelynek alapján már 1946-ban a *Szegedi Népszava* feljelentette Kerkait. Vö. *Szegedi Népszava* 1946. május 24., *Népszava* 1946. június 1. Ahogy Bánkuti Gábor fogalmaz a „vád a »nullum crimen sine lege« elvét tökéletesen figyelmen kívül hagyva a hűtlenséget és népellenes bűntettet az 1950. évi II. törvény alapján minősítette.” BÁNKUTI, G., *Jezsuiták a diktatúrában, A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya története 1945–1965*, L'Harmattan – JTMR – ÁBTL, Budapest 2011, 97.

⁹¹⁹ „A váci fegyház mindenkor az ország legszigorúbb fegyintézete volt. Ez különösen érvényes 1950 tavaszától, amikor az ÁVH vette át az intézetet a legsúlyosabb politikai foglyokkal és a papokkal.” TAKÁTS, „*Ignis*”, 33.

⁹²⁰ Budapest Főváros Levéltára, VII. 5/e. 721/1950, 59.

az volt, hogy „nagy szervezőképességénél fogva a többi börtöntársaira hatással volt, ezért nem volt kívánatos, hogy tömegek között mozogjon.”⁹²¹ A hatóságok Kerkait nemcsak a társadalomtól látták szükségesnek elszigetelni, de a rabtársaitól is.

A börtönben a megpróbáltatások rendszeres fizikai bántalmazást is takartak: „Volt egy szadista börtönőre, aki őt földre teperte, és úgy megtaposta, hogy három bordája eltörött.”⁹²² 1965-ben Kerkai így foglalja össze a börtönben töltött időtartamokat rövid életrajzában: „9 és fél év börtönbüntetését 8 nappal megnyújtva leülte – Isten sok nagy kegyelmi főszerepével.”⁹²³ Valóban még nyolc napot ráhúztak, mielőtt kiengedték volna, ami még egy, utolsó fricska volt. Viszont Kerkai Jenő rosszul számolt: összesen tíz év két hónap börtönt szenvedett el, a magyar jezsuiták között a leghosszabb időt.

6. 3. 8. 2. Megkeseredés vagy felajánlás

1954-ben élete talán legmélyebb krízisét élte át a börtönben. Őrei elvették tőle az Oltáriszentséget, és a szeme előtt meggyalázták, aminek hatására teljesen elveszítette az önuralmát, ordítozni kezdett, ezért napokig sötétzárkába helyezték. Megrendült idegállapotát súlyosbította az is, hogy a közeli szabadulás helyett – teljesen váratlanul – újabb koncepciók pert indítottak ellene. Az igazságtalan ítélettel szembeni tiltakozásképp éhségstrájkba kezdett, ezért a Kozma utcai börtönkórházba került. Börtönorvosa, Pálfay Gábor a következőket írta erről az időről: „A nyomozati vádkészítési időben a magas vérnyomásos betegség állapota alig volt gyógyszeresen befolyásolható. Ennek következtében fokozódó látásromlása és nagylelkűségének szellemi meg-megroppanása

⁹²¹ ÁBTL 3.1.5. O–18891/3, Szerzetesrendek ffi, 182.

⁹²² P. Tamás János hallotta ezt Kerkaitól, ld. HETÉNYI VARGA, K., P. Kerkai Jenő, in *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában II., Üldözött, börtönviselt jezsuiták, kapucinusok, karmeliták, keresztény iskolatestvérek, lazaristák, marianisták, maristák, mechitaristák, minoriták, piaristák szenvedéstörténete*, Lámpás, Abaliget 2002, 160. A verések óramű pontossággal ismétlődtek, ami egészen idegőrlő lehetett. Szakolczai Györgynek így beszélt el a történeteket: „Minden hét közepén, egy meghatározott napon» – úgy emlékszem, hogy ez szerda volt – »megjelent a cellában egy hatalmas, brutális ávós. »Na, Kerkai, álljon fel! Kiszabadul maga innen?» – »Kiszabadulok – mondtam én –, és maga fog itt ülni a helyemen« – válaszoltam. »Na, akkor gyérünk!» És iszonyúan összevert. Mikor vége volt, felszabadulást éreztem, hogy ezen túl vagyok. De egy óra múlva azt gondoltam, hogy még 7 nap, és jön a következő verés. És egy hét múlva, 12 óraker, másodpercnyi pontossággal ismét beállított. »Na, Kerkai, álljon fel! Kiszabadul maga innen?» Az, hogy nem engedett, és újra elmondta, hogy »kiszabadulok«, Kerkaira vall; más ezt meg nem tette volna, én sem. Ennél irtóztatóbb kínzást még kiagyalni sem lehet.” Szakolczai György visszaemlékezése: „Iszonyú sorsát húsz évvel később, már pannonhalmi tartózkodása idején mesélte el nekem, amikor, ha Budapestre jött, találkoztunk.” SZAKOLCZAI, GY., *Emlékezés Kerkai Jenőre, II. rész*, in *Értesítő* 14 (2008/1), 9. A brutális bánásmódot egyik rabtársa is megerősíti: LÁSZLÓ ISTVÁN, P., *Egy elfelejtett jezsuita*, in *Magyar Nemzet* 1989. december 4.

⁹²³ P. Kerkai Jenő *önéletrajzi adatai*, 1965. január 23., JTMRL IV. 68. 1. cs., 23.

volt elsősorban egészségügyi állapotára jellemző. Kritikai készsége legyengült szervezeti állapota miatt. (...) a vádak képtelensége következménye volt a tudatcsökkenés vegetatív inváziója során a későbbiekben már-már végzetessé vált éhségstrájk állapota. Keringés, szívállapot elégtelensége, tudatborulás jellege testi életének végét jelenthette volna.”⁹²⁴ Állapota tehát egyre romlott, amikor – ahogy az orvos visszaemlékezése folytatódik – „valami csoda történt Kerkai szívében, lelkében, és újra felajánlotta szenvedését magyar hazájáért, és feloldotta magát az éhségstrájk alól.” Ez után jobban lett, és visszakerült a váci börtönbe. Életének újbóli felajánlása tehát fordulatot hozott a sorsában.

6. 3. 8. 3. Belső megélés

Pálos Antal a magyar jezsuiták börtönhöz való viszonyát a következőképpen foglalta össze: „Nem tudok olyan rendtársamról, aki nem Isten ajándékaként vállalta a súlyos megpróbáltatást. Sem P. Kerkai Jenő a tíz és fél évet, sem P. Mócsy a maga majdnem tíz esztendejét.”⁹²⁵ Valóban, Kerkai börtönből írt levelei is tükrözik mélységes hitét és háláját a megpróbáltatásokért: „Szívem mélyéből hálás vagyok a Gondviselés bőkezűségéért, amellyel a rabérettel kitüntetni kegyes volt.”⁹²⁶ „Sorsomat derült lélekkel viselem. Éppen ma kezdődik a rabság tizenegyedik hónapja. Nem is tudnék nyugodt önérzettel odaállni, harctereket és fogságot végigszenvedett emberek elé, ha magam is valamit nem részesülnék hasonlóban.”⁹²⁷

Isten kitüntetésének és ajándékának tartotta tehát a börtönéveit, mindazonáltal komoly sötétségeket is megtapasztalt. 1954-ben az újabb négy és fél év szabadságvesztés ítélete mélységesen megrendítette. Levélben fordult a Fővárosi Bíróság elnökéhez, és érvek sokaságát fogalmazta meg az elítélő határozattal szemben, köztük a fizikai és lelki állapotára vonatkozó szempontokat is: „Az új ítélet egyenlő volna egészségem végleges tönkretételével!” Megvallotta, hogy mindaddig „teljes lelki egyensúlyban hordtam a

⁹²⁴ Pálfay Gábor visszaemlékezését felesége adta át 2002-ben P. András Imrének: JTMRL IV. 68. 3. cs., 31.

⁹²⁵ SZABÓ – LÁZÁR KOVÁCS, *Pálos Antal emlékezete*, 221.

⁹²⁶ *Levelezőlap egy ismeretlen szerzetesnőnek*, 1949. október 24. <https://hu.museum-digital.org/singleimage?imagenr=179099&noiif=1> (a kutatás ideje: 2023. február 11).

⁹²⁷ *Levelezőlap özv. Tuboly Jenőnének*, 1949. december 12., Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg, Történeti dokumentációgyűjtemény, ltsz. 2018.17.1, <https://www.museumap.hu/record/-/record/oai-aggregated-bib6055640>, (a kutatás ideje: 2023. február 11). „Istenhez soha olyan közel nem éreztem apró kis lelkemet, mint ebben a rab esztendőben. A Gondviselés ajándékának tartom sorsomat!” *Levelezőlap Tóth Imrének* 1950. január 24. JTMRL IV. 68. 2. cs., a. 4. – részlegesen publikálva, de hibás dátummal: TÓTH, I., *KALOT Képeskönyv*, 152.

rabság sorsát, és boldogan számolgattam a szabadulás közelgő dátumát. Az új elmarasztaló ítélet teljes keserűséggel töltené meg egész lelkemet. S az sohasem szűnne meg a szabadulás utáni időben sem!”⁹²⁸ A levél egészének hangvétele elárulja, hogy a „teljes belső összeomlás veszélye” valóban reális volt. Talán erre a helyzetre utalt egyik szabadulás utáni levelében, amit egykori munkatársának, Tóth Imrének írt a hosszú és nehéz „szanatóriumi évek”-et említve, amikor a „fűtőanyag elfogyott, élelmiszerhiány gyötört.”⁹²⁹ E háttérben a szigorúbbá váló őrizet, az Eucharisztia hiánya és a belső erő megfogyatkozása, a lelki sötétség állapota állt. Az újabb igazságtalan ítélet miatt érzett mélységes keserűségből az lendítette tovább, hogy képes volt túllépni a saját fájdalomán, és mindezt össze tudta kapcsolni népe, hazája sorsával, felajánlva a szenvedéseit.

6. 3. 9. A forradalom eufóriájában (1956)

6. 3. 9. 1. Újbóli szervezkedések

Kerkai Jenő 1956. október végén szabadult a váci börtönből⁹³⁰, ahol a politikai foglyok nemzeti bizottsága elnökének választották meg.⁹³¹ Rövid kórházi kezelés után újra szervezkedni kezdett. Ügynökjelentések szerint felkereste rendtársait és a KALOT egykori munkatársait. Újjá akarta szervezni a mozgalmat, ezért összehívta a megyei titkárokat. „Mindent megtett, hogy a régi szervezetet létrehozza.”⁹³² Egy másik ügynökjelentés szerint bejárta a Dunántúlt, beszélt a papokkal és civilekkel.⁹³³ Felvette a kapcsolatot a Demokrata Néppárt egykori tagjaival is⁹³⁴, ugyanakkor egy, az állambiztonságiaknak jelentő jezsuita rendtársa is tájékozatlannak ítélte a politikai realitásokat illetően: „Mindenkinek arról beszélt, hogy az amerikai csapatok már úton vannak hazánk felszabadítására. (...) biztos volt a rendszerváltásban.”⁹³⁵

1957 elején Kerkai Örszentmiklóásra vonult vissza, ahol egy ügynöki jelentés szerint „prédikációiban a legvadabb reakciós hangot ütötte meg, dicsérte az ellenforradalmat.

⁹²⁸ Budapest Főváros Levéltára, VII. 5/e. 721/1950, 59–60.

⁹²⁹ *Levél Tóth Imrének*, 1959. advent, JTMRL IV. 68. 2. cs., a. 6. – részlegesen publikálva: in TÓTH, I., *KALOT Képeskönyv*, a szerző magánkiadása, Szombathely 1989, 152.

⁹³⁰ Vö. KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő 1956-ban és 1956-ról*, in *Új Ember* 2022. október 23., 8.

⁹³¹ Vö. ÁBTL 3.1.5. O–18891/3, Szerzetesrendek ffi, 178.

⁹³² ÁBTL 3.1.2. M–24450 Tömör János, 86.

⁹³³ Vö. ÁBTL 3.1.5. O–12372/1 Misszió, 191.

⁹³⁴ Vö. *Szakolczai György visszaemlékezése 2016-ban*, <https://kerdemtudasbazis.hu/szakolczai-gyorgy-visszaemlekezese-2016-ban/> (a kutatás ideje: 2023. február 07.).

⁹³⁵ ÁBTL 3.1.2. M–24450 Tömör János, 86.

Szemlátomást növekedett hallgatóinak száma. Már a reformátusok is odajártak.”⁹³⁶ Esténként bibliaórákat vezetett, családokat látogatott, egyházi és politikai előadásokat tartott házaknál. Még a párttag orvost is felkereste, hogy vallásos estét tartson náluk.

Sejtmódszeren alapuló csoportokat szervezett, főleg az egri szemináriumban tanuló kispapokból, valamint papokból.⁹³⁷ Úgy építette fel a csoportokat, hogy esetleges újbóli letartóztatása után is tovább tudjanak működni⁹³⁸; az állambiztonsági iratokból látható, hogy egy részük valóban folytatta az illegálisnak számító szervezkedést. Egy 1964-es állambiztonsági jelentés szerint Kerkai „kispapokból álló csoportot szervezett. Ezek a kispapok konkrét ellenséges tevékenységet fejtettek ki az '56-os ellenforradalom alatt. Népi demokratikus államrend-ellenes iratokat sokszorosítottak és terjesztettek.”⁹³⁹

Kerkai a forradalom leverése után fogalmazta meg *Üzenetek viharból* című, 16 oldalas, négy levél formájában megírt dolgozatát, amelyben a politikai és egyházi helyzetet elemzi. Az írás csak a rendőrség által lefoglalt iratok között maradt fenn.⁹⁴⁰ Az első

⁹³⁶ ÁBTL 3.1.5. O–18891/3, Szerzetesrendek ffi, 179.

⁹³⁷ Kerkai a klérus tájékoztatását tartotta a legfontosabbnak. Ő maga néhány egykori KALOT-munkatárssal együtt központi munkaközösséget hozott létre, amely írásokat fogalmazott meg, és más, hasznosnak ítélt szövegeket sokszorosítottak. A szamizdatokat a megbízhatónak ítélt papok és kispapok között terjesztették, és olvasás után meg kellett semmisíteniük az iratokat. Az állambiztonságiak szerint ezen írások célja, hogy: „főleg a papok számára ad ideológiai felkészültséget az ateizmus ellen”. ÁBTL 3.1.5. O–12372/1 Misszió, 39. A központi munkaközösségben közgazdasági, politikai, világnézeti, lelki és társadalomtudományi részlegek működtek. Külföldi kapcsolatokra is törekedtek, például a Belgiumban élő jezsuitával, Varga Lászlóval. Vö. uo. 191. Kerkai ezekben a hónapokban latin nyelvű tervezetet is készített a papság megszervezéséről, lelki, kulturális, gyakorlati lelkipásztori, pedagógiai és szociális csoportokat javasolt, és mindegyiknek pontos feladatleírást gondolt ki. Uo. 120–122.

⁹³⁸ Kerkai maga mondta, hogy esetleges letartóztatása után egy másik páter, valószínűleg P. Mócsy Imre lesz a vezető, ÁBTL 3.1.5. O–12372/1 Misszió, 193.

⁹³⁹ ÁBTL V–109168, Kerkay (sic!) Jenő, 58/3. Az egyik pap, akit név szerint ismerünk azok közül, akiket Kerkai 1956–57-ben titkos körébe beszervezett, Antal Sándor. Vö. ÁBTL 3.1.5. O–18891/3 Szerzetesrendek ffi, 128–147, ÁBTL 3.1.5. O–12372/1 Misszió, 150, 188–216. Régről ismerték egymást, ugyanis Antal korábban a KALOT-ban is tevékenykedett. Őrszentmiklós, ahol Kerkai meghúzta magát, hozzá tartozott. Kerkai őt bízta meg a szamizdatok terjesztésével 1957 végétől aztán már nem merte folytatni ezt a tevékenységet. Az iratokat elrejtette a vácrátóti templom oltára mögött, ahol később a rendőrség megtalálta és lemásolta őket. Vö. 3.1.5. O–12372/1 Misszió, 212. Minderről az 1960. október 3-ai jelentés számol be. Vö. uo. 145. Az állambiztonsági források 11 művet sorolnak fel: *Üzenetek a sivatagból, Szociológia I–II., Valóban könnyezett a Madonna Szirakúzában, Papini útja, Indonézia választáson, Kína katolikusainak sorsa, Tanulmány az abortusról és az óvszerhasználati tanfolyamokról, Aki hisz és magyar, az legyen katolikus, Erdély egyetlen püspöke, Crociata della Bonta, XII. Piusz pápa karácsonyi szövege és megnyilatkozásai a magyarság érdekében 1956. október 23-a óta.* Uo. 146–147. Mindezeket az írásokat csak az állambiztonsági forrásokból ismerjük. A váci egyházmegyében született egyházi szamizdatokról először dr. Varga Lajos segédpüspök számolt be: *A Váci Egyházmegyéért értelem szamizdat irodalom* (1945–1989) <https://leveltar.jezsuita.hu/hu/node/67> (a kutatás ideje: 2023. augusztus 25.).

⁹⁴⁰ ÁBTL 3.1.5. O–12372/1 Misszió, 48–59.

levélben kifejti, hogy a magyar forradalom által Isten szól bele a történelembe.⁹⁴¹ Második levelében Kerkai Jenő XII. Piusz 1956. októberi üzenetéből kiindulva a papság függetlenségének fontosságát emeli ki az államhatalommal szemben. Elítéli a papi békemozgalmat, amely „Isten és a nép közé durva erőszakkal vagy csúszómászó rabbilisztikával egy, a néptől és az Istentől is idegen, sőt mindkettővel ellenséges hatalom szempontjait lopta el, mérhetetlen károkat okozva.”⁹⁴² Ezek a papok a múltban „egy népellenes arisztokráciát, ma pedig egy ateista demokráciát” szolgálnak. Szorgalmazza, hogy a papság Isten szavára és a nép hangjára figyeljen.

6. 3. 9. 2. Belső megélés

Tíz évvel később naplójában így emlékezik vissza a szintén váci rabtárs György öccsével való közös szabadulásra: „Együtt törtünk ki a váci fegyházból a felejthetetlen '56-os események egyik napján, s együtt bujdosunk a következő éjszakán a szentendrei Dunaparton. Krisztus-királyság vasárnapjának hajnalán egy kidőlt fatörzsön koncelebrálva mutattuk be a legszentebb Áldozatot. A csillagok ragyogása jelentette hozzá a gyertyafényt.”⁹⁴³

Láthatóan komoly kihívást jelentett számára az engedelmesség kérdése olyan esetben, amikor az egyházi vezetők nyilvánvaló politikai nyomásra cselekszenek. Ezért Kollár Ferenc tartományfőnökkel szemben bizalmatlan volt.⁹⁴⁴ 1956 nyarán, miután egymás után már négy jezsuita tartományfőnököt is letartóztattak, P. Kollár „szakított elődei hajthatatlan hozzáállásával. A provincia életben tartása érdekében beleegyezett az államvédelmi szervekkel való kapcsolattartásba.”⁹⁴⁵ Mindezt a rendtársainak is tudomására hozta, ami komoly nehézségeket okozott többeknek, hogy miképp engedelmeskedjenek olyan helyzetben, amikor az előljáró esetleg az állampárt utasításait

⁹⁴¹ Így érvel: „Ami történt, azt senki sem tervezte, senki nem szervezte, de még csak nem is akarta. Úgy jött, mint egy irtózatos robbanás. Tizenkét év minden fájdalma, gyötrelme, kínja és elkeseredése szétvetette az abroncsokat. És ebben a borzalmas felemelő pillanatban az volt a nagy élményünk, hogy egy kis töredék kivételével valamennyien egyek vagyunk. Úgy jött, mint egy természeti csapás. Ahogy a víz áttöri a gátat, ahogy a földrengés töröl el városokat, úgy tört ki itt is a nép felgyülemlett harangja. A természeti csapások pedig végső fokon az Istentől jönnek. (...) A csapás elsősorban nem nekünk szól, hanem általunk egy ismeretlen hatalomnak. Népünk kitörő haragján keresztül e pillanatban az Isten közvetlen szól bele a történelembe. Emellett szól forradalmunk tisztasága is.” Uo. 49–50.

⁹⁴² Uo. 52.

⁹⁴³ KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 300.

⁹⁴⁴ „Kerkai valami olyasmit mondott, hogy Kollárról megvan a véleménye, azt majd a rend római vezetésével is közli stb. Valami teljesen furcsa idegállapotban volt.” JAVORNICZKY, I., *A magyarság és az egyház szolgálatában, Életútinterjú dr. Keresztes Sándorral*, 387.

⁹⁴⁵ SZOKOL–SZÖNYI, *Jezsuiták Magyarországon*, 527.

hajtatja végre. A jelek szerint Kerkai sem minden vonatkozásban követte ekkor az előjárója utasításait. Egy ügynökjelentés szerint „tevékenységét 1957 elején rendfőnöki parancsra sem akarta abbahagyni.”⁹⁴⁶ Valóban, ebben az időben is folytatta az apostoli munkát és a szervezkedéseket. Az is lehetséges, hogy Kollár kettős magatartást követett: az állam képviselőinek azt mondta, leállította az embereit, a jezsuitákkal történő személyes találkozásokon viszont más álláspontot képviselt.

A forradalom leverése után ismét sokan kérték Kerkait, hogy meneküljön külföldre: „A válasz mindenre csak ennyi volt: »Aki A-t mondott, mondjon B-t is!« Mert neki ez a hivatása!”⁹⁴⁷ – emlékezik vissza Takáts Ágoston. Kerkai Jenő számára a Magyarországon maradás és az üldöztetés vállalása jól megfontolt, tudatos döntés volt. A kommunisták által oly sokszor idézett Petőfi-mondatot – „A néppel tűzön-vizen át” – ő valóban megélte. A döntésnek komoly ára volt: 1957 áprilisában felszólítást kapott hátralévő börtönbüntetésére. Be is vonult a börtönbe, és 1959-es szabadulásáig Márianosztrán raboskodott.

6. 4. Az üldöztetés árnyékában II. (1959–1970)

6. 4. 1. A tágabb környezet és a szereplők

A forradalom leverése után⁹⁴⁸ a megtorlás évei következtek, melyek során nagyszámú bebörtönzésre és kivégzésre került sor. A kemény diktatúra néhány éve után a kommunista rendszer elnyomása mérséklődött. A hatvanas években jelentős gazdasági fejlődés következett be, nőni kezdett az életszínvonal. A Kádár János nevével fémjelzett korszak idején Magyarország a szocialista táboron belül a „legvidámabb barakk”-nak számított, az ún. „gulyáskommunizmus” viszonylagos jólétet és a korábbiakhoz képest szabadabb légkört biztosított, jóllehet az erőszakos szervezetek és a besúgórendszer révén továbbra is teljes kontrollt gyakorolhatott a társadalom felett.

A világegyházban XXIII. János pápával új korszak kezdődött, megvalósult a II. Vatikáni Zsinat, megkezdődött a keleti nyitás külpolitikája, ami VI. Pál pápával tovább

⁹⁴⁶ 3.1.2. M–24450 Tömör János, 86.

⁹⁴⁷ TAKÁTS, „*Ignis*”, 35.

⁹⁴⁸ Vö. ROMSICS, *A 20. század rövid története*, 269–276., 347–365., ROMSICS, *Magyarország története*, 444–454.

folytatódott. A katolikus egyház meghatározó magatartása a szocialista államokkal a párbeszédre törekvés lett.

Magyarországon egyházi téren is mérséklődött a nyomás, legalábbis azokon, akik elfogadták a hatalom által kijelölt működési kereteket, de a vallás elnyomása továbbra is megmaradt.⁹⁴⁹ 1964-ben részleges megállapodás jött létre a magyar állam és a Vatikán között. A Szentszék új püspököket nevezhetett ki, de csak azokból a papok közül, akiket az állam jóváhagyott. Az egyházi vezetés továbbra is teljes állami kontroll alatt működött. Ebben az időben is számos papot és világit figyeltek meg vagy zártak börtönbe. Főleg az ifjúsággal foglalkozó lelkipásztorokat igyekeztek ellehetetleníteni.

Az illegalitásban élő jezsuiták továbbra is a hatalom célkeresztjében voltak, de lényeges változás állt be a magyar rendi vezetés hozzáállásában. 1956 nyarán P. Kollár Ferenc tartományfőnök a provincia túlélése érdekében bizonyos együttműködésre lett hajlandó az államvédelmi szervekkel.⁹⁵⁰ Ennek következtében a jezsuiták szabadabban működhettek, bár kevesüknek adatott meg, hogy papi tevékenységet gyakoroljon. Akik pedig aktívabb ifjúsági munkát végeztek, azokra lecsapott a hatalom. 1964 decemberében „összeesküvés alapos gyanúja miatt” számos jezsuitát letartóztattak (többek között P. Rózsa Elemért, P. Dombi Józsefet, P. Bálint Józsefet, P. Mócsy Imrét). 1965. június 30-án pedig szigorúan titkos, zárt perben összeesküvés vezetéséért vagy összeesküvésben való részvétel miatt szabadságvesztésre ítélték őket. Ez volt az ún. „világszolidarizmus” per.⁹⁵¹

6. 4. 2. Munkáspapként

6. 4. 2. 1. Fizikai és szellemi munka

Kerkai Jenő 1959. szeptember 19-én szabadult Márianosztráról.⁹⁵² Szó sem lehetett arról, hogy papi tevékenységet folytasson, és a fővárosban sem maradhatott.⁹⁵³ Ezért Dunaharasztra költözött, ahol albérletben lakott a Lónyay utcában, és a Mahart-

⁹⁴⁹ Vö. BÁNKUTI, G. – GYARMATI, GY., szerk. *Csapdában, Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989, ÁBTL – L'Harmattan, Budapest 2010, 13–43., 281–335., WIRTHNÉ DIERA, B., Katolikus hitoktatás és elitképzés a Kádár-korszakban – az 1961-es „Fekete Hollók” fedőnevű ügy elemzése, doktori disszertáció, ELTE BTK, Budapest 2015.*

⁹⁵⁰ SZOKOL-SZŐNYI, *Jezsuiták Magyarországon, 527. A korszakról vö. 527–547.*

⁹⁵¹ A per előzményeiről részletesen ld. BÁNKUTI, *Jezsuiták a diktatúrában, 181–196.*

⁹⁵² Vö. ÁBTL 3.1.5. O–18891/3, Szerzetesrendek ffi, 178.

⁹⁵³ Vö. uo. 183.

hajógyárban betanított segéd munkásként dolgozott. 1962-ben új vezető került az üzembe, „aki nem szívesen látta Kerkait, üldözte, nehéz munkára osztotta be”⁹⁵⁴, végül a távozását követelte. Hiába volt kifejezetten elégedett a munkájával a közvetlen főnöke, az új vezető szava volt az erősebb.⁹⁵⁵ Püspökszentlászló elég távolinak és elszigetelt helynek látszott. Az egykori püspöki nyaralóban idős szerzetesnők szociális otthona működött. 1962 tavaszán került oda; itt istállóban lakott, és segédkertészként dolgozott.

Arra vonatkozóan, hogy Kerkai Jenő 1959-es szabadulása után részt vett-e valamilyen illegális szervezkedésben, az adatok azt mutatják, hogy kezdetben igen⁹⁵⁶, de később a rendi vezetés nyomására távol tartotta magát ettől.

1959-es szabadulása után Kerkai Jenő sokat olvasott és írt. Ezek egy része elveszett ugyan, de több túlélte a viszontagságos évtizedeket. 1959 karácsonyán XXIII. János pápáról írt egy 31 gépelt oldal terjedelmű, lelkes hangvételű életrajzot, amelyet később

⁹⁵⁴ ÁBTL 3.1.2. M–24450 Tömör János, 93.

⁹⁵⁵ Vö. *Beszélgetés Kerkai Jenő jezsuita atya életéről*, Kovács Zoltán újságíró, interjúalánya Kiss Lajos, 1991. november 7., JTMRL IV. 68. 7. cs., 11–12. Az állambiztonsági iratokból az is kiderül, hogy a belügyi szervek már 1961 októberében javasolták Kerkai eltávolítását, noha aktivizálódása nem volt bizonyítható, de úgy látták, körülményei és a főváros közelsége „alkalmassá teszik arra, hogy a jelenleg funkcionáló jezsuiták akadályoztatása esetén aktivizálódjon. A meglévő adatok elégségesek arra, hogy Kerkait a Fővárosból, Pest megyéből és a Budapest közvetlen közelében lévő megyék területéről kitiltuk, számára olyan protestáns települést jelöljünk ki, ahol magát semmilyen vonatkozásban aktivizálni nem tudja.” ÁBTL 3.1.5. O–18891/3 Szerzetesrendek ffi, 183.

⁹⁵⁶ Antal Sándor szerint Kerkai 1960 januárjában felkereste őt, és feladatokat adott neki. Vö. ÁBTL 3.1.5. O–12372/1 Misszió, 193–194. Egy 1960. június 15-i jelentésben az szerepel, hogy „Kerkai vezéralakja egy, a megyénkben lévő fiatal papokból álló szervezkedésnek, akik főleg az ifjúság vonalán tevékenykednek. Anyagukban szerepel illegális elnevezésként a »farkasok« szó.” ÁBTL 3.1.2. M–27385 Tóth József, 86. Más jelentések szerint 1957 elején alapított csoportja az újbóli letartóztatása után részben megszűnt, de másik része Szabó László káplán csoportjához kapcsolódott (vö. ÁBTL 3.1.5. O–18891/3, Szerzetesrendek ffi, 276.), aki rendszeresen szervezett összejöveteleket kispapoknak és papoknak. Egy 1960. július 12-i jelentés arról szól, hogy az „összejöveteleken részt vesz páter Kerkai Jenő.” ÁBTL 3.1.5. O–12372/1 Misszió, 31. A csoport célját a hatóságok abban látták, hogy a békepapokat lejárássák, és az ifjúságot egyházi szellemben neveljék, például brosúrákkal. Szabó László káplánnál titkos házkutatást tartottak és számos jezsuita vonatkozású írást és egyéb brosúrákat találtak. A jelentés megállapítja, hogy Kerkai korábbi kiadványai, az *Élet a betűk mögött* anyagát „átnézve, igen nagy hasonlóság állapítható meg nemcsak tartalom de stilisztikai szempontból is a Szabó Lászlónál talált anyagokhoz. Dóczy op. kapcs. egy alkalommal utalt is arra, hogy Szabó homályosan célzott rá hogy az anyagok egy részét Kerkai írta az ellenforradalom alatt amikor szabadlában volt.” Uo. 35. Szabó Lászlót, mint negyedéves egri kispapot 1957 elején szervezte be Kerkai Jenő és úgy látszik, hogy kapcsolatuk szabadulása után is folytatódott. Feltételezhető, hogy Szabó László a jezsuita rend iránt érdeklődő fiatal pap volt, vagy akár a rend titkos tagja is lehetett. Vö. ÁBTL 3.1.2. M–20887/1 Pintér, 427., ÁBTL 3.1.5. O–12372/1. 33. Szabó Lászlót többször kihallgatta a rendőrség, majd 1966 novemberében máig tisztázatlan körülmények között meghalt. 1967 januárjában találták meg a holttestét egy felsőtárkányi barlangban. Bár a nyomozás öngyilkossággként tekintett az ügyre, valószínű, hogy a kihallgatói végeztek vele, Vö. HETÉNYI VARGA, K., *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában, I.* Új Ember, Budapest 2004, 557. Szabó Lászlóról bővebben ld. VARGA, L., *A Váci Egyházmegyét érintő szamizdat irodalom (1945–1989)*, <https://leveltar.jezsuita.hu/hu/node/67> (a kutatás időpontja: 2023. augusztus 4.).

még kiegészített.⁹⁵⁷ Egy másik ebben az időben írt műve a *Maradj meg magyar! Magyar hivatás* című tanulmánya.⁹⁵⁸ 1962 karácsonyán keletkezett egyik fennmaradt írása, amely a *Jellemző vonások a legmodernebb katolikus életszemlélethez* címet viseli.⁹⁵⁹ 1963 májusában fejezte be kisregényét *Egy névtelen ember levelei* címmel.⁹⁶⁰ Valószínűleg 1963 nyarán fejezte be a *XXIII. János pápa – Az Egyház csodája* című hosszabb tanulmányát, amely a zsinat pápajaként mutatja be az egyházfőt.⁹⁶¹ Kerkai 1964-ben elkészített egy ún. Somogyi tervet, amelyet hosszas gondolkodás előzött meg. Felkereste egykori somogyi ismerőseit, és tapogatózó tárgyalásokat folytatott nemcsak papoknál, hanem állami embereknél is. Naplófeljegyzéseiben így írt a tervről: „Lényege abban állt, hogy a békés együttélés helyett békés együttműködés kísérletét kellene kitapasztalni egyetlen megye területén az Egyház és Állam szociális erői között.”⁹⁶²

1964 októberében Kerkait egészen váratlanul és gyorsasággal Pannonhalmára helyezték.⁹⁶³ Úgy látszik, a Somogyi terv nem maradhatott állami intézkedés nélkül.⁹⁶⁴

⁹⁵⁷ *XXIII. János pápa*, 1959, OSZK Kt., *Nagy Töhötöm irathagyatéka*, 216–503.

⁹⁵⁸ Publikálva: ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 153–171.

⁹⁵⁹ Uo. 147–152.

⁹⁶⁰ Az állambiztonságiak értékelése szerint a kisregény szereplői Kerkai hajógyári munkatársai, börtön- és betegtársai, valamint a „recski doktor”, azaz Takáts Ágoston. Az értékelés szerint a regény „gúnyosan vélekedik társadalmi rendünkről.” ÁBTL 3.1.2. M–26962/1 Baráth, 226–227. Amikor Kerkai már Pannonhalmán volt, a hatóságok 1965. január 12-én házkutatást tartottak nála, és a kisregényt is keresték. Vö. ÁBTL 3.1.2. M– 36924/5. Marosi, 181.

⁹⁶¹ A 126 oldalas kézírásos mű Nagy Töhötöm irathagyatékában maradt fenn (OSZK Kt. 216 502). A tanulmány elején a keletkezés körülményeiről is ír: „A szívinfarktus mélyesleges gyengeségének hónapjaiban (elég gyengén!) megírtam Az Egyház csodája címen XXIII. János csillagának ragyogását. Mozgalmi szempontból legkiemelkedőbb az a rész, amely (22 oldalhoz 4. sz betét) a Zsinat üzenetét tartalmazza az emberiséghez. Primitív magban ilyesmi mozgolódott bennünk is már az 1930-as években.”

⁹⁶² KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 304. Petrás Éva jól foglalja össze, hogy békés együttműködésen Kerkai „nem a békepapság útjára gondolt, nem is állambiztonsági értelemben használta a szót, amikor »együttműködésről« beszélt, de még csak nem is »a túlélni, ahogy lehet« praxisát akarta legitimálni. Arról gondolkodott, hogy a katolikus egyháznak, tágabban pedig a kereszténységnek milyen szerepe lehetne a magyar társadalomban, milyen értékszemponokat hozhatna be, miközben saját helyzetét stabilizálja.” PETRÁS, É., „*Békés együttélés helyett békés együttműködés*”, *Kerkai Jenő SJ ún. somogyi terve 1964-ből*, in *Betekintő* 15 (2021/1), 119–120.

⁹⁶³ Mi lett a Somogyi terv sorsa? Naplófeljegyzéseiben írja: „Ezt a tervet eljuttattam Kádár János min. elnök és pártfőtítkárnak úrhoz.” KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 304. Nem tudjuk, Kádár olvasta-e Kerkai Jenő tervezetét. Vö. PETRÁS, „*Békés együttélés helyett békés együttműködés*”, 121. Néhány visszhang mégis visszajutott a jezsuita szerzeteshez. Naplójában ezt jegyezte föl: „Nemsokára megtudtam a Kádár körüli »agytröszk« véleményezését: – A terv jó, de még korai – így az egyik. – A terv okos, de még veszélyes – így a másik. A harmadik talán a legtalálhatóbb és legőszintébb: – Jó, jó, de mi lesz a Párttal, ha az egyházi erők is dolgozni kezdenek...?” KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 304–305.

⁹⁶⁴ A Somogyi terv elutasításáról egy töredékes naplóbejegyzésben írja 1966-ban: „Zátonyra is futott egyelőre a XXIII. János pápánk »Mater et Magistra« ihlette elgondolás.” KERESZTES, *Kerkai Jenő és*

Nem sokkal az áthelyezés után Kerkai a Baranya megyei pártbizottság követelését látta a döntés hátterében.⁹⁶⁵

6. 4. 2. 2. Belső megélés

A munkáséletet tudatosan vállalta mint a magyar néppel kifejezett szolidaritást, noha más lehetősége is lett volna, hiszen üldözött rendtársai között volt sekrestyés, harangozó, egyházi adóbeszedő stb. Nagy Töhötömnek így írt erről: „Nagy boldogsággal tölt el ez a tudat, mert nem kell jóbarátaim szívességére támaszkodva élni; továbbá a fizikai munka előnyös az idegzetre, s még mélyebben mérve így érzem a szolidaritást a néppel és azzal, Akinek egyedül hiszek a földön lelkem gyökeréig...”⁹⁶⁶ Kerkai a munkásokat választotta a magyar néppel és a munkás Jézussal vállalt szolidaritás miatt.

Ennek a választásnak azonban korábbra nyúlnak vissza a motivációi. Még skolasztikus korában, 1931 körül írt egy röplapot, amelyben a párizsi munkások között dolgozó papok életét állította példaképül.⁹⁶⁷ Letartóztatása előtt tartott lelkigyakorlatos beszédében pedig így mutatott rá a munkássággal való foglalkozás fontosságára: „Nem döbbenetes dolog és nem az Evangélium megcsúfolása, hogy a munkásréteg lett az elmúlt század nagy hittagadója, és vajon csak a munkásréteg, amelynek sorsát magára vállalta az Úr, csak az

Nagy Töhötöm levelezése, 305. Kerkai számára a pápai dokumentumok konkrét cselekvési inspirációt jelentettek. VI. Pál pápa *Ecclesiam suam* kezdetű, 1964 augusztusában megjelent első enciklikája például szorgalmazta a párbeszéd kultúráját. Kerkai ezt olvasván így reagált: „Dialógusra bátorító szavai váratlan gyorsasággal kicsíráztak bensőm porhanyós talajában. Néhányat aludni rá, egy-két napot imádkozni” (uo. 305–306.). Ezután máris levelet fogalmazott az Állami Egyházügyi Hivatal egyik vezetőjének, Dr. Nagy Lászlónak hogy, bár korábban elzárkózott a dialógustól. Mint írta „valamiféle megfajthetetlen dialektika alapján” ismételt elítélték, és megvallja, hogy szívesebben élne „öserdei majmok között, mintsem olyan emberekkel, akik másokat alaptalanul és igazságtalanul bántanak”, de most egyenest szükségét érzi „egy mielőbbi nyugodt beszélgetésnek!” Ennek előzménye az volt, hogy amikor P. Szörényi Gábor Kerkait Pannonhalmára költöztette, útközben megjegyezte: „Önt becsülik” ellenségei is, például az ÁEH egyik vezetője, Dr. Nagy László értelmesnek tartja és szívesen beszélgetne vele. Kerkai akkor még nem reagált erre a megjegyzésre, de VI. Pál írását olvasva párbeszédbe akart lépni vele és a táviratozás után be is toppant Dr. Nagy irodájába, és „igen bizalmasan hosszú ideig” beszélgetett vele. Uo. 306. A történet mutatja, hogy Kerkai számára mennyire iránymutató volt az aktuális pápai tanítás, de bizonyos szinte gyermeki naivitást is tükröz.

⁹⁶⁵ Vö. *P. Kerkai Jenő önéletrajzi adatai*, 1965. január 23., JTMRL IV. 68. 1. cs., 23. Néhány nappal korábban látogatta meg az új pécsi püspök a szociális otthont, és rácsodálkozott, hogy Kerkait ott találja. Takáts szerint a püspök számára terhes volt „az egyházmegye területén egy ilyen súlyos priusszal rendelkező jezsuita” (TAKÁTS, „*Ignis*”, 42.), ezért azonnal eltávolította. Valószínű azonban, hogy nem ezen a szálon, de tényleg valaki főntről, de állami szintről szólt közbe, és Kerkainak mennie kellett.

⁹⁶⁶ *Levél Nagy Töhötömnek* 1959. november 29-én, ld. KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 220. P. Mócsy Imre is hasonló motivációból döntött a munkásélet mellett: „Önként választottam a fizikai munkát, hogy az emberiség nagy részével közösséget vállaljak.” MÓCSY, I., *Hagytam magam szeretetnél*, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest 2007, 299.

⁹⁶⁷ Vö. *Párizs külvárosa*, (Szociális apostolok 6), Árpád R.T., Kalocsa 1931, JTMRL IV. 68, 8. cs.,

volt a hibás, vagy a főhibás ő volt? Nem éppen inkább azok, akik mindenkihez szívesebben mentek, mint a Jézus sorsát folytató munkásréteghez? (...) Ha mi csak tizedrész időt fordítottunk volna a munkásrétegre, mint amit női pasztorációra fordítottunk, főképp annak legkellemesebb rétegére, akkor a XIX. század hittagadása vagy nem, vagy enyhén következett volna be.” A végkövetkeztetést így vonja le: „Tehát a munkás megbecsülése a munkás Jézus nyomán.”⁹⁶⁸ A munkáspapi élet választása tehát sok tekintetben egy régi ideál megvalósítása volt Kerkai Jenő számára.

Lelkületéről szépen tanúskodik egy 1959 adventjén írt levelezőlapja, amelyben közli családjával, hogy belép a „küszködő névtelen emberek sorsközösségébe.”⁹⁶⁹ A többi munkáshoz való kapcsolatát híven feltárja a következő néhány sor: „Végtelen megértés, elnéző jóság és határtalan jóakarattal kell az egymás közti élethez.”⁹⁷⁰ Jóllehet kezdetben az üzemből többen bizalmatlanul, sőt ellenségesen viszonyultak a börtönviselt paphoz, Kerkai szerény életstílusával, az emberekhez való szeretetteljes viszonyulásával leszerelte őket.⁹⁷¹

Az illegális szervezkedések kapcsán valószínű, hogy előjárói úgy látták: mivel olyan nagy figyelem irányul rá, mások veszélyeztetése nélkül nem tehet semmi érdemlegeset, ezért leállították.⁹⁷² Minden jel arra mutat, hogy ezt az érvet maga is elfogadta, amint erről egy későbbi családi levél is tanúskodik. 1965-ben unokatestvére lányának esküvőjére került sor. Kerkai örömmel vállalta volna az esketést, de még a jelenlétével sem akart nehézséget okozni. Így fogalmaz: „Non possum! (...) nem szabad kérnem ünnepélyes vallási aktushoz az egyházi megbízatást, amikor a működési engedély

⁹⁶⁸ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 127–128. Mindezt bizonyos önkritikával is mondja: „Pázmány szerint amikor másoknak prédikálok, magamat is feddem”, pedig neki igazán nem volt oka erre, hiszen a munkásokkal is sokat foglalkozott.

⁹⁶⁹ *Levél Dr. Deák Sándornak 1959 advent, JTMRL IV. 68. 2b. cs., Vö. KORONKAI, Z., Kerkai Jenő levelezőlapjai, in A Szív 110 (2024/2), 35–37.*

⁹⁷⁰ Uo.

⁹⁷¹ Kerkai kisregényében megjelenik egy munkáspap is, akinek alakját rendtársairól, de önmagáról is formálhatta: „Egy nagyüzembe kerültem marósnak. A szomszéd padon egy velem egykorú szaki dolgozott. Sokat éjszakáztunk együtt, jóban lettünk, viccelődtünk, ugrattuk egymást, néha beszélgettünk is. Nagyon jó szakmunkás volt, kiemelt órabérrel dolgozott, mindig magas volt a százaléka, selejtje alig akadt. Azt mondták, mindenkinek segített, magam láttam, hogy a fiatalokat tanította a nehéz fogásokra. Sztahanovistát akartak csinálni belőle, azon a héten minden nap elkésett, így nem lett belőle kiváló dolgozó. Októberben kiderült róla, hogy pap. – Ezt az embert becsültem, melós volt, egy közülünk.” *Egy névtelen ember levelei*, 11.

⁹⁷² „Határozott parancsot kapott Kollártól, hogy ne csináljon semmit. A parancs szerint még látogatókat sem szabad fogadnia. Félnek ugyanis, hogy ártatlan embereket ránt bele valamilyen szervezkedésbe.” ÁBTL 3.1.2. – M-24450 Tömör János, 87.

hiányzik. Megnehezíteném a működők helyzetét, sőt másoknak is komoly kellemetlenséget okozhatna.”⁹⁷³ Még egy családi ünnep alkalmával is azzal kellett számolnia, hogy problémákat okoz más jezsuitáknak, akik tevékenykedhettek – mennyivel inkább igaz volt ez a titkos szervezkedésekre! Esetében tehát az aktív apostoli munkákról történő lemondás, a tétlenség nyomasztó vállalása lehetett a szeretet cselekedete. Kerkai Jenő háttérbe tudta állítani önmagát, képes volt visszafogni cselekvését, hogy mások működhessenek, és a megfigyeléseket magára vonó személyével ne veszélyeztesse környezetét.

Kerkai Jenő az üldöztetés idején meglehetősen sokat írt, sokkal többet, mint a börtön előtti aktív időszakában, amikor tevékenységének tengelye a szervezés és a beszédek voltak. Az írás lelkületéről egy ügynökjelentésben is olvashatunk. Egy hozzá közel álló ügynök szerint az a célja az írásokkal, hogy a szintézisbe foglalja a kulturális, társadalmi és gazdasági változásokat több évtizedes tanulmányaival és keresztény, katolikus világnézetével. Kerkai szerint az írás „is egy remény, de nem műrostos szál lehet, amellyel a közeljövők szép ruháját szőhetjük.”⁹⁷⁴ Ugyanakkor nem volt veszélytelen tevékenység, mert az állami hatóságok árgus szemekkel figyelték még a rejtekben születő írásokat is, ezért bizonyos írások megsemmisítését az előljárója, P. Kollár is kérte tőle.⁹⁷⁵ Az írások esetleges elkobzása is nagy szenvedést jelentett a szerzőnek. 1961 februárjában számos jezsuitánál tartottak házkutatást, és volt, akinek egész élete tudományos munkáját elvitték, és nem adták vissza. Egy ügynökjelentésből tudjuk, hogy Kerkai úgy kommentálta ezt az eseményt, hogy egy ilyen, válogatás nélküli elkobzás megüti a kannibalizmus mértékét.⁹⁷⁶ Egy pár évvel későbbi jelentés szerint Kerkai már „elvből” nem írt semmit, mert nem akart „anyagot adni »ellenségei« kezébe.”⁹⁷⁷ Vajon ezzel az ügynök, aki maga is jezsuita volt, Kerkait igyekezett védeni a hatóságok előtt, vagy igazat

⁹⁷³ *Levél Dr. Deák Sándornak* 1965. július 7. JTMRL IV. 68. 2b. cs.

⁹⁷⁴ ÁBTL 3.1.2. M–26962/1 Baráth, 230.

⁹⁷⁵ P. Kollár provinciális 1963. július 25-én meglátogatta Kerkait, elolvasta *Egy névtelen ember levelei* című írását, hasznosnak és időszerűnek minősítette, de mivel szerinte a hatóságok kezébe kerülve félreértést okozhat, kérte, hogy semmisítse meg, amit ő meg is ígért. Vö. 3.1.2. M–26962/1 Baráth, 228–229. A jelentés értékelője sajnálatosnak tartotta Kollár tanácsát az anyag megsemmisítésére, mielőtt a hatóságok kezébe kerülne, mert „ez megnehezíti az anyag jogi erejűvé tételét.” Uo. Tudjuk, hogy Kerkai kérte Takátsot, másolja le az írást, mert meg kell semmisítenie. Valószínűleg így maradt fenn, és így került a hatóságok kezébe is.

⁹⁷⁶ Vö. ÁBTL 3.1.2. M–26962/1 Baráth, 230–231., 233/1. Egy 1961. októberi jelentés szerint Kerkait nem érintette a februári házkutatás, de javasolták ennek elrendelését, vö. ÁBTL 3.1.5. O–18891/3, Szerzetesrendek ffi, 184.

⁹⁷⁷ ÁBTL 3.1.2. M–40009 Tömör János, 185., 195.

mondott, és Kerkai átmeneti elkeseredettségében egy időre tényleg feladhatta az írást, talán mert az ő munkáit is elkobozták? Nem tudjuk. Mindenesetre tény, hogy amíg egészségi állapota megengedte, folyamatosan írt, azzal a reménnyel, hogy a jövőt szolgálja vele.

6. 4. 3. Meghiúsult tervek

6. 4. 3. 1. A pannonhalmi szociális otthonban

Kerkai Jenő 1965. október 12-én került a Pannonhalmi Szociális Otthonba.⁹⁷⁸ 1951 végén, az állami és egyházi vezetők hosszas tárgyalásai után nyílt meg a főapátság területén egy szociális otthon a feloszlott szerzetesrendek idős és beteg tagjainak gondozására.⁹⁷⁹ A gyakori állami ellenőrzés azonban sokuk számára a börtönélményeket idézte fel.⁹⁸⁰ A látványos ellenőrzésen túl ott voltak még a lehallgatott telefonok, az otthon lakói közé⁹⁸¹, illetve a bencés rendbe⁹⁸² beépített ügynökök, és az olyan látogatók is⁹⁸³, akik a hatóságoknak rendszeresen beszámoltak a lakók hangulatáról, gondolkodásmódjáról és tevékenységéről.

⁹⁷⁸ Vö. P. Kerkai Jenő *önéletrajzi adatai*, 1965. január 23.

⁹⁷⁹ Vö. SZABÓ, CS., *A Pannonhalmi Szociális Otthon és lakói*, in *Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején I.*, DÉNESI, T. – BOROS, Z., szerk., Bencés Kiadó, Pannonhalma 2017, 247–365.

⁹⁸⁰ Egy korabeli ügynökjelentés így foglalja össze, hogyan élték meg mindezt: „Nagyon sokszor jelennek meg a hatóság emberei, rendőrség, egyházügyi hivatal és egyéb hatósági szervek. Ezekben mindegyikben ellenőrt, vallatot, érdeklődőt látnak. Szinte fejük felett érzik az állandó ellenőrzést. Ennek magyarázata, hogy többször hallottam, hogy valami »börtönpszichózis« uralkodik a házban.” ÁBTL 3.1.2. M–40009 Tömör János, 185. E korszak jellegzetességeit örökölte meg Csiszér Alajos, aki Pannonhalmán találkozott Kerkával, s ő említette neki, hogy „éppen most ment el tőle egy Budapestről jött ávos tiszt, aki állandóan ellenőrizte. Azt mondta, hogy nagyon gyakran jön ki Budapestről és Győrből is, sokszor hetenként, sokszor pedig másnapoként vagy naponta kétszer, tehát mindig meglepetésszerűen. Meg volt tiltva neki, hogy elhagyja a szociális otthont, és senkivel nem érintkezhetett.” HETÉNYI VARGA, *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában II.*, 162. Kerkai arra kérte, hogy találkozásuk is csak véletlen legyen, így ne lehessen belőle egyiküknek se baja. Az „évek hosszú során elszenvedett verések, bántalmazások, megaláztatások miatt beidegződött a félelem a pribékektől” – magyarázza Csiszér. Uo. A későbbi években csökkent az ellenőrzések intenzitása, és látogatókat is szabadabban fogadhatott.

⁹⁸¹ Vö. ÁBTL 3.1.5. O–19657 Győr-Sopron megyében élő volt férfi szerzetesek, 77–80. Egy 1969. december 3-i összefoglaló jelentés szerint P. Kardas telefonját hallgatták le, és egykori kapucinus, domonkos és ciszterci szerzetesek révén kiépítettek egy háromfős ügynökhálózatot is.

⁹⁸² Vö. DÉNESI, T. – BOROS, Z., szerk. *Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején II.*, Bencés, Pannonhalma 2018, 186–205., 207–221., 223–246.

⁹⁸³ Néhány jelentés, melyben P. Kerkairól is szó esik: ÁBTL 3.1.2. M–40009 Tömör János, ÁBTL 3.2.3. Mt–975/1 Kőműves Sándor/Franz Kirchenbauer, ÁBTL 3.1.2. M–36270/1 Rozsnyói, ÁBTL 3.1.2. M–36924/5. Marosi, ÁBTL 3.1.2. M–36924/4 Marosi Zoltán, ÁBTL 3.1.2. M–41644 Barát, ÁBTL 3.1.2. M–26962/2 Barát.

Ezeknek az éveknek házkutatás és kihallgatás is része volt. Kerkai alig érkezett meg Pannonhalmára 1965. január 12-én, már részesülhetett is a „házkutatás és kihallgatás 6 óra hosszát tartó élményében” – ahogy maga fogalmaz.⁹⁸⁴ 1965 márciusában pedig az Állami Egyháziügyi Hivatalban került sor kihallgatásra. Erre Takáts Ágoston így emlékezik vissza: „A jezsuiták folyamatban levő ügyével kapcsolatban olyan gúnyos, cinikus, durva és trágár hangnemben beszéltek velem, mely »meghaladta a legocsmányabb ávós kihallgatást az Andrassy út 60-ban« – mondta két héttel később. – A kihallgatás során idegzete újra felmondta a szolgálatot, magából kikelt, így megkapta a harmadik szívinfarktust.”⁹⁸⁵

6. 4. 3. 2. Tétlenségre kárhóztatva

1966-ban barátja, Nagy Töhötöm közlő látogatása új energiákat ébresztett benne, egészsége „váratlan fokban megerősödött”⁹⁸⁶, ami még nagyobb tetterővel töltötte el. Új terveket kezdett szőni. Természetes módszereken alapuló gyógyítóközpontot kívánt alapítani a pannonhalmi szociális otthonban és Pannonhalma közelében is. Elképzelései megvalósításához az Ausztriában élő P. András Imre rendtársától kért 500 dollár kölcsönt.⁹⁸⁷ A szénsavas terápia és a gyógynövényes kezelések mellett hangsúlyt fektetett volna a megfelelő étrendre, amit saját termesztésű friss zöldségek és háztáji állattartás

⁹⁸⁴ P. Kerkai Jenő *önéletrajzi adatai*, 1965. január 23. A kihallgatási jegyzőkönyv szerint a magyarságról szóló művéről és Rózsa Elemérről való kapcsolatáról faggatták. Kerkai szerint a kézírata még Püspökszentlászlón eltűnt, és azóta nem is kereste. Egy ügynökjelentés szerint, amely Kerkai szobatársának elbeszélésén alapul, a hosszú kihallgatás során a BM emberei igen udvariasak voltak, nem vittek el semmit, és barátságosan távoztak. Kerkai kifejtette nekik, „hogyan egészségét az ötvenes években a börtönben elveszítette, bármikor szívesen megy most vissza.” ÁBTL 3.1.2. M–36924/5. Marosi, 18. Az ügynök Galina Ernő jezsuita testvérét is idézi, aki szerint „Kerkai nem tesz lakatot a szájára, ami a szívére, az a száján.” (Uo.) Vida István barátjának Kerkai maga mesélte el, hogy a „holmijait átkutató politikai nyomozóknak négyórás előadást tartott a kereszténység társadalmi jelentőségéről. Utána a kimerültségtől napokon át nyomta az ágyat.” VIDA, *Kerkai Jenő útjai*, 318.

⁹⁸⁵ TAKÁTS, „*Ignis*”, 43. „Eszméletlen állapotban szállították kórházba – úgy emlékszem, hogy a Széher úti egyházi kórházba –, ott hozták újra vissza az életbe. Egy hét után elvitték a jezsuiták titokban működő tartományfőnökhöz, nála maradt még pár napig. 10–12 nap után került vissza újra Pannonhalmára, ahol még hetekig a kórházban feküdt.” Uo.

⁹⁸⁶ *Levél P. András Imrének*, 1966. április 12. JTMRL IV. 68. 2. cs., 13–14.

⁹⁸⁷ Terveiről így számolt be neki: „A szociális otthonok életében szeretném meghonosítani a határtalan mértékben fogyasztott drága kémiai gyógyszerek helyett a Künzle-Kneipp-féle természetes gyógymódokat, kiegészítve a sajátos CO₂-es kezeléssel. P. Bátay Gyula olyan intuitív tehetség ebben az irányban, hogy a neves bencés dr. Nagy Vencel »gyógyító zseninek« tartja. Valóban, 1944–1965 között 15–20 társával együtt Erdélyben teljes erővel ennek a gyógymódnak élt. 1955-ben egyetlen évben tízezerre szökött föl az általa kezelték száma. (...) Sok-sok orvoscsalád, karhatalmi személyiség ismerte föl fölényes gyógyító tudását. Idehaza szinte semmibe se véve, kerti napszámos- és szakmunkát végez, törekény egészséggel. Annál nagyobb lelki energiával. Számára szükséges két segítő, az egyik szakképzett kertész, a másik szakképzett gyógynövénygyűjtő.” *Levél P. András Imrének*, 1966. február 24. JTMRL IV. 68. 2. cs., 11–12.

révén biztosított volna. Többször járt a hatóságoknál is az ügyben, ahol egy ideig nyitottságot mutattak, majd arra kérték, maradjon nyugton. Bíró Jolán Alexia nővér visszaemlékezése szerint azt kérdezték tőle: „Mikor is szabadult ön a börtönből? Örüljön, hogy egy szociális otthon befogadta!”⁹⁸⁸ A rendi vezetés sem állt melléje, mert úgy látták, az új gyógy mód Pannonhalmán nem valósítható meg, és Dr. P. Kardas sem támogatja⁹⁸⁹, Batai Gyulának pedig nincs orvosi végzettsége. Kerkai a múltja miatt „politikailag exponált ember ma is”, és „idegzetileg megviselt”, akinek „ilyen felajzott idegállapotban” nem volna okos pénzt küldeni.⁹⁹⁰ A rendtársak igyekeztek kíméletesen tudtára adni a döntést⁹⁹¹, de azért megviselte az újabb elutasítás.

Ekkor még intenzívebben jelentkezett nála a vágy, hogy egészsége helyreállítása érdekében alpesi magaslati levegőn gyógyulhasson, egy időre Ausztriába mehessen, sőt felfokozott idegállapotában olyan álmokat kezdett megfogalmazni, hogy véglegesen kivándorol⁹⁹², és esetleg Nagy Töhötömmel együtt Dél-Amerikában kezdenek újra

⁹⁸⁸ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 111.

⁹⁸⁹ Dr. Kardas jegyzetei ebből az időből jól tükrözik Kerkai idegállapotát: „Levelet kapott legjobb barátjától. A levél szubjektív élménye nagy hatással van rá. Sokkal jobb kedvű, ez mindenkinek feltűnik. Szokatlan jelenség, kitartó hangulatemelkedése és meggondolatlanok látszó kijelentései. Esméi irreálisak. Kritikája túlzó. Komolyan elérzékenyül, sírva fakad, erősen befolyásolható. A múlt benyomásait – jók és rosszak egyaránt – belső túlfűtöttségében hamisan reprezentálja. Számára kedvezőtlen emlékeken hosszan rágódik, arról mindenfelé beszél. Fantáziavilága rendkívül élénk. Közönséges beszéd, forma- és előadásjellegű, nagy körülírással, túlzó precizitással fejezi ki magát. Külsőjét elhanyagolja, borotvátlan. Közölnivalóját újabban leírja kis cédulákra, de ugyanakkor szóban is elmondja. Február. Agresszív, heves kifakadással reagál a legkisebb ellenkezésre. Ugyanakkor nagy emberi jósággal bánik a betegekkel. Szélsőséges hangulatváltozásai egész kedélyvilágát befolyásolják. Néha búskomoran sétál.” JTMRL IV. 68. 3. cs., 47.

⁹⁹⁰ JTMR IV. 68., 3.cs., 8. Nem mindenki tartotta valóságtól elrugaszkodottnak P. Kerkai terveit. Dr. Mihaleczky Vilmos budapesti jogász igyekezte rábeszélni a jezsuitákat, hogy adjanak játékkeret Kerkainak: „Most idegzete ugyan megviselt, de egyáltalán nem veszítette el fölötte az uralmat. Példákat említett, hogy P. Kerkai tanácsot megfogad, engedelmeskedik, elismerte, hogy néha előbbre lép, mint a körülmények tanácsolják. Így szénsavas kúra tervezésekor mindjárt ki akart bérelni Pannonhalmán a faluban egy házat erre a célra. Ennek érdekében járt is lent a faluban. Viszont a gyógyítást nem orvos nélkül gondolta el. Szerette volna megnyerni P. Kardast az ügynek. Tervei ezért hatnak néha fantasztikusan, mert elgondolásainak nemcsak mindenki által elfogadott, a realitásokkal mérhető első lépését fekteti le, hanem távlati perspektívákat is. Kavarodás azonban nincsen.” 1966. június 13-án Bécsben kelt levél, valószínűleg P. András Imre írta P. Héjja Gyula provinciálisnak. JTMRL IV. 68. 3. cs., 21.

⁹⁹¹ Vö. JTMR IV. 68. 3.cs., 9.

⁹⁹² Virágnyelven írja: „A második vizsgám ügye a következő hetekben eldőlt. Ha sikertelen lesz, szívesen megyek hozzátok véglegesen. A természetes gyógy mód megparánálta egészségemet, igen jól tudnám hasznosítani magam kertészetben és másutt is.” *Levél P. András Imrének* 1966. április 8. JTMR IV. 68. 3. cs., 11.

mindent. Kerkai útlevelekérelmét azonban elutasították a hatóságok.⁹⁹³ A rendi vezetés csak a külföldi látogatást engedélyezte, a kivándorlást nem.⁹⁹⁴

Kerkai Jenőt nemhogy külföldre nem engedték, de még lelkipásztori kiegészítést sem vállalhatott a környéken, jóllehet a pannonhalmi jezsuiták közül voltak néhányan, akik helyettesítéseket vagy missziós gyóntatást vállalhattak. Kerkai ezirányú kérését azonban a világi gondnok elutasította.⁹⁹⁵

6. 4. 3. 3. Belső megélés

Kerkai „szent börtön”-ként beszélt Pannonhalmáról, ahol „csendes internálásban van”⁹⁹⁶, tétlenségre kárhuztatva. Úgy látszik, a tétlenség még a börtön szenvedéseinél is nagyobb kihívást jelentett a jezsuiták számára, mint ahogy arról néhány kortárs jezsuita is tanúskodik. P. Tüll szerint, akinek pedig az otthon vezetőjeként volt némi cselekvési tere: „Halálra vannak ítélve. Nem bíróságilag, hanem azzal a ténnyel, hogy erejük teljében tétlenségre vannak ítélve.”⁹⁹⁷

Egy ügynökjelentés szerint Kerkai úgy vélekedett, hogy a szocialista rendszer azt a világot akarja felépíteni, amiért ők már rég dolgoztak, de „élete nagy keserősége, hogy ebben a munkában nem engedik részt venni.”⁹⁹⁸ Nem a lelkesítő célok hiányoztak az életéből, ahogy barátjának, Nagy Töhötömnek írta 1964-ben egy levélben, hanem a

⁹⁹³ „Ha önnek megadják az útlevelet, én ezt valóságos csodaszerű eseménynek tartanám – így szólt a pannonhalmi jezsuita közösség elöljárója, P. Tüll Alajos. – Én pedig abban bízom igen erősen – folytattam –, hogy egy-két hét múltán kezembem lesz az útlevél!” KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 302–303. A csodaszerű esemény nem következett be.

⁹⁹⁴ Vö. JTMR IV. 68., 3. cs., 17. Nem volt könnyű az elöljáróknak sem. Nagyra becsülték Kerkait, de kérése megdoldozta őket. P. Héjja Gyula, a külföldön élő magyar jezsuiták provinciálisa így írt P. András Imrének 1965. május 13-án: „P. Kerkai kérése nagyon meggondolkoztatott. (...) ha valóban olyan beteg és zavarodott, nem látom, hogy kinek használna az ő végleges kijövetele. Neki biztos, hogy nem, hiszen csak még inkább szenvedne külföldön, mert egészséges embernek sem könnyű az adaptáció. Nagy Töhötöm mellett még jobban tönkremenne, hiszen ő is beteg idegzetileg. Azt sem tudom elképzelni, hogy bárhol másutt is megtalálja lelki nyugalmát, és hogy javulás álljon be állapotában.” JTMR IV. 68., 3. cs., 17. A rendi döntés nehézségét mutatja, hogy amikor P. Kerkai egy barátja, Mihaleczky Vilmos ezeket a szempontokat hallotta, „nem szállt vitába az érvekkkel. Egyetlen válasza volt. Kerkai számára a külföld egy lehetséges fiaskó. Otthoni élete biztos tönkremenetel.” 1966. június 13-án Bécsben kelt levél, JTMRL IV. 68. 3. cs., 21.

⁹⁹⁵ Vö. 3.1.2. M–40009 Tömör János, 181–182.

⁹⁹⁶ Uo. 181–182.

⁹⁹⁷ 3.2.3. Mt–975/1 Kőműves Sándor/Franz Kirchenbauer, 32. 1966. augusztus 27-ei jelentés. Pálos Antal is el volt keseredve, hogy nem engedték dolgozni. „Pálos többeknek mondta, legszívesebben visszamenne a börtönbe, mert ott legalább tudta, mi értelme van az ottlétének.” 1966. június 13-án Bécsben kelt levél, valószínűleg P. András Imre írta P. Héjja Gyula provinciálisnak a Dr. Mihaleczky Vilmostal történt találkozásáról, aki Kerkai érdekében közbenjárt nála. JTMRL IV. 68. 3. cs., 23.

⁹⁹⁸ 3.2.3. Mt–975/1 Kőműves Sándor/Franz Kirchenbauer, Pannonhalmi látogatás, 1966. augusztus 27-ei jelentés, 33.

lehetőség, hogy a megvalósításukon dolgozzon: „Tudnék én, csak nem hagynak...!”⁹⁹⁹ A tétlenségre kárhoztatás nagy szenvedést jelentett, újra és újra próbálkozott apostoli tevékenységekkel, de elutasításba ütközött. Pedig nagyon szeretne volna, ha a még megmaradt erejével és sok tapasztalatával szolgálhatná a magyar nép felemelkedésének ügyét. Egy Kerkaival nyilvánvalóan rokonszenvező ügynök 1963-as jelentése szerint „ha szólítanak, azonnal ugrik, mert továbbra is életcéljának látja a magyar nép felemelkedéséért való munkát.”¹⁰⁰⁰ Erre azonban nem került sor, sem az állam, sem a korabeli egyház nem tartott igényt a szolgálatára.

A pannonhalmi gyógyítóközpont tervének motivációját a kortársaitól ismerjük. Extatikus lelkesedéssel kérte egykori munkatársa, az otthon főnövére, Bíró Jolán Alexia segítségét: „Cselekednünk kell, új út nyílik előttünk, sok szegény emberen segíthetünk.”¹⁰⁰¹ Elgondolása szerint „az egészségügyi problémák oldaláról közelíteni meg az embert éppúgy célravezető, mint annak idején a gazdasági oldalról folytatott akció, a KALOT által.”¹⁰⁰²

A külföldre utazás terve, sőt a végleges kivándorlás vágya a tehetetlenséggel való megküzdés formája volt. P. András Imrének írt levelében így foglalja össze terveit: „Ha P. Varga Andor és P. Héjja szívesen látja, beadom az elutasítás után azonnal a kivándorlási kérvényt. Korom miatt ezt aligha tagadják meg. Egészségem P. Bátay gyógymódjával váratlan fokban megerősödött. Az a meggyőződés él lelkemben, hogy Nagy Töhötömnél, de másutt is annyira tudnám kamatoztatni életem emberi tőkét, hogy az eddigi csak előkészületnek tűnik fel. Tízévi szociális tanulmányával, tízévi szociális munkájával és tízévi börtönszenvedésével. Ez az indítás az elmúlt évek halálküzdelmes pillanataiban is szinte rezdülés nélkül élt bennem. Ecce ego, accipite me!”¹⁰⁰³ Míg Kerkai Jenő a legsötétebb üldöztetés idején a Magyarországon maradást hivatásának tekintette, nem engedett semmilyen rábeszélésnek, a puhább diktatúra idején, a tehetetlenség éveiben, sok elutasított kísérlet után maga kérte, hogy külföldre távozhasson, csak hogy

⁹⁹⁹ *Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek*, 1964. január 10., KERESZTES, Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése, 230.

¹⁰⁰⁰ ÁBTL 3.1.2. M-26962/1 Baráth, 219.

¹⁰⁰¹ ANDRÁS-BÁLINT-SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 111.

¹⁰⁰² *1966. június 13-án Bécsben kelt levél*, valószínűleg P. András Imre írta P. Héjja Gyula provinciálisnak, JTMRL IV. 68. 3. cs., 21.

¹⁰⁰³ *Levél P. András Imrének* 1966. április 12., JTMRL IV. 68. 3. cs., 13–14.

apostoli munkát végezhesen végre. Elképzeléseiről jól érezték előljárói, hogy már nem álltak teljesen a realitás talaján.

Hogyan élte meg az újabb elutasítást? Kerkai 1966 júniusában így ír Nagy Töhötömnek: „Kérelmemet febr. első hetében elutasították. (...) A fellebbezést is elutasították ápr. 1-jén. Sok töprengés után elhatároztam, hogy nem erőltetem az ügyet újabb kísérletezéssel. Az erőszakoskodás ugyanis tej helyett esetleg vért fej. Ez a sikertelenség számomra a sokszor tapasztalt »meghalásnak« talán legkínosabb fajtája. De a kereszténységet hívó ember ezt nem tekintheti tragédiának. Igyekszem lelkileg megemészteni a nagyon nehéz ételt.”¹⁰⁰⁴ 1966. október 14-én már belenyugvással írta P. András Imrének: „Egyelőre súlyos beteg a hozzáértő B. Gyulánk. Örömmel tapasztalt jóakarodat és szíves jószágodat a sikertelenségek után is megbékélt lélekkel zárom emlékeim közé”.¹⁰⁰⁵ A nagy álmok végleg szertefoszlottak. A rendtartomány hírlevele így tudósít róla: „Most csendes tétlenségre kárhoytatva igen alázatosan és épületesen viseli sorsát.”¹⁰⁰⁶

Kerkai számára súlyos kereszt volt a tétlenség, mély fájdalom forrása, mégsem lett megkeseredett ember. Ezt a keresztet is felajánlotta. A tétlenségre kárhoytatás, ha nem tette is tönkre Kerkai Jenőt, de valószínűsíthető, hogy hozzájárult viszonylag korai halálához. Ha lett volna lehetősége aktívan is hozzájárulni életcéljához, a magyar nép felemelkedéséhez, az biztosan új életenergiákat mozgósított volna benne.

Lelkületét megvilágítják 1948-as lelkigyakorlatos beszédei, amelyekben megfogalmazza, hogy Isten ügyét nem csak az aktív apostoli szolgálattal lehet előmozdítani. Az indifferenciáról szóló ponttában arról elmélkedik, hogy a nagy apostoli terveket keresztülhúzhatja egy váratlan betegség, de ekkor sem szabad kétségbeesni, mert Isten másképp ér cél, mint mi terveztük. „Lehet, hogy azt a célt ott azáltal akarja elősegíteni, hogy te hozd meg a betegségben való megnyugvás áldozatát, és ajánld fel azért a célért. Lehet, hogy többre megy az az ügy a te megnyugvásod által, mint a munkád által ment volna.”¹⁰⁰⁷ Az is lehet, hogy külső körülmények teszik lehetetlenné az apostoli életet. Kerkai utal az 1948-ban már hírhedt Andrassy út 60-ra, és megállapítja, hogy „aztán mi szabadon dolgozhatunk-e, vagy kezünk-lábunk béklyóba kerül, ez nekünk lelki

¹⁰⁰⁴ KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 284.

¹⁰⁰⁵ *Levél P. András Imrének* 1966. október 14., JTMR IV. 68. 2. cs., 15.

¹⁰⁰⁶ *Cor Unum, Nuntii Prov. Hungariae Dispersae*, 101 (1968), 5.

¹⁰⁰⁷ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 36.

összeomlást a világért ne okozzon, mert lehet, hogy Isten ügye, a magyar nép ügye talán ezt kívánja a jövőben, hogy kezünk-lábunk béklyóban legyen, és mi ott is szenvedve és imádkozva szolgáljuk munka helyett azt, amit, amíg lehetett, munkával szolgáltunk.”¹⁰⁰⁸ A következő évtizedekben a kor talán legnagyobb szociális szervezőjének főleg a szenvedéssel és imádsággal történő szolgálat lehetősége jutott, azzal a meggyőződéssel – miként egy levelében fogalmaz –, hogy „nagyhitű emberek áldozata menti meg a népeket és építi a jövő útját.”¹⁰⁰⁹ Kerkai Jenő ilyen nagyhitű emberré vált, aki áldozatai révén járult hozzá az isteni műhöz. Ez a lelkület kifejezi – ahogy maga fogalmaz – a „mostani benső derű, lelki egyensúlyom titkát.” Mert „az életfogytos szabadsággal is hatékonyan lehet folytatni a régi küzdelmet nagy célokért. Tehát győzelmes lehet életünk, halálunk, rabságunk, ha tudjuk, Kinek hiszünk.”¹⁰¹⁰ Kerkai szerint a Krisztusban való hit és a rejtettségben felajánlott szenvedések révén is lehet hatékonyan küzdeni Isten ügyéért, még akkor is, ha a cselekvési szabadság rendkívül korlátozott

6. 4. 4. Idős, beteg rendtársak szolgálatában

6. 4. 4. 1. „Szeretetet akarok gyakorolni”

Vida István véleménye szerint elérkezett a pont, amikor Kerkai a KALOT-munka „bármilyen formában való folytatásának lehetőségével végleg leszámolt. Szavajárásának megfelelően leszögezte, hogy élete »új nagy kanyar elé« került. Egészen addig, különösen 1956 hatása nyomán, nem tudta elképzelni, hogy bármilyen rendszer nélkülözhetné egy lélektámogató, művelődést szolgáló népi mozgalom munkáját. Ekkor minden maradék lendületével a monostor területén élő sok beteg és öreg ember szolgálatába kezdett. Az ápolók munkáját igyekezett kiegészíteni mindazzal, amit családja körében kap meg az erőtlenné vált családtag.”¹⁰¹¹ A világmegváltó nagy tervek helyét teljesen átvette a konkrét szeretetszolgálat a környezetében élők között.

Bíró Jolán Alexia nővér, a pannonhalmi szociális otthon vezető ápolónője szerint egy nap Kerkai azzal fordult hozzá, hogy „kérem, adjon valami lehetőséget, nem bírom a

¹⁰⁰⁸ Uo. 38.

¹⁰⁰⁹ *Levél P. Lőrincz Zoltánnak*, 1962. november 22., JTMRL IV. 68. 1. cs., 53.

¹⁰¹⁰ *Levél Dr. Deák Sándornak* 1967. november 19., JTMRL IV. 68. 2b. cs.

¹⁰¹¹ VIDA, *Kerkai Jenő útjai*, 318. Vida ezt a Kerkaival élő jezsuiták véleménye alapján 1965-re teszi, de 1966 realisabb, amikor a terveit elutasították.

tétlenséget... szeretetet akarok gyakorolni!”¹⁰¹² Már idekerülése óta „mint az otthon házimunkás dolgozóját alkalmazzák”¹⁰¹³, de tevékenysége kiszélesedett. Orvosa és rendtársa, P. Kardos feljegyzései szerint „szívesen foglalkozik a betegekkel, nagyon megértő a legsúlyosabbakkal is.”¹⁰¹⁴ „Betegeknek hármás-négyes csoportokban beszámol az újság- és rádiós, televíziós eseményekről. Igen jólesik a betegeknek odaadó magatartása.”¹⁰¹⁵ A főnövér szerint a szolgálatok hatására a „betegszobák hangulata is megváltozott. Életet sugárzott!”¹⁰¹⁶ Kerkai Jenő Pannonhalmán is nagy figyelemmel követte a II. Vatikáni Zsinat eseményeit.¹⁰¹⁷ A hozzá közel állók beszámolóit szerint „zsinati beszámolókat tart a betegeknek”¹⁰¹⁸, de „olyan élményszerűen és dinamizmussal, mintha nem hárman-négyen, hanem százak hallgatnák. Nem fárad bele ugyanazt elmondani újra meg újra.”¹⁰¹⁹

6. 4. 4. 2. Belső megélés

Czinder Jenő noviciátusi írásai között találunk még egy pároldalas jegyzetet *A testvéri szeretetről* címmel.¹⁰²⁰ Valószínűleg a novíciusmester egyik punktája lehetett sok gyakorlati buzdítással, főleg a rendtársi kapcsolatokra vonatkozóan, de szélesebb kitekintéssel is. Olyan útravaló volt Czinder Jenő számára, amit egész élete tükrözött, és különösen megvalósult az idős rendtársai között végzett szolgálatok idején: „Akarjunk mindenkinek jót. Ébresszünk örömet természetes és természetfeletti javai fölött. Útját vágjuk ezzel az irigységnek. Őszinte részvét a szenvedőkkel szemben. A lelki szenvedőket vigasztalni, testi betegeket a hit szemével nézni. Figyelmeztetés a hibákra.

¹⁰¹² ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 111. Bíró Jolán Alexia nővér visszaemlékezése, a nővér Kerkai munkatársa volt 1948–1949-ben a falumissziók során.

¹⁰¹³ JTMRL IV. 68. 3. cs., 47.

¹⁰¹⁴ Uo. 46. „Fekvőbetegeket kocsival sétáltatja, leveleiket megírja.” Uo. 47.

¹⁰¹⁵ Uo. 47.

¹⁰¹⁶ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 111. A nővéreknek is segített azzal, hogy őket helyettesítve kivizsgálásra kísérte a betegeket Győrbe. Ebéd után pedig rendszeresen besegített a törölgetésbe. Egy 1967. május 3-i ügynöki jelentés így ír róla: „Nagy ügybuzgalommal végzi a személyes ráhatást a SZOC otthon bentlakó tagjaira Kerkai Jenő jezsuita, kb. 55 éves, jó egészségnek örvend. Minden nap végiglátogatja például a betegszobákat, és állandóan a rendes lakószobákat is látogatja. Állandóan az ő általuk elgondolt reakciós jövőről beszélnek.” ÁBTL 3.1.5. O–19657 Győr-Sopron megyében élő volt férfi szerzetesek, 44–45.

¹⁰¹⁷ Egy ügynökjelentésből is tudjuk, hogy a „Zsinat üléseiről is a bécsi televízió gyakran közvetített, így a zsinaton felvetett kérdésekről szinte naponként értesültek.” ÁBTL 3.1.5. O–19657 Győr-Sopron megyében élő volt férfi szerzetesek, 48/1.

¹⁰¹⁸ JTMRL IV. 68. 3. cs., uo. 46.

¹⁰¹⁹ TAKÁTS, „*Ignis*”, 43.

¹⁰²⁰ Uo. 31–33.

Ez az életszentség legfontosabb eszköze a szentségek után.”¹⁰²¹ „A szeretet légböve a Szent Szívből eredt. »Szeressétek egymást, mint én...« Akkor szeretünk úgy, mint Krisztus, ha úgy szeretünk, mint jó anya, mint a jó gyermek, mint a jó testvér, mint a szent missziós. Erre a szeretetre való törekvés eredménye a folyamatos keresés, hogy jót tehesünk. A Jóisten részesei leszünk a jóság által. Szerencsések, boldogok leszünk, ha szeretjük testvéreinket. Isten osztja a jutalmat. Az életet másoknak is boldoggá teszi.”¹⁰²²

6. 4. 5. Suscipe Domine

6. 4. 5. 1. Az utolsó kanyar

A börtönének megpróbáltatásai maradandó idegrendszeri károsodást okoztak Kerkai Jenő számára, egész hátralevő életében alvási nehézségekkel küzdött, nyugtatókkal is csak keveset tudott aludni.¹⁰²³ 1968 nyarán nagy lelkesedéssel töltötte el a prágai tavasz eseménysorozata, de annak magyar részvétellel való leverése mélyen elkésértette; Takáts szerint ez a megpróbáltatás vezetett az újabb infarktushoz 1968. szeptember végén.¹⁰²⁴ A következő év május 7-én agyérgörscöt kapott¹⁰²⁵, ami napokig tartó kóros álomosságban nyilvánult meg.¹⁰²⁶ A kórházban az orvos megállapította, hogy a „vissza-visszatérő agygörscök következtében agyállománya elhalóban van. Ez a folyamat feltartóztatathatlan és végzetes.”¹⁰²⁷ A következő hónapokban mégis lassú javulás volt

¹⁰²¹ Uo. 33.

¹⁰²² Uo.

¹⁰²³ Vö. JTMRL IV. 68. 3. cs., 45–53., Utolsó éveiről rendtársa és orvosa, P. Kardas egészségügyi feljegyzéseiben rögzíti, hogy hangulata ingadozó volt, felhangolt és apatikus szakaszok váltakoztak. 1970 augusztusában az idegorvosi vizsgálat demenciát és a mániákus depresszió enyhe formáját állapította meg. „Hiába, a »Rácsos kapus« vendéglőben nem bálozhat senki éveken át büntetlenül...!” – jegyzi meg Kerkai ironikusan. *Levél Dr. Deák Sándornak* 1964. január 3, JTMRL IV. 68. 2b. cs.

¹⁰²⁴ Takáts Ágoston így emlékezik vissza a helyzetértékelésére: „Különösen az imponált neki, hogy a csehek nem fegyverrel akarták kivívni a szabadságukat. Remélte, hogy lassú, de erőteljes folyamat indul meg, s ennek következményei nem maradnak el a többi »csatlós« országban sem. Az újabb erőszakos beavatkozás mélyen letörte, annál is inkább, mert Magyarországot is belerángatták az agresszióba. Úgy vélte, hogy amit a világ előtt 1956 eredményezett számunkra, azt 1968 mind lerombolta.” TAKÁTS, „*Ignis*”, 54.

¹⁰²⁵ P. Kardas feljegyzése: „Reggel kóros álomosság vett erőt rajta, melyből erősebb fizikai ingerlésre is csak rövid időre volt felébreszthető, s utána ismét mély álomba merült. (...) Két napon át állapotla változatlan volt, majd május 10-én a győri idegosztályra utaltuk át.” JTMRL IV. 68. 3. cs., 42.

¹⁰²⁶ SZABÓ, F., szerk. *Kortárs magyar jezsuiták/2*, (Anima Una könyvek/3), JTMRL, Budapest 1992, 49.

¹⁰²⁷ Amikor az orvos P. Kardas ébreszteni próbálta „egyszer csak riadt tiltakozása hallik föl tudatlanul a tudatalatti mélyből; – »Csak semmi extrát!... Semmi kórház... semmi operáció! Hagyjatok meghalni!« Nyilván attól félt, hogy megkülönböztetett elbánásban akarjuk részesíteni. Az ilyesmiről pedig soha még hallani sem akart. Különbet a szegények sorsánál nem volt hajlandó elviselni” – emlékezett vissza előljárója, P. Tüll. Uo.

tapasztalható. Nagyon sokat feküdt.¹⁰²⁸ „Hirtelen szakadt rá a zavar, az agy érellátása körül. Elméje egészen ép, csak öntudatát veszti el, szemét nem tudja használni, járni nem tud. Okát az orvosok sem ismerik. De nagyon türelmesen viseli sorsát”¹⁰²⁹ – írja a jezsuita belső hírlevél 1969 szeptemberében. Először csak támogatással tudott újra járni, majd októberben, ha bottal, imbolyogva is, de egyedül járt. Egyetlen ép szemének látása is romlott: 1970 januárjában még tudott olvasni, de már nagyon nehezen.¹⁰³⁰ 1970. január végén elesett, egészségi helyzete tovább romlott, a betegosztályra költöztették. A következő hónapokban¹⁰³¹ állapota „lényegében ugyanaz, szinte teljes apátiában fekszik éjjel-nappal, magától még felülni sem képes. Etetni nagyon keservesen lehet, egy órát is igénybe vesz. Magától semmi érdeklődést nem mutat. Kérdezésre néha pár szót felel, a beszélőt megismeri, feleletei józanok. Néha csak latinul és németül hajlandó beszélni”¹⁰³² – írja P. Kardas, akinek februárban az volt a véleménye, Kerkai nem éri meg az április közepét.¹⁰³³ Előjárója, P. Tüll drámaian írja le helyzetét: „Fokozatosan el is veszíti a még látó fél szeme világát, megbénul, elnémul, örökös éjszakában telnek napjai.”¹⁰³⁴ Soha nem panaszkodik, „tehetetlenségében kérnivalója sohasem akad, minden úgy van jól, ahogy van és adódik. Egyszerű, természetes, emberséges magatartása, lelkének derűje, jósága szeretetre méltóvá tette, és megkönnyítette az ápolók legkínosabb tennivalóit.”¹⁰³⁵ Az egyik ápolónő megjegyezte: „Olyan, mintha édes testvérünk lenne!”¹⁰³⁶

¹⁰²⁸ ÁBTL 3.1.2. M–41644 Barát, 85–90., az 1969. június 24-i jelentésből: „Kerkai Jenő a győri kórházból visszakérült Pannonhalmára, állapota lényegesen javult, de még mindig fekvőbeteg. Eszméletem van, értelmi képességei teljes birtokában, de mozgásképtelen, csak az ápoló nővérek támogatásával tud néhány lépést tenni. Kerkai nagyon bizakodik abban, hogy újra talpra áll, és korlátozott mértékben ugyan, de szellemi munkára képes lesz.” Uo. 85.

¹⁰²⁹ *Cor Unum, Nuntii Prov. Hungariae Dispersae*, 107 (1969), 3.

¹⁰³⁰ „Értelmesen el lehetett vele beszélgetni, de a régihez képest érdeklődési köre erősen beszűkült, és nagyon feledékeny lett” – írja P. Kardas erről az időről az egészségügyi kartonjára. JTMRL IV. 68. 3. cs., 47. Még ilyen állapotban is tartottak tőle az állami szervek, ahogy egy 1969. december 3-ai összefoglaló jelentés megállapítja: „Jelenleg komoly egészségügyi problémákkal küzd. Így ellenséges tevékenységet gyakorlatilag nem folytat. Szellemileg azonban nagy hatással van környezetére, vele mint potenciális erővel számolni kell.” ÁBTL 3.1.5. O–19657 Győr-Sopron megyében élő volt férfi szerzetesek, 79.

¹⁰³¹ Az állambiztonsági szervek ekkor veszik ki Kerkai nevét a veszélyesként számon tartott elemek közül. Vö. ÁBTL 3.1.5. O–19657 Győr-Sopron megyében élő volt férfi szerzetesek, 90.

¹⁰³² JTMRL IV. 68. 3. cs., 50.

¹⁰³³ Vö. ÁBTL 3.1.2. M–41644 Barát, 117–119.

¹⁰³⁴ SZABÓ, *Kortárs magyar jezsuiták/2*, 49.

¹⁰³⁵ Uo. 50.

¹⁰³⁶ Bíró Jolán Alexia nővér visszaemlékezése, ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 113.

1970. november 8-án, vasárnap reggel 6 óra 15 perckor halt meg, 66 évesen, szerzetesi hivatása 47., papsága 37. évében.¹⁰³⁷ A halál okaként agyembólia és végelgyengülés szerepel az egészségügyi feljegyzésekben.¹⁰³⁸

6. 4. 5. 2. Belső megélés

Több látogatója volt az utolsó hónapjaiban is, amikor már ágyban feküdt. Szendi József a megvakult Kerkai betegágyánál hallotta ezeket a szavait: „A 25 év nagy munkájánál sokkal értékesebbnek tartom azt, ami most történik velem. A szenvedést, a hosszú-hosszú szenvedést.”¹⁰³⁹ Vida István halála előtt egy hónappal találkozott vele. Kerkai Szegedet és Bálint Sándort emlegette.¹⁰⁴⁰ „Óriási akaratereje még arra is készítette, hogy »beszélgessen«. Némelyik mondatában és telt mosolyában szinte a régi erő érződött. Dallamosan ismételte elválásunkkor, »Auf Wiederseh'n, Auf Wiederseh'n« Összetörten is olyan szikla volt, amilyenek kalocsai magiszterként ismertem meg. Hite, reménye, benső biztonsága rendíthetetlen maradt egész életében. Tettei is ebből a belső bőségből sarjadtak. Motorikus jelleme örökké tervekre sarkallta. Hatalmas mozgató volt. A konstellációk azonban mindvégig ellene dolgoztak. Emberi kudarc sok fájdalmat okozott neki. Talán összeomlását is siettette. De hogy minden ad maiorem Dei gloriam szolgál, ez a biztos tudat a legnehezebben is átsegítette.”¹⁰⁴¹

Heveneszi János atya így emlékezik vissza arra, hogy 1970 októberében az *Új Ember* egy cikkét olvasta fel Kerkainak: „Nagy figyelemmel, meghatottan hallgatta. A cikk záró része idézett Pongrácz Lóránd lelki végrendeletéből: »Egy magatartás van, amit az embernek élete folyamán soha nem kell megbánnia. Ha tudniillik igazán a Krisztus által kijelölt úton iparkodik járni.« E szavaknál Kerkai atya, nála mostanában szokatlan élénkséggel, szinte felkiáltva mondta. »Így van. Igaz. Jaj, de szép! Teljesen így van! Igen!« Ez a megnyilatkozása felejthetetlenül szép volt, és egész lelkiességét feltárta. Ez

¹⁰³⁷ SZABÓ, *Kortárs magyar jezsuiták/2*, 50.

¹⁰³⁸ JTMRL IV. 68. 3. cs., 53. Abban a helységben ravatalozták fel, ahol a koncelebráns miséket vezette. Itt volt a gyászmise is, „mindannyian a szentéletű nagy magyarért, apostolért ajánlottuk fel szentmisénket. Presente cadaverem, a holttest jelenlétében” – emlékezik vissza P. Heveneszi János. *Heveneszi János SJ, Ahogyan én emlékezem Kerkai atyára*, JTMRL IV. 68. 7. cs., 2.

¹⁰³⁹ P. Morlin Imre idézi fel ezt 1990. szeptember 7-én Érden, az Érdi Népfőiskola megnyitásának 50., a mozgalom megszüntetésének 44. évfordulója alkalmából tartott ünnepi homíliájában, JTMRL III.1. b., 6.

¹⁰⁴⁰ VIDA, I., *Egy sohanemvolt népvészér, Tíz éve halt meg Kerkai Jenő SJ, a KALOT megteremtője*, in *Barátainknak, a Magyar Jezsuiták*, New York 1981, 13.

¹⁰⁴¹ *Vida István levele P. Túll Alajosnak*, Budapest, 1970. november 19., JTMRL IV. 68. 1. cs., 67.

érezhető, kézzelfogható volt. Utána csöndben, nagyon odaadó figyelemmel és könnyes szemmel hallgatta tovább az idézetet. »A halált már most, amikor e sorokat írom, elfogadom utolsó teremtményi hódolatként a legnagyobb készséggel és megadással.«¹⁰⁴²

¹⁰⁴² *Hevenes János atya feljegyzése* 1970. november 8-án. JTMRL IV. 68. 1. cs., 45.

VII. A küldetés megélése és mai üzenete

Ebben a fejezetben azt tekintjük át, hogy az ötödik fejezetben megfogalmazott küldetés egyes dimenzióit miképp élte meg Kerkai Jenő, és mi az, ami napjaink számára is tanulság lehet.

7. 1. Krisztus papja

A papi hivatásnak és küldetésnek megvannak az általános jellemzői, ugyanakkor minden pap életében léteznek sajátos hangsúlyok, a lelkipásztori küldetés egyéni vonásai. Kerkai Jenő esetében az első, ami kiemelkedik, a természetfeletti látásmódja.

7. 1. 1. Természetfeletti látásmód

Kerkai Jenő rendkívüli szervezőtehetséggel megáldott szociális apostol volt, maximálisan felhasználta a modern kor eszközeit és tudományos eredményeit, mégis meg volt győződve arról, hogy „a világ sora elsősorban nem emberi erőkön fordul meg. (...) ha mi, apostoli gárda bele akarunk szólni a világ sorába, akkor nem a mi emberi erőnkkel szólunk bele, hanem a rajtunk keresztül megnyilatkozó isteni erővel”¹⁰⁴³ – ahogy egy lelkigyakorlatos beszédében fogalmaz. Kerkai szerint a kegyelem nem valami végső betetőzése az emberi erőfeszítéseknek, nem ráadás, amely megkoronázza őket, hanem a természetfeletti élet a fundamentum és a forrás, amely „az embernek legbensejét érinti ugyanis, akiből minden kultúrélet, szociális és gazdasági törekvés származik” – fogalmazott egy írásában.¹⁰⁴⁴ Isten azt akarja, hogy „ebben az ajándékban, ebben a magasrendű életben minden ember részesedjék. Azt akarja, hogy az emberi lelken keresztül a természetfölötti élet besugározza az egész életet, hogy a kultúrát olyan emberek alakítsák a földön, akik ezt a természetfölötti életet hordják a lelkükben.”¹⁰⁴⁵ Tulajdonképpen minden apostoli tevékenység célja e természetfeletti élet szolgálata.

De mit is jelent ez Kerkai Jenő számára? „A földi élet legmegrendítőbb titka abban áll, hogy a gyarló ember, a sár fia a Szentlélek templomává válhatik, mert a megszentelő kegyelem révén Krisztus szava szerint a Szentháromság tér be hozzá, hogy lakást vegyen nála. S ahol a természetfeletti életnek ez az áramköre jelen van, ott különösképpen és

¹⁰⁴³ *Lelkigyakorlatos elmélkedések*, 1948. július 8–16. JTMRL IV. 68. 5. cs., 1. 1–2.

¹⁰⁴⁴ *Katolikus felelősség*, A Szív, Budapest 1946, 14.

¹⁰⁴⁵ *Lelkigyakorlatos elmélkedések*, 1948, 47.

gyakran részesül a pislákoló emberi felsőbb megvilágosításban és a bukácsoló akarat magasabb erősítésben”¹⁰⁴⁶ – írja.

Bálint József jezsuita atya számos alkalommal hallotta Kerkai előadásait, és évtizedekkel később is jól emlékezett arra a két kegyelemtani elvre, amelyet rendtársa gyakran hangoztatott. Az első, hogy a „kegyelem nem lerombolja, hanem föltételezi és tökéletesíti a természetet.”¹⁰⁴⁷ Kerkai nemcsak az emberi természet egyéni vonatkozását tekintette, hanem szoros kapcsolatban látta a társadalmi renddel. Ilyenformán a kegyelem tökéletesíti, magasabb szintre emeli azt is, ami egy nemzet népi kultúrájában jelen van.¹⁰⁴⁸ A másik kegyelemtani elv, amelyet Kerkai Jenő gyakran hangoztatott, hogy „a természet rendje huzamosabb ideig nem tartható fenn Krisztus kegyelme nélkül.”¹⁰⁴⁹ Bálint József idekapcsolja a KALOT „Krisztusibb embert!” jelszavát és törekvését, hogy Kerkai milyen nagy jelentőséget tulajdonított a közbenjáró imádságnak. A kegyelem nélküli világ ugyanakkor drámai következményekkel jár.¹⁰⁵⁰

A két kegyelemtani elv nem új, hiszen Szent Tamáshoz köthető, de annyiban az ő elveinek továbbfejlesztése, hogy az egyéni szint mellett a társadalmi dimenziót is erőteljesen hangsúlyozza. A természetfeletti élet és az emberi élet különböző

¹⁰⁴⁶ *Katolikus felelősség*, 14–15. Már novíciuskorában is, amikor az ember céljáról elmélkedik, rácsodálkozik az emberi lélek fönségére: „Lakik a testben valami, ami részt tud venni a Teremtő Isten életében. Ha az Istennek szolgál a lélek, ha akaratában él, akkor »consortes erimus divinae naturae« – mondja Szent Péter. (...) Mily nagyszerű az ember a lélek szerint: a megismerésben, az akaratban. A szép, a jó, igaz szeretetében.” *Czinder Jenő SJ kidolgozott lelkigyakorlatos elmélkedései, 1924*, 3. A keresztény lét értelmezése, mint az isteni természetben és életben való részesedés, bár bibliai alapokon nyugszik, nem volt jellemző a húszas években. Évtizedekkel később Kerkai lelkigyakorlatos beszédeiben gazdagon visszatérnek ezek a témák. Vö. *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 43–46., 254., 281–282.

¹⁰⁴⁷ ANDRÁS, I. – BÁLINT, J. – SZABÓ, F., szerk. *Kerkai Jenő emlékezete*, Kerkai Jenő Intézet, Budapest 1995, 116. vö. *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 43–46.

¹⁰⁴⁸ A kegyelem a hazaszeretet értékeit sem rombolja le, hanem továbbfejleszti. A kegyelem ugyanakkor nem helyettesíti a természetes előkészítést. Az alapvető emberi erényeket és a tudás megszerzésére tett erőfeszítéseket sem szabad elhanyagolni. Ezért helyezett nagy hangsúlyt a KALOT a művelődésre, és Kerkai hevesen kritizálta azt a szemléletet, amely „a kultúrát vallással akarja pótolni, s széllelbeült álmodozókat nevel.” (*Katolikus felelősség*, 8.) Aki a vallás nevében elhanyagolja a kultúrát, a szakmai és általános műveltséget, „az helytelenül ítél, ne csodálkozzék, hogy válaszul megkapja: amit te csinálsz, az ópium a népeknek!” (Uo.) Ezzel elismeri a marxi kritikát, legalábbis abban az értelemben, hogy a vallással vissza lehet élni, amikor embertömegek tudatlanságban tartását indokolják jámbor szólamokkal.

¹⁰⁴⁹ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 116.

¹⁰⁵⁰ Ugyanis nincs „az a szétrombolt város vagy legázolt mező, amely kétségbeejtőbb képet mutatna, mint egy olyan nép élete, amelyben kialudt a hit, elrothad az erkölcs, nem árad kegyelem – az ilyen nép megkezdte a kárhozottak életét a földön. Isten Országának középpontjában áll a természetfölötti élet, ha ez lüktető, belőle kultúra sarjad és olyan közélet, amelyben érdemes élni. Ha a kegyelem élete eltűnik, helyébe pusztaság, sötétség és a halál rémülete ver tanyát” – írja. *Katolikus felelősség*, 14–15. „Pusztán természetes erővel az emberi életet nem lehet boldoggá tenni.” *Levél a vezetőkhöz*, in *KALOT-munkafüzet*, 1943. november, JTMRL Rendtörténeti Könyvtár, 2.

dimenzióinak kapcsolatát Kerkai Jenő a magyarság hivatásáról szóló munkájában a páli teológia Corpus Christi-gondolatait továbbfejlesztve fejti ki bővebben.¹⁰⁵¹

A természetfeletti valóság fontosságáról való mély meggyőződésben gyökerezik az az eltökéltség, amellyel Kerkai Jenő egész életében bírálta a marxizmust és a munkások jobb életkörülményeiért ugyan küzdő, de az istenhitet elutasító szociáldemokráciát. Ebből fakad a közbenjáró imába vetett hite is. Takáts Ágostonnak 1967. április 25-én így írt erről: „A láthatatlan szereplők Krisztussal kapcsolatos gondolatai, imái, áldozatai az építőkövek az isteni műhöz, és kegyelmi háttérét képezik minden Istenért végzett munkának.”¹⁰⁵² Szokása volt, hogy amerre csak járt, kérte az embereket – kórházakban, szemináriumokban, szerzetesközösségekben, hogy imádkozzanak a KALOT új kezdeményezéseinek sikeréért. „Harmadik hadoszlopunk” is nevezte az imádkozók sokaságát.¹⁰⁵³ A Halász Piusz-féle borsodpusztai ciszterci reformközösséggel külön megállapodást is kötöttek, hogy ők lesznek a KALOT háttérimádkozói.¹⁰⁵⁴

¹⁰⁵¹ Vö. ANDRÁS-BÁLINT-SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 163–168.

¹⁰⁵² TAKÁTS, Á., „*Ignis numquam dicit: sufficit...*” – *A tűz sohasem mondja: elég*, Kerkai Jenő jezsuita atyára emlékezik utolsó munkatársa, 2008, <http://mek.oszk.hu/10500/10536/10536.pdf> (A letöltés ideje: 2023. február 7.), 22.

¹⁰⁵³ Vö. ANDRÁS-BÁLINT-SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 46–47. Ugrin József, a legközelebbi munkatársa is csak később tudta meg, hogy miért tűnik el a „Kisatya” éppen kritikus helyzetekben, amikor pedig annyi tennivaló lett volna. „Később kitűnt, hogy ilyenkor Jenő atya a legszigorúbb szerzetek vezetőivel és tagjaival beszélget, járványkórházak, elfekvő betegek, gyógyíthatatlan szerencsétlenek gondozóival tárgyal, és valóságos könyörgőhadjáratokat szervez: szenvedés- és lemondás-felajánlásokat zúdít az Égre a KALOT-kezdeményezések sikere érdekében. Ezrek és ezrek imádkoztak” (uo.). Később már nyíltabban beszélt erről. Takáts Ágoston, aki 1947-ben lett munkatársa, már így emlékezik: „Számталanszor hangsúlyozta: »A mi munkánk, bármennyi emberi tudást és energiát fektetünk bele, semmit sem ér, ha nem biztosított a kegyelmi háttér!« – A mély-jelentésű közmondást: »Emberé a munka, Istené az áldás« – ő úgy értelmezte, hogy »Mi Isten kezébe kapaszkodva dolgozunk abban, amit sokszor végigimádkozva szükségesnek és helyesnek ítélünk, de Isten áldását a névtelen imádkozók és szenvedők áldozata biztosítja.«” TAKÁTS, „*Ignis*”, 21. Amikor a Somogyi kísérletet szervezte, a szerzetesnőknek tartott konferencián „kifejezetten kérte a beteg és idős nővérek állandó imáját a munka sikeréért.” Uo.

¹⁰⁵⁴ Kerkai 1947-ben Nagy Töhötömnek írt levelében így fogalmaz: „Megrendül az ember lelke, látva, mily csodálatos kegyelmek dolgoznak ezeknek a civil munkatársaknak a lelkében. Civil munkatársaink az életszentség magaslataira jutnak. Én ezt az egészet a trappista kolostor imáinak tulajdonítom, és illő is, hogy mutatkozzék valami eredmény, hiszen kifejezetten ezért alapítottuk azt a kis kolostort, hogy legyen a mozgalomnak egy imádkozó hátvédje.” KERESZTES, A., szerk., *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése (1939–1969)*, EFO, Budapest 2019, 92. Halász Piusz a visszaemlékezésében leírja, hogy borsodpusztai kezdeményezésükben a KALOT kopogtatása is szerepet játszott, s ebben a „jó Isten intését” látta. Kerkai ugyanis imádságos háttérrel kért tőlük, szövetséget, mint Szent Ignác idejében a jezsuiták és a karthauziak között volt. Kerkaiék segítettek a közösség egyházi elismertetésében is, különösen Nagy Töhötöm révén. Vö. SZABÓ, F., *Halász Piusz önmagáról (Halász Piusz ciszterci lelkisége és teológiája)*, Agapé, Szeged 2021, 106–109. A pápától a KALOT számára küldött anyagi támogatást is megosztották velük. Kerkai később is jó barátságban volt Halász Piusszal, amikor együtt voltak a pannonhalmi szociális otthonban.

Imádkozó háttérként tekintett a mennyei egyházra is. Az érdi népfőiskola közelében eltemetett Bogner Mária Margit nővért pedig különleges pártfogónak tartotta.¹⁰⁵⁵

Mindezek után érthető, hogy a munkatársak a KALOT gyors fejlődésének nemcsak természetes okait látták, hanem Kerkai és a háttérimádkozók közbenjárásának is tulajdonították, amelyet „vállalkozásaink sikerének aranyfedezet”-ének tekintettek.¹⁰⁵⁶

7. 1. 2. Az imádság embere

Kerkai Jenő aktív apostoli időszakában is nagy hangsúlyt helyezett a személyes és a közbenjáró imádságra, nem véletlenül emeli ki a nekrológja is: „Imába ágyazta munkáját”¹⁰⁵⁷. Kerkai Jenőre még a legsűrűbb apostoli korszakában is úgy emlékeznek, mint az imádság emberére.¹⁰⁵⁸

Az üldöztetés éveiben – az aktív apostoli lehetőségek hiányában is – talán még hangsúlyosabbá vált az imádságos lelkülete. Már 1948-as lelkigyakorlatos beszédeiben megfogalmazza, hogy „egy olyan korszak előtt állunk, amikor a nyílt, szokásos apostolkodás talán egy időre nem is lesz lehetséges”¹⁰⁵⁹, de akkor is lehet dolgozni a népért az imádság által. Jézust mint az „önmegtagadás, vezeklés, áldozat, imádság, virrasztás” példajaként szemléli, akit akkor is lehet követni, amikor lehetetlenné válik a külső apostoli munka.¹⁰⁶⁰

¹⁰⁵⁵ Egy riportban így beszélt róla: „Egy szent életű apáca élt itt – mondja páter Kerkai – amikor még a vizitációs-rend kolostora volt ez az épület, Bogner Mária Margit nővér, akinek boldoggá avatási pöre máris folyamatban van. Ő a mi égi segítőnk. Sokan keresik fel ezt a sirt, még külföldiek is. A mi mozgalmunk krisztusibb embert, műveltebb falut, életerősebb népet és önértetesebb magyart akar itt a Kárpátok medencéjében. Ehhez a szent programhoz szent életűlélek segítsége szükséges.” *Pesti Hírlap* 1940. szeptember 18. „*Akié a parasztság azé a jövő*”, *Riport az érdi népfőiskoláról*.

¹⁰⁵⁶ ANDRÁS-BÁLINT-SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 46. Ugrin József megfogalmazása. Dr. Farkas Györgyné is hasonlóan fogalmaz a KALOT gyors fejlődésének titkáról: „Ebben a gyors fejlődésben feltétlen része volt az atya imáinak is” Uo. 59.

¹⁰⁵⁷ *Kerkai Jenő S.J. (1904–1970)*, in *Szolgálat* 9 (1971/1), 95.

¹⁰⁵⁸ Papnevelőként kispapjaira mély benyomást tett, hogy „a kápolnában milyen összeszedetten, fegyelmezetten viselkedik, milyen sokat tartózkodik ott. Megy ki a munkájába, jön haza a munkájából: betér a szeminárium kápolnájába” (ANDRÁS-BÁLINT-SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 104.) – ahogy Békési István egykori kispap majd jezsuita emlékezik. P. Cser-Palkovits István, aki Budapesten egy közösségben élt Kerkaival, évtizedek múltán is így gondolt vissza rá: „Minthogy szobám ablakából ráláthattam az övére, abból tudtam meg, hogy otthon van, hogy reggel 6-tól 7-ig imazsámolyán térdelt.” Uo. 105. Ha nem így volt, azt jelentette, hogy Kerkai vidéken van. P. Hevenesi János közli ezt az emléket és megjegyzi, hogy P. Cser-Palkovics egyébként nem nagyon lelkesedett a KALOT-ét, mert nem találta elég vallásosnak a mozgalmat.

¹⁰⁵⁹ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 125.

¹⁰⁶⁰ Vö. uo., 198.

A börtönben töltött idő bőséges lehetőséget adott az imádságra. Egy börtönügynök révén tudjuk, hogy például 1952 pünkösdjén lelkigyakorlatot végzett, nem is beszélgetett, ezért az ügynök két találkozáson keresztül nem is tudott mit mondani róla.¹⁰⁶¹ Leveleiben is gyakori a felhívás imádságra.¹⁰⁶² Közbenjáró imádsága ugyanakkor kiterjedt szerettei mindennapi életének prózai valóságára is, például hogy kölcsönös nagyrabecsülés és jóakarattal legyen köztük: „Sohase csodálkozzatok azon, ha az emberi gyarlóságok megzavarják felhőikkel a békés kék égboltot. Az volna csoda, ha feszültségektől mentes lenne az életünk. A kölcsönös nagyrabecsülés és egymás iránti jóakarattal minden zavart leküzd. Persze gyakran kell kérni a fényt és erőt felülről. Hazaérkezésem óta szorgalmasan segítetek ebben.”¹⁰⁶³ Egykori munkatársainak sorsát különösen is kísérté imádsággal. Lelki végrendeletének számító 1968-as feljegyzésében méltán írhatta: a „volt és leendő munkatársakért igyekeztem őszintén s gyakran megemlékezni.”¹⁰⁶⁴

7. 1. 3. Az Eucharisztia embere

Az Eucharisztia minden papi élet középpontja, de Kerkai Jenő életében különös hangsúlyt kapott a szentmise. Méltósággal és összeszedetten ünnepelte az Eucharisziát, ahogy Nagy Töhötöm fogalmazott abban a levélben, amelyben Kerkai életútját méltatta, nem sokkal annak halála előtt: „Nagy volt P. Kerkai mint pap. Elég volt megnézni komoly, összeszedettségtől átszellemült arcát, amikor misézett: mozdulataiban a liturgia szépségei ragyogtak fel.”¹⁰⁶⁵ Miséiről számos tanúságtétel marad fent, különösen a börtönidőből, amikor komoly kockázatot vállalt a misézéssel, hiszen büntetés járt érte, ha őrei tudomására jutott.¹⁰⁶⁶ Takáts Ágoston szerint „Vácott a szentmise-mondásnak egyetlen

¹⁰⁶¹ Vö. ÁBTL 3.1.9. V–109168 Kerkay (sic!) Jenő, 16. Az összefoglaló megjegyzésben olvassuk, hogy „Kerkai Jenő elítélte a pünkösdi (sic!) ünnepek alatt lelkigyakorlatokkal és imádkozással (sic!) volt elfoglalva, amelybe bevonta ügynökünket is. Igen keveset beszélt, mert a nap legnagyobb részét imádkozással (sic!) töltötte el.” Uo. 9.

¹⁰⁶² Vö. *Levél Dr. Deák Sándornak* 1959 advent, JTMRL IV. 68. 7. cs.

¹⁰⁶³ *Levél Dr. Deák Sándornak* 1961. április 19., JTMRL IV. 68. 7. cs.

¹⁰⁶⁴ *Hivatásának összefoglalója*, 1968. szeptember 22., JTMRL IV. 68. 1. cs., 117.

¹⁰⁶⁵ JTMRL IV. 68. 1. cs., 133.

¹⁰⁶⁶ Nagy Ferenc szalézi szerzetes például így emlékezik vissza a kisleányi időre: „A hírhedt Kisleányba kerültem, ahol egy nagyobb teremben húszan-huszonegyen lehettünk, köztünk három pap: Kerkai Jenő jezsuita páter, Baránszky Tibor esztergomi egyházmegyei és jómagam. Kerkai páter rejtgetett egy kis üveg bort, így tehát misézni is tudott, mi pedig vele együtt vettünk részt az áldozat bemutatásán. Amikor egy nap hírt vettünk, hogy elszállítanak bennünket, Kerkai páter a bort három részre osztotta: bárhová kerülünk, tudjunk misézni.” NAGY, F., *Húsvét a börtönben, Nagy Ferenc szalézi szerzetes emlékezése*, in *Új Ember*, 1998. április 19., 7. P. Kovács Jenő egy ideig szintén Kerkai cellatársa volt Vácra, visszaemlékezése szerint „Jenő csodálatosan leleményes és ügyes volt.” Kolbászba elrejtett üvegecskében szerzett bort. „Így készültünk a szentmisére. Egyikünk az ajtóban hallgatózott, Jenő a

lehetősége volt: ha a negyedéves csomagban szőlőt küldtek, és azt meg is kapták, a levét megerjesztették, azzal és a börtön fekete kenyerével ünnepelték az Eucharisziát. Sétákon itt is – a lehetőség szerint – gyóntatott, áldoztatott Kerkai Atya, még a büntetést is vállalta, mert tilos volt sétán a beszélgetés, hogy sorstársainak lelki-vigasztalást nyújtson.”¹⁰⁶⁷ Dávid Katalin őrzött meg egy emléket, mely szerint Kerkai „saját kenyéradagját konszekrálta és osztotta szét titokban rabtársai között”¹⁰⁶⁸, ennek módja pedig az volt, hogy a „konszekrált kenyeret, darabokra törve, megadott helyekre rejtette, ahová bebörtönözött társai érte mentek.”¹⁰⁶⁹ Így segítette hozzá rabtársait az élet kenyeréhez. Mindszenty Józseffel is raboskodott egy épületben, amiről a bíboros naplójegyzetei is tanúskodnak. 1970. november 22-én Kerkai halálhírét olvasva jegyzi fel: „Sokat raboskodott. Egyik épületben együtt is voltunk. Pacsai csendőrtiszttel üzente: gondoskodik Eucharistiáról.”¹⁰⁷⁰ Tehát nemcsak rabtársi, hanem valódi eucharisztikus közösség volt köztük.

Később Kerkai Jenő leveleiben visszatérő motívum, hogy felajánlott szentmiséiről biztosítja rokonait és barátait.¹⁰⁷¹ Látható, hogy a szentmisében nemcsak közbenjáró erőt látott, hanem Krisztus titkában szeretteinek közelségét is átélte.

Pannonhalmán az idősothonban azt jegyzi fel róla, hogy a „koncelebrációs misék vezetője, rendkívül értékesek homíliái, melyekkel a betegeket erősíti.”¹⁰⁷² „Nagy

sarokban mondta nagyon csendben a szent szöveget, buzgó lélekkel.” SZABÓ, F., szerk. *Üldözött jezsuiták vallomásai*, JTMR, Budapest 1995, 75–76.

¹⁰⁶⁷ TAKÁTS, „*Ignis*”, 34. Takáts Ágoston szerint „az Eucharisziával kapcsolatos Kerkai Atya súlyos betegsége és fél szemének elvesztése. 1954-ben egy személyi- és zárkamotózás alkalmával megtalálták P. Kerkainál az Oltáriszentséget, és azt a szemé láttára meggyalázták az istentelen ávósok. Az Atya teljesen elvesztette az önkontrollját, és idege felett az uralmat... (...) szívinfarktussal a fegyház kórházába került, ott hozták vissza a halálból, de bal szemén a látóhártya levált, és fél szemére megvakult”. Uo. Az, aki türelemmel tudta viselni a megaláztatásokat és veréseket, nem tudta elviselni az Eucharisztia meggyalázását.

¹⁰⁶⁸ DÁVID, K., *Róma*, SZIT, Budapest 2006, 17.

¹⁰⁶⁹ DÁVID, K., *Vasfüggönyös kereszténység*, SZIT, Budapest 2017, 49.

¹⁰⁷⁰ MINDSZENTY, J., *Napi jegyzetek, Budapest, amerikai követség, 1956–1971*, Mindszenty Alapítvány, Vaduz 1979, 453. Egy ügynökjelentésben olvassuk: a „Gyűjtőben együtt ült a Hercegprímással, és időnként beszélgetésre is nyílt alkalom. A primás rendszeresen kapott bort, amelyből juttatott neki, amit ő misézésre használt fel.” ABTL 3.1.5. O–12372/1 Misszió, 206–207.

¹⁰⁷¹ Deák Sándoréknak küldött például egy szentképet a következő felirattal: „Idén (1959. július 26.) csikosban, katakombai módon bemutatott ezüstmisémben megemlékeztem Rólatok.” JTMRL IV. 68. 2b. cs. Egy másik levelében írja: „Legyetek meggyőződve, hogy szívből jövő megemlékezéssel az oltár szent pillanataiban veletek leszek.” *Dr. Deák Sándornak* 1968. december 29. Első munkatársának, dr. Farkas Györgynek írta az Eucharisziára utalva: „Igen értékes pillanatokban naponta találkozom veletek.” ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 75.

¹⁰⁷² JTMRL IV. 68. 3. cs., 47.

ambícióval végzi a betegek koncelebrációs miséjének vezetését. Szentbeszédét logikusan felépíti, röviden, de gazdag tartalommal adja.”¹⁰⁷³

7. 1. 4. Atyasága

Kerkai Jenőt két első munkatársa kezdte el Kisatyának nevezni, bár 167 centiméteres magasságával nem számított kifejezetten alacsonynak. A névadásban ott volt a humor és a bensőséges szeretet is, amit iránta éreztek. Kerkai Jenő valóban atyai módon gondoskodott munkatársairól, odafigyelt rájuk, megbecsülte őket. Nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy világi munkatársai tisztességes bért kapjanak, rendesen el tudják tartani a családjukat, miközben olyan munkát végeznek, amely az átlagosnál sokkal több odaadottságot igényelt.¹⁰⁷⁴ Munkatársai bérezése miatt sokat kilincselte püspököknél, politikusoknál. A háború idején a vidéket járva élelmiszert is szerzett azoknak a kollégáinak és családjuknak, akik a legnehezebb időkben is megmaradtak a KALOT kötelékében.¹⁰⁷⁵ A róluk való gondoskodás szándéka vezette Nagy Töhötöm első külföldi útját (1945 nyara), hogy Rómából vagy Amerikából szerezzen pénzt a mozgalom működésére, melyben a költségek jelentős részét a munkatársak bére tette ki. Kerkainak karizmája volt, hogy az emberekben felismerje a tehetséget, és bátorítsa őket, hogy többet hozzanak ki magukból.¹⁰⁷⁶ Ugyanakkor odafigyelt arra is, hogy kellő mértékben

¹⁰⁷³ Uo. 45. Mély eucharisztikus lelkiségét mutatja egy 1966-os eseménysorozat, „amelyről azt kellett vallanom, hogy életem eddigi összes természetfeletti ajándékát fölülmúlja” – írja naplójába. (*Töredékes naplófeljegyzések*, 1966. január, in KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 300.) Nála volt az Eucharisztia, mert egy haldoklóhoz készült. Eltöltötte lelkét a tudat, hogy Jézussal utazik. A vonaton egy fiatalasszonnyal elegyedett szóba, aki feltárta előtte házassági krízisét és szándékát, hogy elveteti a benne megfogant életet. Kerkai ekkor így fordult hozzá: „Megálljt parancsol Az, akit beteg barátomhoz viszek halálos ágyához” – az asszony pedig „megrendülten vette tudomásul Jézus jelenlétét”, és amíg Kerkai pár percre visszavonult imádkozni, a nő megváltoztatta szándékát. Győrbe érkezve Kerkai ügyvédet szerzett neki, és ahogy naplójában megörökíti: „Percek múlva elindult a bonyolult ügy a megoldás felé; mindenki Jézusnak tetsző elhatározással búcsúzott. Az én racionalista hajlamom számára soknak tűnt ez a sorozatos »véletlen«. Megfogalmazódott ezentúli életem új jelszava: »Anyánk kezéből Isten szívébe« – minden kezdeményezést – Pannonhalmától kezdve az Atlanti-óceánig... Ez a január 4. legyőzött: Jézus élményszerűen lépett az életembe mint az események irányító Központja – együtt a történelmi Partnerrel, Édesanyjával.” Uo. 302. Kerkai Jenő Jézus és a számariai asszony találkozásaként értelmezte a vonaton történeteket.

¹⁰⁷⁴ Vö. KOVÁCS, A., *A KALOT Mozgalom és a kisunyomi népfőiskola a Szombathelyi Egyházmegyében*, JTMRL III. 1. e., 21–27.

¹⁰⁷⁵ Vö. BALOGH, M., *A „Kisatya” – P. Kerkai Jenő S. J. (1904–1970)*, in *Az idő élén jártak, Kereszténydemokrácia Magyarországon (1944–1949)*, szerk. KOVÁCS K. Z. – ROSDY, P., Barankovics István Alapítvány, Budapest 1996, 56.

¹⁰⁷⁶ Vö. *Félbemaradt reformkor, Miért maradt el az ország keresztény humanista megújulása?, A Katolikus Szemlében megjelent tanulmányok gyűjteménye*, Róma 1990, 35–36.

pihenhessenek.¹⁰⁷⁷ A gondoskodás nem szűnt meg a KALOT feloszlásakor, de a börtönévei nem tántorították el. Szabadulása után nemcsak imával, hanem segédmunkási fizetéséből is támogatta a nagycsaládos egykori KALOT-munkatársakat. Méltán írta Nagy Töhötöm 1970-ben az egykori munkatársak nevében, hogy „Páter Kerkai valóságosan atyánk volt”.¹⁰⁷⁸ Atyai és papi küldetésének lényegét és végső célját is szépen fogalmazza meg: „Bennünket is, mint oly sok másokat, közelebb vitt az Istenhez. Ennél nagyobbat nem lehet elmondani egy papról és szerzetesről.”¹⁰⁷⁹ Kerkai Jenő valóban lelkiatya volt mindazok számára, akik találkoztak vele, ugyanakkor atya a KALOT-mozgalom alapítója értelmében is.

Atyasága egészen különleges módon nyilvánult meg Nagy Töhötöm iránt. Töhötöm hálás volt Kerkainak a közös munkáért, és legfőképp azért, mert „embert faragott belőle”¹⁰⁸⁰, de Argentínába történt száműzetése idején fokozatosan elvesztette a hitét, és kilépett a rendből. Kerkai azonban nem tagadta meg a barátságát: „Én számtalanszor idézem az Ön emlékéit a lelkem elé, és mindannyiszor a bajtársi, sőt inkább talán az apai szeretetnek oly érzései ébrednek bennem, aminőt azelőtt nem tapasztaltam. (...) történjék az Ön életében bármi, kedves Atyám, én kijelentem, hogy ezt a testvéri közösséget soha meg nem tagadom. Bárhova sodorja az élet, tessék csak megírni a címét, mindenkor fenntartjuk az összeköttetést.”¹⁰⁸¹ Kerkai Jenő megtartotta ígéretét, és bármilyen utat járt is be Nagy Töhötöm, ő mindvégig barátsággal viszonyult hozzá, állandóan imádkozott érte, mindennapos miséiben megemlékezett róla.¹⁰⁸² Bár a magyarországi jezsuiták többsége a kommunisták emberének tartotta Nagy Töhötömet, és óvatosak voltak vele¹⁰⁸³, Kerkai mindvégig bízott benne, reménykedett a megtérésében, és áldozatait érte is ajánlotta fel.

¹⁰⁷⁷ Ugrin József beszéli el, hogy minden szombaton délelőtt munkatársait a Tisza-partra küldte pihenni: „Sokszor kifáradtunk. Különösen idegileg. Ezt látván a Kisatya elrendelte, hogy ezután minden szombaton délelőtt kirándulunk Emmauszba.” UGRIN, J., *Válasz Nagy Töhötömnek*, kézirat, 1980, JTMRL IV. 68. 7. cs., 17.

¹⁰⁷⁸ *Nagy Töhötöm levele P. Tüll Alajosnak*, 1970. november 11., JTMRL IV. 68. 1. cs., 37.

¹⁰⁷⁹ *Nagy Töhötöm levele P. Tüll Alajosnak*, 1970. október 2., JTMRL IV. 68. 1. cs., 134.

¹⁰⁸⁰ *Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek*, 1946. november 27., KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 64.

¹⁰⁸¹ *Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek*, 1948. november, uo. 206.

¹⁰⁸² Vö. uo. 268.

¹⁰⁸³ „Itthon azonban csak az 5 doktorátussal rendelkező, volt Gregoriana-professzorral, Mócsy Imrével maradt töretlen a barátsága a jezsuiták közül. A többi jezsuita elhidegült tőle, sőt voltak, akik gyanakodtak rá, hogy az Állam megbízottja, azért települt haza.” TAKÁTS, Á., „*Futok a kitűzött cél felé...*”, *Emlékezés Nagy Töhötömre*, <http://mek.oszk.hu/10500/10537/10537.pdf> (a kutatás ideje: 2023. február 16.), 44.

Meg volt győződve arról, hogy Töhötömnek továbbra is küldetése van.¹⁰⁸⁴ Feltehetjük a kérdést, vajon Kerkai Jenő nem volt túl naiv a barátjával? Talán részben igen, de meg kell jegyezzük, hogy Kerkait naivnak tartották a harmincas évek közepén is, amikor az agrárifjúság felemelésének programját elkezdte. Talán közelebb áll a valósághoz azt feltételezni, hogy Kerkaiban valahogy az az isteni jóság és feltétlen szeretet volt jelen, amely az irgalmas Atyáról szóló példabeszédben felcsillan; megjeleníti Isten hűségét, aki „nem bánja meg adományait és hívását” (Róm 11,29). Nem nehéz Kerkai magatartásában felfedezni Jézus példabeszédének irgalmas atyját (vö. Lk 15), aki szüntelenül kémleli a látóhatárt és várja haza elkóborolt fiát. Nem is hiába.¹⁰⁸⁵

7. 1. 5. Krisztusi ember

Kerkai Jenő egy korai feljegyzéseiben így fogalmazta át az ignáci lelkigyakorlatos fundamentumot: „Az ember azért él, hogy lelkét üdvözítse, hogy ezt megtörténhessék, Krisztushoz kell hasonulni.”¹⁰⁸⁶ Ez a hasonulás egyrészt a szemlélődés útján történik; ahogy egy lelkigyakorlatos beszédben fogalmaz: „Szemléljük, hogy elsajátítsuk az ő belső érzésvilágát, munkamódszerét, lelkivilágának stílusát, egyszóval másoljuk az ő isteni Szívét.”¹⁰⁸⁷ Másrészt pedig a szeretet cselekedeteiben valósul meg.¹⁰⁸⁸

Kerkai Jenőnek egészen kiemelkedő módon sikerült Krisztushoz hasonlónak válnia. „Igaz ember volt” – emlékezik vissza egy munkatárs.¹⁰⁸⁹ Egészséges emberségre nevelte tanítványait, „de ő maga volt a példakép is. Becsületesség, szótartás, hűség, őszinteség, barátságosság, derű, áldozatkészség, figyelmesség stb. jellemezték.”¹⁰⁹⁰ Másokért élő

¹⁰⁸⁴ Vö. Nagy Töhötöm levele P. Varga Andornak 1968. december 18., JTMRL IV. 68. 2. cs., 23.

¹⁰⁸⁵ Kerkai a halálos ágyán is gondolt a barátjára. Amikor utolsó napjaiban Takáts Ágoston meglátogatta, együtt imádkoztak, és utolsó érthető szavai ezek voltak hozzá: „Töhötöm rád hagyom!... Ne hagyd el soha!» TAKÁTS, „Futok a kitűzött cél felé...”, *Emlékezés Nagy Töhötömre*, 41., vö. TAKÁTS, „Ignis”, 46. Valóban, a következő években Takáts Ágoston jó barátságba került Nagy Töhötömmel, és így ír róla: „Azt azonban bizonyosan állíthatom, hogy beszélgetéseink, megbeszéléseink, közös munkánk során nemcsak egymáshoz kerültünk közelebb, hanem Nagy Töhötöm mindinkább visszakanyarodott a hithez.” Uo. 44. Mócsy Imre hasonló értelemben számolt be Nagy Töhötöm temetéséről. Vö. TÓTH, I., *Emlékezés egy népfőiskolára (1942–1982)*, a szerző magánkiadása, Szombathely 1984, 160–161. A teljes levelet ld. 1979. március 3. JTMRL IV. 113.

¹⁰⁸⁶ Czinder Jenő *SJ kidolgozott lelkigyakorlatos elmékedései*, Érd, 1924. szeptember 1., JTMRL IV. 68. 5. cs., 1t, 41.

¹⁰⁸⁷ *Lelkigyakorlatos elmékedések, 1948*, 83.

¹⁰⁸⁸ Vö. Czinder Jenő *SJ kidolgozott lelkigyakorlatos elmékedései, 1924*, 33.

¹⁰⁸⁹ TÓTH, I., *KALOT Képeskönyv*, a szerző magánkiadása, Szombathely 1989, 158.

¹⁰⁹⁰ KORONKAI, Z., *Hevenesi János atya Kerkai Jenőről*,

https://jezsuita.blog.hu/2022/11/07/hevenesi_janos_atya_kerkai_jenorol (a kutatás ideje: 2023. február 6.).

ember, aki „sohase magára, mindig másokra gondolt először.”¹⁰⁹¹ A szeretet mozgatta kreatív apostoli vállalkozásait és óriási szervezőmunkáját. A parasztfiatalok rajongásig szerették, mert megéreztek benne, hogy tiszteli őket és bízik bennük. Nekrológia „hallatlan sikereinek” egyik titkaként az emberekbe vetett törhetetlen és lelkes hitet nevezte meg: „nemcsak úgy általában, hanem annak a társadalmi osztálynak fiaiban, akik közül származik, s akiket abban az időben kevesen vettek emberszámba. Ő hitt bennük, ezzel visszaadta hitüket önmagukban.”¹⁰⁹²

Ez a szeretet jellemezte az üldöztetés idején rabtársai irányában is, ahogy ennek szép példájáról egy börtönbeli társa, Marnó Béla P. Tüll Alajosnak írt levelében beszámol. A Kozma utcai gyűjtőfogház kórházában cellatársak voltak, és Marnó műtete után Kerkai hónapokon át áldozatosan ápolta.¹⁰⁹³ Számos más tanúságtétel is fennmaradt emberi tartásáról, szeretetéről.¹⁰⁹⁴ Hasonló gyengédséggel és figyelmességgel fordult Pannonhalmán idős, nálánál is betegebb rendtársaihoz.¹⁰⁹⁵ Méltán mondhatta róla Tóth Imre, hogy a „szeretet parancsát hősiességben törekedett teljesíteni, és így jutott el az áldozathozatal csúcspontjára a szenvedés tudatos vállalásával.”¹⁰⁹⁶ A rágalmak, megaláztatások, bántalmazások, majd a mellőzés türelmes és megbocsájtó elviselésével egészen hasonlónak vált a megfeszített Krisztushoz. Ezt a hasonlóságot fedezték fel benne azok, akik szerint Kerkai Jenő „szent ember volt.”¹⁰⁹⁷

¹⁰⁹¹ UGRIN, J., *Emlékezéseim, A KALOT parasztfiújsági mozgalomról, a népfőiskolákról, meg egy kicsit előbből is*, Magyar Népfőiskolai Társaság – Püski, Budapest 1995, 205.

¹⁰⁹² Kerkai Jenő S.J. (1904–1970), in *Szolgálat* 9 (1971/1), 95.

¹⁰⁹³ Így emlékezik: „A legsúlyosabb óráimban Jenő volt állandóan mellettem, és mint egykor drága jó édesanyám, olyan önfeláldozással ápolt, éjjel-nappal mellettem volt. Figyelte minden légzésemet. A Jóisten után elsősorban neki köszönhetem, hogy felgyógyultam. És bár megrokkanna, de még ma is élek és dolgozni tudok! Több mint három hónapig ápolt, mindig minden jobb falatját nekem juttatta. Testileg, lelkileg erősített. Súlyos operációim után heteken át minden nap lelkigyakorlatot tartott nekem. Mértelen hálával tartozom neki.” *Dr. Marnó Béla levele P. Tüll Alajosnak*, 1970. június 15., JTMRL IV. 68. 1. cs., 57.

¹⁰⁹⁴ Pl. Demény Pál, vö. DEMÉNY, P., *Zárkatársam*, Spinoza, Budapest 1989, 41–42., DEMÉNY, P., *Rabságaim*, Tények és Tanúk, Magvető, Budapest 1982, 392.

¹⁰⁹⁵ Nagy Töhötöm így írt erről: „Valóban a hősiességi fokig vitte az emberbaráti szeretetet. A legnehezebb betegeket tologatja kocsiban a napsütésre, mossa ki őket, ha összepiszkolták magukat. A szó igazi és egyházi értelmében úgy él és viselkedik, mint az emberi szeretet klasszikus szentjei.” *Nagy Töhötöm levele P. Varga Andornak* 1968. december 18., JTMRL IV. 68. 2. cs., 23.

¹⁰⁹⁶ TÓTH, *KALOT Képeskönyv*, 158.

¹⁰⁹⁷ Uo. 158., Szakos Gyula, Farkas György (KOVÁCS, A., *A KALOT Mozgalom és a kisnyomi népfőiskola a Szombathelyi Egyházmegyében*, JTMRL III. 1. e., 27., 21.), Ugrin József (UGRIN, *Emlékezéseim*, 153., 154.), Takáts Ágoston (TAKÁTS, Á., *Vegye föl keresztjét!, Életem története*, a szerző magánkiadása, 2003, <http://mek.oszk.hu/10400/10492/10492.pdf> (a kutatás ideje: 2023. február 16., 102), Szakolczai György,

7. 2. Jezsuita lét

7. 2. 1. „Nagy volt mint jezsuita”

Nagy Töhötöm Tüll Alajosnak írt levelében így méltatja Kerkait: „Nagy volt mint szerzetes: önkéntes áldozattá lett a szent szabályok betöltésében. A szerzetesi élet lényegét, a lemondást mindenről, önmagában mint életformát hordozta, és szavak nélkül, példájával szüntelenül bennünket is erre buzdított. Nagy volt mint jezsuita. Ennek a hivatásnak minden különlegességét megvalósítva”.¹⁰⁹⁸ Valóban, novíciuskora óta mélységesen fegyelmezett, odaadó jezsuitaként ismerték, aki hűségesen élte a fogadalmait.

Kerkai Jenő mélyen hitt abban, hogy előljárói által Isten vezeti. Lelkigyakorlatos beszédében a saját eljárás módját is hirdette: „Legyen az a hitbéli meggyőződésünk, hogy Isten gondviselése rendszerint az előljáróban nyilatkozik meg számunkra, akkor is, amikor jó tanácsot ad.”¹⁰⁹⁹ Az engedelmisség ugyanakkor nem jelentett passzivitást, sőt.¹¹⁰⁰ Kerkai Jenő nagy önállósággal és kezdeményezőkésséggel építette fel a KALOT-ot, ugyanakkor folyamatosan megélte az előljárótól való függést is, hiszen havonta átbeszélte ügyeit a provinciálissal.¹¹⁰¹ Kényes kérdésekben kikérte rendtársai véleményét (Hunya Dániel, Varga László)¹¹⁰², és volt, hogy Innsbruckba is kiutazott, konzultálni egykori tanárával.¹¹⁰³

A legtöbb visszaemlékező kiemeli Kerkai apostoli lendületét. Nyisztor Zoltán így fogalmaz: ott van benne az apostoli „erő, a tömeghódító és tömegbűvölő erő. Egyéniségének varázsa, jelenlétének, verbuváló szavainak ösztönző ereje van. Nemcsak tanít, lelkesít és meggyőz, hanem magával ragad, csatasorba állít és a munkában való

(SZAKOLCZAI, GY., *Emlékezés Kerkai Jenőre, II. rész*, in *Értesítő* 14 (2008/1), 9–10.). Vö. még KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő öröksége*, 6. rész – *Kerkai Jenő lelkiülete*, <https://mkdsz.hu/kerkai-jeno-orokseg-6-resz-kerkai-jeno-lelkiulete/> (a kutatás ideje: 2023. február 6.).

¹⁰⁹⁸ Nagy Töhötöm levele Tüll Alajosnak, 1970. október 2., JTMRL IV. 68. 1. cs., 133.

¹⁰⁹⁹ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948, 241/a.*

¹¹⁰⁰ Szent József példájával illusztrálja: „Szent József engedelmes ember volt, szó szerint teljesítette a parancsot, de az esze is dolgozott.” *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948, 120.*

¹¹⁰¹ Vö. *Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek*, 1939. november 2., KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 19. vö. még ÁBTL 3.1.9. V–302 Sass Imre, 63. Kerkai Jenő 1954-es vallomása szerint havonta szóban és néhány esetben írásban is beszámolt előljárójának a munkájáról.

¹¹⁰² „Minden kérdést alaposan megfontolt, és valahányszor tanácsot kért, bámulni kellett körültekintő okosságát.” VARGA, L., *Kerkai Jenő története*, in *A Szív* (1977/11), 496.

¹¹⁰³ „Elutazik Innsbruckba, hogy dogmatikaprofesszorával, P. Mitczkával megvitassa, valóban Krisztus Testét építi-e, vagy saját dicsőségét szolgálja, nem szegül-e ellen az Egyház akaratának, ha elindul a politikai élet göröngyös útján?” TÖRÖK, P., *Egy odaadott élet II.*, in *A Szív* 71 (1985/11), 501.

részvételre kényszerít.”¹¹⁰⁴ Nemcsak a tömegeket ragadta meg ez az apostoli lendület, de a fiatal jezsuitákat is, és számos fiatal a rend közelébe vonzott. Nagy Töhötöm 1947-ben méltán írta ifjú rendtársainak: „Nem hiszem, hogy túlbecsülöm P. Kerkaival kettőnk jelentőségét a mai magyar papság életében, de hatással voltunk rájuk, sokak szemében ideállá nőttünk, akikért lelkesedtek, akiket példaként mutogattak a fiataloknak.”¹¹⁰⁵ Évtizedekkel később P. Nemeshegyi Péter is így emlékezett vissza: „Mindnyájan lelkesedtünk Kerkai Jenő atyánkért, aki mindig legyőzhetetlen optimizmust sugárzott.”¹¹⁰⁶ Több jezsuita hivatástörténetében is megjelenik Kerkai Jenő és mozgalmának szerepe (pl. Nemes Ödön¹¹⁰⁷, Horváth Kálmán¹¹⁰⁸, Deák Ferenc¹¹⁰⁹). A novíciusok közül, akiknek a harmadik próbációja idején nevelője volt, később többen is az egyház társadalmi tanításával és szociális kérdésekkel foglalkoztak.¹¹¹⁰

¹¹⁰⁴ NYISZTOR, Z., *A KALOT teljesítményei és kilátásai*, in *Magyar Kultúra* 1942. március 5., 67. Az „ilyen apostolokból, sokszor a pusztá jelenlétükből, hangjuk vibrálásából, tekintetük tüzéből már valami árad és sugárzik. Körülöttük állandóan megmelegszik és felforrósodik a levegő, a szavaik, a legegyszerűbbek is, különös hangsúlyt és jelentőséget kapnak s a tömegeket tette serkentően magukkal ragadják. Ugyanaz a szókép vagy jelszó, amit már mások hatástalanul használtak, ilyenkor megnő, és különös jelentőséget kap, s az emberek úgy érzik, hogy amit hallottak és megértettek, azt követni és megvalósítani is kell.” (Uo.)

¹¹⁰⁵ Nagy Töhötöm levele a Rómában tanuló magyar jezsuita növendékeknek, 1947. november 18., OSZK Kt., *Nagy Töhötöm irathagyatéka*, 216-220, 2.

¹¹⁰⁶ Dobos Marianne interjújából, DOBOS, M., „*Nekünk a vihart állni kell*”, Miskolc 2006, 153.

¹¹⁰⁷ Nemeshegyi Péter így emlékezik vissza: „Ődi jezsuita hivatásának keletkezéséről a következőket mondta. Gimnazista korában Budapest külvárosában dolgozott, és szegény munkásgyerekekből cserkészcsapatot szervezett. A jezsuitáknál munkáspapként szeretett volna élni és gyárban dolgozni. A jezsuitáknak akkoriban Magyarországon az volt a híruk, hogy szegényesen élnek, és szigorúan megtartják a szerzetesi szegénységet. Több jezsuitáról pedig tudtuk, hogy nagyon eredményesen dolgoznak a szegények között. A leghíresebb Kerkai Jenő atya volt, aki az elhanyagolt agrár-ifjúságot karolta fel országos KALOT-mozgalmával. Tornyos Gyula atya pedig Budapesten látogatta a nyomortelepeket, és igyekezett felrázni a Mária Kongregációk ifjúságát, hogy törődjenek a szegényekkel. Ődit ilyenfajta lelkület mozgatta.”, <https://jezsuita.hu/p-nemes-odon-sj-1926-05-25-2011-08-19-emlekezete/> (a kutatás ideje: 2024. március 23.)

¹¹⁰⁸ „A gimnázium felső osztályában részt vett az iskola Mária Kongregációjának munkáiban, és ezúton került kapcsolatba P. Tornyos Gyulával, akit többször meghívott a Kongregáció gyűléseire mint előadóvendéget. Később a helyi szeminárium rektora, Dr. Géfin Gyula által megismerkedett Varga László és Kerkai Jenő jezsuita atyákkal. Ezek az atyák segítették jezsuita hivatásának kialakulását.” NEMESSZEGHY, E., *P. Horváth Kálmán (1920.04.10.-2004.03.12.)*, in *Provinciánk Hírei* 85 (2004 március–április), 36.

¹¹⁰⁹ Deák Ferenc még diákkorában hallotta P. Kerkait Pannonhalmán beszélni, és nagy hatást tett rá, jezsuita hivatásához is hozzájárult. Benedek Dénes szóbeli közlése, 2022. február.

¹¹¹⁰ Az 1965-ös világszolidarizmus-per körül számos olyan jezsuitát találunk, akik valamilyen módon Kerkai tanítványainak tekinthetők, akikre hatással volt, és gondolkodásának folytatói lettek. Rózsa Elemér, Bella László, Takáts Sándor akkor voltak novíciusok, amikor Kerkai a novíciusmagiszter sociusaként szolgált. Vö. *Catalogus Provinciae Hungariae Societatis Iesu*, 1939, 8–12. Bálint Józsefnek pedig falumissziós képzést tartott fiatal pap korában. Vö. ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 119–120. A világszolidarizmus gondolata is tulajdonképpen továbbfejlesztése annak a szociális gondolatkörnek, amelyet Kerkai a harmincas években képviselt. Kerkai a szegedi szeminárium

7. 2. 2. A lelkigyakorlatokból élni

Mint minden jezsuita számára, Kerkai Jenő életében is alapvetően meghatározók voltak a Szent Ignác-i lelkigyakorlatok. A 30 napos teljes lelkigyakorlatot a noviciátusban (1924) és a harmadik probációban (1938–1939) végezte el, és minden évben nyolcnapos lelkigyakorlatra ment. Munkatársa, Takáts Ágoston szerint ilyenkor többnyire a nagykapornaki jezsuita birtokhoz tartozó erdő csendjébe vonult vissza, és ezt az időt nemcsak lelki életének megújítására fordította, „hanem önmaga számára a következő év teljes programját átgondolta, meghatározta és – lehetőség szerint – időpontokhoz kötötte. Ezt kérte aztán havonta önmagán számon. Nem egyszer hallottam tőle: »Lelkigyakorlat nélkül ezek a munkák még csak eszembe sem jutottak volna, nemhogy megvalósításukra sor kerüljön!«”¹¹¹¹ Kerkai Jenő apostoli tevékenységének egyik legalapvetőbb forrása tehát a lelkigyakorlatokban rejlik, sőt amint azt már többször kiemeltük, a KALOT gondolata is Jézus születésének lelkigyakorlatos szemléléséből fakadt.¹¹¹²

Az, hogy Kerkai Jenő miképp is értette, magyarázta a lelkigyakorlatokat, kiválóan megmutatkozik a Jézus Szíve Népleányainak 1948-ban Pécelen tartott nyolcnapos prédikált lelkigyakorlatában.¹¹¹³ Megállapítható, hogy Kerkai Jenő alaposan, mélyen ismerte Szent Ignác módszerét. A noviciátusban Müller Alajostól kapott lelkigyakorlatos értelmezéshez képest¹¹¹⁴ ezek az elmélkedések sokkal korszerűbbek, biblikusabbak, Kerkai saját teológiai és világképe által formáltak. Tükröződik bennük a kor egyházi és politikai helyzete, valamint Kerkai Jenő személyes élettapasztalata, apostoli élményei is.

Kerkai számos rövidebb-hosszabb lelkigyakorlatot tartott szerzeteseknek, szerzetesnőknek, tanároknak, papoknak és jezsuita növendékeknek is. Arról, hogy miképp végezte ezt a szolgálatot, álljon itt P. Békési István SJ tanúságtétele: „Én még úgy nem hallottam embertől, mint ahogyan ő adta [a lelkigyakorlatokat]. Olyan ember

prefektusaként is nagy hatással volt a növendékeire; közülük kiemelkedik a vértanú sorsú Györgypál Albert atya, akinek újmiséis szónoka is volt. Vö. SERFÖZŐ, L., *Rongyosan az Isten előtt, Györgypál Albert vértanú pap élete*, Lectum, Nagyvárad 2003, 34., 55., 71.

¹¹¹¹ TAKÁTS, „*Ignis*”, 27. Nagy Töhötöm így emlékezik vissza: „Ott a suttogó, zúgó erdő mélyén teljesen egyedül, csak Istennel szemben állva gondolta végig önmaga és mindenki célját ezen a világon. Új nagy lelki meglátásokkal jött haza, s mi napokig szóttuk a terveket, ellenőriztük szándékunk tisztaságát, és kerestük a megoldásokat a nehézségekkel szemben.” NAGY, T., *Jezsuiták és szabadkőművesek*, Erdélyi Szalon, 2021, 145.

¹¹¹² Vö. HEGYI, J., *A szegény ember gazdagsága (Elméltetés)*, in *Távlatok* 1 (1991/1), 46–47.

¹¹¹³ Vö. *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*.

¹¹¹⁴ *Czinder Jenő SJ kidolgozott lelkigyakorlatos elmélkedései, 1924*, 1–44.

megnyilatkozása volt, akit megszállt Jézus szeretete. [...] Akkor láttuk, hogy ez a Jézus-kép vezeti őt apostoli munkájában, egyszerűségében, odaadásában. Az Úr Jézus megszállottja volt!”¹¹¹⁵

Mint láthattuk, Kerkai Krisztus-központú mentalitása a lelkigyakorlatokban gyökerezik. A szociális munkát is csak ebből a centrumból tartotta elképzelhetőnek.¹¹¹⁶

7. 2. 3. A személyes hivatás fontossága

Kerkai Jenő meggyőződéssel vallotta, hogy mindenkinek van küldetése: „Életfeladatunk az Isten örök terveit valóra váltani. Isten elgondolt valamit, közli velünk, a mi feladatunk Istennek ezt a szándékát megtestesíteni.”¹¹¹⁷ Saját feladatát így fogalmazta meg: „régii indíttatásoknak eleget téve”¹¹¹⁸ akart parasztmozgalmat indítani. Valóban, már hosszú évek óta erre készült, és minden szabadidejében a szociális kérdésekben mélyült el. 1935-ben ugyanakkor előjárói mégsem ilyen feladattal bízták meg, hiszen szemináriumi prefektus és teológiai tanár kellett hogy legyen.¹¹¹⁹ Ez a feladat már önmagában is teljes embert kívánt. Kerkai passzívan belenyugodhatott volna ebbe, de valószínűleg akkor soha nem jött volna létre a KALOT. De ő nem adta fel a szívében megérezett hívást. Engedélyt kért az előjáróitól¹¹²⁰, hogy legalább szabadidejében foglalkozhasson régi álmával, egy agrárfjúsági mozgalom elindításával. Odafigyelése a szívében lévő hívásra kulcsfontosságú volt a KALOT születésében. A korabeli magyar jezsuita rendi vezetés valószínűleg magától nem indított volna egy ilyen nagyságrendű apostoli művet. A rendi eljárás mód ugyanakkor lehetővé tette, sőt katalizálta, hogy valami egészen új és modern apostoli vállalkozás születhessen egy fiatal jezsuita egyéni kezdeményezéséből, ami ugyanakkor egy sürgető társadalmi és egyházi helyzetre adott választ is volt.

¹¹¹⁵ ANDRÁS-BÁLINT-SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 105.

¹¹¹⁶ Az 1938-as Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson így beszélt: „Minden probléma megoldása Krisztus! A szociális kérdés is! Igazságosság és szeretet Krisztus nélkül nincs; csak álmódzók hajszolják és a hazugság és gyűlölet örvényébe hullanak. Amint ördögökkel sohasem lehet mennyországot csinálni, úgy krisztusi érzület híján a szociális kérdést sem oldhatjuk meg soha.” *Árványhaj az oltár előtt*, in *A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus Emlékkönyve*, SZIT, Budapest 1938, 195.

¹¹¹⁷ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 283.

¹¹¹⁸ *P. Kerkai Jenő önéletrajzi adatai*, 1965. január 23., JTMRL IV. 68. 1. cs., 23.

¹¹¹⁹ Valószínűleg Kerkai kimagasló értelmi képességei és a szegedi szeminárium iránti jezsuita elköteleződés magyarázhatta ezt a döntést, vö. ÁBTL 3.1.5 O–18891/3, Szerzetesrendek ffi, 176.

¹¹²⁰ Vö. FARKAS, GY., *Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete, KALOT*, in *Magyar Katolikus Almanach 1988, A magyar katolikus egyház élete 1945–1985*, szerk. TURÁNYI, L., SZIT, Budapest 1988, 293.

7. 2. 4. A Jézus Szíve-tisztelet

Az előzőekben már többször érintettük, hogy Kerkai Jenő életében milyen fontos szerepe volt a Jézus Szíve-tiszteletnek, amely a lelkigyakorlatok Krisztus Király és Krisztus Országa misszionáriusi dinamikáját egyrészt Jézus bensőséges ismeretével és a vele való személyes kapcsolat gazdagságával erősítette, másrészt elmélyítette a társadalom minden dimenziójára vonatkozó megújítási szándékot. A következőkben Kerkai Jézus Szíve-tiszteletének néhány további elemét mutatjuk be. Az első az engesztelés. A felajánlás gondolata szorosan kapcsolódik az engeszteléshez – ami a Jézus Szíve-tisztelet másik kulcsfogalma. 1948-as lelkigyakorlatos beszédeiben így fogalmazza meg ennek értelmét: „Mi más az engesztelés, a Jézus Szíve-kultusz lényege, mint a restauráló, reparáló szeretet. A lerombolt istendicsőséget helyreállítani. Vallási téren, erkölcsi téren, kulturális területen, gazdasági téren, társadalmi téren.”¹¹²¹ Szerinte ezt először önmagunkban kell megtenni, Isten szeretetét utánozni, munkálkodását és önajándékozását szemlélni és követni. Ezáltal valósul meg az „apostolok legnagyobb tudománya”, az állandó munka és állandó imádság együttese.¹¹²² Ezzel a lelkülettel „engesztelés lesz az egész életem, mert mindezt azért adom az Istennek, hogy Isten lerombolt dicsőségét helyreállítsam magamban, a falumban, helyreállítsam emberek lelkében: bűnös kultúra helyébe egészséges kultúrát. Bűnös gazdaság helyébe egészséges gazdaságot. Rossz nevelés helyébe igaz nevelést, rossz könyvek helyébe jó könyveket, mindenütt, ahol Isten dicsősége lerombolódott. Ez a mi engesztelő Jézus Szíve-tiszteletünk lényege. Kontemplatívnak lenni az aktivitásban. Akkor megszűnik a kettősség, egybeolvad minden, mert valóban kézzelfoghatóan imává válik a munka is.”¹¹²³ Kerkai szerint az ilyen lelkületű engesztelés gyümölcse kiterjed a világ azon részeire is, ahol nem tudunk jelen lenni, ahová munkánk hatóereje már nem érhet el.¹¹²⁴

¹¹²¹ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 284.

¹¹²² „In actione contemplativus. Vagyis emberekben, munkáinkban, küzdéseinkben szüntelen lássuk a jelenlevő Istent, szüntelen lássuk a jelenlevő Krisztust. Munkáinkban, amelyeket végzünk, érezzük, a megtestesülés titkának továbbépítői vagyunk (...) Szolgálók, szervezek, írok, irányítok. Folyton Istent látom, Krisztust látom az emberekben és ügyekben. Isten eszméjének, gondolatának megtestesítőjét (...) Így leszünk beszédünkben, munkáinkban éppúgy imádkozók, mint a meditációnkban.” Uo.

¹¹²³ Uo. 285–286.

¹¹²⁴ „Mindennütt ott akarunk lenni legalább imánkkal és vágyainkkal átfogván az egész magyar földet és népet, és dolgozni akarunk, az Ő művét folytatni, mert Isten csak megkezdi a műveket, csak csírád ad, az emberek feladata, hogy gondozza, megkösse, hernyótól megtisztítsa, vihartól óvja. Így kell folytatni a megtestesülés titkát a világban és az életben.” Uo. 285.

Kerkai egyik 1948-as lelkigyakorlatos beszédében arra buzdította hallgatóit, hogy ebben a bizonytalan történelmi helyzetben mutassák meg, valóban a nép jó pásztorai: „Ajánljuk egész életünket ezért a nyomorult hazáért, szegény népért.”¹¹²⁵ A felajánlás lelkülete mélyen gyökerezik a Jézus Szíve-tiszteletben. A Kerkai által megfogalmazott KALOT-imádság is, amelyet a mozgalom tagjai naponta elmondtak, felajánlás: „Uram, Jézus, felajánlom neked egész napomat, minden munkámat, küzdelmemet és szenvedésemet.”¹¹²⁶ Kerkai számára egész létének felajánlása Jézusnak szorosan összekapcsolódott a magyar népért való önfelajánlással. A felajánlás gondolata adott neki erőt a legsötétebb pillanatokban is.¹¹²⁷ Bálint József, aki Pannonhalmán szobatársa volt, így foglalja össze a „Kerkai-iskolában” tanultakat: a „vele való huzamosabb együttélés során meggyőződhettem arról, hogy mennyire fontosnak tartja apostoli munkánk szempontjából az imát és az áldozatot. Ez nem frázis, hanem megélt valóság volt az életében, még a tehetetlenségre kárhozott utolsó hónapjaiban is.”¹¹²⁸

7. 2. 5. A lelkigyakorlatok formálta apostoli munka

Miután Kerkai Jenő megnyerte első munkatársait – Ugrin Józsefet és dr. Farkas Györgyöt –, először háromnapos lelkigyakorlatra vonultak vissza a szegedi jezsuita villába¹¹²⁹, és ez után kezdték meg a közös munkát, a falujárásokat és a mozgalom tervezését. Ahogy Ugrin József vallja¹¹³⁰, e három nap lelkiségéből jött létre a *KALOT-vezérfkönyv*, melyet

¹¹²⁵ Uo. 210.

¹¹²⁶ TÓTH, *KALOT Képeskönyv*, 35.

¹¹²⁷ Leveleiben, beszélgetéseiben visszatérő motívum a felhívás a nehézségek felajánlására. A Dél-Amerikába került Nagy Töhötömöt például arra buzdítja, honvágyát ajánlja fel az itthoni munkáért: „Gondolom, érzi, Atyám, sokszor az emésztő honvágyat, de tessék felajánlani ezt az áldozatot is küzdelmünkért.” 1947. április 29., KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 10. P. Bálint József 1968-ban Kerkai szobatársa lett Pannonhalmán. P. Kerkai sokat mesélt, és buzdította fiatalabb rendtársát, hogy még sok apostoli munka vár rá, amelynek megtermékenyítésében „igen fontos szerepet játszik, hogy mostani szenvedéseinket, áldozatainkat ilyen cézzal vállaljuk.” ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 121. Ha Bálint József valami nehézséget tapasztalt, Kerkai azt mondta neki: „»Atya ezt is dobja be a pörsölybe«: t.i. az áldozatokat gyűjtő és kegyelmet kamatozó pörsölybe.” Uo.

¹¹²⁸ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 121.

¹¹²⁹ Ugrin József évtizedek múlva így emlékezett vissza az első lelkigyakorlat főbb témáira: „Isten a létezés realitása, hitünk valósága. A boldogság alapja a szeretet. Krisztus bizonyította, hogy újjá lehet szervezni az életet (társadalmat). A szeretet programja nem az, hogy ki ellen, hanem hogy ki miatt. A szeretet egyetemes, de hierarchiája van. Legmagasabb foka a gondoskodó szeretet. Az egyház nem egyenlő a klérussal. A vallásos élet nem más, mint küldetés teljesítése. Szervezzük újjá életünket, és állítsuk társadalmunkat etikai alapokra, hogy új Magyarországot adhassunk magunknak és a világnak.” LELE, J., *A tápairéti és a Szeged tanyai fiatalok művelődési és szórakozási alkalmai*, in *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* (Studia Historica 2.), Szeged 1999, 579.

¹¹³⁰ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 39.

Dr. Farkas György fogalmazott, és 1937-ben jelent meg nyomtatásban.¹¹³¹ A Vezérkönyvben szerepel, hogy a KALOT vezetőképző tanfolyamainak szerves része a valláserkölcsei gondolat, „mert minden állásfoglalás vagy kulturális, szociális missziómunka *valláserkölcsei alapvetés* hiányában nélkülözi a biztos, szilárd fundamentumot, ezért a tanfolyam a hallgatóság lelke előtt feltárja az örök, végső igazságok felé vezető utakat, és természetfeletti síkra is fel akarja emelni a szociális, kulturális érdekeiért küzdő embert. Így minden egyes tanfolyam lelki gyakorlatos jellegű.”¹¹³² A KALOT-egyesületek számára is lelki gyakorlatokat szerveztek jezsuiták és egyházmegyes papok bevonásával.¹¹³³ Mindez ösztönzően hatott a fiatalok vallási életére, „sok faluban a legények kezdtek testületileg, zászló alatt a misére vonulni”¹¹³⁴, nem volt már szegény a fiatal emberek között a vallás gyakorlása, „hanem válogatott legények, sokszor hajdani nagy verekedők vonultak fel a zászló alatt a szentbeszédre.”¹¹³⁵

Érdekes megvizsgálni a KALOT-legények ünnepélyes elköteleződésének liturgikus szövegeit is a vezérkönyvben. A szertartást vezető pap bevezetője: „Kedves Testvéreim! Kívánságotok igen kedves Krisztus előtt. Örül annak, hogy boldogabbak akartok lenni, hogy Hozzá akartok csatlakozni, hogy Őt akarjátok követni. Szelíd, jóságos uralma alá fogad benneteket, és áldó keze támogatását, irgalmas szíve segítségét érezni fogjátok mindaddig, amíg Hozzá hűek maradtok.”¹¹³⁶ Nem nehéz mindebben felismerni a lelki gyakorlatok gondolatait és a sajátos Kerkai-hangsúlyokat. Ezt követik a kérdések, köztük: „Akartok-e Krisztus zászlaja alá sorakozni? (Akarunk!) Akartok-e Krisztussal együtt élni, dolgozni és boldogulni? (Akarunk!)” Az ignáci lelki gyakorlatok egyik központi elmélkedése a Krisztus Király-hívása és a Két Zászló. A parasztfiatalok tulajdonképpen ebbe a lelki gyakorlatos elmélkedésbe léptek be a Krisztus Király melletti elköteleződéssel. A következő kérdés: „Akartok-e a-i Katolikus Legényegyletben katolikus életetek példájával és apostoli buzgóságtokkal embertársaitok boldogulásán is közreműködni?”

¹¹³¹ A KALOT-vezérkönyv születésében is Kerkai lelki gyakorlatos gondolatai voltak meghatározók. Vö. KOVÁCS, A., *A KALOT Mozgalom és a kisnyomi népfőiskola a Szombathelyi Egyházmegyében*, 21.

¹¹³² FARKAS, GY., szerk. *Vezérkönyv agrárfjúsági vezetők számára*, KALOT, Szeged 1937, 24.

¹¹³³ „Mindig többet kezdtünk beszélni arról, hogy minden egyesület tartson háromnapos lelki gyakorlatot, s az egyik évben P. Provinciális egyszerre 11 jezsuita pátert bocsájtott rendelkezésünkre, akik több mint egy hónapig megállás nélkül, egyik lelki gyakorlatot a másik után tartották vidéki központokban” – emlékezik vissza Nagy Töhötöm. NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 154–155. A következő évben a jezsuiták mellett hetven egyházmegyes pap tartott ilyen lelki gyakorlatokat.

¹¹³⁴ NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, 154.

¹¹³⁵ Uo. 155.

¹¹³⁶ FARKAS, GY., szerk. *Vezérkönyv agrárfjúsági vezetők számára*, 44.

(Akarunk!)”¹¹³⁷ Itt felismerhető Kerkai rendje, a Jézus Társasága alapideálja, amely a jezsuita Rendalkotmányban így jelenik meg: „E Társaság célja nemcsak az, hogy az isteni kegyelem segítségével saját lelkünk üdvösségén és tökéletesítésén munkálkodjunk, hanem az is, hogy ugyanennek a kegyelemnek segítségével serényen törekedjünk előmozdítani embertársaink üdvösségét és tökéletességét”¹¹³⁸. Nem túlzás állítani, hogy Kerkai Jenő rendjének apostoli lelkiségét osztotta meg a mozgalommal. Ezt követi az ígéret: „Az egylet eszméit életemmé váltom – becsületéért dolgozni fogok – az igazabb élet – a magyar feltámadás – és Krisztus országának szolgálatában. Éljen Krisztus Király!” Krisztus országa és a magyar feltámadás tehát összekapcsolódik. A tagavató szertartás záró része pedig a felajánlás Jézus Szívének: „Krisztus isteni Szíve, az áldás, szeretet és boldogulás forrása! Neked ajánljuk és Neked szenteljük egyletünket, Neked ajánljuk és szenteljük magunkat. Légy áldott eddigi segítségédért. Tedd gyümölcsözővé további munkánkat. Áldd meg jódszándékunkat, elhatározásunkat. Krisztus isteni Szíve, fogadj el minket. Krisztus irgalmas Szíve, rendületlenül bízunk Benned. Krisztus jóságos Szíve, jöjjön el a Te országod. Ámen.”¹¹³⁹ Mindebben visszatükröződik mindaz, ami Kerkai Jenő lelkiségében fontos volt. Isten – Krisztus Országának gondolata, Jézus Szíve-tisztelet, magyarság. A szertartás a jezsuita fogadalomtételhez hasonlított, az az ígéretet az Oltáriszentség előtt tették.¹¹⁴⁰

A lelkigyakorlatos hangsúly a KALOT 1946-os feloszlata után sem tűnt el, sőt megerősödött. Kerkai ekkor szervezte meg a „Falú-Manréza” nevű, parasztfiatalok számára tartott néhány napos lelkigyakorlat-sorozatot.¹¹⁴¹

7. 2. 6. A jezsuita missziós módszerek alkalmazása

Az evangéliumnak a különböző népek kultúrájába történő beépítésén, az inkulturáción – vagy ahogy akkoriban fogalmaztak, az akkomodáción – alapuló eljárások fontos szerepet töltenek be a jezsuita missziós tevékenységben. Évszázadokon keresztül a jezsuita misszionáriusok első feladata volt azon népek nyelvének és kultúrájának alapos

¹¹³⁷ Uo.

¹¹³⁸ *A Jézus Társaságának Rendalkotmánya*, JTMR, Budapest 1997, Nr 3.

¹¹³⁹ FARKAS, *Vezérfüzet agrárfüzet vezetői számára*, 45.

¹¹⁴⁰ Vö. Ugrin József visszaemlékezése: „Ott és akkor született meg a KALOT, s mi oltár előtt fogadtuk meg az Ostyában jelen lévő Krisztusnak, hogy hűek maradunk mindhalálig. Ezért nem lehet nekünk elhagyni a mozgalmat. Csak meghalunk lehet vele.” UGRIN, J., *Válasz Nagy Töhötömnek*, 14.

¹¹⁴¹ TAKÁTS, A., *Vegye föl keresztjét! Életem története*, a szerző magánkiadása, 2003, <http://mek.oszk.hu/10400/10492/10492.pdf> (a kutatás ideje: 2023. február 16.), 106.

megismerése, amelyek közé küldték őket. Kerkai Jenő hosszú jezsuita tanulmányi évei, de még a korábbi élettapasztalatai is úgy tekinthetők mint intenzív törekvés a magyar falu nyelvének és kultúrájának alapos megismerésére. A KALOT-mozgalom pedig a parasztfiatalokkal kialakított közvetlen kapcsolatból fejlődött ki. Jóllehet Kerkai éveket foglalkozott elméleti felkészüléssel, az első hónapok falujárással és személyes találkozásokkal teltek. A tanfolyamokon is sokat beszélgettek, így első kézből hallhatták, melyek a parasztfiatalok fő problémái és alapvető vágyai. A KALOT-vezérkönyvben aztán megfogalmazzák, hogy nemcsak az örök boldogságot szeretnék szolgálni, hanem abban is segíteni akarják a parasztfiatalokat, hogy már itt, a földön boldogok lehessenek, tanulhassanak, érvényesülhessenek, tisztességgel megélhetéshez, földhöz juthassanak. Támogatták tehát mindazokat a jogos emberi vágyakat, amelyek ott éltek a parasztfiatalok szívében. Felkarolták az akkor már megkopóban lévő, feledésbe merülő népi kultúrát is, amivel visszanyúltak e népréteg ősi hagyományaihoz. A KALOT arra törekedett, hogy a fiatalokat helyzetbe hozza, felelősséggel ruházza fel. A mozgalom ugyanis erőteljesen épített az egyéni felelősségvállalásra, a vezetők kreatív, öntevékeny magatartására.

Ez a hozzáállás mélyen a jezsuita eljárásmodban gyökerezik, a hagyományos jezsuita pedagógia része. Kerkai Jenő mint kollégiumi, majd papnevelő a gyakorlatban már alkalmazta ezeket a módszereket, mielőtt a parasztfiatalok körében dolgozott volna. Azt is látta, hogy a fiatalokat természetesen érdekli a szórakozás, ezért ez is jelentős teret kapott a KALOT-programokon.¹¹⁴² Fontos szerepe volt a KALOT életében a színjátszásnak is. A KALOT-központ forrástára színházi darabokkal látta el az egyleteket, és a legények előadásokat szerveztek a falu számára. Itt megint csak egy jellegzetes jezsuita nevelési elem jelenik meg, hiszen a jezsuita iskoláknak évszázados színjátszó hagyományuk volt. Kerkai Jenő kalocsai magiszterként maga is rendezett színdarabokat, így közelről megtapasztalhatta a színjáték emberformáló hatását. Mindezek fényében láthatjuk, hogy a KALOT sok vonatkozásban magán viseli a jezsuita inkulturációs és pedagógiai hagyományok számos vonását.

¹¹⁴² „A Legényegylet nem siralomház, de nem is elkomorult, keserű emberek gyűjtőfogháza, (...) lelki világunknak szüksége az, hogy a mindennapi gondok közepette felüdjön a tisztességes szórakozásban. Népünknek és ifjúságának egyenesen szüksége van több öröme. Ezért az egylet zenekart, énekkart, dalárdát alakíthat, mely felkarolja a magyar nótát, éneket, táncot.” FARKAS, *Vezérkönyv agrárfiatalok vezetői számára*, 12.

Kerkai jellemzője volt a korszerűség is. Egyrészt abban, hogy a kor legnagyobb kihívásaira igyekezett válaszolni, másrészt az eszközök felhasználásában.¹¹⁴³ A harmincas években a magyar agrárfjúság helyzete valóban sürgős válaszáért kiáltott. Nemcsak problémafelismerésben volt korszerű, hanem megoldási eszközeiben. Felhasználták a tömeglélektan, a társadalom- és gazdaságtudományok eredményeit, bátran nyúltak a sajtóhoz, meg tudták haladni a katolikus mozgalmakra jellemző ájtatos nyelvezetet, és olyan módon szóltak az agrárfiatalokhoz, hogy az üzenet a kevésbé hívőket is meg tudta érinteni. Mertek olyan eszközöket is alkalmazni, amelyek addig csak a kommunistákat jellemezték, mint a például a sejt módszer használata a szervezetépítésben.¹¹⁴⁴

7. 3. A szegények hivatott apostola

7. 3. 1. Az agrárfjúság apostola

Kerkai Jenő hivatást érzett a magyar társadalom legszegényebb rétegeinek felemelésére. A hárommillió koldus Magyarországon – Oláh György nyomán fogalmazva – az agrárfjúság volt a legelhanyagoltabb társadalmi réteg. Ebben az időben „nem volt olyan országos szervezet, amely legelhanyagoltabb társadalmi rétegünknek legelhanyagoltabb részét, az agrárfjúságunkat a korszerű nevelés eszközeivel gondozásba vette volna. [...] A legény művelésével egyetlen földi hatalom sem törődött” – írta Kerkai Jenő 1945 augusztusában.¹¹⁴⁵

E hivatás csírái már ott vannak a gyermekkorában, falusi élményei, találkozása az agrárvilág szegénységével életre szóló indíttatássá váltak. Ez már az érettségi idején tudatos törekvése volt, egész jezsuita képzését végigkísérte, majd 1935-től az általa megszervezett KALOT-mozgalom rövid időn belül Magyarország legnagyobb

¹¹⁴³ Nagy Töhötöm így ír Kerkairól: „Nagy volt mint korszerű modern ember is, aki megértette azt, hogy ma és itt mivel tartozunk mi az emberiségnek. Melyek a legégetőbb és legsürgetőbb, sürgősebb teendők, és ő odaállt, kegyelemtől támogatva, de emberileg is mindent elkövetve, szinte lehetetlenre vállalkozva, hogy ezeket a feladatokat megvalósítsa.” *Nagy Töhötöm levele Túll Alajosnak*, 1970. október 2., JTMRL IV. 68. 1. cs., 133.

¹¹⁴⁴ P. Bálint József szerint „felismerték és megragadták a koreszmét, és a fölismerés nyomán létrehozták azt a népi irányzatú, szociális tartalmú, keresztény jellegű ifjúsági mozgalmat, amely minden szempontból megfelelt a kor igényeinek. Sikereik, eredményeik legfőbb titka tehát: korszerűség” ANDRÁS-BÁLINT-SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 122.

¹¹⁴⁵ *Mi van a KALOT pöre mögött?*, KALOT, Budapest, 1945, 11. Vö. KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő, a szociális apostol meghívástörténete*, in *A Szív* 107 (2021/12) 52–55.

egyesületévé vált, és európai vonatkozásban is kiemelkedő agrárfjúsági kezdeményezésnek számított.¹¹⁴⁶

Az agrárfjúság felemelkedése szempontjából Kerkaiék központi jelentőséget tulajdonítottak az oktatásnak.¹¹⁴⁷ A KALOT négyes jelszavának egyike – „Műveltebb falut!” – kifejezte azt a törekvést, hogy a parasztfiatalok öntevékenyen fejlesszék szakmai és általános műveltségüket. Kerkai a mozgalom 10. évfordulóján így ragadta meg ennek jelentőségét: „A műveltebb falu jelszavával fejeztük ki annak szükségességét, hogy a szakmai és egyetemes műveltség fegyverzete nélkül a gyilkos létharcban nem állhat meg a magyar parasztember, és nem veheti föl a versenyt nyugati társaival.”¹¹⁴⁸

Az oktatás tartalmának alapját Kerkai Jenő így fogalmazta meg: „A KALOT a lelkiület átformálásán kezdte. Vallásos lelkiületű magyar parasztembereket akart nevelni és nevelt is ezrével. Vallási ráhatással és neveléssel egy valóban hívő és keresztény magyar paraszti társadalom kifejlődését szolgálta.”¹¹⁴⁹ A képzés azonban messze nem korlátozódott a valláserkölcsei oktatásra, sőt igazi vonzerejét éppen az adta, hogy a fiatalok olyan ismereteket szerezhettek, amelyek az evilági boldogulásukat is segítették. Úgy hirdették az örök boldogságot, hogy hangsúlyozták az evilági boldogulás lehetőségét, és konkrét eszközöket adtak ehhez. A parasztfiatalok tanulhattak gazdálkodási és kereskedelmi alapismereteket, zöldségtermesztést, Kert-Magyarországról álmodtak, de tanultak a szövetkezetek jelentőségéről is. Elsajátítottak olyan alapvető készségeket, mint késsel-villával enni vagy közösség előtt felszólalni. Tudatosan készültek a vezetői szerepre. Megismerték az egyház szociális tanítását, főleg XI. Piusz pápa *Quadragesimo anno* enciklikájának (1931) alapelvei szerint, tisztába jöttek alapvető emberi jogaikkal. Nagy hangsúlyt kapott a népi kultúra megismerése, a magyar tánc, ének, zene, népművészet,

¹¹⁴⁶ Vö. VIDA, I., *Szociális irányú katolikus mozgalmak hazánkban (1935–1949), Emlékek és reflexiók*, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 4 (1992), 231.

¹¹⁴⁷ Vö. KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő öröksége*, 2. rész – *A népnevelő*, <https://mkdsz.hu/kerkai-jeno-oroksege-2-resz-a-nepnevelo/> (a kutatás ideje: 2023. február 6.).

¹¹⁴⁸ *Mi van a KALOT pöre mögött?*, 12. Vö. BENEDEK, K. M., *A KALOT népfőiskolái mint a paraszti emancipáció eszközei* (Népfőiskolai Füzetek 15), Antológia, Lakitelek 2014. Kerkai egy beszédében így fogalmazott: „Mozgalmunk eszményképe az önálló, független, művelt, erős családokból felépült agrárréteg.” *Hatalmas tett volt a KALOT nagygyűlés*, in *KALOT-munkafüzet*, 1943. december, JTMRL Rendetörténeti Könyvtár, 2.

¹¹⁴⁹ Uo. 11–12.

például a fafaragás.¹¹⁵⁰ A KALOT ösztönözte az önképzést is. Valóságos olvasási láz indult a fiatalok között, a világ- és a magyar irodalom klasszikusait vették a kezükbe, különösen a népi írókat olvasták. Községi és házi könyvtárakat alapítottak, s a KALOT révén olcsón hozzájuthattak a minőségi irodalomhoz.

A Kerkaiékat inspiráló *Quadragesimo anno* enciklika nagy hangsúlyt helyezett a szubszidiaritásra, és jogszerűtlenségnek, sőt súlyos bűnnek nevezte ennek hiányát, a túlzott központosítást.¹¹⁵¹ A KALOT, jóllehet erős központi vezetéssel működő szervezet volt, az alsóbb szinteken tudta ösztönözni az önálló tevékenységet és az egyéni kezdeményezéseket. Dr. Farkas György szerint a mozgalom alapelve volt a decentralizáció is, „s minden vaskalapos, »egy gombnyomásra« való intézkedés ellensége. Az egyesületek a Mozgalom kötelékében ugyan, de saját hatáskörben éltek szervezeti életüket.”¹¹⁵² A KALOT egyik nagy értéke volt az önállóság, az alulról jövő kezdeményezések támogatása. Ez által tagjai igazán magukénak érezték a mozgalmat, és minden képességüket mozgósították.

Kerkaiék az általuk szolgált agrárfjúság számára rugalmas és korszerű oktatási hálózatot építettek ki, amely az ember minden dimenzióját fejlesztette. Alkalmazkodtak a parasztság igényeihez és lehetőségeihez (pl. téli tanfolyamok – amikor nincs mezőgazdasági munka). Olyan ismereteket nyújtottak nekik, amelyekkel tényleg boldogulhattak, egyről a kettőre léphettek az életben. Népőiskoláik is rugalmasak voltak, maximálisan figyelembe vették a helyi adottságokat.¹¹⁵³

¹¹⁵⁰ A népi kultúra intenzív ápolása miatt méltán mondhatta egy visszaemlékező, hogy „sohasem volt az ország olyan hangos Kodály és Bartók szellemétől”, mint a KALOT ideje alatt. LELE, *A tápairéti és a Szeged tanyai fiatalok művelődési és szórakozási alkalmai*, 582.

¹¹⁵¹ Vö. TOMKA, M.–GOJÁK, J., *Az Egyház társadalmi tanítása, Dokumentumok*, SZIT, Budapest 1994, 81.

¹¹⁵² *Magyar Kultúra* 1938. október 5., 176.

¹¹⁵³ Balogh Margit, a KALOT-mozgalom legalaposabb kutatója találóan fogalmaz: „A KALOT nevelő-
oktató munkájával az átlagos műveltség hiányainak pótlása és a gyakorlati ismeretek továbbadása mellett egy demokratikus politikai rendszer jövődó polgárait is képezte. Vezetői irányt mutattak, nemzetépítő folyamatot indukáltak, társadalmi párbeszédre tanítottak, meghaladtak egy korszerűtlen mentalitást, és mindezzel feszegették a politikai-közjogi rendszer kereteit.” BALOGH, M., *A KALOT története*, in *Rubicon* 27 (2016/2), 41.

7. 3. 2. Munkások között

Kevésbé ismeretes, de – ahogy már utaltunk rá – Kerkai Jenő nemcsak a parasztság, hanem a munkásság körében is tevékenykedett.¹¹⁵⁴ A városi munkásság apostolával, Varga László rendtársával és barátjával segítették egymást. Varga időnként bedolgozott a KALOT-ba, Kerkai pedig a Vargáék által szervezett munkásgyűléseken szólalt fel. Sőt, a keresztény munkásság szervezete, az úgynevezett Hivatásszervezet éppen a két KALOT-os jezsuita, Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm közreműködésével indult el Szegeden 1936-ban. Felszólaltak munkásgyűléseken¹¹⁵⁵, 1938-ban pedig Kerkai Szegeden egy sztrájknál közvetített és segített elérni a dolgozók béremelését.

Valóban, a szegedi keresztény munkásmozgalom néhány hónap múlva komoly tényező lett a városban, és 1938-ban már sikeres sztrájkot is szervezett.¹¹⁵⁶ A munkaadók először ellenálltak a követeléseknek, a katolikus egyetemisták és számos más csoport viszont támogatásukról biztosították a sztrájkolókat. Az események hatására hamarosan a

¹¹⁵⁴ Nagy Töhötöm így emlékezik vissza az iparoslegényeknek tartott hétköznapi lelkigyakorlatokra: „P. Kerkai találománya. Egész nap dolgoznak a műhelyekben, s este bevonulnak: 8 órakor vacsora, $\frac{1}{2}$ 9 - $\frac{1}{4}$ 10-ig első előadás szociális kérdéstről, $\frac{1}{4}$ 10 után kis szünet, majd közel 10-ig lelkigyakorlatos előadás; reggel $\frac{3}{4}$ 5-kor felkelés, $\frac{1}{4}$ 6-kor lelkigyakorlatos előadás; 6-kor világnézeti-szociális, utána reggeli, aztán mennek munkára. Utolsó reggel közös áldozás, és a beszéd az oltártól evangélium után. Igen szép eredményt mutat a fiúk lelkében.” KERESZTES, A., szerk. *Részletek Nagy Töhötöm fiatalkori naplójából* (1937–1940), EFO, Budapest 2019, 97.

¹¹⁵⁵ Arról, hogy Kerkai miként tudott hatni a munkásokra, ízelítőt adhat egy sajtótudósítás a szeged-rókusi Katolikus Ház nagytermében tartott munkásnagygyűlésről, ahol Kerkai volt az utolsó szónok: „Zúgó tapsvihár, percekig tartó ováció közben lépett a lelkes hallgatóság elé a szegedi keresztény ifjúság atyja és vezére, P. Kerkai Jenő SJ, hogy néhány szóval bezárja a gyönyörű gyűlést. A Kolping-munkásifjúság – mondotta – felébredt a tespedésből, és ma este belekiáltjuk Szeged város éjszakájába: Vagyunk! A munkásfiatalságnak hit kell! Hit az Istenben! Aki az Ő kezét nem fogja, az a föld sarába fullad. De higgyen a munkásifjúság önmagában is, mert aki nem hisz magában, az a kenyérmezei csatában elesett (tapsvihár). A munkásfiatalságnak tudás kell! Általános műveltség és szaktudás. Ebben igyekszünk őket segíteni. Sokan lemosolyogják a mi mozgalmunkat. Nem baj. Ezeknek csak azt válaszolhatjuk: aki nem hiszi, hogy vagyunk, majd meglátja, hogy: leszünk! Egymás után rendezzük meg a különböző szaktanfolyamokat és kultúresteket. Minden tettünket izzó magyar érzés hatja át, és mi jó reklámjai akarunk lenni a krisztusi világnézetnek. Ami pedig a régi közmondást illeti, hogy nyelvében él a nemzet, ezt mi úgy módosítjuk: népében él a nemzet. Percekig tartó ovációban részesítette a zsúfolt nagyterem közönsége a bátor szavú páttert.” *Szegedi Új Nemzedék* 1938. február 8.

¹¹⁵⁶ A korabeli sajtó így számolt be az eseményről: „Reggel 8 órakor valamennyien elmentek a Fogadalmi templomba szentmisére, innen átvonultak szervezeti központjuk helyiségeibe, s ott szociális vonatkozású előadásokat hallgattak. Megjelent körükben Kerkai Jenő páter, egyesületi elnök, aki előtt kifejtették álláspontjukat. Hangoztatták, hogy az engedékenység legvégső határáig elmentek, és még a létfenntartásra szükséges legkisebb fizetést sem tudták elérni. Kerkai Jenő válaszában kifejtette, hogy igaz a cél, az eszköz és az alap, tehát munkamegszüntetésük jogos.” *Új Magyarország* 1938. május 4.

fővárosi minisztériumból is kiszálltak. Végül Kerkai közvetítésével a munkásoknak és a munkaadóknak sikerült megegyezniük, és a dolgozók komoly béremelést kaptak.¹¹⁵⁷

1959-ben Kerkai Jenő tudatosan vállalta a munkássorsot, évekig segéd munkásként dolgozott. Számára ez az életmód a Krisztussal és a magyar néppel kifejezett együttérzés megélése volt. Méltán nevezhetjük őt munkáspapnak is.¹¹⁵⁸

7. 3. 3. Küzdelem a strukturális átalakulásokért

Kerkai Jenő nemcsak azért küzdött, hogy a parasztság és munkásság a belső megerősödés, tanulás által felemelkedjen, hanem síkra szállt a társadalom strukturális átalakulása mellett is. Óvatosan, de egyértelműen megfogalmazta a földreform szükségességét: „Nekünk már szociális tettek kellene. Megvalljuk őszintén, nekünk nem a zsellér, hanem az önálló földműves gazda imponál”¹¹⁵⁹ – hirdette. Ennek persze logikus következménye volt a földrendezés kérdése, és ez óhatatlanul konfliktusokat rejtett magában a nagybirtokosokkal szemben, melyek között ott volt a katolikus egyház is. Ennek ellenére bátran hangoztatta, hogy nem szervezkednek még „az egyházi nagybirtok védelmére sem”¹¹⁶⁰; ha a nagybirtokokhoz hozzá kell nyúlni, akkor „még az egyházi birtokokra sem szabad tekintettel lenni!”¹¹⁶¹. A földkérdés rendezését hosszú távú visszatérítés keretében képelték el, nem pedig vagyonekobjásként, mint ahogy 1945-ben megvalósult. Tervük szerint a földet kapó parasztok hosszú távon váltják meg a föld értékét a korábbi tulajdonosok felé, olyan mértékű törlesztéssel, ami nem jelent súlyos terhet. Ez a bátor hangvétel egészen új volt egy katolikus szervezet részéről. A keresztény pártok és szakszervezetek nem vállaltak ilyen markáns érdekvédelmi szerepet, igaz, nem is tettek szert tartós támogatásra a parasztság és a munkásság körében, mert inkább tűntek úgy, hogy a hatalmon lévők érdekeit védik, mintsem a kiszolgáltatott tömegeket. A nagybirtokosok – köztük számos püspök – viszont nem nézték jó szemmel ezt az agitációt.

¹¹⁵⁷ Kerkai szerepét a *Szegedi Új Nemzedék* a következőképpen kommentálta: „Nagy lelkesedést keltett a munkásság körében P. Kerkai Jenő jézustársasági atya szerető és áthidaló fellépése. Személyes közbenjárása a munkaadóknál is jelentékenyen közrejátszott a sikeres befejezéshez.” *Szegedi Új Nemzedék* 1938. május 8.

¹¹⁵⁸ Vö. KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő, a munkáspap*, in *A Szív* 108 (2022/5), 58–61.

¹¹⁵⁹ *Szegedi Új Nemzedék* 1938. május 17.

¹¹⁶⁰ *Somogyi Újság* 1939. július 3.

¹¹⁶¹ *Szegedi Új Nemzedék* 1938. május 17.

A földreform előkészítése volt az a gyakorlati kísérlet, amelyet a felvidéki Egeg határában valósítottak meg 1942-ben. A Vallásalaptól kaptak bérbe 418 hold földet, melyen 27 frissen házasodott legény kezdhette meg a gazdálkodást. Összefogva, szövetkezeti módon dolgoztak; „ez volt az első valódi kollektív mezőgazdasági üzem Magyarországon (...) Itt bebizonyítottuk, hogy a kisbirtok termelőképessége a nagybirtokénál nem kisebb. Az egegi fiatal telepesek már az első esztendőben versenyképes gazdálkodást folytattak a környező nagybirtokkal”¹¹⁶² – írja büszkén Kerkai 1945-ben. Az ígéretesen induló egegi telepeskísérletet elmosta a háború, a telepes KALOT-legényeket sorra hívták be katonának.¹¹⁶³ Mindenesetre a KALOT-tanfolyamokon, népfőiskolákon számos olyan ismeretet sajátíthattak el a parasztfiatalok, amely az esetleges önálló gazdálkodásra készítette fel őket.

A KALOT-alapítók céljai azonban túlmutatnak a mezőgazdaság területén. Már az 1937-es KALOT-vezérfőkönyv is nyíltan beszélt a „társadalmi fejlődésen alapuló rendszerváltozás” szükségességéről.¹¹⁶⁴ Ebben a tekintetben Prohászka Ottokár és XI. Piusz pápa követői voltak, hiszen mindketten társadalmi és gazdasági rendszerváltást hirdettek.¹¹⁶⁵ A KALOT a Magyarországon meglehetősen forradalmian hangzó, de a pápai tanításban gyökerező gyökeres átalakuláshoz akart hozzájárulni. Kerkai Jenő részvétele a kereszténydemokrata párt alakulásában szintén azt célozta, hogy immár politikai eszközökkel éri el az egész társadalom átalakulását, a demokratikusabb, igazságosabb, szociálisabb Magyarországot megvalósítását.¹¹⁶⁶

7. 3. 4. A szegényekért és szegényként élni

Ha Kerkai Jenő életútját végigtekintjük, állandó vonásként jelenik meg a szociális érzék, a könyörület és a legszegényebbek iránti szolidaritás. Nemcsak a nagy apostoli aktivitás korszakában volt ez így, hanem ez jellemezte a börtönben is, amikor áldozatosan ápolta beteg rabtársát, vagy amikor bátran kiállt a bántalmazott fogolytársak érdekében.¹¹⁶⁷ Élete

¹¹⁶² *Mi van a KALOT pöre mögött?*, 13.

¹¹⁶³ Vö. BALOGH, M., *A KALOT története*, in *Rubicon* 27 (2016/2), 39.

¹¹⁶⁴ FARKAS, *Vezérfőkönyv agrárifjúsági vezetők számára*, 8.

¹¹⁶⁵ Vö. GERGELY, J., *Prohászka Ottokár, A „napbaöltözött ember”*, Gondolat, Budapest 1994, 222.

¹¹⁶⁶ Vö. KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő öröksége*, 4. rész – *A szociális igazságosság és a kereszténydemokrácia szószerzője*,

<https://mkdsz.hu/kerkai-jeno-oroksege-4-resz-a-szocialis-igazsagossag-es-a-keresztenydemokracia-szoszoloja/> (a kutatás ideje: 2023. február 6.).

¹¹⁶⁷ Vö. *Dr. Marnó Béla rabtárs levelei*, 1970. JTMRL IV. 68. 1. cs., 57–60.

végén pedig Pannonhalmán a beteg rendtársairól gondoskodott. A nagy szociális szervező egészen kis körben is az együttérzés és az önfeláldozó szeretet emberének mutatkozott. Megtalálta és segítette a szegényeket ott, ahol jelen volt, valóban a „szegények hivatott apostola” volt, ugyanakkor ő maga is igyekezett szegényen élni.

Takáts Ágoston így emlékezik erre vissza: „Tulajdont illetőleg P. Nagy Töhötöm egy írógépet és egy fényképezőgépet mint munkaeszközt vett a mozgalom pénzén, P. Kerkai viszont annyira komolyan vette a szerzetesi szegénységet, hogy – Nagy Töhötöm tudomása szerint – semmit sem vett a maga részére.”¹¹⁶⁸ A mozgalom révén jelentős pénzek futottak ugyan át a kezei között, de „szerényen, igénytelenül, sőt szegényesen élt, s ugyanakkor keményen dolgozott másokért (...) önmagáról teljesen megfeledkezve”¹¹⁶⁹ – emlékezett vissza egy rendtársa. Egyszerű körülmények között utazott¹¹⁷⁰, elutasított mindenfajta kivételezést, kerülte, hogy a reflektorfényben legyen, nagygyűlések díszhelyein foglaljon helyet.¹¹⁷¹ Felesleges dolgokat nem gyűjtött, az idejétmúlt iratokat, prédikációs szövegeit is megsemmisítette.¹¹⁷² „Irtózott a fölösleges holmiktól, fölöslegesnek pedig minden olyan használati tárgyat tartott, amelyre nem volt feltétlen szüksége” – írta róla előljárója, P. Tüll¹¹⁷³, aki szerint Kerkai ígéretet tehetett Istennek, hogy ha lehetséges választania „jó és balsors között, kellemes és kellemetlen, édes és keserű, dicsőség és dicstelenség között, mindig az utóbbit választja.”¹¹⁷⁴ A magyarázat, hogy „Mestere, az Úr Jézus így tett. (...) Ez a hősies magatartása Szt. Ignác lelkigyakorlatának bölcsességére volna visszavezethető.”¹¹⁷⁵ Írásos nyomát egy ilyen kifejezett fogadalomnak nem találtuk ugyan Kerkai hagyatékában, de lelkigyakorlatos beszédei alapján is feltételezhető egy ilyen elköteleződés, hiszen a Két Zászló-elmélkedés végén így imádkozik: „Uram, Jézusom, vezérem és mesterem, a te kegyelmeddel ébreszd fel bennem az igazi szegény élet szeretetét, anyagiakban, életsorsban, apostoli munkában, mindegy nekem, csak a szegény ember sorsa legyen az én osztályrészem, hogy aztán

¹¹⁶⁸ TAKÁTS, Á., „Futok a kitűzött cél felé...”, *Emlékezés Nagy Töhötömre*, 60. vö. NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, 156.

¹¹⁶⁹ HEGYI, *A szegény ember gazdagsága (Elmélkedés)*, 46–47.

¹¹⁷⁰ Vö. PIROS Zoltán, *Ahogy Kerkai Atya nagyságát megismertem*, JTMRL IV. 68. 7. cs.

¹¹⁷¹ TAKÁTS, Á., „Futok a kitűzött cél felé...”, *Emlékezés Nagy Töhötömre*, 60, vö. NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, 156.

¹¹⁷² Vö. Budapest Főváros Levéltára, VII. 5/e. 721/1950, 8.

¹¹⁷³ SZABÓ, F., szerk. *Kortárs magyar jezsuiták/2*, (Anima Una könyvek/3), JTMR, Budapest 1992, 49.

¹¹⁷⁴ Uo.

¹¹⁷⁵ Uo.

ebből a lelkemben kialakuljon az, hogy szívesen veszem a szegény ember sorsát az emberek kezelését illetően, hogy engem lekezelnek, félrelöknek, rám kiáltanak, mint a szegény emberrel szokták tenni. Harmadszor: hogy aztán ebből a kettőből lelkemben a szolid, igaz alázatosság kialakuljon, mert úgy vélem, akkor a te Szíved titkaihoz megnyílt a kapu előttem.”¹¹⁷⁶ Imája meghallgatásra talált.

7. 4. Felemelni a magyar népet

7. 4. 1. A magyar nép prófétája

Kerkai Jenő nemcsak egy népréteg (agrárifjúság) vagy a szegények (pl. munkásság) apostola volt, hanem rajtuk keresztül az egész magyar néphez érzett küldetését. Már gimnazista korában feltűnő figyelemmel fordult a magyar nép irodalma, történelme és sorskérdései felé, és ez végigkísérte egész életében. Az agrárifjúsággal, a társadalom legelhanyagoltabb rétegével való foglalkozás értelmét is nagyobb távlatban, az egész magyar nemzet vonatkozásában látta. Már 1935-ben, amikor első munkatársával elkezdte megszólítani a falusi ifjúságot, a meghívásban is tágabb perspektíva jelent meg: „Jöjjenek, segítsenek nekem felemelni a magyar népet!”.¹¹⁷⁷ Ez a szándék végigkísérte egész életét.¹¹⁷⁸

Apostoli munkája során nemcsak az agrárifjúsággal foglalkozott és azokkal, akik a parasztsággal törődtek, mint a papság, a tanítók, hanem tevékenysége kiterjedt a munkásokra és az értelmiségre is, valamint az egyház és a társadalom vezetőire, hiszen püspökök kérték ki a tanácsát, politikusok tekintettek rá mint a kereszténydemokrata gondolat egyik inspirálójára. Számos előadást tartott a magyar nép sorskérdéseinek témájában szerte az országban. A magyar nép egészéért érzett felelősségtudat vezérelhette Kerkait, amikor 1943-ban a Katolikus Szociális Népmozgalom vezetője lett, majd abban is, hogy egy új keresztény politikai alakulat, a Demokrata Néppárt

¹¹⁷⁶ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 149.

¹¹⁷⁷ ANDRÁS, I., *A KALOT múltja, jelene és elgondolások jövő működéséről*, in *KALOT Vezérkönyv*, szerk. Farkas, Gy., 5.

http://www.ppek.hu/konyvek/Farkas_Gyorgy_KALOT_Vezerkonyv_agrarifjusagi_vezetok_szamara_1.pdf (A letöltés ideje: 2023. március 27.). A cikk csak az elektronikus változatban található.

¹¹⁷⁸ Vö. ANDRÁS-BÁLINT-SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 125. A parasztfjúság felemelését mint szükséges lépcsőfokot tekintette az egész magyarság felemeléséhez. Ezzel a gondolattal nem volt egyedül; Szekfű Gyula vagy a népi írók hasonlóképpen központi jelentőségűnek tartották a falusi nép sorsát az egész magyar nemzet jövője szempontjából. Vö. Interjú Kerkaival *Pesti Hírlap* 1940. szeptember 18.

születésénél bábáskodjon (1944).¹¹⁷⁹ Mozgalma, a KALOT tagsága meghatározó szerepet játszott a kiscgazdapárt (1945), majd a Demokrata Néppárt (1947) választási sikereiben.¹¹⁸⁰

Kerkainak meggyőződése volt, hogy a KALOT-mozgalmat Isten kezdeményezte és adta az egész magyar nép javára.¹¹⁸¹ A KALOT-ot fontos, de nem kizárólagos eszköznek látta e cél eléréséhez. A mozgalom 1946-os betiltása mélyen megrázta, de tevékenységét más utakon folytatta. A magyar néppel kifejezett szolidaritás gondolata tartotta Magyarországon. Egy barátjának így fogalmazott élete végén: „Szökhettem volna, de maradtam, mert amellet a nép mellett van a helyem, amelyet egész életemmel szolgálni akarok.”¹¹⁸² Letartóztatása után és tétlenségre kárhóztatott éveiben barátaihoz írt leveleiben újra és újra kérte, hogy imádkozzanak a magyar népért. Ezekben az években a magyar nép hivatásáról írt tanulmányt, és szenvedéseit is érte ajánlotta fel.¹¹⁸³ Nem túlzás állítani, hogy sorsát mint a magyar népért bemutatott engesztelő áldozat értelmezte.¹¹⁸⁴

Mindezek fényében különösen is találónak tűnik Gyürki László meglátása, aki szerint Kerkai a „magyar nép prófétája volt.”¹¹⁸⁵ Isten által az egész néphez küldött ember, sajátos üzenettel és feladattal, hogy a nép felemeléséért dolgozzon, s ezért a küldetésért a szenvedést is vállalja.

¹¹⁷⁹ Vö. KLESTENITZ, T. – PETRÁS, É. – SÓS VIKTOR, A., szerk. *Útkeresés két korszak határán, A Katolikus Szociális Népmozgalom 75. évfordulójára*, Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény 2019, VARGA, L., *Kérem a vádlott felmentését!*, Püski, New York, 1981, 41–100.

¹¹⁸⁰ Bulányi György piarista szerzetes így emlékezett vissza Kerkai szerepére: „A Barankovics-párté lett a hatos lista. A vasárnapon, amelyre esett a választás, éppen a kánai menyegző története volt az evangélium, s abban ez a mondat: Volt ott hat kőkorsó a zsidóknál szokásos tisztálkodás céljára. Ahány katolikus templom volt az országban, mindegyikben megtanulták a prédikációból a kedves hívek, hogy bizony hat volt a kőkorsók száma, és nem több és nem kevesebb. Mitől okosodtak így meg a papok? Hát attól, hogy a Kisatya motorra ültette a KALOT legényeit, hogy minden faluban megtudja a pap, hogy a hatos listára kell szavazni, mert az a KALOT pártja. Nem emlékszem már pontosan, de mintha a mandátumok 17%-át szerezte volna meg a Néppárt.” BULÁNYI, GY., *Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni*, https://www.bulanyi.hu/images/onrajz/aki_dudas_akar_lenni_13.pdf (a kutatás ideje: 2024. március 20.), 87. Kerkai így értékelte a Néppárt választási eredményét: „Mozgalmunk eddigi történetének legnagyobb győzelmét vívtuk ki a Néppárt választási sikerének alakjában (...) 12 éves munkánk vetése beért”, KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 121, 1947. szeptember 13.

¹¹⁸¹ *KALOT-program, P. Kerkai Jenő SJ megnyitó előadása*, in *Lelkipásztori munka, A második érdi papi tábor előadásai és megbeszélései* (Érd, június 24–28.), Stephaneum Nyomda, Budapest 1941, 77.

¹¹⁸² VIDA, I., *Egy sohanemvolt népvézér, Tíz éve halt meg Kerkai Jenő SJ, a KALOT megteremtője*, in *Barátainknak, a Magyar Jezsuiták*, New York 1981, 13.

¹¹⁸³ Vö. JTMRL IV. 68. 2a cs., 6.

¹¹⁸⁴ P. Jancsó Imre, *Visszaemlékezés P. Kerkai Jenőre*, JTMRL IV. 68. 7. cs.

¹¹⁸⁵ TÓTH, *KALOT Képeskönyv*, 159. Erről bővebben: KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő a magyar nép prófétája*, in *A Szív* 108 (2022/10), 30–33.

7. 4. 2. Az új Magyarország álma

Amikor Kerkai az első munkatársainak lelkigyakorlatot tartott, már jelen volt egy nagy vízió vázlata: „Szervezzük újjá életünket, és állítsuk társadalmunkat etikai alapokra, hogy új Magyarországot adhassunk magunknak és a világnak.”¹¹⁸⁶ Kerkai álma a független, demokratikus, művelt, szociálisan érzékeny és keresztény Magyarország volt, amely kristályosodási pontként szolgálja Európa és az egész világ egyesülését Krisztusban.

Kerkaiék úgy látták, hogy a magyarság felemeléséhez az út főleg az oktatáson, a népnevelésen keresztül vezet. Kerkai népnevelő tevékenységéről korábban már bővebben írtunk. A parasztság és az egész ország gazdasági felemelkedése terén központi jelentőségűnek látták a mezőgazdaság és a hozzá kapcsolódó ipar fejlesztését. A KALOT-képzéseken különös hangsúlyt fektettek a kis területen is megvalósítható minőségi zöldségtermesztésre, boltgárkertész-tanfolyamokat is szerveztek. A KALOT oktatói között találjuk Somogyi Imrét, aki a „kert-Magyarország” apostola volt. „*Kertmagyarország felé*”¹¹⁸⁷ című kötetét minden KALOT-házikönyvtárban meg lehetett találni, egyikeként a legtöbbet forgatott műveknek.¹¹⁸⁸ Nemcsak szorgalmazták a minél több önálló parasztgazdaság létrejöttét, de képzéseiken az összefogás jelentőségét is aláhúzták, a termelőszövetkezetek gondolatát is elültették a parasztfiatalokban.¹¹⁸⁹

¹¹⁸⁶ Ugrin József emlékezik, LELE, *A tápairéti és a Szeged tanyai fiatalok művelődési és szórakozási alkalmai*, 579. Egy korabeli cikkben is így fogalmazzák meg, hogy a cél az, hogy „parasztságot fölemeljük és beállítsuk az új, szociálisabb Magyarország építő munkájába” (*Pesti Hírlap* 1940. szeptember 18.).

¹¹⁸⁷ SOMOGYI, I., *Kertmagyarország felé*, Magyar Élet, Budapest 1942.

¹¹⁸⁸ Meggyőződésük volt, hogy „a belterjesen folytatott kertgazdálkodás – legalábbis belföldi piaci viszonylatban – törpe- és kisgazdaságaink jövedelmezőségét nagyban fokozhatja, és elsőrangú szerepet vihet e gazdasági egységek életszínvonalának emelésében. Adatokkal igazolható, hogy az intenzív kertgazdálkodás holdankénti termésátlaga nagyobb a szántóföldinél, s kedvező értékesítési lehetőség mellett számottevő pénzjövödelmet jelent.” FARKAS, *Vezérkönyv agrárifjúsági vezetők számára*, 14. Ld. még Koronkai, Z., *Kerkai Jenő öröksége*, 3. rész – *Álom a kert-Magyarországról*, <https://mkdsz.hu/kerkai-jeno-oroksege-3-resz-alom-a-kert-magyarorszagrol/> (a kutatás ideje: 2023. február 6.). 1943-ban írja Kerkai: „az ifjúságon keresztül kell rávezetnünk a népet az anyagi felemelkedés útjára. Minél több önálló és anyagilag jól álló család alkotja az országot, annál inkább betonhoz hasonlítható hazánk alapzata. S minél több a gyökértelen, vagyontalan egyének száma, annál inkább cseréplábakon áll az ország. Tervszerűen rá kell vezetnünk az ifjúságot a közösségi vállalkozások: földbérő szövetkezetek, telepesfalvak alakításának, valamint népi szövetkezetek, kereskedelmi vállalkozások, mezőgazdasági üzemek létesítésének korszerű feladataira.” *Levél a vezetőkhöz*, in *KALOT-munkafüzet*, 1943. november, JTMRL Rendtörténeti Könyvtár, 2.

¹¹⁸⁹ Mi valósult meg ebből? A következő évtizedek kényszerkollektivizálást hoztak, kis gazdaságok helyett nagyipari mezőgazdaságot. A KALOT-ról a szocializmus éveiben nem volt szabad beszélni, mégis, az egykori KALOT-legények magukkal vitték azt, amit a népfőiskolákon tanultak, és akik falun maradtak, kamatoztatni tudták a mezőgazdasági ismereteiket. Történt ez egyrészt a termelőszövetkezetekben, ahol

A KALOT-ban emellett egy másik fontos törekvésként felfedezhetjük a demokratikus értékek hangsúlyozását. Kerkai Jenő már 1931-es első rölapjaiban a kereszténydemokrácia mellett szállt síkra.¹¹⁹⁰ Innsbrucki tanulmányai idején ez a gondolat tovább mélyülhetett benne, hiszen közlelről ismerkedhetett meg Oswald von Nell-Breuninggal és a német jezsuita szociológiai iskola képviselőivel. Nell-Breuning a háború után a nyugat-német szociális piacgazdaság egyik fő teoretikusa lett. A negyvenes évek elején ugyanakkor a kereszténydemokrácia gondolata újdonságnak számított, olyannyira, hogy akkor még a magyar püspöki kar sem egyértelműen támogatta. XII. Piusz pápa 1944-es megnyilatkozásai viszont már ebbe az irányba mutattak.

Kerkai Jenő szürke eminenciásként munkálkodott a magyar kereszténydemokrata mozgalom születésén. Ugyanakkor a KALOT is sok demokratikus értéket ápolt, ilyen értékekre nevelt, amikor az egyenlőséget hangsúlyozta a feudális viszonyrendszerrel szemben, amikor a parasztfiatalokat a jogaikért történő kiállásra buzdította. A KALOT népfőiskolai képzéseinek jellemzője volt a tisztelettel teljes párbeszéd légköre, melyben oktatók és parasztfiatalok között őszinte, barátságos eszmecsere jöhetett létre, túllépve a korabeli tekintélyelvű, poroszos oktatási módszereken. A KALOT mint szervezet támogatta a tagok és egyesületek önállóságát, alulról jövő kezdeményezéseit. Elmondható, hogy a KALOT sok tekintetben a demokrácia iskolája volt.¹¹⁹¹ Hajdu Németh Lajos így fogalmazta meg sokuk vágyát: „Tiszta demokráciát akarunk, a megalázott, lenézett embertípus helyett, a proletár helyett polgárt. Olyan embert, aki otthon érzi magát saját hazájában, és megbecsült tagja a társadalomnak, tekintet nélkül arra, hogy hol végzi munkáját és mely területen áll helyt.”¹¹⁹²

számosan meghatározó szereplőkké váltak, másrészt az állam által később már megtúrt, sőt a hatvanas évek közepétől kifejezetten bátorított háztáji gazdálkodásban. A KALOT így búvópatakként mégis hozzájárult a magyar mezőgazdaság eredményeihez. Vö. TÓTH, *KALOT Képeskönyv*, 55., 65.

¹¹⁹⁰ Vö. *Börtöntől a sírig, de Mun (1841–1914)* (Szociális apostolok 2), in *Új Élet*, Kassa 1932, JTMRL IV. 68, 8. cs.

¹¹⁹¹ 1945 augusztusában Kerkai így nyilatkozott: „Becsületes nyíltsággal kijelentjük, hogy nem vagyunk kommunisták, sem a történelmi materializmus hitvallói. Őszinte hívei vagyunk a demokráciának, amelyért álltuk a harcot a múltban, és álljuk a jövőben is. A totalitás mindenféle formájának, az állami, a gazdasági vagy egyéb totalításoknak ellene mondunk. A magyar demokrácia minél sikeresebb fölépítése érdekében küzdelmi közösséget ajánlunk mindenkinek, aki együttműködést akar. [...] Mint demokratikus magyarok, és mint az emberiség legnagyobb családjának, a katolikus világcsaládnak tagjai, múltunk jogán és a demokrácia nevében is népünk szolgálatára követeljük helyünket a nap alatt!” *Mi van a KALOT pöre mögött?*, 17.

¹¹⁹² HAJDU NÉMETH, L., *Búcsú*, in *Katolikus Magyarok Vasárnapja* 1971. január 24., 3.

7. 4. 3. A magyarság küldetése

Kerkai mozgalmának egyik jelszavában – „Önérzetes magyart!” – sűrűsödött össze az az elképzelése, hogy a magyarságnak egészséges öntudatra van szüksége, amelyet sem a folytonos kisebbségi érzés, sem a más népeket lenéző sovinizmus határoz meg, hanem az ember saját gyökereit ápoló, abból újat alkotni tudó egészséges önérzet. A Szent István-i állam eszménye vezette, ahol testvériségben tudnak élni a Kárpát-medence népei.¹¹⁹³ Ennek egyik kifejeződése voltak a KALOT nemzetiségi szakosztályai és a kisebbségek nyelvén is megjelenő kiadványai.¹¹⁹⁴ A harmincas évek végén ellenállást hirdettek az idegen ideológiának tekintett német befolyással szemben.¹¹⁹⁵ A KALOT-ban nagy hangsúlyt fektettek a népi gyökerek és hagyományok ápolására. A népdal, a színjátás, a népi játékok és tánc, a fafaragás és a népművészet egyéb formái a képzések szerves részét alkották.

Kerkai Jenő a magyarság hivatását abban látta, hogy „az új világegységben a legteljesebb értékű kultúra szilárd támpontja legyen Magyarország – különösen a szomszéd és rokon népek felé”.¹¹⁹⁶ Teilhard de Chardin víziója nyomán vallotta, hogy a „világ belső törvényszerűséggel halad – a jelenlegi differenciálódás korszaka után – a nagy egységek integrálódása felé. Először az egységes Európa, végül a teljes világegység felé akár

¹¹⁹³ „Különböző népek egy közös hazában testvérként éljenek!” UGRIN, J., *Emlékezéseim*, 146. A magyarság hivatásáról bővebben: KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő öröksége*, 5. rész – *A magyarság hivatása a globalizálódó világban*, <https://mkdsz.hu/kerkai-jeno-oroksege-5-resz-a-magyarsag-hivatasa-a-globalizalodo-vilagban/> (a kutatás ideje: 2023. február 6.). A testvériség ugyanakkor krisztusi horizontokkal bír: 1943-ban írja: „Mozgalmunk nagy célkitűzése: megnyerni a népet a hazának, a hazát pedig átadni Krisztusnak!” *Levél a vezetőkhöz*, in *KALOT-munkafüzet*, 1943. november, JTMRL Rendtörténeti Könyvtár, 1.

¹¹⁹⁴ „A KALOT volt az első szervezet, amelyik a nemzetiségek segítségére sietett, s biztosított alapszabályszerűleg egy olyan keretet, amelyikben népi kultúránkat kiélhetik. Mindezt a Szent István-i gondolat szellemében tettük” – írják 1942-ben a hercegprímásnak a KALOT vezetői. ROSDY, P., *A KALOT iratanyaga*, in *Vigilia* 47 (1982/2), 303.

¹¹⁹⁵ A KALOT vezérkönyve 1937-ben így fogalmazta meg a mozgalom magyarságképét: „Ellenségei vagyunk minden nemzetköziségnek, mely az egyéniség, a család és a haza eszméit tüzzel-vassal pusztítja, s éltető elemének az osztályharcot vallja. De ellenségei vagyunk a vér és a faj esztelen hódolatának is, mely a túlfűtött nacionalizmus természetrajzából folyik. Boldogulásunkat, jövőnket nem a társadalmi osztály s nem a faj mozgatja és hordozza, hanem a nemzettestbe beépített nép! Valamely nemzethez tartozni pedig nem a vér kérdése, hanem a lelkiületé. A vér még senkit sem tett magyarrá; de a sors- és munkaközösség vállalása igen. Aki legjobb tudását, egész munkaerejét, sőt életét is áldozatul hozni kész népi és nemzeti közösségünk érdekeiért, az magyar lett, nemzettag lett idegen származása ellenére is. De aki megfeledkezik sok-sok kötelezettségéről e népi és nemzeti közösség iránt, az idegen lett, árulója lett e nemzetnek, ha mégoly magyar származású is!” FARKAS, *Vezérkönyv agrárfűzési vezetőik számára*, 18.

¹¹⁹⁶ Uo. „A magyarság ismételt példát mutatott Európának a kereszténységből is” – mondta egy beszédében 20 évvel korábban, *Dél Magyarország* 1940. január 17.

államcsoportok szövetsége, akár világállam alakjában”.¹¹⁹⁷ Ebben az egységtörekvésben a „magyarság jelentsen szilárd támpontot”.¹¹⁹⁸ „Hazánk legyen sok nép számára találkozóhely, s egyben elinduló bázis eszmei és mozgalmi áramlatok számára a szomszéd és rokon népek felé.”¹¹⁹⁹

Kerkai az említett tanulmányában hangsúlyozza: a magyarság egyszerre kötődik a Nyugathoz és a Kelethez is. Miközben Kerkai egy új politikai egység vízióját vázolja fel – „Kelet-európai Államszövetséget az egyesült Európán belül”¹²⁰⁰ –, kiemeli a keleti kapcsolatok jelentőségét is. Keleti kapcsolatokon elsősorban az ural-altáji nyelvcsalád népeit, a török-tatár népeket és Japánt érti. „Mi vagyunk hivatva a nyugati kultúrát – magunkon átszűrve – feljűk továbbítani, s az ő keleti kultúrkinseiket közel hozni a nyugatiakhoz”¹²⁰¹ – írja. Különös reményt lát abban, hogy a keresztény üzenet éppen rajtunk keresztül juthat el ezekhez a népekhez. Ebben a felfogásban a magyarság megint csak nem bezárkózásban, hanem kapcsolatok hálójában, a más népek iránti feladattal jelenik meg, Kelet és Nyugat közti közvetítői küldetéssel, az Európához való elkötelezettségben és a Keletre vezető hidak építésével.

7. 4. 4. Kerkai és a nép

Kerkai Jenő gondolkodásában központi helyet foglal el a nép fogalma.¹²⁰² A nép kifejezést gyakran a nemzet szinonimájaként használja¹²⁰³, de beszédeiben a nép legtöbbször az egyszerű emberek sokaságát jelenti. Nagy Kázmér így ragadja meg Kerkai megközelítését: „A magyarság bázisa a nép; a nép azonos a paraszti osztállyal, annak is a legszegényebb rétegeivel, tehát a népet kell beemelni a fölötte és rajta kívül álló társadalom keretei közé.”¹²⁰⁴ Valójában azonban Kerkainál a népfogalom alapértelmezése szélesebb, mint a parasztság. Jól mutatja ezt a Jézus születéséről szóló

¹¹⁹⁷ ANDRÁS-BÁLINT-SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 162.

¹¹⁹⁸ Uo. 163.

¹¹⁹⁹ Uo.

¹²⁰⁰ Uo. 169.

¹²⁰¹ Uo. 171.

¹²⁰² Valószínűleg ebben is meghatározó szerepe volt P. Bíró Ferencnek, akinek szemében a nép, ahogy P. Borbély fogalmaz: „A meg nem romlott, talán tudat alatt is hagyományokat tisztelő igazi magyar. Úgy gondolta, hogy az ő intézménye, a Jézus Szíve Népleányai Társasága ezzel a néppel, ezzel a tarka együttessel, ezzel a különleges sokasággal, gyöngö, esendő, de ugyanakkor jószívű, nemes lelkű magyar néppel fog teljes odaadással foglalkozni.” HALMI, K. – SZÖNYI, SZ., szerk. *Az atya gyöngyszemei, Bíró Ferenc SJ születésének 150. évfordulójára*, Korda, Kecskemét 2019, 259.

¹²⁰³ *Maradj meg, magyar!* tanulmányában 68 alkalommal szerepel a nép kifejezés, szinte mindig ebben az értelemben. Vö. ANDRÁS-BÁLINT-SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete* 153–171.

¹²⁰⁴ NAGY, K., *Kinek kellett a KALOT?*, in *Vigilia* 48 (1983/6), 430.

lelkigyakorlatos beszéde, amelyben így buzdít: „A szimpátiánk elsősorban az egyszerű emberek felé forduljon. Munkások, földművesek, egyszerű emberek. Ezek legyenek a mi szeretetünk tárgyai. Jézus szimpátiája ezeké volt mindenekelőtt.”¹²⁰⁵ Motivációja tehát nem szociológiai megközelítésű, hanem az evangéliumból fakad. Beszédeiben újra és újra Jézus szeretetét emeli ki az egyszerű emberek iránt. Jézus tanítja meg a „falvak, tanyák, külvárosok, munkások szeretetét.”¹²⁰⁶ A nép nála a tömeg, a küzdő emberek százezrei.¹²⁰⁷

Beszédeiben Kerkai Jenő számos alkalommal példaként állítja az egyszerű embereket, mert jószívűek¹²⁰⁸, hitük a lényegre megragadó, evangéliumi¹²⁰⁹, bűnbánatuk őszinte.¹²¹⁰ Rácsodálkozik természetes józanságukra, bölcsességükre: a „világ legjózanabb embere a paraszt”¹²¹¹ – állapítja meg ünnepélyesen. Kerkai szerint „Jézus azért szerette a népet, mert az örök emberi értékek az egyszerű népben vannak meg. Kevesebb hiánnyal, eredetibb valóságokban maradnak meg, mint az eszüket eltanuló intellektüelek, akiknek kiszárad a szívük, elgörbül az eszük, se egyik, se másik nincs meg. Az egyszerű emberben van a legtöbb emberi érték.”¹²¹² Kerkai ugyanakkor nem értelmiségellenes. Hozzáteszi, hogy Istennek tetsző a tanult ember is, ha nem gögös és nem nézi le az egyszerűt, hanem annak felemelésére törekszik, ha tudja utánozni Istent, aki „tisztelettel néz az egyszerű

¹²⁰⁵ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 110–111.

¹²⁰⁶ Uo. 111.

¹²⁰⁷ Vö. uo. 190.

¹²⁰⁸ „Az egyszerű ember mindjárt azt nézi, akit szeret. Mit adhat neki? Most, 1945-ben Kiskunfélegyháza közelében ledobtak az oroszok. Az állomásfőnök már nem az evangéliumbeli pásztor volt. Valami vacsorát akartam szerezni. Azzal mentegetőzött, hogy a felesége lefeküdni készül, és nem adott semmit. Ott állt egy tanyai magyar. Azt mondja: tisztelendő úr, nézze, én itt ki vagyok rendelve. Maradt a vacsorámból valami, ha meg nem sértem, nagyon szívesen felajánlom.” Uo. 111.

¹²⁰⁹ „Missziót tartottunk egyszer a szegedi tanyavilágban. Odajött egy öreg, 60–70 év közötti, szép magyar ember, s azt mondta, őt már sokszor megsújtotta az élet s egyszer csak abbahagyta a panaszt. Tisztelendő Úr, nem is folytatom tovább, megmondom őszintén: oszt, ha érzem a fájdalom súlyát, előveszem az Evangéliumot, felütöm ott, ahol Jézus szenvedései vannak megírva, megerednek a könnyeim, ha ő szenvedett, nekem is el kell viselnem. Ki hitte volna, hogy 1900 évnél messzebb időben a Kálvária története egy alföldi magyarnak a legnagyobb vigasz lesz a szenvedés óráiban.” Uo. 217.

¹²¹⁰ „Úgy megragadta a lelkemet a mezőkövesdi misszió alkalmával, ahogy gyóntak hajnaltól estig azok a jó matyó emberek, asszonyok. Édes lelkiatyám – ahogy tudták mondani –, úgy mardos a »lelkiismeret«, hála Istennek, hogy könnyíthetek magamon. Férfi, küzdelmes, summás életet élt, 20–30 éven át nem gyónt, a háború vihara dobta ide-oda. Mondta: lopni nem loptam soha senkitől semmit. Ha két harapás kenyerem volt, az egyiket mindig annak adtam, akinek nem volt. – Ez az a lelkület, amelyet Jézus az egyszerű népben becsült.” Uo. 193.

¹²¹¹ „A természetes környezet neveli a természetes, egészséges embert. Az ég, a mező, a madár, a dal, a víz, a folyó, a forrás. Tehát nekünk is, testvéreim, nem szabad elzárkóznunk ezen természetes hatóerők elől. Azért a világ legjózanabb embere a paraszt. Annyi bolond, mint amennyi a filozófusok között van, nem akad másutt a világon, mert természetellenes miliőben élnek. Kis kert, fa, virág, csirke, liba, mind gyógyszer az idegbaj ellen, és pénzbe se kerül. Hogy a mai világban a hisztéria úgy elhatalmasodott, azt a természetellenes életmóddal lehet magyarázni, nem élnek természetes életet az emberek.” Uo. 131.

¹²¹² *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 261.

emberre.”¹²¹³ Kerkai ugyanakkor nem volt naiv a nép tulajdonságait illetően. Olykor olyan példákat is hoz, amikor a nép fia megkeseredettek, és azt mondják: „Nem érdemes csinálni semmit, nem érdemes hinni, remélni semmiben, legjobb hagyni mindent békén, és nem kezdeni semmihez.”¹²¹⁴

Az egyszerű nép felemelése ugyanakkor az egész magyar társadalom sorsát meghatározza, a nép fogalma – amely szűk értelemben a parasztságot, munkásságot, az egyszerű embereket jelenti – nyitott a magyarság egésze felé. 1941-ben Kerkai Csíksomlyón így foglalta össze a tennivalókat: „Nem szabad megállani és pihenni, míg a székelységet és az egész magyar népet lelkében, műveltségében, társadalmi és gazdasági erejében újra talpra nem állítják.”¹²¹⁵ A program tehát a magyar nép teljességét és életének minden dimenzióját érinti. A megvalósítás viszont a parasztsággal kezdődik, amelyet Kerkai valóban a magyar nép bázisának tekintett. A KALOT-vezérkönyv híven tükrözi az alapító elgondolásait, melyek szerint a Mozgalmat „elszánt népszerűtet hajtja”¹²¹⁶, küldetése „a magyar föld, a magyar nép!”¹²¹⁷ Szinte himnikus emelkedettséggel fogalmazza meg azt az ideált, amelyenné a fiatalokat formálni akarták: „Vállas, egészséges, dolgozó férfi, akinek szívében az egész magyar nép érzésgazdagsága dobban; akinek izmos karjában az egész magyar nép élni akarása feszül; aki az egész nép nyelvén szól s az egész magyar nép nevében cselekszik. – Mi hiszünk a népmentő férfióriásban!”¹²¹⁸ A népben gyökerező és a népért tenni akaró embereket akartak képezni, s e cselekvés forrását a keresztény hitben látták: „Mi hisszük azt, hogy agrárnépünk jobb sorsa és annak kiküzdése a kereszténységhez van kötve. Ezért mozgalmunk útja a nagy Mester, Krisztus Király nyomdokain halad, és így igazi népjáró,

¹²¹³ Uo. 261.

¹²¹⁴ Uo. 260. Kerkai szerint Jézus sem „azért szerette őket, mintha az mind szent és jó volna, mind csupa tiszta lélek volna. (...) Lelke gyökeréig ismerte minden bűnét, rezdülését (...) Tudta, hogy nem valami magasztos nagy eszmék fűtik az egyszerű népet, de a farizeusokhoz hasonlítva ezek közel állnak az Isten országához. A farizeus lelkület egyenesen ellentéte Isten országának. Az egyszerű nép lelke legalábbis úgy, gyarló módon útban van az Isten országa felé.” Uo. 192–193. Kerkai úgy látta, hogy a formalista, legalista, gögös farizeusokkal szemben – amely magatartás gyakran jellemző a társadalom vezető rétegeire – az egyszerű nép minden gyarlósága ellenére sok emberi és evangéliumi értéket hordoz. Uo. 193.

¹²¹⁵ *Pesti Hírlap* 1941. május 21.

¹²¹⁶ FARKAS, *Vezérkönyv agrárijfúsági vezetők számára*, 158.

¹²¹⁷ Uo.

¹²¹⁸ Uo.

falujáró út!”¹²¹⁹ Jézust tekintették példaképnek, aki maga is falun nőtt fel, és a vidéket járta.¹²²⁰ Isten fia tehát az egyszerű emberekhez lett hasonló.¹²²¹

Kerkai 1948-as lelkigyakorlatos beszédeiben külön elmélkedés foglalkozik Jézus és a nép témájával: „Jézus a nép között”¹²²². Ez a téma ebben a formában nem szerepel Szent Ignác lelkigyakorlatos elmélkedései között, de tulajdonképpen a Krisztus életének Ignác taglalta misztériumai közül a kenyérszaporítás¹²²³ kibontása. Kerkai Jenő a lelkipásztori helyzetének megfelelően adaptálta a lelkigyakorlatokat. Mit tett Jézus a népért? – teszi fel a kérdést. Három pontban válaszol: 1. Szerette a népet¹²²⁴, 2. vezetőket adott neki, 3. alakította a nép életét.

A második elem, amit Kerkai kiemel Jézusnak a népért végzett munkájából, hogy vezetőket adott neki. „Örök törvény – állapítja meg. – Ha a fordulatokat tömeg erejével hajtják is végre, ha a népnek döntő szerepe lesz is, a perdöntő szerep soha nem a tömegé, mindig a kevéseké.”¹²²⁵ Lelkigyakorlatos beszédeiben számos alkalommal szól a vezetők kiválasztásáról¹²²⁶ és tulajdonságairól. A vezetőképítés központi jelentőségű volt a KALOT munkájában.¹²²⁷ A nép tehetséges fiataljaiból akartak tehát új vezetőréteget adni

¹²¹⁹ Uo.

¹²²⁰ Lelkigyakorlatos beszédeiben Kerkai úgy mutatja be Jézust, mint aki maga is az egyszerű emberek sorsát választotta, és életének legnagyobb részét rejtettségben, kétkezi munkával töltötte: „Szívesen választotta azt a sorsot, amelyet az emberek legnagyobb százaléka a magáénak vall. Az emberiség 60%-a ma is apró falvakban éli az életét. Tehát Názáret örök aktualitás ma is. Ezért nem választott nagy központi várost, hogy a legkisebb falu legkisebb embere is érezze, hogy az Isten Fia ezt a sorsot vállalta magára, ami az övé.” *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 123.

¹²²¹ Vö. uo. 127.

¹²²² Uo. 189.

¹²²³ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 283.

¹²²⁴ Kerkai szerint Jézus nép iránti szeretete abban a sok fáradozásban fejeződött ki, amikor tanította őket, gyógyította a betegeket, és ha kellett, kenyérral is táplálta a népet. Tettei ugyanakkor távolabbra mutatnak: „Mikor a tömeg csodálkozása közepette megnyitja a vak szemét, azt mondja: én vagyok a világ világossága. Mikor kenyeret adott népének, akkor folytatta a tanítást, én vagyok az élet kenyere. Mikor előszólította a halottat a sírból, utána folytatta a tanítást: én vagyok a feltámadás és az élet.” Uo. 195. Mindebben a természetfeletti élet horizontjai nyílnak meg. Kerkai ugyanakkor hangsúlyozza: „A nép felé akkor járjuk Jézus útját, ha a földi boldogulásukért dolgozunk, alkotunk, és ennek útján éreztetjük meg velük, hogy örökkévaló boldogságukért fáradunk, mert ha csak örökkévalóságról beszélünk, azt mondja: lárifári, népbolondító beszéd. Ha a sátán adja a földi boldogulást, mi meg hirdetjük az örököt, nem csoda, ha a nép a sátán után megy.” Uo. 195–196. Ha az egyház „hermelin palástban” csak az örök boldogságot hirdeti, de a kultúrát és a kenyeret a szociáldemokraták adják, akkor az emberek őket választják – állapítja meg. Éppen ezért „a földi boldogság útján kell a népnek az örök boldogulást megmutatni.” Uo. 196. „Erről beszél Prohászka” – teszi hozzá.

¹²²⁵ Uo. 197

¹²²⁶ Ld. apostolok meghívása, *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 71–76., 149–160.

¹²²⁷ Kerkai egy riportban szépen összefoglalja ezt az induló érdeklődéssel kapcsolatos témát, amely „azoknak a tehetséges falusi legényeknek és fiatal gazdáknak kiképzőhelye, akikből a jövő magyar

a falunak. Lelkére köti a Jézus Szíve-népleányainak, hogy ne csak a nevükben viseljék a „nép” nevet, hanem „valóban a népé legyenek testestől, lelkestől. Minden érzésem, minden gondolatom, minden vágyam, minden vezeklésem, életem és halálom a népé legyen.”¹²²⁸

Kerkai Jenő szerint a harmadik útként Jézus úgy segítette a népet, hogy átalakította az életét, de ezt nem forradalommal tette. A marxizmus kívülről, a társadalmi struktúrát akarja megváltoztatni, a körülmények átalakításától várja az emberi természet változását, másrészt felülről, a hatalmat megszerezve, erőszakkal akarja boldogítani a népet.¹²²⁹

Kerkai elutasítja a marxista társadalmelemzést és megoldási kísérletet, noha egyetért vele abban, hogy a társadalmat meg kell változtatni és igazságosabbá kell tenni. A változás útját azonban nem a forradalomban, nem az erőszakban, nem pusztán a körülmények átalakításában, hanem Jézus tanítása nyomán az emberi szív megtérésében látja: „Jézus a belső útján akarta alakítani a nép életét. Az egyének belső újjászületése útján. Nem felülről, erőszakkal akart boldogítani, hanem az újjászületett egyének útján akarta a nép életét átalakítani, hogy az igazság és szeretet természetes törvényei szerint alakuljon az egész élet.”¹²³⁰ Ezért helyezett nagy hangsúlyt a KALOT a bensőre, a lelkiület megújítására.¹²³¹

7. 4. 5. Ferenc pápa nép teológiája fényében

Mindezekből láthatjuk, hogy Kerkai Jenő számára valóban központi jelentőségű volt a nép gondolata, áthatja egész működését, anélkül, hogy módszeresen reflektált volna erre.

falujának vezetői lesznek. A magyar agrárnép eddig parlagon hagyott tehetségeit akarjuk kicsiszolni, kiképezni és visszaadni igazi hivatásuknak, a falunak, hogy ők alakítsák aztán tovább a falut.” (*Riport az érdi népfőiskoláról, Pesti Hírlap* 1940. szeptember 18.) A jó vezető pásztorként viselkedik, a nép között dolgozik, a népért. Vö. *Lelkigyakorlatos elmélkedések*, 1948, 203. Lelkigyakorlatozóit arra biztatta, hogy „Isten népének szolgálói legyenek” (uo. 62.), és ne udvarhölgyei. A jó vezetőt ugyanakkor nemcsak az odaadó munka, hanem Jézus példája nyomán az „önmegtagadás, vezeklés, áldozat, imádság, virrasztás” is jellemzi, azaz a természetfeletti dimenzió. Uo. 198.

¹²²⁸ *Lelkigyakorlatos elmélkedések*, 1948, 198.

¹²²⁹ Kerkai szerint ez hamis tanítás: „Jót akar, csak rosszul akarja a jót. Tehát azt hiszi, hogy a külső körülmények megváltoztatása által meg lehet változtatni az emberek belsejét, másodsor, hogy felülről, erőszakkal lehet boldogítani az embert. Jézus mindkettő ellenkezőjét tanítja és cselekedte. Jézus volt az első forradalmár – ez ostoba beszéd. Jézus nem volt forradalmár, mert éppen ennek a kettőnek az ellentétét hirdette és gyakorolta. Mondván: belülről kell megváltoztatni az embert, és az majd megváltoztatja a külső világot is. Ez a nagy metanoia, alakuljatok át benső mentalitástok, életfelfogástok tekintetében.” *Lelkigyakorlatos elmélkedések*, 1948, 199. De mégis Jézus a legforradalmibb: „Ezért merem ezt a kifejezést használni: az Úr Jézus gondolatvilága az emberi gondolatokhoz képest a legforradalmibb volt. Az evangélium nagyobb változási folyamatot indított el, mint minden forradalom összevéve a világ kezdetétől a mai napig. Azok mind apró próbálkozások és külső erőszakoskodások. Az Úr Jézus mindenben a belsőt ragadja meg.” Uo. 127.

¹²³⁰ Uo. 199.

¹²³¹ Vö. *Mi van a KALOT pöre mögött?*, 11–12.

Felmerül a kérdés, hogyan viszonyul mindez a Latin-Amerika egyházaiban a XX. század második felében kifejlődő nép teológiája (*Teologia del Pueblo*) irányzathoz¹²³²

A nép teológiája a felszabadítási teológia egyik változata, s központi gondolata, hogy az evangélium nemcsak a bűn szolgaságából hoz szabadulást, de a társadalom elnyomó struktúráit is megváltoztatni hivatott. A nép teológiája is hangsúlyozza a szolidaritást a szegényekkel – az elvet, amely egész Latin-Amerika egyházának elköteleződésévé vált, mint a szegények melletti preferenciális választás. Ugyanakkor a nép teológiája elutasítja az osztályharcon alapuló marxista társadalmelemzést, és az azzal gyakran összefonódó erőszak alkalmazását. Ezekben az elvekben jelentősen mást képviseltek, mint a felszabadítási teológia radikálisabb irányzatának követői, akiket erősen meghatározott a marxizmus, és úgy gondolták, a szegények érdekében a fegyveres küzdelem is szükséges lehet. A nép teológiája viszont az egység princípiumát előbbre helyezi még a jogos konfliktusnál is. Úgy tartja, nem lehet minden eszközt alkalmazni a jó cél érdekében sem. Ezek a gondolatok teljes összhangban állnak Kerkai Jenő elképzeléseivel.

A nép teológiájában hangsúlyos az odafigyelés az emberek helyzetére, szükségleteire, szavára, különös tekintettel az egyszerű emberek hitére. 1974-ben Bergoglio mint jezsuita tartományfőnök a tartománygyűlés előtti beszédében úgy fogalmazott: ha valaki meg akarja ismerni, az egyház mit hisz Máriáról, akkor a teológiához kell fordulnia; ha viszont arra kíváncsi, hogyan hiszünk és szeretjük a Szűzanyát, akkor a hívő nép áhítatát kell megfigyelnünk. A nép hite tehát fontos igazodási ponttá, teológiai helyé válik. Ez a teológiai irányzat különös érzékenységgel fordul a népi vallásosság felé. Az nem pusztán a vidék hagyományos vallásosságát jelenti, hanem a modern külvárosok nyomornegyedeiben élők egyszerű hitét is. A felszabadítási teológia más irányzatai a felvilágosodás racionalista ihletettséggel kritikája és a marxista hatások fényében a népi

¹²³² A II. Vatikáni Zsinat egyháztanának egyik kulcsfogalma az „Isten népe” gondolat. A zsinat megközelítéséből fejlődött ki Latin-Amerikában, azon belül is főleg Argentínában a nép teológiája irányzat, amelynek motorja Lucio Gera (1924–2012) argentin katolikus pap, egyetemi tanár volt. A kontinens püspökeinek nagy dokumentumaiban (pl. Puebla 1979, Aparecida 2007) világosan megtalálhatók e teológiai irányzat legfontosabb törekvései, és nagy hatást gyakoroltak a későbbi Ferenc pápára, Jorge Bergoglióra is. Vö. GALLI, C., M., *Az „Isten népe” fogalom visszatérése, Argentín egyháztan és az egyház megújítása*, in *Sapientiana* 9 (2016/1), 61–77., GÁRDONYI, M., *Ferenc pápa és „a nép teológiája”*, in *Máltai Tanulmányok* 3 (2021/3), 310–313., SCANNONE, J. C., *Pope Francis and the Theology of the People*, in *Theological Studies* 77 (2016/1), 119–120., KISNÉMET, L., *A pasztorális magisztérium néhány eleme Ferenc pápa pontifikátusában*, szakdolgozat, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, 2022, 11–14. Az alábbiak jó részét összefoglaltam: KORONKAI, Z., *Megérteni Ferenc pápát, Jorge Mario Bergoglio szellemi perspektívái* (2. rész), in *A Szív* 109 (2023/5), 10–13.

vallásosságnak nem tulajdonítanak jelentőséget, sőt inkább negatív fényben látják (a nép ópiuma). Mint láttuk, Kerkai Jenőnél is fontos a küldetés az egyszerű emberekhez való, az odafigyelés helyzetükre, szavukra. Láttuk, hogy miképp tudta példának állítani a szegény parasztemberek hitét, józanságát, értékeit. A vallásosságnak központi jelentőséget tulajdonított, különösen a zarándoklatok és a Jézus Szíve-tisztelet terén, amelyek a népi vallásosságban is fontosak.

Jorge Bergoglio a San Miguel kollégium korábbi rektoraként a jezsuita papnövendékeket rendszeres misszióba küldte a környék szegénynegyedeibe. Intellektuális képzésük során pedig hangsúlyt fektetett arra, hogy az egyetemes filozófiai műveltség mellett az argentin filozófusokat, gondolkodókat is megismerjék a skolasztikusok. Hasonlóképpen, papnevelőként Kerkai Jenő is a Szeged környéki tanyákra küldte ki kispapjait misszióba, és a KALOT-képzéseken nagy súlyt fektettek a népi kulturális hagyományok ápolására.

Ferenc pápa megnyilatkozásaiban erőteljesen jelenik meg a nép teológiájának gondolatvilága. „Kedvenc egyházképem: Isten szent hívő népe” – nyilatkozta egy interjúban. Ferenc dicséri a népi vallásosságot¹²³³, evangelizáló erőt lát benne. Ő maga is számtalan megnyilvánulásában (például minden külföldi útja előtt elzarándokol a Santa Maria Maggiore-bazilikába) e vallásosság jeleit mutatja. Sokszor hangsúlyozza, hogy a pásztorok legyenek közel a néphez. A klerikalizmus, azaz a néptől eltávolodott, a hatalmat öncélként használó papi mentalitás rettenetesen irritálja, és ezt beszédeiben rendszeresen ostromozza. Ferenc kritikus a katolikus egyházon belüli tradicionalista gondolkodásmóddal szemben, mert ebben a bezárkózó gettósellemet látja, amely eltávolodik Isten népe valós életétől és problémáitól, s egy mesterséges múlt álmvilágába menekül. Ferenc lelkipásztori stílusa mindennek az ellenkezője: közel lenni a néphez, elmenni hozzá, megérinteni, meghallgatni az embereket.¹²³⁴ Ugyanezek a jellemzők fedezhetők fel Kerkai Jenő apostoli működésében. Ő a néphez való közelséget annyira lényegesnek találta, hogy nemcsak azt hangsúlyozta: az apostolnak el kell mennie az egyszerű emberekhez, hanem sorsközösséget is kell vállalnia azokkal, akikhez

¹²³³ Vö. FERENC PÁPA, *Evangelii gaudium, Az evangélium öröme kezdetű apostoli buzdítása*, SZIT, Budapest 2014, 68–70., 122–126.

¹²³⁴ A szinodális út, amely az utóbbi években különösen is előtérbe került Ferenc pápa tevékenységében, tekinthető úgy is mint a nép teológiája gondolat szerves folytatása, hiszen Isten egész népének hitérzékére épít, a párbeszédre és az együtt haladásra ösztönöz.

küldetett, lakás, élelmezés szempontjából is.¹²³⁵ Távol állt tőle mindenfajta klerikalizmus, beszédeiben újra és újra a vezető réteg és a nép közeledéséért szállt síkra.¹²³⁶

A nép teológiájának társadalomszemléleti következménye is van. A népek kultúrájának, értékeinek nagyra értékelése az egyik forrása annak a kritikának, amit Ferenc pápa napjaink globalizmusával szemben megfogalmaz.¹²³⁷ Ferenc pápa ugyanakkor nem zárkózik el a globalizációtól, sőt üdvözli az egységesülési tendenciákat, de a szolidaritás globalizációját hangsúlyozza azzal a globalizációval szemben, amely a radikális hedonizmust, a mértéktelen fogyasztást hirdeti, amely mindent igyekszik egybemosni, amely gyökértelen, és nincs etikai horizontja. Ezzel szemben Ferenc a gyökerek fontosságát hangsúlyozza, a népek kultúrájának sokéleségét és értékeit. Ugyanakkor nem „bunkernacionalizmusba” zárva, hanem a szolidaritás, a kölcsönösség szeretethálójával összekötve. Bergoglio számára a patria fogalma fejezi ki a lokális környezethez való kötődést, mely patria egyben nyitott a nagyobb egység felé. Latin-amerikai kontextusban patria grande-ről beszél, az amerikai kontinens népeinek egységéről. Ha visszagondolunk mindarra, amit Kerkai a magyar nép hivatásáról, a népi gyökerek fontosságáról, az egyetemes horizont és küldetés fontosságáról mondott, akkor láthatjuk, hogy nagy a hasonlóság a nép teológiája és Ferenc pápa megközelítésével.

Ahogy már említettük, Kerkai Jenőnél a néphez fordulás evangéliumi alapokon történt. Kerkai önkritikusan jegyzi meg koráról, hogy milyen messze távolodott el a „mi katolikus hivatalos felfogásunk” az evangélium szellemétől, mert a rokonszenv mindig a magasabb rétegek felé fordult, míg az egyház ellenfelei, a kommunisták, szociáldemokraták, szabadkőművesek „szimpátiája számításból, hatalomvágyból előbb fordult a nép felé, mint a mienk szeretetből és apostoli lélekből. De legalább most pótoljuk. Jobb később, mint soha. Így imádkozva időszerűen, reálsan, valóban Jézus isteni Szívének vonásai képződjenek ki bennünk.”¹²³⁸ Ebből a megfogalmazásból is látható, hogy Kerkai

¹²³⁵ Vö. ANDRÁS-BÁLINT-SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 119.

¹²³⁶ „Mindent meg kell tenni – mondotta emelkedett hangon a szónok a magyar társadalom egysége, a vezető és a néprétegek találkozására érdekében.” *Nemzeti Újság* 1944. február 24., 9.

¹²³⁷ Bergoglio társadalomkritikájának alakulásában fontos szerepet játszott Alberto Methol Ferré is, Latin-Amerika egyik legtermékenyebb és legeredetibb gondolkodója, aki kritikusan tekintett a kommunista rendszerek bukása után végbemenő globális folyamatokra, melyben a marxizmus messianisztikus ateizmusának helyét a libertinus ateizmus vette át.

¹²³⁸ *Lelki gyakorlatos elmélkedések, 1948*, 111/a.

odafordulása az egyszerű emberekhez mennyire mélyen Jézus szemléléséből és Szívének tiszteletéből fakadt.¹²³⁹

7. 5. Munkálkodni az egyház megújulásán

7. 5. 1. „Az Isten akarja az Egyház érdekében”

P. Pálos Antal, aki jóllehet nem osztotta Kerkai nézeteit a *modus vivendi*-ről, úgy jellemezte őt, mint az egyházat nagyon szerető lélek.¹²⁴⁰ Kerkai nemcsak egy „jelentős és történelminek mondható mozgalom”¹²⁴¹ alapítója volt, hanem mélységesen az egyház embere, aki törekvéseivel a keresztény közösség megújulásán dolgozott. Kifejezi ezt az a mondat is, amelyet 1965-ben készült önéletrajzának lezáró összefoglalásaként írt: „Az Anyaszentegyház és a magyar haza reményén túli fokon való megújulásának elérését várja itt, vagy odaát.”¹²⁴²

Nagy Töhötöm visszaemlékezése szerint Kerkai már a „noviciátus óta sokat gondolkozott azon, mi lenne az a munka, amellyel az egyházat a mai körülmények között a legnagyobb erővel tudnánk előrelendíteni”.¹²⁴³ Ekkor a parasztfjúságban vélte felfedezni azt a réteget, amely elhanyagolt ugyan, de még nyitott az egyház felé, szemben a városi munkásifjúsággal, amelyet a szociáldemokrácia vallásellenes retorikája már erősen a befolyása alá kerített. Kerkai Jenő szociális apostolkodásának mélyen evangelizációs célja is volt. 1941 júliusában az érdi papi táborban mondott beszédében úgy fogalmazott, hogy a KALOT-mozgalmat „az Isten akarja az Egyház érdekében”¹²⁴⁴, mert csupán hitbuzgalmi erőfeszítésekkel már nem lehet megállítani az agrárfjúság elvallástalanodását. Kifejezte meggyőződését, hogy olyan mozgalomra van szükség, amely az élet teljességét szólítja meg, nemcsak az ember vallásos énjét.¹²⁴⁵

¹²³⁹ Tóth Imre a nyolevanas évek végén felveti a KALOT és a felszabadítási teológia kapcsolatának kérdését. Egyrészt kiemeli a párhuzamokat (azonosulás a néppel, küzdelem az igazságtalanságok ellen), másrészt aláhúzza a különbségeket (erőszak alkalmazásának elfogadása, osztályharc stb.), amelyek a KALOT-ból hiányoztak. Vö. TÓTH, *KALOT Képeskönyv*, 31–35.

¹²⁴⁰ Vö. PÁLOS, A., *Viharon, vészen át*, (Anima Una könyvek/1), JTMR, Budapest 1992, 17.

¹²⁴¹ Uo.

¹²⁴² P. Kerkai Jenő *önéletrajzi adatai*, 1965. január 23., JTMR IV. 68. 1. cs., 23.

¹²⁴³ NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek, 2021*, 122.

¹²⁴⁴ *KALOT-program, P. Kerkai Jenő SJ megnyitó előadása*, in *Lelkipásztori munka, A második érdi papi tábor előadásai és megbeszélései* (Érd, június 24–28.), Stephaneum Nyomda, Budapest 1941, 77.

¹²⁴⁵ Az evangelizáció fokozatosságát fejezi ki következő megfogalmazása: „Célunk abban összpontosul, hogy mosolygóbb magyarok járjanak-keljenek ezen a magyar földön, és ha ez megvan, nyomában fellépjen majd az Istenhez ragaszkodó magyar is.” Idézi: VÖRÖS, D., *Képek a hevesi KALOT és KALÁSZ történetéből*, in *Honismeret* 39 (2011/3), 35.

Apostoli tevékenysége során nemcsak a mozgalmát építette, hanem népmissziókat, lelki gyakorlatokat tartott, papokat képzett, püspökök tanácsadója volt. A háború utáni összetett politikai és egyházi helyzetben az állam és az egyház kapcsolatának egyengetésével próbálkozott (modus vivendi-törekvések, római utak), később pedig tervezetet nyújtott be (Somogyi terv, 1964) egyház és állam közös cselekvésére a mezőgazdaság és a szociális gondoskodás terén. Az illegalitás éveiben a hit ébrentartását szolgáló szamizdatokat írt és terjesztett, a forradalom utáni hónapokban papokból és kispapokból álló titkos szerveződések hozott létre. Kiadatlan írásaival (pl. XXIII. János pápáról) is az egyház megújulását kívánta szolgálni.

Az evangéliumok Jézusától tanulta a szegény, egyszerű emberek szeretetét. Ezért sürgette és a maga vonalán meg is valósította, hogy az egyház hatékonyan enyhítsen a szegények lelki és testi nyomorán. Szenvedélyesen ostromozta ennek hiányát, azt a mentalitást, amikor az egyháziak elhanyagolták a munkásságot és a parasztságot, az egyszerű embereket. Hangsúlyozta, hogy a lelkipásztorok legyenek közel az emberekhez, legyenek igazi atyák. Kritikával illette azt a főpapi magatartást, amely a „hermelin palást” előkelősége vagy a jogi, adminisztratív szemlélet miatt távol van a hívektől, vagy amely a vagyonhoz, privilégiumokhoz való ragaszkodás miatt nem tud válaszolni a nép égető szükségleteinek kérdéseire.¹²⁴⁶

Szabadulása után Kerkai Jenő nagy figyelemmel kísérte a világegyház folyamatait. 1959 karácsonyán írt munkájában¹²⁴⁷ szinte euforikus lelkesedéssel beszél az egyszerű származású, a közvetlenségét és alázatát mindvégig megőrző XXIII. János pápáról. Benne látta sok régi álmog valósulását, mint az evangéliumi szegénységet, a szolgáló pásztori magatartást, és azt a főpapot, aki jézusi nyitottsággal és irgalommal tud mindenkihez fordulni, és akiben még a protestánsoknak is könnyű felfedezni Krisztus vikáriusát. A pápa világnézetét így foglalja össze: „Mélyből fakadó őszinte kereszténységet, s a legmagasabb rendű humanizmust és a legfejlettebb szocializmust egybeolvasztva élte saját életében.”¹²⁴⁸

¹²⁴⁶ Vö. *Üzenetek viharból*, 1956. november, ÁBTL 3.1.5. O–12372/1, 56–59.

¹²⁴⁷ *XXIII. János pápa*, 1959, OSZK Kt. *Nagy Töhötöm irathagyatéka*, 216 503.

¹²⁴⁸ Uo. 30.

A következőkben részletesebben elmélyítünk néhány további vonatkozást, amelyek Kerkai Jenő egyházképének ma is időszerű vonásait emelik ki.

7. 5. 2. Együttműködés világi munkatársakkal

Kerkai Jenő kezdettől fogva világiakra építette mozgalmát. Két segítővel kezdte, később pedig majdnem 200 KALOT munkatárssal dolgozott együtt. Egyikük, Tóth Imre jól ragadja meg, hogy „P. Kerkai karizmatikus ember volt, kegyelmi légköre volt, amely vonzotta a tanítványokat.”¹²⁴⁹ P. Békési István ezt a kegyelmi légkört így fogalmazza meg: „Krisztustól megszállott lélekkel vonzotta magához úgy a komoly, mindenre elszánt, dolgozni, magukat feláldozni akaró fiatal férfiakat, akikből a KALOT vezérkara lett.”¹²⁵⁰ Munkatársai évtizedek után is meghatottan mesélték első találkozásuk emlékét Kerkaival, amikor meghívta őket a mozgalomba, hogy legyenek az ő, végső soron pedig Jézus munkatársai.¹²⁵¹ A munkatársi létet hivatásnak tekintette, és nem pusztán alkalmazottként bánt kollégáival.¹²⁵²

Kerkai munkamódszerére jellemző volt, hogy mindig átbeszélte az ügyeket a munkatársaival, meghallgatta a szempontjaikat, és kritikus véleményt is el tudott fogadni. Az egyik legközelebbi munkatárs, Ugrin József így emlékezik vissza erre: terveit „mindig féltékenység nélkül bocsátotta »kontrollra«. A kritikát elfogadta, de azután azonnal cselekedett. Eredményes munkájának talán ez volt az egyik legfőbb titka.”¹²⁵³ Egy másik közeli munkatárs szerint: „A Kisatya a saját elgondolásait, terveit sohasem erőltette rá a közösségre. Nemcsak a legények vezetésében, de a központ munkájában is érvényesült

¹²⁴⁹ TÓTH, *KALOT Képeskönyv*, 92.

¹²⁵⁰ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 105.

¹²⁵¹ P. Kerkai „különleges empátiával tudta az emberekben a hivatás és küldetés tudatát nemcsak felébreszteni, hanem nagyra növelni. Nem egy ember nyilatkozta, hogy a vele való találkozás után valósággal »több és nagyobb embernek« érezte magát.” BÁLINT, J. – KOZMA, R., szerk. *KALOT–Kerkai Évkönyv 1904–2004, Jubileumi Kalendárium*, KALOT, Budapest 2003, 49. Vö. még: LELE, J., *A tápairéti és a Szeged tanyai fiatalok művelődési és szórakozási alkalmai*, in *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* (Studia Historica 2.), Szeged 1999, 579.

¹²⁵² Kerkai Jézus és az apostolok kapcsolatát tartotta a mindennapos munkatársi együttműködés modelljének is. Lelki gyakorlatozóit is arra hívta, hogy ne csak a Jézushoz fűződő kapcsolatukra figyeljenek, hanem a munkatársaikra is: „Az első: Jézus és én, habár ez a fundamentum, de az épület, a kifejlet, a virág és a gyümölcs: az én apostol-munkatársaim Jézus mintája szerint.” *Lelki gyakorlatos elmélkedések*, 1948, 152. Kerkai Jenő kiemeli, hogy Jézus milyen közvetlenséggel, testvéri, baráti és atyai jósággal, kedvességgel fordult tanítványai felé. Vö. uo. 159., 167. Mindazonáltal Jézus a számára mégsem nőies, lány figura, hanem egészséges, kemény férfi volt, aki olykor haragudni is tudott. (Vö. uo. 195., 160.) Ezek a tulajdonságok Kerkai Jenőre is jellemzők voltak.

¹²⁵³ UGRIN, J., *Emlékezéseim, A KALOT parasztfiúszági mozgalomról, a népfőiskolákról, meg egy kicsit előbből is*, Magyar Népfőiskolai Társaság – Püski, Budapest 1995, 190.

az alulról jövő kezdeményezés. Minden mozgalomra vonatkozó döntés előtt ismerni akarta a munkatársak véleményét.”¹²⁵⁴ Bár kritikus kívülállók szerint Kerkai diktátor módján vezette a KALOT-ot¹²⁵⁵, munkatársai nem erről számolnak be. Sikereinek egyik titkát éppen az együttműködésre hajló képességének tulajdonították.¹²⁵⁶

A KALOT-munkatársak nagyra becsülték Kerkai Jenőt, és belső meggyőződésből, hivatástudatból végezték szolgálatukat. Odaadottságuk feltűnt a kortársaknak is. Nyisztor Zoltán például úgy jellemzi őket, hogy az alapítójukhoz „hasznóléppen elsősorban az eszme bűvöletében, s nem a passzió vagy kenyérvétség lehangolt bölcselete szerint cselekednek. P. Kerkainak csupa olyan munkatársa van s itt főként a KALOT-titkárokra célzunk, akik ezt a meglehetősen bizonytalan pályát és szegényes kenyeret a szent célért s a mezítlábas apostolság teljes tudatában vállalják.”¹²⁵⁷

A háború viszontagságai, majd a feloszlatás és az egyházüldözés komolyan próbára tette a munkatársak kitartását. De Kerkai még 1948 februárjában is azt tudta írni barátjának, hogy „a munkatársak hőiesen küzdenek.”¹²⁵⁸ Nem csoda, hogy Kerkai mindig nagy

¹²⁵⁴ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 58. Vö. még NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, 168.

¹²⁵⁵ Vö. BALOGH, *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*, 108.

¹²⁵⁶ Egyik jelentős kezdeményezése, a Falu-Manréza egy eredetileg kritikus munkatársi megjegyzésből született. Takáts Ágoston így beszél el a történetek: „Egy alkalommal – az akkor már megszüntetett KALOT-mozgalomról beszélgetve – megjegyeztem P. Kerkainak, hogy – véleményem szerint – a KALOT-ban nem volt elég a lelki mélyszántás. Az Atya megkérdezte: »Te hogy formáltad volna?« Én 4-5 napos zárt lelkigyakorlatot említettem és évenként 1–2 napos rekollektiót. – »De nem volt annyi pap« – mondta P. Kerkai. »Nem is kell pap, maguk a lelkigyakorlatos ház igazgatói adják a lelkigyakorlatot. A Püspök, ha ad, adjon papot a misézéshez, gyóntatáshoz, közös áldozáshoz. Ha nem tud, akkor a község plébánosa el tudja végezni ezeket a feladatokat.« – Harmadnapra P. Kerkai készen volt a FALU-MANRÉZA mozgalom teljes gondolatmenetével és programjával.” TAKÁTS, *Vegye föl keresztjét! Életem története*, 106.

¹²⁵⁷ NYISZTOR, Z., *A KALOT teljesítményei és kilátásai*, in *Magyar Kultúra* 1942. március 5., 67. Nyisztor abban látja a különbséget a KALOT és más mozgalmak vezetői között, hogy nem karriert akarnak építeni, nem zsíros hatalmi pozíciót keresnek, hanem „elsősorban az eszme elragadottjai, akik nem egy mechanikus szervezetet, hanem egy egyívású lelki közösséget alkotnak, s akiknek az erőt nem a jövőbeli arriválás reménye, hanem a lelkesedés adja. A legtöbbjük végzett diplomás ember, aki más pályán is éppúgy vagy jobban beérkezhetett volna.” Uo. Nyisztor azt is megemlíti, hogy ezek a munkatársak „a mozgalomhoz ritka hűséggel és kitartással ragaszkodnak.” Uo. 67–68.

¹²⁵⁸ *Kerkai Jenő levele Töhötömnek*, Róma, 1948. február 11., KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 157. Egy másik levélben pedig: „Megrendül az ember lelke, látva, mily csodálatos kegyelmek dolgoznak ezeknek a civil munkatársaknak a lelkében. Civil munkatársaink az életszentség magaslatára jutnak. (...) Az értekezleten egymás után szólaltak fel 3–4 gyermekes családos munkatársak (Szalados, Kormos), hogy a cölibátusban élő papok mennyivel inkább húzódoznak kockázatok vállalásától ott is, ahol ők, a civil családos emberek szívesen és bátran kockára vetnek mindent a Mozgalom ügyéért. A munkatársi gárda most már végleg letisztult, a gyávák mind elmentek, s maradtak azok, akik mindennap képesek meghalni az ügyért. Ezekben oly perzselő lelkesedés lobog, hogy a korhadt, vizes öreg fát is lángra lobbantják.” 1947. április 5., uo. 93.

elismeréssel szolt a munkatársairól, élete végén is inkább velük dicsekedett, és nem a saját érdemeit hangoztatta.¹²⁵⁹ Döntésében, hogy az üldözések idején Magyarországon marad, ők is szerepet játszottak. Bár P. Varga László könyörögve kérte, hogy meneküljön az országból, mielőtt őt is elfogják, Kerkai nem ment, mert „munkatársait nem akarta cserbenhagyni.”¹²⁶⁰

7. 5. 3. Együttműködés a protestánsokkal

A KALOT az indulásától kezdve törekedett arra, hogy a szociális és gazdasági, valamint a magyarság sorskérdései terén együttműködjön a protestáns szervezetekkel. Az 1937-es Vezérkönyv elutasítja a felekezeti sekedést¹²⁶¹, és világosan kimondja, hogy „az életerős nép kialakításának szolgálata megadja a komoly együttműködés lehetőségeit társadalmunk protestáns rétegeivel, illetőleg a protestáns ifjúsági szervezetekkel, mert itt olyan szociális és gazdasági célkitűzések megvalósításáról van szó, melyek természetjogilag kívánják előmozdítani agrárnépességünk minden egyes tagjának javát, s éppen e természetjogi keret foghatja össze igazában társadalmunk minden rétegének erőit, felekezeti megosztottságra való tekintet nélkül.”¹²⁶² Számos alkalommal sor került konkrét együttműködésekre.¹²⁶³ Kerkai Jenő beszédeiben is rendszeresen visszatér a protestánsokkal való összefogás gondolata, egyrészt a magyarság érdekében: „Mi, katolikus és protestáns népi ifjúság- és vezetők együttes erővel akarunk menetelni a Szent István-i új birodalom felé vezető úton.”¹²⁶⁴ 1943-ban a keresztény etikáról tartott előadásában így fogalmazott: „A magyar jövőért harcoló kereszténységben protestáns és katolikus magyar találkoznak, hiszen a nagy igazságokban nincs közöttük különbség. Ne azt hánytorgassuk, ami különbség köztünk, hanem annak örüljünk, amiben találkozunk, a különbség rendesen nem is itt robban ki, hanem azoknál, akik a kereszténység leple alatt saját érdekeiket hajszolják. A keresztény etikánál többet és szebbet soha senki nem

¹²⁵⁹ Vö. KORONKAI, Z., *Hevenesi János atya Kerkai Jenőről*.

¹²⁶⁰ VARGA, L., *Kerkai Jenő története*, in *A Szív* (1977/11), 498.

¹²⁶¹ Vö. FARKAS, *Vezérkönyv agrárfjúsági vezetők számára*, 10., 11., 27.

¹²⁶² Uo. 17.

¹²⁶³ Vö. PETRÁS, É., *Találkozások, inspirációk és a közös szolgálat, A KALOT református kapcsolatai*, in *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Reformata Transylvanica* (2022/1), 241–258.

¹²⁶⁴ *Esti Újság* 1940. november 29., 3. Néhány további beszédrészlet: „A mozgalom katolikus alapon áll, de hajlandó a legszorosabban együttműködni hasonló célokért küzdő protestáns mozgalmakkal.” (*Szegedi Új Nemzedék* 1938. április 6., 2–3.) „Mi valljuk, hogy ami a hivatásrendiséget, hazafiságot és politikát illeti, abban nincs katolikus és protestáns közt különbség, mert mi egyek és csak magyarok vagyunk.” Uo. 1938. május 17., 3–4.

találhat.”¹²⁶⁵ A keresztény etika tehát alapvetően közös alap katolikusok és protestánsok között. A keresztény hit központi igazságai is közösek. Kerkai világosan vallja, ami az ökumenikus mozgalom egyik mottójává vált, hogy ne azt keressük, ami elválaszt, hanem ami összeköt. Mindez akkoriban korántsem volt magától érthetődő.

Kerkai Jenő személyes szinten is jó kapcsolatot ápolt protestánsokkal. Többen is a legnagyobb elismeréssel emlékeztek meg róla (pl. Szij Rezső református lelkész¹²⁶⁶, Nagy Kristó István¹²⁶⁷). A korabeli protestáns sajtó is dicsérően szólt a KALOT-ról¹²⁶⁸, és ahogy Ugrin József fogalmazott egy beszédében: „Protestáns részről mozgalmunk soha semmiféle gáncsoskodással nem találkozott, és mindig őszinte megértésben volt része.”¹²⁶⁹ Ez katolikus részről nem volt mindig elmondható.

7. 5. 4. A II. Vatikáni Zsinat üdvözlése

Kerkai Jenő nagy lelkesedéssel tekintett a zsinatra. 1962 őszén írja egy levelében: „Egy 80 éves aggastyán a szemünk előtt fiatalítja meg 2000 éves édesanyját!”¹²⁷⁰ – utalva XXIII. János pápa nagy kezdeményezésére, a II. Vatikáni Zsinat meghirdetésére. A pannonhalmi idősoththonban a bécsi televízió és a bencés könyvtár folyóiratai révén követte a tanácskozás fejleményeit, és rendszeresen tájékoztatta róluk idősebb rendtársait. A zsinat vívmányai sok tekintetben elismerését jelentették annak, amire már 30 évvel korábban törekedtek: szociális érzékenység, ökumené, együttműködés a világiakkal, a demokrácia értékelése, párbeszéd, a falvak újraevangelizálása. Már a zsinat kezdetén így

¹²⁶⁵ *Új-Somogy* 1943. november 29., 3.

¹²⁶⁶ Szij Rezső visszaemlékezése szerint az utolsó szárszói összejövetelen találkozott Kerkaival, szobatársak voltak. „Kerkai Jenő később többször is meglátogatott Sárvárott, gyermekeimnek ajándékokkal kedveskedett. Kapcsolatunk olyan szorossá vált, hogy a háború után a sárvári Nemzeti Bizottság elnökeként az általunk roncsokból összeállított autók első darabját a KALOT-nak küldtettem föl Budapestre. »Ingyen és bérmentve.«” KATONA, A. – MAGYAR, Á., „*Új világot akartunk, demokratikus, emberit, magyart*”, *Beszélgetés Szij Rezsővel*, in *Vasi Szemle* 54 (2000/5), 647.

¹²⁶⁷ Kristó Nagy István élete meghatározó találkozásai közé sorolja „a Kerkai Jenővel folytatott egy-két beszélgetést, amikor személyiségének szuggesztív ereje, elméjének villódzó fénye úgy magával ragadott, hogy családomnak négy évszázados protestáns hagyományai, a népi íróknak való elkötelezettségem, liberalizmusom és baloldaliságom – amelyek többnyire összefértek – szinte háttérbe szorultak az ő új katolicizmusával szemben. Újat mondok, mert Kerkainál s más rendtársainál, Varga páternél meg az ötven évvel ezelőtt szintén jezsuita Nagy Töhötömnél nyomát sem éreztem a szokott katolikus-konzervatívizmusnak, tekintélytiszteletnek, maradandóságnak (az utóbbit tulajdonképpen Ady értelmében használva, hogy maradiságot ne mondjak), ezzel szemben a világra való friss rácsodálkozás élményét éreztem átáradni tőle, mely csodálatban istenhite is éppúgy ott munkált, mint a hit a világ megváltoztathatóságában.” KRISTÓ NAGY I., *Földindulás a világpolitikában*, in *Valóság* 37 (1994/4), 109.

¹²⁶⁸ Vö. SZABÓ, D., *A KALOT népfőiskolája*, in *Dunántúli Protestáns Lap* 51 (1940/3), 187.

¹²⁶⁹ *Szegedi Új Nemzedék* 1938. április 28.

¹²⁷⁰ *Levél P. Lőrincz Zoltánnak*, 1962. november 22., JTMRL IV. 68. 1. cs., 53.

látta annak jelentőségét: „Ennyi okosfejű és igaz szívű ember még nem tanácskozott a világon az emberiség sorsáról. Úgy tűnik fel, hogy a zsinat az eddigi egyháztörténelem csúcspontja. Az »Üzenet az emberiséghez« valóságos belépőjegy a következő évezred történelemformáló tényezőinek legelső sorába. A legszebb mozgalmi álmok megjelentek benne!”¹²⁷¹ Az egyháztörténelem csúcspontját látta tehát benne, amiben megvalósulni érezte a KALOT álmait is.

Kerkai mély személyes elkötelezettséget érzett a zsinattal kapcsolatban: „Feladatunk, hogy világosan lássunk, és környezetünkben képviseljük a zsinat szellemét, s annak diadaléért ajánljuk fel minden imánkat, munkánkat, szenvedésünket”¹²⁷² – mondta 1969-ben egy ügynökjelentés szerint. Takáts Ágoston szerint még Püspökszentlászlón „az idős nővéreket is állandóan tájékoztatta a Zsinat eredményeiről, és mindig imát, sok imát kért tőlük az eredményes zsinati tanácskozásokért.”¹²⁷³

A liturgia megújításában a missziókban dolgozó jezsuita elődök munkáját látta beteljesedni: a „hosszú nyúlt tárgyalások pedig hatalmas sodrással kiszélesítették azt a medret, amelyet SJ atyáink 350 évvel ezelőtt ásogattak a Távol-Keleten. Minden nép saját lelkét fogja viszontlátni liturgiájában, és a modern technika korszakában az egyház liturgiája és szakrális cselekményei fogják megőrizni a népek ősi lelkének kultúrkinccseit. Fölmérhetetlen jelentőségű fordulat ez a világ meghódítása szempontjából.”¹²⁷⁴ Az evangelizáció és a népi kultúrák iránti tisztelet tehát a két tényező, ami miatt Kerkai lelkesen tekintett a liturgikus változásokra.

1965. december 8-án az Eurovízió adásán keresztül követte a zsinat záróünnepségét. Utána „túlradó” örömmel számolt be Nagy Töhötömnek a nap jelentőségéről, mely „századokig emlékezetes marad a világnak; kettőnket meg elkísér a »túlso partra« is. Hiszen életünk minden álmának beteljesülését ígéri.”¹²⁷⁵ „VI. Pál korona nélkül, bíborosok uszály helyett egyszerű öltözetben; de drámaszerűen szerepelnek az egész világ fájó sebei körül, ahogy Jézus akarta az éhesek, szomjazók, lakás nélküliek, rongyosok, betegek és rabok érdekében a vallást és kultúrát beleépítve a Világ

¹²⁷¹ Uo. Vö. XXIII. János pápa – *Az Egyház csodája* – bevezetőjével is.

¹²⁷² ÁBTL 3.1.2. M-41644 Barát, 80.

¹²⁷³ TAKÁTS, „*Ignis*”, 41.

¹²⁷⁴ *Levél P. Lőrincz Zoltánnak*, 1962. november 22., 53.

¹²⁷⁵ 1965. december 8., KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 267.

Megváltásának művébe. Húsz év előtt nem ilyen vonásokat mutatott az Egyház arca. S a szeretet vallásának szívtelen értetlensége, gögös magabízása iszonyú terhével akkor megszakasztotta a lelkedet. Engem más irányba terelt a Gondviselés, de mondhatom, ezen az úton is csaknem beleszakadtam a vállalt feladatba. Ma azt remélem, hogy mindkettőnk életében beteljesül a húsvéti Exultet »felix culpa«-ja. (...) Most már nem várt fokú erősödést mutat az egész közérzetem. Ebbe belejátszik persze az Egyház megfiatalodásának öröme, főként a legutóbbi heteknek az a ténye, hogy 3–4 száz zsinati atya erőlködése sem volt képes kicsikarni VI. Pálból és környezetéből a kommunizmus anatómáját. Ez jelzi előre a mi utunk irányának további sorsát.”¹²⁷⁶ Ezekben a sorokban kifejeződik régi vágyainak beteljesedése az egyszerű és a szegényekkel törődő, megfiatalodott egyházzal. Örömmel értékelte, hogy a pápa nem ítélte el a kommunizmust, és ebben perspektívát látott, hogy egyszer majd létrejöhet a „reakciómentes egyház és harcosszocializmus”¹²⁷⁷ szövetsége – ahogy egy ügynökjelentés idézi Kerkai véleményét.

Hevenes János így emlékezik vissza Kerkai és a zsinat kapcsolatára: „Bizonyos vagyok benne, ha nemzetünk és egyéni élete nem kerül az ismert tragikus helyzetbe, P. Mócsyval együtt P. Kerkai is szakértőként, peritusként működött volna a II. Vatikáni Zsinaton. 1938-as első találkozásunk idején ő már egészen a Zsinat szellemében élt, dolgozott, tanított.”¹²⁷⁸

7. 5. 5. Egyetemes horizontok

Kerkai Jenő mindig nagy figyelemmel kísérte a világegyház folyamatait. Ebben nyilván meghatározó szerepe volt jezsuita mivoltának és innsbrucki tanulmányainak. Képzési idejének egy fontos pillanatára emlékezve egykori előjárója, P. Bíró Ferenc szavait idézi: „Ha maguk igazi jezsuiták akarnak lenni, akkor meditációjukat naponta a világ térképe előtt végezzék.”¹²⁷⁹ „Nekünk is a Regnum Christi nagy távlatait kell állandóan szem előtt

¹²⁷⁶ Uo.

¹²⁷⁷ ÁBTL 3.1.2. M–41644 Barát, 60. András Imrének így ír erről 1965. szeptember 30-án: „Két valóságos fejlődési folyamatnak vagyunk a tanúi. A II. Vatikáni Zsinat által alakul a legkorszerűbb kereszténység, illetve „reakciós” vonásait, jelenkori történelemalkító, erős tényezővé válik. A másik jelenség a szocializmus, amely nem ragaszkodik dogmatikusan az ateizmushoz, és tekintetbe veszi az ember személyiségéből folyó következtetéseket. Ez lesz a legfejlettebb szocializmus.” JTMRL IV. 68. 2. cs., 4.

¹²⁷⁸ KORONKAI, Z., *Hevenes János atya Kerkai Jenőről*.

¹²⁷⁹ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 158.

tartani”¹²⁸⁰ – kommentálja, azaz szerinte Krisztus Országának egyetemes távlatait kell figyelni.

Nagyon fontos volt számára a mindenkori pápák iránymutatása. Sok tekintetben ez adta az egészen konkrét ösztönzést cselekedeteinek. Mély tisztelet és engedelmesség volt benne Péter utóda iránt. Kerkai Jenőt munkájában az egyház társadalmi tanítása és számos külföldi jezsuita és nem jezsuita példa is ihlette. A magyarság iránti nagy szeretete sem tette zárttá, hanem a magyar nép küldetését az egyetemes egyház missziós küldetésének keretébe illesztve fogalmazta meg. Nevelőmunkájában is ez a szemlélet vezette. Egykori novíciusa, P. Hevenes János visszaemlékezése szerint kitágította a figyelmüket a világegyház felé.¹²⁸¹ A *modus vivendi* kapcsán ugyancsak Magyarországon túlmutató szempontok is vezették, mint például egy esetleges oroszországi misszió lehetősége.¹²⁸² Az általa kiadott *Élet a betűk mögött* kiadvány egyik célja is az volt, hogy tájékoztassa a hazai egyházi vezetést a világban zajló folyamatokról, az egyetemes egyház szociális kezdeményezéseiről.

Fájdalmas volt számára, hogy legközelebbi munkatársa, Nagy Töhötöm Dél-Amerikába került, de ezt a küldetést lehetőségnek is tekintette. Folyton azzal biztatta, hogy nagy munka várja őt ott, és profetikusan látta, hogy „a Világegyház súlypontja a század végére talán már oda fog áttolódni, oly óriási fejlődésben van az a földrész, és annyira egységesen katolikus.”¹²⁸³ A világegyház perspektívát adott neki az üldöztetés nehézségeinek elviseléséhez is. Egyik rendtársának így írt: „Könnyebbé lesz babiloni számkivetésünk, vagy Jeruzsálem köves vidékének szántogatása, ha a világegyház kéklő távlataiba nézünk.”¹²⁸⁴ A kéklő távlatokon a megnyíló II. Vatikáni Zsinat eseményét értette.

A Nagy Töhötöm által megőrzött anyagok között maradt fenn Kerkai kézzel írt fordítása a latin-amerikai provinciálisok 1968 májusi találkozásának gyümölcsként megjelent

¹²⁸⁰ Uo.

¹²⁸¹ Vö. HEVENESI, J., *Ahogy én emlékezem Kerkai atyára*, JTMRL IV. 68. 7. cs.

¹²⁸² Vö. ÁBTL 3.1.9. V – 109168 Kerkay (sic!) Jenő, 1–5., 12., 26–27., NAGY, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 2021, 254–255.

¹²⁸³ 1947. április 5., KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 91.

¹²⁸⁴ *Levél P. Lőrincz Zoltánnak*, 1962. november 22., 53.

ünnepélyes hangvételű levélről.¹²⁸⁵ A P. Pedro Arrupe jezsuita generális jelenlétében zajló tanácskozás¹²⁸⁶ dokumentumában a tartományfőnökök helyzetrajzot adtak a kontinens égbekiáltó nyomoráról, valamint lelkiismeretvizsgálatra és mélyreható átalakulásra hívtak. Célul tűzték ki „az ember fölszabadítását a szolgaság bármiféle formájától.” Síkra szálltak az egész nép egyenlőséghez és szabadsághoz fűződő jogáért, nemcsak a politikában, hanem a gazdaság, a kultúra és a vallás területén. A jezsuiták a maguk eljárás módjában és viselkedésükben szakítani kívántak minden arisztokratikus vagy burzsoá magatartással, ami elválasztja őket az emberektől, és uralomvágyat fejez ki. Ezzel szemben a szolgálat lelkületét fogalmazták meg irányadó hozzáállásként. A tartományfőnökök új életstílust hirdettek meg: „Együtt a néppel”. Elhatározták, hogy az apostoli erők „jó részét az elhagyatott emberek megszámlálhatatlan és folyton növekvő tömege” érdekében vetik be, törekedni fognak a szociális struktúrák megváltoztatására, különösen pedig a legelhanyagoltabb rétegek nevelési igényeire akarnak válaszolni, mert az alapvető képzettség nélkül lehetetlen a további fejlődés. A dokumentum bátorítja a jezsuitákat a néppel való szegény és szerény együttélésre. Ennek több formáját említi, ezek egyike a „fizikai munkavállalás gyárakban.” A sort Kerka a lap szélén külön megjelölte. Ő a szocialista Magyarországon megvalósította ezt. A tartományfőnökök felhívták a jezsuiták figyelmét, hogy a szociális apostolság hassa át minden tevékenységüket.¹²⁸⁷ Végül a dokumentum megtérésre hívja a jezsuitákat, és a kegyelem, az imádság fontosságát emeli ki. Mindezen törekvésekben Kerka Jenő méltán láthatta mindannak beteljesedését, amire évtizedekkel korábban Magyarországon törekedtek.¹²⁸⁸

¹²⁸⁵ OSZK Kt. *Nagy Töhötöm irathagyatéka*, 216 501. A kivonatolt szöveg forrása: *Orientierung* 32 (1968/12), http://www.orientierung.ch/pdf/1968/JG%2032_HEFT%2012_DATUM%2019680630.PDF (a kutatás ideje: 2023. június 9.).

¹²⁸⁶ Vö. BELLA, G., *Pedro Arrupe, un uomo per gli altri*, Il Mulino, Bologna 2007, 411–437.

¹²⁸⁷ Nagy hangsúllyal szerepel a nevelés szolgálata is, amelyet meg kell nyitni mindenki felé, függetlenül az osztálykiváltságokra és anyagi helyzetre. A nevelés fókuszát meg kell változtatni. Kritikusan tekintettek arra a korábbi eljárás módra, amely a jezsuita iskolák célját az egyéni érvényesülés segítésében kereste, ezzel szemben megállapítják: a szolgálatra kell nevelni, hogy a társadalom átalakuljon. Javasolják azt is, hogy a diákok tanulmányaik befejezése előtt a közösség javára szociális szolgálatot teljesítsenek. Azon kell fáradozni, hogy a jezsuita egyetemeket ösztöndíjakkal és egyéb módokon mindenki számára elérhetővé tegyék. A dokumentum hangsúlyozza a felnőttek képzését is, lelkiismeretük formálását, hogy valódi keresztényekké válhassanak a társadalom szolgálatában. Fontos szerepet tulajdonítottak a világiakkal történő együttműködésnek és a tömegkommunikációs eszközök használatának. Vö. OSZK Kt. *Nagy Töhötöm irathagyatéka*, 216 501.

¹²⁸⁸ Mint ahogy erre Nagy Töhötöm visszaemlékezik a Kerkaival 1968 őszén folytatott beszélgetése után: „Úgy láttuk (...) évtizedekkel megelőztük az egyház nagy átalakulását: a II. Vatikáni Zsinat számtalan döntése bennünket igazol; az egyházmegyei végzések lassan utolérnek bennünket, sőt el is hagynak; a

7. 6. A kereszt hordozása

Kerkai Jenő életútját különösen is megjelölte Krisztus keresztje. Élete fő művét feloszlatták. Legjobb barátja és harcostársa, Nagy Töhötöm száműzetésbe került, majd kilépett a rendből. Lelkiismereti küzdelmet jelentett számára a feszültség, a római és a magyar egyházi vezetés közötti közvetítés, amelynek során éppen a Mindszenty Józseffel került súlyos konfliktusba, aki elindította a papi pályán, és akire atyai tisztelettel tekintett. Tevékenységét mindkét rendszerben erős kritikák kísérték. A börtönben gyakran megverték, fél szemére vakon, beteg szívvel és idegrendszerrel szabadult. Segéd munkásként dolgozott, majd a munkások közül is kiemelték, végül Pannonhalmára internálták. Nyilvános papi munkát többé nem végezhetett. Rendi előjárói is tétlenségre kényszerítették. Folyamatosan megfigyelték, családtagjai, rendtársai, barátai között ügynökök jelentettek róla. Hogyan viszonyult mindehhez?

7. 6. 1. Küzdeni a kereszt zászlaja alatt

Kerkai Jenőt bizonyos mértékben jezsuita léte is felkészítette az üldöztetésre, hiszen az ignáci lelkigyakorlatokban a Király hívása, a Két Zászló, azaz Jézus és a Sátán szembenállásának jelképéről szóló elmélkedések vagy éppen a lelkigyakorlatok harmadik hete – Jézus szenvedésének szemlélése – olyan lelkületet alakítanak ki egy jezsuitában, amely a nehézségeket és az üldöztetést úgy tekinti, mint a Krisztushoz tartozás természetes következményét. A jezsuita rend alapdokumentuma, a *Formula Instituti* is a „kereszt zászlaja” alatti küzdelemről beszél.¹²⁸⁹ Ezt a lelkületet tükrözik Kerkai Jenő fiatalkori feljegyzései, melyekben gyakran találunk utalásokat a vértanúk példájára¹²⁹⁰, majd lelkigyakorlatos beszédeiben központi helyet foglal el a megfeszített Krisztus követésének témája. Szent Ignác lelkigyakorlati nyomán a megalázott, szegény Jézus követése tehát az apostoli élet előfeltétele volt Kerkai Jenő számára.¹²⁹¹

Az ignáci lelkigyakorlatos könyv harmadik hetes elmélkedéseit magyarázva pedig így hívja meg hallgatóit a megfeszített Krisztus szemlélésére: „Újra érezzük át, nekünk is szól

Jezustársasága teljes egészében a szociális program fele fordul, s közös provinciális levelek (mint pl. a dél-amerikai tartományfőnök 1968-as körlevele) mintha csak egyszerű kópiái lennének a mi 1931-es elgondolásainknak.” NAGY, T., *Korfordulón, jegyzetek Mindszenty bíboros szerepléséhez*, OSZK Kt. *Nagy Töhötöm irathagyatéka*, 216 185, 32.

¹²⁸⁹ A *Jézus Társaságának Rendalkotmánya*, JTMR Budapest 1997, 23. *Formula Instituti*, 1.

¹²⁹⁰ Vö. JTMRL IV. 68. 5. cs, 1t, 70., 79., 84., 89.

¹²⁹¹ Vö. *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 80–82., 147–148.

ez a szenvedés, mert nemcsak részesek voltunk benne (...) , hanem úgy is, hogy Jézus sorsának folytatói vagyunk és leszünk.”¹²⁹²Az üldöztetésben nincs semmi rendkívüli, ugyanis: „Jézus szenvedésének folytatódni kell a földön a világ végéig. Tartsuk kitüntetésnek, szerencsének, Istentől kegynek, ha részünk lehet abban, hogy Jézus szenvedését folytatjuk a földön. Ugyanazon sorsban részesülünk, mint aminő sorsa neki volt.”¹²⁹³ „Mi történhetik velünk? – teszi fel a kérdést. Most pl. üldöznek minket, kifosztanak minket, megrabolnak minket. Nem mondhatja Jézus méltán: ne sírjatok, engem előbb üldöztek, előbb raboltak meg, előbb fosztottak ki, mint titeket? Mi történhetik velünk? Bebörtönöznek minket, pofon vernek minket? Megkínóznak minket? Nem lesz kimondhatatlan vigasz, ha arra gondolunk, Jézus nagycsütörtök éjszakáján börtönben ült. Arcul verték és megkínózták.”¹²⁹⁴ 1948 nyarán mondta ezt, amikor az egyházi iskolák államosítását már elrendelték, a szerzetesek már valóban átérték a kifosztottság, a megraboltság állapotát. A megtapasztalt üldöztetésekre Kerkai tehát úgy tekintett, mint részesülésre Jézus szenvedéstörténetében, ami a vigasz forrásává is válhat. Éppen ezért kegyelemként kéri, hogy „megismerjem az én Mesteremet ebben a titokban jobban, mint idáig, hogy felébredjen lelkemben a vágy, hogy én is részesüljek szenvedéseiben. Jobban mondva, ha részesültem, ráismerjek, hogy ez részesülés az Ő szenvedéseiben. És legyen erőm neki tetsző módon megfelelni a szenvedés nagy feladatának.”¹²⁹⁵ A szenvedés ilyenformán nemcsak a Jézus szenvedéseiben való részesülés, hanem a küldetés részévé is válik.

1949-ben a koncepciós perének ítélethirdetése után Kerkai a következőket mondta Takáts Ágostonnak: „Az igazságtalan ítéletre egy válaszuk lehet csupán: a magyar nép méltóságával és a keresztény ember hitével viselni a ránk kiszabott keresztet, kiegészítve testünkben-lelkünkben, ami Krisztus szenvedéséből hiányzik!”¹²⁹⁶ Valóban emelt fővel és mély hittel fogadta a koncepciós per igazságtalan ítéletét, Szent Pál gondolatmenetét idézve: „Örömet szenvedek értetek, és kiegészítem testemben azt, ami hiányzik Krisztus szenvedéseiből, testének, az egyháznak javára” (Kol 1,24). Ezzel a lelkülettel élte meg a börtönéveit.

¹²⁹² Uo. 235.

¹²⁹³ Uo. 219.

¹²⁹⁴ Uo. 216.

¹²⁹⁵ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 220.

¹²⁹⁶ Uo. 34.

7. 6. 2. A feltámadás fényében

A kereszt ugyanakkor nem önmagában áll, hanem a feltámadás fénye világítja meg.¹²⁹⁷ A gonoszság bugyrainak megtapasztalása, a kudarc, a bűn és a közömbösség látványa vigasztalanság forrása lehet, de „még mélyebb rétegben valami mély örömtudat vegyül, hogy most Jézussal szenvedek”¹²⁹⁸ – mondja egy lelkigyakorlatos beszédében. A Jézushoz hasonulás a szenvedésben paradox módon öröm forrása is tud lenni, és az egyház igazi erejének megnyilvánulása lehet. Ennek alátámasztására P. Csák Boldizsár példáját hozza, akit éppen akkoriban tartóztattak le, mert kritizálta az iskolák államosítását:¹²⁹⁹ „Mikor így, kontempláló lélekkel belemerülünk Jézus szenvedésébe, az ember önkéntelenül P. Csákra gondol, akit 4 évre ítélték, és civilbe öltöztetve, összeláncolva, kezét lábához kötve vezették végig Szeged utcáin. Ez az Egyház ereje, ez a kereszténység hajnalhasadása, végre, mikor már egyszer egy kicsit Jézushoz hasonlíthatunk”.¹³⁰⁰ Kerkai számára az üldöztetés megaláztatása nem az egyház tragédiáját jelentette, hanem éppen a jézusivá válás lehetőségét. Nem a pompa, nem a hatalom, nem a földbirtokok adják az egyház igazi erejét, hanem a szegények szolgálata, a jézusi lelkülettel vállalt szenvedés, és ebben már ott rejtőzhet a feltámadás öröme is.

Kerkai mélyes meggyőződése volt, hogy az isteni Gondviselés vezeti az életét, és bármi történik is vele, az valamilyen módon része a Gondviselés tervének. „Bízunk Isten bölcsességében, hogy minden rosszból jót is tud kihozni”¹³⁰¹ – írta munkatársának, Takáts Ágostonnak 1947-ben. A történelmet irányító Gondviselő Isten még az ellenségei által is előre tudja vinni az ügyét. 1966-ban ezt jegyzi fel naplójában: „Hosszú tapasztalatból ismerem: akinek hite van, annak ügyeit rendszerint ellenségei viszik előre. Azért nagyon ésszerűnek tartom Jézus ellenségszeretetről szóló szigorú parancsát.”¹³⁰² Pannonhalmára történő „deportálását” kommentálta ezekkel a szavakkal. El akarták távolítani Püspökszentlászlóról, mégis valami jó jött ki belőle. A hit fényében úgy látta, hogy még akik rosszat akartak neki, azok is az isteni Gondviselés eszközei voltak. Hasonlóképpen,

¹²⁹⁷ Ezt bővebben áttekintettük, amikor Kerkai küldetését tárgyaltuk.

¹²⁹⁸ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948, 224.*

¹²⁹⁹ Vö. <https://nevtar.jezsuita.hu/csak-boldizsar/> (a kutatás ideje: 2023. május 8.).

¹³⁰⁰ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948, 230.*

¹³⁰¹ TAKÁTS, „*Ignis*”, 7.

¹³⁰² *Töredékes naplófeljegyzések, 1966. január, KERESZTES, Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése, 305.*

az egyház életében is, az üldöztetés bár fájdalmas, jó forrása lehet azzal, hogy megtisztulást eredményezhet.¹³⁰³

7. 6. 3. Hűség a sötétségben is

Kerkai Jenő számára világos volt, hogy döntése, miszerint Magyarországon marad (1948, 1956), akár az életébe is kerülhet. 1948 nyarán így elmélkedett: „Az tud jól élni, aki a halálra így készen áll; pláne ma. Ma meg kell tanulnunk parolázni a halállal, mert a feketeleves hátravan, testvéreim.”¹³⁰⁴ Az ignáci fundamentumról folytatott elmélkedésében Szent Felicitász vértanút állítja példaképül, aki hét gyermekével halt meg Marcus Aurelius császár idején. Életáldozatukat szemlélve így kiált fel: „Ez a teljes katolikus hit. Keresztény-katolikus világszemlélet, amely egyformán eligazít minket, akár harcolhatunk a mi hivatásunk területén, akár börtönbe kerülünk, akár vérpadra jutunk, nekünk a válaszuk mindig kész, mert aki Isten kegyelmében él, az a boldog Istenhez jut el. És ha nem érezte is itt a boldogságot, mert az áldozat ezt a boldogságot nem teszi érezhetővé, de tudja és hiszi, hogy a lelke mélyén megvolt a boldogsága itt is, de előnti egész valóját ez a boldogság a halál után, a túlvilági életben.”¹³⁰⁵ A vértanú igazi boldogsága odaát van, ezért nem ragaszkodik mindenáron a földi életéhez, és ez ad iránymutatás minden élethelyzetben.

Kerkai Jenő már egy ideje veszélyben érezhette az életét. Már egy évvel korábban, 1947-ben azt írta Nagy Töhötömnek: „Most nem tudjuk, melyik nap akasztanak fel bennünket.” Majd hozzátézi: „Annak is örülni fogunk!”¹³⁰⁶ A következő hónapokban az újabb megpróbáltatások további döntési helyzeteket hoztak, és még élesebben vetődött fel a kérdés, hogy „vajon a Deus Redemptorral kapcsolódva hajlandók vagyunk-e usque ad mortem szolgálni a nagy »mandutum«-ot”¹³⁰⁷ – azaz készek-e a Megváltóval egyesülve, akár a halálig is hűen szolgálni a küldetésüket. Kerkai személyes válasza: „Mi történhetik emberileg rosszabb, mint hogy elintéznek totaliter? Készen állok – lehetőleg jókedvvel – erre is!”¹³⁰⁸ Egy későbbi levelében egy munkatársat idézve írja: „Tesszük a lehető az utolsó leheletig; nyikkanás legfeljebb az akasztófa alatt lesz időszerű, de ott is csak az

¹³⁰³ Vö. *Lelki gyakorlatok elmélkedések, 1948*, 23., 31., 128–129., 167–168.

¹³⁰⁴ Uo. 37.

¹³⁰⁵ Uo. 51.

¹³⁰⁶ 1947. április 5., *KERESZTES, Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése*, 95.

¹³⁰⁷ 1947. október 18., uo. 126.

¹³⁰⁸ Uo.

utolsó pillanatban.”¹³⁰⁹ Lelkületükre jellemző, amit Kerkai P. Hevenesi Jánosnak mondott ebben az időszakban: „Vállaljuk a halált is!”¹³¹⁰

Kerkai Jenő életében számos sötét szakasz volt, amikor úgy látszott, hogy minden összeomlott, minden erőfeszítés hiábavaló vagy kudarcba fulladt. Mesteréhez hasonlóan (vö. Mt 26,38; 27,46) átélte a mély szomorúságot és az elhagyatottságot, részesedett Krisztus keresztségének tapasztalatában. Minden sötétség ellenére kitartott a hitben, reményben és szeretetben. Egy kézírásos feljegyzésében így fogalmaz: „Hiszek a szenvedés megváltó erejében. Ez a meglátás mint állandó fény világított az évtizednyi börtönélet sötét napjaiban is.”¹³¹¹ A sötétséget a húsvéti hit fénye világította meg, hogy nem a szenvedése a végső szó, hanem annak a feltámadás titka révén megváltó ereje van.

Kerkai Jenő bár nem lett vértanú, de a vértanúk lelkületével élt. Viszonylag korai, 66 évesen bekövetkezett halála nyilvánvalóan összefüggésbe hozható az üldözések során elszenvedett fizikai és lelki bántalmazásokkal. Méltán tekinthetjük fehér vértanúnak.¹³¹²

7. 6. 4. Áldozatos szeretet

Jézus Szívének tisztelete mélyen meghatározta Kerkai Jenő lelkiségét. Lelkigyakorlatos beszédeiben központi és visszatérő téma Jézus szeretetének hangsúlyozása. Arra hívja lelkigyakorlatozóit, „szemléljük, hogy elsajátítsuk az ő belső érzésvilágát, munkamódszerét, lelkivilágának stílusát, egyszóval másoljuk az ő isteni Szívét.”¹³¹³ Ez a Szív megesett az elbukott emberiségen, „nem megutálta az emberi nyomort, hanem irgalmasan, feléje fordult”¹³¹⁴ végtelen jóságában, és irgalmában elhatározta, újjáteremti az embert, és megújítja benne az isteni képmást. „Jézus alaphangja – fogalmaz Kerkai – mindennek tengelye a jóságos, megértő, irgalmas szeretet. Istent ez indította a megtestesülés elhatározására, és Jézus ennek az elhatározásnak jegyében jött a földre, mert az elesett, beteg, bűnös, komisz embert nem megutálta, hanem megszerette.”¹³¹⁵ Ebből pedig az következik számára, amit a hallgatói lelkére akar kötni, hogy „ha mi

¹³⁰⁹ 1948. november, uo. 206.

¹³¹⁰ KORONKAI, Z., *Hevenesi János atya Kerkai Jenőről*.

¹³¹¹ OSZK Kt. *Nagy Tőhötöm irathagyatéka*, 216 516.

¹³¹² Vö. előadásom a 2023. novemberi Kerkai-konferencián: *Kerkai Jenő mint fehér vértanú?*

<https://www.youtube.com/watch?v=2MoXmf2LxM8> (a kutatás ideje: 2024. április 26.).

¹³¹³ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 83.

¹³¹⁴ Uo. 86.

¹³¹⁵ Uo. 88.

apostolkodni akarunk, bennünk az első lépéstől az utolsóig ennek a központi gondolatnak kell élnie, hogy embert, bűnöst, istentelent, kommunistát, orosz, zsidót nem megutálni – azt könnyű megutálni, ahhoz nem kell megváltás, ahhoz csak egészséges gyomor kell, és majd megutálja az ember. Nem, Testvéreim! De ehhez megváltás, a Szentháromságnak ez a csodálatos titka kell, hogy ezt a hitvány, nyomorult, hálátlan, beképzelt, elviselhetetlen, piszkos, erkölcstelen, istentelen embert szeretni tudjuk, mert azt kell néznünk benne, amit az Isten nézett.”¹³¹⁶ A „megértő, jóságos, irgalmas, megbecsülő szeretet” gyakorlásával lehet Jézussal harmóniában maradni, és akiben „ez nincs meg, az Jézus Szívének húrjait nem ismerte meg”¹³¹⁷ – vonta le a következtetést.

Kerkai Jenő 1948-as lelkigyakorlatos beszédeiben sokat elmélkedik a szeretet és az áldozat kapcsolatáról. Jézus szenvedésének példáján szemlélteti, hogy „a szeretet mennyire összefügg az áldozattal.”¹³¹⁸ Szerinte ebben a földi életben az emberi szeretet is összekapcsolódik az áldozattal, „mint egy madárnak a két szárnya. Ahogy egy szárnyal repülni nem lehet, úgy a szeretet és áldozat az a két szárny, amely a lelket Isten felé viszi.”¹³¹⁹ Hasonlóképpen, a szeretet és a szenvedés is összefügg, a földön nem lehet szeretni szenvedés nélkül.¹³²⁰

Az elbeszélések szerint ez a lelkület jellemezte őt még a legnehezebb időkben is. Ugyanakkor ő maga is megfogalmaz bizonyos fejlődést ezen a téren, és úgy látszik, hogy ehhez a börtön tapasztalatok is hozzásegítették. Az 1959-es szabadulása utáni hónapokban írta egyik rokonának: „»Sanatóriumi« életem vége olyan érettségi vizsgafélével fejeződött be, amelyen különösen kidolgozódott, hogy végtelen megértés, elnéző jóság és határtalan jóakarát kell az egymás közti élethez. Eddig ez csak hideg

¹³¹⁶ Uo. 88–89.

¹³¹⁷ Uo. 89.

¹³¹⁸ Uo. 268.

¹³¹⁹ Uo. 214.

¹³²⁰ „A földi élet egyik törvénye, hogy szeretet szenvedés nélkül fent nem állhat. A túlvilágon igen, a földön nem, mert amíg a nagyrabecsülést, a jót akarást nem kíséri áldozat, addig az önszeretet, és nem igazi szeretet. A szeretet akkor lesz igazi, önzetlen szeretetté, ha azt sok és nehéz áldozat kíséri. Hogy ez a tudat mennyire bent van az emberek lelki alkatában, tessék nézni, ha egy édesanya a gyermekének meg akarja magyarázni: »gyermekem, nem veszed tekintetbe, mennyire szeretlek téged?« Rögtön a szeretet áldozataival bizonyítja. »Mit virrasztottam érted? Mit tett apád érted? Nézd meg, mennyit fáradt érted!« A szeretet bizonyítéka az áldozat. Nem érezzük-e magunk is, ha mi azt mondanánk, nagyon szeretjük Jézust, nagyon szeretjük a testvéreket, az embereket, és amikor megkérdeznénk magunktól, mivel bizonyítjuk be, s ha nem tudnánk áldozatra hivatkozni, akkor elnémulna az ajkunk, csak futó érzelem a szeretetem. Istenszeretet és emberszeretet egyformán az áldozat nagyságával mérhető. Kicsi áldozat, kicsi szeretet, nagy áldozat, nagy szeretet.” Uo. 213.

ismeret volt inkább, most mély élmény.”¹³²¹ Talán a hatalmas akaraterő és az éles logika mellett mélyebb dimenziókból lett képes szeretni, mintha a »szív iskolája« valósult volna meg számára, ahogy a harmadik próbációt nevezte Szent Ignác.¹³²²

Kerkai Jenő mind a börtönben, mind később a megbocsátás lelkiületével élt. Bár fájdalmasan emlékezett a rabság idején megtapasztalt kegyetlenségekre, és az utána következő tétlenségre kárhoztatás is nagy kereszt volt számára, gyűlölet nélkül tudott élni, megbocsátott üldözőinek. Börtönorvosa szépen foglalja össze: „A váci börtön kórházában sem szűnt meg, fáradt beteg testével, mindannyiunk számára szóval és [a] magatartás minden módjával elénk állítani a krisztusi szeretetet, és az isteni irgalomból a megbocsátást hirdetni méricskélés nélkül.”¹³²³

7. 6. 5. Reménnyel élni

Kerkai Jenő bár sok szenvedésen és csalódáson ment keresztül, reménnyel tudott tekinteni a magyarság és az egyház jövőjére. 1959-ben egy levelében fejezte ki reményét, hogy „hazánkra eddig ismeretlen méretű jövő várakozik”.¹³²⁴ E remény alapját Isten kegyelmében látta, amely a magyarság történelmében már megnyilvánult az állam alapításakor: „Egyetlen ország a miénk, amelyet kanonizált szent – mégpedig a legelső – alapított, és amelynek alapítója a Nagyasszonyra hagyta népét”¹³²⁵ – írja. Szent István király és Szűz Mária, a Magyarok Nagyasszonya szerepét a biológiai örökségnél is erősebb örökségnek tartotta¹³²⁶, és a „történelmének erős transzcendens aranyfedezet”¹³²⁷-ének. Ezért volt reményteli a jövőt illetően: „A magyarság eddigi nagy hivatása csak előjátéka az eljövendő még nagyobbak, még nagyszerűbbnek.”¹³²⁸

Az üldöztetés évtizedeiben különösen foglalkoztatta az egyház és a szocializmus közeledésének kérdése. Egy kisregényben így fogalmazza meg reményét: „Akkor lesz itt igazi fejlődés, amikor az ateizmus nélküli szocializmus találkozik a reakciómentes kereszténységgel.”¹³²⁹ Egyszerre várta a kereszténység megújulását, visszatérését az

¹³²¹ *Levél Dr. Deák Sándornak* 1959 ádvent, JTMRL IV. 68. 2b. cs.

¹³²² Vö. *A Jézus Társaságának Rendalkotmánya*, Nr. 516.

¹³²³ *Dr. Pálfay Gábor börtönorvos privat feljegyzése*, JTMRL IV. 68. 3. cs., 31.

¹³²⁴ *Levél Dr. Pálfay Gábornak*, 1959. december 17. JTMRL IV. 68. 3. cs., 35.

¹³²⁵ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 158.

¹³²⁶ Vö. 1959. november 29., KERESZTES, *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése* 219.

¹³²⁷ *Hivatásának összefoglalója*, 1968. szeptember 22., JTMRL IV. 68. 1. cs., 115–118.

¹³²⁸ ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 156.

¹³²⁹ *Egy névtelen ember levelei*, 1963. május, OSZK Kt. *Nagy Töhötöm irathagyatéka*, 216 500, 11.

evangéliumi egyszerűséghez és szociális érzékenységhez, valamint a szocialista rendszer humanizálódását, hogy levetkőzi az ateista ideológiát. Számos ügynökjelentés is beszámol ezekről a gondolatairól.¹³³⁰ Idővel egyre későbbre helyezte e közeledés konkrét megvalósulási lehetőségét: „Nagyon messzi jövőre helyezi gondolkodásában a kibontakozás egészséges célját, melyben a jóakarató és szociális gondolkodású magyarok elérik, és egymásra találnak egy egészséges szocialista életmódban, ahol a hitnek és vallásnak is meglesz a maga nagy szerepe az emberiség boldogításában, azaz: Egyház és állam törekvései egymás mellett fognak haladni, és nem egymás ellen... Bízunk tehát az egészséges kiegyenlítődésben, de persze a távoli jövőben. Ő már ennek nem lesz élvezője”¹³³¹ – olvassuk róla egy ügynökjelentésben.

Reménykedett abban is, hogy „az Egyház legszebb korszaka van készülőben.”¹³³² „Lehetséges, hogy a mostani szép terveink összedőlnek (...), de ne feledjük, hogy utána meg egy bizonyos idő múlva a hajnalcsillag majd változást fog hozni, és úgy járunk, mint az apostolok azon a reggelen, hogy megrettenünk, hogy szétszakad a háló, ha így megy tovább. »Midőn pedig már megvirradt, Jézus a parton állt.«”¹³³³ Ebben a reményben élt az üldöztetés évtizedeiben, amikor minden, amit alkotott, látszólag megsemmisült. Írásaiban újra és újra a feltámadás szilárd reménye csillan föl. Bízott abban is, hogy eljön majd az idő, amikor újra lehet kezdeni az apostoli munkát, s a fiatal jezsuitákat ebben a szellemben bátorította.¹³³⁴

Kerkai Jenő számára központi jelentőségű volt a természetfeletti élet hite és az örök élet reménye. Utóbbi viszont nem pusztán a halál utáni élet, hanem már jelen van a földön is: „Az örök élet magban már megkezdődik a földön. A fa se egészen új valami, a növény se, a magban már benne van. Az örök élet is már benne van ebben a természetfölötti földi életben.”¹³³⁵ A halál utáni élet ugyanakkor nem pusztán a tökéletes boldogság helye, ahol az embert határtalan szeretet és végtelen öröm tölti el az Istennel való találkozás révén,

¹³³⁰ Vö. ÁBTL 3.1.2. M-41644 Barát, 57–60., 65–66., 80–84., 91–95., ÁBTL 3.2.3 Mt-975/1 Kőműves Sándor/Franz Kirchenbauer, 33.

¹³³¹ ÁBTL 3.1.2. M-40009 Tömör János, 182.

¹³³² *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 31.

¹³³³ Uo. 273–274.

¹³³⁴ Vö. ANDRÁS–BÁLINT–SZABÓ, *Kerkai Jenő emlékezete*, 121. P. Csókay Károly emlékezése szerint őt is így bátorította, amikor a hatvanas évek végén találkoztak:

www.youtube.com/watch?v=nG8rYRRRMkY&t=163s (a kutatás ideje: 2024. április 26.).

¹³³⁵ *Lelkigyakorlatos elmélkedések, 1948*, 47.

hanem sok „minden egyéb örömet is készít az Isten az emberi lélek számára. Kinek-kinek a legkedvesebb, legtisztább, legnagyobb, legigazabb vágya beteljesülése lesz mindezekon kívül a legnagyobb öröme. Kis Szt. Teréznek bizonyára az volt a legnagyobb öröme, hogy halála után többet segíthet az embereknek, mint életében”¹³³⁶ – mondta 1948-os lelkigyakorlatos beszédének egyikében. Éppen ezért figyelmezteti hallgatóit: „Remélem, nem vagyunk olyan beképzelték, hogy azt hisszük, csak általunk jut előre az Isten ügye. Halálunk által talán még jobban előrejuthat Isten ügye.”¹³³⁷ Sőt „talán jobban tudsz dolgozni érte halálod után, mint életedben”¹³³⁸ –mármint azért az ügyért, amit az illető a földi életében szolgált, azaz az emberekért, akikért dolgozott, imádkozott, és akikkel ily módon továbbra is összeköttetésben marad. Kerkai Jenő élete végén számos alkalommal kifejezte meggyőződését, hogy a földi küldetését halála után is folytatni reméli. 1968-ban, egy halálközeli rosszullét után, amikor a hivatását összefoglalta előljárójának, így fogalmazott: „Vigasztal a tudat, hogy odaátról is lehet hatékonyan folytatni a földi életfeladat szolgálatát.”¹³³⁹

7. 7. Üzenet a mának és személyes reflexiók

A következőkben Kerkai Jenő életének mai aktualitásaira szeretnék rávilágítani, néhány személyes jelleget sem nélkülöző pontban.

7. 7. 1. A papság ajándéka

Kerkai Jenőt Isten papnak hívta, szociális érzékenysége mély természetfeletti hittel és az imádságba vetett bizalommal társult. Manapság a jezsuita szociális apostolkodást is a szekularizáció veszélyeztetheti. Jezsuiták is tudnak úgy dolgozni, mintha szolgálatainknak csak evilági vonatkozásai volnának, vagy úgy segíteni, mintha nem is volna hitük, és a hitnek semmi jelentősége nem volna azok számára, akiket a rend segít. Kerkai élete példa arra, hogy a jezsuiták felfedezzék a lét természetfeletti dimenzióját mint apostoli munkájuk végcélját és vele a közbenjáró imádság fontosságát.¹³⁴⁰

¹³³⁶ Uo. 48.

¹³³⁷ Uo. 37.

¹³³⁸ Uo. 49.

¹³³⁹ JTMRL IV. 68. 1. cs., 117–118. Nyomtatásban megjelent P. Tüll Alajos beszédének részeként: SZABÓ, *Kortárs magyar jezsuiták/2*, 48–19.

¹³⁴⁰ Érdeemes ebből a szempontból megfontolni Ferenc pápa szavait is: „A legrosszabb, a szegények által leginkább megszenvedett hátrányos megkülönböztetés a spirituális figyelem hiánya. A legtöbb szegény különösen nyitott a hitre; szükségük van Istenre, és nem mulasztathjuk el, hogy felkínáljuk nekik Isten

Kerkai állhatatossága az imában és az Eucharisztia ünneplésében szintén példa. Korunk felpörgetett világában épp olyan fontos megtalálni az imádság és a szentmise idejét, mint amilyen lényeges volt az üldöztetés évtizedeiben.

Amikor Kerkai Jenő bámulatos apostoli sikereire tekintünk, nem szabad elfelejtenünk ezek imádságban fogant megalapozottságát. Nem pusztán egy szervezőségi és munkatársainak áldozatos munkája, illetve számos körülmény kedvező összetalálkozása eredményezte a KALOT rendkívüli fejlődését, hanem ezek imádsága is. A mai jezsuitákat is inspirálhatja imádkozni és imádságot kérni apostoli szolgálataikért.

Kerkai Jenő a papi életét valóban szolgálatként élte meg. Távol állt tőle minden klerikális allűr. Mozgalma fiataljainak atyja volt, munkatársainak gondoskodó vezetője, és vigasztaló atya a börtönök folyosóin. Megvalósította, amit Ferenc pápa sokszor hangoztat, hogy a pásztor legyen bárányszagú, igazi atya.

Amit Kerkai Jenő tanított, azt a saját példájával is szemléltette, egyénisége krisztusivá vált, tényleg azonosult Mesterével, és a Mester vonásai voltak felismerhetők cselekvésmódjában és kereszthordozásában is. A mai jezsuiták számára is inspiráció lehet a hiteles Krisztus-követésben.

7. 7. 2. Jezsuita karizma

Kerkai Jenő a lelkigyakorlatok embere volt, a lelkigyakorlatok formálták, belőlük nyert inspirációt a szolgálatára, és egészen gyakorlati indíttatásokat az apostoli életéhez. Kerkai Jenő tevékenységében a lelkigyakorlatok mellett a jezsuita hagyományokban gyökerező inkulturáció és pedagógia is központi jelentőséggel bírt. A KALOT belső inspirációja és formája Kerkai munkája nyomán lelkigyakorlatos jellegűvé vált. Útmutatás ez a mai jezsuiták számára, hogy szolgálataikban a lelkigyakorlatos jelleget érvényesítsék, amely a jezsuita rend 2019-ben meghirdetett egyetemes apostoli preferenciái közül is az első.

Kerkai érzékenyen reagált a benső hangra, és előjárói segítették, hogy hivatása – egy agrárfjúsági mozgalom alapítása a legszegényebbek felemelésére – kibontakozzon. A jezsuita rend nem tudott volna egy ilyen mozgalmat alapítani, mint a KALOT, ha nincs

barátságát, áldását, szavát, a szentségeket és a hitbeli növekedés és érlelődés útját. A szegények melletti alapvető döntést főképp a kivételes és elsődleges vallási figyelem nyelvére kell lefordítani.” FERENC PÁPA, *Evangelii gaudium, Az evangélium öröme kezdetű apostoli buzdítása*, SZIT, Budapest 2014, 200. Majdnem kilencven évvel ezelőtt ebben a szellemiségben működött a KALOT.

valaki, aki elhivatottságot érez erre. A hivatásgondozás és -kísérés feladata, amelynek jelentőségére Ferenc pápa is sokszor felhívja a figyelmet, döntő az egyház számára, hogy az Istentől jövő egyéni hívásokat felismerhessék a fiatalok, és mások szolgálatára megvalósíthassák.

Számomra, mint rendtartományunkban a jezsuiták képzéséért felelős rendtag számára, Kerkai példája abban is tanulság, hogy érdemes nagyvonalúan támogatni a rendtársak spontán érdeklődését, apostoli vágyait, felkészülését, külföldi tapasztalatszerzését. Kerkai Jenő munkája megkezdése előtt legalább egy évtizeden át készült a későbbi feladatára, amiben segítette a jezsuita rend nemzetközi beágyazottsága is. A legjobb külföldi elméleti és gyakorlati modellek ismeretében térhetett haza. Mennyire jellemző ma, hogy a fiatal papok úgy térhetnek haza hosszú külföldi képzésükből, hogy valóban használható tudásuk van, mondjuk olyan stratégiai irány, mint például az ifjúsági pasztoráció területén?

Kerkai Jenő példa abban is, hogy egész életében ötvözni tudta az intellektuális igényességet és a gyakorlati érzéket. Zseniális szervező volt, ugyanakkor egy évtizedet töltött el a szociális kérdések elméletének tanulmányozásával is. Később is folyamatosan képezte magát, olvasott, nyitott volt a világ és az egyház változására. Szociális apostolként is teológiai és lelki mélységekkel rendelkezett, sőt ez inspirálta a gyakorlati munkájában.

Kerkai Jenő számára a Jézus Szíve-tisztelet a bensőséges istenkapcsolat útja volt, amelybe be tudta vonni a KALOT-os fiatalokat is. Apostoli erejének forrása volt ez a Jézus Társaságához szorosan kötődő lelkiségi forma, amelyről P. Pedro Arrupe egykori jezsuita generális azt mondta, hogy a jezsuita rend megújulásának forrását a Jézus Szíve-tisztelet újrafelfedezésében látja.¹³⁴¹ Meg vagyok győződve róla, hogy ez a felhívás ma is aktuális rendünk számára.

Kerkai korszerű volt. Felismerte az emberek valós problémáit, és kézzelfogható utat mutatott a teljes emberi lényük (anyagi, szellemi, lelki) felemelkedésére. Mindezt olyan eszközökkel és nyelvezettel tette, amely abban a korban a legkorszerűbbnek számított.

¹³⁴¹ Vö. ARRUPÉ, P., *In Him alone... our hope*, Irish Messenger, Dublin 1983, 121–125. P. Arrupe a Társasághoz intézett utolsó üzenetében szól erről.

Ez is modell lehet a mai jezsuiták számára, hogy alapos felkészültséggel, a mai ember helyzetére válaszolva, napjaink eszközeivel hirdessék az evangéliumot és cselekedjenek ennek megfelelően.

Kerkai Jenő korszerűsége ugyanakkor azt is magában foglalta, hogy kritikus is tudott lenni a korszellemmel, elutasította mind a nemzetiszocialista, mind a kommunista ideológiákat, amelyek meghatározó erőkké váltak azokban az években. Mindez nem jelenti azt, hogy mindig sikerült volna elkerülni a csapdákat, például a propagandisztikus túlzások vagy a zsidóellenes kijelentések terén.

Kerkaiék fiatal férfiak tömegeit tudták megszólítani és vallásosságra nevelni. Bár egész más korban élünk, amikor a férfi és női pasztoráció immár nem válik ketté, napjainkban újra kérdés, a férfiakat hogyan lehet megszólítani a hit üzenetével. Érdeemes volna újra kidolgozni a férfiak lelkipásztori megszólításának mai formáit, mint ahogy erre már létezne kísérletek, lásd például Felföldi László pécsi püspök törekvéseit.

7. 7. 3. A szegények szeretete

Kerkai Jenő gyermekkorától kezdve kapcsolatban állt a parasztság világával, jól ismerte a földnélküli agrárnépesség nyomorúságos helyzetét. A magyar papság körében az egyik legjobb ismerője volt az ország társadalmi és egyházi helyzetének. Tapasztalatait részben személyes módon szerezte, részben pedig széles látókörű emberek meglátásai – mint a népi írók könyvei – vagy mentorai, mint P. Bíró, P. Csávossy, Prohászka Ottokár révén, valamint a pápák szociális tanítása nyomán, amelyek megoldási irányokat is megfogalmaztak. Kerkai nagy műve tehát nem városi íróasztalon született, nem egy szociálisan érzékeny értelmiségi elrugaskodott elmélete volt, hanem a valóság alapos személyes ismeretéből és több évtizedes tapasztalattal rendelkező szakemberekkel folytatott párbeszédéből született. Mondhatjuk, hogy Kerkait egyszerre jellemezte az érzékeny szív és a terepről származó gazdag tapasztalat. Ez korunk jezsuitái számára is útmutató, hogy élő, közvetlen kapcsolatba kerüljenek azokkal az emberekkel, akiknek a sorsát javítani szeretnék.

Kerkai Jenő egész életében a legszegényebbeket szolgálta. Hazánkban ma különösen a cigányság helyzete hasonlít leginkább a harmincas évek agrár nyomorúságához. De a teremtett világ sóhaja vagy az egész világot érintő menekültválság is olyan hangot

képvisel, amely válaszáért kiált. Ferenc pápa számtalan alkalommal fogalmazta meg, hogy az egyháznak szegénnyé és szegényeket szolgálóvá kell válnia. Kerkai Jenő életmódjában és apostoli életében egy ilyen egyház képviselője volt. A mai Magyarországon is léteznek leszakadó vidékek, ahol hasonló nyomorúságot lehet tapasztalni, mint ami a *Puszták népe* elbeszéléseiből kibontakozik. Főleg Borsodban és az Ormánságban számos olyan falu van, ahol a népesség jelentős része él mélyszegénységben, főképp cigányok, de a nyomor nem kizárólag őket érinti. Székely János püspök öt éve drámai szavakkal hívta fel a figyelmet a magyarországi cigányság helyzetére: „Az utolsó órában vagyunk, most még van lehetőség arra, hogy változtassunk a helyzeten. Ha nem tesszük meg, akkor ketté fog szakadni ez az ország, amely közös hazánk.”¹³⁴² A püspök az állam, a társadalom és az egyház együttműködésére hívta fel a figyelmet, hogy érdemi változás történhessen a legszegényebbek életében.

A KALOT alapítóinak nevelésbe vetett hite és módszereik rugalmassága, az egyéni kezdeményezések ösztönzése ma is példa lehet. A negyedik ipari forradalom korában Magyarország csak a korszerű oktatás révén lehet versenyképes, a leszakadóban lévő rétegek is csak a megfelelő nevelés révén vonhatók be az ország építésébe. A legnagyobb magyar gondolatainál ma sem tudunk jobbat: a nemzet jövője a „kiművelt emberfők”-ben áll.

Kerkai a legszegényebbek felemelésében nemcsak feladatot látott, hanem a jövő reményét is. Szeme előtt nem pusztán a legszegényebb népréteg testi-lelki felemelkedése lebegett, hanem sorsukat összefüggésben látta az egész magyar nemzet sorsával. A népi írókhoz hasonlóan bennük ismert fel a magyar társadalom, ugyanakkor az egyház jövőjét is. Érdeemes volna a remény szemével is tekinteni azokra, akik most még a társadalom perifériáján élnek, és a nyomor mai gyermekeiben meglátni azokat az embereket, akik a jövőben az ország húzóerőivé válhatnak.

Kerkaiék módszere ugyanakkor abban is korszerű volt, hogy a társadalmi felemelkedés strukturális hátterét is igyekeztek megteremtteni, olyan társadalmi változások

¹³⁴² <https://www.magyarKurir.hu/hirek/szekely-janos-ciganysag-helyzeterol-az-utolso-oraban-vagyunk-az-uj-trianon-fele> (a kutatás ideje: 2024. február 4.)

sürgetésével, amely az agrárfiatalok önálló gazdálkodását tette volna lehetővé. Ferenc pápa is strukturális átalakulásokat sürget, mondván: „Ez a gazdaság öl!”¹³⁴³

7. 7. 4. A magyar nép szolgálata

Kerkai Jenő szeretete a magyar nép iránt, a felemeléséért végzett áldozatos munkája, vállalt szenvedése ma is inspiráló példa. Az általa megfogalmazott magyar hivatás egyszerre hangsúlyozza a gyökerek fontosságát és az egyetemes horizontot. Ebben a felfogásban a magyarság nem bezárkózásban, hanem kapcsolatok hálójában, más népek felé indító feladattal jelenik meg, Kelet és Nyugat közti közvetítői küldetéssel, egyértelműen Európához való elkötelezettségben, ugyanakkor a Keletre vezető hidak építésével. Kerkai az emberiség egyesítésének nagy isteni tervét tartotta szemé előtt, amiben a magyaroknak is megvan a feladatuk, elsősorban a szomszéd- és a testvérnépek körében. Felfogása sok tekintetben ma is időszerű. Ha ma élne, minden bizonnyal Ferenc pápához hasonlóan¹³⁴⁴ kritikus volna a globalizáció olyan formájával szemben, amely mindent egybemosni igyekszik, veszélyeztetve a helyi kultúrákat. Ugyanakkor kritikus volna az olyan magyar öntudattal szemben, amely elzárkózó, amely vitatja Európához tartozásunkat és az emberiség egészséges egységtörekvéseit.

A KALOT pedagógiája, amely a demokratikus értékek előmozdítását is magában foglalta (alulról jövő kezdeményezések, önállóság ösztönzése, párbeszéd, törekvés az egyenlőségre stb.) sok vonatkozásban szintén aktuális korunkban, amikor a demokratikus intézményrendszer válságát tapasztalhatjuk szerte a világon. Korunk számára is feladat értékek által vezérelt, gondolkodó, kezdeményező polgárokat nevelni.

Kerkaiék elképzelése a kert-Magyarországról szintén aktuális. Napjainkban egyre több kérdőjel merül fel a nagyüzemi, monokultúrás mezőgazdasággal kapcsolatban. Az egész világon egyre súlyosabb probléma a termőföldek minőségének romlása, a talajerózió. Egyre világosabban látszik, hogy a globalizált ipari mezőgazdaság nem orvosság ezekre a bajokra, hanem éppen a problémák egyik oka. Egyre többen sürgetnek új élelmezési modellt, amelyben a főszerep a kistermelőké lesz, akik egészséges élelmiszert tudnak termelni úgy, hogy eközben ápolják a biológiai sokféleséget és megóvják a

¹³⁴³ *Evangelii gaudium*, 53.

¹³⁴⁴ Vö. FERENC PÁPA, *Fratelli tutti, Mindnyájan testvérek kezdetű enciklikája*, SZIT, Budapest 2021, 29–31., 51–53., 142–153.

termőtalajt.¹³⁴⁵ Mindezek fényében a kert-Magyarország, amiről 80 éve Kerkaiék álmodtak, továbbra is aktuális, sőt időszerűbb, mint valaha, mert ezen is múlhat a túlélés az ökológiai válsággal küzdő XXI. században.¹³⁴⁶

Kerkai számára a cselekvés egyik meghatározó ösztönzője a katolikus egyház társadalmi tanítása, főleg a *Rerum novarum* és a *Quadragesimo anno* enciklikák voltak. Ma Ferenc pápa *Laudato si'* enciklikája minden jóakarátú ember figyelmét felhívja közös otthonunk, a Föld védelmére és gondozására. Ma Kerkai Jenő valószínűleg az átfogó ökológia és a teremtésvédelem egyik fő szószólója lenne.

Kerkai Jenő gondolkodásában központi jelentősége volt a nép fogalmának. Szemlélete sok rokon vonást mutat a Latin-Amerikában a XX. század második felében kibontakozott nép teológiája irányzattal, amely Ferenc pápára is nagy hatással volt. Ez a napjainkban igen jelentős gondolat ha nem is a módszeres reflexióval, de Kerkai Jenőék révén hozzáállásban és tettekben már a múlt század közepén jelen volt Magyarországon.

7. 5. 5. Az egyház megújulásán dolgozni

Az életút egészét tekintve Kerkai Jenőben nemcsak egy jelentős katolikus mozgalom alapítóját és vezetőjét látjuk, hanem a jezsuita hivatásának egyetemes voltát élő apostolt, aki egy nehéz történelmi helyzetben mindvégig az egyház emberének bizonyult, aki a keresztény közösség evangéliumi megújulásán munkálkodott.

Inspiráló lehet ma is az a mód, ahogy klerikalizmustól mentesen együtt tudott dolgozni világiakkal, bízott bennük, és nagy felelőséget adott nekik az evangelizáló küldetésben. A párbeszédre alapuló együttműködési módja napjainkban oly hangsúlyos szinodális egyház értékeit villantja fel.

¹³⁴⁵ Ferenc pápa maga is így fogalmaz: „Nagyon sokféle paraszti és kisvállalkozói élelem-előállítási rendszer létezik, amelyek ma is a világ lakosságának nagyobb hányadát látják el élelmiszerekkel, kis mértékben használják fel a földterületet és a vizet, kevesebb hulladékot termelnek, legyen szó akár kis mezőgazdasági telkekről, gyümölcsösökről, akár vadászatról, vadon termő növények gyűjtéséről vagy kisipari halászátról. (...) A hatóságok joga és felelőssége, hogy intézkedéseket hozzanak, amelyek egyértelmű és erős támogatást nyújtanak a kistermelőknek és a termelői változatosságnak” FERENC PÁPA, *Laudato si'*, *Áldott légy kezdetű enciklikája*, SZIT, Budapest 2015, 129.

¹³⁴⁶ Vö. KORONKAI, Z., *Kerkai Jenő öröksége*, 3. rész – *Álom a kert-Magyarországról*, <https://mkdsz.hu/kerkai-jeno-oroksege-3-resz-alom-a-kert-magyarorszagrol/> (a kutatás ideje: 2023. február 6.).

Az ökumené, a II. Vatikáni Zsinat megbecsülése olyan érték ma is, amely iránymutató egy olyan korban, amikor erőteljesebbé válik a nosztalgia a zsinat előtti idők mentalitása iránt. Kerkai Jenőt gondolkodását és cselekvését mélyen meghatározta a mindenkori pápa tanítása és iránymutatása. Magatartása ma különösen aktuális, amikor a katolikus körökben is elterjedté vált a pápa iránti bizalmatlanság.

Kerkai Jenőt tevékenységében mélyen inspirálta az evangelizációs vágy, az agrárfiatalok hitének elmélyítésében az egyház jövőjét is látta. Napjainkban is kulcs az egyház jövője számára az ifjúság. Bár egyre több a katolikus iskola, vajon mennyire képesek megszólítani a fiatalokat? Kerkai Jenő példája inspiráló lehet ma is a korszerű, missziós lelkületű iskolai evangelizációs törekvésekre. Talán Kerkai Jenő ma egy iskolai evangelizációs mozgalmat alapítana, lelkigyakorlatokkal, melyben a hit szorosán összekapcsolódik a társadalmi felelősségvállalással és a teremtett világ védelmével.

7. 5. 6. Hordozni a keresztet

Kerkai Jenőt Jézus különlegesen is maga mellé vette a kereszthordozásban. Tanulhatunk tőle dolgozni és a szenvedéseket is nagylelkűen vállalni Isten országáért és a magyar népért. Ki kell emelnünk Kerkai jezsuita mivoltának, lelkigyakorlatos neveltetésének jelentőségét, ami szolgálatai során végig vezérelte. A zsinat előtti jezsuita rendben hangsúlyos volt a Jézus Szíve-tisztelet, a vértanúság és a kereszt zászlajának lelkülete, a szegény, megvetett Krisztus tudatos követése. Ez a lelkiség számunkra már szinte hihetetlen apostoli erőt és a nehézségekben, szenvedésekben való hősiesség kitartást hozott. Enélkül Kerkai Jenő képtelen lett volna hűséggel megélni mindazt, amin keresztülment. Az ő példája segíthet nekünk, jezsuitáknak újra felfedeznünk lelkiségünk kincseit.

Mіндеzen törekvésekben számos átfedést találhatunk Ferenc pápa mai irányjaival. Azt hiszem, Kerkai Jenő igazán örül, amikor hitünk szerint odafönről követheti és segítheti az egyház mai megújulását és küldetését.

Összefoglalás

Kerkai (Czinder) Jenő, a XX. század egyik legjelentősebb magyar jezsuitája 120 évvel ezelőtt, 1904-ben született. 1935-ben alapította meg a Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testületét (KALOT). A szervezet tíz év alatt több százezres létszámú mozgalommá nőtte ki magát, s célját négyes jelszó foglalta össze: „Krisztusibb embert! Műveltebb falut! Életerős népet! Önérzetes magyart!” A mozgalom az ország legnagyobb egyesülete lett, és a kor legjelentősebb európai katolikus agrárfjúsági kezdeményezéseként tartották számon.

Kerkai Jenő a szociális igazságosság melletti bátor kiállása miatt konfliktusba került a status quo képviselőivel. Mindkét totalitárius rendszerben, a nemzetiszocialista és a kommunista uralom során egyaránt üldözötté vált. Meghatározó szereplője volt a magyarországi kereszténydemokrata törekvéseknek. A modus vivendi miatt feszültségbe került Mindszenty József hercegprímással. Mozgalmát 1946-ban a kommunista hatóságok feloszlatták, őt magát 1949-ben letartóztatták. A magyar jezsuiták közül a leghosszabb idő, több mint tíz év fogság után szabadult. Évekig segédmunkásként dolgozott, nyilvános papi munkát többé nem végezhetett. A kommunista állam az élete végéig (1970) mint veszélyes elemre tekintett. Idejét fizikai munkával, imádsággal és írással töltötte. Rendtársai, munkatársai, de még ellenfelei is elismeréssel emlékeztek rá. Sokan szentéletűnek tekintették és tekintik ma is.

Kutatásom megkezdéséig Kerkai Jenő életútjának első időszaka – a KALOT-korszak – volt leginkább feldolgozva, köszönhetően Balogh Margitnak, akinek 30 oldalas, majd három évtizeddel ezelőtt megjelent tanulmánya volt a legteljesebb tudományos igényű írás az életút egészére vonatkozóan. Megjelent több rövidebb életrajz és számos kortárs visszaemlékezése, valamint az életút egyes szakaszaival foglalkozó néhány tanulmány, de az életmű egészét feldolgozó terjedelmesebb mű hiányzott. Kerkai Jenő belső motivációit, hivatástörténetét, lelkiiségét illetően pedig még alig jelentek meg tanulmányok. Dolgozatom e hiányokat igyekszik pótolni.

Munkám forrásait tekintve a korábbi kutatókhoz képest számos új dokumentum állt rendelkezésemre, mindenekelőtt a magyarországi jezsuita levéltárban összegyűjtött anyagok révén, amelyek jelentős része – például Kerkai Jenő fiatalkori lelki feljegyzései

(1924–31), lelkigyakorlatos beszédsorozata (1948), családi levelezése – eddig teljesen ismeretlen és feldolgozatlan volt. A levéltári anyag a kutatómunkám révén is gyarapodott a KALOT-hoz kapcsolódó személyek, Kerkai barátai és családtagjai által a levéltárunknak adományozott hagyatékok, levelezések, visszaemlékezések és fényképek révén. Az Arcanum Digitális Tudománytár segítségével a korabeli sajtó Kerkaival kapcsolatos számos tudósítását is be tudtam vonni a kutatásba. Mindeddig az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára anyagai is a kevésbé kutatott források közé számítottak. Igen kiterjedt terjedelmük miatt a rendelkezésre álló anyagoknak csak egy részét tudtam áttekinteni. A Kerkai Jenőt említő 131 dossziéból 39-et sikerült áttanulmányoznom.

Dolgozatom alaptézise, hogy Kerkai Jenő alakjának egyben látása és láttatása csak teológiai eszközökkel lehetséges. Tisztán egyház- vagy politikatörténeti szempontból küldetésének meglehetősen ellentmondásos értelmezései lehetnek. A dolgozat Kerkai Jenő élethivatásának teológiai értelmezésre vállalkozik. A jezsuita szociális apostol élethivatását Hans Urs von Balthasar teológiai hagiográfiája alapján dolgoztam fel, amely módszer lényege, hogy Kerkai Jenő életútját az Istentől jövő hivatás és küldetés megvalósulásának tekintetem. Azt kerestem, mi az a küldetés, amely értelmet adott Kerkai Jenő életének, amely irányt szabott talentumai kibontakoztatásának, amely egységbe foglalja az életút egészét. A balthasari módszer ilyen alkalmazására magyar nyelvterületen tudomásom szerint még nem volt példa. A dolgozat, bár a teológiai megközelítés a meghatározó, történeti szempontokból is számos újdonságot tartalmaz. Az életút döntési pontjait bemutató hatodik fejezetről, illetve az előkészületi éveket összefoglaló ötödik fejezet első részéről elmondható, hogy történeti szempontból is az eddig leghosszabb összefoglalóját adja Kerkai Jenő pályafutásának.

Kerkai küldetését így foglalhatjuk össze: Isten azért küldte, hogy jezsuita szerzetes papként kora legszegényebb és legelhanyagoltabb rétege, az agrárfjúság felemelkedésén dolgozzon az emberi élet minden dimenziójában (hit, műveltség, gazdaság, nemzeti öntudat), ezzel hozzájárulva az egész magyar nép evangelizálásához és felemelkedéséhez. Hogy a magyarság mindjobban betölthesse küldetését, hogy a kereszténység kristályosodási pontja legyen a világban, különösen a környező és rokon népek között, s így vegyen részt a világegyház emberiséget Krisztusban egyesítő

küldetésében. Kerkai Jenő küldetéshez tartozott, hogy másokat is bevonjon ebbe, s hogy vállalja a küldetéssel járó keresztiek hordozását is, amit a vértanúk lelkületével élt meg. Egész életét átfogta az a törekvés, hogy Jézus Szívének vágya megvalósuljon, azaz Isten dicsősége helyreálljon a lelkekben, a társadalomban, a gazdaságban, a politikában – az emberi élet minden vonatkozásában –, és Krisztus egyháza megújuljon az evangélium iránti hűségben. Kerkai Jenő életútja krisztusi sors, kifejeződése Isten magyar nép iránti szeretetének, gondoskodásának és hűségének.

Dolgozatom módszertanát a negyedik fejezet mutatja be. Az élethivatást kerek egészként, a balthasari fenomenológia „alak” (Gestalt) fogalmának a segítségével igyekeztem értelmezni, elkerülve, hogy valamely részproblematika túlzott hangsúlyt kapjon. Számos kérdés, például a modus vivendi-konfliktus, Kerkai római útjai, illegális szervezkedései az egyházüldözés idején, stb. – jelentőségük vagy feltáratlanságuk miatt – több figyelmet is érdemeltek volna, de az élethivatás egészét tekintve csak rövidebben tudtam foglalkozni velük.

Mivel kutatásom kérdésfeltevése teológiai jellegű – Isten cselekvését kerestem Kerkai Jenő életében és művében –, dolgozatomban hangsúlyosabban szerepelnek azok a források, amelyekben valamilyen módon kifejeződik Kerkai Jenő benső világa, szándékai, istenkapcsolata, imaélete. Naplófeljegyzései, levelezése, írásai, lelkigyakorlatos és egyéb beszédei tanúskodnak arról, hogy miképp tekintett életfeladatára pályájának egyes szakaszaiban. A hozzá közel álló rendtársak és munkatársak visszaemlékezései is fontos források ebben a vonatkozásban.

Dolgozatom ötödik, hatodik és hetedik fejezete a balthasari kérdésfeltevés alapján vizsgálja Kerkai Jenő életét: Isten dicsősége miképp fénylik fel az életében (Herrlichkeit)? Hogyan bontakozik ki Isten és ember drámai cselekvése (Theodrama)? Milyen isteni üzenetet közvetít az életút (Theologik)? Először (ötödik fejezet) arra kerestem választ, hogy milyen módon részesedett Kerkai Jenő az archetipikus tapasztalatokban, azaz családi háttere, neveltetése, jezsuita képzése miképpen vezette őt be a keresztény hitbe, a jezsuita karizmába, végül a szociális apostolságba. Kik és hogyan hatottak rá? Ezt követően arra a kérdésre kerestem a választ, hogy mi lehetett Kerkai Jenő küldetésének lényege. Melyek e küldetés alapvető strukturális elemei? Saját vallomásait és mások róla szóló megfogalmazásait elemezve jutottam el a küldetés hat

alapidimenziójának meghatározásához. Végül azt elemeztem, hogy miképp vannak jelen Kerkai Jenő életében a Balthasar által máriai, péteri, jánosi, páli és jakabi elemeknek nevezett sajátosságok. A hatodik fejezet arra keresi a választ, hogy Isten és Kerkai Jenő drámája miképp bontakozott ki a korabeli Magyarország és egyház színpadán. Miképp született és fejlődött Kerkai Jenő élethivatása? Hogyan döntött az egyes élethelyzetekben? Mi volt e döntések történelmi környezete, és mi volt a belső megélése, motivációja? Az utolsó fejezet arról szól, hogyan élte meg Kerkai Jenő élethivatásának hat alapidimenzióját, és személyesebb jellegű reflexiókat tartalmaz arról, hogy mi lehet a mondandója korunk számára.

A dolgozat ötödik fejezetében láthattuk, hogy családjából a szorgalom, a becsületesség, a hazaszeretet és az egyszerű emberek iránti tisztelet értékeit hozta. Nagynénje vallásossága mély nyomokat hagyott a gyermek Czinder Jenőben. Hitoktatója, Géfin Gyula atya megerősítette a bensőséges vallásosság útján, Pehm (Mindszenty) József plébánosának harcias jelleme, erős akarata, szociális érzéke és a sajtó iránti elkötelezettsége példakép volt számára. Felső diák korában Székely László atya volt a hitoktatója, akinek korszerű vallásossága és a modern világgal történő párbeszédre nyitott szelleme is erősen hatott rá. Magyar nyelv- és irodalomtanára, Marton Boldizsár (a későbbi karmelita Marcell atya) elmélyítette a magyar és egyetemes irodalom iránti szeretetét, valamint a kultúrában felfedezhető transzcendens mélység iránti érzéket. Az önképzőkör révén sokat fejlődtek előadói és szónoki képességei. Jezsuitaként Müller Lajos novíciusmestere vezette be a lelkigyakorlatok világába és a Jézus Szíve-tiszteletbe. Filozófiai tanulmányai során P. Bíró Ferenc hatása révén mélyült el benne a szociális apostolság iránti elkötelezettség és a Jézus Szíve-tisztelet korszerű formája. Kalocsai gyakorlati évei során P. Csávossy Elemér mentorálásával folytatott szociális vonatkozású személyes tanulmányokat (*Rerum novarum*, Prohászka Ottokár, Széchenyi István, Emmanuel Ketteler, Carl Sonnenschein, Heinrich Pesch SJ), és ekkor jelentek meg első írásai. Innsbruckban Oswald von Nell-Breuning jóvoltából került kapcsolatba a német jezsuiták szociológiai iskolájával, amelynek nagy szerepe volt XI. Piusz pápa *Quaragesimo anno* enciklikájának előkészítésében. Ausztriai tanulmányai idején ismerkedett meg számos olyan kezdeményezéssel (pl. dán népfőiskolák, Szlovéniai Katolikus Ifjúsági Egyesület) és személlyel (pl. Cardijn abbé, Frédéric Ozanan), akik

későbbi munkájában inspirálták. 1935-ben már úgy érkezett haza Magyarországra, hogy komoly tervei voltak egy agrárfjúsági mozgalom indítására.

Kerkai Jenő küldetésének lényegére tekintve, saját vallomásait, Isten igéjének életére gyakorolt hatását, valamint mások megfogalmazásait elemezve arra jutottam, hogy mindebben hat strukturális elem különböztethető meg: papi hivatása, jezsuita szerzetesi hivatása, a legszegényebbek szolgálata, az egész magyar nép felemelése, az egyház megújulásának szolgálata és a kereszt hordozása.

A küldetés balthasari archetipikus dimenzióit elemezve azt találtam, hogy máriai alapjellemező Kerkai szilárd hite, az Isten akaratára újra és újra kimondott igenje, és alázata. Péteri elem a papságának sakramentális oldala, valamint rendkívüli szervezői és vezetői képessége. Jánosi elem a Jézussal kialakított bensőséges kapcsolatának lelkülete, alázatos szeretete, együttműködő készsége, közvetítő törekvései. Páli elem a profétai karakter, a misszionáriusi motiváltság és az a vonás, hogy legnagyobb apostoli műve, a KALOT nem valaminek a folytatása volt, hanem fölülről jövő, új kezdet. Papi jelmondata (Ef 1,10) is páli, amely a későbbiekben életprogramjává vált. A jakabi hagyományelemhez hasonló lehet ragaszkodása a magyar népi hagyományokhoz. Az archetipikus dimenziókra való rátekintés egyben értelmezési keretet is ad Mindszenty József hercegprímás és Kerkai Jenő modus vivendi-konfliktusához is. Az egységért felelő Szent Péter és az erős missziós dinamizmussal működő Szent Pál között az Apostolok Cselekedeteiben is megfigyelhető a feszültség. Mindszenty egyik fő törekvése és aggodalma a magyar egyház egysége volt, amit talán túlságosan monolitikusan képzelt el, Kerkai viszont a határookra igyekezett, hajlandó volt bárkivel tárgyalni, csak hogy az evangéliumot hirdesse. Egy meghatározóan péteri, illetve páli karizma eltérő látásmódja és dinamikája természetes módon volt feszültség forrása. Az viszont tragikus, hogy kapcsolatuk megtört.

A dolgozat hatodik fejezete Kerkai Jenő hivatásának dramatikus kibontakozásáról szól. Érettségiző korára már jelen volt benne a vágy a legszegényebbek segítésére és a magyarság felemelésére, amely vágyak központi szerepet játszottak élete első nagy döntésében, a jezsuita szerzetes papi hivatás választásában. Hogy a hívást követni tudja, meg kellett küzdenie szülei ellenállásával. Hivatásválasztásában meghatározó lehetett egy kegyelmi indíttatás és az a félelme is, hogy a szerzetesrend megtartó keretei nélkül

sokrétű tehetsége akár rossz utakra is viheti. A szülők meggyőzésében fontos lehetett a zalaegerszegi papság, különösen Pehm József plébános szerepe. Jezsuitaként kalocsai magiszter korában tovább kristályosodott benne a szociális apostolság iránya, és megjelentek első írásai. Egyik röplapja az egyházmegyei cenzor rosszállását váltotta ki, de előljárója, P. Csávossy Elemér egyértelműen kiállt mellette, olyannyira, hogy ez az esemény indította el Csávossyt az égető szociális kérdésekről szóló nyilvános szereplések felé. Talán ekkor vagy kicsivel korábban, még a szegedi filozófiai tanulmányai során történt, hogy egy lelkigyakorlatos szemlélődés során megszületett benne a későbbi KALOT-mozgalom terve.

Képzése lezárása után, 1935-től kezdett hozzá a KALOT megalapításához. Bár első rendi feladataként a szegedi szeminárium prefektusa és dogmatikatanára volt, kérte előljáróitól, hogy hétvégezte foglalkozhasson régi indíttatása megvalósításával, egy agrárfjúsági mozgalom szervezésével. A szervezet kibontakozása érdekében számtalan gyakorlati kérdéstről kellett határoznia. Döntéseit a jezsuita eljárás módnak megfelelően konzultáció és imádság után hozta meg. Mélyen inspirálta Jézus példája, aki tanítványok kis csoportját hívta meg, képezte, majd küldte őket a világba. Hasonlóképpen, Kerkai is munkatársakat választott, lelkigyakorlatokat tartott nekik, majd feladatokat bízott rájuk, hogy a társadalom legszegényebb rétegének felemelésén dolgozzanak.

A mozgalom növekedése számos feszültséget is szült. A szociális igazságosság melletti bátor kiállásuk (pl. a földosztás kérdésének feszegetése, kiállás az agrár- és gyári munkások jogai mellett stb.) kiváltotta a társadalmi változásokban ellenérdekeltek ellenállását. A püspöki karban is komoly kritikusaik voltak, de XII. Piusz pápa kiállása a mozgalom mellett védőernyőt nyújtott följük. Kerkait nem lepte meg a kritika, az ignáci lelkigyakorlatok szellemében a Krisztus sorsában való osztozás lehetőségének látta ezt, ugyanakkor nem volt mentes a keserűség és harag érzéseitől sem, látva a sok nyomorúságot és azok közömbösségét, akik javíthattak volna a szegények helyzetén.

A növekedő mozgalom egyre gyarapodó számú munkatársának bérét mind komolyabb kihívás volt előteremteni. A II. világháború kitörése után pedig reális veszélye volt annak is, hogy a militarizálódó magyar állam ellehetetleníti a KALOT-ot, ezért előremenekültek, és megállapodást kötöttek (1941. október) a Leventeegyesületek Országos Központjával (LOK), amivel biztosították a mozgalom túlélését, és anyagi

forrásokot is kaptak. Kerkai inkább pozitívan vonta meg a döntés mérlegét. Modus vivendinek tekintette, amely a túlélés mellett lehetővé tette, hogy a KALOT eszméi kovászként hassanak a leventetőmegekre, és ellensúlyozzák, illetve mérsékeljék a szélsőséges ideológiák hatását. Valóban, képzései révén a KALOT hatást tudott gyakorolni a magyar ifjúság szélesebb köreire, ugyanakkor az egyre inkább radikalizálódó állami ifjúsági szervezet, a LOK militáns és sovinizta befolyása is óhatatlanul visszahatott a KALOT-fiatalokra is.

A harmincas évek végén Kerkaiék határozottan állást foglaltak a szociáldemokráciával és a kommunizmussal szemben, elismerve a szociális igazságtalansággal szembeni jogos felháborodást, de kritizálva e mozgalmak ateista és nemzetellenes jellegét. Kerkait a Tanácsköztársaság során szerzett személyes tapasztalatai, Prohászka Ottokár írásai, XI. Piusz kommunizmust elítélő enciklikája (*Divini redemptoris*) és a jezsuiták 28. Általános Rendgyűlése (1938) egyaránt inspirálták ebben. Ugyanebben az időben Kerkai felismerte a nemzetiszocializmus veszélyeit is, amely ideológiával már ausztriai tanulmányai során is találkozhatott. Világosan elítélte a sovinizmust és az emberek faji alapú megkülönböztetését.

A harmincas évek végén a parasztság megtartásáért a KALOT erősödő konkurenciaharcba került a szélsőjobb oldali mozgalmakkal (Volksbund, nyilaskeresztesek). Ezért nyelvezetükben erősödött a szociális kérdések radikálisabb megfogalmazása, és a liberális kapitalizmus bírálatában nem voltak mentesek az antiszemita retorikától sem. Míg Kerkai a társadalmi igazságosság és az idegen ideológiák felismerése terén a korszellemből kiemelkedve prófétai módon tudott gondolkodni, néhány vonatkozásban maga is kora gyermeke volt. A legtöbb katolikushoz hasonlóan gondolkodott a területi revíziós háborús propaganda és a zsidóság kérdéseiben (ebben a tekintetben is meghatározó lehetett számára Prohászka Ottokár és Bangha Béla látásmódja), és néhány alkalommal maga is antiszemita kijelentéseket tett. Később, 1954-ben egy ilyen elemeket is tartalmazó 1941-es KALOT-körleveléért ítélték újabb börtönbüntetésre. Kerkai ugyanakkor képes volt arra, hogy fokozatosan újraértékelje nézeteit, és belátta, hogy helytelen taktika volt zsidóellenes retorikát alkalmazni annak érdekében, hogy a parasztság tömegeit távol tarthassák a nyilaskeresztes mozgalomtól.

1943-tól a Katolikus Szociális Népmozgalom egyik vezetőjeként és a Kereszténydemokrata Néppárt szervezőjeként már a háború utáni demokratikus fordulatra készült. A KALOT tagja lett a Magyar Front németellenes koalíciójának. Kerkai 1944 júliusában bátorította a veszprémi püspök Mindszentyt, hogy Horthy Miklós kormányzónál a mielőbbi fegyverszünet érdekében lépjen fel. 1944 ősztől pedig életét is kockáztatva részt vett az üldözött zsidók mentésében. 1944 decemberétől maga is üldözött lett, mozgalmát is feloszlatták a nyilasok.

A háború még véget sem ért, amikor Kerkaiék átszöktek a fronton, és elkezdték újjászervezni a mozgalmukat. Ez nem volt magától értetődő döntés, hiszen a testvérmozgalom EMSZO vezetői szervezetük feloszlata mellett döntöttek, látva a kommunisták erőszakosságát. Kerkai meggyőződése volt, hogy a Gondviselés tervében benne van a mozgalma, és a római jezsuita vezetés is támogatta abban, hogy folytassák a munkát. Kerkai határozottan állást foglalt a demokratikus átalakulás mellett, értéket és lehetőséget látott a demokráciában, és a háború előtti társadalmi rendszer számos vonatkozását igazságtalannak és álkeresztényinek nevezte. Emiatt vitába keveredett azokkal, akik nosztalgiát tápláltak a Horthy-rendszer iránt, szomorúan tekintve azokra, akik visszasírták a múltat.

A háború után a kommunista propaganda kezdettől fogva a KALOT feloszlátását és vezetői bebörtönzését követelte. Kerkaiék igyekeztek kerülni a nyílt konfrontációt, ugyanakkor a katolikus hit és társadalmi tanítás elmélyítésével, lelkigyakorlatokkal törekedtek felkészíteni fiataljaikat az ateista propagandával való megküzdésre. Nem valami ellen küzdöttek csupán, hanem a szociálisan érzékeny katolikus hit elmélyítésére törekedtek, mert Kerkai meggyőződése volt, hogy ez adja az igazi immunitást a kommunista ideológiával szemben. Kerkai *modus vivendire* törekedett a kommunista hatalommal. Tárgyalásokkal, ügyeskedéssel igyekeztek időt nyerni, hogy minél hosszabb ideig folytathassák a parasztfjúság felkészítését. Az „aki időt nyer, életet nyer” elv alapján gondolkodtak. Kerkai e taktika miatt került súlyos konfliktusba Mindszenty József hercegprímással, aki nem értette a szándékát, és az egység megtörésének tekintette a *modus vivendi*-próbálkozásokat. Kerkai mély lelkiismereti küzdelemként élte meg ezt a feszültséget, két tűz között érezte magát a kommunisták és a magyar egyház vezetője között. Úgy látta, a parasztságban a hitet és magyarságtudatot csak a KALOT tudja őrizni,

és az 1946-os felosztatás után is minden alternatív módon (pl. Falu-Manrézák, Somogyi kísérlet) folytatni kell a munkát. Nem partizánakciókat folytatott, mert maga mögött tudta XII. Piusz pápa és a római jezsuita vezetés támogatását; a következő években is igyekezett közvetíteni a Szentszék és a magyar püspökök között, s meggyőzni őket a *modus vivendi* értékéről.

Kerkai mély fájdalommal élte meg barátja, Nagy Töhötöm hitkrízisét és kilépését a jezsuita rendből (1948), amely válságban korábbi mentorának, Mindszenty Józsefnek is szerepe volt. Kerkai úgy döntött, hogy továbbra is kapcsolatban maradnak, barátságát nem vonja vissza egykori harcostársától. 1948-ban sokan sürgették, hogy hagyja el Magyarországot, mégis maradt, mert osztozni akart a magyar nép sorsában, kész volt akár a vértanúságra is. A börtönben rendszeres bántalmazásban volt része, fél szemére megvakult, mégis ajándékként tekintett erre az időre, bár volt, amikor mély krízist, benső sötétséget élt át. Szenvedéseinek a magyar népért történő felajánlása emelte ki a megkeseredésből, ami újra és újra megkísértette.

Az 1956-os forradalom alatt pár hónapra kiszabadult, és újra szervezkedni kezdett. Ebben az időben komoly kihívást jelentett számára az engedelmesség. P. Kollár Ferenc provinciális ugyanis a rendtartomány életben tartása miatt beleegyezett a kapcsolattartásba az állami szervekkel. Vajon amikor a kommunista állammal együttműködő elöljáró azt kéri, hogy hagyja abba a szervezkedéseit, köteles engedelmeskedni? Kerkai ekkor még tovább szervezkedett és következetesen korábbi döntéséhez Magyarországon maradt nem emigrált, bár sokan könyörögtek neki, hogy meneküljön el az országból. 1957 tavaszán pedig felszólításra újra bevonult a börtönbe.

1959-es szabadulása után – a magyar néppel és a munkás Jézussal vállalt szolidaritás miatt – tudatosan választotta a segédmunkási életet. Munkáspapként élt, közben imádkozott és írt, azzal a reménnyel, hogy írásaival a jövőt tudja szolgálni. Fájdalmasan tapasztalata meg, hogy újabb kezdeményezéseit (Somogyi terv: egyház és állam együttműködése a mezőgazdaság és a szociális szféra területén; gyógyítóközpont álma Pannonhalmán) elutasították. Nehezen, de elfogadta, hogy mások veszélyeztetése nélkül nem szervezkedhet, tétlenségre kárhoztatja a kommunista hatalom és rendi elöljárója is. Elfogadta az érvet, hogy ha ő nem exponálja magát, talán más rendtársai szabadabban dolgozhatnak. A tétlenséget mégis nehezen viselve benyújtotta kivándorlási kérelmét,

azzal a reménnyel, hogy külföldön talán még tehet valamit népéért és az egyházért, de ezt is elutasították. Ezt követően minden maradék erejével a pannonhalmi idősothton betegei felé fordult, és a leghétköznapibb szükségleteikben szolgálta őket. Türelemmel és hittel élte meg fokozatos lebénulását, teljes megvakulását, végül teremtményi hódolattal fogadta a halált.

Kerkai Jenő és Mindszenty József egyaránt az egyház és a magyar nép szolgálatára szentelte az életét. Az ateista kommunizmust mindketten súlyos veszélynek látták a hitre és a magyar nemzetre, de más taktikát láttak szükségesnek vele szemben. A konfrontatív szembehelyezkedés és a modus vivendi két hiteles keresztény alternatíva volt. Tragikus, hogy a több évtizedes atyai és baráti kapcsolat után mégsem tudtak jól együttműködni ebben a rendkívül összetett, nehéz helyzetben. Sorsuk mégis hasonló. Mindkettőjüket bebörtönözte és ellehetetlenítette a kommunista rendszer. Mindszenty József nem tudott semmiféle értéket felfedezni a kommunizmusban, lehet mondani, hogy merev volt, képtelen a kompromisszumokra. Kerkai ellenben rugalmas volt, párbeszédre hajlandó, és képes volt elismerően tekinteni a szocialista rendszer néhány vonására (pl. küzdelem a szegénység ellen). Mégis mindketten ugyanazt a büntetést kapták. Hiába tett rengeteget Kerkai a legszegényebbek felemeléséért, bebörtönözték, egészségét tönkretették, és szabadulása után sem osztottak neki lapot a szocializmusban. Mellőzöttsége is azt mutatja, hogy a rendszer még a hatvanas években sem fogadott el más együttműködő partnereket, mint szervilis kollaboránsokat.

A dolgozat hetedik fejezete Kerkai Jenő küldetésének hat dimenzióját és mai aktualitását foglalja össze. Papként természetfeletti látásmód jellemezte, mélységesen hitt az imádság erejében. Minden körülmények között, még a börtönben is az Eucharisztia emberének bizonyult. Igazi lelki atyja volt munkatársainak, mozgalma tagjainak, börtöntársainak. Nemcsak külső életútja (készület, apostoli évek, szenvedés), de benső világa is krisztusi volt, a szeretet és a megbocsátás jellemezte.

Példamutatóan élte meg jezsuita hivatását, apostoli munkája a lelkigyakorlatokból fakadt, s a lelkigyakorlatok és a jezsuita missziós módszerek hatották át apostoli tevékenységét. Bár inspiráló közeg vette körül (jezsuita rend, Szeged városa), lényeges motívum, hogy odafigyelt a szívében megszülető személyes hívásra, amelynek következtében hosszú évekig készült a szociális apostoli munkára. Egyéni kezdeményezése nélkül a KALOT

lehet, hogy soha nem születik meg. A KALOT úgy is tekinthető, mint a magyar parasztfjúságra szabott jezsuita misszió, amely az inkulturáció sajátosságait hordozta (pl. népi kultúra ápolása, építés a parasztfiatalok boldogulási vágyára). Lelkiségét mélyen meghatározta a Jézus Szíve-tisztelet. Az engesztelést, mint Isten lerontott dicsőségének helyreállítását értelmezte. Életét a magyar népért ajánlotta fel áldozatul, s ez a gondolat adott erőt neki a legsötétebb pillanatokban is.

Kerkai gondolkodásában központi szerepet játszik a nép fogalma, és ebben számos rokon vonást mutat a Ferenc pápa által oly fontosnak tartott nép teológiája (*Teologia del Pueblo*) gondolattal (egyszerű emberek szeretete, hitük példája, vallásosságuk értéke, szegények felemelése), amely a dél-amerikai felszabadási teológia egyik ága. Kerkai is elutasítja a társadalom felülről jövő, erőszakos, forradalmi átalakításának gondolatát, és a marxizmussal szemben a belülről fakadó jézusi átalakulást tartotta követendőnek. Míg a dél-amerikai felszabadítási teológiában hangsúlyosak az ószövetségi szabadulástörténetek, Kerkai Jenő inspirációja evangéliumi, és szorosan kapcsolódik a Jézus Szíve-tisztelethez.

Mozgalmát Kerkai az egyház szolgálatának és az egész magyar társadalom evangelizációja felé tett lépésnek tekintette. Működését az egyház és a Jézus Társasága egyetemes horizontjai inspirálták. A pápák szociális tanítása, a jezsuita általános rendgyűlések határozatai, nemzetközi példák nélkül elképzelhetetlen Kerkai Jenő műve. Folyamatosan figyelemmel kísérte a világegyház és a jezsuita rend törekvéseit. XXIII. János pápa működésében és a II. Vatikáni Zsinatban régi álmait beteljesedését látta. A világi munkatársakkal végzett közös munka, a protestánsokkal való együttműködés, a missziós lelkiület, a népi hagyományok megbecsülése terén a zsinat magyarországi előfutárának bizonyult, sőt sok tekintetben Ferenc pápára jellemző törekvéseket (szegények szolgálata, evangelizáció, bárányszagú pásztorok stb.) fedezhetünk fel benne.

Kerkai Jenő életét mélyen megjelölte Krisztus keresztje. A jezsuita lelki gyakorlatok révén a megfeszített Jézus követésére szánta el magát. A XX. század mindkét totalitárius rendszerében üldözötté vált. Az üldözést mégis az alázatos és keresztet hordozó Megváltó társaként tudta vállalni mint a Krisztus-követés velejáróját. Képes volt hűséges lenni a legnagyobb külső és benső sötétségek idején is. A feltámadás fényében és reménnyel élte

meg a kereszthordozást, megbocsátva üldözőinek, minden körülmények között áldozatos szeretettel élve. Lehet mondani róla, hogy fehér vértanú volt.

Példája inspirálhat bennünket is, hogy életünk az imádságban gyökerezzen, és kövessük mi is Isten személyes hívását. Bennünket, jezsuitákat ösztönözhet a Jézus Szíve-tisztelet, a lelkigyakorlatok és inkulturációs hagyományaink komolyan vételére. Kerkai Jenő példája arra hívhat minket, hogy meghalljuk a mai szegények kiáltását – legyenek mélyszegénységben élő cigányok vagy megsebzett teremtett világunk. Kerkaiék álma a kert-Magyarországról és a magyarság hivatásáról ma is aktuális. Egyházszeretete is példa lehet számunkra, annak egyetemes vonatkozásai és a II. Vatikáni Zsinat megbecsülése terén is, valamint a mindenkori pápára való odafigyelésben. Végül Kerkai Jenő keresztútjának lelkülete, hűsége, áldozatos szeretete is iránymutató lehet számunkra egy olyan történelmi korban, amely a jelek szerint komoly megrázkódtatásokat fog még hozni.

Ha a balthasari módszer alkalmazásnak tapasztalatára tekintünk, megállapíthatjuk, hogy a segítségével valóban hangsúlyosabban megjelenik Kerkai belső életének világa. Gazdagabban tárul fel életműve, mint kronologikus életrajz esetén. Ha Kerkai naplószerű személyes feljegyzéseiből kevés állt is a rendelkezésünkre, leveleiből, beszédeiből, írásaiból, kortársak emlékezéséből sok belső megélésre lehetett következtetni. Jobban látható, hogy melyek voltak azok a belső motivációk, amelyek ezt az igen gazdag életutat mozgatták az egészen különböző történelmi helyzetekben, és amelyek által felismerhetjük, mire is küldte Isten Kerkai Jenőt. A hat dimenzió végigkíséri az életét: a félféudális Magyarországon, majd a két totalitárius rendszer idején nem tudott nem a kereszt által megjelölt életút lenni az övé. A balthasari módszer alkalmazásának hátrányaként említhető, hogy egyes témák ismétlődnek (pl. a küldetés lényegének részelemei az ötödik fejezetben, a megélés a hetedikben), ugyanaz a korszak más perspektívából különböző helyeken is szerepel (pl. a kalocsai magiszterium az ötödik fejezetben, majd a hatodikban), ami nehezítheti az egyben látást. Meg kell még említenünk, hogy a dramatikusan fejezetben talán a kelletténél hangsúlyosabbak a konfliktusok elemzése, talán többet lehetett volna írni Kerkai konstruktív törekvéseiről (pl. Somogyi kísérlet, Falu-Manréza, Centrum Sociale, *Élet a betűk mögött* kiadvány, kereszténydemokrata politika támogatása).

A további kutatás szempontjából érdekes lehet az életmű egyes részleteinek további elmélyítése. Nagyobb figyelmet érdemel Kerkai szerepe a kereszténydemokrata mozgalomban. A *modus vivendi* és Kerkai 1948-as római útjai kapcsán a szentszéki archívumok, a jezsuita Curia irattára, valamint P. Robert Leiber hagyatéka egészen biztosan számos lényeges és eddig ismeretlen forrást tartalmaz. Az üldöztetés éveiből az állambiztonsági levéltár Kerkaira vonatkozó anyagának csak egy részét sikerült áttanulmányoznom. Ez is megérdemelné az átfogóbb kutatást, valamint fontos volna az illegalitásban élő jezsuita rend szélesebb kontextusában látni Kerkai személyét. Kerkai Jenő írásai és beszédei (pl. korabeli sajtótudósítások és KALOT sajtótermékek fényében) szintén lehetnének további kutatás tárgyai, különösen az illegalitás idején született művek, amelyek (pl. a XXIII. János pápáról írtak) értékes rálátást adnak a II. Vatikáni Zsinat folyamatainak magyarországi recepciójával kapcsolatban. Kutatási téma lehetne még a KALOT utóélete és hatástörténete. Érdemes volna alaposabban vizsgálni Kerkai életművét a nemzetközi Jézus Társasága fényében is, s jobban körüljárni, milyen kapcsolat van a dél-amerikai szociális apostolok, a felszabadítási teológia egyes irányzatai és a KALOT között. Általános korszellem volt a jezsuiták szociális kérdések felé fordulása, mint a chilei Szent Alberto Hurtado SJ (1901–1952) életútja¹³⁴⁷ is mutatja, akinek munkássága sok tekintetben hasonló Kerkaiéhoz, de létehet közvetlen szál is, például dél-amerikai tanári pályafutása során Nagy Töhötöm sokat beszélt a KALOT-ról a fiatal jezsuitáknak azokban a jezsuita képzési központokban, ahol megfordult. Van-e ennek kimutatható hatása? Végül még mindig hiányzik az életmű egészét kronologikus rendben feldolgozó monográfia.

Bízom benne, dolgozatom hozzájárulhat ahhoz, hogy az idén 120 éve született, életét a magyarság és az egyház szolgálatában töltő, a vértanúság lelkületével szenvedő jezsuita életműve kiemelkedjen a feledésből, s példája ösztönzésül szolgáljon arra, hogy mi is dolgozzunk népünk felemelkedésén, és egyre jobban megvalósulhasson Jézus Szívének

¹³⁴⁷ Amikor külföldi rendtársaknak beszélek kutatási területemről, és azt mondom, Kerkai volt a magyar Hurtado, azonnal értik, miről van szó.

vágya, hogy a lelkekben, a kultúrában, a gazdaságban, az élet minden területén helyreállhasson Isten lerontott dicsősége.¹³⁴⁸

¹³⁴⁸ Lehet mondani, hogy Kerkai ars poétikáját fejezi ki ez, a KALOT-mozgalom egy kritikus pillanatában a vezetőkhöz intézett üzenete: „Soha KALOT vezető ki ne ejtse azt az átkozott szót, hogy »nem érdemes!« Igenis érdemes századszor is újrakezdeni a küzdelmet, érdemes halálos fáradtan is végigmondani az imádságot, érdemes kilincselni, beszélni, szervezni, szenvedni, nélkülözni és meghalni is érdemes. Különben Krisztus hibázta volna el, pedig tudjuk, hogy ő nem hibázott el semmit (...) Az igazi vezető felelősgé tudata megtermi az engesztelés szellemét: helyreállítani Isten lerontott dicsőségét.” *A Vezető felelősége*, in *KALOT-munkafüzet*, 1944. április, JTMRL Rendtörténeti Könyvtár, 2.

Abstract

Jenő Kerkai (Czinder), one of the most important Hungarian Jesuits of the 20th century, was born 120 years ago, in 1904. In 1935, he founded the National Association of Catholic Agricultural Youth Associations (KALOT), which grew into a movement of hundreds of thousands of members within ten years. The movement became the largest association in the country and was considered the most significant European Catholic agrarian youth initiative of the time. Jenő Kerkai's courageous stand for social justice brought him into conflict with the status quo. He was persecuted under both totalitarian regimes, the Nazis and the Communists. He was a key figure in the Christian Democratic movement in Hungary. His *modus vivendi* brought him into tension with Cardinal József Mindszenty. His movement was dissolved by the Communist authorities in 1946 and he himself was arrested in 1949. He was released after more than ten years of imprisonment. Among the Hungarian Jesuits, he spent the longest time in prison of the communists in Hungary. For years he worked as a hand laborer, and was no longer allowed to work as a priest. The Communist state considered him a dangerous person until the end of his life (1970). In these years he did physical labour and spent his time praying and writing. He was remembered with appreciation by his fellow Jesuits, his colleagues and even his opponents. He was and still is regarded as a saint by many.

Until the beginning of my research, the first period of Jenő Kerkai's life – the KALOT period – was the most extensively covered, thanks to Margit Balogh, whose 30-page study published almost three decades ago was the most complete scholarly work on the whole of his life. Several shorter biographies and several contemporary memoirs have been published, as well as a few studies on personal aspects of his life, but a more comprehensive work on the whole of his life's work was missing. As for the inner motivations, vocation and spirituality of Jenő Kerkai, few studies have been published. My thesis seeks to fill these gaps.

In terms of the sources of my work, compared to previous researchers, I had a number of new documents at my disposal, first of all through the materials collected in the Hungarian Jesuit archives, a significant part of which – for example, Jenő Kerkai's spiritual records of his youth (1924–31), his series of talks of an Ignatian retreat (1948), his family

correspondence – were completely unknown and unprocessed. The archival material has also been enriched by my research through bequests donated to our archives by persons connected to KALOT, friends and family members of Kerkai. With the help of the Arcanum Digital Library, I was also able to include in my research a number of reports on Kerkai in the contemporary press. Until now, the materials of the Historical Archives of the Hungarian State Security are also among the sources to have been poorly researched. Due to their very extensive scope, I have only been able to review part of the material available. Of the 131 files mentioning Jenő Kerkai, I was able to study 39.

The basic statement of my thesis is that the Jenő Kerkai's life can only be evaluated by theological means. From a purely ecclesiastical or political-historical point of view, rather contradictory interpretations of his mission are possible. This paper is an attempt at a theological interpretation of Jenő Kerkai's vocation, using the method of Hans Urs von Balthasar's theological hagiography. I considered Jenő Kerkai's life as the realisation of a vocation and mission given to him by God. I sought to find the mission that gave meaning to Jenő Kerkai's life, that gave direction to the unfolding of his talents, that united the whole of his life journey. As far as I know, there has never been an example of such an application of the Balthasar method in Hungarian. Although the theological approach is the dominant one, the thesis also contains a number of novelties from a historical point of view. The sixth chapter, which describes the decisive points in the life course, and the first part of the fifth chapter, which summarises the preparatory years, are the longest summary of Jenő Kerkai's career from a historical point of view.

Kerkai's mission can be summarized as follows: he was sent by God to work as a Jesuit priest for the uplift of the poorest and most neglected social class of his time, the agrarian youth, in all dimensions of human life (faith, education, economy, national consciousness), thus contributing to the evangelization and uplift of the entire Hungarian nation. So that the Hungarian people may fulfil its mission more fully, so that Christianity may become a point of crystallization in the world, especially among neighboring and related peoples, and thus participate in the mission of the universal Church to unite humanity in Christ. It was part of Jenő Kerkai's mission to involve others and to take up the crosses that this mission entailed, which he lived with the spirit of martyrdom. His whole life was marked by the drive to fulfil the desire of the Heart of Jesus to restore the

glory of God in souls, in society, in economics, in politics— in every aspect of human life – and to renew the Church of Christ in faithfulness to the Gospel. Jenő Kerkai's life is a Christ like destiny, an expression of God's love, care and faithfulness to the Hungarian people.

The methodology of my thesis is presented in chapter four. I have tried to keep in mind the whole of the life vocation as a Balthasarian figure (Gestalt) and to avoid overemphasising any of its sub-problems.

Since the research question is theological – I was looking for God's action in Jenő Kerkai's life and work –, my thesis emphasises those sources in which Jenő Kerkai's inner world, intentions, relationship with God and prayer life are expressed in some way. His diary entries, correspondence, writings, retreats and other speeches testify to the way he viewed his life's task at different stages of his life.

The fifth, sixth and seventh chapters of my thesis examine Jenő Kerkai's life on the basis of the Balthasarian question: how does the glory of God shine forth in his life (Herrlichkeit)? How does the glory of God unfold in the dramatic action of God and man (Theodrama)? What divine message is conveyed by the journey of life (Theologik)?

In chapter five, we saw that he brought from his family the values of diligence, honesty, patriotism and respect for ordinary people. The faith of his aunt left a deep mark on Jenő Czinder as a child. His religious education teacher, Father Gyula Géfin, confirmed him on the path of intimate faith. The parish priest József Pehm (Mindszenty) was a role model for him with his combative character, strong will, social sense and commitment to the press. As a senior student, Father László Székely influenced him with his modern religiosity and open-mindedness to dialogue with the modern world. His teacher of Hungarian language and literature, Boldizsár Marton (later Father Marcell the Carmelite), deepened his love of Hungarian and universal literature and his sense of the transcendent depths to be found in culture. As a Jesuit, his novice master Lajos Müller introduced him to the world of spiritual exercises and to the devotion of the Sacred Heart of Jesus. During his philosophical studies through the influence of Fr. Ferenc Bíró, he deepened his commitment to social apostolate and the modern form of the worship of the Sacred Heart. During his years of regency in Kalocsa, under the mentorship of Elemér P. Csávossy, he

pursued personal studies of social relevance (*Rerum novarum*, Ottokár Prohászka, István Széchenyi, Emmanuel Ketteler, Carl Sonnenschein, Heinrich Pesch SJ), and his first writings were published. During his theological studies in Innsbruck, he came into contact with the German Jesuit school of sociology through Oswald von Nell-Breuning, who played a major role in the preparation of Pope Pius XI's encyclical *Quadragesimo anno*. During his studies in Austria, he became acquainted with a number of initiatives (e.g. Danish folk high schools, Catholic Youth Association in Slovenská) and individuals (e.g. Abbe Cardijn, Frédéric Ozanan), who inspired him in his future work. In 1935, he returned to Hungary with serious plans to start an agrarian youth movement.

Considering the essence of Jenő Kerkai's mission, analyzing his own testimonies, the impact of God's Word, and the opinion of others, I have come to the conclusion that there are six structural elements in it: his priestly vocation, his Jesuit vocation, his service to the poorest, his desire to uplift the whole Hungarian people, his service to the Church, and his carrying of the cross.

In analysing the Balthasarian archetypal dimensions of mission, I found that an insight into the archetypal dimensions also provides an interpretative framework for the *modus vivendi* conflict between Cardinal József Mindszenty and Jenő Kerkai. The tension between Saint Peter, responsible for unity, and Saint Paul, with his strong missionary dynamism, can also be observed in the Acts of the Apostles. One of Mindszenty's main aspirations and concerns was the unity of the Hungarian Church, which he perhaps imagined as too monolithic, while Kerkai was pushing the boundaries, willing to negotiate with anyone in order to be able to preach the Gospel. The different visions and dynamics of a distinctively Petrine or Pauline charism were a natural source of tension. But tragically, their relationship was broken.

The sixth chapter of the essay is about the dramatic unfolding of Jenő Kerkai's career. By the time he graduated from high school, the desire to help the poorest and uplift the Hungarian nation was already present in him, and these desires played a central role in his first major decision in life, the choice of the Jesuit vocation. To follow that calling, he had to overcome the opposition of his parents. His choice of vocation may also have been determined by a motive of grace. The role of the clergy of Zalaegerszeg, especially parish priest József Pehm, may have been important in convincing the parents. As a Jesuit,

during his time as a regent in Kalocsa, the direction of social apostolate crystallized in him, and his first writings were published. One of his pamphlets drew the disapproval of the diocesan censor, but his superior, Fr. Elemér Csávossy, clearly supported it. It was perhaps at this time, or a little earlier, during his philosophical studies in Szeged, when during a retreat the idea for the future KALOT movement was born.

After completing his training, he started to found KALOT in 1935. Although he was the prefect and teacher of dogmatics at the Szeged seminary, he asked his superiors to allow him to spend weekends working on his old initiative, the organization of an agrarian youth movement. To develop the organisation, he had to decide on a number of practical issues. His decisions were taken after consultation and prayer, in accordance with Jesuit procedure. He was deeply inspired by the example of Jesus, who invited, trained and sent a small group of disciples out into the world. Similarly, Kerkai chose collaborators, gave them spiritual exercises and then entrusted them with tasks to work for the uplift of the poorest in society.

The growth of the movement has also generated a number of tensions. Their courageous stand for social justice (e.g. pushing the issue of land distribution, standing up for the rights of agricultural and factory workers, etc.) provoked resistance from those who were opposed to social changes. They also had serious critics in the Hungarian bishops' conference, but Pope Pius XII's support for the movement provided a protective umbrella. Kerkai was not surprised by the criticism, seeing it as an opportunity to share Christ's destiny in the spirit of the Ignatian Spiritual Exercises.

It was an increasing challenge to pay the salaries of the growing number of staff of the growing movement. And after the outbreak of World War II, there was a real danger that the militarizing Hungarian state would ban KALOT, so they went ahead and signed an agreement (October 1941) with the youth movement of the state (LOK), which ensured the survival of the movement and provided it with financial resources. Kerkai was rather positive in his assessment of the decision. He saw it as a *modus vivendi* which, in addition to survival, allowed the ideals of KALOT to act as leaven for the masses and to counteract and mitigate the influence of extremist ideologies. Indeed, through its training, KALOT was able to influence a broader part of Hungarian youth, but the militant and chauvinistic

influence of the increasingly radicalising state youth organisation, the LOK, inevitably had an effect also on KALOT youth.

In the late 1930s, Kerkai and his colleagues took a strong stand against social democracy and Communism, acknowledging the legitimate outrage against social injustice but criticizing the atheistic and anti-national character of these movements. Kerkai was inspired by his personal experience during the Communist dictatorship of 1919, the writings of Ottokár Prohászka, Pius XI's encyclical condemning Communism (*Divini redemptoris*) and the 28th General Congregation of the Jesuits (1938). At the same time, Kerkai also became aware of the dangers of Nazism, an ideology he had already encountered during his studies in Austria. He clearly condemned chauvinism and racial discrimination.

In the late 1930s, KALOT found itself in increasing competition with far-right movements (Volksbund, Arrow Cross) for the loyalty of the peasantry. Their language therefore became more radical in its formulation of social issues, and they were not without anti-Semitic rhetoric in their criticism of liberal capitalism. While Kerkai was able to think prophetically in terms of social justice and the recognition of alien ideologies, he was himself a child of his time in some respects. Like most Catholics, he thought along the same lines on the issues of territorial revisionist war propaganda and antisemitism (in this respect, too, he may have been influenced by the views of Ottokár Prohászka and Béla Bangha), and on a few occasions he himself made anti-Semitic statements. Later, in 1954, he was sentenced to a further prison term for a 1941 KALOT circular letter containing such elements. However, Kerkai was able to gradually re-evaluate his views, and realized that it was an inappropriate tactic to use anti-Jewish rhetoric to keep the masses of the peasantry away from the Arrow Cross movement. From 1943, as one of the leaders of the Catholic Social People's Movement and as an organizer of the Christian Democratic People's Party, he was already preparing for the post-war democratic transition. KALOT became part of the anti-German coalition of the Hungarian Front. In July 1944, Kerkai encouraged Bishop Mindszenty of Veszprém to lobby Governor Miklós Horthy for armistice as soon as possible. From the autumn of 1944, he risked his life to participate in the rescue of persecuted Jews.

The war had not yet ended when Kerkai and his colleagues broke through the front and began to reorganize their movement. This was not a trivial conclusion, as the leaders of the sister movement EMSZO decided to disband their organization, seeing the violence of the Communists. Kerkai was convinced that his movement was in Providence's plan, and the Roman Jesuit leadership supported his decision to continue. Kerkai took a strong stand for democratic transformation, saw value and opportunity in democracy, and called many aspects of the pre-war social system unjust and pseudo-Christian. This led him to engage in controversy with those who harboured nostalgia for the Horthy regime.

After the war, Communist propaganda immediately called for the dissolution of KALOT and the imprisonment of its leaders. Kerkai tried to avoid open confrontation, but at the same time he sought to prepare the young people to confront atheist propaganda by deepening Catholic faith and social teaching and by spiritual exercises. They were not merely fighting against something, they were seeking to deepen the socially sensitive Catholic faith, because Kerkai was convinced that this was the real immunity against Communist ideology. Kerkai sought a *modus vivendi* with the Communist state power. They tried to buy time by negotiation and bargaining so that they could continue to train the peasant youth for as long as possible. This tactic brought Kerkai into serious conflict with Cardinal József Mindszenty, who did not understand his intentions, and considered the attempts at *modus vivendi* as a breach of unity. Kerkai experienced this tension as a deep struggle of conscience, feeling himself caught between two fires between the Communists and the leader of the Hungarian Church. He saw that only KALOT could preserve the faith and Hungarian identity among the peasantry, and that even after the dissolution of the KALOT in 1946, all alternative ways had to be used to continue the work. His actions were not partisan, since he had the support of Pope Pius XII and the Roman Jesuit leadership behind him; in the following years he tried to mediate between the Holy See and the Hungarian bishops, and to convince them of the value of the *modus vivendi*.

It was with deep pain that Kerkai experienced the crisis of faith of his friend, Töhötöm Nagy, and his departure from the Jesuit order (1948). Kerkai decided to remain in contact with him and not to withdraw his friendship from him. In 1948, many urged Kerkai to leave Hungary, but he stayed because he wanted to share the fate of the Hungarian people

and was prepared to be martyred. In prison, he was regularly abused and blinded in half his eyes, but he saw this time as a gift, even though there were times when he experienced a deep crisis and an inner darkness. The sacrifice of his sufferings for the Hungarian people lifted him out of the bitterness that haunted him again and again.

During the 1956 revolution, he was released for a few months and began organising again. During this time, he faced a serious challenge of obedience. The provincial, Fr. Ferenc Kollár, agreed to liaise with the state authorities in order to keep the Jesuit province alive. When a superior who was collaborating with the Communist state asked him to stop his conspiracies, was he obliged to obey? Kerkai then continued his work, and, keeping to his earlier decision to remain in Hungary, did not emigrate, although many people begged him to flee from the country. In the spring of 1957, he was sent back to prison.

After his release in 1959, he deliberately chose a life as a laborer out of solidarity with the Hungarian people and Jesus, a worker. He lived as a worker-priest, praying and writing in the hope that his writings could serve the future. He was pained to learn that his new initiatives (the Somogyi Plan: cooperation between church and state in agriculture and the social sphere; his dream of a health center in Pannonhalma) were rejected. With difficulty, he accepted that he could not work without endangering others, and was condemned to inaction by the Communist authorities and his superiors. He accepted the argument that if he did not expose himself, perhaps other members of his order could work more freely. Yet, finding it difficult to bear the inaction, he submitted his application to emigrate, hoping that he might still be able to do something for his people and the Church abroad, but this was rejected, too. He then devoted all his remaining strength to the patients of the old people's home in Pannonhalma, serving them in their most ordinary needs. With patience and faith, he experienced his gradual paralysis, his total blindness, and finally, with creaturely devotion, he accepted death.

Both Jenő Kerkai and József Mindszenty dedicated their lives to the service of the Church and the Hungarian people. They both saw atheistic Communism as a grave threat to the faith and the Hungarian nation, but they saw the need for different tactics against it. Confrontation and *modus vivendi* were two authentic Christian alternatives. It is tragic that after decades of fraternal and friendly relations, they could not work well together in this extremely complex and difficult situation. Yet their fates are similar. Both were

imprisoned and oppresses by the Communist regime. József Mindszenty could not find any value in Communism, it could be said that he was rigid and incapable of compromise. Kerkai, on the other hand, was flexible, willing to engage in dialogue and able to appreciate some of the features of the Socialist system (e.g. the fight against poverty). Yet they both received the same punishment. Despite Kerkai's efforts to lift up the poorest, he was imprisoned, his health was ruined, and he was not given any place to work after his release. His sidelining also shows that even in the 1960s the system did not accept any other type collaborators than servile.

The seventh chapter of the thesis summarizes the six dimensions of Jenő Kerkai's mission and its relevance today. As a priest, he was characterized by a supernatural vision and a profound belief in the power of prayer. He was a man of the Eucharist in all circumstances, even in prison. He was a true spiritual father to his co-workers, members of his movement and fellow prisoners. Not only his external life (preparation, apostolic years, suffering), but also his interior life was Christlike, characterized by love and forgiveness.

He lived his Jesuit vocation in an exemplary way, his apostolic work was inspired by his spiritual exercises, and his apostolic activity was permeated by spiritual exercises and Jesuit missionary methods. Although he was surrounded by an inspiring environment (the Jesuit order, the city of Szeged), an important motive was that he paid attention to the personal call in his heart, which led him to prepare for social apostolic work for many years. Without his personal initiative, KALOT might never have been born. KALOT can also be seen as a Jesuit mission tailored to the Hungarian peasant youth, which bore the characteristics of inculturation (e.g. cultivating folk culture, building on the desire of peasant youth for personal prosperity). Its spirituality was deeply marked by the veneration of the Sacred Heart of Jesus. In his interpretation the atonement was the restoration of God's fallen glory. He offered his life as a sacrifice for the Hungarian people, and this idea gave him strength even in the darkest moments.

Central to Kerkai's thinking is the concept of the people, and in this he has many affinities with the idea of the Theology of the People (Teología del Pueblo), so important to Pope Francis (love of the ordinary people, example of their faith, value of their religiosity, uplift of the poor), a branch of South American liberation theology. Kerkai also rejects

the idea of a violent, revolutionary transformation of society from above, and, in contrast to Marxism, he advocated a transformation from within. While South American liberation theology emphasizes Old Testament liberation stories, Jenő Kerkai's inspiration is evangelical and closely linked to the worship of the Sacred Heart of Jesus.

Kerkai saw his movement as a step towards the service of the church and the evangelization of the whole Hungarian society. His work was inspired by the universal horizons of the Church and the Society of Jesus. Without the social teaching of the popes, the resolutions of the Jesuit General Congregations and international examples, Jenő Kerkai's work would be unthinkable. He constantly followed the efforts of the universal Church and the Jesuit order. He saw in the work of Pope John XXIII and in the Second Vatican Council the fulfilment of his long-standing dreams. In the areas of working together with his secular colleagues, cooperation with Protestants, missionary spirit, and appreciation of folk traditions, he proved to be a forerunner of the Council in Hungary, and in many respects he was a pioneer of the aspirations of Pope Francis (service to the poor, evangelisation, pastors who smell of sheep, etc.).

Jenő Kerkai's life was deeply marked by the cross of Christ. Through the Spiritual Exercises he committed himself to following Jesus crucified. He was persecuted by both totalitarian regimes of the 20th century. Yet he was able to accept persecution as a companion of the humble and cross-bearing Saviour, as an inherent part of following Christ. He was able to be faithful in times of the greatest darkness, both external and internal. He experienced the cross-bearing in the light and hope of the resurrection, forgiving his persecutors, living in sacrificial love in all circumstances. He could be said to have been a white martyr.

If we look at the experience of the application of the Balthasar method, we can see that it does indeed help to bring out more clearly the world of Kerkai's inner life. It reveals his life's work more richly than a chronological biography. Even if few of Kerkai's diary-like personal notes were available, his letters, speeches, writings and the memoirs of his contemporaries gave us an insight into his inner life. It is easier to see what were the inner motivations that moved this very rich life story in very different historical situations, and through which we can discern what God sent Jenő Kerkai to do. The six dimensions accompany him throughout his life. A disadvantage of the Balthasar method is that some

themes are repetitive, and the same period is presented from different perspectives in different places, which can make it difficult to see the whole.

It may be of interest for further research to explore some of the details of the oeuvre. More attention should be paid to Kerkai's role in the Christian Democratic movement. Regarding the *modus vivendi* and Kerkai's travels to Rome in 1948, the archives of the Holy See, the archives of the Jesuit Curia and the documents of Fr Robert Leiber certainly contain a number of important and hitherto unknown sources. I have only been able to study part of the material on Kerkai in the State Security archives. This too would be worth more extensive research, and it would be important to see Kerkai's life in the wider context of the Jesuit order in illegality. Jenő Kerkai's writings and speeches could also be the subject of further research, especially works written during the period of illegality, which (e.g. those on Pope John XXIII) provide valuable insight into the reception of the processes of Vatican II in Hungary. Another research topic could be the afterlife and impact history of the KALOT. It would also be worthwhile to examine Kerkai's life's work more closely in the light of the international Society of Jesus, and to explore the relationship between the South American social apostles, certain trends in liberation theology and KALOT. The Jesuit turn towards social issues was a general *zeitgeist*, like the life of St Alberto Hurtado SJ (1901–1952) of Chile, whose work is in many ways similar to that of Kerkai, but there might be also direct links, for example, during his teaching career in South America, Töhötöm Nagy spoke a lot about the KALOT to young Jesuits in formation. Does this have a demonstrable impact? Lastly, a monograph with the whole of his life's work in chronological order is still lacking.

I hope that my thesis can contribute to reviving the work and legacy of Jenő Kerkai, who was born 120 years ago this year. He devoted his life to serving the Hungarian people and the Church, enduring with a martyr's spirit. I hope that his example will serve as an inspiration for us today.

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm témavezetőimnek, Prof. Dr. Puskás Attilának és Prof. Dr. Gárdonyi Máténak, hogy tanácsaikkal, javításaikkal és iránymutatásaikkal segítették kutatómunkámat. Hálás vagyok néhai Szabó Ferenc rendtársamnak és egykori szomszédomnak a Sodrás utcai közösségünkben, aki gyakran ösztönzött a tudományos munka elkezdésére és folytatására. Számos, a témával kapcsolatos forrást és információt bocsátott a rendelkezésemre. Köszönöm a KALOT-hoz és Kerkai Jenőhöz kapcsolódó személyeknek (Benedek Dénes, Marik Pál, Dr. Ugrin Emese, Dr. Szakolczai György, Hermann Andrea, Deák Ágnes és Judit, Tóth Imre lánya, Némethné Tóth Márta, Nagy Töhötöm lánya, Nagy Cristina, P. Csókay Károly SJ és Molnár Árpád atya, csesztregi plébános), hogy nagyszámú kordokumentum, cikk és fénykép rendelkezésre bocsátásával és személyes emlékeik megosztásával segítettek a munkámat. Különösen hálás vagyok a nemrég elhunyt Keresztes Andrásnak, aki rengeteg jótanáccsal és főleg Nagy Töhötömmel kapcsolatos anyagaival segített. Köszönöm szépen Prof. Dr. Balogh Margit, Dr. Petrás Éva, Hantos-Varga Mária, Dr. Varga Lajos püspök, Dr. Kálmán Pelegrin OFM, Dr. Görföl Tibor, Dr. Serfőző Levente, Dr. Molnár Antal, Dr. Várszegi Asztrik OSB ny. főapát, Dr. Somorjai Ádám OSB, Dr. Versegi Beáta Mária CB, Dr. Bartók Tibor SJ és Dr. Patsch Ferenc SJ segítségét, akik tudományos szempontokkal és bátorítással járultak hozzá a munkámhoz. Köszönöm a segítséget Dr. Lakatos Andornak a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárból, valamint Pócz Erzsébetnek az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárból, P. Rudolf Kerschbaumer SJ-nek a bécsi jezsuita levéltárból és Kovács Gergelynek a Mindszenty Alapítványtól. Nagy hála van bennem jezsuita levéltárunk vezetője, Siptár Dániel iránt, aki készségesen segített a számtalan levéltári kérdésben. Köszönöm szépen Velkey Sára és Geiger-Litkei Klára miskolci öregdiákjaink munkáját, akik Kerkai Jenő írásainak digitalizálásában működtek közre. Hálával gondolok a római Casa Balthasarra, ahol Hans Urs von Balthasar alaposabban megismerkedhettem munkásságával. Nagyon köszönöm a magyar jezsuita rendtartomány munkatársa, Szőnyi Szilárd segítségét, aki a dolgozat nyelvi átnézésének nagy feladatát végezte hangyaszorgalommal és rengeteg sok hasznos tanáccsal. Hálás vagyok munkatársainknak, Fulajtár Józsefnek és Sütheő Sárának is, akik az informatika terén segítettek. Köszönöm Edvi Annamária sok imádságát. Köszönöm a Jézus Társasága

Magyarországi Rendtartománya előjáróinak pártfogását, különösen P. Vízi Elemérét, aki 2021-ben azt a küldetést adta, hogy foglalkozzam P. Kerkai életművével, illetve jelenlegi provinciálisunk, P. András Attila valamint a Xavéri Szent Ferenc rendházunk közösségének támogatását. Köszönöm a Faludi Ferenc Jezsuita Akadémia munkatársainak a Kerkai-konferenciák (2022, 2023) szervezését, a Kerkai-kötet szerkesztésében való együttműködést és az elmúlt hónapokban mutatott helytállását, hogy míg ebben a félévben a dolgozatírás miatt csak takaréklángon tudtam jelen lenni az Akadémia vezetésében, ők szépen vitték tovább az ügyeket. Köszönöm Dr. Szigeti Szabolcs barátomnak az inspiráló beszélgetéseket Kerkai Jenőről, és vele kapcsolatos írásaim értő olvasását és javaslatait. Végül köszönöm szüleimnek, akik mindvégig támogattak ebben a vállalkozásban. Különösen édesapámnak, akitől a történelem iránti érdeklődésem és a könyvek iránti szeretetem fakad. Harminc évvel ezelőtt az ő könyvtárában akadtam rá arra a kötetre, amelyben először olvashattam a jezsuitákról és Kerkai Jenőről, s ez az olvasmány nemcsak e kutatás, hanem jezsuita hivatásom kiindulópontja is volt.

Ad Maiorem Dei Gloriam!

Nyilatkozat

Alulírott, Koronkai Zoltán István, felelősen kijelentem, hogy a jelen doktori disszertációt önálló kutatásaim alapján, önállóan írtam, a feltüntetett és hivatkozott források és szakirodalom alapján, amelyeket az érvényben lévő előírások szerint idézek. Disszertációm nem tartalmaz plágiumot.

Budapest, 2024. május 5.

A handwritten signature in blue ink, reading 'Koronkai Zoltán SJ'. The signature is fluid and cursive, with the initials 'SJ' clearly visible at the end.

Koronkai Zoltán SJ